

MAGYAR SZEMLE

Szerkesztőbizottság:
GRÓF BETHLEN ISTVÁN
elnök
SZEKFÜ GYULA
alelnök

Szerkeszti
ECKHARDT SÁNDOR

XXXVIII. KÖTET
1940 JANUÁR-ÁPRILIS

BUDAPEST
AMAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

GRÓF BETHLEN ISTVÁN

ELNÖK

RAVASZ LÁSZLÓ

ALBLNÖK

BISZTRAY GYULA

FŐTITKÁR

VÁLASZTMÁNY

BARANYAI LIPÓT, CHORIN FERENC, ECKHARDT SÁNDOR,
HÓMAN BÁLINT, V. IMRÉDY BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC,
KORNIS GYULA, OSVALD ISTVÁN, PUKY ENDRE, SZÁSZ
ZSOMBOR, SZEKFÜ GYULA, WALKÓ LAJOS, WEIS ISTVÁN,
GRÓF ZICHY ISTVÁN

KIADJA A

MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

MAGYAR SZEMLE

1940 JANUÁR

XXXVIII. KÖTET 1. (149) SZÁM

ZÖLD KERESZT

JOHAN BÉLÁNAK, a magyar közegészségügyi szolgálat vezetőjének „Gyógyul a magyar falu” címen most napvilágot látott és nagy társadalmi visszhangot keltő tanulmányában részletes számadást tesz közzé arról a munkáról, amelyet a Zöld Kereszt egészségvédelmi szolgálat az elmúlt 12 esztendő alatt végzett. Nem hivalkodással, hanem szakavatott tárgyilagossággal ismerteti a falumentő munka erőfeszítéseit, tapasztalatait és eredményeit. Bizonyos, hogy a könyv szerzőjének fanatikus munkakedve, kivételes szervezőképessége és őszinte faluszeretete a legnagyobb tényező ebben a munkában. De a mű tartalmánál fogva is általános érdeklődésre tarthat számot, annál is inkább, mert egyenesen a nagyközönség számára írták. Ám figyelmet érdemel azért is, mert állást foglal a magyar egészségügyi politika alapvető kérdéseiben és irányt ad a jövő egészségpolitikai törekvéseinek. Már pedig az egészségügyi kérdések helyes megoldása: azaz az állam egészségügyi közigazgatási rendszere végeredményben a nemzet boldogulásának meg a nép munkaképességének döntő jelentőségű tényezője.

A falu egészségügyi szükségleteinek, csakúgy mint a falu egyetemes társadalmi életének helyes megítélését hosszú ideig erősen hátráltatta az a hagyományos tévhit, hogy a falusi élet egészségügyi és társadalmi szempontból általában kedvezőbb, mint a városi. Ez a felfogás, továbbá anyagi eszközeink korlátoltsága és falusi népességünk politikai súlyának jelentéktelensége magyarázza, hogy egészségügyi közigazgatásunk a múltban nem rendelkezett a komoly segítség eszközeivel és bár a falu elhagyatottsága, elhanyagolt erkölcsi és szellemi világa, a néptáplálkozás elégtelensége akkor sem volt ismeretlen előtte, nem állott módjában a bajokat intézményesen orvosolni.

Túlzás volna azonban azt állítani, hogy a világháború előtt semmi sem történt a faluegészségügy terén, ha ez vitathatatlanul elhanyagolt része volt is a közegészségügynek. Voltak alapvető közegészségügyi jogszabályaink és törvényeink, mint például a máig sem eléggé méltányolt 1876: XIV. t.-c., talán a világ legelső és legtökéletesebb generális egészségügyi kerettörvénye, az 1908: XXXVIII. t.-c., a körorvosi intézmény megteremtője, a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről szóló 1926; VII. t.-c., a tanyai közigazgatás tárgyában intézkedő 1927. évi belügyminiszteri rendelet, amelyek elegendő jogalapot nyújtottak volna a falu szociális állapotai-

nak javításához. Hiányzott azonban a jogszabályok végrehajtásához a megfelelően képzett végrehajtó személyzet, amely egészségügyi igazgatásunk túlságos alakszerűségével megbirkózva, a jogszabályok bölcs intencióit gyakorlati eredményekké formálta volna. Hiányzott azonkívül a magyar falu népéből is a higiénés öntudat és az egészségügyi kultúra. Két keze munkájából élő falusi népünk annak ellenére, hogy számára a betegség és a munkaképtelenség igazán a legnagyobb istencsapása, általában nem ismerte a jó egészség és a munkaképesség megőrzésének lehetőségeit és eszközeit.

Aztán az 1929 végén fellépő világgazdasági válság — a terményárak csökkenése, a földbirtokok eladósodása, a burgonyaértékesítés katasztrófája s más efféle — olyan általános szegénységet hozott a falura, hogy nemcsak újabb egészségügyi intézmények és berendezések létesítéséről nem lehetett szó, hanem az élet elsődrendű szükségleteinek kielégítése is már csak hatósági akciók útján volt biztosítható.

Amíg azonban a világháború után az emberi egészség és munkaerő gondozása tekintetében az ipari vagy mondjuk: városi népességnél nagy fejlődést tapasztalhattunk, a falu még mindig nélkülözte a szervezett embervédelmet. A falu anyagi életének feltételei olyan kedvezőtlenekké váltak, hogy szinte parancsolólag kívánták az intézményes népvédelmet.

A tényállás hűségéhez tartozik, hogy a faluegészségügyi munkát tulajdonképpen ugyanaz a Vass József indította meg, aki először érezte meg kora államférfiai között, hogy a föld megmozdult alattunk és aki államférfiúi felelősséggel vállalta azt a kötelezettséget, hogy az 1925—1929. évek nyugodt kormányzati atmoszféráját a szociális viszonyok megjavítására használja fel. Vass József a faluegészségügyének kollektív megszervezését rendeletileg az 1925: XXXI. t.-cikkkel alapított és Johan Béla vezetése alatt álló Országos Közegészségügyi Intézetre bízta.

A faluegészségügyi szolgálat bevezetését a kiválasztott kísérleti körzetekben, ú. n. mintajárásokban végzett helyszíni egészségügyi szemlék, adatfelvételek és tanulmányok (health survey) előzték meg. Ezeknek a helyszínen végzett szemléknek a tudományos feldolgozása és a faluegészségügyi hiányok előzetes felmérése tették lehetővé, hogy a Zöld Kereszt nevű egészségvédelmi szolgálat a falu tényleges élet-szükségleteire szabott agrártípusú egészségügyi szolgálattá fejlődjék ki.

E kor egészségügyi története hiányos lenne, ha nem emlékeznenk meg a nemzeti megújulás idején erőre kapó és főleg a Faluszövetség által kezdeményezett községfejlesztési mozgalomról, e szövetségnek egészségügyi, kulturális és gazdasági vándorkiállításairól, valamint az 1930-as években ösztönösen kialakult falukutatási mozgalomról. A „falukutatás“ ugyan nálunk később indult meg, mint a Zöld Kereszt egészségvédelmi szolgálat falumunkája, de azért nem lekicsinyelhető szolgálatot végzett a hatósági falugondozási akciók, így elsősorban a Zöld Kereszt erőteljesebb kifejlődéséért.

Johan Bélát, amikor már 1927-ben a falu egészségügyének fel-emelésére vállalkozott, nem a falukutatás divatjának népszerűsége, hanem egy missziós küldetés, egy hivatás felismerése vezette. Hogy

ez a feladatvállalás mennyire tudatos volt nála, igazolja, hogy az Országos Közegészségügyi Intézetet a magyar falvak közegészségügyi intézetének szánta. Pedig Johan Béla tisztában volt azzal, hogy a magyar falu kedvezőtlen egészségügyi helyzete főképpen fogyatékos társadalomgazdasági helyzetének függvénye és hogy a beteg emberrel szemben közömbös, az egészség értékét nem ismerő falu önjerejéből, állami beavatkozás nélkül nem tudja egészségügyi és egyéb társadalmi bajait orvosolni.

A szerző falugondozási munkájának kezdeti nehézségei között megemlíti azt is, hogy a Zöld Keresztes munka megindításakor, 1926/27-ben, még a hatóságok részéről is idegenkedéssel találkozott. Ez részben onnan eredt, hogy a hatóságok a társadalmi szociális és egészségügyi szükségleteik kollektív megoldását a közigazgatás feladatának tekintették s ennél fogva nem helyeselték, hogy a falu egészségügyi igazgatására külön szakigazgatási szervezetet alakítsanak. Egy másik ellenvetés, amely a Zöld Kereszttel szemben felmerült, az volt, hogy a fennálló szervezetek s törvényes intézkedések a falu egészségügyi szükségleteinek megoldására teljesen elegendők. Ez az optimizmus lassanként magától eloszlott. Ami az egységes irányítás szempontját illeti, ne felejtjük el, hogy a fejlődés mindenütt differenciálódással jár együtt. Egyébként a gyakorlati élet már régen túlhaladta az aggályokat: ma a Zöld Kereszt az egészségügyi igazgatással azonosnak tekinthető és meggyőződésem, hogy szakszerűségével, a gyakorlati szükségletekhez való gyors alkalmazkodásával, a túlszervezettség csökkentésével és a centrifugális erők összevonásával általános közigazgatásunkra is jótékony befolyást gyakorolt.

Kétségtelen, hogy az agrárlakosság növekvő politikai súlya, az erősödő népi gondolat és a családvédelem programja, amelyet a Zöld Kereszt zászlajára írt, mind hozzájárult ahhoz, hogy a falu egészségügyének átszervezése érdekében megindított akció komoly figyelmet és támogatást kapott. Elvitathatatlan érdeme azonban Johan Bélának, hogy a falu egészségügyét a kormánypolitika vezérgondolatává tudta avatni és hogy a váltakozó kormányférfiakat a közegészségügyi munka nemzetpolitikai jelentőségéről, célszerűségéről és hasznosságáról úgy meg tudta győzni, mint előtte senki sem. Ennek eredménye az, hogy az állam maga is igyekszik a legsürgősebb egészségügyi feladatok megvalósításában a községi háztartásokat anyagilag támogatni, sőt bizonyos egészségügyi feladatok elvégzését közvetlenül maga vállalta, mint például a falusi vízellátás javítását, Falu Szociális Alap létesítését stb. Másrészről pedig az érdekelt falvak maguk is örömet járulnak hozzá készpénzben, anyagban, munkában a szükséges egészségügyi intézmények létesítéséhez.

A Zöld Keresztes szolgálatnak nemcsak új intézményeket kellett teremtenie az egészségvédelem és az egyes népbetegségek elleni küzdelem céljaira, de egyúttal sürgősen megoldandó feladatának kellett tekintenie a falusi betegellátás színvonalának minőségi javítását is. Nemcsak abban mutatkozott ugyanis a falu egészségügyének nagy

hiányossága és elégtelensége, hogy az egészségügyi körök magas lélekszáma miatt falvaink szegényebb rétegei számára nem volt biztosítva a megfelelő orvosi kezelés és gyógyellátás, hanem abban is, hogy ez a gyógykezelés rendszerint — igen különböző okok miatt — az orvosnak csupán egyszeri látogatásában merült ki. A falusi beteg szomorú elhagyatottsága és a környezet, ahol a betegség lefolyt, igen gyakran egyenesen elrettentette magát az orvost is, aki a szakszerű ápolás szempontjából sokszor teljesen tehetetlen volt a szegénységgel és értetlenséggel szemben. Egészségpolitikai szempontból igen nagy hordereje van annak, hogy a Zöld Kereszt-szolgálat a szegénybetegellátásba bevitte a megelőzés lehetőségeit és hogy a szegénysorsú betegek ambuláns és otthoni ápolását az egészségházakban létesített betegápolási segédanyagraktár segítségével rendkívül megkönnyítette. Ezáltal a költséges kórházi ápolást is igen sok esetben nélkülözhetővé tette. Igen nagy nehézségeket okozott a múltban azoknak a falusi szegény betegeknek az ápolása, akik akár betegségük természete miatt, akár szociális okokból, otthonukban nem voltak gyógyíthatók. Kár, hogy ezeknek a nehézségeknek a kiküszöbölése érdekében végzett fáradozásairól, valamint a szegénygondozás és a kórházügy rendezésének kölcsönösségére vonatkozó tapasztalatairól nem számol be könyvében.

Nagyon helyesen mutat rá Johan Béla, hogy azok, akik népünknek a kuruzslókhoz és laikus orvoslókhoz való vonzódását egyszerűen egészségügyi tudatlanságnak hiszik, gyakran figyelmen kívül hagyják, hogy ebben az orvosi eljárás költséges vagy nehézkes volta is nagy szerepet játszott. Az orvos sokszor messze lakik, az utak járhatatlanok.

Bizonyára ez a meggyőződés termelte ki a Zöld Keresztes-rendszer egyik legokosabb és legsajátosabb jellemzőjét: a mozgó megoldásokra való törekvést az egészségügyi igazgatás terén. A Zöld Keresztes vándor egészségvédelmi rendelések, a röntgennel felszerelt vándor tüdőgondozók, az ambuláns fogászati vándorlás, a hordozható fektető házacskák, vándorbölcsődék és szülészeti vándorzsák, a csecsemővándorkelengye stb. a szükség szerint hol ebben, hol abban a községben jelennek meg. És megjelennek immár a tanyákon is.

A Zöld Keresztes egészségvédelmi szolgálat másik legsikerültebb intézménye az egészségügyi védőnő, az egészségvédelmi szolgálat orvosának a családokba kihelyezett Végrehajtó szerve. Az ő közreműködése biztosítja, hogy a gondozó orvos a beteg életmódjának, életkörülményeinek pontos ismeretében és nem csak a látható szimptomák megvizsgálása alapján láthatja el a beteget. Az egészségügyi védőnőnek családlátogatásai alkalmával alkalma van egészen közletről megismerni a nép érzélemlátogát és gondolkodásmódját s ezen a révén a védőnő az egyéni higiéné legjobb tanítója. De amikor a népet a helyes életmódról és az egyéni higiéné szabályairól kioktatja, egyúttal szociális nehézségeikben is tanácsadójukká és segítőjükké válik. Így viheti be a szeretet és az emberi szolidaritás érzését a falu bizony sokszor sivár életébe és így válhatik a védőnő valósággal áldássá a falusi nép számára.

A gyakorlati falusi egészségvédelmi munka fővára az ú. n. egészségház vagy egészségügyi központ. Ez nem egyszerű orvosi rendelő-

intézet, ahol a beteg ember orvosi kezelésben részesül, hanem az is feladata, hogy a beteget és a betegség által veszélyeztetett családtagokat a gyógykezelésen felül egészségének megvédése érdekében szakszerű tanácsokkal és szükség esetén megfelelő szociális, esetleg anyagi természetű segéllyel is ellássa. Igazi és eredményes egészségvédelemről ugyanis csak akkor lehet komolyan szó, ha az egészségügyi védelmet kiegészíti a szociális védelem is. A falusi gyakorlatban Johan Béla szerint az egészségügyi és a szociális munka legtöbbször összeolvad. Az egészségvédelmi munka szociális vonatkozásaival és a szociális segítség módozataival külön fejezet is foglalkozik a könyvben és a szerző nagy reménységgel szól a magyar szociálpolitikának arról az útkereséséről, amely Esztergár Lajos nevéhez fűződik.

Johan Béla könyve strukturális átnézetet ad a faluegészségügynek — a falusi alkoholizmust és a fogyatékoságokat kivéve — csaknem összes belső kérdéseiről. Nekünk meg kell elégednünk azzal, hogy a szóbanforgó munka anyagának egyes részeivel dióhéjban foglalkozunk, kiemelve a Zöld Keresztes egészségvédelmi szolgálat néhány olyan teljesítményét, amely máris országszerte érezteti hatását. Ezek között számszerűleg a legkevésbé megfogható, de mégis a legfontosabb teljesítmény a falu szellemének átítatása az egészségügyi kultúrával és a szociális gondolattal. A falusi nép ideológiájában az egészség fogalma rendszerint a betegséggel van összekapcsolva; népünk széles rétegei kevésbé ismerik a betegség megelőzésének és a munkaképesség megőrzésének lehetőségeit. Az egészségvédelmi szolgálat felvilágosító és ismeretterjesztő munkájának legeredményesebb tényezője ugyan csak az egészségügyi védőnő, illetve ennek közvetlen egyéni tevékenysége. Újabban az egészségügyi ismeretterjesztés és propaganda kollektív eszközeit is (előadások, film, ismeretterjesztő füzetek, egészségügyi falragaszok, vándorkiállítások stb.) tervszerűen alkalmazza az állami egészségvédelmi szolgálat.

Egyenesen megdöbbentő, hogy a községek nagy részében, sőt egész járásokban nem áll komoly fürdési lehetőség vagy közfürdő a lakosság rendelkezésére. Ezen a hiányon a Zöld Kereszt az egészségházakban és az iskolákban létesített tisztasági fürdők útján igyekszik segíteni. A falusi népnek a tisztaságra való nevelése terén megbecsülhetetlen érdemeket szerzett a Zöld Kereszt.

Igen szép eredménnyel dolgozik a Zöld Kereszt a magyar falvak ivóvízellátásának javítása terén is. Egy község megfelelő vízellátása a legkardinálisabb közegészségügyi feladat. A jó ivóvíz olyan fontos az emberi szervezetnek, mint a csecsemőnek az anyatej. Magyarországon a kis községekben a vízellátás rendszerint 3—4 m mély talajrétegekből gémes kutak útján való vízvétel útján történik, de a víztartó rétegeken való talajszűrés előnyeit csaknem hatástalanná teszik a külső szennyezések. Az Országos Közegészségügyi Intézet által 1938. év végéig megvizsgált 32.713 falusi kút vize 73%-ban bizonyult szennyezettnek. A Zöld Keresztes egészségvédelmi szolgálat mintegy 5 millió községi ivóvízszükségletének biztosítására különféle olcsó, teljesen zárt kúttípusokat dolgozott ki és ezeknek műszaki rajzát elküldi bárkinek, sőt indokolt esetekben anyagi segítséget is nyújt

felállításukhoz. Ezek a „Jó ivóvíz“ jelzésű, ú. n. Zöld Keresztes kutak részben aknás és Northon-kutak, részben fűrt kutak (különösen az Alföldön).

Különös figyelmet érdemel a néptáplálkozás című fejezet, amelyben arról a szívós munkáról számol be a szerző, amelyet a Nemzeti Közélelmezési Bizottság segítségével egy egészséges táplálkozási politika kialakítása érdekében folytat. A szerző nem mondja ki határozottan, hogy valóban megromlott-e a falusi asszonyok főzési készsége vagy a szegénységben van-e az elégtelen táplálkozás hibája, de rámutat a kérdés komoly agrárpolitikai vonatkozásaira. Az állami egészségvédelmi szolgálat ott, ahol a táplálkozás mennyiségi és minőségi hiányossága, mint különösen a falusi iskolás ifjúságnál, a népesség komoly minőségi hanyatlásával fenyeget, az egészségvédelmi szolgálat keretében Zöld Keresztes étkeztetési, ingyentej, ingyencukor-akciót szervezett. Úgy gondolom, hogy amikor mezőgazdasági termelésünk a szemes termények elhelyezési nehézségei miatt mind nagyobb figyelemmel fordul a gyümölcstermelés felé, nagy súlyt kell arra vetnünk, hogy a néptáplálkozás jobban használja ki azt az előnyt, amit a gyümölcsfogyasztás jelent. Az az érzésünk, hogy a falusi nép élelmezésének javítása szempontjából a gyümölcsfogyasztás erősebb propagálása jó eredménnyel járna. A könyv hivatkozva a Magyar Gazdaságkutató Intézet adataira, hazánkat a legnagyobb gyümölcsfogyasztó országok közé sorozza (165. 1.). Pedig a szóbanforgó könyv adatai szerint a gyümölcsfogyasztás évi átlagban kg-ként Magyarországon csupán 15, míg Ausztriában 36, Németországban 40—60, Angliában 63, Svájcban 101, Lengyelországban 8. (Ezzel szemben Budapesten 52 kg!)

Rendkívül nagy jelentőségű népelelmezési tevékenység a Zöld Kereszt-szolgálatban a falusi főzőtanfolyamok szervezése, ahol az egészséges és takarékos főzést gyakorlatilag is megismertetik a falu népével. Különös figyelmet fordítanak itt a konyhatechnikai szempontokra, gyümölcseltevésre, ízek készítésére stb. Lehet, hogy e tanfolyamok egyszer a közérdekű munkaszolgálat közreműködésével a leányok kötelező háztartási kiképzésére fognak vezetni.

Igen nagy gondot fordít a Zöld Keresztes egészségvédelem a kis községekben a csecsemő-, anya- és gyermekvédelemre. És pedig nemcsak csecsemő- és terhesrendelések, napközi otthonok, tanyai és arató-ovodák létesítése által, hanem a nép higiénés és szociális érzékének fejlesztése, egészségtelen életszokásainak megváltoztatása révén is. Nagy reménységre jogosít egészségügyi szempontból a kiseddóvóknak napközi otthonokká való átszervezése, mert a helyes egészségügyi szokásokat és az egészséges élet elemeit ebben a fogékony korban tanulják el a legkönnyebben.

Igen jelentős a Zöld Keresztes faluegészségvédelmi munkában a gümőkór elleni küzdelem. A múlt század utolsó éveiben a falusi gümőkórhalandósága még jóval kisebb volt a városinál. Az 1900-as évektől kezdve, az ipar gyors fejlődésével párhuzamosan, rohamosan esett az ipari, illetve a városi népesség gümőkórhalandósága, úgyhogy nálunk jelenleg a gümőkór halandósági aránya a városi és falusi népes-

ségnél csaknem azonos. Jóval nagyobb azonban a falusi népnél, különösen a falusi női népességnél a megbetegedési arányszám, különösen a 15—18 korosztálybeli falusi nők között. A gümőkór ma is súlyos fertőző és társadalmi betegség, amellyel szemben igen sokirányú gyógyító és védőapparátusra van szükség. A Zöld Kereszt egészségvédelmi szolgálat a gümőkór elleni küzdelmet egészen új alapra helyezte. Az Országos Közegészségügyi Intézet kebelében 1938-ban létesített központ a küzdelem összes eszközeinek (szanatórium, tüdőgondozó, tüdőkórház, preventív üdültetés, erdei iskola, gyógyiskola, a veszélyeztetett egészséges gyermekek sorozatos vizsgálata, stb.) tervszerű és racionális felhasználását is biztosítja. Minden országban nagy nehézséget jelent a gümőkórellenes küzdelemben a nyílt fertőző gümőkóros elkülönítésének kérdése. A Zöld Kereszt erre a célra ideiglenes megoldásul a falvakban fektető házacskákat hozott forgalomba. Egy ilyen fektető házacskára csupán egy ágy, asztalka és szék befogadására elegendő. Fából készült vázát kettős vízhatlan ponyvafal veszi körül, közöttük mintegy tíz centiméternyi levegőréteggel. A házacskára kisegítő részét képezi egy szagtalanul égő petróleum kályha. Az a körülmény, hogy a gümőkór elleni küzdelem anyagi és szellemi irányítását 1938-ban újra központosította a kormány és hogy ez a központ intézi egyúttal a tüdőbetegeknek a szanatóriumokba való beutalását is, a falusi egészségvédelem számára különleges haszonnal jár. Egészségpolitikai szempontból beláthatatlan jelentősége van továbbá annak, hogy a Zöld Kereszt egészségvédelmi szolgálat a járások székhelyein létesített tüdőgondozókban az ú. n. ambuláns légmellkezelést lehetővé tette, mert ezzel a gyógyintézetekben való tartózkodás szükségességét és idejét csökkenti.

A nagy lendülettel megindult munka reményteljes kilátást nyújt a gümőkórhalandóság további csökkenésére, de a betegség kiirtását természetesen csak a szociális és higiénikus állapotok általános javulása hozhatja meg. Ezt példázza Anglia gümőkórhalandóságának alakulása is.

Hogy egészségügyi igazgatásunk döcögő alkotmányában bizonyos üzemtechnikai újítások és ügyviteli egyszerűsítések viszonylag könnyen és rövid idő alatt keresztülvihetők voltak, ezt csupán az tette lehetővé, hogy a falu-egészségügyi munka megindításakor Johan Béla azonnal magasabb szakműveltséggel bíró végrehajtó személyzetet állíthatott munkába. Igen nagy fontossága van a falu egészségvédelme szempontjából annak, hogy a falusi egészségvédelem ma már magasfokú szakképzéssel és hivatástudattal bíró személyzettel rendelkezik. Ezt a védőnőképzés megszervezése, a tisztiorvos-képzés reformja és a községi és körorvosi tanfolyamok rendszeresítése eredményezték. Ezek a tanfolyamok tették lehetővé, hogy a falusi egészségvédelemben alkalmazott orvos és védőnő, akit sorsa a falu népe közé állított, kellően tájékozva van a falu életét foglalkoztató szociális kérdésekről és ezeknek az ismereteknek a birtokában működhetnek közre a falu társadalmi bajainak orvoslásában is. Külön is említést érdemel, hogy az Országos Közegészségügyi Intézet a tanfolyamok munkarendjébe beiktatta a mezőgazdasági munka patológiájának ismertetését. E kollégium révén a falusi orvos tudományos ösztönzést nyer arra, hogy a különböző

mezőgazdasági munkafajták egészségügyi ártalmait, valamint a mezőgazdasági munkaeszközöket a helyes munkavégzés és a munkával járó egészségügyi károsodás elhárítása szempontjából állandóan figyelemmel kísérje és közelebbről is tanulmányozza. S innen már csak egy rövid lépés választ el a mezőgazdasági munka szakfelügyeletének megvalósításától, ami évtizedes kívánsága a mezőgazdasági szociálpolitikának.

Talán korai volna véglegesen állást foglalni a Zöld Kereszt mérlege dolgában, hiszen az igazi kibontakozás csak a következő években várható. Természetes, hogy kétségtelen eredményei mellett sem szünteti meg a falu minden baját. De azt nem is ígérte. Jelentősen emelte azonban a falu egészségügyi színvonalát és a magyar népről való gondoskodás minőségét, ami reánk magyarokra nézve, akik máig sem tudtuk kiheverni az elmúlt évszázadok vérvesztését, a mindennapos honmentő frázisok zsvivájában valóban nemzeti jelentőségű cselekedet és érdem. Áttekintve a Zöld Kereszt működésének 12 esztendejét, megállapíthatjuk, hogy a falu igényeihez és teherbíró képességéhez alkalmazkodva fokozatosan, de nagy erővel pótolja a falu egészségügyi intézményeinek hiányát, új szellemet hozott a falu életébe, de az egészségügyi igazgatásba is és jelentékenyen hozzájárult a magyar falu nagy kérdéseinek megoldásához. Azzal pedig, hogy nagyobb hivatással bíró orvosokat és gondozónőket adott a falunak, elősegítette egy új falusi értelmiség kialakulását és a falu sivár életének szociális tartalommal való telítődését. Egyes helyeken máris egészségvédelmi egyesületekbe és hasonló közérdekű embervédelmi mozgalmakba sikerült beállítani a Zöld Kereszt szolgálat révén népünk ösztönös karitatív érzését, másutt a falu női értelmisége önként vállal valami szolgálatot, amellyel a Zöld Kereszt működését elősegítheti. Tudjuk, milyen csapás a szegénysorsú falusi családra a családjának betegsége. Ha ez az állapot huzamosabb ideig tart, a férfi a korcsmába, a gyermekek az utcára kerülnek. Csaknem ugyanez a helyzet, ha gyermekáldás száll a családhoz. Hány családba vitt eddig nem ismert jó érzést és embermentő szeretetet a Zöld Kereszt egészségvédelmi szolgálat azzal, hogy a védőnő vagy a helyi társadalmi szervezet útján segítőnőt küld a beteg vagy gyermekágyas családhoz, aki meglátogatja, esetleg a háztartás munkáját is elvégzi a beteg anya helyett...

Látva a Zöld Kereszt átfogó embervédelmi munkájának eredményeit, önként felmerül az emberben a kívánság, hogy a Zöld Kereszt egészségházak a falu további szociális megsegítésének, a falusi lakosság egész szellemi és anyagi népgondozásának és az egész magyarság megerősítésének központjaivá váljanak.

GORTVAY GYÖRGY

A SZLOVÁK ÖNÁLLÓSÁG KEZDETEI

A SZLOVÁKSÁG HOSSZÚ évszázadokon keresztül nem alkotott külön politikai, sőt még nemzeti csoportot sem a magyar állam keretében, ezért nemzeti, politikai és közigazgatási önállóságának kezdetei, kísérletei nagyon késeiek. A szlovákság ugyanis lassan képződött ki olyan nemzeti társadalommá, amelynek külön célja, küldetése, feladata és egyéni jellege van. Ezelőtt a nemzeti beérés előtt a szlovák nép államiságban és küldetésben egy volt a magyarsággal, az állam vezető népével és teljesen benne élt a gens Hungarica államnemzeti keretében. Természetesen ez főleg a szlovákság felső rétegére, a nemességre vonatkozik. A szlovák nemesség a latinság, az állami közigazgatás és a családi hagyomány, sűrű érintkezés révén szoros kapcsolatba jutott a magyarsággal, sőt vidékenként belé is olvadt. Nem voltak külön nemzeti céljai, sőt még nemzeti bázisuk sem, mert nem éreztek közösséget az alattuk élő szlovák tömeggel. A szlovákság második része, a nép még nem forrott ki nemzeti egységgé; össz-szlovákságról, szlovák nemzetről olyan értelemben, mint pl. a magyarról, nem beszélhetünk.¹ Csak szlovák tájak, szlovák nyelvi csoportok, nyelvjárások vannak, amelyek három észak-déli irányban elhatárolt nagyobb egységben helyezkednek el. Nyugaton a sokban cseh nyelvi sajátságot felmutató nyugati szlovák csoport lakik, középtűt — a Vág felső vonalától keletre egészen a Szepességig

¹ Az egységes szlovák nemzet hiányára mutat magának a szlovák szónak a keletkezése és története is. A szlovák szó Bemolákig, azaz a XIX. sz. elejéig nem a mai Szlovák nemzetet jelölte. Ezt csak Bemolák kezdte használni az Észak-Magyarországban lakó szlávok, a mai szlovákok megnevezésére. A katolikusok körében gyorsan terjedt a nemzetnév, az evangélikusok azonban csak a század huszas éveiben fogadták el. Mai tartalmát, jelentését pedig csak Stúrral érte el a negyvenes években. Ezelőtt a mai szlovákokat Uhfata (magyarországiak; pl. Dalimii), slavus, tót, Wende, der Wendische, Bohemoslavus stb. nevekkel nevezték. A szlovák szó 1495-ben fordul elő először, nem egészen biztos, hogy a mai szlovákokat jelenti. Egy cseh szótár, a Lactifer 1511-ben beszél szlovákokról, ami kétségtelenül a mai szlovákokra vonatkozik. Ez azonban az egyetlen biztos adat. Még ugyanabból a századból vannak feljegyzések, ahol már mást jelöl a szó, nevezetesen személynevet. Később általában a szlávokat mondták szlovákoknak; így szerepel a szó egészen Bemolákig, aki ekkor a szlovákság jelölésére szűkítette le. Nyelvtanilag is szláv a jelentése, ami a hasonló szóképzésekből nyilvánvaló (prazénin-Prazák, dvorénin-Dvorák, slovénin-Slovák). Hasonlóképp a Szlovenszko szó sem a mai Szlovákiát jelölte először. 1786-ban M. Semian ismeri már, de Szlavónia (Dalmácia, Horvátország) jelölésére használja. Mai értelemben először Dobrovskynál fordul elő 1809-ben. Bemolák szótárában azonban egyaránt jelenti Szlovákiát és Szlavóniát. A szlovák írók maguk is így használták. Végül is Stúr rögzítette kizárólag a mai Szlovákiára.

— a legtisztább és legjellegzetesebb szlovákság, a középszlovák és keleten a szlovák irodalmitól leglényegesebben eltérő ruthén-lengyel-szlovák keleti szláv keverék.

A XIX. század elejéig a kútfők és az irodalom nem beszélnek egységes szlovák nemzetről, csak egyes vidékek szlovákságáról tudnak, akik nem egységes nemzeti szempont szerint gondolkodnak és cselekszenek. Hodza többször felpanaszolja, hogy a vidékiességet nem tudja lecsiszolni az általános nemzeti, ezért csak myjavai, zólyomi, turóci, liptói stb. szlovákok vannak, de nincs szlovák nemzet.¹ A vidéki öncélúság letörése és a nemzeti egységesítés tulajdonképpen Bernolák Antallal kezdődik a XVIII. század végén. Bernolák a szlovák irodalmi nyelv megalkotásával próbálta meg a fejlődés elindítását. Kezdeményezése azonban földrajzilag kis területre terjedt ki. A cseh-szlovák reakció

— Kolláré és Safariké — hamarosan elfojtotta a nemzeti ébredést és az elindult folyamatot. A cseh irányzatú szlovákság ugyanis azt akarta, hogy a szlovákság a cseh kulturális és nyelvi egységbe érjen be és ennek keretén belül váljék nemzetté.

A mélyben élő szlovák nemzeti szellem és jellegzetesség azonban már a század elején is olyan erős volt, hogy nem lehetett többé a csehvel azonosítani, azzal átítatni és keretei közé szorítani. A fejlődés útja a nemzeti önállósodás — mondhatnók: öncélúság felé tartott. A nemzeti ébredés, különösen a magyar-szlovák nyelvi harcok és nemzetiségi feszültség egységesítették a szlovákságot és eltüntették a vidékek önálló jellegét. A XIX. század derekán, amikor a Stúr-féle mozgalom egyre nagyobb hullámokban terjed, megvan már az egységes szlovák politikai nemzet. Az új nemzeti közösségnek van nemzeti célja, törekvése, jellege és népkultúrája. Cselekedni akar és tud is.

Ezzel a történetpolitikai ténnyel szerves változás áll be a magyar-szlovák viszonyban, az állam politikájában és a szlovákság magatartásában. A magyar állam új nemzete nem elégedett meg ugyanis eddigi személytelen szerepével, semmiféle külön jogi szempontot nem kívánó helyzetével, hanem új, aktív és nemzeti szerepet akart. Fokozottabb mértékben törekedett arra, hogy tisztázza helyzetét, fejlődésével előadódott problémáit, az államban elfoglalt helyét és nemzeti küldetésének, létének érvényesítését, illetve tiszteletét. Ezt a kérdéstömeget a szlovákság már léttudata első éveiben felvetette és kereste, várta rá a feleletet. Követelte, hogy ezentúl a külön szlovák érdekekre is tekintettel legyen az ország kormányzó rétege, mert nincs többé a magyarral egységes szlovákság. Az első gyakorlati meg-

¹ Engedünk — míg a helyes belátás ideje el nem érkezik — a most már hivatossá vált és idegen nyelvből ránk tukmált „szlovák“ szó használatának. Meg kell azonban jegyeznünk: i. csak a magyar nyelvvel történik meg, hogy más nyelvűek határozzák meg, milyen szót szabad vagy nem szabad használnia. (L. a tóton kívül az „oláh“ és a „rutén“ szó esetét): Ilyen beavatkozásra tudomásom szerint egyetlenegy nyelv történetében sincs példa; 2. a „tót“ szó feláldozásával egy igen nagy történeti múltú szavunkat ejtjük el, mellyel nemcsak az északi, hanem egyes déli szláv nyelvcsoportokat is illetett a magyar nyelv (I. Tótország, Szlavónia régi neve); 3. legkítűnőbb szlavistánk, Melich János kimutatta (Honfoglaláskori Magyarország 418), hogy a tót szó történetileg ugyanaz, mint a németet jelentő „deutsch“ (teuto) és eredetileg egy kelta népcsoportot jelölt s úgy ment át a helyébe telepedő szlávokra, mint másutt a németekre. Tehát a tótok, miközben a szó használata ellen berzenkednek, tulajdonképpen östörténetik egyik értékes tanúságát vetik el. Szerk.

nyilvánulás, elkülönülés az anyanyelvi törekvéseknél lett politikai tényezővé, amikor a szlovákság tiltakozott az ellen, hogy a magyar és nem a szlovák lesz a hivatalos nyelv a szlovák vidéken. A fejlődést Stúr Lajos 1847-ben elmondott diétái beszéde tetézte be, amelyben tiltakozott az ellen, hogy a magyar nyelvet hivatalos nyelvvé tegyék az állami, egyházi, iskolai és bírói életben az ország szlovák nyelvű részén. Tiltakozása több volt a szóbeli ellenkezésnél, mert egyben a szlovák nyelv és nemzetiség védelmét is tartalmazta. A szlovákság öntudatosan és tettel is védeni fogja legfőbb kincseit, még a magyarság ellen is — jelenti a diétán Stúr.

Ettől kezdve ez a védelem adja meg a szlovák politika misszióját és a nemzeti munka alapeszméjét. A szabadságharc előtti időben két esetben is nemzeti programmá kiáltották ki, sőt nem riadtak el attól sem, hogy fegyverrel szerezzék meg érvényesülését.

A SZLOVÁK POLITIKA és történelem útját hosszú évtizedekre kijelölte Stúr diétái beszéde. Az e korszakban növekvő és a nemzet élére lépő generáció célja a szlovák nyelv és jelleg védelme volt más nyelvek és kultúrák ellen. Ez lett a magyar-szlovák, sőt a cseh-szlovák viszony vitafelülete is, így hatása a mai napig kinyúlt. Ezen az úton vált ki a szlovákság — a magyar államból és lett önálló nemzet. A kiválás új erővel indította meg a szlovákságot és arra ösztönözte, hogy különféle úton-módon próbálja megtalálni új formája kielési lehetőségét és megteremteni politikai és kulturális szervezetét. Ez az igyekezet folyton távolabb vitte a magyar államtól, a magyar állampolitikai koncepciótól.

A szlovák politikai önállóság, sőt az autonómia kérdését tudomásunk szerint — Jozef Miloslav Húrban, politikus és író vetette fel először 1846-ban. A cseh imperialista és a két népet összeforrasztani akaró törekvésekkel szemben pontosan megfogalmazta a szlovákság politikai és történelmi helyzetét, szerepét. Felfogása szerint a szlovákok otthona Magyarországon van; ez az ország a hazájuk, itt kell tehát keresni boldogulásukat is. A cseh-szlovák együttélés, államegység gyökeretlen és természetellenes, mivel a szlovákok a magyar állam népei közé tartoznak. Itt kell küzdeniök azért, hogy jogaikat kivívják és nemzeti létüket biztosítsák. A szlovák nemzet célja a jövőben az lesz, hogy nemzeti egyenjogúságot szerezzen és önálló legyen az állam keretén belül. Húrban már az egységes szlovák nemzet nevében beszél. Hungarofil, mivel a nemzet jövőjét csakis Magyarországon belül tudja elképzelni. Ez a felfogása 1848-ig hiánytalanul érvényesül a szlovák politikában. A politikai fejlődés és a cseh-osztrák propaganda ekkor kivonta a szlovákságot ebből az elgondolásból. A szlovákságot eltérítik a hungarisztikus koncepciótól és az osztrák, illetőleg a cseh csatlakozás számára akarják megnyerni.

1848 szlovák forradalmi megmozdulása már hű kifejezője a megváltozott hangulatnak, szemléletnek. A szlovákság magyar-ellenes lázadásában a szlovák történészek tudatos nemzeti cselekedetet látnak, amellyel az nyíltan is kimutatta külön politikai jogok szerzésére irányuló akaratát és később kiválási szándékát. A szlovák politikai életben nap-nap

után memorandumok, közigazgatási tervezetek, autonómia-javaslatok, sőt külön állami élet követelése látnak napvilágot, amelyek megoldást akarnak adni a felvetett kérdésre. 1848 március 28-án a líptószentmiklósi gyűlés memoranduma kezdi el a hosszú sort. Mivel ez a memorandum alapja a szlovák politikai önállóság kezdeteinek, egyes pontjait vázlatosan ismertetjük. Az összegyűlt vezetők ezt kívánták:

1. A tartomány népe kapjon képviseletet a nemzetgyűlésben és a megyei életben. A tárgyalás és ítékezés szlovák nyelvű legyen.

2. A bíróság, pereskedés, hivatalos közlemény, nemzetgyűlési és helyi határozat ezen a vidéken a szlovák legyen.

3. A tanítás a szlovák vidéken szlovák nyelven történjék. Az állam azonnal állíttasson fel szlovák iskolákat.

4. A szlovák intelligenciát ne tegyék ki politikai meghurcoltatásoknak; biztossítsák a nemzet legszentebb jogait.

5. Azokon az egyetemeken, ahol szlovákok is tanulnak, különösen a pestin, a szlovák nyelvnek tanszéket állítsanak fel és egy-két tudományt szlovák nyelven is előadjanak.

1848 április 28-án a nyitrai megyei szlovákság tartott gyűlést és hozott a líptószentmiklósihoz hasonló határozatokat. Egy-két pontban ez a gyűlés még messzebbre ment, mint a szentmiklósi, mert az általános követelések mellett kívánta a teljes szlovák iskolahálózat kiépítését (nép-, közép- és felső iskolák), a szlovák zászló kitűzését az állami mellé és követelte, hogy a magyar megyék szlovák tanszéket állítsanak fel iskoláikban a magyarok számára, hogy a magyar megértse a szlovákokat és viszont. Mint látjuk, ezekben a határozatokban már él a területi egység és a közigazgatási elkülönülés gondolata, mert földrajzilag elhatárolt tartomány nevében beszélnek.

Az önállóság fejlődésébe új eszmét és gondolatot dobott be a prágai szláv kongresszus. Havlíček, cseh politikus a teljes szakítást ajánlotta az ott megjelent szlovák vezetőknek, később pedig a nyílt és forradalmi elszakadást követelte. A szlovákokat meg akarta nyerni, a csehek cseh-szlovák koncepciójának, mert úgy látta, hogy csak így lehet eredményes a csehek politikai munkája, küzdelme. 1848 júniusában ezt a gondolatot még merészebben tartották a szlovák kiküldöttek és ezzel a tervvel foglalkozni sem akartak. Amikor több részről, elsősorban a délszlávok oldaláról, hungarizmussal vádolták meg őket, mert nem csatlakoztak a lázadó horvát és szerb delegátusokhoz, Stúr azzal védekezett, hogy ezen az úton nem követné őket a nép. Stúr szerint a szlovák nép nem használható magyarellenes célra, mert teljesen a magyar állam talajában él. Nyíltan megmondja a szláv kongresszusnak: „A mi nemzetünket még nem nyertük meg, még nem szabad hozzá nyíltan beszélnünk; vannak jó hazafiaink, de ha nyíltan megmutatnék nekik magyarellenes gondolkodásunkat, ezrével fordulnának ellenünk.“

A Stúr-féle csoport még a forradalom előtt sem gondol állami külön életre. 1848-ban autonómiával és a szlovák jogok elismerésével agitálnak a vidéken; külön parlamentet kívánnak, amelynek teljhatalma lenne kulturális, iskolai és nyelvi ügyekben. A parlament hatásköre a nemzeti elv alapján kijelölt vidékre terjedne ki.

A cseh-barát szlovákok nem helyeslik Stúrék hungarista megoldásait. Kezdetből fogva az állami különválás és a két nép egységének megteremtése a céljuk. Az első konkrét tervet ennek a megvalósítására Kollár János vetette fel a magyar fővárosban. Szláv-cseh egység létrehozását sürgeti, amely Ausztria északi szláv tartományait foglalná magában; így Cseh- és Morvaországot, Sziléziát, Szlovenszkót és a luzsikai szerb vidéket. Az új országnak Prága lenne a központja. Kollár még egy cseh-szlovák államtervet vetett fel, a Slavoccechia eszméjét (Cseh-szláv állam), amelyhez mint az elsőhöz, hozzátartoznék Szlovenszko is. Szlovenszkonak azonban különleges jogi helyzete lenne, mely hasonlítana a Vajdasághoz, vagy Erdély és Magyarország viszonyához. Az állam fővárosa Prága, Brünn, vagy Nyitra lehetne.

A cseh sajtó erősen támogatta Kollár terveit és nagy méretekben propagálta. A Moravské Noviny a szlovák tervet véve alapul Tatransko néven akar új államot alapítani, amelyben Morvaország és Szlovenszko foglalnának helyet.

1849-ben a szlovák vezetők kivétel nélkül már a kiválás mellett foglaltak állást és olyan új államszövetség létrehozását kívánták, amelyben nincs együtt a magyar és szlovák. Ebben megegyeznek a csehbarát tervekkel. Lényeges eltérés van azonban köztük az új államszövetség kialakításában. A szlovákok nem akarnak egy államban élni a csehekkel sem. Ők a független, vagy autonómiával rendelkező Szlovenszko sorsát közvetlenül Ausztriához akarják kötni. Így döntenek a híres 1849 március 31-i bécsi szlovák gyűlésen is. A császárhoz eljuttatott memorandumban külön Szlovákiát követelnek. Ez a memorandum fejezi ki leghívebben a politikailag is önállóvá lett szlovákság hangulatát és törekvéseit. „Man will Föderation mit österreichischen Völkern“—szól a kívánság. — „Slowakei ist nur geographisch, es existiert nicht politisch... Wohin soll sich der Slowak neigen? Es ist für das slowakische Volk nur einzige Hoffnung, und diese ist: die Abgrenzung der Slowakei als ein selbständiges Verwaltungsgebiet. Dann und nur dann ist ein Leben möglich.“ A különálló Szlovenszko megokolásában nagyon érdekes és még a mai szlovák politikában is divatos érvek szerepelnek. Hivatkozik a memorandum arra, hogy a szlovákság testileg, lelkileg egészséges, szorgalmas és munkás nép. A 3 milliós „Tótország“ fában és bányakincsekben gazdag, úgyhogy az gazdaságilag is meg tud állni. Gazdaságilag egyébként szervesen csatlakozik Ausztriához (mai nyelven: szerves része a német élettérnek), ami rá nézve minden esetben csakis szerencsés lehet. A közigazgatási terület határait a Kárpátok mentén húzzák meg, délen és keleten a Duna—Topoly—Ondava folyók vonala alkotná a magyar-szlovák határt.

A szlovák önállósodási tervek iránt Bécs csak színleg érdeklődött. 1849-ben ugyan a hivatalos österreichisches Korrespondenzblatt biztatja a szlovákságot és azt ajánlja neki, vegyen részt a bécsi parlament gyűlésein. Stadion és Bach némileg szimpatizáltak is a szlovák törekvésekkel és Kollárral tervezetet készítették a „szlovák koronataromány“ részére. Stúrék agitáltak e mellett az elgondolás mellett, de a megvalósítás egyre késett. A szlovákság a várakozás és a sok kisebb csalódás során kezdte belátni, hogy diplomáciai, taktikai okok miatt karolta fel őket Bécs; a német politika a magyarság megfélemezésére, később megszarolására használta fel kezdeti nemzeti lendületüket. Így az utolsó autonómia-terv, amelyet Húrban 1849 novemberében készített, csupán látszat volt. Senki sem hitt már a sikerében. Húrban ebben a tervben szintén különálló és Ausztriával kapcsolatban levő tartomány létesítését kéri, amely Észak-Magyarországban alakulna meg és hozzája tartoznék Galícia is, míg délen Pozsony, Szered, Léva, Ipolyság, Losonc, Rimaszombat vonaláig terjedne. Húrban a szlovák autonóm területhez veszi Gömör szlovák népiségű részét, valamint a német Szelességet is. Az emlékiratot Lewartowsky báró adta át Haynaunak és Geringemnek, eredménye azonban nem lett.

1850 után a szlovákok végleg letettek arról, hogy autonómia, nagyhercegség, vajdaság vagy önálló tartományként válassza el őket Bécs a magyarságtól. Meggyőződtek arról is, hogy a „divide et impera“ elvét szolgálták 48-ban, amiből nemzetükre semmi haszon nem hármlón. Sőt épp az ellenkezőjét tapasztalták annak, amit vártak. A korabeli naplókban és irodalomban egyre élesebben ütközik ki a csalódás és

a németellenesség hangja. Főként a németesítés ellen van sok panasz. A germanizálás ugyanis teljesen elnyomta a szlovákságot és semmiféle előnyt, kedvezményt nem nyújtott neki. Nyitra megyében több helyen lázonganak a németesítő főispánok és cseh hivatalnokok ellen. A helyzet sokkal rosszabb lett, mint a magyar kormányzás alatt volt, miután azokat a nyelvi jogokat is elvesztették, amelyek azelőtt megvoltak. „1854-ben a hivatalok betöltésénél a legfontosabb politikai és bírósági helyekre németeket tettek, akik közül sok egyetlen szót sem tudott szlovákul. Így megengedték, hogy a szlovák nyelv, amely 1849-től hivatalos nyelv a vármegyénél, járásoknál, bíróságnál és a kereskedelmi életben, a német nyelvnek adja át a helyét. Az ügyvédek csak német iratokat fogadtak el, a hivatalnokok kizárólag csak német nyelven hivataloskodtak.“¹

Ez a tapasztalat és beismerés újból hazautalta a szlovákságot és meggyőzte arról, hogy kizárólag a hungarizmus talaján van a helye. A kiábrándulást magyarbarát irányzat követte, amely a történetileg igazolt talajon próbálta megtalálni a szlovák nemzet boldogulását. Az új hang S. Vozár „Hlasem od Tatjer“ (Hang a Tátrától) c. munkájában jelent meg, 1851-ben. Vozár leszámol az osztrák tervekkel és a szlovák életet a magyar fennhatóság alá állítja be. Tervezetében három nagy megyére osztja az ország nem magyar népét. Ezek a megyék — tulajdonképpen autonóm tartományok — az ország nemzetiségi vidékeit választanak el egymástól. A három tartomány: 1. szlovák, székhelye Pozsony, 2. ruthén, székhelye Kassa; 3. sváb, székhelye Sopron.

Vozár hungarizmusa azonban korai volt. 1851-ben még erősen élt és hatott a szlovák népben az előző évek nagy élménye és nem adták fel még teljesen a Bécshez fűzött reményeket. &túr durva hangon támadja meg Vozár tiszta szándékát és magát a magyarságot is. Még mindig hirdeti: „a magyaroktól való elválás nélkül nincs a szlovákság számára élet“. A szlovákság nem szövetkezhetik legnagyobb ellenségével, aki fejszét tett életfájának tövéhez, hogy kivágja azt. „Nem kell megbékélés. A magyaroknak el kell tűnniök erről a földről, mint a tatároknak és a törököknek, mert ők a szlávok legnagyobb ellenségei. Tönkre tették a hajdani virágzó birodalmat és „a szlovák verejtékével és vérével bedolgozott, Szent Konstantin és Method leikével megművelt földön az uráli vadságot ültették trónra.“

A szeparatív hang azonban nem talált visszhangra a szlovákságnál, úgyhogy lassan megindul a kapcsolatok felvétele. Stúrral szemben egyre erősödik a magyarbarát irányzat és olyan politikai eszmeáramlat alakul ki, amely végleges és rendezett otthont akar szerezni a szlovákságnak a magyar állam keretén belül. Új és a korhoz viszonyítva meglepően határozott terv lát napvilágot a magyar-szlovák nemzeti és állami viszony megoldására. Ez az idő volt az utolsó, amikor ezt a kérdést kielégítően meg lehetett volna oldani.

A hungarista irányzat utolsó fejlődési foka a turócszentmártoni szlovák memorandum, amelyben a szlovákság külön közigazgatási területet, nemzeti egyenjogúságot és szabad nemzeti életlehetőséget követelt. Kívánságainak teljesítése véglegesen rendezte volna a kér-

¹ Daxner: Slovenská otázka, Túrócszentmárton 1912. 32. I. Daxner hosszasan és panaszosan ír ebben a könyvében a könyörtelen németesítésről.

dést, hisz a szlovákság ezzel megelégedett volna. A memorandum az egész szlovákság hangulatát és felfogását képviselte, a magyar és cseh irányzatát egyaránt. Legfontosabb pontjai:

1. Felsőmagyarországi szlovák kerület határoltassék ki (hivatalos neve: Die oberungarische slowakische Distrikt), amely magában foglalja Trencsén, Árva, Túróc Zólyom megyéket, valamint Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Gömör, Sáros és Torna megyék szintisza szlovák vidékét.
2. A disztrikt kerületei: Nagyszombat, Szenice, Vágújhely, Nyitra, Trencsén, Zsolna, Túrócszentmárton, Alsókubin, Liptószéntmiklós, Zólyom, Aranyosmarót, Nagyrőce, Bát, Nógrád, Eperjes és Kassa (Pozsonyt nem vették szlováknak).
3. A tartomány patrónusa Cyrill és Metód.
4. A disztrikt elnökét választják. Hatáskörébe tartozik a tartományi országgyűlés és választmány.
5. önálló szlovák iskolai hálózat.

A követelések lényegét és az államjogi viszonyt így fogalmazza meg a memorandum: „d ass der oberungarische Distrikt als integrierender Theil Ungarns dem allgemeinen ungarischen Landtage als auch den höchsten ungarischen Behörden zwar untergestellt, dass derselbe aber mit einer eigenen national Vetretung und sowohl politisch administrativen, als Justizverwaltung von 1.-ten u. 2.-ten Instanz bedacht werde; ... dass die Beratungs- und Geschäftssprache ausschliesslich die slowakische Volkssprache ist.“

A memorandumot átadták Bécsben, de a pesti parlamentbe már nem tudott eljutni. A bécsi fogadtatás lehütötte a szlovákokat, mert az átadáskor semmi biztató ígéretet nem kaptak. A memorandum szövegezésében résztvevő szlovák nemesség, amelynek az lett volna a feladata, hogy a tárgyalást a magyarsággal megkezdje, meghátrált és húzódozott a követelések továbbjuttatásától. Igaz, hogy ez némileg a magyar fogadtatás hatása alatt történt. A magyar sajtó — Teleki László és Kemény Zsigmond nyilatkozatainak kivételével — gúnyosan írt a memorandumról és nem próbálkozott meg a szlovák törekvések megértésével. Megfenyegették a szlovák népet, hogy bedeszakázzák a „kerületet“ és egy szlovákot sem engednek dolgozni az Alföldön. Ilyen komolytalan hangmodorba torkollott az utolsó megegyezési kísérlet, amely hivatva lett volna, hogy évszázadokra rendezze a magyar-szlovák viszonyt...

A szlovák önállóság kezdetei 1861-ben a memorandummal véget érnek. A szlovákság visszavonul és belső, népi munkára szorítkozik. Népiségével elbástyázza magát, védi és fejleszti nyelvét, ápolja, őrzi kultúráját. Részletmunkájából csak időnkint tekint ki, leginkább a határokon túlra, Oroszország felé. A sok csalódás, eredménytelen kísérlet fásulttá tette és megtörte. Politikai önállóságának első félszázada alatt átélte mindazokat az élményeket, eseményeket, amelyeken más nemzetek több évszázad alatt esnek át. A tapasztalás és kísérletezés ideje ez a korszak, mialatt minden lehetőséget kipróbált, hogy törekvését, szándékát valóra váltsa.

BÁCSKAI MAGYAR GONDOK

A TRIANONBAN RÁNK ERŐSZAKOLT békekötés a régi Bácsország-ból, Nagy-Magyarország második legnagyobb vármegyéjéből annak legfelső csücskét hagyta csak magyar fennhatóság alatt. A mai csonka Bács megye, amely Baranya, Tolna, Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Csongrád vármegyékkel határos, — a háború után keletkezett három község és a Pest megyétől 1932-ben átcsatolt Szeremle községgel együtt — 26 községből áll; területe 1676 km³, 1938-ra kiszámított lélekszáma 115.387.

E kicsiny ország rész jelentősége azonban megnövekszik, ha figyelembe vesszük, hogy a bajai vasúti és közúti Dunahídon átvonuló vasútvonal és a bátaszék—baja—szegedi műút révén a Dél-Dunántúl és a Tiszántúl alsórése közötti forgalom Bács megyén keresztül bonyolódik le. Az ország mezőgazdasági termelésében — tengeri, gyümölcs, bor, hizott sertés és marha, baromfi, vaj kerül innen — szintén jelentős tényező a kis Csonka-Bácska,

A megye déli részén húzódó jugoszláv határ miatt Bács megye ma valósággal határörvidéket alkot. Nemzeti szempontból nem közömbös tehát, hogy a vármegye lakosságának életviszonyait közelebbről megismerjük. A mai vármegye, ha annyira nem is, mint a háború előtti Bácska, az ország legkevertebb nemzetiségű vidékeihez tartozik. A török időkben az országnak ez a része teljesen elnéptelenedett s csak az 1700-as évek táján megindított telepítések során került újra lakosság a megye mai területére. A valaha színmagyar vidékre ekkor jórészt idegeneket telepítettek. Adatok vannak arról,¹ hogy a telepítések alkalmával magyarokat Bácsalmás, Bácsborsód, Bátmonostor, Dávod, Felsőszentiván, Jánoshalma, Kisszállás, Madaras, Mátételke, Mélykút, Nagybaracska, Rém és Tataháza községekbe, németeket Bácsalmás, Bácsborsód, Csátalja, — ez volt az első bács megyei német telepítés 1729—36 között — Csávoly, Gara, Katymár, Madaras, Kunbaja és Vaskút községekbe, bunyevácokat Bácsalmás, Bácsbokod, Csávoly, Felsőszentiván, Gara, Hercegszántó és Katymár községekbe, végül sokácokat Hercegszántó és Mátételke községekbe telepítettek kisebb-nagyobb tömegben. Így alakult ki a mai helyzet, amikor a magyarok arányszáma csak 12 községben haladja meg a 90%-ot, 10 községben a lakosság több mint 1/3-a német, 3 községben pedig a bunyevácok aránya mozog 1/3 — 1/4 között. A megye legkevesebb magyar községei (zárójelben a magyarok százalékos aránya) Csátalja (8.0), Gara (8.3), Vaskút (13.1), Kunbaja (13.1), Csávoly (18.8), Katymár (21.3) és Bácsalmás (34.1). Ugyanebben a hét községben 91.3—56.0% német élt az 1930-as népszámlálás szerint. Legtöbb bunyevác Hercegszántón, Garán és Katymáron van. Érdekes, hogy a színmagyar, a tiszta német, a két- és a háromnyelvű községek fekvése is teljesen kevert a megyében.

A megye egész népességéből az 1930-as népszámlálás szerint 66.5% magyar, 25.6% német és 7.4% bunyevác. A közel 30.000 főnyi bács megyei németiség Pestkömyék, Baranya és Tolna vármegyék összefüggő német csoportjai után a Csonkaország negyedik legnagyobb német tömbjét alkotja, gazdasági adottságai és anyagi helyzete révén azonban számát meghaladó jelentőségű tényező.

A megye községeiben járó felületes szemlélőnek is feltűnik, hogy a magyar és a német anyanyelvű községek lakosságának anyagi helyzete, életnívója között a magyarság rovására bizonyos, helyenként igen nagyfokú

¹ Dr. Bodor Antal: Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra (1914) és mezőbándi Csetri Károly: Bácska lakossága a legrégebb időktől a XIX. század végéig (1936).

különbség van. A megyében élő túlnyomóan mezőgazdasági népesség életviszonyainak több mint egy év óta tartó tanulmányozása során természetesen magam is figyelmes lettem erre a jelenségre, s vizsgálódásaim eredményéről e helyen számolok be.

Valamennyi vegyeslakosságú bácsmegyei községben tapasztalható, hogy anyagi téren a németiség a vezető szerep s mögöttük a magyarok és a bunyevácok egyaránt messze elmaradnak. Néhol ez a határvonal elmosódott, pl. Katymáron, ahol a bunyevácok ereje még észlelhető, van azonban több község (Bácsbokod, Bácsborsód), ahol az irányítás az egyharmadnyi kisebbséget alkotó németiség kezében van. Sok községben a magyarság csak gazdasági cselédekből és mezőgazdasági munkásokból áll, a gazdaréteg leginkább német, esetleg bunyevác. Van természetesen több jómódú magyar község is (Mélykút, Jánoshalma), ezekben azonban megközelítőleg sem akkora és főként nem olyan általános, nem annyira széles rétegekre kiterjedő a jólét, mint a német községekben (Csátalja, Vaskút, Gara stb.).

A bácskai németiségnek a magyarokéhoz és a bunyevácokéhoz viszonyított, de általában is igen kedvező életkörülményei elsősorban annak eredménye, hogy a német kiscgazdákat még idetelepítésük idején olyan viszonyok közé helyezték, amelyek a gyarapodás lehetőségét megadták. Kielégítő nagyságú és jóminőségű földet, teljes gazdasági felszerelést és állatállományt kaptak. Így a már eleve jobb viszonyok közé került németek további erősödése a gyengébb versenytársak mellett fokozódott. A németek termelési technikája, gazdasági szaktudása ma is kétségkívül a legmagasabb a vármegyében. Valamennyi német község népe nagy súlyt fektet az állattenyésztésre. Vezetnek a szarvasmarha- és sertéshízlalásban, könnyebben idomulnak a változó értékesítési helyzethez és jól kiépített szövetkezeti hálózatuk segítségével terményeiket részben feldolgozva — tejszín, vaj stb. alakjában — viszik a piacra. Modern mezőgazdasági gépfelszerelésük és kitűnő állatállományuk a jobb- és többtermelésben biztosít számukra behozhatatlan előnyt. A németiség életszintjét emeli az a körülmény is, hogy jóval gyengébben szaporodnak, mint a vármegye egyéb anyanyelvű lakossága. A legutóbbi két év átlagában a megye hét német községe közül négy (Gara, Vaskút, Gsávoly és Kunbaja) annyira egykés, hogy lakosságuk fogyóban van.¹ Az egykés német községekben a birtokok széttöredezése nem olyan erős, mint a sokgyermekes magyar lakoságnál s ez már egymagában nagyobb jólétet, jobb anyagi helyzetet biztosít a németiség számára. Ugyanez a jelenség egy színmagyar községben, az egykés Szeremlén is tapasztalható.

A birtokmegosztás, helyesebben az egyes községek népe által ténylegesen birtokolt terület nagysága alapján a hivatalos népsűrűségadatok átértékelését magam el is végeztem; ez a községek lakossága között fennálló életszínvonalbeli különbséget számszerűen is érzékelteti. Az egyes községek lakossága által ténylegesen birtokban tartott terület meghatározása végett a vármegye valamennyi községe, továbbá a megyével határos, egyéb törvényhatóságokban fekvő községek kataszteri birtokíveinek alapján készítettem el azt az alább közölt összeállítást, amely — tekintve, hogy csak az 500 kát. holdat meg nem haladó birtokok adatait tartalmazza — a megye községeiben élő kiscgazdaréteg életviszonyaiba enged mélyebb bepillantást.

A vármegye községeinek határából szomszédos vagy távolabbi községekben lakók bírnak bizonyos részt és viszont, feladatomból tehát az volt, hogy az egyes községektől beszerzett, továbbá a Baja városról rendelkezésemre álló adatok² alapján minden megyebeli községre vonatkozóan mérleget

¹ Erre vonatkozólag részletes adatok találhatóak „Bácsmegeye szociális helyzete“ címmel a M. kir. belügyminiszterhez írt — nyomtatásban is megjelent — jelentésben.

² Ezekről I. Meskó Géza: Időszerű problémák Baja város gazdasági életében (1939).

készítsek a kölcsönösen birtokban tartott terület nagyságáról. A feldolgozást két részben hajtottam végre. Külön készítettem el a 26 megyebeli község egymás közötti mérlegét, — figyelembe véve Baja város birtoklási mérlegét is — míg a feldolgozás második részeként a megye községei és az idegen törvényhatóságokban fekvő szomszédos községek adataiból állítottam fel mérlegét. Az adatok az 1939 augusztusi állapotot tüntetik fel.

E szerint vannak olyan községek, ahol ez a birtoklási mérleg pozitív, tehát ezeknek a községeknek lakossága több földet bír egyéb községek határából, mint amennyit saját területéből más községek népének átengedett és vannak negatív mérlegű községek, amelyeknél fordított a helyzet:

Vaskút	+ 3562 kat. hold	Felsőszentiván	— 1412 kat. hold
Csávoly	+ 2687 „ „	Borota	— 1381 „ „
Csátalja	+ 1901 „ „	Bácsbokod	— 1167 „ „
Gara	+ 1471 „ „	Mátételke	— 1008 „ „
Mélykút	+ 1214 „ „	Bátmonostor	— 920 „ „
Jánoshalma	+ 1034 „ „	Kelebia	— 872 „ „
Kunbaja	+ 865 „ „	Csikéria	— 576 „ „
Tataháza	+ 565 „ „	Nagybaracska	— 401 „ „
Madaras	+ 533 „ „	Katymár	— 336 „ „
Tompa	+ 287 „ „	Bácsalmás	— 255 „ „
Kisszállás	+ 86 „ „	Rém	— 228 „ „
Bácsborsód	— 5283 „ „	Szeremle	— 200 „ „
Dávod	— 2063 „ „	Hercegszántó	— 141 „ „

A község közigazgatási határánál nagyobb területet tehát 11, annál kisebb területet pedig 15 község lakossága tart birtokában.

Nemzetiségi szempontból vizsgálva ezt a táblázatot, nyomban szembe-tűnik, hogy a pozitív birtoklási mérlegű 11 község közül 5 német többségű és hogy azok között is német községek állnak a négy első helyen. A negatív mérlegű községek közül viszont csak 2 némettöbbségű (Katymár és Bácsalmás) s ezek vesztesége is elenyészően csekély. Nem közömbös a lakosság gazdasági erejének megítélése szempontjából az sem, hogy a fenti táblázatban közölt mérleg miképpen állt elő. A német községek gazdagsága, a német lakosságnak tehetősége ezen a ponton igen erősen mutatkozik. Adatgyűjtésem tanúsága szerint ugyanis a német községek mérlege jelentéktelen terület-átengedés mellett, a magyar községeké pedig lényegtelen területszerzéssel keletkezett. Így pl. Gara lakossága mindössze 32 kát. holdat engedett át saját területéből idegen községek népének s közben 1503 kát. holdat tart birtokban más községek határából. A másik végletet a színmagyar Dávod község mutatja, ahol 2095 kat. hold veszteség áll 32 kat. hold területszerzéssel szemben.

A most körvonalazott birtoklási állapot az egyes községek valóságos területét jelentős mértékben növeli, illetőleg csökkenti. Ennek nagyságát százalékosan kifejezve azt kapjuk, hogy a lakosság által ténylegesen birtokolt terület pl. Vaskúton 28.6, Csávolyon 32.6, Csátalján 28.0, Garán 14.1%-kal nagyobb, mint a község közigazgatási határa, viszont a terület csökkenése Bácsborsódon 37.5, Dávodon 27.0, Felsőszentivánon 20.2, Borotán 97%-os. A község területének csökkenése a lakosság életnivója szempontjából különösen jelentős ott, ahol a népsűrűség egyébként is aránylag magas. Ilyen pl. Dávod, ahol a szomszédos községek, főként Csátalja lakossága által birtokban tartott föld hiánya a nép anyagi helyzetét lerontotta. Ez természetes is, hiszen ha a mezőgazdasági népességnek sem saját birtok, sem bérlet, de még nagybirtok sem áll a szükséges mértékben rendelkezésre, akkor pusztá megélhetése is veszélyben forog.

Joggal vetheti fel bárki azt a kérdést, hogy a földbirtoklás most vázolt eltolódásai népi hódítás, illetőleg térvészítés, vagy pedig a közigazgatási

határok utólagos megváltoztatása következtében állottak-e be? Ennek a fontos kérdésnek a tisztázása végett a községek 1878—79. évi területadatait¹ összehasonlítottam a mai tényleges állapottal. Ézen a módon megállapítható, hogy a táblázat adataiban lényeges változás a közigazgatási határok utólagos megváltozása alapján végrehajtott korrekció után sem áll be.

A birtokszerzésben az első helyen álló négy némettöbbségű község lakossága által birtokban tartott idegen, de Bács megyében lévő községekben fekvő terület birtoknagyságcsoportok szerinti megoszlása:

Birtoknagyság- csoport	Vaskút	Csávoly	Csátalja	Gara	Összesen	
	katasztrális hold:				%	
5 kat. hold alatt	1.274	861	291	461	2.887	27.2
5—50 kat. hold	1.883	1.201	1.437	711	5.232	49.4
50—100 „ „	333	149	223	331	1.036	9.8
100—500 „ „	630	814	—	—	1.444	13.6
Összesen:	4.120	3.025	1.951	1.503	10.599	100.0

A fenti négy község határából más községek lakossága által birtokban tartott 978 kat. holdnak viszont 52.7%-a tartozik az 5 kat. hold alatti birtokkategóriába, de a többi 47.3%-ban sincs egy 50 kat. holdnál nagyobb birtok sem.

E négy némettöbbségű község népe által a környező magyar községek határából birtokolt területnek legnagyobb része — majdnem a fele — az 5—50 kat. holdas birtokok közül kerül ki, tehát kétségtelen, hogy itt nem az apró parcellák megvásárlásában jelentkező esetleges, tapogatózó földvásárlásokról van szó, hanem az eltolódás a nagy anyagi erővel rendelkező németiség nyomásának eredménye. Minden egyes ilyen, bácsmegyei viszonylatban egy-egy családnak önmagában is feltétlenül existenciát jelentő kis birtoknak a megvásárlása egyúttal egy magyar család elszegényedését jelenti. A birtokvásárlásokat régóta figyelők állítása szerint ugyanaz a folyamat megy itt végbe, ami a világháború előtt magyar-román vonatkozásban Erdélyben történt. Dávod, Bácsborsód és Nagybaracska-Györgypusztá területének egy része az utolsó hatvan évben jutott így német kézre.

A németiség birtokszerzéseinek teljes képét csak akkor kapnók meg, ha a birtoklási állapotnak nemcsak egy bizonyos időpontra vonatkozó keresztmetszete állna rendelkezésünkre, — mint amilyen az általam ismertetett táblázat is — hanem ha olyan feldolgozást készítenénk, amely a tulajdonjogváltozás időpontját is feltüntetné. Így fényt lehetne deríteni arra, hogy a németiség birtokszerzésének folyamata mikor kezdett nagyobb méreteket ölteni, választ kapnánk továbbá arra a kérdésre is, hogy az utóbbi években erősödőben vagy gyengülőben van-e ez a magyar szempontból igen nagy fontosságú jelenség? A tulajdonjogváltozás időpontjának meghatározásához azonban minden egyes birtok telekkönyvi betétlapját kellene tüzetesen átvizsgálni, ami ugyan igen hatalmas munka, de néhány kisebb határú, ebből a szempontból tipikus községnél (pl. Dávod, Bácsborsód, Mátételke) érdemes lenne elvégezni.

Itt említem meg azt is, hogy a feldolgozásomban szereplő összes birtokok közül a 100—500 kat. holdas birtoknagyságcsoportba csak 10 birtok tartozik 1554 kat. hold területtel.

Feldolgozásom második részében Bács-Bodrog vármegye 26 községének lakói és a megye községeivel határos törvényhatóságokban fekvő községek lakosainak birtoklási adatait összegeztem. Az így készült birtoklási mérleg adatait külön nem sorolom fel, azok a végső eredményből úgyis kitűnnek.

¹ A szegedi m. kir. állami 10. Földmérési Felügyelőség adatai alapján.

Az idegen törvényhatóságokban fekvő, szomszédos községek területéből bácsmegyeiek által, illetve a bácsmegyei községek határából más vármegyékben lakók által birtokban tartott területadatokat is figyelembevéve a 26 bácsmegyei község lakosságának összefoglaló birtoklási mérlege a következő adatokat tartalmazza:

Vaskút	+ 3608 kat. hold	Kisszállás	+ 96 kat. hold
Csávoly	+ 2716 „ „	Bácsborsód	— 5407 „ „
Csátalja	+ 2646 „ „	Borota	— 1583 „ „
Gara	+ 1642 „ „	Felsőszentiván	— 1420 „ „
Mélykút	+ 1285 „ „	Dávod	— 1327 „ „
Kunbaja	+ 865 „ „	Bácsbokod	— 1195 „ „
Jánoshalma	+ 668 „ „	Kelebia	— 1035 „ „
Tataháza	+ 565 „ „	Mátételke	— 1008 „ „
Madaras	+ 533 „ „	Bátmonostor	— 741 „ „
Szeremle	+ 434 „ „	Csikéria	— 576 „ „
Nagybaracska	+ 316 „ „	Katymár	— 336 „ „
Tompa	+ 308 „ „	Rém	— 209 „ „
Hercegszántó	+ 157 „ „	Bácsalmás	— 179 „ „

Bár ez a táblázat nem teljes, hiszen nem szerepelnek benne a távolabbi községekben és városokban lakók által a megye községeiben birtokolt területek, valamint azok a birtokok sem, amelyeket bácsmegyeiek bírnak messzebbfekvő, nem szomszédos községek határából, általános tájékozódásra mégis alkalmas, mert egyrészt a most említett birtokok területe nem nagy, másrészt pedig azok rendszerint helybeliek bérletében vannak s így a lakosság megélhetése szempontjából az áttekintést nem zavarják.

Lényeges eltérés az első táblázattal szemben, hogy az egyéb törvényhatóságokban fekvő községek területéből való birtoklás következtében Nagybaracska, Szeremle és Hercegszántó községek lakosságának birtoklási mérlege pozitív lett, továbbá jelentősen csökkent Dávod község vesztesége. A német községek lakossága által birtokban tartott terület még nagyobboldott. Kunbaja az abszolút számban vett területnagyobbodás sorrendjében a hatodik helyre lépett elő és Bácsalmás vesztesége valamivel kevesebb. Végeredményben így a pozitív mérlegű öt német község lakossága 11.477 kat. holdat, míg a többi kilenc község lakossága csak 4362 kat. holdat tart birtokában egyéb községek területéből. A két német község vesztesége 515 kat. hold, a tíz másik községé pedig 14.561 kat. hold. A hét német község tiszta területnövekedése 13.4%. Életnívó tekintetében azonban ennél sokkal nagyobb a területnövekedés jelentősége, mert a birtokmegosztás a megye német községeiben egyébként is jobb,¹ mint a magyar községekben, ahol egyrészt a sok nagybirtok, továbbá az egészségtelenül elaprózódott törpebirtokok nagy száma teszi nehezebbé a megélhetést.

A német községek lakosságának a földbirtoklás most ismertett adataiból is kitetsző jómódját a népsűrűség jelzőszámai még kifejezőbben mutatják. A községek népsűrűségét az 1938-as évre kiszámított vármegyei lélekszám segítségével a közigazgatási határra és az előzőek során megállapított, a lakosság által ténylegesen birtokolt területre vonatkoztatva számítottam ki. Több község e két népsűrűségadata között lényeges eltérés mutatkozik, ami a területnövekedés, illetőleg a területvesztés következménye. 12 községnél az eltérés igen jelentős, ezeknek népsűrűségadatait két csoportban egyenként felsorolom. Ideiktatom egyúttal, összehasonlítás végett, az 1930-as népszámlálás alkalmával megállapított hivatalos népsűrűségadatokat is.

¹A 100 kat. holdat meghaladó birtokok területe a megye 18 abszolút többségében magyar községben az összes terület 39.07% -a, míg a megye 7 német többségű községében ennek a fele, 20-27% ez az arányszám.

	Népsűrűség 1930-ban:	Népsűrűség 1938-ban	
		a közigaz- gatási terület alapján:	a ténylegesen birtokolt
Dávod	74·7	78·7	95·2
Felsőszentiván	70·1	75·1	94·4
Csikéria	76·6	80·5	92·3
Bátmonostor	71·5	75·7	86·2
Bácsborsód	22·8	24·2	39·3
Mátételke	27·6	28·9	36·5
Kunbaja	90·7	95·8	83·5
Tataháza	71·3	75·1	66·8
Gara	68·8	73·1	63·1
Vaskút	68·6	72·6	56·2
Csávoly	65·4	68·1	51·2
Csátalja	68·6	70·9	51·0

számított jelzőszáma kisebb, mint a ténylegesen birtokolt terület felhasználásával nyert jelzőszám, ezekben a községekben tehát a lakosság sűrűbb s így életviszonyai nehezebbek, mint a hivatalos népszámlálási adatok mutatják. Különösen vonatkozik ez a megállapítás Dávod és Bátmonostor népére, ahol a földszegénység miatt nagyszámú agrárproletár halmozódott fel. Csikéria a sok munkáskezet foglalkoztató szőlőművelés, Felsőszentiván pedig a kítűnő talaj, a magasnívójú gazdálkodás, az erős kapásnövénytermesztés és a nagybirtok teljes hiánya következtében képes ilyen sűrű népesítést eltartani. Bácsborsódon és Mátételkén, a vármegyének két tipikus, főként középbirtokokból álló tanyaközségében a különleges birtokmegoszlás miatt alacsony a népsűrűség. Bácsborsód jellegzetes példája annak, miként csúszik át a föld a németek kezére amiatt, hogy a földet művelő magyar parasztság csak munkása, de nem tulajdonosa a rögnek. A természetes birtokelaprózódás alkalmával a nagy- és középbirtokokból lehasadó darabok jórészt németek kezébe kerülnek. Bácsborsód határából vaskútiak 1699, garaiak 931, katymáriak 635 és bácsalmásiak 276 kat. holdat vásároltak már össze. A bácsborsódi tanyák magyarsága pedig munkás- és cselédsorban tengeti életét.

A másik hat község népsűrűségénél épp fordított a helyzet. A ténylegesen birtokolt terület alapján számított népsűrűség az alacsonyabb, vagyis ezeknek a községeknek a népe — a birtokban tartott idegen községbeli területek révén — sokkal kedvezőbb életkörülmények között él, mint eddig hihető volt. E hat község közül öt német s csak Tataháza színmagyar. Csávolyon és Csátalján a népsűrűség az országos népsűrűségnek csak mintegy a fele. Elképzelhető tehát, mennyivel könnyebb itt az élet, mint pl. Dávodon.

Vaskút, Csávoly, Csátalja és Gara községek lakosságának anyagi helyzetét még egy jellemző adattal világítom meg. A milliárdos beruházáshoz való hozzájárulást köztudomás szerint a legalább 50.000 pengő értékű vagyonnal rendelkezőkre vetették ki. A bajai járás — ahová e négy község is tartozik — 12 községében a kivetett hozzájárulás összegének 62.5%-át e négy község lakói fizetik, noha a járás egész területének 35-4, összes lakosságának pedig 38.0 százalékát jelenti csak ez a négy német többségű község. Az egész bajai járásban 137 egyénre vetettek ki hozzájárulást s ezek közül 87 lakik Vaskúton, Csávolyon, Csátalján és Garán. Ugyanekkor a járás két színmagyar községében — Bátmonostoron és Dávodon — senki sem fizet hozzájárulást, ami azt jelenti, hogy az 5800 lakost jelentő két magyar községben 50.000 pengő értékű vagyona senkinek sincs.

Azt hiszem, hogy az elmondottakkal a bácsmegeyi német és magyar anyanyelvű lakosság helyzetét sikerült megvilágítanom. Láttuk, hogy a

megye népessége — különböző adottságok és körülmények révén — ma sokkal kedvezőbb viszonyok között él, mint a magyar lakosság. A századok óta velünk jóban-rosszaban kitaró bácskai németség jobb sorsát nem irigyeljük, nemzetünk jövője érdekében azonban a magyar faj talpraállítása kötelességünk. Mindenekelőtt a megye magyarságát átfogó és gyökeres földreformmal oda kell kötnünk az ezeréves röghöz. Meg kell szüntetni a magyarságnak a nagybirtok okozta demográfiai labilitását, már pusztán honvédelmi érdekből is, itt az ország déli határszélén. Az önálló magyar kisexisztenciákat azután ügyes szociálpolitikával meg kell erősíteni, hogy ismét dinamikussá válják a déli végek magyarsága.

TÖRÖK LÁSZLÓ

A MAGYARSÁG A CSEH FÖLDREFORMBAN

ELŐRE KELL BOCSÁTANUNK, hogy a csehek a földreformra vonatkozó kedvezőtlen vonatkozásai megállapíthatók, mindvégig státustitokként kezelték és vigyáztak arra, hogy nyilvánosságra ne kerüljön. Érdekes példák vannak erre. Vozsenyilek mérnök, a csehszlovák földhivatal vezetője, a harmincas évek elején három hatalmas kötetben ismertette a földosztás lefolyását az egyes országrészekben. Felsorolt minden esetet, megjelölve a lefoglalt földek tulajdonosát és a kártalanítás összegét, valamint az új tulajdonosokat. A csehek azonban a kiadványt a forgalomból kivonták, így a csehszlovák földreform monográfikus feldolgozása és bemutatása, bármennyire szükséges lenne is, teljességgel lehetetlen. Arra szorítkozhatunk tehát, hogy megállapítsuk egy-egy idetartozó kérdés szociológiai jelentőségét a magyar kisebbség szempontjából.

A magyar kisebbséget a létkérdés erejével érdekelte a földosztás végrehajtása Csehszlovákiában. A csehek jól megértették ezt és minden erejükkel arra törekedtek, hogy a kisebbségektől a termelőeszközöket elhódítsák. A kisebbségi magyarság társadalmi léte alapjaiban rendült meg már azáltal is, hogy az ipari termelőeszközök birtoklásából kiszorították. Így a magyarság gazdasági léte a mezőgazdaságra szorult s itt annál fontosabb lett a földnek, mint termelőeszköznek a birtoklása, minél több ipari üzem szűnt meg s minél nagyobb lett a kisipar válsága. Kisiparosaink ugyanis sokszor úgy menekültek meg attól, hogy a társadalmi lét alapjairól ne szoruljanak le a semmibe, hogy gazdálkodni kezdtek kicsi parcellákon, dinnyét termesztettek és kertészkedtek.

Ezek után mindenki érezheti annak az eljárásnak társadalmat bomlasztó szörnyűségét, amikor a csehszlovák kormányzat az ipari termelés tönkretétele után a földet is kihúzta a csehszlovákiai magyarság alól.

A földtulajdon eloszlása Csehországban volt a legegésztelenebb. A kisbirtokos cseh paraszti tömegekkel szemben a német eredetű és német arisztokrácia állott szemben hatalmas földbirtokokkal. A cseh agrárok már régen farkasszemet néztek az arisztokraták kis csoportjával, akik az udvarral tartottak. A Svehlák, Udrzalok és Beranok népe a világháború fordulataiban egyre izgatottabban kémlelte a változás lehetőségét, egyik szemét a Monarchia hadihelyzetére, a másikat pedig az arisztokrácia nagybirtokaira függesztette. E tekintetben a földéhség tüze lobogott vészesen. Csehországban 245 nagybirtok az egész ország területének 28.3 százalékát foglalta el. 150 arisztokratacsaládnak a meg-

művelhető terület (5,206.448 hektár) egyharmada volt birtokában, összesen 1,735.482 hektár. Egy arisztokrata családra átlag 11.569 hektár jutott. A csehek polgári felső rétege éppen oly jól érezte magát Ausztriában, mint az arisztokrácia.

Mikor az új állam megalakult, a cseh agrárok úgy érezték, hogy ütött a leszámolás órája. Teljességgel likvidálták a cseh és más nemzetiségű arisztokráciát és nagybirtokos osztályt. Lefoglaltak összesen 3,963.064 hektárt. Egyetlen középeurópai államban sem hajtották végre a földreformot ilyen méretekben a háború után. Egyetlen középeurópai nemzet sem erősítette meg parasztságát és agrárpolgárságát ilyen méretekben, mint éppen a csehek. Igaz, másutt nem voltak tán akkora nemzetiségi, illetőleg kisebbségi lehetőségek. A csehek a legtöbb esetben nem a magukét osztották. Itt is történtek nagy kivételek a földreform végrehajtásában, itt is meghagytak nagybirtokokat, mint Lengyelországban vagy Romániában. Azonban, amíg a két állam a feudális földbirtokosságot kímélte, addig Csehországban az agrárpolgárság bőrét mentették.

A földbirtok legnagyobb terjedelmét 150 hektárban állapították meg, de már az első törvény biztosítja a kivételek egész skáláját.

A csehszlovák állami statisztikai hivatal szerint a földlefglalást a következő mértékben hajtották végre:

A lefoglalt birtokok nagysága	Cseh-, Morvaország és Szilézia			Szlovákia és Kárpátalja		
	Az esetek száma	A lefoglalt földek nagysága		Az esetek száma	A lefoglalt földek nagysága	
		hektárookban	%-ban		hektárookban	%-ban
250- 500 ha-ig	284	111.645	4·8	470	150.205	9·3
500- 1.000 „	169	95.012	4·1	217	148.013	9·2
1.000- 5.000 „	235	528.046	22·5	201	418.128	25·9
5.000- 10.000 „	47	348.566	14·8	25	166.456	10·3
10.000- 50.000 „	47	876.761	37·3	28	470.347	29·1
50.000-100.000 „	3	233.378	9·9	2	127.897	7·9
100.000 ha-n felül	1	154.998	6·6	1	133.612	8·3
Összesen.....	786	2,348.406	100·0	944	1,614.658	100·0

A táblázat részben a már elmondottakat igazolja. A cseh medencében a nagybirtokok száma és terjedelme sokkal nagyobb volt, mint Szlovákiában és Kárpátalján. E csoport nagyobb területtel is vesz részt a földosztásban. A két legkisebb csoport, a középbirtokok osztálya, Szlovákiában és Kárpátalján sokkal nagyobb mértékben szolgáltatott földet a földosztás céljaira, mint a cseheknel.

A mennyiségi és minőségi mezőgazdasági termelés szempontjából a középbirtok a legjobb üzemenagyság. Mivel a földbirtokreform ezt az osztályt nagyobb mértékben sújtotta a Felvidéken, mint a cseheknel, ebből az következik, hogy a földosztást nagyobb mértékben növelte úgy a mennyiségi, mint a minőségi termelés zavarait a Felvidéken s inkább a magyar területeken, mint a cseh tartományokban. A cseh agrárpolgári réteg az agrárpárt segítségével mindig megőrizhette és kivonhatta birtokait a földosztás alól.

Mármost mennyit osztottak szét a lefoglalt területekből? Ismételjük, az adatokat nem hozták nyilvánosságra. Szlovákia és Kárpátalja pontos adatai csaknem teljességgel ismeretlenek. A lefoglalt gabonatermő terület az egész országban 1,395.731 hektárt tett ki. Ebből 1931-ig új birtokosok kezébe átment 814.000 hektár. 370.000 hektárt a régi tulajdonosok kezén hagytak meg. A lefoglalt erdőkből és legelőkben a régi tulajdonosoknak meghagytak 812.000 hektárt. Kiosztottak 579.000 hektárt. A maradék 1,300.000 hektárt a 30-as évek elején még a földhivatal kezelte. A földosztást nem fejezték be húsz év alatt sem. A földhivatal egészen megszüntéig s aztán a földművelésügyi minisztérium folyton osztott, cserélt, igazgatott és igazított hatalmas területeket. Szlovákiában a lefoglalt mezőgazdasági

terület 31%-át hagyták meg a régi tulajdonosok kezén, egyéb területből meghagytak 11%-ot. Kárpátalján ez az arány 27, illetőleg 4.16%.

A csehek megfelelően gondoskodtak arról is, hogy az új birtokosok beruházási és forgó tőkéhez jussanak. Az állam a beruházási kölcsönöknél kilencztedrész erejéig szavatosságot vállalt a pénzintézetekkel szemben. A költségvetés állandó juttatásokban részesítette a földhivatalt. Az előirányzott összegeket sokszor túllépték. 1919-től 1926-ig 384,175.000 koronát irányoztak elő a földhivatal céljaira. Ezzel szemben a bevételek oly alacsonyak voltak ennél a tételnél, hogy a kiadások 267,146.000 koronával túllépték azokat. A földosztás pénzügyi részét tehát az adókból fedezték. A földhivatal óriási alapok felett rendelkezett. A harmincas évek elején tartalékjai kilencmilliárdkétszázmillió koronát tettek ki. A telepítési alap egymilliárdháromszázmillió korona volt. A földekért az érték 50—60 százalékát fizették a régi tulajdonosoknak.

A földreform nacionalista végrehajtása áthatotta az egész cseh közösséget politikai különbség nélkül. Benes lapja, a Csezké Szlovo, sovinszta érzékkel ismertette a földreform céljait, s Volavka, a cseh kommunista párt agrárszakértője ezt írta 1922-ben: „Elégtételt kell vennünk a fehérhegyi csata után elkövetett gonosztettekért, minden idegen fölbirtokost el kell kergetnünk a földekről és meg kell bosszulnunk.“

De miképpen számított idegennek a magyar földbirtokosság, s miért kellett a fehérhegyi csata miatt bosszút állani rajta is? Itt éppen olyan logikai törés mutatkozik, mint Masaryk államjogi felfogásában. A német arisztokráciát a fehérhegyi csata elvesztése miatt kergették el, de a kisebbségi magyarság birtokos rétegét milyen érvek alapján tették tönkre? Az érdekek ismereteseek, s annyira durvák és önzők, hogy velük kapcsolatban a csehek elméletileg teljesen tehetetlenek voltak.

A csehek a földosztással legfőképp arra törekedtek, hogy erős paraszti-polgári réteget teremtsenek az új államban. A köztársaság ipari természetű volt, de leghatalmasabban a paraszti rétegeket támogatta. Teljesen új paraszti réteget teremtett. Mintha a cseh politikusok nem bíztak volna a cseh városi népességben, az állam súlypontját a falura és a parasztságra helyezték át ebben az ipari országban. A városok ipari népessége nagy szociális nyugtalanságot hordozott. A kispolgárság csak a legnagyobb nemzeti érdekek vonalán volt egységes, egyéni önzését különben sokszor az anarchiáig is érvényesítette. De a szláv falu konzervativizmusa, mérséklete és közepszere jó színben tüntette fel Csehországot szövetségesei és patrónusai előtt. Azt bizonyította, hogy ez az ország minden politikai kilengéstől mentes, s biztos láncszeme a háború utáni hatalmi berendezkedésnek.

Vozsenyilek mérnök, a Földhivatal vezetője, egy alkalommal közölte, hogy a kiosztott föld 78%-át kisigénylőknek juttatták, 22%-át pedig maradékbirtokosok kapták. A maradékbirtokokkal politikai szolgálásokat jutalmaztak. Az ilyen birtokosok száma 1951-et tett ki. Ezek közül 1350 az agrárpárt, 601 pedig a szociáldemokrata párt vezetői közé tartozott.

Ha összevetjük egy év adatait a földosztás előtt és egy év adatait a földosztás legnagyobb részének lebonyolítása után, akkor a következő eredményekre jutunk:

A gazdaságok nagysága	A gazdaságok száma				A terület nagysága hektárokbán			
	1921-ben	%	1927-ben	%	1921-ben	%	1927-ben	%
I ha-ig	530.141	32.6	431.223	26.40	251.174	3.1	184.884	2.14
I—5 „	684.720	42.0	635.316	43.28	1,752.287	21.4	1,845.328	21.38
5—10 „	220.791	13.6	209.336	14.29	1,567.079	19.2	1,584.174	18.30
10—30 „	157.087	9.7	160.506	10.93	2,466.937	30.2	2,621.161	30.28
30—100 „	14.533	0.8	25.780	1.76	694.272	8.5	1,254.331	14.49
100 ha-n felül	20.186	1.2	4.881	0.33	1,437.706	17.6	1,106.195	13.47

A kimutatás szerint a legkisebb üzemek száma fogyóban van. 1921-ben az egy hektárig terjedő üzemek száma még 32.6 százalék, 1927-ben már csak 26.40 százalék. Az üzemek területe is csökken ugyanakkor. A következő csoportokban az üzemek száma csökken, a terület ugyanakkor emelkedik. Az öt hektártól tíz hektárig terjedő birtokoknál ugyanez a helyzet. Ezután már folytonos emelkedést tapasztalunk. A legnagyobb emelkedést a 30—100 hektáros erős parasztbirtok mutatja úgy számban, mint a föld terjedelmében. A csehszlovák földreform tehát elsősorban az erős parasztbirtokokot növelte. A kimutatás nagy fogyatékosága, hogy a száz hektáron túl nem mutat ki már csoportokat, s így a maradékbirtokok száma és területük nagysága nem tűnik ki.

A csehek parasztsága valóban nagyon megerősödött. Az ország politikai életét is valójában ez a réteg irányította. A cseh agrárok elérték azt, hogy az állam felemelte a mezőgazdasági vámokat és így magas terményárakat biztosítottak maguknak. Ennek az volt a következménye, hogy a mezőgazdasági országok ipari vámokat vezettek be. Ezzel a középeurópai államok munkamegosztása és gazdasági egymásrautaltsága csökkent és csaknem teljesen megszűnt az a gazdasági integráció, amely a Monarchia keretében egykor kialakult. A köztársaság életében ellentétes erők hatottak húsz év alatt. A belpolitikában a cseh parasztság konzervatív hajlamai érvényesültek, a külpolitikát viszont Benes pártja irányította polgári demokrata alapon, a cseh városi radikális kispolgárság alkata szerint. A huszadik esztendőben azonban a cseh agrárok teljesen beérkeztek az állam vezetésében, s ha a szlovákok nem sietnek önállósulási törekvésekkel, akkor valószínűleg totalitárius igényekkel rendezkedtek volna be az államvezetésben.

Mi volt a magyarság osztályrésze a földosztásban? Nagyon nehéz ezt pontosan megállapítani s nagy férfierőre is van szükség ezzel a kérdéssel szembenézni. A kisebbségi magyarság utolsó lehetősége lett volna, hogy a földön megvesse lábát s termelőtevékenységét itt kiterjessze, miután az ipari termelés visszaszorult s a kisebbség népességeltartó alapjai leszűkültek. A cseh politikusok minden érvet igénybevettek, hogy a magyarság megfelelő részesedését a földreformban bebizonyítsák. A magyarság a közalkalmaztatás terén a esetektől azt követelte, hogy nemzetiségi aránya szerint kapjon állásokat. A csehek ezt a követelést mindig elutasították, de a földreformmal kapcsolatban egyszerre csak magukévá tették. Azt bizonyították, hogy a kisebbségi magyarság számaránya szerint, sőt azon felül részesedett a földosztásban. De ez a felfogás azt jelentette, hogy a kisebbségi magyarság a tiszta magyar vidékeken lefoglalt nagybirtokokhoz csak abban a mértékben juthatott, mint amekkora az országos arányszáma volt a köztársaság lakosságához. A magyar nagybirtokokhoz ezek szerint csak elenyésző mértékben van köze, a többi szláv telepéseknek jár.

Ezt az érvelést átvette Surányi és Váradi, két szociáldemokrata politikus is. „Magyar múlt és magyar jelen“ című könyvükben megállapították, hogy a magyar kisebbség Szlovákiában a lefoglalt földbirtokok területének 9.98 százalékát kapta s így jogos igényei teljesen kielégültek. Arányszáma szerint ugyanis még ennyihez sem lett volna joga. Surányi és Váradi maradékbirtokokat is beleszámít a magyarságnak juttatott részbe, holott ilyeneket legfeljebb az agrárpárt magyar tagozatának vezetői kaphattak. Ha azonban azt vesszük alapul, hogy mit kaptak a kis magyar termelők, akkor Szlovákiában 18.496 és Ruszinszkóban 970 hektárt, összesen 19.466 hektárt vehetünk tekintetbe. Ezt a földet összesen 11.036 igénylő között osztották ki. Egy igénylőre tehát nem jutott két hektár sem. De Surányi és Váradi a magyarság osztályrészét a kiosztott és nem a lefoglalt területekhez viszonyítva számítja ki. A földosztást nem fejezték be ugyanis húsz év alatt sem s a földhivatal és a mezőgazdasági minisztérium állandóan osztott és juttatott, de a magyarságnak, a háborúutáni első éveket kivéve, már semmit sem adott. A két köziró által kiszámított arány még így is magas. Pontosabb számítások

alapján a magyarságnak juttatott rész a kiosztott föld 7 százaléka, a lefoglalt területnek azonban még 1 százaléka sem!

A csehszlovák földreform telepítő politikája teljesen a kisebbségek ellen irányult. A földreform kapcsán Csehországban 124, Morvaországban és Sziléziában 24, Szlovákiában 55, Ruszinszkóban pedig 11 telepet létesítettek. Ezenkívül Cseh- és Morvaországban, valamint Sziléziában már fennálló községekhez csatoltak 187, Szlovákiában 99 és Kárpátalján 11 telepet. Új községekhez csatoltak a történelmi országokban 1, Szlovákiában 25 és Kárpátalján 1 telepet. Számszerint tehát a legnagyobb telepítés Csehországban folyt volna. Ha azonban megnézzük, hogy hány telepes birtok és mennyi föld jutott a telepeknek, akkor egészen más eredményt kapunk. A csehországi telepekre 390 birtok esik 5739 hektár földdel. Morvaországban és Sziléziában 191 telepes gazdaságot létesítettek 2319 hektárral. Szlovákiában a telepes birtokok száma már 2054 s a telepek területe 22.473 hektár! Kárpátalján a telepes birtokok száma 222 s a terület 3013 hektár.

Ezekből az adatokból már világos, hogy a telepítés súlypontja Szlovákiára és Kárpátaljára esett és többféle cél szolgálatában állott. Elsősorban gazdaságilag gyengítette a magyarságot, mert a telepeket kizárólag magyar nagybirtokokon létesítették, ahol a földet a demokrácia elvei szerint a magyar parasztságnak kellett volna adni. A telepítés másodsor demográfiailag akarta gyengíteni a magyarságot. Így érthető, hogy a legnagyobb telepeket a legtisztább magyar vidéken, a Csallóközön és a Tiszaháton létesítették. A csehek így készítették érveket arra az esetre, ha a magyarság majd visszaköveteli az elszakított területeket. Szét akarták szakítani a magyarság összefüggő telepeit. Érsekújvártól Ó-Gyallán át valóságos telepes láncolatot létesítettek egészen a Dunáig. A cseh sajtóban gyakran lehetett olvasni cikkeket, melyekben cseh közírók és politikusok Csallóköz tiszta magyar jellegét tagadták. A telepeknek katonai és rendőri szerepe is volt a magyar vidéken. A telepések katonai alakulatokba tartoztak „Selská Jízda“, parasztlovasság nevű szervezetük kiterjedt az egész ország területére. Elsősorban a telepek parasztsága tartozott e szervezetbe, később kiterjesztették az egész szláv parasztságra, sőt a nemparaszt elemekre is. A telepések tehát granicsár szerepeket is teljesítettek. Katonai vagy csendőri szolgálatra azonnal igénybe lehetett őket venni. Az 1938 májusában és szeptemberében elrendelt mozgósítások idején ezeket a granicsárokat vitték legelőször a határok, különösen pedig a trianoni határok védelmére. A falvakat katonai és védekezési szempontok szerint építették. A házak beton alapzattal rendelkeztek és hosszanti oldalukkal a telep külső oldalára támaszkodtak. Az épületek nagy, piacszerű védett táborhelyet vettek körül. Az ember önkénytelenül is a husziták szekértáboraira gondolt, amikor látta a nagyobb, faluszerű szláv telepeket. Ebből a szempontból a Tizasalamon mellett levő telep volt a legjelesebb. Valóságos kis erődítés volt néhány méterre a Tisza partjától. A másik oldalon Csonka-Magyarország. A község közepén az egyik ház oromzatán egy freskó ki is fejezte a telep katonai és granicsár küldetését. A freskó egy halinás szláv vitézt ábrázolt kivont karddal. A kép alatt ez a felírás: „Kdo jak szlovák citi, nech sa sable chiti“ — aki szlovácul érez, ragadjon kardot. Idézet ez abból a versből, amellyel Húrban akart érzelmi kifejezést adni cseh és szlovák zsoldosokkal indított akciójának 1848-ban.

A telepések granicsár-élete azért nem volt irigylésre méltó. Az északi hegyekből ereszkedtek alá a magyar síkságra a hegyek viszonyaihoz mért mezőgazdasági ismeretekkel. Sok helyen nem is bírtak begyökerezni, mivel a táj termelő hagyományait nem ismerték. Voltak olyanok is, akik a telepekről éjjelente vissza is szöktek hegyi falvaikba. Mindent otthagytak, csak az ingóságát mentették. Népileg is egyedül érezték magukat az idegen kör-

nyezetben és egészen biztos, hogy a magyar népközösség népi ereje bizonyos idő múltán beolvastotta volna őket. Számuk nem volt olyan nagy, hogy ők olvaszthattak volna magukba magyar elemeket. S az asszimiláció törvénye szerint a sziget vész bele mindig a tengerbe. A telepek mögött nem állott nagyobb közösség, s így élni nem lehetett nyugodtan és reményesen. Az állam ugyan jelen volt jegyzőjével, csendőrével és bankjaival, de milyen élet az, amikor ők is csak fegyverekkel és katonai felszereléssel biztosíthatták nyugalmukat az új környezetben? De még ezekkel az eszközökkel sem tudták egészen megvédeni kereteiket a magyar környezet vonzásával szemben. Úgy érezték, mintha nem tartoznának sehová, az állam sokszor messzi hatalom volt, eszmei tény, még ha agyontámogatta is őket. Érzelmileg rideg volt ez a helyzet, mint ahogy rideg és szomorú minden szórvány helyzete. A környezettel való kibékülést és beolvadást nehezen lehet elkerülni ilyen helyzetben. Sokan már szét is házasodtak a magyar vidéken s a telepek egyre jobban feladták szigeti életüket és olvadoztak a magyarság tengernyi ölelésében. A telepeseket a mezőgazdasági kutató intézetek szakemberei keresték fel és szaktanácsokkal látták el őket. De a népi megmaradás szempontjából a termelő szaktudás és a gazdagság még nem minden. A magyar falvak vérmes és szilaj népi élete, amelyben hatalmas erőket szabadított fel az állandó protestálás az állammal szemben, riadtságban tartotta az egyedülvalóságukban félénk s természetüknél fogva is csendesebb szláv telepeseket. Mást itt alig lehetett tenni, mint arra gondolni, hogy jó lesz megbékülni a környezettel.

Elnemzetlenítő feladatuk is lett volna a telepeknek. Mindenütt szláv iskolák is létesültek a szórványokon. Ezekbe az iskolákba hódították be a magyar falvak fiatalságát. Ezt a célt félhivatalos egyesületek is támogatták. A „Szlovenszká Liga“ tüntette ki magát főleg ezen a téren. Nem lehet azonban azt állítani, hogy valami nagyobb eredményt értek volna el.

Vessük fel most azt a kérdést, hogy a földreform meghozta-e a cseheknek a hozzáfűzött reményeket? Erre a kérdésre bizonyos tekintetben igenel és bizonyos vonatkozásban nemmel kell felelnünk. Igenel felelhetünk annyiban, hogy a földreform az állam alapjává tette a szláv parasztságot. Érdekes, hogy a cseh földreform megcáfolja azt az általános érvelést, hogy a nagybirtokok szétosztása szükségszerűen termés-csökkentéshez vezet. A terméseredmények a kisbirtokokon megnövekedtek, a kisbirtok bebizonyította felsőbbrendűségét a nagybirtok felett ezen a téren is, csak egy területen nem, még pedig a termelés olcsóságának tekintetében. 1921 és 1932 között a hektáronkinti terméseredmények növekedtek. A búza hozamát 24, a rozsét 44, az árpaét pedig 32 kilogrammallyal növelték. A földosztás felszabadította a szlávok szunnyadó népi erejét és elsősorban politikai téren hozta meg hasznát. A szláv parasztság tele volt reményekkel, azt hitte, hogy a huszadik század teljességgel neki dolgozik. A változást, amely kilendíthette volna ebből a helyzetéből, teljesen lehetetlennek tartotta. A cseh kispolgár vágyait, hogy a történések ne változzanak körülötte, kivetítette magából s a közhangulatában ebből az a megdönthetetlen hit keletkezett, hogy nem is fog változni a történelem. Az agrárteoretikusok ebben a biztonságban külön ideológiáról, az úgynevezett „agrarizmusról“ kezdtek elmélkedni; agrárvilágnézetéről álmodtak, amely sajátos módon megoldhatja majd a politikai és gazdasági élet, de még a kulturális élet összes problémáit. A Hodáa mezőgazdasági minisztersége alatt Prágában létesített Mezőgazdasági Akadémia sugározta szét ezt a hitet az egész országban. Az irodalmon és művészeteken is érezhető volt az agrarizmus hatása. Az írók a népi élet után érdeklődnek, a prágai Rároly-egyetem társadalomtudósai kimennek a fal-

vakba és akadémikus nehézkességű szociográfiai felvételeket készítenek. A festők az alkotás kizárólagos feladatának a néprajzi elemek kultuszát tartják. A jó kép kritériuma, hogy van-e benne néprajzi elem („kroj“). Egy pillanatra úgy látszott, hogy az agrarizmus frontális beigazolást nyer. Talán be is következett volna ez, ha az agrárideológusok jobban ügyeltek volna arra, hogy a politika megvédje a mezőgazdaság érdekeit az iparral szemben. Az ipar ugyanis nagyobb szervezettségével biztosított nagyobb áraival kizsákmányolni kezdte a parasztságot. A parasztpolgár agrárok politikai hatalomhoz jutván, a paraszti érdekvédelmi szervezeteket érdekeik vonalára állították, gazdagodtak és nagytőkések lettek. Az alsóbb rétegek érdekeivel egyre kevesebbet törődtek. Csak politikai szövetségesnek maradt meg a nép, egyébként nagy hasznok dologi kelléke és alkalma lett. Az agrárok teljességgel összpontosították a mezőgazdasági értékesítést, a szervezeteti ügyeket és a hiteléletet. A szervezeteket nagytőkés vállalatokká fejlesztették, ahol a nagy egyéni haszon lett a cél és nem a paraszti érdekek védelme. Az egyik cseh agrárpolitikus mondta erről a helyzetről a következő jellemzést: „Ekét vesz magának a földművelő s ezen az Agrárbank keres s a benne érdekelt nagybirtokosok. Eladja répját s ezen az Agrárbank, az Anglobank vagy a Zsivnobank keres s a maradékbirtokosok a cukorgyárakban. Köt egy biztosítást s a pénzt ugyanazok az urak kapják. Eladósodik s a kamatokat ismét ugyanannak a rétegnek fizeti“. Az agrárok így összpontosítottak mindent, ami a mezőgazdasági termelés körébe vágott. A parasztság egy rövid kitérő után egyre jobban az eladósodás Örvényébe került éppen úgy, mint a háború előtt.

A csehek földosztása tehát erősen a parasztpolgárság és e réteg bankjainak érdekeit szolgálta. A földreformot nem korlátozták a földbirtoklás célszerűbb átszervezésére, hanem kiterjesztették a mezőgazdasági ipari üzemekre is. Ha valamilyen mezőgazdasági ipari üzem kapcsolatban volt a földlefoglalás alá eső birtokkal, akkor ezt az ipari üzemet is lefoglalták és „földosztották“. A cseh agrárpolgárság itt a nemzetiségi agrárpolgárságot szorította ki és helyére telepedett. Szlovákiában és Kárpátalján a következő mértékben történt ez:

	Szeszgyár	Sörfőző	Cukorgyár	Fűrész	Malom	Téglyagyár	Tej- és túrógyár	Fürdő	Más üzem	Összesen
A földhivatal beleegyezésével eladva	42	1	—	17	51	13	1	3	5	133
Meghagyva a régi tulajdonosnak	235	2	5	56	153	65	35	5	47	603
Lefoglalva	18	—	—	22	27	8	2	2	14	92
Összesen.....	295	3	5	95	231	38	38	10	66	828

Az adatokat Vozsenyilek mérnök közölte 1931-ben. Nem végleges eredmények ezek, de megismerjük belőlük a földreform egy olyan oldalát, amelyről még kisebbségi oldalon sem beszéltek. A mezőgazdasági ipari üzemek kisajátítását nem lehet az egészségtelen földbirtoklással megokolni. Magasabb mezőgazdasági kultúrforma ez. A modem üzemi termelést viszi be, vagy kapcsolja össze a mezőgazdasággal. Amikor egy nép kifejleszti ezt a formát, akkor mezőgazdasága megfelel már a modem fejlődés követelményeinek. A cseh agrárok elfoglalták ezt a magasabb formát a nemzetiségek mezőgazdaságában. Az adatokból kitűnik, hogy a földreform nagy mértékben megbolygatta a mezőgazdasági ipari üzemek tulajdonviszonyát. Összesen 133 üzem cserélt gazdát a földhivatal beleegyezésével. Főleg a szeszgyárak és a malmok örvendtek nagy forgalomnak. Eladtak összesen 42 szeszgyárat,

51 malmot, 17 fűrésztelepet, 13 téglagyárat és több más üzemet. A földhivatal kezelésében lefoglalva volt 18 szeszgyár, 22 fűrésztelep, 27 malom, 8 téglagyár és több másfajta üzem. Ezeknek az üzemeknek a tulajdonviszonyáról még nem intézkedtek, még nem „osztották“ ki új igénylőknek. 1921-ben még nincsen cseh banktőke Szlovákia gazdasági életében, tíz évvel később azonban már 24 százalékát teszi ki a szlovákiai banktőkének. A mezőgazdasági ipari üzemek lefoglalása és kiosztása ennek a beömlésnek leghatalmasabb csatornája volt. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy a tőkeszegény szlovák gazdasági élet érdekcsoportjai foglalták volna el ezeket az üzemeket.

Kisebbségi helyzetünkben óvakodtunk attól, hogy sérelmeink számon tartásában merüljön ki minden erőnk. Élnünk kellett az adott helyzetben, s a magunk munkájával felkutatni a lehetőségeket. Kissé felötlik most ez bennem, hogy húszéves sorsunkat vizsgálván, alig látok mást, mint sérelmeket, gravámeneket. Szinte úgy volt, hogy a kisebbség teljesen önmagából merítette vitalitását. Nekünk ez volt a fontosabb és sokszor el is felejtettük, hogy milyen helyzetben élünk is tulajdonképp, s hogy milyen elveszejtő mélységeket teremtett számunkra az állam és a külső környezet. Adataimat már a harmincas évek elején összegyűjtöttem s most, hogy újra előszedtem őket, alig hiszem magam is, hogy valóban ilyen volt a kisebbségi helyzet. S ha ilyen volt, nem tartozik-e Európa leghetesebb fajtáihoz az én népem, mert meg tudott élni a vesztét oly pompásan kitervelő környezetben?

JÓCSIK LAJOS

ASTRA

AZ ERDÉLYI ROMÁNOK életében a világháború előtt óriási szerepet játszott az „Astra“ nevű kultúregylet. Puscariu János kúriai bíró kezdeményezésére Saguna görögkeleti püspök és az erdélyi románág más kiemelkedő vezetői alapították 1861-ben. Kezdetben csak erdélyi területekre akarták az új alakulat munkásságát elhatárolni s ezért az 1861-ben létrejött egyesület neve: „A román irodalom és a román nép közművelődésének erdélyi egyesülete“ volt. Ennek az első névnek: „Asociafiunea transilvaná pentru literatura si cultura poporului román“ két első szavából, illetve ezek kezdő szótagaiból formálták a későbbi és ma is használatos Astra nevet.

Az Astra megalapítása után gyors fejlődésnek indult. Első elnöke Saguna volt, aki az egyesület alapjait lerakta és munkásságát megindította. Célját az alapszabályok 2. §-a így határozta meg: „Az egyesület célja a román irodalom és román nép közművelődésének különböző ágakban való előmozdítása: tanulmány, művek kidolgozása és kiadása, a különböző tudományi és művészeti szakokra szánt jutalmak és ösztöndíjak és más hasonlók által.“ Ez a cél az alapszabályoknak 1898-ban történt módosítása alkalmával némi gazdasági vonatkozásokkal kissé kibővült, főleg azonban a megvalósítási eszközök sokkal szélesebb skálájú használatának megjelölésével. Eredetileg három szakosztállyal alakult meg, és pedig nyelvészeti, történeti és fizika-természettudományi szakosztállyal, de később természetesen az osztályok száma megszaporodott.

Közvetlenül a világháború előtt az Astra munkáját a magyar uralom alatt élő románok érdekében zavartalanul és kitűnő eredménnyel végezték mindenütt. Népies kiadványokat adtak a falusi nép kezébe; egyre növekvő számú tanfolyamokon analfabétákat tanítottak írni és olvasni; irodalmi és tudományos munkákat adtak ki és a románság gazdasági nevelésére nagy jelentőségű lépéseket tettek. Egy okleveles gazdász és egy szövetkezeti szakember mint az Astra alkalmazottja állandóan járta a román falvakat és a gazdáknak észszerű tanácsokat adott az eredményesebb gazdálkodás és szervezkedés érdekében. Az egyesület 87 vidéki fiókjának kereteiben mindenütt háborítatlanul folyt a sokágú munka. A munkát görögkeletiek és görög katolikusok egyforma lelkesedéssel végezték, nem annyira a román nép mélyebb értelmű lelki művelése, mint inkább a román nemzeti érzés és egy jól titkolt irredentizmus érdekében. „A mi egyesülésünk által — mondotta 1872-ben a szászsebest közgyűlés elnöke — ébresztjük, tápláljuk és őrizzük a nemzeti érzést, műveljük a nyelvet és ezáltal nemzeti létünket. Míg politikai és vallási téren szét vagyunk szaggatva és egymástól elidegenedve, ... itt mind testvérek vagyunk, ugyanazon az úton haladunk... így összekapcsolódva nemzeti egységünk kötelekeiben el fogunk jutni az óhajtott parthoz, ahová törekszünk az egyesület támogatása által.“

Valóban az Astra munkájának legmélyebb indítékait és eredményeit is ez az alig rejtett irredentizmus képezte és magyarázta. „Azelőtt az Astra — állapítja meg a háború után az orvosi szakosztály javaslata — egy olyan néphez szólt, melynek öntudatát és ellenállását, valamint nemzeti összetartását a maximumig fokozta és tartotta fenn a magyar elnyomás. Meglővén ez az alaprétég, minden előadást meghallgattak, a nép minden szót szeretettel és bizalommal fogadott, mert át volt hatva az őt fenyegető veszedelemtől.“

A háború után gyökeresen megváltozott a helyzet. A központi hatalmak összeomlása és a trianoni béke által megvalósult Nagyrománia álma. Az erdélyi románok az új román állam polgárai lettek s ezáltal az Astra célkitűzéseinek nagy része teljesült. A román kultúra fejlesztését és terjesztését most már az állam vette kezébe. A megszüntetett magyar iskolák százai helyett mind új román iskolák keletkeztek. Erdélyben új elemi, közép- és főiskolák alakultak, a román irodalom fejlesztését pedig az Akadémia és más román kulturális társulatok vették a kezükbe. A román kultúra most már nem volt kitéve a magyarok „elnyomásának“, sőt a felülkerekedett románság lett a magyar kultúra szívós elnyomója. A román kultúra politikai vezetői az erdélyi magyar kulturális egyletek munkáját az imperiumváltozás utáni évekre megbénították. Jogi személyiségük elismerése állandóan újabb és ezernyi akadályba ütközött, s közülök a legnagyobb kulturális missziót végző EMKE egészen 1935-ig hatósági engedély híján nem működhetett. Az EME és EGE hasonló elbánásban részesültek s majdnem tíz évnek kellett eltelnie, míg tevékenységük zavartalan gyakorlása úgy ahogy biztosított.

Mindezek a nehézségek ismeretlenek voltak az Astra életében. A magyar kormány annakidején sohasem gátolta működését, bármit állítanak is most az egyesület vezetői. A román állam pedig természetesen az első pillanattól kezdve erkölcsi és gazdasági támogatásának minden eszközét az egyesület rendelkezésére bocsátotta. Nem csoda, ha Andrei Barseanu elnök előtt a jövő ragyogó színekben tárult fel. Már 1918 végén derűlátóan írt az Astra jövőjéről. „Mostantól kezdve az Astra sokkal jobban teljesítheti hivatását“ — írta a Transilvania nevű hivatalos közlönyben. — Ez a hivatás pedig: „a széles néprétegek felvilágosítása, a jó erkölcsök művelése, a nemzeti érzés fenntartása és erősítése. Sokkal nagyobb mértékben dől-

gozhat népünk anyagi, erkölcsi és szellemi felemelésén és a lelkek testvériesítésén.“

Mintha az első események igazolták volna ezt a derülítő elképzelést. Az új román állam vezetői versenyeztek az Astra iránti figyelmességben. Az Erdélyt ideiglenesen kormányzó Consiliul Dirigent már 1919-ben néhány száz ezer koronával sietett az Astra segítségére. 1919 május 31-én Ferdinánd király és Mária királyné meglátogatták az egyesület szepeni múzeumát s ez alkalommal az Astra vezetői felkérték a királyt, fogadja el az egyesület díszelnöki tisztségét. A király ettől kezdve már mint díszelnök is állandóan jóakarató érdeklődést tanúsított az Astra tevékenysége iránt. Erdélynek az okirálással való végleges egyesítése után, 1921-ben minisztertanácsi határozat alapján 600.000 lei államsegélyt kapott, ami abban az időben rendkívül tekintélyes összegnek számított. Ezenkívül ugyanekkor a közoktatásügyi miniszter 200.000, a kultuszminiszter 130.000, a belügyminiszter pedig 830.000 lejellel támogatta az Astrát.¹

Ugyancsak ebben az esztendőben, 1921 június 22-én kelt az a királyi dekrétum, amely elismerte az Astra erkölcsi és jogi személyiségét. Ezzel látszólag az egyesület további lendületes munkája dől minden akadály elhárult.

Mikor azonban Barseanu elnök meg akarta indítani a munkát, az halatlan és addig ismeretlen nehézségekbe ütközött. Kiderült, hogy a munkára hívó szavakat nagyon kevesen akarják meghallani. Barseanu hiába hangoztatta elnöki beszédeiben és az első évek közgyűléseit megnyitó szónoklataiban az új Astra irányelveit: „a nemzeti összetartásért való harcot, a román közösség érdekében való áldozatot, a parasztság felemelésére irányuló munkásságot“, Nagyrománia románjai mással voltak elfoglalva. A nemzeti egység megvalósult, irredentizmusra többé nem volt szükség s nagyon sokan fel is vetették a kérdést: egyáltalán van-e még létjogosultsága az Astrának? Az erdélyi románok megpillantották a könnyű meggazdagodás soha nem sejtett lehetőségeit s egészen más szemmel néztek rá mint annakelőtte. „A világ anyagiasabb lett — írja erről az időről Horiea Petre Petrescu, az Astra irodalmi titkára. — örült rohanás kezdődött a meggazdagodás után s az irodalom másodrendű helyre került. A román társadalom tényezői egyébbel voltak elfoglalva; a háború által okozott politikai, társadalmi és gazdasági sebek gyógyítására törekedtek/. Valóban az egyesület egészen különös és furcsa helyzetbe került. Díszelnöke a király volt, bőséges államsegélyt és támogatást biztosítottak számára és mégis alig akadt ember, aki érette rendszeres munkát vállalt volna. Igaza van Breazunak, mikor az Astra háború utáni életéről írt tanulmányában azt állítja, hogy ebből a zsákutcából volt legnehezebb kijutnia.

Ehhez képest a románok által olyan gyakran emlegetett magyar elnyomás a valóságban nem volt sehol. Hiszen magyar Imperium alatt az Astra munkáját a hatóságok egyáltalán nem akadályozták sehol és alig találunk olyan utalást, amely a gyülekezési jog olyan korlátozására engedne következtetni, mint amilyeneknek a mai magyar kulturális egyesületek Romániában ki vannak téve. A falvakat nyugodtan járhatták és nem voltak olyan mindennaposak a csendőrségi letartóztatások, mint a mai Romániában. Ámde az Astra háború utáni nehézsége éppen azért látszott olyan nehéznek, mert belső nehézség volt, az erdélyi románok gondolkozásából fakadt. Erről csakhamar maga az elnök is meggyőződött. Az egy-

¹ Az egyesület hivatalos lapja, a havonként megjelenő „Transilvania“, valamint az Astra-kiadványok és folyóiratok szolgáltatták e tanulmány összes adatait. Éppen ezért ez adatok különösen a románok iránti objektivitás szempontjából a legmegbízhatóbbak.

let tevékenységének folytatása érdekében elhangzott felhívásai süket fülekre találtak. „Ez a bölcs és tisztességes ember — írja ugyancsak Breazu — kezdett magának számot adni arról, hogy ezek a szavak a pusztában visszahangzanak, egy olyan világ előtt, melynek erkölcsi értékeit a világháború mélységesen megrendítette. Ezt a világot a megnagyobbodott állam az általa alkotott állásokon keresztül egy anarchikus individualizmus és egy mértéktelen vagyonosodási vágy karjaiba dobta. Tartózkodó keserűséggel kellett megállapítania, hogy az Astrát miképpen hagyják cserben még leg-hűségesebb katonái is; mellette pedig s néha ellene gombamódra szaporodnak el a különböző kulturális egyesületek, melyek törvénytelenül versenyeznek az Astrával és a közvéleményben zavart idéznek elő. Éveken át ez a két veszedelem volt az évi közgyűlések beszámolóinak vezérgondolata.“

A baj valószínűleg ott volt, hogy Andrei Bărseanu nem találta fel magát az új helyzetben. Nem tudta elképzelni, milyen eszközökkel lehet az Astra működését Nagyromániában tovább folytatni és gyümölcsözővé tenni. Az új helyzet új kereteket, új gazdasági erőket és új célkitűzést igényelt, szóval az egész Astra megváltozását. Ezt a megváltozási folyamatot Bărseanu már nem tudta elindítani. Az 1923-ban megválasztott új elnökre, Vasile Goldisra hárult ez a feladat.

Bărseanu ugyanis 1923-ban meghalt s helyébe Goldiș, az erdélyi román nemzetiségi mozgalmak ismert tekintélyes vezetője került. Ezzel új korszak nyílt meg az egyesület fejlődésében. A már Bărseanu által megkezdett újraszervező munka nagy lendületet vett. A vidéki tagozatok csakhamar újra munkálkodni kezdtek. Goldiș kitalálta, mivel lehet a lelkesedést az erdélyi románokban felébreszteni és nemzeti összetartásukat erősíteni. Indítványára minden tagozat bevezette december elsejének fényes keretek között való megünneplését, hogy ezáltal Erdélynek Romániával való egyesülése és ennek jelentősége behatoljon a román parasztság leikébe. Mozgalmat kezdeményezett az erdélyi románság hőseinek tiszteletére. 1924-ben Avram Iancu születésének 100-ik évfordulója alkalmával nagy nemzeti ünnepet rendezett Iancu szülőfalujában, ahol leleplezték az ünnepelt hős mellszobrát és szülőházát múzeummá, illetve kultúrházzá avatták fel. Az ünnepségeken Ferdinánd király és felesége is megjelentek, miáltal azok jelentősége túlnőtt egy helyi ünnep keretein. Hasonlóképpen ünnepségeket rendezett Vitéz Mihály, „az egységesítő vajda“ emlékére. Erdélyi csatáinak színhelyén, Miriszlón, Goroszlón és Szeben mellett az Astra egy-egy emlékoszlopot és keresztet állított fel.

Goidig egy másik ötlete az Astra hétszáz tagjának együttes bukaresti látogatása volt. A hétszázak megjelentek 1924-ben a román Akadémia ülésén, hol Ferdinánd király jelenlétében nagy ünnepélyességgel fogadták őket. Majd látogatást tettek Iorgánál, a Liga Culturală elnökénél, Valenii de Munteban. A következő évben pedig Gurie metropolita meghívására az Astra vezetői Bessarábiába is ellátogattak és megindították a bessarábiai tagozat megszervezését.

Goidig ötletei növelték a különböző román tartományok lakosai közti szolidaritást és egyúttal a közvéleményt felrázva, a figyelmet újra az Astra felé irányították. A vezetők pedig a kedvező fordulatot igyekeztek is kihasználni. Rámutattak arra, micsoda nagy szükség van az egyesület munkájára. Az egyesület munkásságával és céljával foglalkozó megnyilvánulásokat és kritikákat bizonyos meghatározott irányba terelték. Némelyek ugyanis az egyetlen logikus munkának a nagy néptömegek iskolán kívüli nevelését tekintették. Ámde a vezetők nem akarták az egyesület munkaterét így „megszükíteni“. Ezért bedobták a közvéleménybe az Astra békítő, a politikai küzdelmeken felülemelkedő hivatását, valamint a kisebbségek részéről

jelentkező veszedelem elhárításának szükségességét. Ez utóbbit a közvélemény, annyira elhitte, hogy a románság nagy része mind a mai napig meg van győződve arról a veszedelemtől, mely a kisebbségek részéről a románságot közvetlenül a világháború után fenyegette. Hogy ez mennyire igaz, azt bizonyítja Breazu tanulmánya, melynek szerzője még 1939-ben is hangot ad efféle meggyőződésének. Elfeledték a románok, micsoda gyógyíthatatlan sebeket ütöttek a háború utáni erdélyi magyarság testén. Kulturális egyesületeiket megbénították, felekezeti iskoláik nagy részét bezárták, az egyházak és iskolák, valamint a vezető osztályok birtokait kisajátították. Ennek arányaira jellemző, hogy csupán a református középiskoláktól 250 millió lejt érő vagyont vettek el, a református gyülekezetektől mintegy 100 milliónyit, az erdélyi római katolikus püspökség és státus kisajátított földjeinek értéke pedig meghaladta az 500 millió lejt. öt év alatt a románság elnyomó politikája következtében 200.000 magyar vándorolt ki Erdélyből, az ott maradtak pedig fulladoznak a rájuk nehezedő szörnyű gazdasági és kulturális nyomás alatt.

Az Astra azonban mindezeket nem vette tekintetbe, mikor a román közvéleményt próbálta mozgósítani a kisebbségi veszedelem ellen. „A politikai pártok lélekmérgező hatása, a felekezeti viszály szörnyetegének elszabadulása, az osztályharc kilátásai, melyek Erdélyben azelőtt ismeretlenek voltak, a kisebbségek makacssága, akik bitorlás útján szerzett helyzeteiket meg akarták őrizni és a román elem kárára újakat próbáltak szerezni — Breazu elképzelése és megállapítása szerint — sokaknak eszébe juttatták az egyetlen intézményt, mely a nép állandó érdekeinek vonalán képes volt egyesíteni, összetartani és versenyképessé tenni az összes erőket.“

Goldi\$ elképzelése végeredményben sikerült s ennek hatása csakhamar mutatkozott az Astra további fejlődésében. Megindult a központi megyei tagozatok megszervezésének munkája. Az 1924-es aradi közgyűlés módosította a tagozatokra vonatkozó alapszabályokat s így a járási tagozatok száma csakhamar megnövekedett. 1914-ben 87 tagozat volt, melyeknek nagy része a háború után alig adott magáról valamelyes élet jelt. Most a Goldi? kezdeményezésére számuk újra felszökött: 1926-ban már 149, 1931-ben már 154 tagozat működött. E tagozatok tevékenységét nagyban előmozdította az elnök látogatása. Goldi? ugyanis 1925-ben végigjárta az összes megyeszékhelyeket. Mindenütt beszélt a hatóságok vezetőivel, a prefektusokkal és polgármesterekkel. Rábeszélte őket, hogy rendes évi segéllyel támogassák a megyéik területén élő Astra-tagozatok munkásságát. Fellépése és propagandája nem maradt hatás nélkül. A legtöbb prefekturán és városi, sőt községi előljáráson ettől az évtől kezdve a rendes évi költségvetésbe bizonyos segélyösszegeket vettek fel az Astra munkájának anyagi támogatására.

Így tehát Goldi\$ meg tudta szerezni azokat az új anyagi erőket, melyek szükségesek voltak a további tevékenységhez. Valóban az egyesület e segélyek nélkül aligha cselekedhetett volna érdemesebb dolgot, mivel a tagok által fizetett díjak egészen minimálisak voltak és még ezek sem folytak be rendszeresen. Ezért Goldi? olyan jövedelmi forrásokról akart gondoskodni, hogy azok bősége biztosíthassa az Astra munkájának kiadásait.

Az állam ugyan minden évben kiutalt egy tekintélyes összeget, de az összeg nagysága és kifizetése a romániai viszonyoknak megfelelően a mindenkori kormány jóindulatától függött. Már pedig Románia leghatalmasabb és leggazdagabb pártja, a Bratianu Ionéi vezetése alatt álló liberális párt szemben állott az Astra életében vezető szerepet játszó erdélyi román politikussal, akik, mint maga Goldis, Goga és Maniu, más pártokban fejtették ki politikai munkájukat. Ebből következett az államsegély hullámsága.

Ennek összege 1923-ban 400.000, 1924-ben 765.000, 1925-ben 2,199.000, 1926-ban 2,560.750, 1927-ben 3,185.750 és 1928-ban 1,000.000 lej volt, nem számítva a különleges esetekben kiutalt egyszeri segélyeket. Az évi államsegély összege átlagosan 1,500.000 lej volt. 1926-ban és 1927-ben a két és hárommillió lejen felüli összegek nagyságának magyarázata abban keresendő, hogy ekkor a vallás- és kultuszminisztérium élén éppen Goldiș volt, az Astra elnöke; Octavian Goga miniszterelnöksége idején. Goldiș a miniszteri tevékenységet összekapcsolta az Astra ügyeinek hathatós szolgálatával. 1927-ben az ő kezdeményezésére minisztertanácsi határozat az egyesület állandó évi államsegélyét hárommillió lejben állapította meg. Ekkor már készen volt az új színháztörvény is, mely az erdélyi moziengedélyeket szintén az Astra számára biztosította.

Az államsegélyből és a moziengedélyek jövedelméből származó összeg most már igen tekintélyes volt. Igaz, hogy mikor 1928-ban újra liberális kormány következett, ez az államsegélynek csak egy részét utalta ki. De a moziengedélyekből annál több jövedelem származott és ez a többlet pótolta az államsegély csökkenését. 1927-ben a moziengedélyek 1,269.414 lejt, 1928-ban 2,123,931 és 1929-ben 1,868.549 lejt jövedelmeztek az Astrának. A későbbi években ez a jövedelem csökkent, viszont az államsegély újból növekedett. 1933-tól évente átlag 1,500,000 lej volt, a rendkívüli segélyeket nem számítva. Az egyes tagozatok természetesen külön is szereztek maguknak megyei és állami segínyt, valamint ingyenes propagandaeszközöket. Így például a brassói tagozat saját kezelésében levő mozijából 1929-ben 787.197 lej bevételt szerzett, összes bevétele pedig 1,343.823 lej volt. Ebből egyes román községek kulturális céljaira 591.544 lejt adott. 100.000 lejjel segítette a sepsiszentgyörgyi Astra-tagozatot kultúrháza megszerzésében. E célra a háromszéki interimar bizottság is 726.199 lejt adott. A falvakban végzendő kulturális munka céljaira a brassói tagozat 1929-ben öt orvosi filmet és egy vetítőkészüléket kapott ingyen. Ugyancsak használatába engedtek át egy Fiat-autobuszt vetítógéppel, dinamóval, akkumulátorral és teljes felszereléssel. Más tagozatok is hasonló módon jutottak a falusi kultúr munka sikeréhez szükséges nagyértékű eszközök birtokába.

Ezek az anyagi erők és eszközök most már természetesen az Astrának mind szélesebb körű munkára adtak lehetőséget. Az egyesület minden erdélyi vármegye területén megindította népnevelő munkáját. Ugyanakkor a szakosztályok is megszorodtak. 1925 óta irodalmi, nyelvészeti, művészeti, történelmi, földrajzi és néprajzi, jogi, természetrajzi, orvosi és biopolitikai, iskolai és technikai szakosztály működött. Az eredeti három szakosztályból tehát 1925 után tíz lett. 1927-ben szervezték meg a női szakosztályt és a biopolitikai szakosztály testnevelési alosztályát. A számban és tevékenységben egyaránt megszorodott szakosztályok munkásságának igazgatására és számbavételére 1928-ban megszervezték a szakosztályok titkárságát, melynek első megválasztott titkára az ismert román író, Agarbiceanu lett.

Miután a szakosztályok tagjainak nagy többsége Kolozsvárott lakott — főleg egyetemi és főiskolai tanárok —, a titkárságot Kolozsvárott szervezték meg s ettől kezdve az Astra munkájának legnagyobb részét Erdély fővárosából irányították. Innen indult ki a legtöbb kezdeményezés s innen szervezték meg a következő évek munkásságát. Ezáltal a szebeni központ lassanként háttérbe szorult. A jelentésekben mindinkább Kolozsvár szerepe domborodik ki. Szebenben mindössze az Astra múzeuma és nagy könyvtára maradt, ami különben ottani tisztviselőinek nem kis gondot okozott. Ugyanis egy 1923-ban megszavazott törvénnyel az Astra szebeni könyvtára bevételét az országos jellegű közkönyvtárak közé, amelyek számára a törvény a Romániában megjelenő összes nyomtatványokból és könyvekből egy-egy

kötelességet biztosított. Évenként mintegy 1200 napilap és rengeteg heti, időszaki újság, valamint könyv özönlött ilyenformán a szebeni könyvtárba. A könyvtár tisztviselői azóta nem is győztek panaszkodni a könyvtár helyiségének szűk volta és a katalogizálás óriási munkája miatt, melyet egyáltalán nem tudtak elvégezni.

Az Astra szakosztályainak és tagozatainak munkássága elsősorban a román néptömegek iskolán kívüli nevelésére, a népegészségügy szolgálatára, vegyes nemzetiségű vidékeken pedig a nem román lakosság elrománosítására irányult. A román néptömegek nevelése irodalmi, történeti, gazdasági, később pedig egyre hangsúlyozottabban nacionalista, sőt szélsőségesen nacionalista jellegű volt. Élőszóval és írásban, előadások, népies kiadványok és népkönyvtárak szervezése által történt. Az előadások és kiadványok száma évről évre változott az anyagi helyzet és a politikai viszonyoknak megfelelően. Néhol nem lehetett bizalmat kelteni a falusi emberekben, mivel a politikai harcok és a híres román választások szörnyű hatással voltak a népre. Eleinte, mikor valamelyik faluban egy Astra-előadó megjelent, a falusiak politikai megbízottnak nézték, aki szavazatokat akar vásárolni. A brassói tagozat 1929—30-as beszámolója szomorúan állapítja meg, hogy a politika egészen összetörte a falvak lakóit. Az Astra-előadásokat csak úgy lehetett sikerrel megtartani, ha az előadó így kezdte mondókáját: „Jó emberek nem azért jöttem, hogy politizáljak, sem azért, hogy szavazatokat kérjek.“ E bevezetés után engedett fel csak az arcok merevsége s az emberek ezután nagyobb bizalommal hallgatták a szónok szavait. A vetített-képes előadások különösen jól sikerültek. A legtöbb tagozat pedig rendelkezett ilyen készülékekkel, hála a román hatóságok ingyenes adományainak. Az illető faluban az előadók rendelkezésére bocsátották a községházát vagy az iskola megfelelő nagyságú termét. Am sok helyen maga az Astra is rendelkezett kultúrházzal vagy legalább is kultúrház számára kijelölt telekkel. 1930-ban 782 faluban volt Erdély területén ilyen telke s ezeknek száma három év múlva már 876-ra emelkedett.

A népies kiadványok elterjedtségére jellemző, hogy 1928-ban 52.000 darab fogyott el belőlük s ugyanebben az évben az Astra 780 darab ábécés könyvet osztott szét az analfabétáknak. Mikor azonban pár év múlva megjelent a Minerva által kiadott magyar ábécés könyv a magyar nép számára, a román hatóságok a könyvet elkobozták, szerkesztőit és terjesztőit pedig államellenes izgatás miatt perbe fogták.

A népnevelő munka jellege 1926 óta egyre inkább a szélsőséges nemzeti eszme jegyében alakult ki. 1926-ban ugyanis az Astra zilahi közgyűlése elfogadta az orvosi tagozat javaslatát az egyesület munkásságának új megfogalmazására és célkitűzésének átformálására vonatkozólag. Kimondották, hogy az Astra munkásságának vörös fonala ezentúl ne a kulturális, hanem az úgynevezett biopolitikai elv legyen. Ezalatt fokozott egészségügyi tevékenységet, a román parasztság élettani viszonyainak alaposabb tanulmányozását és más nemzetiségeknek a román fajba való beolvasztását értették. A zilahi határozat következtében az Astra munkájának jellege gyökeresen megváltozott. Az addigi általános népnevelés helyét a román parasztság egészségügyi és faji tényezőinek tanulmányozása és szolgálata foglalta el. Így alakult meg Hátiegan Gyula egyetemi tanár vezetésével a testnevelési alosztály szervezetében a „Soimii Carpatilor“ nevű testnevelési szervezet, mely a falusi román ifjúság fizikai, erkölcsi és nemzeti nevelésével foglalkozott bizonyos katonai fegyelem és szellem érvényesítésével. A „Soimii Carpatilor“ 1928-ban alakult meg és csakhamar elterjedt az erdélyi megyékben. E szervezet által az Astra sok helyen biztosította magának az ifjúságot, miután a sólymok elsősorban a mindkét nembeli ifjúság soraiból kerültek ki.

Az Astra munkásságának másik, reánk nézve különös érdekességgel bíró része a székelyföldi románosítás volt.

Ennek előzményei 1924-re nyúlnak vissza. Sabin Opreanu ekkor közölte egyik kolozsvári hetilapban a „Terra Siculorum“ című cikksorozatot, melyben az udvarhelymegyei románság eredetét kutatta. Cikksorozatának végső következtetése az volt, hogy a mai székelységnek legalább 50% román eredetű.

E meglepő és a románság nagy többsége előtt is hihetetlennek látszó állítás az Astra székelyföldi tagozatait románosító munka kezdeményezésére indította. A marosi tagozat járt elől jó példával. Működésének célját Iorga Miklós ismert román történétíró egyik cikke fejtette ki a hetenként megjelenő „Astra“ című hivatalos orgánumban 1926 december i-i számában. Iorga cikke a székelyek eredetét boncolja. Felsorolja a különböző elméleteket, a hun és magyar eredet érveit, azután pedig kifejti a saját véleményét. Szerinte a székelyek eredetének kérdésében az igazság az írott emlékekből, a székelyek külső megjelenéséből és szokásaikból állapítható meg. 1200 előtt az okiratok nem beszélnek a székelyekről. „Néhány sárga, szögletes arc kivételével a székely arca, háza, éneke és tánca olyan, mint a mienk. (T. i. a románoké.) A székelység tehát a kezdeti magyarság számán kívül népünk elvesztettjeiből alakult ki és csöndesen, de biztosan vissza kell vennünk őket.“

Iorga tekintélye nagyban erősítette azok véleményét, akik Sabin Opreanu hatása alatt már addig is hangsúlyozták a székelység elrománosításának szükségességét. Az Astra vezetősége a közvélemény előkészítésére 1927-ben kiadta Opreanu egy kis munkáját, mely „A románoknak a vallás útján való elszékelyesítése“ cím alatt mint a földrajzi és néprajzi szakosztály könyvtárának első száma jelent meg. Benne a szerző ismétli már három évvel azelőtt hangoztatott állításait és követeli a székelyek visszáromanosítását. Ámde az idő ekkor nem volt egészen alkalmas egy ilyen nagy jelentőségű kezde-

ményezésre. Az egész erdélyi románság feszülten várta a nemzeti parasztpárt és liberális párt küzdelmének kimenetelét és az erdélyi közvéleményt, mint különben az egész országot elsősorban ez érdekelte. Így tehát nem lehetett nagy sajtóharcot indítani a kérdésben. De azért csöndesen dolgoztak a tagozatok is, várva a kérdés felvetésének alkalmasabb idejét. A marosi tagozat a vásárhelyi és marosmegyei román iparosfiúkat és tanoncokat képezte ki, a sepsiszentgyörgyi tagozat pedig szervezetének alapjait rakta le. Az 1929—30-as évről szóló beszámolóban a marosi tagozat vezetősége munkásságának ismertetése alkalmával a következőképpen írt: „Idegen környezetben élve, községeink nagy része az elmúlt idők alatt elmagyarosodott. Ezért segítségünk korlátlan és habozás nélküli volt iskolák és kulturális intézmények alapítására és felsegélyezésére, különösen a Nyárádvölgyében, ahol iskolák és templomok felépítéséhez járultunk hozzá.“

1930-ban az Astra Szebenben nagy kulturális gyűlést rendezett, amit kissé nagyhangúan „román kulturális parlamentnek“ neveztek. Résztvettek rajta az összes tagozatok vezetői és szakosztályok nevezetesebb tagjai, valamint az érdeklődő román kultúrintézmények kiküldöttei és a sajtó képviselői. A résztvevők nagy érdeklődő közönség jelenlétében vitatták meg az Astra helyzetét és munkájának alapelveit. Az előadók között szerepelt Sabin Opreanu is, aki a székelyföldi román kultúra kérdéséről beszélt. Kifejtette, hogy a mai székelység ötven százaléka román eredetű. Köztük mintegy 60.000 igazi román van, 30.000 félig elszékelyesedett és 200.000-en felül teljesen elszékelyesedett, de román eredetű. A helyzet megváltoztatására követelte a Székelyföldön a román nyelv elsőbbségének biztosítását, kizárólag román tisztviselők alkalmazását, román egyházak alakítását, még pedig

a hívek számára való tekintet nélkül. Adjanak földet az állami tartalékból a román egyházak számára. Miután majdnem minden székely faluban és városban vannak román hívek, mindenütt földet kell adni a román egyháznak. Később aztán lesz idő valóságos megalakításukra is. Hasonló fontossággal bír az iskolák kérdése. Az Astra járjon közbe a közoktatásügyi miniszternél a román iskolák alakítása érdekében. Minden városban és községben óvodákat kell felállítani és román iskolákat mindenhol, ahol román iskolaköteles gyermek van számra való tekintet nélkül. A román iskolák elleni bojkottot szigorú büntetéssel kell megakadályozni. Gazdasági téren szükséges a román iparosok és kereskedők Székelyföldön való meggyökereztetése. Az állami vállalatoknál csak románokat alkalmazzanak. Italmérsi engedélyeket, földeket csak románoknak adjanak. Így kialakul az öntudatos székelyföldi román vezetőréteg.

A kongresszuson elhangzott felszólalások alkalmával a szónokok még erősebb hangot ütöttek meg a székelyföldi kérdésben. Goga kiemelte a kisebbségek elleni küzdelem szükségességét, mert — mint mondotta — „a kisebbségek műveltségük minden fegyverével harcolnak s eszközeik egészen magasabbrendűek“. Bogdan Duica pedig nyíltan kijelentette: „Itt Erdélyben ma erőteljesebb nemzeti politikát kell csinálni, mint akár tíz évvel ezelőtt. Most nemcsak védekeznünk, hanem hódítanunk is kell... Kötelességünk nemzeti nyelvünket, műveltségünket és szellemünket az ország legtávolabbi határáig is elvinni. Nemzeti politikát kell csinálni az Astra rendelkezésére álló összes eszközökkel.“

A szebeni kulturális parlament határozatai csakhamar tettekben valósultak meg. 1931-ben megnyílt az Astra első parasztfőiskolája s azóta ezt az új kultúrkeretet használták leginkább a népnevelés és románosítás céljaira. Időközben Goldi? visszavonult az elnöki tisztségtől s utóda Moldovan Iulin kolozsvári orvosprofesszor lett, aki az Astra biopolitikai céljait már azelőtt is hangsúlyozta. Elnöksége alatt látszott meg egészen, mit is értettek annak idején a biopolitikai elv alatt: a román faj adottságainak erősítését, egyes vidékek veszélyeztetett román népének „megmentését“, azaz a Székelyföldön a románosítást és mindenekelőtt kizárólagos faji politika követelését az államéletben.

A román faj jövője szempontjából veszélyeztetett vidékeknek tekintették a Székelyföldet, a Bánságot és a Kőrösvidéket, illetőleg az egész román magyar határ vidékét. A Székelyföldet azért, mert szerintük annak lakói többségben román eredetűek, tehát vissza kell őket románosítani. A Bánságban a román népet az egyke és egyse miatt teljes kipusztulás fenyegeti. A Kőrös vidékén és az egész magyar határ mentén pedig igen sok a magyar, ami nyilvánvalóan hibás helyzet, annál is inkább, mivel szerintük a román-magyar határ mentén élő lakosok nagy része nem magyar eredetű. Éppen ezért itt is gyors faji politikára és a román elem erősítésére van szükség.

Az Astra munkája 1932 óta e célok szolgálatában áll. Újabb tagozatokat szerveztek a Székelyföldön, a román-magyar határ mentén és a Bánságban. Mindhárom vidéken megkezdődött a román faji érdekek szolgálatában álló „tudományos adatgyűjtés és kutatás“. 1934-ben már jól előrehaladott a munka. Az Astra újabb céljainak népszerűsítésére két új folyóiratot alapított: 1933-ban a „Gánd románesc“ című havi és 1934-ben a francianyelvű „Revue de Transylvanie“ című ugyancsak havi folyóiratot. Előbbinek az erdélyi román közvélemény irányítása, utóbbinak a nyugateurópai, főleg a francia körök meggyőzése volt a célja. Az Astra eme terve is jól sikerült. Különösen a francianyelvű folyóirat volt nagy hatással az erdélyi viszonyokat nem ismerő közvéleményre. Tanulmányait a legismertebb román tudósok írták és minden erővel igyekeztek meggyőzni a nyugateurópai közvéleményt

a román érdekek és álláspont jogosságáról, valamint a romániai kisebbségek helyzetének paradicsomi állapotáról.

Jóllehet e folyóiratok kiadása sok pénzbe került, az újabb anyagi terheket az Astra alig érezte meg, mivel a román kormány felemelte az államsegély összegét. A „Revue de Transylvanie“ céljaira a külügyminisztérium mindjárt megindulásakor 100.000 lejt adott s ugyanekkor a parasztfőiskolák fenntartására az Astra külön 1 millió lejes állami szubvenciót kapott. Ezenkívül a kormány teljes erkölcsi és hatalmi erővel támogatta az Astra székelyföldi tevékenységét. 1934-ben a kormány kolozsvári minisztertanácsán Tatarescu miniszterelnök fenyegető kijelentést tett a román népnek kijáró „történelmi jóvátételről“ s ezt követőleg egy külön bizottságot nevezett ki, melynek az volt a feladata, hogy a Székelyföldre kiszállva, ott a valószínűs helyzettel tisztába jöjjen és a felmerülő kérdésekben azonnali megoldásokat adjon.

A kérdéseket pedig az Astra szorgalmasan tanulmányozta. Kiküldte Rámneanpi Petre orvost a székelyek közti vérvizsgálat megejtésére. A székelyföldi kérdés fontosságának kihangsúlyozása érdekében az 1934-es közgyűlést Marosvásárhelyre hívták össze. Megnyitó beszédében Moldovan elnök ki is tért a székely kérdésre. „A székelység szélén vagyunk — mondotta patetikus hangon —, hol egy öntudatos elnemzetietlenítő tevékenység által ellenségeink számbeli erejüket megszaportították és maguknak erősséget építettek, hogy támadják e földre vonatkozó jogainkat. Ezt nemcsak történelmi és néprajzi tanulmányok, hanem Rámneantu Petre orvos úr friss kutatásai alapján is mondom, melyek ezer és ezer vérvizsgálat alapján bebizonyították, hogy a román és székely nép faji indexe azonos: állíthatjuk tehát, hogy a székelyföldi lakosság fele román eredetű.“

Moldovan elnök e beszédének időpontja jel volt a székelyföldi romanosítás munkásságának meggyorsítására. Megalakultak az udvarhelyi és gyergyói tagozatok is, melyek egyöntetűen a székelyek „visszaromanosítását“ tűzték ki célul. Román nyelvtanfolyamokat és parasztfőiskolákat szerveztek. Ilyen főiskolák nyíltak meg Marosvásárhelyen, Gyergyószentmiklóson, Oklándon s csakhamar másutt is. Bozdog Ioan tanár a marosi tagozat elnöke pedig kifejtette a székelyföldi parasztfőiskolák rendezésének alapelveit. Ingyenes románnyelvű tanfolyamok rendezése mellett tört lándzsát. Ezeket először városokban, majd falvakban kell rendezni. A tanfolyamok rendezői román papok és tanítók legyenek, akiket jól kell fizetni, mert óriási küldetést végeznek. „Nyilvános mozgalmat kell indítani azoknak az anyagi alapoknak megszerzésére, melyek szükségesek ahhoz, hogy minden idevaló községben iskola és templom építtessék. Az elnemzetietlenedett elemet nem kell áldozatra kényszeríteni, mert ez elidegeníti őket a románságtól.“ Természetesen e tanácsokat nem igen tartották be. Az Astra befolyására 1934-től a még állami szolgálatban lévő székelyföldi magyar tanítókat elbocsátották s helyükbe olyanokat alkalmaztak, akiknek legnagyobb része egy kukkot sem tudott magyarul. Ezek elkezdték a székelyek erőszakos visszatérítését a csendőr, a jegyző és szolgabíró igen hathatós és „kézzelfogható“ támogatásával. Anghelescu miniszter pedig elrendelte, hogy minden faluban állami iskola létesüljön, még pedig a község lakosságának terhére.

Az Astra ezzel a székelyföldi kérdés megoldását előkészítettnek minősítve, hozzáfogott más vidékek helyzetének feldolgozásához. Ankétot rendezett a bánági román nép pusztulásáról és e pusztulást előidéző okokról. E célból alapította a bánágvidéki szervezetet, hogy az a helyi adottságok alaposabb ismeretében feltárja a baj forrását és az államtól követelje a megfelelő intézkedéseket. A bánági szervezet ki is dolgozta a kérdést. Rámutatott az egyke okaira, melyek főleg erkölcsi természetűek voltak. A tudó-

mányos vizsgálat adatait aztán az Astra népszerűsítette és így erős közvéleményt teremtett a bánági román egyke-betegség gyógyítása érdekében.

A harmadik vidék, melyet az Astra „gondjaiba“ vett, a magyar-román határmenti terület, az úgynevezett Kőrösvidék és Máramaros volt. 1935-ben ezért rendezték a közgyűlést Máramarosszigeten. A közgyűlésen Seleş Eugen tartott előadást a helyi viszonyokról. „Veszélyes és idegen terület ez — mondotta többek között —, a Székelyföldön kívül mi románok elsősorban itt érezzük idegen környezetben magunkat, legközelebb lévén azokhoz, akik nem akarnak kibékülni a történelmi igazsággal. Egy 380 kilométer hosszú földszávról van szó. Sok idegen elem lakik itt, „akinek — Seleş szerint — semmi köze az Ázsia steppéiről idejöttel s mégis magyarul beszél.“ A zsidók, svábok és ruthének versenyeztek abban, hogy miképpen szaporítsák a magyarok számát. A román uralom elhanyagolta ezt a területet. Nincs természetes határunk. Sok község elmagyarosodott. Ezeket tehát vissza kell románosítani, akárcsak a Székelyföldet. Ezt legkönnyebben román telepítéssel lehet elősegíteni és biztosítani.

Ugyancsak e vidék kérdéseiről szólott Stefan Manciulea előadása» melynek anyaga később könyvalakban is megjelent „A románok és az ország északnyugati részén lévő kisebbségek“ cím alatt. („Románii şii minorită^ile etnice la Nord-Vestul Tării“.) A szerző mindenekelőtt leszögezi azt, hogy a román lakosság e vidékek ősi települő népe, a többiek pedig mind jövevények. A XVIII. században a románok többségben voltak Szatmár és Máramaros megyékben. Am a következő században a magyar állam irtóharcot kezdett a nem magyar nép ellen. E harc eszközei a telepítés, iskolák és egyházak alapítása és a statisztikai adatok meghamisítása voltak. „A mi államunk kötelessége, hogy itt az országnak a nyugati és északnyugati részén teremtsen és tökéletessé tegyen egy erőteljes etnikai határt. Ez biztos garancia lesz arra, hogy az ország határai sohasem fognak megcsorbíthatni, még egy tenyérnyi földdel sem.“

1936 óta az Astra mindhárom területen folytatja munkáját a román faj erősítése érdekében. Parasztfőiskolákat rendez. Előadásokat tart; kiadványokat, román nemzeti ruhákat és ösztöndíjakat ad. Kedvenc területe azonban mégis a Székelyföld. Itt szervezi a legtöbb parasztfőiskolát és kultúrházat. 1934 óta parasztfőiskolákat rendezett Nyárádszeredában, Erdőszentgyörgyön, Keresztúron, Felsőboldogfalván, Homoródalmáson, Martonosban, Vargyasban, Oklándon, Gyergyóalfaluban, Csomafalván, Csikdánfalván, Csiktamásfalván, Csikszentgyörgyön, Csikszentkirályon, Impéren, Gyergyószentmiklóson, Nagyajtán, Előpatakon, Arapatakon, Kézdivásárhelyen és másutt. Legtöbb helyen férfiak, néhol nők, több városban iparosok számára. Ezenkívül változatlanul folyik újabb székelyföldi kultúrházak felépítése. Így legutóbb is az elmúlt hónap folyamán Moldovan elnök látogatást tett Székelyudvarhelyen 12 székelyföldi kultúrház felavatása alkalmából. A kultúrházak román nagyságok neveit viselik, hogy ezáltal is ébresztgessék a székelyek tiszteletét a román kultúra hősei iránt. Így az oklándi kultúrházat Coşbucról, a vargyasit Gogáról, a magyarhermányit Sagunáról, a homoródszentpálit Stefan Octavian Josifról, az olasztelekit Eminescuról, a bardócit Vasile Alexandriról, a bibarcfalvit I. Károlyról, a karácsonyfalvit Andrei Mureşanról, a kisbaconit Carmen Sylváról, a zsomborit Avram láncuról, a dobosit Mihály Vitézről nevezték el, míg a felsőrákost új székely kultúrház a Horea, Cloaca és Crişan büszke neveit viseli.

Áttekintve az Astra húszéves munkáját, megállapíthatjuk, hogy ez a munka valóban nagyjelentőségű volt nemcsak román, de magyar szempontból is. A román közvéleményt az Astra tervszerű propagandája annyira megtöltötte a székelyek román eredetének illúziójával, hogy ez a kérdés ma

már egészen elmérgesedett. Heves cikkek követelik, hogy az 1940-es népszámláláskor a magyarokat és székelyeket külön nemzetiségeknek tekintsék. Ilyenformán a magyarság száma jóval a millió alulra süllyed, ami már nem jelent veszedelmet a román államra nézve. A dunamenti népek nagy közös érdekeit nézve azonban aggodalommal kell megállanunk eme román pszichózis előtt, mert mind a románságra, mind a magyarságra nagy veszedelem származhat abból, ha e két nép egymásról a valóságnak meg nem felelő illúziókat táplál. Amíg ez illúziókkal a román nép le nem számol, addig mindig elsősorban őt fenyegeti az a veszedelem, hogy messze erején felüli dologra vállalkozik, mikor el akar románosítani 500.000 egyetlen tömbben élő, erős magyar érzésű székelyt. Kívánjuk az Astrának és az egész román népnek, hogy mielőbb revidálja ezeket az illúziókat és térjen rá előbbi sikeres munkájának útjaira, a falusi tömegek kultúrájának terjesztésére és elmélyítésére.

ERDÉLYI SÁNDOR

A MAGYAR KÖZIGAZGATÁS MEGÚJULÁSA

A BELÜGYMINISZTER költségvetési beszédében bejelentette, hogy a következő évben átfogó és szerves közigazgatási reformmal lép a törvényhozás elé.

Sajnálatos végzet az Magyarországon, hogy a béke évtizedeiben a kényelemszeretet és a hatalmon levők rövidlátása rendszerint megakadályozza a szükséges átalakulások keresztülvitelét és nagy reformjainkkal többnyire akkor kellett foglalkoznunk, amikor az ország számára felvetődött a lét vagy nemlét kérdése. Az unalomig szoktuk ismételni erre azt a példát, hogy társadalmi és politikai átalakulásainkra 1790-től 1848-ig csaknem hat évtized állott rendelkezésre. Az uralkodó és a nemesség között a birtokállagra vonatkozólag 1790-ben kötött megegyezés alapján azonban a reformokat eltemettük, hogy 1848-ban a kettős monarchia államszerkezetének bomlása és a magyar állam legsúlyosabb küzdelmének idejében hirtelenül és megfelelő előkészítés nélkül valósítsuk meg.

Ugyanez a helyzet most is. A húszas évek neobarokk uralma idején békebontók vagy legjobb esetben fantasztá idealisták számába mentek azok, akik rámutattak arra, hogy ez az évtized lenne alkalmas a nagy átalakulások békés keresztülvételére, mert Európa kényszerű egyensúlyi helyzete nem sokáig tart és ha ezeket az éveket nem használjuk fel a belső megerősödéssre és átalakulásra, akkor a tovább nem odázható reformokat akkor kell majd megvalósítanunk, amikor Európa egyensúlyi helyzete megbomlik és nekünk nagy nemzeti céljainkat a belső átalakulás nehézségeivel küzdve kell majd megközelítenünk.

Mindenesetre örvendetes, hogy végre a felelős kormányzati tényező is a szerves közigazgatási reform talapzatára helyezkedett és ezzel igazat adott azoknak, akik a magyar végrehajtó hatalom szervezetét és cselekvési módját a mai idők szükségleteihez képest elmaradottnak és nagy feladatok megoldására képtelennek minősítették. Viszont jellemző, hogy a belügyminiszternek az állami élet nézőpontjából döntő jelentőségű nyilatkozata

elenyészően csekély érdeklődést és visszhangot váltott ki, pedig abban a szakemberek többségétől kezdve az utolsó napszámosig mindenki meg-egyezik, hogy végrehajtó hatalmunk valóban gyökeres átalakulásra szorul: az egész ország visszhangzik a közigazgatás elleni panaszoktól.

Mondhatják sokan és nem alaptalanul, hogy a magyar közigazgatásra is áll a Stuart Máriára mondott tétel: jobb a hírénel. A tárgyilagos szemlélőnek el kell ismernie azt, hogy közigazgatásunk egyes szolgálati ágai és a közszolgálati alkalmazottak jelentékeny rétege a rossz rendszerben is eredményesen működik és a köztisztesség nézőpontjából mindenesetre sokkal kedvezőbb képet mutat, mint nem egy szomszédos vagy akár nyugati állam közigazgatása. Ez azonban nem változtat azon, hogy a szakértők látják a mély szakadékokat, a nehézkes áttételeket és a munkateljesítményhez képest csekély eredményt, a közönség pedig érzi, hogy bánásmód, jóakarát és főleg gyorsaság tekintetében sok kívánnivaló van hátra.

Ha egyszer a köztudatba ment át a változtatás szükségessége, akkor a változtatást megakadályozni senkinek sem lehet; csak arról lehet szó, hogy az elkeseredés áradatát levezessük-e megfelelő csatornával, vagy pedig a gátakat rombolva ömöljék-e széjjel a közélet árterületén. Meg kell tehát állapodnunk abban, hogy közigazgatási reformra sürgős szükség van és ezt nemcsak a közönség várja, hanem már a felelős kormánytényező is célkitűzései közé sorozza.

Nem lehet célunk az, hogy itt a magyar közigazgatás hibáit, jellemző helyzetét újból felvázoljuk, hiszen ezt nemrégén megtettük (Közigazgatásunk teherpróbája. XXXVI. kötet, 5.1.). Most inkább arra kell törekednünk, hogy a várható reform alapelveit világítsuk meg szakszerűen a nagyközönség szemszögéből.

Ebben a tekintetben nagy szolgálatot tesznek azok a szakértők, akik állandóan figyelemmel kísérik a közigazgatás hibáit és javaslatokat tesznek az átalakítás menetére vonatkozólag. Különösen fontos azoknak a szerepe, akik hivatalos minőségükben, a kormányzati tényezők bizalmából az előkészítés munkájában résztvehetnek.

Mielőtt tehát a belügyminiszternek célkitűzéseire és a tervezett reform egész tartalmára kitérnénk, nem lesz érdektelen, ha a hivatalos előkészítőnek, a nagy tudású Mártonfíy Károlynak legutóbb megjelent szép könyvről emlékezünk meg, mert itt belepillanthatunk a hivatalos álláspont rejtelmeibe.

Mártonfíy könyve, *A magyar közigazgatás megújulása (1939)*, elsősorban a közigazgatás korszerű szervezésének szükségét igazolja. Nem osztjuk ugyan azt a megállapítását, hogy a helyzet most már megérett, mert a kinevezési és választási rendszer körüli vita elült és abban a kérdésben is kialakult az egységes közvélemény, hogy részleges vagy egységes legyen-e a közigazgatási reform? Amint nagy mesterünk, Concha Győző több alkalommal, így különösen a jelszavakról tartott gyönyörű előadásában erre rámutatott, a magyar közönség végtelenül kevés érzéket tanúsít a nagy kérdések iránt és nem képes a jelszavakon túlemelkedni. Minthogy az utolsó évtizedekben — de csakis akkor — a választási rendszer a nemzeti érzéssel és a parlamentarizmussal azonosított alkotmánnyal volt egyértelmű, a közönség ma sem gyógyult ki ebből a téves hiedelemből és legutóbb is akadtak ezzel az áramlattal számoló tekintélyes emberek is.

Kétségkívül igaza van Mártonfíynak abban, hogy a mai időknek a szervezés gondolata a vezéreszméje és a helyes szervezésen fordul meg a nemzetek jó és balsorsa. Elérkezett végre az önvizsgálat ideje és ha ez az önvizsgálat azzal az eredménnyel jár, hogy a bürokráciával le kell számolnunk, akkor le kell vonnunk a következtetéseket. A közigazgatás az állam-

vezetés problémája; ebbe tartozik bele az a folyamat is, amit racionalizálásnak nevezünk. Nem Örök meddőségre kárhoztatott eszmék megszállottjai azok, akik a közigazgatáson javítani akarnak, hanem az igazi jó hazafiak. Végre meg kell szűnnie annak, hogy, amint Herman Ottó mondotta, Magyarországnak két képe legyen: Magyarország a jelentésekben és Magyarország a valóságban. Természetes, hogy az átalakulásnak nagy belső akadályai vannak: Hóman Bálint mutatott rá élesen arra, hogy a bürokrácia a legnagyobb ellenálló erő.

Mártonfőy szerint meg kell figyelnünk a nagy államvezetők munkamódszereit és munkamenetét: Stein báró vagy Salazar működéséből sokat tanulhatunk. Nagy kérdés azonban, hogy ha ezeket a kiváló képességű egyéneket követjük, nem esünk-e abba a túlzásba, hogy egészen kivételes tehetségek munkateljesítményeit kívánjuk közönséges emberektől?

Mártonfőy részletesen ismerteti a közigazgatás megjavítására irányuló külföldi és hazai törekvéseket (Tardieu, Bardoux, Madariaga). A belga és amerikai törekvések ismertetése után bőven foglalkozik Magyai Zoltán működésével. Kétségtelen, hogy nálunk a legmélyebben Magyary hatolt be a közigazgatás belső lélektani és külső hatalmi körének ismeretébe. Megállapításai többnyire feltétlenül helyesek, különösen az, hogy a közigazgatás vezetése tulajdonképpen a miniszterelnök feladata lenne és éppen úgy szükség van közigazgatási vezérkarra, mint ahogy hadműveletek sem képzelhetők katonai vezérkar nélkül. Mi legfeljebb azt írhatjuk a tiszta szándékú és nagy tudású Magyary terhére, hogy túlhosszú időt fordított olyan tényállások részletes megállapítására, amelyeket minden szakértő úgyis ismert és ezzel elszalasztotta azt a lélektani pillanatot, amikor a reformra a helyzet érett volt és részletes javaslatai keresztülmehettek volna a törvényhozás retortáin.

Mártonfőy könyvében aztán szemlét tart a magyar közigazgatási reformtörekvéseken. Kár, hogy nem jutott hely az 1891-es és 1914-es kísérleteknek, azonban a szerző jó szolgálatot tett azzal, hogy a régi kezdeményezéseket, így Mária Teréziának kevesektől ismert főispáni utasítását hozzáférhetővé tette. Szemlét ad a huszas évektől kezdődőleg megindult mozgalmakról. Ezek többé-kevésbé mind meddők maradtak. A közigazgatás lényegének félreismerésén és a merő üzemszerűségeen alapuló Fayol-rendszer életbe nem lépett terméke volt a közigazgatási adattárak létesítése, amelyek semmi haszonnal nem jártak. Az Országos Takarékosági Bizottság működése valamivel többet jelentett, azonban itt az volt a baj, hogy nem szerves átalakításra, hanem takarékoságra kellett törekedni és így csak melléktermékként állhatott elő ez a reform körébe sorozható jelenség. Meddő maradt az ügyrend átalakítására vonatkozó törekvés is. Az 1929. évi ú. n. örfőy-rendelet, amelybe e sorok írójának is nem egy gondolata belekerült, a kontraszelekción elvét megtestesítő neobarokk bürokrácia ellenállásán tört meg. A közigazgatás racionalizálásának kormánybiztosa, aki 1931-ben kezdte működését, figyelemreméltó és szép munkálkodást fejtett ki. Amint azonban már rámutattunk erre, a hosszúra nyúlt alapos és szép előkészítést nem követte javaslat a cselekvésre, még kevésbé következett cselekvés. A kormánybiztos inkább az eszmék tisztázását idézte elő. Ugyanez jellemzi a kormánybiztos felmentése után szervezett racionalizálási bizottság működését is, amely sok mindent kezdeményezett. A kezdeményezések azonban nagyon sok esetben monográfiák megjelenésén túl gyakorlati eredménnyel nem jártak. Ebben a tekintetben utalunk arra, hogy például a községi igazgatás tehermentesítésére vonatkozó akció nem ment túl a helyzet feltárásán éppen úgy, mint ahogy a tanyai igazgatás rendezésére vonatkozó, különben túlságosan kompromisszumos javaslat sem válhatott jogszabállyá. Jellemző

ebben a tekintetben az is, hogy az alföldi városok az akkori belügyminiszternek a tanyaközpontok létesítésére vonatkozó 1927-es kezdeményezését teljesen figyelmen kívül hagyták.

Mindezen előzmények után a könyv a magyar közigazgatási reform további útjának első kérdéseként a közigazgatás korszerű megszervezését jelöli meg. Ennek a reformnak első lépése a főnökök megfelelő kiválasztása legyen, a reform egyetemes legyen, alulról felfelé haladjon, mert a nagyszabású reform tovább nem halasztható. Sürgeti a közigazgatás egységes vezetésének megvalósítását, a közszolgálati főnöki állás megszervezését, bár elismeri, hogy ennek jogi helyzetét, feladatkörét nehéz kijelölni, megállapítani. A közszolgálatnak egységes vezetésére a miniszterelnök mint a magyar közszolgálat feje hivatott. A belügyminiszter tulajdonképpen az önkormányzati élet irányításával a közigazgatási utánpótlás és továbbképzés vezetésével kimeríti hatáskörét. Fontos feladatok hárulnak a pénzügyminiszterre is, főleg a köztisztviselői szolgálati ügyek rendezése körül. Találó szavakat olvasunk a köztisztviselők és közönség viszonyának rendezéséről, azonban a könyv nem megy tovább az életbe át nem ment szolgálati utasítások és egyes külföldi rendelkezések ismertetésénél. Figyelmet érdemlő fejtegetései vannak a közhivatali munkának tisztviselői megítéléséről, az előléptetéseknél a koridősebbség és tehetség örök ellentétének megoldásáról, a cím- és rangkorságról, a célszerűbb munkabeosztásról és túldolgoztatásról, főleg azonban a túlzott központosításról.

Mindezek után felveti a kérdést, mi lesz közigazgatásunk korszerű szervezésének jövője. Az eddigi helyes, szép és nagy tudásra valló fejtegetések után az ember itt várná a feleletet a nagy kérdésre, azonban Mártonffy túlzott szerénységgel lefékezi önmagát. Megállapítja, hogy nem ködös célokat tűz maga elé, nem vállalkozik a világmegváltó szerepére és kimondja, hogy a racionalizálás az lesz, amit abból a köztisztviselők alkotni, teremteni fognak, mert hiszen a köztisztviselőnek nemcsak a jog alkalmazása a feladata, hanem az is, hogy a jog hézagait felismerve javaslatot tegyen a jobb jogrend megalkotására.

Mártonffy könyve tehát olyan, mint egy ókori torzó, a szép testről hiányzik a fej. Nem a tudás vagy bátorság hiánya okozza azt, hogy nem hozakodik elő javaslatokkal, hanem talán az a körülmény, hogy hivatalos része lévén az előkészítésben, túlzottan is megőrizte a hivatali titoktartást, talán abban a vonatkozásban is, hogy a konkrét javaslat hiányára sem akart rámutatni. Másik ok talán az — és ez egyéniségéből folyik —, hogy túlságos önbírálatot gyakorol önmagával szemben és nem érezte magát elég erősnek arra, hogy egy nagy átfogó reform körvonalát könyvében megcsillogtassa. Könyve így is érték és jótett, hasznos eszköz mindazok számára, akik ebben a szerintünk sorsdöntő jellegű kérdésben tisztán akarnak látni.

Nehogy azonban könyve torzó maradjon és a szépen felépített testű szoborról hiányozzék a fej, úgy érezzük, tovább kell fejlesztenünk Mártonffy anyaggyűjtését és megállapításait. Valóban egységes, átfogó közigazgatási reformra van szükség, arra, hogy mint Concha mondotta: a magyar nemzet végre cselekvőképes legyen. Ezt a reformot a múltba kell kapcsolnunk és a jövőbe kell ágyaznunk. A múlt azonban a magyar századokat jelenti és nem azt a kevésbé szerencsés félévszázadot, amely a kiegyezéstől az összeomlásig terjedt és amely annyi magyar érték elkallódását, annyi kérdés megkerülését jelentette.

Igaza van Mártonffynak abban is, hogy a reformot alulról kell kezdeni, azonban hiba lenne, ha darabonként valósítanák meg. Minden gyakorlati ember tudja, hogy egy-egy fokozatban új rendszer megvalósítása akkor, amikor a többi hatósági tagozatok a régi rendszer szerint dolgoznak,

csak zavart jelentene és azt eredményezné, hogy a reformnak alávetett szervben is meghiúsulna a reform. Tehát egységesnek kell lennie a reformnak abból a szempontból is, hogy egyszerre kell megvalósítanunk.

A belügyminiszter megállapítása szerint is halaszthatatlan már a községi reform. Ennek a reformnak három vonatkozása van. Az első az, hogy a község főnökévé a szakképzett, főiskolai jellegű jegyzőt kell tennünk, esetleg más elnevezéssel. Viszont mentesítenünk kell mindazoktól a tennivalóktól, amelyek népvezetői hivatásában gátolják, elsősorban az adóügyi igazgatástól. A másik vonatkozás, hogy egységes községi igazgatási egységeket kell alkotnunk. Erre szolgál az, hogy bevezethetjük a kis falvak igényeinek kielégítésére az alközségi rendszert és a körjegyzőségeket tesszük meg községi igazgatási egységnek; de erre szolgál az is, hogy megszervezzük végre a tanyaközségeket és a tanyak világát el kell szakítanunk azoktól a városoktól, amelyek évtizedek óta hanyagolják el a magyar életnek ezt az ágát. A harmadik vonatkozás az, hogy a nagykorú emberek által vezetett községnek meg kell adnunk a háztartási önállóságot. A község költségvetéséért, gazdálkodásáért a község lakosai és képviselője felelnek: az előnyöket ők élvezik, a hátrányok alatt ők szenvednek. Teljesen téves elgondolás az, hogy a községtől távol vagy éppen Budapesten lehessen megállapítani azt, mi válik a községnek javára. Még nagyobb tévedés az a rendszer, amely egyrészt pótdólgazdálkodásra szorítja a községeket és megakadályozza hasznóhajtó üzemek létesítését, az illeték- és járadékelv érvényesítését, másrészt a pótdólszázalék mérve után ítéli meg a helyzetet. Kis adóalapú és szorgalmas községben a százszázalékos pótdólsó teher, a nagy pótdólsóalapú és tunya lakosságú község az ötvenszázalékost sem tudja elviselni. Elv legyen az, hogy költségvetésében és a fedezet megkeresésében a község szabad legyen; annál erősebb vizsgálat tárgya legyen a sáfárkodás, a zárszámadás.

Már a tanyavilágról mondottakból folyik az, hogy városainkat felül kell vizsgálnunk és törvényhatósági városaink egy részét megyei várossá, a megyei városoknak többségét nagyközséggé kell átszerveznünk. Ha a községeknek megvan háztartási önállóságuk és szakképzett főnökük, ez nem jelenti a városi önérték megbántását vagy a közigazgatási színvonal leszállítását.

Gyökeres átalakulásra szorul a vármegye. Szakítanunk kell végre azzal a társadalmi illúzióval, hogy van olyan külön réteg, amely a vármegyei keretek kitöltésére képes. Ha nem hódoltunk volna be a liberalizmusnak, akkor ma is meglenne az 1848 előtti bene possessionatus nemesség, amely korszerűen kiegészülve a vármegyei élet vitelére alkalmas lenne. Ez azonban nincs meg: hivatalokba menekült roncsai nem ellensúlyozhatják a hirtelen meggazdagodottak rossz befolyását. A vármegye lényegében községsszövetség; annyit ér, amennyit a rajta levő községek szellemi és anyagi értékben termelni tudnak. A mozaikszerű törvényhatósági képviselő helyébe lépjen tehát a községi képviselőtestületek által saját kebelükből választott kisebb létszámú, életképes és az étellel összefüggésben levő törvényhatósági bizottság.

Ezt a vármegyét, ha valóban hívei vagyunk az önkormányzatnak, szintén önállóvá kell tennünk. Vármegyei testületi szerv vagy egyes hatóság határozatai ne legyenek fellebbezhetők állami hatósághoz; a kormány a törvényhatósággal szemben csak felügyeleti jogkörrel gyakoroljon. Meg kell szüntetni azt a lehetetlen állapotot, hogy a vármegyei tisztviselőket az állam fizeti; vissza kell állítani a vármegyei adóztatás jogát.

E sorok írója feltétlen híve a becsületes kinevezési rendszernek. A kinevezésnél is lehet a helyi kapcsolatokat figyelembe venni; viszont

a vármegye hegyes részéről a lapályos részre megválasztott főszolgabírónak éppen úgy meg kell tanulnia új környezetének életviszonyait, mint az egészen idegennek. Ha azonban a törvényhozás meghajol a csak pár évtizedes szólamok előtt és fenntartja a választási rendszert, úgy véget kell vetni a mai kijelölési rendszer komédiájának és szabad választást kell engedni. Elég ha a kormánynak vétőjoga van az állambiztonsági vagy nemzetpolitikai szempontból aggályos megválasztott tisztviselővel szemben.

A főispánra mai formájában semmi szükség sincs. Ideális megoldás az lenne, ha a közigazgatást a pártpolitikától teljesen függetleníteni tudnók; ez azonban, mint ahogy e sorok írója más helyen is kifejtette, a gyakorlati életben megvalósíthatatlan követelés. A főispánnak egészen más hivatást kell adni: át kell szervezni ezt az állást tisztviselői állássá és az összes szakigazgatások főnökévé is kell tenni, mert ma ezek a szakigazgatók egymásról nem tudva rendelkeznek és egyoldalú szempontjaikat érvényesítik. Köztudomású annak a jegyzőnek esete, akit hét szakigazgatási hatóság ugyanarra a napra hét különböző helyre rendelt ki. A közigazgatási bizottság az igazgatási ágak összhangját nem tudja biztosítani.

Nem szabad visszariadnunk a vármegyei területrendezéstől. A területi beosztást nem határozhatják meg középkori birtok- és közlekedési viszonyok, hanem a mai szükségletet kell figyelembe venni. Különben is a vármegyéhez tartozás tudata az egyszerűbb emberből jóformán hiányzik. A területrendezés veti fel azt a kérdést is, hogy a gondolatközlés és a közlekedés mai lehetőségei mellett egyáltalában van-e szükség járásra. Az olaszok erre a kérdésre 1926-ban nemleges választ adtak és rendszerük teljesen bevált.

Az önkormányzati igazgatással párhuzamosan kell átszerveznünk az úgynevezett állami igazgatást, vagyis a szakigazgatásokat. Itt is felmerül az a kérdés, van-e szükség járási szervre, hiszen például az állami tisztviselővé átszervezendő adóügyi jegyző községi keretben elláthatja a tennivalókat és a gazdasági felügyelői intézményt is le kell vinnünk a nagyközségekbe és körjegyzőségekbe.

A tagozatok megállapításánál fontosabb azonban az, hogy kíméletlenül irtsuk ki azt a lélek nélküli bürokráciát, amely a legtöbb szakigazgatási ágazatban érvényesül. Széleskörű ügyi szétpontosítás és a miniszteri tisztviselők ellenkező irányzatának letörése, egyszerű eljárási módok és gondos kiválasztás ennek a folyamatnak határjelző kövei. Nem lehet eleget emlegetni például azt, hogy míg a mi adóbevallásaink, kivétési rendszerünk, adókönyveink áttekinthetetlen zürzavart jelentenek, egyes német államok ezt a problémát már a háború előtt sikeresen oldották meg.

A szervezettel párhuzamos legyen az eljárás reformja. Eljárási szabályaink a polgári és büntető perrendtartást utánozzák, pedig azoknak egész más a rendeltetésük és figyelemmel kell lennünk arra is, hogy a jogvitás ügyek is a közigazgatás működésének csak egy kis töredékét teszik. Az eljárás rendjében vissza kell tükröződnie annak, hogy a közigazgatásnak nem legfontosabb, hanem csak esetleges feladata a jogszabályok végrehajtása: a közigazgatás a közfeladatok megoldását jelenti.

Ennek a hatalmas munkálatnak megindítására, vezetésére és végrehajtására valóban csak a miniszterelnök lehet alkalmas. Az eddigi reformkísérletek részben azért hiúsultak meg, mert a szakigazgatások saját miniszterüket ellenük hangolták és törekvésüket siker is koronázta. Annyi mindenre rendeltünk már ki kormánybiztost; a miniszterelnök felelőssége mellett és felügyelete alatt korlátlan hatalmú kormánybiztosnak kell a reformot előkészítenie és végrehajtania. Ez nem érinti a minisztereknek a folyó ügyek vitelére terjedő miniszteri felelősségét amely elv különben is érvé-

nyesülne azzal, hogy a kormánybiztos a miniszterelnök felelőssége alatt működne.

Az alapfeltétel tehát az, tudunk-e találni elméletileg és gyakorlatilag egyaránt képzett, nagyvonalú, erélyes, elfogulatlan, előítéletmentes, a közigazgatás társadalmi, gazdasági hátterét és lélektani folyamatát teljesen ismerő embert, aki mint magyar Drews a miniszterelnöknek rendelkezésére álljon és a sok szóvita, meddő szalmacséplés után végre tettekre váltja a kormányzat reformakarátát.

WEIS ISTVÁN

FRANCIA TANULSÁGOK

AKI A FRANCIA NEMZET lelkületét alaposan meg akarja ismerni, vesse le először mindazt, amit magyar vagy külföldi, akár francia újságokban a franciákról olvasott és véleményként magában kialakított. Hagyjon el minden előítéletet, álljon a francia társadalom forgatagába és figyeljen. Menjen el gyárakba, a műhelyasztalok mellé, a Bretagne középkori lehelletű csipkedíszes világába, járja végig Normandia lankás tájait, menjen Lille-be a bányászok közé, járja be a francia Szavoja égbenyúló hegyei közt meghúzódó kolostorokat, a Massif Central festői tájait, hallgassa meg a Provence lelkéből fakadó cicerone énekét az avignoni pápavárban, lelkében élje át egy lourdes-i esti processzió áhítatát, menjen el és tanuljon népi hagyománytiszteletet a bayonne-i baszk múzeumban, menjen halászni a Saint-Jan-de-Luz-i halászokkal, térdeljen le a poitiersi Szent Annatemplom román ívei alatt, járja végig a Loire-menti francia történelmet, szívja tele a lelkét a chartres-i katedrális gót imájával és áraszsa szét magából minden lelki kincsét Rouenban az orleans-i szűz máglyája helyén. Beszéljen munkással, földművessel, művésszel, gyárossal, diákkal, mindenkivel, úgy hogy gondolkozásában hozzájuk hasonulva meg tudja érteni, amit ezek az emberek a francia lélekről, a francia nagyságról, a francia szabadságról, a francia társadalomról mondanak.

Milyen más képet kap az ilyen franciakutató a francia nemzetről, annak minden belső és nem egyszer kihasználatlan lelki értékéről, mint az, aki csak az újságok beállításából ismeri, helyesebben félreismeri a napi politikától elvonatkoztatott franciákat...

De még ahhoz is, hogy a közelmúltban lezajlott és jelenleg elült francia szociális forradalom hátterét megértsük és horderejét felbecsüljük, ismerünk kell mindennek gyökerét, a francia szabadságfelfogást, amelyről sokszor azt szokták mondani, hogy azonos a magyarokéval. Kétségtelen, hogy a múltban vallott magyar szabadságfelfogás sok vonásában egyezett a franciával. Ma már azonban azt kell mondanunk, hogy a szabadságról vallott magyar felfogás határozottan távolodik a franciákétól, bár ez a fogalom itt is átalakulóban van. A francia szabadságfelfogás a nagy forradalom szülötte. Ha találkozunk is már ettől eltérő felfogással, Franciaországban a változás még nem nagyon tudatos. A nemzetközi események e változás feltétlenül siettetni fogják. Ez a haladás azonban legfeljebb lelki átalakulást jelent majd befelé, de külső elismerését a megcsontosodott nézetek miatt nem igen várhatjuk.

Az átlagfrancia az egyén szabadságát az „én“, helyesebben az „enyém“ lényegében látja. Az egyént a társadalom mellett, avval párhuzamosan képzelel el. A francia egyéni szabadságfogalom a gazdasági és szociális bajok nemzeti értékű orvoslását sokáig akadályozta, sőt még ma is erősen akadályozza. Ezeket a gazdasági és szociális bajokat a liberális gazdasági rend okozta, épúgy, mint más hasonló gazdag vagy szegény országban. A hivatásrendi és általában a kollektív érdekvédelmi szervezkedésnek Franciaországban egy évszázad óta való folytonos, elvi alapú akadályozása az osztálytagozódást fokozta és a társadalmi egyensúlyt 1936 tavaszára, a világgazdasági válság segítségével teljesen felborította.

Az osztályalapon szervezett tömegek nem a közösségépítő fegyelem alapján álltak. Az idegen bomlasztó propaganda termékeny talajra talált és a francia társadalom sorai közt nagy sikerrel tágította a rést. A liberális elven felépülő francia állam 1936-ig komoly és tervszerűen felépített reformot még csak szükségesnek sem látott. Számos orvoslásra váró szociális probléma, társadalmi szétforgácsoltság, osztályalapú szervezkedés, idegen érdekekben működő idegen bomlasztó erők működése, a gazdasági válság okozta munkanélküliség; ez volt a francia társadalom helyzetképe 1936 tavaszán. Ezek voltak azok az erők, amelyek az 1936-os évben készülő vértelen szociális forradalmat egyöntetűen siettették. Ehhez járult még az építés alatt álló nemzetközi kiállítás, amely a forradalmasított munkásság kezében nagyszerű harci eszköznek bizonyult.

Ennek a forradalomnak tudatos előkészítése nem szerves, az egész nemzetet minden vonatkozásában átfogó és nem kellő gyakorlati alappal bíró elgondolás szerint történt. El kell viszont ismerni, hogy az első népfront (Blum-)kormány törvényhozási munkatervében bizonyos sorrendet és tervszerűséget lehetett találni. Hogy a kormány ettől az előre meghatározott munkatervtől kénytelen volt eltérni, azt a minden körülményre kiterjedő figyelem hiánya, a doktrinér elvekhez való abszolút ragaszkodás, valamint a tömegek szervezettségének és fegyelmének hiánya okozták. Az elégedetlen és felizgatott tömegek zavargása, a folytonos sztrájkfenyegetések és a kiállítás építkezésének akadályozott üteme, a rendszert felborították, az eljárást kapkodóvá tették és számos gazdasági bajnak, bizalmatlanságnak, külpolitikai balsikernek lettek okozói.

Az osztályokra tagozódott francia társadalom bizony sok erkölcsi mételey melegágya volt. Gondoljunk csak a Stavisky-pörre, mint e mételey legpregnánssabb kifejezőjére, amely a jóérzésű franciák lelkében olthatatlan tisztítási vágyat gyújtott. Az ilyen ügyek világviszonylatban is nagy port vernek fel és rengeteget ártnak egy országnak. Nagyon helytelen volna azonban egy ilyen ügyből kifolyólag az egész nemzetet elítélni. Politika, közéleti tisztaság és népi értékek nagyon távolálló és túlságosan általánosító fogalmak ahhoz, hogy egy nemzetről, az ezeket érintő egy-két jelenségből ítélve, helyes képet kaphassunk.

A Stavisky-ügy kirobbanásakor a Tűzkeresztes-mozgalom nagy erőre kapott (1936 január). Ez a mozgalom körülbelül a magyar Vitézi Rend és a Frontharcos Szövetség között állt. Amily mértékben ez a nemzeti irányú és napi politikával egyáltalában nem foglalkozó mozgalom fejlődött, úgy erősödött vele szemben a baloldali munkásságra támaszkodó szindikátustábor, francia néven Confédération Générale du Travail. Ez a szindikátustábor erejét annak köszönheti, hogy a szemben állott szocialista és kommunista munkásszindikátusokat 1936 elején egyesítették.

Ez az egyesítés, továbbá a népfront parlamenti választási győzelme (1936 május vége), valamint az 1936 májusi sztrájkok a Confédération Générale du Travail politikai hatalmát nagyon megnövelték, sőt az első

sorba állították. Ehhez hasonló politikai hatalmú és taglétszámú társadalmi egyesülés nem volt ezidőben Franciaországban. Az új kormány, amelyben a Confédération Générale du Travail megbízott, a kényszerítő nyomás hatása alatt elővette mindazokat a kérdéseket, amelyeket a legutolsó munkásmozgalmak felvetettek. Megoldásuk legfőbb eszközét, a kötelező békéltetés és bíraskodás intézményének bevezetését, ezentúl a Confédération Générale du Travail sem ellenezte, sőt apostolává vált, bár addig kézzel-lábbal tiltakozott ellene.

Az egységes és tervszerű szociális reformmunkát a küszöbönálló párizsi nemzetközi kiállítás építési munkálatai is erősen akadályozták. Franciaország nagy tekintélyi csorbát szenvedett volna, ha a kiállítást a sztrájkok miatt nem lehetett volna idejében megnyitni. A munkások sztrájkbalépését megakadályozni és a kiállítás időben való megnyitását biztosítani csak úgy lehetett, hogy a kormány a munkásságnak egyrészt messze menő ígéreteket tett, másrészt hogy a szervezett munkásság nyomásának engedve, 1936 június-október havában számos munkaügyi törvényt hozatott.

A nyomás alatt álló egyoldalú és elsietett szociális törvényhozás következtében a gazdasági élet szabályos egyensúlyi állapota eltolódott. A tömeges és huzamos munkabeszüntetések miatt az ország a nemzetközi fegyverkezési versenyben feltűnően plmaradt. Az ebben a néhány hónapban hozott egyoldalú törvények, amelyek a kollektív szerződéseket, a megegyezéssel megállapított munkabéreket, béremelést és a 40 órás munkahetet rendezték, csak rövid ideig enyhítettek a szociális feszültségen azáltal, hogy a munkás vásárlóerejét átmenetileg emelték. A gazdasági élet hamar megérezte a nem egyszer elhamarkodott és kellő gazdasági biztosíték nélkül hozott törvények hatását. Megindult a versenyfutás az árak és a munkabér, az ország nemzetközi tekintélye és munkászavargások között. 1936 október-elején le kellett értékelni a frankot.

A gazdasági bizonytalanság és a folyton emelkedő munkabérek aláásták a nemzet pénzegységét. 1936 októbertől kezdve a munkásság határozott kívánsága az volt, hogy tegyék törvényileg lehetővé az „échelle mobile“-t, vagyis hogy a munkabérek az árak emelkedését automatikusan kövessék. Ez a kívánság munkaadói oldalon természetesen nagy ellenállásba ütközött. Az „échelle mobile“ nagyon veszélyes eszköz, mert állandósítja a gazdasági bizonytalanságot, kizárja a kalkulálást és törvényileg előre kaput nyit az árak és a munkabérek versenyfutása előtt. Itt mutatkozik meg világosan a szerves rendszer szüksége, amely szerint a termelés és a jövedelemeloszlás megrendszabályozásával, a piac megszervezésével és határozott közgazdaságpolitikával kell az árak legitim és normális ütemű, lassú emelkedését biztosítani. A szerves közgazdaságpolitika a munkabérek jogos nivóját garantálja és a munkáscsalád helyzetét nem teszi a mindenkori gazdasági helyzet, az árnyó és a szervezett szindikátusi hatalom összjátékának függvényévé.

Az emelkedő árak és az emelkedő munkabérek versenye nagyon elmergesítették 1936 októberében a társadalmi béke amúgy is ingatag helyzetét. A szovjetpropaganda csak olaj volt a tűzre. A kormány a munkásszindikátusok által rendezett sztrájkok nyomása alatt több egymást követő törvénnyel és rendelettel iparkodott a helyzeten segíteni.

A helyzet méregfoga ott volt, hogy hiába szervezik meg a legkorszerűbben a viszályok békéltetés és bíraskodás útján történő elrendezését, ha nincs meg az a társadalmi szerv, amely a közösség érdekét szem előtt tartó fegyelemben tudná tagjait tartani és amelynek hatalma volna ahhoz, hogy a bírósági ítéletet az érdekeltekkel elfogadtatná.

A munkaügyi békéltetés és bíraskodás ügyének franciaországi rendezése két periódusra osztható. Az első 1936 június elsejétől 1938 március 4-ig, a második azóta tart.

Az első periódus alatt hozott rendelkezések mind a sietség, valamint a gazdasági és társadalmi nyomás bélyegét viselik. Ezek a rendelkezések:

1. A kollektív szerződésekről szóló 1936 június 24-i törvény.
2. Az 1936 október 1-i törvény, amely az árak emelkedésével a munkabérek emelésének lehetőségét a békéltetés és bíraskodás útjára tereli.
3. Az 1936 december 31-i törvény, valamint az ezt kiegészítő miniszeri rendelet, amely a békéltetési és bíraskodási eljárást mindennemű munkaügyi konfliktusra kiterjeszti. Ez a törvény és rendelet csak egészen rövidlejárátú időre hozott. Érvényét törvényi úton kétízben meghosszabbították.

Az ezekben a jogszabályokban felállított munkaügyi békéltetési és bíraskodási rend egyáltalán nem tudta az életet megközelíteni, mert nem a megfontolás és a tapasztalat szülöttei, hanem a társadalmi, gazdasági és politikai erőviszonyok kompromisszumai voltak. Csak arra volt jó, hogy a kormány időt nyerjen a pénzügyi nehézségek áthidalására és a munkaügyi viszályok elintézésének végleges és hatékony szervezetét kiépítő törvény előkészítéséhez.

Ezalatt a társadalmi szervezetlenség és osztálydiktatúra Franciaország belső erejét megbontotta, gazdaságilag mérhetetlen károkat okozott és külpolitikailag másodrendű szerepre kényszerítette. A munkásoknak tett beváltatlan ígéretek arra kényszerítették a második népfront (Chautemps-)kormányt, hogy az ígéretek rendszerbe foglalva, hat összefüggő törvényjavaslatot nyújtson be a képviselőháznak. A hat törvénytervezet a következő kérdéseket kívánta rendezni: 1. A munkások elhelyezése, munkaszerző hivatalok; 2. munkáselbocsátás és munkásfelvétel; 3. munkásdelegátusok; 4. kollektív szerződések; 5. munkaügyi békéltetés és bíraskodás; 6. a sztrájkok jogi szabályozása.

E hat törvénytervezet, amelyek közül némelyiket még a Blum-kormány készített elő, Chautemps miniszterelnök szóhasználata nyomán két nevet visel: „A társadalmi béke kódexe“ és „A munka modem alkotmánya“. Nincs elég hely annak kifejtésére, hogy egyik elnevezés sem fedi teljesen a tartalmat.

Ennek a hat törvényjavaslatnak parlamenti letárgyalása és megszavazása sem követhette a sorrendet, éppen a társadalom szervezetlensége miatt. A törvényhozási cselekményeket elsőnek az ötödik futotta be. Ez a törvény a munkaügyi békéltetés és bíraskodás kétéves tapasztalatát sűriti egybe. Rendelkezéseit négy részre lehet osztani: 1. az eljárás szabályozása; 2. az eljáró szervek kijelölése és összetétele; 3. az eljárás egyes fázisainak időtartama; 4. végül külön kell megemlíteni az — egyébként az eljárási részhez tartozó — „échelle mobile“ intézményét.

Messze vezetne, ha mi most a törvény részleteibe mennénk. Csak annyit emeljünk ki, hogy a két éven át kísértő automatikus munkabéremelés, ha enyhített formában is, de törvényi szankciót nyert.

Az 1938 március 4-i törvény megszavazása után a Chautemps-kormány a rengeteg parlamenti és egyéb belpolitikai nehézség miatt lemondott. A lemondás, valamint a felizgatott közvélemény belpolitikai hullámszáma következtében Franciaország ezekben a napokban teljesen kiesett a nemzetközi erők együtteséből. Ezekben a napokban (1938 március 3—12.) volt a Franciaország a társadalmi dezorganizáció mélypontján. A legnagyobb zavar idején Németország anektálta Ausztriát. A józan francia közvélemény, amely egyébként túlsúlyát a parlamenti

rendszer miatt kellően éreztetni nem tudta, mélységes felháborodással és egy tisztult nemzeti irány hő vágyával figyelte az események folyását.

A második Blum-kormány minden törekvése oda irányult, hogy Franciaország megingott nemzetközi tekintélyét és a pénzügyi stabilizációt elérje. Az általános társadalmi szervezetlenség, a munkások fokozódó bizalmatlansága és nem utolsósorban Anglia határozott óhaja hamarosan lemondásra kényszerítette és Daladier vette át az ország irányítását.

A megelőző évek bomlasztó munkája annyira szétdarabolta a francia társadalmat, hogy az erélyes kezű Daladier-nek is csak óriási erőfeszítések árán sikerült a társadalom egységét újra helyreállítani, a gazdasági bizonytalanság helyén a stabilitást, tervszerű termelést megteremteni és a hadfelszerelési veszteségeket, ahogy csak lehetett, helyrehozni. A társadalom egyesítésére irányuló munkája bámulatosan gyors ütemben haladt a teljes nemzeti összefogás felé. Daladier ma a nemzeti egység megtestesítője. Sikerének döntő bizonyítéka az 1938 őszi szakszervezeti sztrájk megghiúsulása. Csehszlovákia fokozatos megszűnése csak siettetette a nemzeti összefogást, amely ma teljesen mondható.

Magyar szemmel nézve, mi a tanulság mindebből? Franciaországra 1936-ban körülbelül ugyanaz állt, ami napjainkban Magyarországra. Rengeteg megoldatlan szociális feladat. Megváltoztatásra váró közszellem. Elkésett reformok. Nemzetközi bizonytalanság. A közvélemény sürgetése és a kellő idő hiánya. Ehhez járul még, hogy jelenleg oly történelmi időkben élünk, amelyek a tervszerű, de gyors ütemű és gyökeres magyar reformok útját állják. Ezek az utóbbi nehézségek a francia példában nem voltak feltehetőek. Franciaországban is idegen ideológiák, ha mindjárt más világnézetűek is, marcangolták a nemzet testét. Idegen agitátorok járták az országot és nehezítették, hogy a francia lélekből fakadó nemzeti reformrendszer megszülessék. Mennyi jóakarát és optimizmust, de ugyanakkor az érzelmek túláradozó özőne, az értelem, tanultság, rendszeresség és nemzeti közösségi gondolat elsatnyulása, bizonyos körök vak hite idegen barátokban és a végén csatavesztés jellemezték a francia vértelen szociális forradalom eddig lezajlott, és a nemzetközi nyugalom beálltával hihetően rendszeres nemzeti irányban folytatódó korszakát. Mindezek és még valami jellemezték. Valami, ami az előbbieknél mellett magyar viszonylatokban is élesen kiütözik: a vezető rétegek, értve alatta a középosztály tehető részét, merev elzárkózásra, a haladás meggátolására irányuló törekvése.

Tanulság tehát elsősorban az, hogy az osztálytagozódás és osztályideológia, szervezte legyen azt akármilyen világnézet, a nemzetet csak széttegni tudja, összefogni soha. Tanulság, hogy a XX. században az államhatalom önmagában elégtelen arra, hogy társadalmi problémákat gyökeresen és időtállóan oldjon meg. Nélkülözhetetlen, hogy a szervezett társadalom közjogilag az állami közösségbe beépíthessék. Társadalmi strukturális változásokat csak egységes és vaskövetkezetességgel keresztülvitt program útján, valamint társadalmi organizáció segítségével lehet a nemzet egyeteme. érdekű céljának eléréséig vezetni.

Tanulság, hogy a szervezetlen társadalom önmérsztő káosza az ország külpolitikáját elsorvasztja. Aktív külpolitika csak jól szervezett társadalom támaszával folytatható. Tanulság, hogy a külföldről irányított és fizetett bomlasztó propaganda az országot idegenek prédájává teszi, nemzeti érdekeket, nemzeti tekintélyeket és a nemzet tekintélyét teszi tönkre, a közkerkölcöt pedig megmételtyezi. Tanulság, hogy az ipar gyöngülése, vagy gyöngesége a katonai erőt, és evvel az ország függetlenségét veszélyezteti.

A tanulságok felsorolása után azok részletes kifejtése bizonyítaná be a legjobban, hogy minden idegen állam és nemzet történelmének és jelenének tárgyilagos tanulmányozása, függetlenül attól, hogy az illető nemzet, vagy állam Magyarországgal szemben milyen álláspontot foglal el, rengeteg tanulságot szolgáltat, amelyek felhasználása sok energiát takarít meg a magyar jövő számára.

iFj. ERÖDI-HARRACH BÉLA

A HETVENÉVES GANDHI

A HINDU NÉP szabadságmozgalmának India százmilliói által szentként és prófétaként tisztelt vezére, Mahatma Gandhi október hó 2-án töltötte be hetvenedik esztendejét. Az utóbbi hetekben és hónapokban aránylag kevés hír érkezett róla. Fehér gyapjúköntösbe öltözött törekeny alakja ritkábban jelent meg a filmhíradó képei vagy az újságok illusztrációi között. Európa és a fehér faj kénytelen túlságosan sokat törődni önmagával és saját gondjaival.

Az öreg Gandhi, ha a brit kormány hatóságokkal folytatott tárgyalások nem szólítják Brit-India fővárosába, Delhibe vagy végnélküli hosszú vándorútjain nem járja India falvait, Segeonban él, Közép-Indiának egyik nehezen megközelíthető, vasúttól vagy gépkocsival járható utaktól távoleső falujában. A legutóbbi két-három évben nem volt súlyosabb összeütközése az angolokkal. Sokan hiszik, hogy ma ő Indiában Nagy-Britannia legmegbízhatóbb barátja és hogy az angolok elsősorban az ő páratlanul álló népszerűségének köszönhetik az időnként kibékíthetetlennek látszó gyűlölettel fellángoló szabadságmozgalom aránylagos elcsendesedését.

Gandhi hosszú évek munkájának eredményeit a politika terén érte el, de emberi nagysága magasan felette áll a politikai küzdelmek kikerülhetetlen alacsonyágának. A Mahatma életének legutóbbi másfél évtizedében sem cáfolta meg, sőt még jobban igazolta nagy európai tisztelőjének, Romain-Rollandnak személye iránt érzett határtalan rajongását és hódolatát. A hindu százmilliók vezére nem politikai befolyásnak, hanem emberi nagysága elkerülhetetlen varázsának köszönheti azt a példátlanul álló hatalmat, amelyet minden szavával és cselekedetével tud gyakorolni India 350 milliónyi lakossága felett. Ez a tény annál csodálatosabb, mert India, ellentétben például Kínával, nem egységes, sem fajilag, sem vallásilag, sem politikailag. A gyűlölködés a nagy többségben levő brahmanista és buddhista hinduk és a 70 milliónyi vallási kisebbséget alkotó mohamedánok között Indiának egyik legnagyobb átka, politikailag legnehezebben megoldható kérdése. De faji és vallási ellentétektől eltekintve, politikailag sem egységes India. A brit fennhatóság alatt álló területek Indiának kevesebb mint kétharmadrészét alkotják. De még a brit fennhatóság alatt álló terület sem egységes politikailag, mert az angolok egészen másként uralkodnak és kormányoznak az úgynevezett középponti tartományokban, mint délen Madrasban, Ceylonban, keleten Bombayben vagy fenn északon az afgán határ mentén élő vad törzsek között. Még nagyobb eltérések és ellentétek vannak a maharadszáknak a brit fennhatósággal szemben meglehetősen nagy függetlenséget és teljes önkormányzatot élvező fejedelemségeiben, mert míg az egyik

maharadzsa felvilágosult, szociális gondolkodásában a leghaladottabb európai viszonyokkal összehasonlítható módon uralkodik népe fölött, a másik középkori hűbérúr módjára alattvalóit félrabszolgaságban tartja.

Gandhit a hinduk és mohamedánok, ezekre a különbözőségekre és ellentétekre való tekintet nélkül, mind vezérüknek ismerik el s ami ennél is sokkal több, szentként tisztelik. Gandhi nagyságát és hatalmát éppen ezért nem lehet európai politikusok vagy nemzetvezérek nagyságához vagy hatalmához mérni. A hindu népnek Gandhi iránt érzett rajongása adta neki a Mahatma nevet 1919 körül, mikor az indiai szabadságmozgalom egész félelmetes nagyságában kezdett kibontakozni. A Mahatma szó magyarul „nagyleiket“ jelent, ő maga mindig idegenkedéssel fogadta és fogadja ma is ezt az elnevezést. Barátai és legközvetlenebb környezetének tagjai rendszeresen Bapu-nak, Atyának hívják.

A Mahatma teljes neve Mohandasz Karmcsand Gandhi. Porbandában, egy brit fennhatóságon kívül álló kis államban született, nem messze északra Bombaytól, 1869 október 2-án. Atyja és nagyatyja ennek a kis államnak volt a miniszterelnöke, dewan-ja, ahogyan hindu nyelven mondják. Azt szerette volna, hogy ha felnő, kövesse őket ebben a hivatalukban. Családja a harmadik hindu kasztba, a vaisyák, a kereskedők kasztjába tartozik. A Gandhi szó magyarul zöldségkereskedést jelent. Életkörülményeit terjedelmes, több mint ezeroldalas kötetben megírt önéletrajzából ismerjük. Az érdekes könyv címe: „Az igazsággal való kísérleteim története.“ A könyvet Indiában angol nyelven is kiadták, de Európába csak kevés példány jutott el belőle, általában nem igen ismerik. Atyjáról nem sokat beszél az önéletrajzban, anyjáról azonban annál nagyobb és bensőségebb szeretettel. „Anyám emléke úgy él bennem, írja, mint akinek jelleme tiszta volt a szentek életével mérhető tisztasággal. Mélységesen vallásos volt és soha meg nem szegte volna a csaturmát (a hinduknak az esős időszak négy hónapján át tartó félböjtjét).“ Anyja egyszer az egyik ilyen csaturma idején megfogadta, hogy addig nem nyúl ételhez, míg meg nem látja a napot. A gyermek Gandhi és testvérei órákon át lesték a felhőket. És mikor a nap előbujt az alacsonyan járó esőfelhők közül, rohantak be anyjukhoz a jó hírrel. Anyjuk kisietett a házból, de mikorra kiért, az ég újra vigasztalanul beborult. „Nem baj“, mondta jókedvűen az elszontyolodott gyermekekhez, „Isten nem akarta, hogy ma egyem.“

Gandhi még gyermek, mindössze 13 éves volt, amikor a hindu szokásokhoz híven, a szülők választása szerint megházasodott és feleségül vette az akkor még csak tízéves Kasturbai-t. Első gyermekük öt évvel később született, de ez meghalt. Később négy fiúgyermekük született. Ezek már mind felnőtt emberek, megházasodtak és több gyermekük van; kettő közülük jónevű újságírója Indiának. Gandhi egyideig az ahmadabadi egyetemen tanult és 19 éves volt, amikor 1888-ban elhatározta, hogy tanulmányait Londonban fejezi be. Abban az időben még kevés egyetemi tanulmányokat folytató hindu fiatalember szánta rá magát a hosszú utazásra. A kaszttörvények tisztátalan dolognak tartják az óceáni utazást és mivel Gandhi mindig igen vallásos ember volt, nehezebb esett szembehelyezkedni a szigorú vallásos tilalokkal. Londoni tartózkodása örökös gyötrelemben telt el. Különösen az étkezéssel voltak nagy bajai, mert állati eledelet, húst vagy tojást egyáltalán nem evett.

Három év múlva tért vissza Indiába és Bombayban ügyvédi irodát nyitott. Gunther amerikai újságíró Ázsiáról írt nemrégien megjelent könyvében mondja el, hogy ekkor történt vele két olyan esemény, amely önéletrajzának bevallása szerint is erősen befolyásolta későbbi magatartását az angolokkal szemben. Egy angol embertől, akiről azt hitte, hogy baráti

érzésekkel van iránta, testvérbátyja részére valami szívességet akart kérni, de az angol váratlanul a legdurvább módon kiutasította irodájából. Gandhi először per útján akart elégtételt szerezni magának a méltatlanul elszenvetett sérelemért, de azután letett szándékáról. Még jellemzőbb a másik eset. Egyszer a bombayi pályaudvaron tartózkodott. Az egyik vasúti kocsiból egy angol ember szállt ki. „Kuli!“ kiáltott rá a bennszülöttekkel szemben angolok részéről elég gyakran használt nyers hangon és rámutatott csomagjaira. Gandhi egy pillanatig küzdött erős felháborodásával, de azután ellenkezés és egyetlen szó nélkül vitte a csomagokat az angol után, aki alig sejtette, hogy egyéni rossz modorával akaratlanul is hozzájárult India legnagyobb és Angliának néhány évvel később annyi gondot okozó szabadságmozgalmának elindításához.

Néhány évvel később, 1893-ban, Dél-Afrikába költözött. Itt Durban városában igen jól menő ügyvédi irodája volt. Dél-Afrikának ezen a részén mint munkás sok bevándorolt hindu él. Gandhi huszonegy évet töltött Dél-Afrikában. Ez alatt az idő alatt alakult ki benne a későbbi, erőszakos módszereket kerülő forradalmár és népe felszabadításának harcosa. Ruskin, de különösen Tolsztoj volt rá nagy hatással. Ügyvédi gyakorlatát mindinkább felhagyta és ideje legnagyobb részét a délafrikai hinduk szabadságmozgalmának szentelte. Ekkor kezdte meg sajtáságos egyéni életmódját. Húsevéstől továbbra is szigorúan tartózkodott. Hosszú töprengés után úgy döntött, hogy a legeszményibb étel a kecsketej, bár erre az elhatározásra is nehezen szánta el magát, mert a tej is állati eredetű eledel. Dél-Afrikában kezdte megtartani hétfői csendes napjait. Ehhez ma is szigorúan ragaszkodik. Bármilyen sürgős ügyei vannak is, a hétfőt mindig csendes, magányos elmélkedéssel tölti el.

Negyvenöt éves volt, mikor 1914-ben visszatért Indiába. Előbb egy esztendő utazással töltött, hogy közelebről megismerje a hindu népet. Majd 1915-ben Ahmadabadban, Bombaytól északra, Satyagraha néven, erősen Tolsztoj hatása alatt berendezett kolostorszerű életközösséget alakított. Szegény embereket gyűjtött maga köré, közöttük sok páriát. A közösség minden tagja fogadalmat tett, hogy csak az igazat mondja, tartózkodik minden erőszakos cselekedettől, húst nem eszik, nőtlen életet él és lemond magánvagyonáról. Satyagraha hindosztáni nyelven az igazság, vagy más fordítás szerint a lélek erejét jelenti. Később, 1919-től kezdve, amikor Gandhi szabadságmozgalma teljes erővel megindult, satyagraha lett az egész mozgalom neve, lényege pedig a brit hatóságokkal szemben tanúsított teljes passzív rezisztencia.

Gandhi szelíd, erőszakos eszközöktől tartózkodó szabadságmozgalmát 1919-ben a brit kormányzat által bevezetett rendőrtörvény, az úgynevezett Rowlatt Bili elleni tiltakozás indította meg. Nyomban a törvény életbeléptetése után, még ugyanannak az évnek a tavaszán Dyer brit tábornok Amritsarban, pontosan soha ki nem derített körülmények között a békésen, fegyvertelenül tüntető tömeg közé lövetett. A gyilkos sortűznek több száz főnyi áldozata volt, közte sok asszony és gyermek. Az amritsari vérengzés közvetlen hatásaképpen a satyagraha mozgalma hetek alatt magával ragadta Brit-India egész lakosságát. A brit hatóságok tehetetlenül álltak szemben a mozgalom erejével. A satyagrahával párhuzamosan Brit-India középponti politikai szervezete, a Kongresszus is, megindította a Swaraj (olvasd: szvarádzs)-nak nevezett önkormányzati mozgalmat. A börtönök megteltek. Az angolokat az hozta legjobban zavarba, hogy a hatóságoknak való engedelmességet megtagadó hinduk sehol semmi ellenállást nem tanúsítottak, sőt valósággal megostromolták a börtönöket, hogy zárják be őket. Ugyanekkor megindult a bojkottmozgalom a brit áruk ellen. Gandhi parancsára

és példájára előkerültek az orsók. A falvak lakói saját maguk szőtte gyapjú- és vászonruhákban kezdtek járni. Ez volt a legnagyobb csapás Angliára. A lancashire-i szövőiparnak mai napig tartó súlyos válságát ez a bojkottmozgalom indította el a húszas évek elején.

A békés eszközökkel megindított szabadságmozgalom első szakasza tragikus hirtelenséggel ért véget 1921 őszén, A satyagrahát fogadó tömeg Madras tartomány egyik falujában nekitámadt a rendőrségnek és az összecsapás sok halálos áldozatot követelt. Gandhi erre kijelentette, hogy a hindu nép még nem érett meg a satyagraha követésére és a mozgalmat egyik napról a másikra beszüntette. Utána nem sok idővel letartóztatták és hatévi börtönre ítélték. Gandhival szemben azonban a börtönbezárás erőtlén büntetés volt, mert a testi szabadságtól való erőszakos megfosztást nem tekintette büntetésnek, sőt, mint különös kifejezéssel önéletrajzában mondja, a börtönben boldog volt, mint a madár. A hatéves büntetésből csak kettőt töltött ki. A börtönben 1924-ben vakbélgyulladást kapott, megoperálták és utána az angolok jobbnak látták szabadon engedni. A következő évben tartotta Gandhi első nagyobb böjtjét. Böjtjével azt akarta elérni hogy megszüntesse a faji gyűlölködést hinduk és mohamedánok között. Teljes három hétig semmit nem evett. Komolyan féltették az életét; annyira gyenge volt, hogy járni sem tudott, de amikor böjtje végén néhány korty narancslevet ivott, törekenynek látszó külseje ellenére is csodálatosan egészséges, vagy ahogyan orvosa mondotta róla, a rendesnél is rendesebb szervezete hamarosan kiheverte a böjt következményeit.

Ezután öt esztendeig tartó aránylagos nyugalom következett. A brit politika ezalatt komoly erőfeszítéseket tett, hogy a hinduk önkormányzati kívánságait kielégítse, de azért megóvja a birodalmi érdekeket is. Sir John Simon, a mostani pénzügyminiszter vezetésével egy nagyobb bizottság éveken át tanulmányozta a helyzetet Indiában. A bizottság két vastok kötetet megtöltő jelentését 1930-ban adta ki. Indiában Lord Halifax, akkor még Lord Irwinnek hívták, volt az alkirály. Vele Gandhi igen szívélyes, majdnem baráti viszonyt tartott fenn. A Simon-jelentés szűkkeblűsége általános elkeseredést váltott ki egész Indiában. Gandhi az alkirályhoz intézett levelében átoknak nevezte a jelentést és a brit kormányzatot sátá-ninak.

Gandhi válaszképpen a gyűlöletes Simon-jelentésre, megújította a brit hatóságokkal szemben való békés ellenszegülés félelmetes mozgalmát. Ezúttal egészen különös eszközhöz folyamodott. Híveinek hatalmas seregével az ország belsejéből a tengerpart felé indult, gyalogosan, mint sokezer főnyi zarándokcsapat vezére. Mikor elérte a tengerpartot, az igazságtalannak érzett törvényekkel szemben való tüntetés és ellenszegülésképpen sőt kezdett párolni a tenger vizéből. Ugyanekkor újra megindult a bojkottmozgalom. A következő évben, 1931-ben a brit kormány Londonba összehívta az indiai kérdések rendezésére a kerekasztal-konferenciát. A konferencia két alkalommal is ülésezett és a második ülészen, 1931 őszén Gandhi is jelen volt. Végül is a konferencia semmi lényeges eredményt nem tudott elérni. Gandhit Indiába való visszatérése után, 1932 elején az angolok ismét letartóztatták.

Négy évig, 1930-tól 1934-ig tartott az indiai szabadságmozgalom második, nagyobb szakasza, anélkül hogy akár az angolok, akár a hinduk győzni tudtak volna. Gandhi az utóbbi esztendőkből az angolokkal való harc helyett minden erejét arra fordította, hogy a kasztokból kizárt páriák helyzetét tegye elviselhetőbbé. Ezeknek a szerencsétleneknek a száma 51 millió a 238 milliónyi hindu vallású lakosságból. Az angolok a páriák érdekében végzett munkájában támogatni szerették volna Gandhit, de ő vissza-

utasította külső beavatkozásnak minősített segítségüket. Neki ugyanis az a célja, hogy a páriákat ne szakítsa ki a hindu vallás közösségéből, hanem magát a hindu vallást reformálja meg és ötödik kasztot teremtsen a minden emberi jogokból kizárt páriatömegek számára.

Gandhi szívós szervezetét nem törte meg a sok küzdelem és gyakori testi nélkülözés; aszkéta külsején nem látszik meg magas kora. Életmódja csak felszínes megítélésre látszik önsanyargatónak. Valójában tökéletesen egészséges szervezete hozzászokott a vegetáriánus élethez; húst soha és főtt ételt is csak ritkán eszik. Étkezéseit rendszeren egy nagy bögre kecske-tejjel kezdi, majd az étrenden szerepel: datolya, dió, méz, apróra vágott nyers főzelék, narancs, ananász és mindig minél több friss gyümölcs.

Még mindig rengeteget utazik, leginkább vonaton. India sokezemeyi falujának legnagyobb részében legalább egyszer megfordult. Szívéhez legközelebb a falu népe van. Szabadságmozgalma legfőbb céljának is azt tartja, hogy a hindu nép milliói számára megőrizze, lakhatóbb és egészségesebb helyekké tegye az indiai falvakat. De azért tévedés volna, ha valaki európai mértékkel mért szociális reformpolitikusként tartaná Gandhit. Nem, az ő mozgalmának ereje és személyének törhetetlen varázsa éppen abban van, hogy alázatos tisztelettel ragaszkodik az ősi indiai élet minden lényeges vonásának és hagyományának épségben való megőrzéséhez.

Személyi varázsának másik magyarázata a tökéletes példaadás és az igazságnak mindenekfelett való szeretete. Gunther, az imént már idézett amerikai újságíró, egy kicsit felszínesen, de valószínűen találó módon így jellemzi Gandhit: legjobban szereti a gyermekeket, a friss levegőt, a nevetést, a barátokat, az igazságot és mindenekfelett gyűlöli a hazugságot.

Micsoda Gandhi emberi nagyságának titka? Valószínűleg semmi más, mint hogy népének, 350 millió embernek lelki vezetését, a legnagyobb hatalmat, amellyel ember dicsekedhetik, az elképzelhető legegyszerűbb eszközökkel, de mindig a kikezdzhetetlen igazság és az örök erkölcsi világrend törvényeivel összhangban szerezte meg magának.

MATHÉ ELEK

ÚTMUTATÓ GYÜMÖLCSÖK

KORUNKBAN az új gyümölcsfajtákat nyugatról várjuk és kapjuk. Hajdanában másként volt; a legjobb gyümölcs, a legújabb gyümölcs délről és kivált keletről jutott az országba, sőt általában Európába is. A termesztett növények eredete ma már eléggé ismert, tudjuk, hogy legfontosabb és ősi termesztett növényeink köztük az ősi gyümölcsök is, a nyugat-ázsiai ősi kulturális központból, amely Turkesztántól a Kaukázuson át Kis-Ázsiáig és Elő-Ázsiáig terjed, foként a három déleuropai félszigeten át jutottak Közép-Európába és tovább északra, ősi gazdasági növényeink már a kőkorban megkezdték vándorújukat Európába, folytatták az egész ókoron és középkoron át, csak a XVIII. században gyengült meg ez a keletről jövő áramlás, végleg azonban még korunkban sem szűnt meg.

A nyugatázsiai és mediterrán úton természetesen már régi időkben kialakultak egyes csomópontok, országok és városok, amelyek magukhoz ragadták a gazdasági termények kereskedelmét s ezek jelentősége nem szorítkozott pusztán a közvetítésre, hanem már korán a minőségi fejlődést is előidézte és irányította. E tekintetben akkor Európa szinte mindent a

Kelettől várt, római és bizánci kútfők a finom holmi hazáját keleten jelölik meg. Plinius természetrajzát olvasgatva, minduntalan elénk bukkan a gazdasági növények, így a gyümölcsök eredetében is, egyik vagy másik keleti ország és város neve.

A helynév végül összeolvad a gazdasági termék nevével, sőt végül sokszor végleges neve lesz. Néha későbbi korok már nem is sejtik, hogy ennek vagy annak a gyümölcsnek a neve tulajdonképpen ország- vagy városnév. A legrégebbiek közt ilyen például a cseresznye és a barack.

A cseresznye ugyan Európában is honos, nálunk is nő vadon az erdőkben, de az első termesztett nemes cseresznyefajták Kerasunt városából kerültek Európába, sőt Plinius tudni véli, hogy Lucullus hozta az elsőket Kr. e. 74-ben, mikor Pontust meghódította. A cseresznye ősi iráni neve a kurdban ghelas, a Kaukázusban kirahs, Arméniában kraseni. Ebből ered a latin cerasus, görög kerasos, a középkori ceresea, kersa, végül a német Kirsche, a szláv cresnya, a magyar cseresznye, cseresznye.

A barack tulajdonképpen két növényfaj neve, egyik az ősz; ennek Kína középső és északi része a hazája; a másik a kajszi vagy sárga barack; ez Nyugat-Kínától Turkesztánig honos. A barack tehát nem tartozik a nyugatázsiai kultúra növényei közé, hanem a kínai kultúrközpont a hazája. Kínából vándorolt mindkét barack nyugatra a nyugatázsiai kultúrába. A két nagy és ősi kultúra központjának összekötő útját is jól ismerjük, legfontosabb árujáról selyeműtnak nevezik.

A selyemút Perzsián át vezetett Kis-Ázsiába és onnan tovább a tengerre vagy a Balkánra. A rómaiak csak Kr. u. az első században ismerték meg a barackot s mert nem volt rá nevük, perzsa almának nevezték, latin nyelven malus persica. A persica szóból ered minden európai nyelvben a barack neve, a magyar barack is, a latin nyelvekben az olasz persico, rövidített alakjában pesco, a francia péche, a németben pedig a pfersing, Pfirsich. A Balkánon a bizánci közvetítéssel egyes nyelvekben preska, másokban breskva és braskva, majd brask alakban látjuk viszont a persicát, utóbbi használatos a Dráva—Száva vonalán, ahol már érinti a magyarság területét s magyar ajakon a braszk hamarosan baraszk, majd barack lett.

A mai magyar már nem is sejtí, hogy a barack Keletről, a tengeren túlról származik. A régiek azonban sokáig tudták, mert a legkiválóbb gazdasági és ipari termékeket a Keletről hajón hozták a Földközi-tengeren a Balkánra, ezért ismer Fabricius Balázs szójegyzéke már a XVI. században tengeri barackot, amelyről még a következő században is ír Lippai János.

A német Zwetschke a XVI. században mint magyar szilva jutott Magyarországon és Csehországon át Németországba. Neve Damaszkus város nagy jelentőségének emlékét őrzi. Nemcsak a damaszkuszi penge és vászon volt híres az egész középkorban, hanem a damaszkuszi finom gyümölcs is, kivált az aszalt szilva. Ezt a szilvát Damaszkusz újjörög neve nyomán a szlávok damaskinnak nevezték, ebből lett idővel dwaskin, zvaskin, a németben Tweske, Zwetschke, Zwetschge és Zwetsche. Magyar neve a besztercei közvetítő helyről besztercei szilva. A tudományban azonban még ma is Prunus hungarica.

A besztercei szilva már a török hódítás korából való. Leginkább őrzi azonban ezen idők emlékét két körténk neve. Egyik a kálmánkörte. Visszafele kutatva kiderül, hogy csak a múlt század közepe óta használatos ez a név ebben az alakjában, azelőtt a XVI. századig kármánkörte volt, Kármán török város és nép neve Kis-Ázsiában. Szorgalmas, derék nép, a török időkben Magyarországra is eljutottak ipari és kertészeti termékei a balkáni úton, így a kármán gyolcs, kengyel, kesztyű, suba, zabla és körte. Az utóbbi talán már Mátyás király korában. Galeotto a Szerémség kiváló

termékei közt említi a pirum cucurbitinum-ot, a fordítók már régen kármán-körtével helyettesítik a magyarban, minden bizonnyal helyesen.

A török hozta hozzánk szintén a balkáni úton a makaria körtét is. A barokk-korban a kármán körte volt nálunk a legjobb nyári, a makaria a legjobb téli fajta. Lippai pontosan leírta: héjjá bőrszerű és piros volt. Makaria Ciprus török neve, a makaria körte tehát ciprusi körte. A Földközi-tenger latin népei ezt a körtét caravello néven ismerik szintén régi idők óta, caravello nevét pedig arról a kis zömök hajóról kapta, amelyet sokszor emlegetnek a XV. és XVI. század olaszai, spanyoljai és portugáljai. Lippai könyvében carabella a magyar neve. Lippai megírta a makariáról, hogy húsvétig is eláll. Mai gyümölcsészeti neve húsvéti bergamot.

Kis-Ázsia és a török gazdasági kultúra még a török kiűzése után is érezte hatását Magyarországon. Ezt bizonyítja pl. a kadarka szőlő neve, amelyet a közönség inkább bor alakjában ismer. A legkiválóbb magyar kék szőlő, vörös bora híressé tette a hajdan névtelen magyar vörös bort is. A kadarka neve Skutaritól, Sztambul kisázsiai városfelétől ered, amely a törökben Üszküdar, a déli szláv nyelvekben Skadar. Innen e szőlő balkáni skadarka neve, ez alakult a magyar ajkon kadarkává. A török visszahúzódása után az országba települő rácok hozták magukkal.

Hogy még legújabbban is megajándékoz új gyümölcsfajtákkal a nyugat-ázsiai ősi kultúrközpont, a turkeszani dinnye példája mutatja, amelyet mindnyájan egyszerűen t u r k e s z t á n n a k nevezünk.

A nyugatázsiai ősi kulturális központból Magyarországra a Balkánon át vezet a legrövidebb út. Már az Ázsiába mutató gyümölcsnevek felhívják figyelmünket arra, hogy a balkáni közvetítők szlávok (barack, cseresznye, kadarka) és törökök (kármán, makaria) voltak. Sok esetben a nyugatra vándorló gyümölcsfajta a Balkánon úgy megtelepedett, hogy balkáni vonatkozású nevet kapott. Egész sereg gyümölcsfajtát ismerünk, amelynek élő vagy régi neve a Balkánra utal. Sajnos, nem mindig tudjuk, vajjon hogy tapadt a balkáni vonatkozású név az illető gyümölcsre.

Miért nevezzük pl. az egyik dinnyét görög dinnyének? E dinnye hazája ismeretlen, többnyire Afrikában keresik, egyesek újabban Amerikában. Annyi mindenesetre tény, hogy Európában csak a XVI. században ismerték meg. A magyar nyelvben is csak e század közepén tűnik fel, mindjárt ma is használatos nevében. Legegyszerűbb lenne feltenni, hogy a görögök hozták hozzánk. De ez nem okvetlenül igaz. Az északi szlávok grecska, hrecska néven különböztetik meg a gabonák közt a hajdinát, magyarban is ismeretes haricska neve. A hajdina hazája Közép-Ázsiában van, hazájából nem a görögök közvetítették az oroszokhoz és a lengyelekhez. Hogy az északi szlávok mégis görög kölesnek nevezik, ezzel a névvel csak idegen voltát, újszerűségét akarták kifejezni. Valószínű, hogy csak ilyen alapon görög az egyik, az újabb dinnye a másikkal, a régivel, a sárgadinnyével szemben.

A haricska szó eredete egyik körtének nevének megfejtéséhez is útmutatónk lehet. A régi magyarok sokat emlegették a hercsóka körtét. Lippai nagy, kerekded hasú, zöld őszi körtének írta le. Talán a hercsóka ugyanaz a szó, mint a hericska, de más közvetítő útján jutott hozzánk. Ez esetben görög körtét jelentene. Ismét kérdés, vajjon mennyiben vagy egyáltalában mutat-e Görögország felé?

Bizonyosan földrajzi útmutató név több keletbalkáni vonatkozású szőlőfajta neve. Szikszai Fabricius Balázs, sárospataki tanár ismert iskolai szójegyzékében gazdag névsort hagyott ránk a XVI. század magyar gyümölcsfajtáiról. A szőlőfajták közt olvassuk a bolgár szőlő nevét. Később is találkozunk e szőlő bolgár, bógár nevével. Minthogy Fabricius Ura

dactylina tudományos nevét is közli, kétségtelen, hogy hosszúkás, nagy bogyójú csemegeszőlő volt. Olyanféle, mint korunk híres bolgár szőlője, az Afiiz Ali. Bulgária tehát már legalább a XVI. század óta közvetíti hozzánk ezeket a csemegeszőlőfajtákat kaukázusi hazájukból.

Ezt mutatja különben a romonya szőlő is, amelynek szintén Szikszai Fabricius névjegyzékében olvassuk először a nevét. Ez szintén nagy és hosszú bogyójú, de kékesvörösszínű csemegeszőlő. Neve korunkig használatos és előfordul romolya alakjában is. Erdélyben és Tokaj vidékén volt gyakori, úgylátszik Bulgárián át jutott Erdély közvetítésével Tokaj vidékére. Nevében nem nehéz felismerni a Rumélia földrajzi nevet, amely a török rumili alkalmazása és a keletrómai birodalom emléke.

A Balkán nyugati oldalára is több gyümölcsfajtánk neve mutat. Legrégibb és legérdekesebb ezek közt a duránci barack és szilva. Fabricius szójegyzékében persicum durantium — duránci barack, prunum damascenum — duranca szilva. Duráncinak azt a barackot és szilvát nevezzük, amelynek húsa a maghéjhoz tapad. Már Lippai úgy tudja, hogy ellentéte a magvaváló. Ezért egyesek a duránci névben a latin duracina — származtatva a dura szóból — megfelelőjét keresték. De a duránci barack helyes megfejtése durazzói barack, ez magyarázza, hogy a régiek gyakran duranca, duránci alakban használták. Durazzó, ókori latin nevéen Dyrrachium, az ókorban gyümölcsstermelő hely volt, Plinius is említi. Úgy látszik, itt tűnt fel először Európában a duránci barack. A Földközi-tenger mellékének népei számtalan változatban ismerik a duránci, duránci nevet. Hogy nálunk is meghonosult, balkáni gazdasági kapcsolataink egykori erős számlaira utal.

Lippai leírta a z e l e n k a körtét, szőlészeink pedig a múlt században a zelenka szőlőt. Lehet, hogy mindkettő csak zöld színéről kapta ezt a balkáni nevét, de lehet, hogy Zelenika felé mutat a nevük. Mindkettő, a körte is, a szőlő is, kétségtelenül balkáni honosságú gyümölcsfajta.

A b ó s z n a i alma, amelyet Lippai veres, borízű, nagy almának írt le, Boszniát juttatja eszünkbe, amellyel tehát nemcsak az okkupáció és az annexió idején volt dolgunk.

Egy szőlőfajtánknak Dunántúl b a k a r a neve. Nyelvészeink Buccari horvát nevére ismertek benne. Buccari most is jó bort termel terraszos szőlőiben, de ez vörös bor, a bakar pedig fehér szőlő neve. Ez azonban nem akadálya a névszármaztatásnak, hiszen nem mindig a legelterjedtebb szőlőfajta hódít idegenben és természetesen termelnek Buccariban fehér szőlőket is.

A föntebb felsorolt gyümölcsnevek világosan mutatják, milyen fontos szerepet játszott a magyar gyümölcsstermelésben a Balkán, noha természetesen a balkáni eredetű vagy közvetítésű gyümölcsfajtáknak csak egy része az, amely a nevében is megőrizte a balkáni kapcsolatok emlékét. Még feltűnőbb azonban a Balkán jelentősége, ha azt vizsgáljuk, hogy a Nyugat-Azsiából hozzánk vezető többi útnak milyen volt a jelentősége. Dél felé lehetett közvetítő Itália és Hispánia, keletről pedig Oroszország.

Itália annál inkább vizsgálódásra látszik érdemesnek, mert már Pannónián át kapcsolatba került a magyarság későbbi hazájával, később pedig közvetlenül is sokszor került a magyarság olasz hatás alá. Konyhánk és étkezésünk a renaissance korában, mint általában Európáé, itáliai hatás alatt lett nyugatíva. Mégis olasz vonatkozású útmutató gyümölcsnevünk csak kettő van, ezekről is valószínű, hogy nem közvetlen olasz átvételek, hanem német közvetítések.

Egyik a b e r g a m o t körte. Már Lippai rendszeresen pergamótnak írta, nyilván délnémet hatás alatt. Még jobban is elfajult e körte neve,

olvashatjuk és hallhatjuk pergament alakjában is. Ámde nem kétséges, hogy a bergamot begamói-t jelent, és azt jelzi, hogy e körte bergamói eredetű. Bergamo többféle gazdasági és ipari névben megörökítette nevét, ismeretes a bergamot-olaj és a bergamasco juh.

Itáliai az olasz szilva. Aki ez év szeptemberében gyümölcs iránt érdeklődött, örömmel látta a kirakatokban a miénknél sokkal nagyobb, pompás magvaváló kék szilvákat. Gyümölcsészeink évek óta tartó törekvése diadalmaskodott ezzel, kik azt kívánták, hogy a kisebb besztercei szilva helyett olasz szilvát termesszünk. Kétségtelen, hogy ízre versenyez vele, szemre pedig sokkal kívánatosabb.

A spanyol félszigetet két gyümölcsünk neve idézi emlékezetbe. Egyik a spanyol meggy. Semmivel sem tudjuk azonban bizonyítani, hogy valóban Hispániából ered. Lehet, hogy csak olyanképpen kapta ezt a nevet, mint pl. a görögdinnye. A spanyolok nagy szerepet játszottak egy időben a Habsburgok birodalmában, talán a spanyol divat idején kapta ez a meggy a jelzőjét. Nálunk is főképpen Lippai emlegeti a „spanyór“ meggyet. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy nem közvetlenül Spanyolországból kaptuk ezt a fajtát. De nem lehetetlen, hogy az arabok vitték a meggy hazájából spanyol földre s onnan terjedt el Európában.

A másik spanyol gyümölcs a katalán szilva. Ma ezt már nem sokra becsüljük, hajdan azonban kiváló szilvának tartották. Miksa császár a zöld és hosszúkás katalóniai szilvából is kért Verancsics érsektől oltóágakat kertje számára.

Bár bennünket magyarokat a honfoglalók útja miatt nagyon érdekelt a Nyugat-Ázsiából a Fekete-tenger fölött nyugatra vezető út, mégis éppen ezen az úton jutott hozzánk a legkevesebb gyümölcsfajta. Nevében őrzi oroszországi eredetét egyik nyári almánk, az asztrakáni. Nagyon messzire mutat, Asztrakán a Volga deltájának egyik szigetén épült. Nevét nem egyedül ez az alma, hanem az asztrakán-szörme is viseli s ez mutatja, hogy az asztrakáni alma is egy gazdasági központ terméke. Noha az asztrakáni almát csak újabban és nem keletről, hanem nyugati faiskolákból hozták az országba, gondolhatunk vele kapcsolatban a honfoglalók almájára is, amelynek ismeretét valahol a Volga mellékén szerezték a velük érintkező bolgár-törököktől, kiktől az alma szó származik.

Igazában ezeket az itáliai, hispániai és orosz vonatkozású földrajzi gyümölcsneveinket nem tekinthetjük közvetlen útmutatóknak, mert, mint mondtuk, nem közvetlenül hazájukból jutottak hozzánk s ez a lényeges különbség a balkáni eredetű gyümölcsfajtákkal szemben. Annál inkább, mert a balkáni és a balkáni úton hozzánk jutott gyümölcsfajtákat mi közvetítettük nyugatra. A középeurópai és nyugateurópai gyümölcsfajták részben közvetlenül hazájukból, részben nyugati szomszédunk, Ausztria és Németország közvetítésével kerültek az országba. Ezeket is szembeállíthatjuk a balkáni gyümölcsfajtákkal, mert a balkániak általában a régi századoknak voltak divatos gyümölcssei, a közép- és nyugateurópaiak pedig az újabb időkben hódítottak. Lippai kertészeti könyvében még körülbelül egyenlő számú keleti, nyugati és hazai gyümölcsfajtát találunk, a múlt század szakmunkáiban már túlnyomó többségben nyugatiakat.

Németországban több nevezetes gyümölcsstermelő helyet ismerünk, de még a gyümölcsstermesztésre kevésbé alkalmas Berlin is nevet adott egy régi almafajtának, amely hozzánk is eljutott. A berlini alma nevének azonban nem könnyű kihámozni a pozsonyi tájszólás módosításából, ahogy Lippai könyvében megörökítette; ugyan ki keresné a „pozsonyi periinger. -ben? Pedig ez a periinger nem más, mint a berliner alma. Nevében társa a berliner pamutnak, amelyet a magyar sem nevez berlininek.

A masáncki alma a közelebbi és jobb gyümölcsstermelő vidék, Szászország porcellánjáról híres városának, Meissennek nevét viseli. Hajdan nagyon sok jutott hozzánk, mert téli almában mindig szükségét láttunk. Még 4—5 év előtt is januárban előzönlötte a kirakatokat. Nem közvetlenül került hozzánk, hanem csak közvetítéssel, ezért nem eredeti, hanem cseh alakjában őrzi Meissen nevét. „Mesinki avagy majner alma, mivel Misniából származott — írja Lippai — ide mihozzánk Csehországból és Morvából.“ Később már főként Stájerországból szállították.

Augusztus végének, szeptember elejének körtéje a salzburgi körte. Nincs okunk kételkedni, hogy valóban származási helyét őrzi nevében, mert Salzburg a barokk korban híres volt kertészetéről. Lippai különösen jól ismerhette a „szalczpurger körtvélyt“, mert a salzburgi püspöki kertek hatását keressük a pozsonyi híres érsekkertben is. Nemcsak gyümölcs, étel is viseli Salzburg nevét, az osztrák városokban ma is híres salzburgi galuska,

Salzburggal eljutottunk az Alpokba. Az Alpok déli része kiváló gyümölcs-, főként szőlőtermő hely. Sok jeles szőlője van. Ezek közt nem egy, amely helyi vonatkozású földrajzi nevet hord és hozzánk is eljutott. Inkább ugyan az ország nyugati részében terjedtek el, főként nálunk is az Alpok alján és, mint általában a nyugati gyümölcsfajták, csak az újabb időkben, a XVIII. század óta.

Ilyen szőlőnk például a kolontár. Neve nem hivatalos fajtanév, hanem népies használatú. Karintiait jelent s valahonnan szlovén vagy horvát földről ered. Nemcsak a szőlők közt van kolontár, hanem a répák közt is. Lippai kertészeti könyvében még eredetibb alakjában olvashatjuk ezt a nevet: „Legközönségesebb a kerekded fehér-répa, az is kétféle, apró s Öreg. Az öreget köznévvvel korontári répának szokták nevezni.“ A rizling is földrajzi eredetű név, noha már senki sem érzi benne a földrajzi jelentést. Már a római korban felbukkan Raetia tartomány, később német néven Riessland. A rizling eredetileg erről elnevezett szőlő, tehát riessling. Nagyon régi fajta, valószínűleg már a rómaiak ismerték. Mint neve mutatja, hozzánk német közvetítéssel került. A tramini szőlő neve pedig Tirolból származik, ott van Tramin község. Többféle tramini szőlőt ismerünk, melyik az eredeti, senki sem tudja.

Az ország nyugati részében termesztik a veltelini szőlőt. Törvényesen védett a soproni veltelini bormárka. A zöld veltelini szőlő Ausztriából került hozzánk az újabb időkben, Sopron régi szőlészei nem ismerték, pedig a soproni szőlőkről írták nálunk az első szőlészeti munkát. Az osztrák szőlészek azt tartják, hogy a veltelini Val Teliina nevét őrzi, az Adda-folyó, völgyének ama részét, amely a Como-tótól a Stiller Jochig tart. Ausztriában e névnek több népies változata van, ilyen például a Feltliner, Feldlinger Feldleiner stb.

Szintén Ausztriából került hozzánk a szilváni szőlő, s ezt is az ország nyugati tájain termesztik. Egy időben azt írták róla, hogy erdélyi szőlő, mert nevében Erdély latin nevét vélték felfedezni. Minthogy azonban Erdélybe e szőlőt csak a múlt század közepén vitték, kétségtelen, hogy ez a névfejtés helytelen. Talán csak egyáltalában erdei szőlőt jelent, mert hűvös éghajlatú, erdős vidéki fajta. Ausztriában a híres gumpoldskirchener borokat a szilvám, veltelini és cirfándli szőlőről szűrik. Utóbbinak neve magyarban is többféle változatban terjedt el, ilyen pl. a cilifánt. A cirfándlit nálunk is több vidéken termesztik. Ismeretes, hogy a szőlő fiatal hajtásának végét vitorlának nevezik, németül pedig Fahne. A cirfándli nevet egy Zierfahner kifejezésből akarták levezetni, ámde ez sohasem volt hivatalos szőlőfajtanév, hanem csak a Sylvaner módosulata a nép ajkán.

Régi híres gyümölcs- és borvidék nyugaton a Rajna vidéke. Sok tekintetben párhuzamba állíthatjuk a magyar Dunavidékkel. Ott is messze északra hatol a déli növényzet, s a déli gazdasági kultúra. Mikor gyümölcsfajtákért kutatták át Európát, sok rajnavidéki gyümölcsfajta jutott hozzánk. Legnevezetesebbek ezek közt a cseresznyefajták, különösen a koraiak. Koblenztől délre Boppard adta a nevét a boppardi cseresznyének, Würtembergben a Stuttgarttól keletre fekvő Hedelfingen a h e d e l f i n g e n i cseresznyének, s végül a Bajor Pfalzban Germersheim a g e r m e r s d o r f i cseresznyének. Ez az utóbbi most legkedveltebb és legszebb piros cseresznyénk, cseresznyeidényben legcsábítóbb jelenség a kirakatokban. Szinte minden régi cseresznyefajtánkat visszaszorította. Pedig voltak ám kitűnő és híres magyar cseresznyefajtáink!

Az o s t h e i m i meggy az elzászi Kolmártól északra fekvő Ostheim nevét viseli. A közönséges, ú. n. cigánymeggyek közt a legjobb.

A rajnavidéki gyümölcsfajták közé sorozzuk végül a k a s s e l i renet almát. Kassel régi idő óta fontos hídfőváros a Fulda balpartján, Tübingiát és Szászországot köti össze Marburgon át a Rajnavidékkel.

Tovább nyugatra Franciaország világhírű szőlő- és gyümölcsstermesztő vidékeiről. Európa gyümölcsészeti megújódása a XVII. és XVIII. században francia vezetéssel ment végbe. Ugyanígy a szőlészet megújódása a múlt században. A francia hatásnak legrégebb emléke a páris-alma. Régen az egész országban termesztették, Lippai le is írta, újabban főként az erdélyi paris-almák szerepelnek, leghíresebb a marosszéki piros páris. Hogy ez az alma nem a trójai királyfi emlékéhez kapcsolódik, hanem valóban Páris városáról kapta nevét, s nyugatról került hozzánk, bizonyítja Bauchin, aki Kirchen városából ismerteti ezt az almát, mint párisi almát. Az újabban behozott gyümölcsfajták közt francia eredetű a kanadai renet, amely csak a kanadai kivándorlás idején a kanadai láz hatása alatt kapta ezt a nevét. Az a g e n i szilva Agen délfraancia város nevét viseli.

Ma is felbukkan még nálunk az izenbart körte neve. Először Grossinger dendrológiájában olvashatjuk isenpart alakban. E név a szürke vajkörte franciaországi hazájának, Isambertnek németes alakja. A b u r g u n d i szőlő, amellyel vörösborainkat akarják javítani, nem szórni magyarázatra.

Kevesebben tudják, hogy az o l a s z r i z l i n g is francia eredetű, hazája valószínűleg a Champagne, s valahol Németországban kapta az olasz jelzőt megkülönböztetésül a rajnai rizlingtől. Nálunk ez az elterjedt rizling. Hogy olasz neve franciát jelent, nálunk sem meglepő, mert a magyarban is jelent franciát az olasz jelző.

Az angol és a magyar éghajlat olyan nagy ellentét, hogy nem csodálhatjuk, ha angol gyümölcsfajta kevés van a magyarországiak közt. A l o n d o n i p e p i n alma legnevezetesebb ezek közt, mert ez az a téli almánk, amelyet a magyar kereskedelem magyar kálvil néven kínál az igazi kálvilt csak kevéssé ismerő nagyközönségnek. Ez az alma is csak újabban terjedt el az országban.

A magyar gyümölcs kiválósága évszázadok fejlődésének és küzdelmeinek eredménye. A világ minden tájáról kellett hozni nemes gyümölcsfajtákat, hogy gyümölcsstermesztésünk mindig európai színvonalon maradjon. Ennek a küzdelemnek, fejlődésnek érdekes emlékei az útmutató gyümölcsnevek. A magyar gyümölcsészetet azonban csak méltányolhatjuk teljességében, ha a külföldi vonatkozású földrajzi gyümölcsnevek után a magyarországi helyi vonatkozású gyümölcsnevekre gondolunk. Ezek tanúsodnak u. i. arról a folyamatról, hogy lett a behozott gyümölcsfajtákból a magyar klíma alatt magyar gyümölcs.

A MAGYAR TÁJKÉP

KÖZVETLENEBBÜL talán sehol sem lehet betekíteni valamely nemzet képzeletvilágába, mint tájképfestészetén keresztül. A tájkép a modern érzékenység terméke, vele az ember legbensőségesebb érzelmi hullámai jutottak művészi kifejezéshez. De épp mivel teljes önkénnyel alakíthatja a művész tájképét, épp ezért árul el legtöbbet fantáziájának jellegzetességeiről, látásmódjának sajátosságairól, kedélyének változásairól, egy nép tájképfestészete pedig leginkább látszik alkalmasnak arra, hogy róla a nemzet festészetének sajátosságait körvonalazzuk.

Sokszor hangoztatott megállapítás, hogy a magyar a lírában fejezte ki legmaradandóbb formában önmagát. A festészet lírai ágára, a tájképre is ugyanez áll.

A MAGYAR TÁJKÉPFESTÉSZET három főiránya közül az elsőt Szinyei-Merse, a másodikat Munkácsy és Paál László neve jelzi, a harmadik pedig néhány mai festőnk művészetében tükröződik. Művészetileg mindnyájuk közül a legtárstalanabb Szinyei, legalább is fiatalkori főműveiben, mert nem akadt senki sem, aki a bennük rejlő szemléletet tovább fejlesztette volna. Mintha az a mozarti derű és báj, ami művészetét beragyogja, kevésbé ragadta volna meg a magyar festők lelkét, mint Munkácsy és Paál borongós tájai. De talán ennek az is oka lehet, hogy a fiatal Szinyei finom lírája teljesen alkalmatlan arra, hogy másokat kiszolgáljon. A legkisebb árnyalati változtatásnál megromolhat s az az érzélgésmentes édesség, ami képeit olyan varázsossá teszi, avatatlanabb kezekben könnyen édeskedéssé silányulhatott volna. Szinyeivel kapcsolatban csak egyetlen művésztől emlékezhetünk meg, ki ha képzeletében nem is, de színfelfogásban rokona volt s ez Böcklin. Mindketten a természetet egészséges tarkaságában látták és kedvelték a keveretlen, erőteljes, élénk színeket, a napfényben felgyűlő vörösöket, harsány zöldeket, tündöklő kékeket. E festői hasonlóság mellett a két művész képzelete merőben különbözött egymástól. Böcklin Bázeltől, a vallásos kereskedővárosból származott. De Bazel csak látszólag számító és józan, valójában ez a polgári protestáns város nagyon sóvárog a mese, a mítosz, a pogány görög élet után. Nem véletlen, hogy a bázeli egyetem hívta meg tanárjául a görög élet legnagyobb megszállottját, Nietzschét, hogy falai között látott napvilágot és tanított a görög és renaissance

kultúra leghíresebb kutatója, Burckhardt és a mitikus vallások jeles magyarázója, Bachofen. Böcklin szülővárosának ezt a mitológiához és a mesévé át színezett görög világhoz való titkos rajongását fejezte ki. De Szinyei józan magyar volt s az ő művészete egy más tájnak, a szelíd sárosi dombok, a szinyei és jernyei búzatablák emlékéből táplálkozott. Ő a berkekben nem látta a gráciákat táncolni, csak a valóságot látta, a fákat, a gyepet és a napfényt. A természet képeihez azonban csak a hangulatot szolgáltatta. E benyomásokat aztán Szinyei átszűrte a maga költői lelkén, sőt képeit nem is természet után, hanem emlékezetből festette. Képeinek líraiságát és poézisét a tájba belefestett színes ruhájú emberalakokkal fokozta. A tájkép fogalmát e helyen nem akarjuk túl szűkre szabni. Szinyei fiatalkori művei sem a szó szoros értelmében vett tájképek, mert őt az ember és a természet derűs együttese gyönyörködtette. Kiránduló-jeleneteinek idillikus vidámságában, derűs érzelmességében és bájában van valami rokkó kecsesség. Fiatalos, nagy belső derűjének kiabrázolása éveken keresztül foglalkoztatta, míg a Majálissal elérte tökéletes kifejezését. Az alap gondolat ugyanaz, ami előző képein, az ember gondtalan létezése a természetben, az élet sugaras vidámságának megörökítése. A kép szerkezetét annyira leegyszerűsítette, amennyire csak lehet. Pedig milyen csábító lett volna ilyen kiránduló társasággal kapcsolatban gazdag panorámát bemutatni... Szinyei a művészi megoldást választotta. Nem kereste a látványosságot, az embert eltörpítő vad természet pátoszát, a gazdag kitekintéseket, hanem egyszerű, nyájas, emberi vidéket talált magának. A szelíd lejtésű domboldal, megnyugtató zöld síkjával majdnem az egész képteret betölti, elzárja a szem elől a távolba kalandozás lehetőségét s a könnyű feliegyű kék égből is csak egy mosolygós darabkát láttat. Ezzel a végtelenül egyszerű, minden bonyolultságot és titkot nélkülöző levegős tájjal kelti fel Szinyei az emberben a problémáktól mentes, szinte növényien derűs létezés érzését. A háttér és az előtér közötti mélység érzésének felkeltését szolgáló hagyományos „repousoir” -okát, a perspektíva kialakítását célzó szokásos előtéri fákat Szinyei teljesen mellőzi, nemcsak azért, hogy a teret tisztán csak a színeknek a távolsággal való fokozatos elhalványulása és világosodása, tehát a légperspektíva útján teremtsen meg, hanem a kép szerkezetének nyíltsága és egyszerűsége miatt is. De ez a zöld domboldal bármennyire egyszerű, mégis egymagában is egész vüág, tele a napsugár ezernyi játékával, felvillanásával, előbukkanó virágokkal és a zöld szín csodálatos árnyalataival, a mély, bársonyos tónusoktól a sárgába átmenő világosságig. A különböző zöldeknek e széles skálájú változataiba, mint néhány tarka virágból összekötött csokrot, helyezi be Szinyei a kis kiránduló társaság csoportját a lányok szoknyáinak fehér és rózsaszín fodraival.

Szinyei második főműve a Lila arckép. Helye még mindig a szabadabban értelmezett tájkép keretei között van. Az akkor fiatal házaspár Szinyei szerelme képbe kívánczolt és a feleségéről készült festmény inkább líra, mint jellemzés. Majdnem tájkép ez is, a levegővel körülölelt női alak, keblei közt bujkáló fényekkel annyira beleolvad a természetbe. Az előbbi évek játszisága itt meghiggadt, a festő

lelkében őrzött mennyei derű most a gyepre letelepedett klasszikusan szép nő alakján előmlő nyugalom és méltóság köntöseben jelenik meg. A színezés különös varázsa, Szinyei kedvenc harmóniájának, a ruha lilájának s a pázsit zöldjének összehangolása az emberi alak monumentalitásával társul. Még mindig a Majális és a Lila arckép hangulatkörében, de majdnem egy évtizedes szünet után festette meg Szinyei a Pacsirtát. A táji motívum végletes leegyszerűsítése ezen a művén is feltűnő, csak hogy ezt az egyszerűséget itt ellentétes eljárással éri el, mint a Majálisnál. A láthatárt egész alacsonyra helyezi, miáltal csak egy egészen keskeny földszív látszik s a kép nagy részét — mint a Majálison a rálátással ábrázolt rét — itt az ég síkja tölti be, fehér könnyű felhőzetével. A művészetében beállott második nagy elhallgatás alatt Szinyei jelentős változáson ment át. Egy régi vázlatát, a Rokokót feldolgozva, mégegyszer visszatekintett ifjúságának álmaira, mintegy búcsúzva attól a kecsességtől és bájtól, mely fiatalkorában annyira elvarázsolta. Most már komolyabb lett, reálisabb, a líra háttérbe szorult. Az emberi alakok, kik színes ruháikkal költészetének főhordozói voltak, eltűntek tájairól. Festői módszere is átalakult. Többé nem emlékezetből, érzelmei fátyolán át nézve festett, hanem közvetlenül a természet után. A naturalizmus hitvallásából egy szemernyit sem engedett s mindenütt hallatta bírálatát a természetűségnek hátat fordító irányzatokkal szemben. Életének ebben a második szakában Szinyei némi rokonságban állott a század utolsó éveiben meginduló nagybányai iskolával. A nagybányaiak szabadban festett képeikkel a természet közvetlen visszaadására törekedtek. De a magyar művészet sorsa, úgy látszik, nem azt írja elő, hogy ügyét iskolák, hanem hogy nagy magányos egyéniségek vigyék előre. A Munkácsy—Paál testvércsillagzat komor fényét is egymással semmiféle összeköttetésben nem álló egyedülvaló egyéniségek élesztik fel újra meg újra, dacolva az idővel.

MUNKÁCSY SZAMARA a tájkép tulajdonképpen csak kirándulás és megpihenés volt. Tépelődéseit nagy kompozícióiban élte ki, azért is kevesebb tájain a pátosz, mint amazokban. Művészetének ebben az ágában könnyű Paál László hatását felismerni, noha helyesebb lelkük rokonságáról, mint egymásra gyakorolt hatásáról beszélni. Közöttük tragikus barátság szálai fűződtek. Munkácsy Paálnak gondtalan megélhetést igyekezett biztosítani, Paál Munkácsy tépelődéseit kísérlete meg eloszlatni s így egymást támogatva hasztalan hessegették a mindkettőjükre boruló árnyat, az örületet. Talán a két festő végzete és művészetének komolysága hasonlóan megrázó gyermekkori élményeikre vezethető vissza. De Munkácsy borongásait nem festette bele tájaiba annyira, mint Paál. A táj számára menekülés volt lelki kínjai elől. A korpachi kastélyban történt öngyilkossági kísérlete után rögtön hozzáfogott az egyik terem falainak tájképekkel való kifestéséhez s kedélye ettől megnyugodott. Az erdőket kedvelte, mint Paál, a faszorok árnyékában és lombjaiban feltűnő nedvdús, bársonyos zöldeket s a sziklás, normandiai tengerpartot. Komoly lelkéhez az alkony órái állottak legközelebb, amikor az elmosódó égen csak itt-

ott tűz fel romantikusan a nap egy-egy felhőfoslányon. Munkácsy egyik legérdekesebb tájképe a Kukoricás. A választott motívum egyszerűsége, ha lehet, még talán feltűnőbb, mint Szinyeinél. De épp ebben a komoly sivárságban és időtlen monotóniában rejlik a kép kifejezőereje. A festmény majdnem síkszerű lenne, ha a sötét és világos tömegek szembelyezése nem kölcsönözne neki tömörséget és súlyosságot. Itt valóban a magyar képzelet egyik legmagvasabb megmutakozásával találkozunk. Hasonló elképzelések sűrűn fordulnak elő Paál László s az újabb festők műveiben.

A tájképben kifejeződő magyar képzeletvilág legnagyobb alakja kétségkívül Paál László. Mikor ő a francia művészet híres erdejébe, a párizskörnyéki Barbizonba, tevékenységének fő színhelyére érkezett, a nagy barbizoni nemzedékből már csak Millet élt. A nagy mesterek helyébe az utánzók léptek. De Paál a hagyományok között sem vált utánzóvá. Képeit nemcsak hogy első pillantásra meg lehet különböztetni amazokétól, nemcsak hogy valami sajátosan komoly, mondhatni magyar jelleg ömlik el rajtuk, de néha valamelyest modernebbek is, mint francia társai. Ezt a modernséget eddig egyáltalában nem méltatták, sőt bizonyos mértékben Paált egy nagytehetségű, de elkésett mesternek tartották, ami igaz ugyan, de csak addig, amíg az ő korában feltűnő impresszionistákkal hasonlítjuk össze. De Paál Lászlót éppúgy mint Munkácsyt nem maradiság tartotta vissza attól, hogy az impresszionizmus friss áramlatához csatlakozzék, hanem hangulatvilágának az a súlyossága, kifejezésének az a tömörsége, ami kétségtelenül a magyarság sajátja. Az impresszionizmus játszi könnyedsége, tündöklő felületessége, mindent csillogó színes pikkeltyekre szétbontó szemlélete annyira távol állott a bővérű és búsongó magyartól, hogy épp akkor lett volna utánzóvá, ha korának modern, de lelkületével ellenkező irányához csatlakozik. Az impresszionizmus letűntével azonban olyan problémák merültek fel a festészet világában, amikhez hasonlókat Paál is gyakran felvetett és megoldott. Ebből a szempontból pedig Paál nemcsak hogy nem elkésett művész, hanem némely tekintetben megelőzi korát. Paál ugyanis nem leste meg a természetet mint a naturalisták, nem varázsolta remegő, tarka tünéménnyé mint az impresszionisták, hanem a természet elemeiből olyan világot szerkesztett magának, mely a képsík törvényeinek felel meg. Ez az erős konstruktív hajlam őt az impresszionizmus után fellépő irányokhoz kapcsolja. A barbizoni mesterek képeiknek meglehetősen termélységet adtak. Noha legtöbbször fás, erdős részleteket ábrázoltak, de jóformán mindig gondoskodtak arról, hogy szerepeljen egy jókora síkság, mező is, s így a vízszintes vonal, alacsony láthatár a holland mesterek képeihez hasonlóan a végtelemben lendítse a tekintetet. Ezzel szemben Paál tájképeit síkszerűen fogta fel. Egy keskeny előtért képző földszáv után sötét facsoportok zárják el a láthatárt. A tekintet nem futhat ki a messzi távlatokba, komor kulisszák veszik el a kilátást. Az ég csak itt-ott villan elő a lombok között és a fák koronái felett. Egyik legjellemzőbb képét, a „Fontainebleau-i erdőn keresztül vezető párizsi utat“ több megfogalmazásban is megfestette. Az első elképzelésekben az út két

oldalán elterülő erdőt teljesen egységes, tagolatlan sötét tömegnek ábrázolta, melynek közepébe ott, ahol az út átszeli, hirtelen belevág az ólmos felhőktől borított ég felvillanó világos sávja. Mintha ezzel az erdők komor melódiájára a végtelenség akarna válaszolni. A legérettebb feldolgozáson az erdő sűrűjét kissé áttörte, itt-ott egy-egy világos fatörzset mutatott meg, a lombokat pedig a helyenkint felvillanó éggel csipkézte ki, miáltal a képnek gazdagabb ritmust adott. Örökös, egyetlen témája az erdő. Beállításai, képszerkezetei a lehető legegyszerűbbek. De ezen a néhány mély zengésű fekete húron Paál lelkének minden érzését fejezte ki. A székely festő a francia ligetekben is az erdélyi erdőségek balladai világát találta meg. Nagy komoly fák sorakoznak egymás mellé és egyedülvalóságot, elhagyatottságot példáznak. A sötétből fehér nyírek törzse villan elő, mind megannyi dráma színekben elbeszélve. A nap ritkán süt be, de akkor aranylón ömlik el a rothadó faleveleken. Néha váratlanul beszabadul egy fénypászma, ilyenkor vadul lobban fel a világosság egy-egy fiatal fatörzson. Sárgászöld, szürkés, vörösesbarna színekben szólalnak meg az erdők dallamai. Minél jobban elsötétedik Paál lelke, annál nagyobb sötétség borul az erdők mélyére. Faközöld, rozsa és fekete színek komorlanak fel palettáján. Mindinkább vonzódik az őszhöz, mikor utolsó lombjaikat vesztik a fák. Néha már csupán facsonkok merednek fájdalmasan az ég felé. De ez az erős érzelmi élet, ami képein ennyire megnyilvánul, sohasem válik érzélgőssé, lággyá, bágyadttá. A borongásokkal egyensúlyt tart a képnek keményen szilárd szerkezete. A búsongó hangulatok szétáradását a formáknak szinte mértani keretei korlátozzák. Néha a fákat, házakat, szénakazlakat valósággal felépíti és összeácsolja. Képein nincsenek véletlen jelenségek, mindennek szigorúan meghatározott helye van, az egész egy elmozdíthatatlanul szilárd épület. A színérzék és festőiesség Paálban csodálatosképpen egyesült az építészeti szerkezetekben való gyönyörködés képességével. Némely képén a kopár törzsek és facsonkok nemcsak elhagyatott lelkének tragikumát jelzik, hanem valami férfias architektonikus szépséget is képviselnek. Ezek a fatörzsek olyan keményen sorakoznak egymás mellé, mint a pillérek és erdőrészeleiteit látva, gyakran az erdélyi haranglábak hatalmas szálfákból összerótt és összeácsolt szerkezetének gerendaerdeje jut eszünkbe. Az erőteljesen hangsúlyozott függőlegesek, a láthatárt elfogó, tömegesen látott sötét facsoportok, a végtelenül egyszerű beállítások szigorú és komor alaphangját a színek s a beszűrődő fény lírája enyhíti meg. A keménységnek és érzelemnek, a vigasztalan sötétségnek és a színszépségek varázsának ez a vegyülete Paál László festészetének legfőbb értéke.

Munkácsy és Paál stílusa kitörölhetetlen nyomokat hagyott a magyar festészetben. Ezt azonban úgyis meg lehet fogalmazni, hogy ők a magyar kedélyvilágnak leguralkodóbb oldalát örökítették meg, azért bukkan fel újra meg újra az a mély férfias borongás, melynek első vászonra vetői ők voltak. A következő korszak a kifejező eszközöknek nagyobb szabadságot engedett, így pátozunk a fiatalabb nemzedékek ecsetjén fokozottan szólalhatott meg. Érdekes, hogy Munkácsy sokat

szidott aszfalt alapja minduntalan kísért a magyar festészetben, bizonyítva, hogy használata nem különködés, hanem belső kényszer. A megfeketedő, időváltozásokra érzékeny aszfalt veszélyes szín, idővel tönkretetheti a képet. A magyar festők közül többen azonban mégis alkalmazzák, mert felvillanó színeiket annak sötét alapjába ágyazva, képeiknek valami balladai erőt adhatnak. Koszta, Tornyai, Rudnay legkiválóbb mesterei ennek a felfogásnak. Koszta és Tornyai éppúgy mint a múlt század nagyjai a természet legegyszerűbb részleteit mutatják be, de a sötétségből előharsogó színeik, vad kékek, pirosak, sárgák drámai feszültséggel töltik meg. Az éjszakában felfehérlő házfalak, viharvemhes egek, a kazlak sötét tömegei, a paraszti ruhák néhány nyers színfoltja, villámfényszerű megvilágítás, az ecsetkezelés roppant szenvedélyessége e képek közös ismertetőjegye. Paál Lászlónak nemcsak komor romantikáját, de képeiben rejlő konstruktív lehetőségeket is tovább fejlesztette egy ugyancsak székely festő, Nagy István. Ő azonban nem aszfalt alapon dolgozott, hanem talán egy még sötétebb kifejező eszközhöz nyúlt, a szénhez. Ezzel festette, inkább mint rajzolta, fekete-fehér erdélyi tájait. A hegyek, fák, fenyvesek nála nemcsak lelke végzetes komolyságának kifejezői, hanem a szilárd képszerkezet elmozdíthatatlan, szinte az örökkévalóság számára összeácsolt részei.

Ennek a Munkácsy—Paál László lelki rokonságon s nem tanítványi vagy utánzási alapon álló festő-nemzetségnak az ország legkülönbözőbb részein tűntek fel tagjai, kivétel csak a Dunántúl. Mednyánszkyt is még ideszámíthatjuk, ebbe a borongásoktól megszállt művészi családba, de nála a többiek ereje, balladai tömörsége valami lágy lírává halkult.

LEGÚJABB MŰVÉSZETÜNK egyik legönállóbb egyénisége Egry József. Az a hevület, ami a Munkácsy—Paál-csoport tájképein a súlyos, zsiros festékekkel érzékeltetett, kitapintható valósághoz volt kötve, nála kitör és teljes szabadsággal szárnyal. A közben lezajló művészi forradalmak tették lehetővé ezt a változást. A festők most úgy alakították át a természetet vízióik számára, ahogy belső lázuk üteme azt megkívánta. A kiélezett megfogalmazások és a végletesség kora érkezett el és ezt a magyar festészet sem kerülhette ki. Jellemző azonban, hogy ez a kilendülés Egrynél, s általában a magyar festők-nél, az indulati, vérmérsékletbeli oldal felé történt és sohasem ment az értelmesség, az érthetőség kárára. Az a szenvedélyesség, ami Munkácsy, Paál és leszármazottaik ecsetjét hajtotta, nála forrpontra érkezett el. De a magyar értelem józan ragaszkodása a természet formáihoz itt sem tagadta meg önmagát. Sohasem tévedt a külföldön divatosá lett absztrakcióba, melytől általában a magyar festők mind tartózkodtak. Az ő tája expresszív erőhöz jutott, néhány dinamikus vonalra sűrűsödött össze, de nem deformálódott. Mámoros látomásaiban bármennyire is lobog a fénytől megittasult exaltáció, tájainak ábrázolóhűsége is van; azonnal megismerjük a Balaton öblének enyhe hajlatait, Badacsony szőlőit, Gulács cukorsüveg alakú hegyét és a vulkánikus vidék bazaltkupakjait. De a természeti elemeket egyéni

technikájával, az olaj-pasztellel a fehérizzásig hevíti, amíg minden megtelik lendülettel, káprázattal és a festő lelkének szenvedélyeivel. A fehérizzás itt a szó szorosabb értelmében veendő, mert a nagy extázisban a színek is elvesztik színességüket, áttetszőkké válnak, amint a művész egész hígan szórja rá őket a mindig látható vagy áttetsző fehér rajzlapra. A festő mámorának forrása, a fény bőségesen árad le az égből, sziporkázik a vízen, remegésével a valóság formáit délibábosan megkettőzi és a tájakban mozgó emberalakok mozdulatait szilajjá részegíti vagy ámulattá riasztja. Bármennyire testetlen látománnyá válik is a világ Egry szemei előtt, mégis megőríz valami barna földszerűséget és nyugalmat. A nagy lobogásban fel-feltűnik egy ősi egykedvűségű alak, botjára támaszkodó mozdulatlan pásztor vagy a káprázatról mit sem tudó csendesen kérődző tehének archaikus sorozata. Egry képzeletének természethez való kötöttsége nemcsak abban nyilvánul meg, hogy tájképein pontosan felismerhető az ihlető földrajzi hely, hanem abban is, hogy látomásait nem a valóságtól elszakadt képzelet torz révülete hajtja, hanem mindig az érzéki világtól, a fénytől, földtől, víztől részegül meg. Fokozza, hevíti, sűriti a természetet, de sohasem tagadja meg. Művészete nevezhető expresszionizmusnak is, de alig van köze az ilyen nevű német irányhoz. Nem keresi a démoni vidékeket, nem álmodik döbbenetes tájakat, csodás másvilágokat, mint a német expresszionisták. Művészete épp az életszerelemből fakad. Expresszionizmusa gyökeresen magyar. Bizonyítja ezt az is, hogy a klasszikusan magyar képzeletű Szőnyi is gyakran jut el Egryéhez hasonló eredményekhez. Szántást ábrázoló képe szép példa erre.

Néhány kiragadott példából, csúcsról csúcsra ugorva, kialakult előttünk a magyar tájkép egyéni arca. Kevés motívumból összeállított, egyszerű, de sokatmondó arculat ez. A magyar festők — kivétel talán csak Csontváry — nem kedvelik a változatos vidéket, ami a németeket annyira elgyönyörködteti. A magyar festő a lehető legkevesebb eszközzel fejezi ki lelke gazdag tartalmát. Egyszerűsége és tömörségre törekvő ízlés nyilvánul meg abban is, hogy a termélység kialakítását célzó előtéri alakok, fák, repoussoirok alkalmazását kerüli. Ez különösen jellemzi Szinyeit és Paált s az utóbbit ez is megkülönbözteti barbizoni társaitól. A térbeliség csökkentése mindnyájuknál feltűnő; nem szeretik a távolba vezető perspektívát, a messzibe való belevezést. De általában — itt meg Rippl-Rónai a kivétel — teljesen sík- vagy szőnyegszerűekké sem válnak képeik, mint ez a modern franciáknál gyakran megesik, mert legtöbbször van az ábrázolásukban valami súlyosság, anyagszerűség vagy drámai erő, ami ettől megóvja őket. A világot remegő álommá szövő impresszionizmust Szinyei sem értette meg, annyira ragaszkodott a kitapintható természethez, Munkácsy pedig veszélyes eltévelyedésnek tartotta, noha egy ízben, a Poros úton, megmutatta, hogy ha akarná, kitűnő impresszionista tájképeket tudna festeni ő is. De ettől képzeletének vaskóssága visszatartotta. Magyar földön a természetábrázolást teljesen elvető irányzatok egyáltalában nem tudtak meghonosodni. Festőink sohasem voltak a feltétlen korszerűség hívei. A hajszolt haladás démoniája nem

szállotta meg józan értelmüket. Nem jelent okvetlenül maradiságot az, hogy gyakran lekésünk a divatos áramlatokról. A túlzásokkal szemben elfoglalt ellenállást is meg kell lássuk ebben a magatartásban. Művészeink sokszor megvárták, míg a művészeti forradalmak lehiggadtak, csak aztán csatlakoztunk hozzájuk. A hazai fejlődés egy ütemmel való lekésése innét is eredt. Egyetlen egy ponton töri át néha a mértékletet a magyar, az indulat síkján. Festőink mindig kitartanak a természet mellett, de másrésről majdnem mindig megtöltik érzelgősségbe sohasem fajuló lírával. A tájképek tárgya mindennapi, sokszor sivár, de azt érzelmekkel, szenvedélyekkel, örömmel és borongásokkal vonja be a festő. Így jut egyensúlyba a prózai téma és a költői tartalom. Sok tájfestőnk vonzódik a balladai komolysághoz, szereti a sötét színeket, az aszfaltot, a szenet. Szinyei mennyei derűje, Egry mámora, Szőnyi nyugalma, ha elszigeteltebb jelenség is, mégis a magyar tájképben kifejeződő lelki élet sokféleségéről beszél. Tájképeinkben romantika és naturalizmus találkozik, úgy hogy egyik sem válik túlzássá. Talán nincs még egy nép, melynek tájképfestészetében a valóság és a költészet olyan egészséges vegyítési aránnyal és olyan szoros szálakkal szövődnek össze, mint a magyaréban.

CSABAI ISTVÁN

FIGYELŐ

ROMLIK A SZÍNPADI BESZÉD

EZ A VÁD nem újkeletű. A nemzeti újjászületés idején épp úgy ismeretes volt, mint a kiegyezés utáni korszakban és ha rövid pillantást vetünk az idők során felmerült kifogásokra, követelésekre, hiszem, hogy ezzel nemcsak beszédproblémáink tisztázásához, de színészkultúránk elmélyítéséhez is hozzá járulunk.

Bajza József, a Nemzeti Színház első igazgatója, a magyar színi kritika megteremtője úgy látta, hogy: „a színészeknek a grammatikai korrektségű, a dialektustól ment beszédre felette kényeseknek kellene lenniök s e tekintetben példány és mustra gyanánt állmók, hogy rájuk, mint autoritásra hivatkozni lehessen ...“ és rögtön hozzát teszi: „kinek fogna nálunk ilyesmi eszébe jutni, midőn alig van két-három színészünk, ki a tájkiejtéstől tisztán szólni tud, olyan pedig, ki egyszer-másszor nyelvtan elleni hibát ne követne el, egyetlen egy sincs ...“ Ezek a sorok 1841-ben láttak napvilágot és az ideális színpadi beszéd célkitűzése mellett arról is számot adnak, hogy a Nemzeti Színház megnyitása alkalmával az ország minden tájáról összeverődött színészek különböző tájszólásokon szólaltak meg. Ezzel indult el a színpadi beszéd fejlődés-vonala.

Színpadi kritikánk dicséretére mondhatjuk, hogy már az első hónapban igyekszik kiirtani első színpadunkról a tájszólást, mégpedig tudatos törekvéssel az irodalmi, a köznyelv (Bühnensprache) felé. Ebben a munkájában pártatlanul és kíméletlenül jár el. Nincs előtte tekintély: a nagy Megyeriről épp úgy megírja, hogy „selypeg“, mint ahogy felszólítja a közkedvelt Szentpéteryt: „szokják el az erdélyi szóejtésektől s ne mondja p. o. „bohó“ helyett „bahó“. A vidék ünnepezt művésznőjét, Pálnét, Vörösmarty figyelmezteti, hogy „örzi“ helyett „örsi“-t, „jól van“ helyett „joll van“-t mond s. i. t. De kritikánk nem csak az ilyen durvább, feltűnőbb hibákat ostromozza. Már az első időtől kezdve törekszik a színészi beszéd csiszolására is: „Figyelmeztetjük színészeinket a beszédben tartandó mérsékletre. A sebes vagy indulatos beszéd nem siettetett szaporaságban áll... hiba az, ha a színész indulatfestéseknél igen hangosan lélezkzik ... ilyenkor a szó végét is szokatlanul felkapja... ha erről nyugodtan gondolkodik (a színész), maga is megfogja vallani, hogy ez nem természetes, s hogy hon és házi körében, ha felindul is, olyan hangosan nem lélezkzik, már pedig e természeti valóság színpadon is áll...“

A felsorolt hibák gyökerére ismét Bajza mutat rá, amikor a társulat megosztottságát nemcsak a tájnyelvekben jelöli meg, hanem az egyes színészeknek a természetességhez, a közvetlenséghez való viszonyában is és az első színészeket három csoportra osztja: „sírós éneklőn“ beszélőkre (Kántomé, Déryné, Szentpétery, Szerdahelyi), az „egészségesen, értelmesen“ beszélőkre (Megyeri, Lendvay, Lendvayné, Telepi) és a két szélsőség között állókra (Egressy, Bartha, Parázsoné). Ez a felosztás tökéletesen megvilágítja az első színésznemzedék tévelygéseit. Az ízig-vérig magyar társulatban német színészek példája és az érzelgős, németből átvett darabok hatása alatt kialakult valami affektált, még a szavak kiejtését is elforgató beszédmodor. De már az első pillanatban megjelent az ellenkezője: a magyar léleknek még költőiségében is természetességre, egyszerűségre törekvő

jellemvonása; természetesen, ez is a kezdőkre jellemző hibákkal: hadarással, hol alig érthető, hol túlhangos szövegmondással stb.

A kiváló színpadi érzéssel megáldott Bajza egyik szélsőség mellé sem áll. Nem győzi ostorozni a síró-éneklő beszédmodort, de nem feltétlen híve az ellenkezőnek sem, mert ezek nem tudnak eljutni a művészi szavalásig és beszédjükben nyersesség érzik; a természetesség hajhászásában oda jutnak, ahol „már minden művészet megszűnik s elkezdődött a mindennapiság országa...”

Bajza szavainak igazságát misem bizonyítja jobban, minthogy a közéletet járó Egressy Gábor rakja le a színpadi beszédkultúrának gyakorlati alapjait. Előbb Greguss Ágosttal és báró Kemény Zsigmonddal folytatott nagy vitájában (a „Pesti Napló“ hangsúlypöre), később kitűnő könyvében nemcsak a színpadi beszéd legbenső lényegéig hatol, de pl. a hangsúly és hanglejtés kérdésében olyan észrevételeket rögzít le, hogy a nyelvtudomány is csak évtizedek múlva találja meg és nagyrészt igazolja is szempontjait.

Bármennyire érdekes lenne, ennek az írásnak még sem lehet célja Egressy könyvének ismertetése. Meg kell elégednünk azzal az örvendetes megállapítással, hogy ez a könyv megjelent és a színpadi beszéd-kultúrának alapul szolgálhatott, mégpedig alig három évtizeddel a Nemzeti Színház megnyitása után. Nem jelenti ez azt, hogy megoldott minden a színpadi beszéd körébe eső problémát, de megalapozott indulás volt. Lépcső volt, melyet rövidesen a második is követett: Paulay Ede könyve és tanári működése. Ennek a szervesen egymásba kapcsolódó komoly, lelkiismeretes munkának eredménye nem is maradhatott el. A „nagy gárda“, Paulay társulatának minden tagja hibátlanul beszélt és nem egy közülök az élő szó mestere volt (Jászai Mari, Csillag Teréz, Márkus Emilia, Nagy Imre, Szacsвай Imre, Újházi Ede, Náday Ferenc, Vízvári Gyula, Gyenes László). Boldogkor! amikor hét év alatt négy könyv jelenik meg a magyar könyvpiacra és mind a négy élő szó, a művészi beszéd művelését tűzi ki célul (Mátray Gábor, Egressy Gábor, Szász Károly és Paulay Ede könyvei); amikor a kritikák azt vetették a Nemzeti Színház tagjai szemére, hogy rosszul mozognak és csak beszélni tudnak; amikor a kulisszák mögött hangos volt a vita, hogy vájjon a jelző hangúlyos-e, vagy a jelzett szó ...

Beszéd terén ez a második nemzedék, Paulay és társulata szép munkát végzett és olyan alapossággal, hogy a Nemzeti Színház intendánsa még Z9i4-ben is nyugodt lélekkel mondhatta el a képviselőházban: „az ország első színházánál sem beszédhibás, sem kiejtésében tájszólás emlékéét őrző színész nincs.“ De ez már csak negatívum, csak utóhatás volt és már megállást, visszaesést jelentett. Megállást is csak a Nemzeti Színháznál, míg a magyar színészek egyeteménél már régen megindult a visszaesés, amelyet betetőzött az új „művészi“ irány, a századforduló táján nálunk is beköszöntő naturalizmus. Paulay után senki sem építette tovább az addig lerakott alapokat és senki sem védte a színészi beszéd kivívott eredményeit.

Pedig a naturalizmus képviselőinek első dolga volt ledorongolni mindent, ami a múlttal s így elsősorban a Nemzeti Színházzal összefüggött. Játékstílusát „vieux jeu“-nek minősítették, beszédjében legnagyobbbrészt csak kivetni valót, modorosságot láttak. De ugyanakkor nem rajzolták meg az új művészi irány követelte beszéd körvonalait, nem vitatták meg alapelveit. Sokkal kényelmesebb volt egyszerűen kilökní a színház üzeméből az egyik főcsavart: a beszéd iránti tiszteletet és kötelességet, ha különben táborukhoz tartozott a színész, lehetett beszédhibás, motyoghatott a színpadon tetszése szerint, nem volt baj. Kitalálták rá, hogy beszéde „egyéni“, „közvetlen“, „életszagú“ stb., stb. Szóval: a színpadi beszéd jelentőségét teljesen háttérbe szorították. És keserű iróniája a sorsnak, hogy amikor az

új irány egyik kiváló vezére, Hevesi Sándor, elérkezettnek látja az időt, hogy lerakja a művészi elgondolásának megfelelő beszédkultúra alapjait és nagy tudással, hozzáértéssel megírja könyvét az előadás művészetéről — már késő volt. Ez a sok vonatkozásban még ma is jelentékeny és helytálló munka majdnem hatástalan maradt. Így pl. nem akadt színésziskola — az állami a legkevésbé — ahol a könyvben lefektetett elvek, tanítások keresztül szűrődhetek volna az iskola retortáján. Ma, három évtized távlatából, úgy tűnik fel, hogy Hevesi könyve szerves kapcsolata, továbbépítője a színpadi beszédkultúra Egressy—Paulay-féle vonalának, holott a valóságban, azt mondhatnók, elszigetelt jelenség maradt: a régi iskola eredményeit nem tudta őszintén megbecsülni, nem is építhette tovább; új beszéd-iskola alapításához meg nem volt elegendő az érdeklődés éppen azért, mert közben a beszéd jelentőségét teljesen háttérbe szorították az új apostolok.

A helyzetet végkép reménytelenné tette, hogy a színésznevelés képviselői legnagyobb részét még a régi Paulay-féle iskolából kerültek ki és ezek az új irány vezetői részéről annyi bántalomban, annyi lekicsinylésben részesültek, hogy nem csoda, ha minden erről az oldalról érkező újítást, elgondolást vagy olvasatlanul utasítottak el, vagy kákán is csomót kereső ellenszenvvel fogadtak. A századforduló színésznövendékei előtt tanáraiknak ez a visszautasítása, merevsége maradiságnak látszott és már csak ellenzékieskedésből is tárt kaput nyitottak annak a kényelmes színpadszemléletnek, amely a színpadon is megtúrta a hétköznapi, sőt a kávéházi beszéd minden lomosságát. És a századforduló növendékei felnőttek s ha ma elfogulatlanul nézünk körül színpadjainkon, meg kell állapítanunk, hogy beszédkultúra terén sok tekintetben rosszabb a helyzet, mint 1837-ben volt...

Színpadjainkon ismét hangos a lélekezés, mert már rég elfeledtük, hogy a hangos lélekezés — gesztus: kimerült testi állapot vagy felkorbácsolt indulatok kifejezésére szolgál és nem tudjuk, hogy a zajtalan és láthatatlan lélekezésben rejlik a titka a beszéd művészi irányú tovább fejlesztésének: a gondolat, az érzelem nagyobb lendületű és a hétköznapiánál hosszabb mondatokban történő kifejezésének, könnyedségének is.

Elszaporodtak a beszédhibák. Főleg sziszegő hangzóinkat képezik rosszul. Színésznevelőinknek, színházaink vezetőinek be kellene látniuk, hogy ezen a téren minden engedékenység vétek a magyar nyelv ellen. „Az irodalmi nyelv, a művelt kiejtés nem hanyagolhat el olyan hangelemeket, amelyek nem valamely tájszólás, hanem a nyelv alkotásának szülöttei“, mondotta az első nyelvvédő, Szarvas Gábor. És ezen szabály alól nem lehet kivétel: a púpos, a vak sem lehet színész, ha még olyan tehetség, ha még olyan „egyéniesség“ is! Nos, a beszédhibát is testi fogyatkozásnak kell tekinteni, annyival is inkább, mert csak az ilyen szigorú álláspont mellett derül majd ki, hogy voltaképpen milyen kevés a javíthatatlan beszédhibások száma.

Súlyos vétség a kettős mássalhangzók (gemináció) elhanyagolása: a magyar beszéd ritmusát, karakterét öli meg. De éppen olyan hiba szerintem az egyes mássalhangzók túlzott kiképzése. Az utóbbi években még egy-két előkelő színészünk is hódolt annak a német eredetű divatnak, hogy az „R“ hangzót alaposan megropogtatta, azzal az indokolással, hogy ezzel beszédjének drámább színt, fokozottabb indulati tartalmat ad. Olyan ez mintha valaki patikában vásárolná a szerelmi extázist. A szándékosság keserű, művészietlen szájíze marad utána. És a magyar nyelvnek semmi szüksége rá, mert már Egressy Gábor rámutat, hogy a költő a „mássalhangzós torkolatokkal milyen kemény és rugalmas trambolint tud adni az indulatok harcosának lába alá: szikrát okádó vérem — sirt bennem a lélek — térdre — szagassatok szét — stb., stb.“, aki ezeket a szavakat helyes kimen-

dásuk mellett nem tudja kellő indulattal megtölteni, az mehet a patikába tehetségért!

Szólanom kellene a hangsúly és hanglejtés ellen elkövetett hibákról is, de a kérdés annyira bonyolult, mind a hangsúly, mind a hanglejtés annyira az érzelmi háttérhez, az indulati telítettséghez kötött, egyénenként és helyzetenként annyira változik, szóval: annyira külön tanulmányt igényel, hogy gyarlóságom meg kell elégedjek a legkirívóbb jelenség, az ú. n. pesti hanglejtés felemlítésével. Ez a hiba legrövidebb fogalmazásban talán a kérdő mondat két melódiatípusán szemléltethető: „ha a mondat kérdő szóval kezdődik, a kérdő szót ejtjük legmagasabb hangon s azután a hang a mondat végéig fokozatosan süllyed“ — már most: a pesti hanglejtés (megfigyelésem szerint) ugyan ezt a hangmenetet alkalmazza, de azzal a különbséggel, hogy az utolsó magánhangzót elnyújtja: „Ki volt i-i-i-tt?“ ... Ugyan így jár el, ha a mondat nem kezdődik kérdő szón, amikor is magyaros hanglejtéssel „a hang az utolsóelőtti szótagig emelkedik és az utolsóban hirtelen visszaesik“. A pesti hanglejtés, mely a színpadra is behatolt, pontosan megcsinálja az emelkedést, az esést, de az utolsó szótagot még el is nyújtja: „Te voltál i-i-i-tt?“ Ezek a nem magyaros hangzó elnyújtások, természetesen nemcsak kérdő mondatokban találhatók — Pesten.

Már az idézett két példán is látható: a magyar beszédnek semmi szüksége arra, hogy idegen hanghordozás tegye „melodikussá, színessé az egyhangú, lapos magyar dikciót,“ mint ezt valaha hitték, mert mind a kérdő mondatokban, mind az indulat-tartalmú beszédben éneklő formában nyilatkozik meg a magyar beszéd — azt hiszem elég ennek igazolásául Debrecen, Nagyszalonta, Nagykároly, Szatmárnémeti, az egész Nagy-Kunság és a székelyek beszédjére hivatkoznom — de ez a magyaros éneklés korántsem nyilvánul meg a szavak utolsó szótagjának puha sirámú, effeminált elnyújtásában.

Végezetül: bármennyire csak a legkirívóbb hibák felsorolására szorítkozom is, meg kell említenem egynémely komikus színészünk silány törekvését, hogy humorukat megpótolják a magyar szavak hol cigányos, hol örményes kiforgatásával, mondván: „kadvas“ és „báraszító“ stb. És nem feledkezhetem meg arról a kiirthatatlannak látszó félműveltségről sem, amely nem akarja elfogadni a nyelvünkben is meghonosodott idegen szavak magyaros kiejtését.

De akár a színészi beszéd hanyagságait, hibáit vizsgálom, akár azon csodálkozom, hogy közönségünk a beszéd művészei között megtűri, sőt fizeti a beszédhibásokat, a beszéd nyomorékjait egyetlen eredményre kell jutnom: nincs beszédkulturánk! Bennünk színészekben épp oly kevéssé él beszédünk tökéletlenségének érzése, fejlesztésének szükségessége, mint amilyen kevéssé igényli ezt közönségünk. Már pedig ezen a téren is Gyulai Pálé az igazság: „színház a közönséget, közönség a színházat csak kölcsönösen nemesítheti.“

A beszédkultúra hiánya korántsem jelenti azt, hogy nincsenek kitűnően beszélő színészeink, csak azt, hogy beszédjük nem tudatos. Megmarad a természet adta fok, megelégszik az ösztönösséggel, ami csak azért baj, mert a műkedvelők által is elérhető, de azért is, mert ezen a fokon minden komolyabb beszédprobléma, minden művészi fejlődés hajótörést szenved. Megtörtént például, hogy egy színdarab próbáin az ö-ző nyelvjárás megbeszélése során felmerült a zárt vagy közép e (e) kérdése és kiderült, hogy azok a művészek, akik beszéd közben szabályosan használják ezt a hangzót, nem tudták, hogy más e-t mondanak a két esetben. A tudatosságnak ez a hiánya okozza azután, hogy a mai színpadon majdnem lehetetlen nyelvjárásban írott darabot hibátlanul, egységesen eljátszani. Hogy az előbbi példánál

maradjanak: az ö-ző nyelvjárásról köztudomású, hogy az ú. n. közép e-ket formálja ö-re, igen ám! de ha a színész nem ismeri tudatosan ezeket a közép e-ket, ha füle nem tudja megkülönböztetni a nyílt e-től, ha beszédszerve nem idegezte be ezt a különbséget, akkor a leglelkiismeretesebb munka árán sem tudja elsajátítani, még egy szerep erejéig sem az ö-ző nyelvjárást, mert nincs alapja, amire építeni lehet, mert csak magolni tudja a szerepet, de beidegezni, egy meglévő tudatos izommunkát tovább fejleszteni már nem. Így azután az történik, hogy színészeink nem nyelvi sajátságként kezelik a tájszólást, hanem összeolvasztják a kérdést a „paraszt“ fogalmával, rendszerint még gyermekkorukban kialakult emlékeikkel, a népiesről alkotott elképzelésükkel. És ha a színész vidéki születésű, az előadás izalmában kitör belőle szülőföldjének tájnyelvi sajátsága és Iú-nak mondja a lovat, vagy harizsnyának a harisnyát még akkor is, ha a darab színhelye — Szeged. Nem jobb a helyzet akkor sem, ha a színész Pesten született: húzza-vonja a szót, a pesti színpadok műparasztjainak hatása alatt, ötletszerűen alkalmazza az ö hangzókat és mond „kömencét“, „kömöncöt“ még „kömencőt“ is, de „kemöncét“ a viláért sem!

A színpadi beszédkultúra megteremtésében a nyelvjárások kérdése nem részletkérdés, hanem az egész építmény megalapozásának problémája. Már említettem, hogy Paulay Ede milyen álláspontot foglalt el a nyelvjárásokkal szemben, tudatosan tovább építve Egressy Gábor meglátását, Egressy azért tartotta szükségesnek, hogy a színész „minden hazai tájszólásmódot ismerjen“, mert „csak így juthat a maga beszéde minőségének teljes ismeretére, valamint azon legtisztább nemzeti kiejtés érzetére is, mely a különböző tájszólások öszletének mintegy középpontját teszi.“ Láttuk az előzmények során, hogy színpadi beszédkultúrának Egressy—Paulay-féle fejlődésvonala megszakadt és ha újra akarjuk kezdeni az építést, az ő elgondolásukhoz kell visszanyúlnunk, munkájukat kell tovább folytatnunk. Természetesen: tisztultabb fogalmakkal, szélesebbkörű ismeretek alapján: az elv módszeres alkalmazása csak abból indulhat ki, hogy a jövő színésznevezdékét elméletileg és gyakorlatilag alapos fonetikai kiképzésben kell részesíteni.¹ A magyar nyelv egyes hangzóinak tudatos ismerete után nem hiszem, hogy túlzott követelés, ha a három éves színészképzés alatt kötelezővé termők még két nyelvjárás gyakorlati elsajátítását is. A kérdésnek teljesen kielégítő és beláthatatlan kihatású megoldása lenne, ha színészjelöltjeink egy-két hónapot az illető nyelvjárás területén és népe között tölthetnének el.

A tudatos fonetikai kiképzés és a nyelvjárások alapos ismeretének horderejét csak akkor értjük meg igazán, ha arra gondolunk, hogy minden művész és minden nemzet művészete is „eleinte közhelyes, kezdetleges, később, nagy idegen példákon megtanulja a lényegsűrités titkát, a hiánytalan művészi kifejezést és végül legmagasabb fokon eredeti, önálló költészetet teremt.“ Nos, a magyar színművészet, körülbelül a kiegyezésig, átélte a közhelyes, a kezdetleges korszakot, amikor is görögtüzes szavak kíséretében kereste örömeinek és fájdalmának színpadi formáját. De már átélte az idegen példákon okuló, lényegsűritő művészi kifejezés korszakát is és, talán, ha a naturalizmus nem a régi eredmények pusztításával, azt mondhatnám: nem forradalmi úton tör be hozzánk, akkor ez az egyszerűsége, közvetlensége hajló magyar lélekkel annyira rokon művészi irány mér a világháború előtt megindítja színjátszásunk harmadik és legfelső fokának, önállóságának kifejlődését.

Keserves áron megfizetett önállóságunk két évtizedes forrongása után elérkezett az idő, hogy üvegházban nevelt színjátszásunkat kiültessük a népi

¹ Ehhez persze előbb szükséges volna, hogy a nyelvtudósok végre megírják a magyar nyelv teljes leíró hangtanát. Szerk.

talajba, hogy megtalálja saját hangját, hogy lelki tartalmához önálló formákat teremtsen, ahogy önállóvá teremtette annak idején Petőfi és tábori irodalmunkat. Ennek a kiültetésnek, ennek az önálló formakeresésnek elsősorban a színpadi beszéd terén kell megindulnia és pedig haladéktalanul... Nem színpadtörténelmi fejlődésfokok, nem elméleti elgondolások, hanem a gyakorlati élet figyelmeztető jelenségei érdekében: regényíróink igen tekintélyes része abban látja feladatát, hogy a magyarság történelmi és népi sajátságait feltárja és munkájuknak figyelemreméltó jelensége az a gondosság, amellyel nyelvzetüket az illető kor és táj nyelvéhez formálják. Nem kell bővebben fejtegetnem, elég, ha csak a XIX. sz. irodalmi eseményeire hivatkozom, hogy pl. a romanticizmus, vagy a naturalizmus térhódítása az elbeszélő irodalmon át mindig elérkezett a színpadhoz. Számíthatunk rá, hogy íróinknak a magyarság történelmi és táji sajátságai iránt tanúsított érdeklődése, a szöveg archaikus vagy nyelvjárási formájában, rövidesen nagyobb mértékben követel színpadot, mint eddig.

A magyar színészetnek fel kell készülnie erre az eseményre, nemcsak azért, mert ez a múltban gyökerező kötelessége nemzetével és önmagával szemben, de azért is, mert színészetünk fejlődésében elérte ahhoz a lélektani pillanathoz, hogy színészeink magatartásán múlik színjátszásunk létjogosultsága, hogy nemzeti kultúráérték-e vagy csak szórakoztató eszköz és semmi több. Az orosz színjátszás akkor került a világ érdeklődésének középpontjába, amikor nemzeti jellegének legmagasabb pontjára emelkedett, amikor író és színész — Csehov és Sztaniszlavszkij — feltárta az orosz lélek legmélyére rejtett rezdüléseit. Drámaíróink színpadi megnyilvánulásai már készítik az utat a magyar Csehov számára, színészeinknek is elő kell készülniök a magyar Sztaniszlavszkij fogadására.

A kifogástalan és tudatos hangzókiejtés, nyelvjárások ismerete még csak az első lépés a beszédkultúra felé. Továbbiak során mindenekelőtt szakítani kell azzal a felfogással, mely a természetességben látja a színpadi beszéd csúcát. A természetesség vagy közvetlenség csak alap, amelyre minden művészi formának épülnie kell, de hogy mit lehet erre az alapra építeni, azt csak akkor képzelhetjük el, ha Összehasonlítjuk az írott nyelvnek a gondolat és érzelm kifejezése terén, mondjuk, másfél század alatt befutott fejlődésvonalát a színpadi beszéd fejlődésvonalával... Az összehasonlításból az írott nyelv kerül ki győztesen, mert színészeink még sohasem gondolták végig, hogy ők a magyar beszéd hangszerei és zenészei egy személyben ... Hogy csak akkor tudják majd művészi formában érvényre juttatni az író betű-kótái mögött rejlő indulatok és érzelmek ezer meg ezer színét, ha olyan szorgalmat és odaadást tanúsítanak a beszéd művészetével szemben, mint a zenészek a magukéival .

A beszéd művészi tovább fejlesztése zenei formák irányában kell történjék. Nem éneklésre gondolok, legalább is nem az álpátosz, sémába merevült indokolatlan hangszétlátásra, tudom, hogy semmi sem idegenebb a magyar fülnek, mint ez... De a beszéd hangterjedelmének fejlesztése, a crescendo és decrescendo a forte és piano kiképzése nem álpátosz; alkalmazásuknak helye, módja, változatossága vezet a szöveg mélységeibe. Hogy ne a színház bonyolultabb köréből idézzek példát, gondoljunk csak hazafias verseink szavalására. Előadóink legnagyobb része milyen kétségbeesítő brutalitással kiabálja, ordítja, üvölti végig ezeket a verseket, mert technikailag nem készültek fel arra, hogy pl. Berzsenyinek „A magyarokhoz“ — című versében hány különböző formát kívánó fájdalom lüktet: a kétségbeesett jajkiáltástól a fájdalmasan büszke öröm áradásán, emelkedésén át az ökölbesorító keserű valóság reménytelenségéig, hogy végül egy nemzet pusztulását sirató férfi-zokogás megtört akkordjaiban fejeződjék be...

Minden előadó egyéni tehetségén múlik az, mit lát meg egy-egy szöveg szavai mögött. A meglátásnak ezt a képességét, a tehetséget adni nem lehet; nevelő, rendező és kritikus csak fejlesztheti a már meglévőt. Amit a beszéd-kultúra, tehát elsősorban az iskola adhat, az a technika: a formai kifejezés lehetőségeinek minél nagyobb száma. A jövő színésznemzedékének beszéd-kultúrája azon fordul meg, hogy a beszéd technikai kiképzésének kidolgozása elkövetkezik-e?!

Színpadi beszédünk javításának nehezebb része a jelen: a már működő színészek hibáinak, megszokott hanyagságainak javítása. Ezen a téren csak egy biztató körülmény van: a színész sikert akar, ez éltető eleme és ennek érdekében mindenre hajlandó és mindenre képes. A mai színész abban látja a maga értékét, hogy mennyire foglalkoztatják színpadon, rádión és filmen egyaránt és lehetőleg egyszerre. Egyenesen megdöbbenő, hogy ennek érdekében micsoda munkateljesítményekre képes: néha kora hajnaltól késő éjszakáig szakadatlanul dolgozik. Nos: ha majd azt látja, hogy a kritika és a siker egyéb mérőeszköze, különös gondot fordít a beszédre és nem fárad belé a beszédhibák, hanyagságok korholásába, akkor a színész ugyanilyen szívóssággal keresi majd a javítás módját is.

NAGY ADORJÁN

MAGYAR TUDOMÁNYOS PROPAGANDA

A TUDOMÁNY a legfontosabb hatótényezője a közvélemény alakulásának. Egy tudományos műnek annál nagyobb közvéleménynevelő hatása van, mennél inkább alkalmas közérdeklődés keltésére az általa választott tárgy. A magyar propaganda ügyének az a tudományos mű tesz legnagyobb szolgálatot, amely a magyar külpolitika által leginkább hangsúlyozott igazságok oldaláról mutatja be Magyarországot, Közép-Európát, Európát és az európai történelem eseményeit.

Ezeréves múltunk sokszorosan megtanított bennünket arra, hogy nemzetünk a maga hatalmi helyzetét csak a dunai közösség elvén, a dunai kapcsolatok ápolásán építheti ki. A magyarság, történelmi hagyományaihoz híven, teljes erővel törekszik a dunai népeket egymástól elkülönítő mesterséges válaszfalak ledöntésére, tudva azt, hogy ha e tájon újra kialakulhat nagyobb politikai, gazdasági és művelődésbeli egység, középpontja csakis Magyarország lehet. Mivel Közép-Európa egységének kialakulása nemcsak a magyar nemzetnek, hanem minden dunai népnek, sőt Nyugat-Európának is érdeke, azzal tudjuk a külföld szemében legjobb színre festeni Magyarországot, ha évszázadokon keresztül játszott európai szerepét kidomborítjuk és népét úgy mutatjuk be, mint az önálló dunai egység gondolatának legelszántabb és legerősebb bajnokát. Azon államokkal, amelyek akadályoznak bennünket európai hivatásunk teljesítésében, könnyen szembeállíthatjuk a világ közvéleményét, ha idegen nyelvű tudományos dolgozatokban mutatunk rá a dunai népközösség érdekei ellen elkövetett bűneikre és népegységromboló magatartásuk jeleit minden téren láthatóvá tesszük.

Midőn arról szólunk, hogy a középeurópai egyetemesség eszméjének hirdetésére kell beállítanunk az egész magyar propagandát, Közép-Európán a Dunatáját, főleg a középső és alsó Duna táját értjük. Nem szabad közösséget vállalnunk azzal a Közép-Európa-eszmével, mely a világháború alatt merült fel „Mitteleuropa“ néven, sem egy újabb fogalmazásával, melyben

idegen imperializmus gondolata rejlik, sem pedig a Balkán-eszmével: megvalósulásuk két részre szakítaná a dunai Európa egységét és a magyarságot két malomkő közé helyezné, hosszú időre lehetetlenné téve hatalmi fejlődését.

Jovan Cvijics († 1928) Kázmér Ernő szerint „A Rarsztok történetétől kezdve a macedóniai hátközösségekig, a Vaskapu tudományos vizsgálatától a Balkán-félsziget tektonikus észleleteiig sohasem írt le egy sort“, amely ne úgy mutatná be a Balkánt, mint ami „nemcsak népek közös lakóhelye, hanem valóságos népi közösség, amelyet nem lehet nemzeti szankciókra szabni“. Egy másik kiváló szerb tudós, Josef Konstantin Jiičeknek „A középkori Dubrovnikről, a középkori Bosznia kereskedelmének történetéről írott könyvei valóságos demonstrációk a balkáni népek történelmének, gazdasági életének teljes összeforrottsága mellett.“¹ Ilyenféle tudományos megalapozással kellene a dunai Európa egységének gondolatát terjesztenünk. Ennek az eszmének terjesztése semmiben sem kívánná az igazság meghamisítását, sőt éppen a hamisítások helyrehozását szolgálná, hiszen a Dunatáj történelmi, néprajzi, nyelvi, földrajzi, gazdasági és politikai kérdéseire nézve helyes megismerés csak egyetemes dunatáji szempontok alkalmazásával lehetséges.

A fiatal magyar tudós nemzedék tagjai már egészen tisztán látják azon hadmozdulatok körvonalait, melyek a szellem szemmel nem látható területén bontakoznak ugyan ki, de teljes tervszerűséggel irányulnak a magyarság élete és nemzetközi tekintélye, jóhímeve ellen. „A világtörténelem mérlegének félrebillentése — írja egy fiatal hadtörténés — éppen a magyarság hátrányára már évszázadok óta folyik rendszeresen oly népek és tényezők történetírói részéről, melyek Magyarországgal történelmi kapcsolatban állottak.“² A külföldi jóhímevünket megfojtó és nemzeti öntudatunkat elsorvasztó álgazságok, történehamisítások kiirtására a magyar tudomány csak akkor lesz képes, ha középeurópai és egyetemes európai szempontokkal felvértezve jelenik meg a nemzetközi tudomány küzdőterén. A magyar-európai vonatkozású témák közül mindenestre azokat kell legelőbb kidolgoznunk, amelyek nemzetünk önbecsülésének és európai tekintélyének alátámasztására legalkalmasabbak. A magyar nemzeti öntudat megerősödése és külföldi jóhímevünk mozgalmának sikere elsősorban tudásaink témaválasztásától függ.

Még mindig nem vették ki a tudományos irodalomból az a régi keletű törekvés, amely a magyar földet, mint német művelődési területet, a politikai függés állapotában tekinti és azt hirdeti, hogy Magyarországon minden jelentősebb művelődésbeli érték a német szellem alkotása. Igen sokszor a magyar kishitűség is segíti a kedvezőtlen külföldi vélemény kialakulását.

A magyar szellemtudomány régebben inkább a felvett idegen hatások kimutatására törekedett és ebből ellenségeink nagyszerű fegyvereket kovácsoltak politikai céljaik számára, megtagadva a magyar szellemtől minden eredetiséget és hatóképességet. Az „önelvű“ magyar tudományosság történetében nagy jelentősége van a budapesti első nemzetközi irodalomtörténeti kongresszuson (1932) előadott „összehasonlító irodalomtörténet Közép-Európában“ című tanulmánynak, mely felveti a középeurópai hatóerőt jelentő magyar műveltség vizsgálatának szempontjait és megállapítja, hogy „a magyar szellemi életnek a szomszéd népekre gyakorolt hatása a filológusoknak gazdag, csaknem kimeríthetetlen munkateret nyújthatna.“.

¹ Kázmér Ernő: A belgrádi Balkán-Intézet. Apollo, 1938, 164 l.

² Gosztonyi Kálmán: Mikor és hogyan mentette meg Magyarország katonai ereje Európát? Budapest, 1937. 4.

³ Minerva, 1931. 96.

A tanulmány szerzője, Eckhardt Sándor, Meillet francia tudós azon állításával szemben, hogy a magyar nyelv nem tett hatást a szomszéd népek nyelvére, és Bleyer Jakab elméletével szemben, mely Bécsnek a dunai népek műveltségére tett hatását eltúlozta, rámutatott „a magyar hatás-zóna“ európai jelentőségére és nagyvonalú képet rajzolt a magyar irodalomnak a dunai népek irodalmára tett hatásáról, melyhez a kongresszuson résztvevő szerb tudós újabb adatokat is fűzött. A felvetett tárgykör termékenynek bizonyult és az utóbbi években erősen felvirágzott a magyarság Európára tett hatásának irodalma, mely a legjobb úton halad afelé, hogy eredményeit a külföldi tudományos irodalomba is belevigye, kiszorítva onnan a meggyökeresedett tételt, amely szerint a magyarság „idegen test“ Európában és semmi szerepe nincs, nem is volt az európai keresztény civilizáció kiépítésében és fenntartásában. Hasonló munkát végez elfogult külföldiek és magyar visszhangjaik ellen a műtörténetben Gerevich Tibor.¹

Külföldön figyelmet kelteni és a magyarság jóhírének szolgálatot tenni csak olyan munka tud, amely általános európai érdekű témáról szól, de mindenesetre olyan témáról, amely a magyarság történeti érdemeinek, Európára tett hatásának bemutatására alkalmas. Ily tárgyú munkák írása nekünk magyaroknak is módot ad arra, hogy a magunk javára résztvegyünk a világ közvéleményének irányításában. Eredményt természetesen csak úgy remélhetünk, ha, amit magyar propaganda-célből bele akarunk vinni Európa köztudatába, azt az egyetemes európai társadalmi tudományok, szellemtudományok rendszerébe építjük bele. Amely tétel ide be nem illik, az igazából a magyar propaganda szolgálatára sem való. A külföld részére szánt munkákat nemzetközi jellegű folyóiratokban és könyvsorozatokban kell elhelyeznünk: így sokkal könnyebben kapcsolódhatnak be a nemzetközi tudományos irodalomba. A nemzetközi jelleget már a cím megválasztása által is hangsúlyozni kell. A legtöbb külföldi olvasó nagyobb érdeklődéssel vette kézbe azt a folyóiratot, amelynek „UEurope Centrale“ vagy „Revue Danubienne“ a címe, mint azt, amely a „Revue de Tchecoslovaquie“ felírást viseli. És a tájékozatlan olvasó nem érzett csalódást, ha a középeurópai folyóiratban túlnyomórészt cseh vonatkozású anyagot talált: a folyóirat-cím bővülő hatása alatt egyszerűen elhitte, hogy a cseh nép, amelyről a folyóirat aránytalanul sokat beszélt, a legfontosabb nemzete Közép-Európának; a nemzetekfeletti szempontokat, középeurópai egyetemességet ígérő cím elfeledtette vele azt is, hogy propagandafolyóirat került a kezébe, ezért talán észre sem veszi, hogy a folyóirat célzatos módon a csehekről csupa jót, a magyarokról pedig túlnyomórészt rosszat írt.

Magyarország annyira távolodik a nyugati államoktól, hogy érdeklődésre náluk csak az egyetemes európai érdeklődésű, tehát legműveltebb réteg részéről számíthatunk. Itt aztán igazán hatásos magyar propagandát csak olyan művek végezhetnek, amelyek különös módon alkalmasak a legműveltebb réteg szellemi igényeinek, lelki szükségleteinek kielégítésére. E tény szem előtt tartásával kell meghatározni a propagandacélból angolra, franciára lefordítandó művek tárgyát, tónusát, műfaját, stílusát és életfelfogásmódját. Népszerű stílusban és felfogásban írt, népszerűsége pályázó művek kiadására semmiesetre sem érdemes pénzt áldoznunk.

Anglia és Franciaország széles tömegei részéről nincs szükségünk különösebb érdeklődésre: távol lakó népek esetében inkább csak a szellemi elit, a vezető réteg rokonszenvének tudjuk hasznát venni, csak ez kerülhet érintkezésbe velünk, ez irányítja az ország külpolitikáját is. A vezetőréteg, az író- és tudósgárda, amely mértékben és amüy módon szükségesnek látja, meg fog bennünket ismertetni a szélesebb olvasóközönséggel is. Bízunk

¹ L. a Mi a magyar? c. könyvbe írt tanulmányát.

ő rá a dolgot, az ő akarata ellenére úgysem befolyásolhatjuk ezt az alsóbb réteget, amelyet — náluk is — a szellemi vezetőréteg tart befolyása alatt. Minden erőnk az írók, tudósok rokonszenvének megnyerésére kell összpontosítanunk: rajtuk keresztül az olvasóréteget is megnyertük magunk számára. Ne a külföldi közvéleményt akarjuk befolyásolni, hanem ennek eredő forrását — így sokkal biztosabban célt érünk.

Csak most kezdünk ráeszmélni annak szomorú következményeire, hogy az Ausztriával való együttélés századai folyamán a magyarság külpolitikai érzéke csaknem teljesen elsorvadt. A magyar szellemtudományok legelhanyagoltabb, legkidolgozatlanabb területe még ma is a magyarság európai szerepének és Európára tett hatásának vizsgálata, tehát éppen az a rész, amely alapja lehetne a külföldi magyar propagandának.

A tudomány eszközeivel folytatott propaganda az utóbbi években nálunk is örvendetesen fejlődik és néhány év múlva minden bizonnyal felül fogja múlni azt a színvonalat, amelyet a cseh, román és szerb propaganda már a háború előtt elért. Néhány év óta már mi is törekszünk „tudományos függetlenségre”^(c) és művelődésbeli önállóságra, aminek révén „az ország tudományos munkássága nemzetközi viszonylatban latbavethető és a nemzet tekintélyének emelésére felhasználható lehetne”.¹ Ma már nálunk minden tudományos szakíró, aki hivatottságból és képzettsége alapján a magyarság európai szerepét megmutató irodalmi anyag felkutatására fordítja idejét, nemcsak a szerkesztők és kiadók, hanem a hivatalos tényezők részéről is a legmesszebbmenő támogatásra számíthat. Régebben egész más volt a helyzet. Ellenségeink szinte mindennap megverték bennünket azon a csatamezőn, ahol annakidején a békeszerződéseket megnyerték — és vereségeink oka nem az volt, mintha gyöngék lettek volna a fegyvereink, hanem az, hogy nem volt, aki forgassa őket. A magyar társadalom vezetői a legújabb időkig nem sokat tettek az irányban, hogy a kutatókat oly tárgyak felé vonzzák, amelyekkel való foglalkozás a külpolitikában, Magyarország európai érvényesülésében is megteremné a maga gyümölcsét. Ehhez pedig egy hatalmas kutatói szervezet működésére volna szükség.

Csak azt a propagandát lehet jól megszervezettnek és jól megalapozottnak tartani, amely elsősorban a szellemi elit meghódítására törekszik és rajta keresztül akarja meghódítani a széles tömegeket. Gyökértelen, tehát gyümölcstelen is az a propaganda, amely a hódítás leghatalmasabb és legmaradandóbb hatású eszközét, a tudományt felhasználatlanul hagyja.

A most folyó háború országokat mozdít ki sarkaikból; Európa térképe átalakulóban van. Majd ha a háború lezáródik és megjön a békekötések ideje, megint nem lesz közömbös, hogyan vélekedik Európa a magyarság múltjáról és feladatairól. Már pedig tudományos felvilágosító munka nélkül sohasem érjük el, hogy a mi kérdéseinket helyesen ítélje meg.

TERBE LAJOS

¹ Magyary Zoltán: A magyar tudományos nagyüzem megszervezése Pécs, 1931, 75, 330.

VILLAMOSGAZDÁLKODÁS

VILLAMOSENERGIA-SZOLGÁLTATÁS kérdése mindinkább anynyira fontos tényezőjévé válik nemcsak mindennapi életünknek, hanem ipari és mezőgazdasági fejlődésünknek is, hogy az ország átszervezésének kapcsán e téren is széjjel kell néznünk és válaszolnunk arra a kérdésre, mit tettünk, jól tettük-e, mik a bajok s mit kellene tennünk, hogy villamos gazdálkodásunk is beleilleszkedjék az új élet szolgálatába.

A trianoni Magyarország villamosítása jó úton indult el. A húszas években községközi, az érdekelt községek pénzéből és tulajdonában felépült hálózatok épülnek (Budavidéki VIII. R. T., Decsi VIII. Szövetkezet, Nagykunsági VIII. Szövetkezet). Kis, községi érdekeltségnek, vagy magának a községnek birtokában levő helyi erőművek alakulnak s lassan előkészíteni igyekeznek a talajt a nagyobb befektetéseket megbíró összevonásokra, centralizációkra. Ennek a fejlődési folyamatnak néhány év múlva azonban vége szakad. A villamosítás iránt a bányák és néhány nagyipari vállalat kezdenek érdeklődni, a gazdasági helyzet rosszabbodásával az érdekelt anyagi ereje csökken, egyoldalú energiagazdálkodási szempontokat kezdenek előretolni, a koncessziós forma lassanként teljesen uralkodóvá válik s a bányák kizárólagos áramszolgáltatásának lehetővé tétele céljából nagy összefolyó hálózatok épülnek ki oly előkészítetlen fogyasztási viszonyok mellett, melyek folytán a túlkapitalizáció káros jelenségei el nem titkolhatóan jelentkeznek. A nagy hálózatok megközelítő alimentálása érdekében valamennyire kifejlődött fogyasztású helyek megszerzése következik s a villa mcsáramszolgáltatás közületiesítése helyett, mely ugyanekkor nyugaton, Németországban, Angliában, Írországban, a skandináv államokban, sőt közvetlen szomszédjaink egyikénél-másikánál is erőteljes formában jelentkezik, éppen a megfordított irányzat indul meg: a közületek, az érdekelt vagy kis, helyi vállalkozók birtokában levő jövedelmező vagyontárgyak, a villamos üzemek átadása (Budavidéki Vili. R. T., Esztergom, Kunszentmárton, Gyömrő, Kispeszt stb.), vagy áramfogyasztóvá válása (Kaposvár stb.), szóval a magyar vidéki áramszolgáltatás néhány magánkézbe összefutó centralizációja.

E centralizáció, mely a fogyasztás fejlődéséhez képest korán jött és a fix költségek növekedése miatt az ellátás önköltségeit nem csökkentette, nem hozta magával a centralizáció néhány egyébként várható fontos előnyét sem. A hosszú távvezetékek miatt és kellő együttműködés híján az ellátás biztonságát nem növelte, sőt háború esetére egyik-másik vidéken egyenesen veszélyeztette. Nem segítette elő a csonka ország más energiaforrásainak kihasználását (földgáz, meglevő vízierők) és az amúgyis túlmerev koncessziós forma mellett az állami, közületi befolyást a lényeg tekintetében erősen lecsökkentette. Az állam a hálózatok építési módját, a szolgáltatás jóságát és az árszabások alkalmazkodását, alakulását kellően nem befolyásolhatta s a magyar állami villamospolitika néhány kivételtől eltekintve nagyrészt passzív adminisztrációs szerepre szorult. A villamosítást vertikális irányban nem tudja előmozdítani, horizontális irányban pedig csak ott és annyi községre kiterjedően, amennyinek a villamosítását az érdekelt néhány nagyvállalat hajlandó vállalni, abba tőkét lekötöni.

A magyar villamosítás sem a helyes villamos gazdálkodás, sem az új öncélú magyar villamos politika szempontjából nem kielégítő. A hazatérő területeken viszont a villamosítás más jellegű. Ott 60%-os erős állami érdekeltségek látják el e feladatokat, olyan alakban tehát, melyben az állam befolyása a villamos gazdálkodás minden irányára biztosítva van. Koncentrált

termelés néhány, nem feltétlenül bányák mellé, hanem főképp a fogyasztási centrumokba helyezett nagy hőerőműben, olcsó áramárak. Az egész magyar villamos politikának ebbe az irányba beálló új útra kell áttérnie. Elsősorban kooperációs állami vezetéseket kell építeni, hogy a honvédelmi érdekek megkívánta biztonság elértessék, hogy csúcsergiáknak nagy távolságokra való vezetése elimináltassék s végül, hogy e kooperációs vezetésekből önálló elosztó alakulatoknak is módjuk legyen a még el nem látott területek villamosítása. E kooperációs vezetéseket útján az állam az árszabásokra is befolyást tudna gyakorolni s előkészítené a ma magánkézben levő átvívó vezetéseket fokozatos megváltás vagy háramlás útján való átvételét is. Felépítendő volna a Nagy-Alföldön egy új állami hőerőmű s elősegítendő volna a szóbjövő vízerő és földgázforrások kiépülése, az állami kooperációs vezetésebe való betáplálás biztosításával. Le kell zárni azt a korszakot, amely nem szívesen látta a villamos ellátást a közületek kezében, sőt lassan vissza kell vezetni legalább a koncessziós szerződések-adta lehetőségeken belül a közületek villamos üzemét a közületek tulajdonába. A még meghirdetendő közszégi versenytárgyalásoknál nem pusztán energiagazdálkodási szempontokból kell ítélni, hanem elsősorban biztonság, ár és a magyar középállamokozói réteg erősítése szempontjától. Az államnak a jövőben elhatároló befolyást kell gyakorolnia a hálózatok kialakítására is, meg kell szabnia az építés módját s ezáltal a túlkapitalizálódás jelenségeit lehetőség szerint vissza kell szorítania, magyar anyagok, alumínium, feszültségstátályozók, felhasználását kell biztosítania és a jó villamosáramszolgáltatásról, feszültségtartásról gondoskodnia.

A magyar villamosenergiagazdálkodás csak akkor felel meg hivatásának és akkor lehet megfelelő tényezője a magyar nemzeti termelésnek, de egyben csak akkor nézhet komoly kifejlődés elé is, ha az eddigi hatalmi politika medréből ebbe az új irányba áll át. Mert csak így mélyülhet el s csak ezen az úton érheti el vagy közelítheti meg a nyugati népek jóval nagyobb fajlagos fogyasztását.

BORUS FERENC

A SZOVJET A MAGAS ÉSZAKON

AZ OROSZ HÓDÍTÓ politika hatalmi törekvéseinek már évszázadok óta legfőbb és állandó célkitűzése egy melegvizű és az óceánokra kivezető tengeri kijáró szerzése, amelyen át az euráziai kontinens északi részébe zárt birodalom bekapcsolódhatik a világtengerek forgalmába, ahonnan hadihajóhada kifuthat az óceánokra is. Az oroszok a véres háborúk egész sorát vívták meg e cél érdekében, de Oroszországnak még ma sincs szabad tengerre nyíló kikötője, mert Kronstadt és Vladivosztok vize az év legnagyobb részében be van fagyva, ami az orosz hajóhad szabad mozgási lehetőségeit a legnagyobb mértékben korlátozza.

A szabad tengerre irányuló törekvések során már a cári uralom alatt merült fel az a terv, hogy az Északi Jeges óceánon, a Barents-tenger partján, a Kola-félszigeten létesítsenek egy kikötőt, ahonnan a Skandináv-félsziget megkerülésével az Atlanti-óceánra is ki lehet jutni. Erre a gondolatra az készítette a birodalom vezetőit, hogy míg a Balti-tenger vize novembertől áprilissig be van fagyva, addig a Barents-tenger vize ezen a helyen a Golf-áramlat hatása következtében sohasem fagy be. Annak ellenére, hogy Pol-

jarnoe, az ezen területen épített orosz hadikikötő Kronstadttól 9° és 12'-cel fekszik északra, az időjárási viszonyok alig különböznek egymástól. Az évi izoterma Kronstadtban + 31.8°, Poljarnoében 0°, az évi csapadék Kronstadtban 600 mm, Poljarnoében 400 mm, az állandó hó időtartama Kronstadtban évente 140—150 nap, Poljarnoében 200—210 nap. Kronstadt az északi szélesség 60°-án, Poljamoe a 69° 12'-én fekszik.

A terv megvalósításához már a cári uralom alatt hozzáfogtak. A világháború alatt hadifoglyok százezreivel, köztük magyar testvéreink gyötrelmes munkájával megépítették a Szentpétervárról Murmanskba vezető Murmanvasutat. Ez az egyvágányú és aránylag kisteljesítményű vasút azonban kevésnek bizonyult a forgalom lebonyolításához és ezért, továbbá mert a tervezett északi gócpont elsősorban a vízforgalom lebonyolítására szolgált, a GPU rabjaival megépítették a Ladoga-tóból a Fehér-tengerbe vezető Sztalin-csatomát, a Murmanparton pedig Poljamoe néven egy kereskedelmi és hadikikötőt létesítettek. A vasúti vonal és csatorna természetesen elsősorban hadászati célokat szolgál és az 1938 nyarán tartott első tengeri hadgyakorlaton már egy baltitengeri hajóraj — három kis cirkáló, egy torpedónaszád és több búvárnaszád — zárt kötelékben haladt végig a csatornán, majd a Kola-félszigetet megkerülve, egyesült a Poljarnoében állomásozó hajórajjal, azzal együtt gyakorlatozott, majd ugyanazon az úton visszatért a Balti-tengerbe.

Az orosz szovjetköztársaság az északra vezető közlekedő vonalak teljesítőképességét, valamint az északi kikötők befogadóképességét és biztonságát egyre fokozta. Poljamoe berendezései ma már egy korszerű és közepes nagyságú úszóegységekből álló hajóraj befogadására képesítik, a Murmanskba telepített légi támponton pedig nagyobb légi erők állomásoznak. A tengeri és légi bázis biztonságát partvédelmi és légelhárító ütegek biztosítják. Egyidejűleg megkezdték a Sztalin-csatoma átépítését is, hogy azon közepes cirkálókat is áttolhassanak az Atlanti-óceánra. Az állandó karbantartási munkálatok mellett 1938-ban Povjenec és Soroki kikötőit bővítették ki. A csatorna forgalma orosz adatok szerint az utolsó öt évben 140.000 utas (zárt kötelékű csapatok) és 6 millió tonna áru volt.

A Murman-vasút és a Sztalin-csatoma kietlen tájakon, tundrákon és hómezőkön át vezet a magas északra. Legfőbb stratégiai hátránya, hogy igen közel fekszik a finn határhoz. Ezért az oroszok és a finnek már az 1920-ban Dorpatban kötött békeszerződés, majd az 1922-ben Helsinkiben kötött egyezmény értelmében a határt katonailag kölcsönösen kiürítették. Ezzel egyidejűleg az oroszok a határsáv biztonsága érdekében minden idegent kiutasítottak a vasút és a csatorna körzetéből, majd a gyérszámú lakosságot is áttelepítették az ország belsejébe.

De az oroszok északi törekvései nemcsak ennek az északi hadászati bázisnak a megtartását és biztonságát szolgálták. Már évszázadok óta ismeretes az oroszoknak az a célkitűzése, hogy Európa legészakibb kikötőit, a norvég Hammerfestet, Tromsöt vagy Narvikot megszerezzék maguknak. Kihez azonban meg kellene szerezniük a finnek Maan tartományát és a norvég Finmar ken tartományt is.

Ez a közel 1x5.000 négyzetkilométert kitevő hatalmas terméketlen terület a szovjet számára összekötő területet képezne az anyaország és a fentemlített két kikötő között.

Hogy ezzel a lehetőséggel az érdekelt skandináv államok számoltak is, azt a bekövetkezett események, a két állam mozgósítása és a veszélyeztetett határon tett katonai intézkedések bizonyítják. De ezek az államok egy orosz támadási lehetőségre már jóval a háború előtt felkészültek: a norvégek Tromsöben, a svédek Östersundba, a finnek Petsamóba telepítették

legészakibb repülőbázisukat, a norvégek pedig 1938-ban Finmarkenben nagymennyiségű hadianyagot tároltak. A finnek a legészakibb vasútátlomásuktól, Rovaniemitől Petsamóig 520 km hosszú hadászati utat építettek ki, a norvégek pedig az Oslóból Tromsøbe vezető útépítés befejeztét 1942 helyett 1940-re tervezték.

Az északi hatalmi törekvésekkel szoros kapcsolatban állnak az oroszoknak a Spitzbergákon létesített telepítései és katonai berendezései. Az északi sark kutatását, de különösen a Spitzbergák tanulmányozását a szovjet vezetősége rendkívüli eréllyel szorgalmazta. Expedíciók egész sora tanulmányozta a vidék klimatikus, geológiai és gazdasági viszonyait és a kutatások eredményeképpen az oroszok a norvég tulajdonban levő Spitzbergákon az ott található nagytömegű és aránylag könnyen bányászható szén kitermelésére telepet létesítettek. Az eredetileg holland kézben levő barentsburgi bányákat az oroszok 1919-ben vásárolták meg és azóta tervszerűen művelik. Barentsburgban közel 2000 orosz bányász lakik és a jelentések szerint 1937-ben már évi 784.000 tonna szenet bányásztak, a termelést újabban korszerű műszaki berendezések és bányagépek beállításával fokozzák.

Az oroszoknak a Spitzbergákon művelés alatt álló szénbányái nem kereskedelmi, hanem katonai célokat szolgálnak. Ez a világforgalomból kieső terület éppen a lakott helyektől való távolsága miatt nem képes olcsó szenet termelni, de az oroszoknak nem is kereskedelmi, hanem katonai célokra kell a szén. Ezekből a bányákból látják el a magas északon, Poljamoóban állomásozó hajóhadat megfelelő üzemanyaggal, mert bár a Spitzbergák Poljamoótól éppen 1100 kilométernyi távolságra fekszenek, aránylag mégis közelebb vannak, mint a birodalom többi szénbányái.

Mint ismeretes, a szovjet 1939 novemberének utolsó napján hadüzenet nélkül megtámadta Finnországot és ez alkalommal erőszakos partraszállással megrohanta Petsamót is. Ez a rajtaütésszerű támadás, a finnek erélyes védekezése, valamint az itt alkalmazott erők nagy létszáma — a háború első hetében finn részről 1 hadosztály, orosz részről 1 dandár harcolt itt —, továbbá a norvégek és svédek katonai előkészületei azt igazolják, hogy a szovjet nem korlátolt célkitűzéssel és helyi jelentőségű területszerzésért indított itt támadást, hanem távolabbi hadászati és politikai célokat tűzött ki maga elé.

ECSEDI ISTVÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Gróf Csáky magyar külügyminiszter expozéja. — A román kormányválság. — Olasz érdeklődés Délkelet-Európa ügyei iránt. — Török-olasz megbékélés. — Oroszország délkeleteurópai tervei. — A tengeri és légi háború kiélesedése Anglia és Németország között. — Német tevékenység Cseh-, Morva- és Lengyelországban. — A finn-orosz konfliktus. A finn ellenállás. — Szovjetország kizárása a Népszövetségből.

A LEGUTÓBBI IDŐSZAK ESEMÉNYEI három szférában zajlottak le. Az egyik volt Délkelet-Európa, melynek jelenlegi problémái többé nem is annyira a nyugat felé foglalkoztatott Németországgal, hanem Olaszország és Oroszország ellentétes szándékaival és érdekeivel kapcsolatosak. A másik a német-angol problematika területe. A harmadik pedig a végleges kiéleződéshez érkezett orosz-finn ellentét, melynek jelentősége a finn nemzet hősies ellenállásán kívül főképpen az, hogy amíg a Szovjet északon van elfoglalva, addig délkeleteurópai terveit pihentetni kénytelen, bár közben német vezető körök nagyon is számolnak avval, hogy az egész

mostani háborús tevékenység keletre tolódik át. Ez az utóbbi szempont világosan mutatja, mennyire összefügg ez a három háborús szféra egymással.

A délkelet európai helyzet szempontjából különösképpen nagy jelentőséggel bírt gróf Csáky István magyar külügyminiszter november 21-én mondott nagy beszámolója, mely világszerte nagy figyelmet keltett s nyugalomával és tárgyilagosságával már formájában is kifejezte azt a higgadt magatartást, melyet Magyarország a mostani európai válságban különleges helyzetében, ellentétes viharzónák közepette tanúsít. A beszéd egyszerre volt visszatekintés a múlt felé s alapvetése a jövő várható fejleményeinek. Szintetikus jelentőségét még fokozza az a sok nehéz feladat, melyet Magyarországnak saját és Európa érdekében vállalnia kell. Magyarország felé egyre több figyelemmel fordul a hadbavonult Európa mindkét oldala; mikor Oroszország délkelet európai tervekre gondol s mikor véle szemben Olaszország egyre jobban hangsúlyozza a maga balkáni és délkelet európai érdekelttségét, akkor mindenfelől a béke és egyensúly egyik legfontosabb zálogát látják külpolitikai állásfoglalásunkban. A külügyminiszter kiemelte eddigi barátságaink fontosságát s ugyanekkor nem ok nélkül utalt arra, hogy Nyugat-Európában az eddigi félreértések és rosszhiszeműségek után mind megértőbben ítélik meg Magyarország szerepét, ami nyilvánvalóan onnan eredt, hogy Nyugat-Európa is látja a békeszerződések rendszerének kártevéseit. Talán már úton van a volt hibák belátása után egy jobb és igazabb valóság szükségletének felismerése is. A külügyminiszter beszéde különben azért is kelthetett figyelmet Európában, mert benne a magyar remények és aggodalmak mellett megszólalt a jó és aggó európai ember hangja is, kimutatván, hogy az európai béke érdeke és a magyar igazságos érdekek mennyire összefüggenek. Az expozé célja tehát nem pusztá rekrimináció, hanem egy újabb építés és jóvátétel lehetőségének megmutatása. Hiszen világos, hogy a Magyarország megcsonkításával támadt keletközép-európai bizonytalanságot nem hozhatták helyre a különféle mesterséges politikai rendszerek. Itt világosan rámutatott a külügyminiszter a történelem és a természet, a valóság és az európai politikai szükségesség összhangjára, midőn sürgette a Magyarországot illető igazságos és békés rendezést. Magyarország igazsága tudatában soha nem tett erőszakos lépéseket; mindig a béke politikáját követte. A külügyminiszter világosan rámutatott arra, hogy húsz év előtt egyedül a megcsonkított Magyarország sürgette a vitás területeken a népszavazás megtartását; márpedig, ha uralma igazságtalan lett volna, nem bízhatott volna a népszavazás tárgyilagos módszerében. Ezzel szemben szomszédai, melyek a természeti és önrendelkezési jogra hivatkoztak minduntalan, elutasították a népszavazás gondolatát. Külön értékes része volt az expozénak az is, mikor a külügyminiszter arról beszélt, hogy Magyarország, mely egy pillanatra sem adja föl a végleges igazságos rendezésre vonatkozó igényeit, mindenkor készen áll, békepolitikája biztos tudatában, az ad hoc társulásokra s kész egy dinamikus és elasztikus európai politika folytatására, de ez semmiképpen sem jelentheti, hogy lemond idegen határok közt élő vérei sérelmeinek orvoslásáról és a helyzet átalakítására vonatkozó határozott igényeiről. Figyelmeztető szavakkal fordult a külügyminiszter Románia felé, mely semmiképpen sem akarja megérteni az idők parancsát. A mechanikus mai rendszerrel szemben pedig kiemelte Szent István koronájának gondolatát, mely békésen egyesíthet egymás mellett élő s egy természeti és történeti közösségbe tartozó népeket anélkül, hogy azok sajátságai közül bármit elvenne is.

A magyar külügyminiszter beszéde egyedül Romániában keltett érthető elégedetlenséget s ha nyugaton mindenfelé barátságosan fogadták,

bizonyos románbarát nyugati politikai és publicisztikai körök — míg ugyanakkor a megértő hangok jóval többen voltak — a magyar külügyminiszter beszédét okolták részben azért, hogy Romániában kormányválság következett be. A kormányválság olyan pillanatban érte Romániát, mely Románia német és orosz vonatkozásai szempontjából elég veszedelmet rejtett magában. Mialatt a román politika a török politikával együtt igyekszik előkészülni a Szovjet délkeleturópai szándékaival szemben, addig német részről igen erős elégedetlenség nyilatkozott meg a német-román gazdasági vonatkozások, főképpen a márka átszámítása és a nyersanyagszállítások miatt. A kormányválság nyugatos megoldást nyert; a lemondott Argetoianu helyére Tatarescu volt miniszterelnök, Románia eddigi párizsi nagykövete került, akit az inkább németbarát Argetoianuval szemben a nyugati orientáció elhatározott hívének ismertek és aki, bár Gafencuval szembeni ellentétei ismeretesek voltak, a királyra való tekintettel meghívta kormányába a volt külügyminisztert s így biztosította az ország változatlan külpolitikai vonalvezetését. Kísérletek történtek a király részéről arra is, hogy a nemzeti parasztpárt bevonassék az új nemzeti koncentrációba; de erre Maniu és Micalache túlzottan demokratikus feltételei miatt mégsem kerülhetett sor. A parasztpárt vezetéi ugyanis a mostani tekintély! rendszer lazítását kívánták és visszatérést akartak a demokratikus szabadságjogok régi rendszeréhez. Azonban nemcsak a mai rendszer, de Románia külpolitikai helyzete miatt is ezek a feltételek túlságosan veszélyesek lettek volna, megindítván bizonyos erjedést a megkövesedett állapotban levő román politikában. Románia tehát nem tehetett mást, annyi felől lévén kellemetlen helyzetben, mint hogy mereven kitartott az eddigi kül- és belpolitikai irányzat mellett. Világosan volt ez látható Gafencu expozéjából, melyben többek között Csáky István grófnak is válaszolt. A semlegességi politika ismertetése közben különös gondot fordított a Német- és Oroszországgal való viszony meghatározására; erőteljesen hangsúlyozta a Jugoszláviával való szolidaritást s egyben elismeréssel szólt Olaszország balkáni politikájáról is, melynek feladata, úgymond, megvédeni Kelet-Európa szilárd helyzetét. A magyar-román kérdésről szólva, Gafencu hangsúlyozta a mai helyzet jogosságát s azt, hogy a magyar-román viszony mai területi állagán változtatni nem lehet. Szerinte a trianoni szerződés igazságos volt s a délkeleturópai államok közötti együttműködés csakis ennek keretei között lehetséges. Csáky István gróf magyar külügyminiszter azonnal válaszolt Gafencu szavaira, kiemelve, hogy felemeli tiltakozó és óvó szavát azzal az erőlködéssel szemben, hogy Románia újra feltámassza a párizskömyéki békék szellemét; Románia, úgymond, nem maradhat az egyetlen hadinyerészkedő, mert ez nem biztosíthat a Kárpátok medencéjében békét és nyugalmat.

Románia álláspontja nemcsak Magyarországon váltott ki érthető visszhangot, hanem Olaszországban is, mely egyre jobban érdeklődik a Kárpát-medence dolgai iránt. Olaszország több ízben kifejtette, hogy a balkáni és dunai területet a maga érdekkörének tekinti s utalt arra, hogy az itteni esetleges orosz akciók maguk után vonnák Olaszország azonnali tevékenységét is. Érezhető volt az olasz befolyás e szempontból Bulgáriában is, melyet pedig sokan úgy tekintettek, mintha a Szovjet a balti államokban történt berendezkedés mintájára a maga érdekkörébe akarna vonni és ott repülő- és flottabázisokat szeretne létesíteni. Mindenesetre a revíziós bolgár politika úgy török, mint főképpen román vonatkozásban felhasználta a maga javára ezeket az Oroszországgal kapcsolatban híresztelt esélyeket. Viszont az esetleges bolgár-orosz együttműködés igen súlyos következményeket rejt magában úgy Románia, mint Törökország és különösképpen a tradicionális ortodox-szláv álláspontot és a balkáni status quot önmagában

is, Olaszországgal együtt is képviselő Jugoszlávia számára. Olaszországnak tehát különösképpen érdeke és szándéka, hogy a keletközépeurópai ellentétek lecsillapodjanak s e tekintetben igen nagyra értékeli Magyarországnak szerepét, hangsúlyozván a Kárpátok hegyfalának nagy európai védelmi jelentőségét. Következésképpen Olaszország jól látja egyben Románia gyöngye oldalait is és ezért ajánlja neki, hogy egyezzen ki Magyarországgal. Olaszország mindenképpen ügyel azokra az orosz politikát érintő híresztelésekre, melyek szerint a finn konfliktus megoldása után a Szovjet Romániában keres tevékenységi területet s éppen ennek a fordulatnak akar elébe vágni akkor, mikor Romániának a Magyarországgal való méltányos megegyezést ajánlja.

Olaszországnak ez az erőteljes balkáni biztonsági politikája együtt jár a megváltozott török-olasz viszonyal is. Németország nagyon rossz néven veszi Törökországnak a nyugati hatalmakkal való megegyezését s azt is, hogy Törökország húzódozott a német gazdasággal létesítendő kapcsolatoktól. Most tehát a német politika kiváltképpen hangoztatja, hogy a háború könnyen eltolódhat keletre, vagyis a török-orosz határra, ami az indiai út, az angol petróleumgazdaság és a közelkeleti biztonság és birtoklás szempontjából közvetlenül érinti Angliát. Anglia, Törökország és az Összes többi közelkeleti mohamedán-arab-perzsa államalakulások érdekei most tehát közös nevezőre jutottak az orosz politika szempontjából, illetve azokat a szándékokat illetően, melyekkel Németország operál, a háború keletre való eltolódását emlegetvén. Figyelemreméltó, hogy mialatt Románia tárgyalásokba bocsátkozott Németországgal a vitás gazdasági kérdések dolgában, a helyzet a török-orosz határon továbbra is feszült maradt. A német politika arra törekszik itt, hogy elválassza Törökországot és Romániát. Romániára érzékeny hatást tesz az a nagy orosz katonai erő, mely harcra készen áll a besszarábiai határokon, így tehát inkább bocsátkozik tárgyalásokba Németországgal. Románia ezen az úton véli elérni azt, hogy a netán Magyarország kívánságai felől ránehezülő erkölcsi nyomás enyhíthetessék; ugyanígy reméli a szovjetorosz nyomás enyhülését is. Hasonlóképpen a német-román gazdasági tárgyalásokkal kapcsolatosak azok a híresztelések, hogy Németország ezen esetben nem óhajtja a Szovjet romániai fellépését, — ahogy némely orosz nyilatkozatok máris enyhítették a román-orosz viszony kellemetlen fejleményeiről szóló hírek hatását. Mialatt Romániát, ahol különben némi bajok észlelhetők a petróleumkutak körül is, ilyen gondok foglalkoztatják, a Szovjet túlságos óhajainak már előbb ellene szegülő Törökország megtett az orosz határokon minden védelmi előkészületet. Németország itt újabb fejleményeket vár és az orosz-török konfliktus veszélyét tartja Anglia elé, úgy vélekedvén, hogy egy orosz-török viszály, valamint a közelkeleti orosz expanzió német érdekeket szolgál Angliával szemben.

Viszont Olaszország, melynek német részről eddig — középeurópai érdekeltségeire is utdván ezzel — annyiszor ajánlották a földközitengeri élettér iránti figyelem fokozott elmélyítését, most teljes mértékben él ezzel a szerepével. Az olasz politika a földközitengeri népek szemszögéből nézi az orosz terveket s világosan felismerte a földközitengeri népek közös érdekeit. Olaszországnak az orosz-török viszony orosz szellemű megoldása semmiképpen sem lehet érdeke: egyfelől nem érdeke a Szovjet balkáni előretörése, másfelől meg a tengerszorosok kérdése miatt, mivel így az oroszok kijutnak a Földközi-tengerre. Így következett el az olasz-török viszony feltűnő javulása, mely nemcsak külpolitikai és gazdasági téren, de bizonyos vonatkozásban a közös védelmi érdekelttség terén is kifejezésre jutott. Az olasz-török viszony javulása kihat Görögországra is és Jugoszlá-

viára nézve sem közömbös. De legfőképpen Anglia örül a dolgok ilyen alakulásának: a javuló olasz-török viszony igen kihatott az angol-olasz viszony további békés fejlődésére is. Jellemző, hogy a szigorított gazdasági blokádot a nyugati szövetségesek úgy hajtják végre, hogy mindenképpen tekintettel vannak Olaszország érdekeire. Így az utóbbi időben mindjobban élénkülnek az angol-olasz gazdasági és szellemi kapcsolatok is. Oroszország nyugati politikája segítette úgy Angliát, mint Olaszországot abban, hogy felismerjék közös védelmi szempontjaikat.

Mialatt Olaszország így közreműködik a közelkeleti biztonság és béke kérdéseiben, ez nem jelenti azt, mintha valamit is engedett volna eredeti politikai célkitűzéseiből. Ez különösképp világosan látható a magyar és az olasz politika kapcsolatain. A Balkán és Középközép-Európa kérdéseiről szólva, Olaszország állandóan hangoztatja, hogy politikája elsősorban revizionista jellegű s egyedüli vezérlő princípiuma a konkrét olasz érdek, ami természetesen akkor, amikor Németország is például a Szovjet és Törökország, a Szovjet és Anglia dolgaiban aszerint jár el, ahogy érdekeit felismerni véli a háborús konfliktus eredményeinek kiaknázása tekintetében. Ciano gróf olasz külügyminiszter december 16-án tartott nagyszabású beszámolója világosan megmutatta az olasz külpolitikának határozott vonalvezetését. A beszéd igen lényeges része volt az, amikor az olasz külügyminiszter a kominternellenes egyezmény, illetve a bolsevistaellenes olasz külpolitika jelentőségét fejtegette. Külön jelentősége van annak a kijelentésnek, mely szerint Albánia olasz és Cseh-Morvaország német okkupációja között nincsen semmi összefüggés; különben is az olasz külügyminiszter Albániát illető fejtegetéseiből kitűnik, hogy a mai balkáni helyzetben mekkora a jelentősége annak, hogy Olaszország birtokolja Albániát. A német-olasz barátság változatlan hangsúlyozása mellett a szovjetellenes olasz külpolitika markáns körvonalazása volt a beszédben az az egyik elem, melyre Európa különösen felneszelhetett. A másik Magyarország keletközépeurópai szerepének és Olaszországgal való együttműködésének méltatása volt. Az olasz kamara viharos tetszéssel fogadta a meleg és szép szavakat, melyekkel az olasz külügyminiszter vázolta a magyar-olasz barátság konkrét jelentőségét a mai középközépeurópai helyzetben. Egyben az olasz külügyminiszter arról is részletesen beszélt, mennyire fontos manapság, hogy a keletközépeurópai államok egymás között békésen megegyezzenek. Ezek mögött a megnyilatkozások mögött mindvégig ott volt a Szovjet balkáni és keletközépeurópai terveinek feszült hangulata és Olaszországnak velük szemben vállalt hivatástudata, mely Magyarországot is jelentősen érinti. Az olasz külpolitika, mondják hivatalos és félhivatalos kommentárok, változatlanul kitart a kominternellenes egyezmény mellett. Az igazságos békére irányuló vágy mellett Olaszország számára a német-olasz szövetségben alapvető indíték volt a kommunizmus elleni küzdelem. Ezt az antikommunista állásfoglalást Olaszország a mai helyzetben sem adta fel. Ez azonban nem jelent ellenségeskedést a Szovjetkormánnyal szemben, hanem csupán azt, hogy Olaszország szembeszáll a romboló és felforgató törekvésekkel. A német-olasz viszonyról szólva ezek a kommentárok — köztük a legjelentősebb Virginio Gaydái — kiemelik, hogy a német-olasz szövetség védelmi és nem támadó jellegű s Olaszország mindvégig eleget tett szövetségi kötelezettségének. Az olasz külügyminiszter beszéde s az ezt kísérő hivatalos megnyilatkozások igen mély benyomást tettek egész Európában, különösen a Balkánon, Jugoszláviában és Magyarországon. De a közvetlenül érdekelteken túl az orosz expanzió új korszakában egész Európára nézve igen nagy jelentősége van az olasz állásfoglalásnak, aminek összes részleteit igen méltányolják Nyugat-Európában.

MIALATT A BALKÁN és Keletközép-Európa kérdéseiben Olaszország, egyedül saját létérdekeit tartva szem előtt, ilyen határozott módon járt el, Németország számára a háború újabb és veszélyesebb korszakába érkezett el. Nem mintha a hadviselés eddigi tapogatózó mozdulatai változtak és változhattak volna a téliesre vált időjárás alatt. Németországban egyre nagyobb lett annak a felismerése, hogy igazi ellenfele Anglia s mialatt a Szovjet a német-orosz megegyezés értelmében olyan jelentős előrehaladást tett a régi orosz politikai célok elérése és a nyugati befolyás felé, ennek következtében a keleteurópai részeken feladatát befejezettnek tekintő Németország is nyugatra fordult. Ennek az új nyugati német orientációnak volt egy részlete az a háborús feszültség, mely Belgiumot és Hollandiát a múlt hónapban elérte s amely javarészt onnan eredt, hogy Németország rossz néven vette a két gazdag semleges államtól, hogy túlságosan enged az angol blokádnak s a Németországot sújtó gazdasági rendelkezéseknek. Ezenkívül nyilvánvalóan nem volt érdektelen Németország számára az sem, — gyanítják angolok, franciák és semlegesek — hogy a belga vagy holland partokról elhatározóan befolyásolhatta volna Anglia helyzetét. Közben azonban Belgium és Hollandia felől elmúlt a háborús feszültség, bár időnként — a finn-orosz háború példájára — újra meg újra felbukkannak a Belgiumot és Hollandiát idegesítő háborús hírek. Németországot emellett belső vonatkozásokban sokat foglalkoztatta a müncheni merénylet ügye, melyben Anglia kezét keresi; rejtélyes céllal járó angol ügynökök estek német fogságba a holland határon és sikerült kézrekeríteni, a titkos rendőrség jelentése szerint, magát a merényletet is, aki mögött a német hivatalos megnyilatkozások szerint Anglia állana. Mindezek a hírek természetesen erősen hozzájárulnak az angolelles politikai elmélyítéséhez.

Közben Németország erélyesen folytatja a hódoltatott lengyel területek átszervezését; az ausztriai és csehországi zsidókat óriási számban telepítik át a lublini körzetbe s viszont a Németországgal határos lengyel területekről is eltelepítik a lengyel lakosokat; erre a vidékre balti és olaszországi német telepéseket szándékoznak telepíteni. A lengyel erdőségekben és a Kárpátok rengetegekben még meg-meghúzzák magukat a lengyel seregek kis maradványai s a német közigazgatásnak súlyos gondjai vannak bizonyos lengyel akciókkal, melyek nem egyszer bizonytalanná teszik a hódoltatott területre jött németek helyzetét. Figyelemreméltó, hogy a német hódolt területekről sokan mennek át lengyelek a szovjet-orosz-lengyel vidékre és fel-felbukkan a lengyelek végső kétségbeesésében egy szovjet-lengyel megoldás jövődől terve is, mialatt Párizsban az emigráns lengyel kormány, Pilsudski és Beck autoritatív-diktatúrás politikája ellenzőjének, a régi szabadságharcos Sikorski tábornoknak vezetése alatt igyekezik fenntartani az Anglia és Franciaország államfői által hivatalosan is elismert jogfolytonosságot. Az új lengyel politika Párizsban élénk kapcsolatot tart a cseh politikai törekvésekkel, el akarván kerülni a jövőben azokat a súrlódásokat csehek és lengyelek között, melyeknek végeredményben Németország látta hasznát. Magában Csehországban is komoly rendszabályokhoz kellett már október végén, a cseh felszabadulás ünnepén, nyúlania a német kormányzatnak a prágai tömegek ellen, melyek gyászruhában énekelték a cseh himnuszt és könnyezve, némán tüntettek a régi rendszer mellett. Az emigrációban levő Benes-rendszer emlékét, úgy tetszik a hírekből, mégsem sikerült a német szuverénitást és a szűkebb cseh népi elvet szintézisre hozó Hácha-kormányzatnak a csehek szívéből kiküszöbölnie; a német protektorátusi kormány állandóan észlel gyanús jelenségeket, melyek a Benes-rendszer emlékének továbbélésére vallanak. Az október végén történt események után november közepén a protektorátusi kormányzat beve-

zette Cseh-Morvaországban a kizárólag csehekre vonatkozó statáriumot és igen súlyos megkorlátozásokat alkalmazott a prágai egyetemi ifjúság ellen, mely vissza-visszagondolt Benes rendszerére és benesi szellemben cselekedett. A csehek úgylátszik otthon hírt vettek Benes külföldi akciójáról és ennek rezgése volt a prágai nyugtalanságok. Ily módon a háború elég súlyosan érinti fiaiban Csehországot, mely előbb azt hitte, hogy a Hácha-féle megoldással a nehéz európai helyzetben időleges biztonságot szerez magának, mialatt Lengyelországnak annyi tragédia között kell összeomlania.

A német-angol vonatkozásokat az ellentétek fokozása jellemezte. Németország hajói tovább nyugtalanították az angol hajózást s a rejtélyes úszó aknák, melyeket Anglia német eredetűeknek tartott, teljesen bizonytalanná tették az angol partok körüli tengeri utat. Mindez azonban nem hatott csillapítóig az angol háborús kedvre, sőt fokozta. A Maginot-vonalban angol csapatok viszik most a vezető szerepet és az angol és francia kormányok, melyek különben teljes gazdasági együttműködésre léptek a háború tartamára és az utána következő időre, szigorított blokádot határoztak el Németország ellen. A tengeri és a légiháború fokozódott s a szigorított blokádnak rendkívül kellemetlenül érintette a semleges államokat is, bár ugyanekkor Anglia mindenképp méltányolni igyekszik a semlegeseket, de főképpen Olaszország érdekeit. Anglia számára a háború igazi jelentőségét ma már nem is Németország adja, — annyira bíznak a gazdasági blokádnak erejében és hatékonyságában — hanem sokkal inkább Szovjetország, melynek fokozott nyugati politikáját Németország támogatta, szinte életre hívta és most Anglia ellen teljes élességében ki akarja használni. Németország Oroszország aktivitását nyilvánvalóan elsősorban hatalompolitikai okokból értékeli és mozdítja elő; ezalatt azonban Anglia és a semlegesek előtt nyilvánvaló, hogy Oroszország előretörése nemcsak az orosz hatalom, illetve egy újonnan és sajátosan fejlődött orosz népi szovjetnacionalizmusnak a cári politikához rokonuló kibontakozását jelenti, hanem egyben a bolsevizmus terjeszkedését is, aminthogy ezt Olaszország oly világosan felismerte és amint ezt a komintem, az orosz külpolitika és a hadsereg különböző síkú működésének végső összhangja is bizonyítja.

Az ÚJ OROSZ előretörés iránya azért fontos Anglia szempontjából, mert ez az északi államok, illetve az Északi-tenger irányában történik. A gazdag és békés skandináv államokat azért érinti egyéb okokon kívül annyira kellemetlenül az orosz térhódítás. Anglia és vele együtt Amerika is teljes mértékben méltányolja ezeket az aggodalmakat, bár a legutóbbi időkig Angliában olyan szempontok uralkodtak, melyek a lehetőségig kímélni akarták Oroszország érzékenységét. Mialatt ugyanis Anglia a főelleniséget Németországban látja, úgy találja, hogy a német-orosz gazdasági és politikai viszony nem fejlődött úgy, ahogy ezt a német politika remélte. Anglia arra épített ezekben a feltételezésekben, hogy az orosz politika szempontjai elsősorban önérdékűek és csak addig tart együtt Németországgal, míg eléri céljait. A valóság ezzel szemben az, hogy Orosz- és Németország, ha teljes együttműködésük nem valósult is meg minden téren, szívesen használják egymás magatartását Anglia gyöngítésére; a figyelő szem egyre inkább látja, hogy bizonyos összjáték alakult ki Németország és a Szovjet között, melyeket ezúttal nem befolyásolnak világnézeti állásfoglalások. A Szovjet iránti tapintatból Anglia eddig tartózkodott attól is, hogy az általa különben annyira támogatott emigráns lengyel kormányzat részére kötelező kijelentéseket avagy csak halvány utalásokat is tegyen azon területek felől, melyek orosz uralom alá kerültek és ahol most a régi lengyel, illetve lengyel- és oroszellenes ukrán nacionalizmuson győzedelmeskedik a

nagyorosz-bolsevista politika. De amikor a Szovjet Finnország felé indította meg nyugati előretörését, — hiszen Finnország déli és északi tengeri támaszpontjai úgy a skandináv államok, mint Anglia, illetve Amerika felé is fontosak — az angol politikának egyszerre fontolóra kellett vennie azt, vajjon Oroszországot valaha felhasználhatja-e számításaiban. A Szovjet magatartása ugyanis többé nem enged semmiféle olyan illúziót, mint amilyen illúziókkal annak idején a kollektív biztonság hívei, akkor még németellenes éllel, visszahozták Oroszországot az európai politikába.

Ismeretes az az ellenállás, melyet Finnország tanúsított a soká elhúzódó moszkvai tárgyalásokon a Szovjet követeléseivel szemben. A finnek hangoztatták, hogy függetlenségük és integritásuk sérelme nélkül békésen bármikor hajlandók megegyezni a Szovjettel, mely nyilvánvalóan félteni látszott Finnországtól a maga biztonságát és területi állagát. Az orosz hivatalos megnyilatkozások szerint Oroszországot finn invázió fenyegette s Leningrádot komolyan veszélyeztették a finnek. Azt is hangoztatták az oroszok, hogy a finneket Anglia bujtotta fel oroszellenes magatartásukra, akárcsak a törököket. Oroszország itt nyilvánvalóan olyan külpolitikai módszereket akart alkalmazni, melyeket előzőleg más viszonyok, más adottságok között és más jogalappal már Németország kipróbált. Oroszország előbb azt hitte, hogy a német-cseh viszony analógiájára járhat el a finnekkel, majd meg hogy a német-lengyel háború megfelelő például szolgálhat arra nézve, hogy a Szovjet Finnország hódoltatásával elérje a norvég és svéd határokat. Az új szovjet-irredentizmus propagandája szerint Svédország és Norvégia északi részei a Szovjethez kell hogy tartozzanak. Németország megértéssel figyelte a Szovjet akcióját és mikor már a finn-orosz háború kitörése után olyan hírek merültek fel, hogy a finneknek a németek támogatást nyújtanak, hivatalos helyről ezt a legélesebben megcáfolták. Bár ugyanakkor kétségtelen, hogy a német hadsereg régi köreiből nem halványult el teljesen az 1918-as erőfeszítések emléke, mikor németek és finnek közösen küzdöttek a bolsevizmus ellen. Az is érdekes, hogy a szovjetellenes német politikai kurzus idején Németország igen bátorította a finneket egy esetleges szovjet- vagy kominternellenes politikára s például annak idején német befolyásra tartózkodott a finn politika a lengyel külpolitika balti biztonsági terveitől. Most természetesen ez a régi helyzet teljesen megváltozott s ha Németország a finnek ügyében tartózkodást tart magára kötelezőnek a szovjet-orosz-német barátság értelmében, annál több rokonszenvet és aktív támogatást talált Finnország Olaszországban, mely repülőgépekkel és önkéntesekkel sietett segítségükre, illetve Angliában és Amerikában, mely utóbbi különösképp nagymértékűt a finnek szabadság szerzetét, becsületérzését és polgári erényeit. Nem érdektelen megemlíteni, hogy a Szovjet finnországi eljárása heves ellenérzéseket váltott ki Japánban, mely hangoztatta a finnek régi mongol eredetét és megcsillogtatta Amerika és Anglia előtt egy esetleges oroszellenes együttműködés lehetőségét. A kominternellenes szellemhez Japán ma is buzgón ragaszkodik, viszont Amerika és Anglia érdekei a Távol-Keleten homlokegyenest ellenkeznek a mai helyzetben Japánéival, következésképp itt nem jöhetett létre semilyen megértés és különben is Anglia itt óvakodik a világkonfliktus elmélyítésétől.

Miután november végén Oroszország megszüntnek jelentette ki a finn-orosz megnehtámadási egyezményt, nyíltan kitört a két állam között az ellenségeskedés. Helsinki és a többi finn városok között orosz repülőgépek jelentek meg s mindenütt pusztulás jelezte útjukat. De a kezdeti orosz sikerek után azóta is hősiesen tartja magát az oroszok számára rendkívül nehéz terepen a finn ellenállás. A szovjet közben „finn népkormányt.“ alapított és ezzel egyezményt kötött. Az újult és egyre erősebb orosz offen-

zívák között is hőiesen tartja magát a finn ellenállás s nyilvánvalóan nem hat erre a szabadságharcos lelkesedésre az a szovjetelmélet, mely szerint nincsen háborúban Finnországgal, csupán a finn népet akarja segíteni az uralkodó klikk elkergetésében. A finn nép ellenkezőleg: példátlan egységgel kelt harcra a Szovjet ellen s nemcsak hogy megállította az orosz rohamot, de nem egyszer komolyan veszélyeztette is a határmenti orosz területeket. Az orosz taktika az, hogy elvágják Finnországot a Svédországgal és Norvégiával való összeköttetéstől és így Európától: rettenetes orosz véráldozat és anyaggazárlás között ez a törekvés mindeztideig nem járt sikerrel; a finnek mindenütt hőiesen megállították az orosz előrenyomulást.

December közepén ült össze a Népszövetség közgyűlése, melyhez Finnország támogatásért fordult. A közgyűlés kizárta Szovjet-Oroszországot tagjai sorából s ez alkalommal Németország újjólag élénk támadást intézett a genfi intézmény ellen. A Szovjet kizárásának, ha nincs is túlságos jelentősége gyakorlatilag, erkölcsi hatása annál nagyobb. Viszont kétséges, hogy az elaggott genfi testület döntése, mely talán komoly szakítást hozhat Anglia, Franciaország és Oroszország között, nem vezet-e oda, hogy Oroszország még jobban felajánlja aktív támogatását Németországnak. A mai háború bonyolult hármas frontján még további meglepetések és változatok várhatók.

GOGOLÁK LAJOS

TAMÁSI ÁRON ÚTJA

MÍG „más írók szaladt készséggel nyilatkoznak önmagukról“, Tamási nem kedveli a vallomások műfaját, hallgat, vagy legfeljebb kevéssé megfogható góbéságokat oszt ki a kíváncsiaknak. Négy-öt személyes vonatkozású, többé-kevésbé önvallomásnak számítható cikke van, igazán nem nagy és nem biztató alapanyag, annak, ki Tamási emberi és írói fejlődését, jellemét keresi. Rajtuk túl legfeljebb Tamási műve és néhány kritikus hozzászólásai adhatnak segítséget. Élő íróról lévén szó, csábíthatna az a gondolat, hogy nem kérdezhetnők-e meg őt magát önmaga felől? De éppen tőle aligha várhatjuk, hogy komolykodó kérdéseinkre ne székelyeskedve válaszoljon. Maradnak hát a könyvek, a mű, az objektívált és játékos vallomás; s maradnak a kritikusok, szubjektivitásaikkal.

Az író művének felhasználása is tartogathat veszélyeket. A főszereplőnek az íróval való azonosítása mindig csábít, de inkább csak tévedésekre szokott okot adni. Az irodalomtörténeti életrajzok gyakori „hibalehetősége“ az a törekvés, mely a mű minden epizódjában az író életének morzsáját s az elhullatott emlékezés darabjait keresi. Óvatosságba Ígérünk hát öltözni s vállaljuk inkább a hasonlóságot a Tamási látta irodalomtörténészekkel, „akiket általában nem kínoznak az eredeti gondolatok“, mert ezúttal nem a gondolatok eredetisége, hanem valószínűsége, igazsága a cél.

1897-BEN SZÜLETETT Udvarhelymegyében. Szülőfaluja, székelyei-vel olyan szemében, mint egy óriás kóberes szekér, melynek egy hegy van elébefogva, mérhetetlen fekete gebe. A kép talán amerikai eredetű, a „cowered waggon“ éppen úgy hőskort idéz, mint a körülzáró hegyek másutt említett körfala. Elzártágával és sülyedettségével ez a falu önkénytelenül is a pusztuló „mélykultúrát“, a helyi babonákat juttatja eszünkbe, a mitikus Tamási-írások őstalaját. Tamási szülőjének érzi, aki egy csillagos téli estén szomorú, mókás mese után foganta. Törekvéseinek a falu a motorja. Irodalmi jellemét legelhatározóbban ez a szülőfalu, a székely, paraszti származás szabja meg. „A születés sok mindent megmagyaráz, ami egy írásműben láthatatlanul és mögötte érezhetően jelen van ...“ mondta maga is egy nyilatkozatban. A székelység jellemvonásokat és öntudatot jelent. Az öntudatnak, amit Ábel oly hetykén hordoz Amerikában, csak Trianon óta van értelme, de alapja, a székely jellemvonások jórésze a faluban gyökerezik. A pa-

rasztság is helyzet és öntudat keveréke. Egy, a Pásztortűzben megjelent cikkében Tamási elmondja, hogy családja paraszti származású. Csak ritkán sikerült közülük valakinek „megkapaszkodni az úri rendben.“ Az egyik is inkább az „Istenben kapaszkodott meg,“ mert pap lett. Tamási maga sem az úri rendbe érkezettnek vallja magát, csak az irodalomba jutott be, de ott is megmaradt a parasztöntudat vállálójának. Ezt az öntudatot is későbbi indítékok ébresztették fel, — világhelyzet, szocializmus, magyar népiesség — de érzelmi alapja, az irodalmi tárgyválasztás és feldolgozásmód belső indítékai még a „munkás és falusi gyermekégből“ adódtak.

Gyermek és szülő viszonyának a faluban kapta meg alapvető és uralkodó élményét. Csórja Péter alakjából, Ábel és Mátyás apjának figuráiból az irodalmi alakítás lehántásával kielemezhető a valóságos apa lelki hatása, a különböző célú írások eltérő alakformálásán átérzik az ősfoma. Csórja Pétert a romantikus parasztlegenda túlozza el, de a beteges, gyöngébb gyereknek a hatalmas erejű apára vonatkozó emlékképei is belejátszanak. Ábel apjában a mókás, Mátyáséban a küzködő, tragikus székely a külső máz. De az oly gyakori és végelemzésben egyforma apa-fiú viszonynak belsőbb fordulatai itt is igazi emlékekre mutatnak. Az igazi apa is hitt a fiában, az is iskolába küldte. Vitáikban az iskolázott fiatalember meg-meglődülő folényérzete és megbánásai nyilatkoznak meg. Kötődéseik, játékos beszédjük, ez a legjellegzetesebb Tamási-tulajdonság is a valóságból nőtt ki és valóságra mutat vissza. „Apám is nagy humorista volt, — írja — mindig úgy szántott, vetett, kaszált és erdőit, mintha ide a székely faluba lett volna deportálva valahonnét, ahol többet akart tudni, mint más, erősebb és férfiasabb akart lenni, mint a többi... Szótalan és komor számkivetésben élt szegény eszes apám és ivással igyekezett segíteni a számkivetés méltatlanságán és keserűségén.“ A kötődő székelyeskedés menekülő jellegét is jól megmutatják ezek a sorok.

Az anyaalakokban ugyanaz a figyelmet ébresztő egyöntetűség, felfogásnak, ihletnek ugyanaz az élményre mutató melegsége.

A kilencedik karácsony hajnalán Tamási véletlenül átlövi a kezét. Az eseményt először egy Pásztortűzbeli novella meséli el. A karácsonyeste hangulatában ott van, jóval a későbbi novellák és a Jégtörő Mátyás előtt az egész Tamási-féle misztikus látás. Különös, titokzatos éjjelben a nagyobbak lövöldöznek, riogatnak; hóból, földből, égből, titokzatosan élővé lesz maga a világ is. Egy eleven kisgyerek, akit „helytelennek neveztek, pedig csak nyughatatlanság volt benne,... akit tekergőnek is címeztek, pedig csak romantikus volt,“ a titkok után való kóborlás vágyában addig babrálja a bátyja pisztolyát, amíg az átütí a kezét. Orvoshoz viszik. Ekkor kerül először túl a falu határán. Az orvos varrni kezdi a széttépett kezét s amikor a kisfiú fájdalmában felkiált, durván rászól. A gyermek a durvaságból hirtelen támadt daccal többet ért, mint várnék. Megérti az osztálykülönbségeket, megérti, hogy túrnie kell és hallgatnia, hogy az igazi lényeg úgysem a kiáltáson fordul. „A vérben, az idegekben, a koponyában, a szívben van az élet, a száj néma marad a legigazibb pillanatban, mert a szó és betű csak civilizáció.“ Ez az orvosjelenet megvan a „Ragyog egy csillag“-

ban is s a régi élmény teljes értelme itt világosabb lesz, az úri társadalommal való első kellemetlen találkozás érzése élesen látott osztályellentétte, osztályértetlenséggé szélesedik. Ez a jelenet azok ellen látszik bizonyítani, akik Tamási népiességét, az úri osztályra vonatkozó bírálatát egyszerű divatnak igyekeztek feltüntetni. Itt a „vér, az idegek, a koponya és a szív“ beszél.

Tizenegyéves korában az apja viszi, küldi tanulni. Csórja Bódi napjai a városban bizonyára a parasztéposz szellemében túlozzák el saját diákkorát, de azért nem kell azt hinnünk, mintha az úr és parasztellentétet itt nem lett volna alkalma érezni. „A falusi származást csak nagyobb szellemi és fizikai erővel lehetett a tanuló társakkal és a tanárokkal feledtetni.“

Mint diák, önként megy a háborúba. „Úsztam a Piáve vizében.“ 1918 ősze Erdélyben találja. Ez az az idő, amikor a tiszt rangjelzéseket s a kitüntetések kezdik letépni a katonákról. Erdélyben mindenki tanácstalan. A felbomló ország zavarában a fiatalság tehetetlen tettvágya gyötri. „Borzongott, hogy dús értelme kínba s sötétségbe hulldogál, s hogy csontjain vonaglik és izzik minden energia, mint az ezeréves kincs kigyulladt tüze a vízparton. Naponkint agyonverte magát gondolatokkal s akár a tömlecbe rekesztett fény, kijárást keresett magának a világba.“ De a vízpartot nemsokára elöntötte az ár s Erdély olyanformán esett szét, véletlenül, értelmetlenül, mint ahogy az „Ecet“ hőse elpusztult.

Néha megpróbálta fölvenni diákkönyveit, amelyekben „egy másik élet himnusza sírt.“ Egyetemre jár, kereskedelmi akadémiába. A napok hol jók, hol rosszak. Magyarország ekkor kezd kilábolni az állami és szellemi felfordulásból, de a vajúdas még igen hangos. Csak az erdélyi zűrzavar lehet nagyobb. „Ezen a kicsit nagyzó Európa mintácskán“ — ahogy Moher írja — a politikai és emberi bizonytalanságot a „kontinentális korszerűség“ expresszionista lármája kíséri.

„Platon, Hegel, Marx és Jaspers...“ a nevek, amelyeket Moher kiragad, elsősorban diszparát voltokkal jellemzők. Ahhoz a meg-
rázkódtatáshoz, amit a székelnek a román uralom, a parasztnak a kommunizmus, a tanult embernek a jövő bizonytalanság jelent egy stílusromantika élményének s egy erőmitosz eszmevilágának meg-
rázkódtatása járul. Az az írói szemléletmód, amit Tamásiban Szabó-Dezsősnek szokás tartani, az összeomlás és az első Tamási-kötet megjelenése közötti időben, 1919 és 1925 között keletkezett.

Az erdélyi gondolat is 1920 után kezd kialakulni az erdélyi magyarság folyóirataiban. Tamásit is ekkor látja először érinteni. Egy 1929-ből való, 1921-re visszavetített novella úgy mutatja be, amint népének sorsán elmélkedve jár-kelel, mint egy lázongó kísértet, mint egy megszenesedett és holtakhoz beszélő lármafa. „Így ment ez egész júliusban, s tova augusztus közepéig. Akkor könyvekhez menekültem, azonban egyiket a másik után ejtettem ki kezemből. S akkor egy reggel, nem tudom honnan és hogyan, az a szó jött a számra: Erdély! Többször elmondtam magamban s mindinkább olyan lett ez a szó, mint egy óriás hajó, amelybe fel lehet szállani s amellyel új partot is lehet érni talán ...“

Egyelőre még csak a valóságos hajó kellett jöjjön, az amelyik Amerikába vitte. Mi volt ez a kivándorlás? Át akarta tán vágni az erdélyi helyzetet meneküléssel? Vagy a megélhetés kényszere vitte s kezdetől készült a hazatérésre? Ábel erre nem ad feleletet.

Mi volt Amerika hatása Tamásira? Ábel ebből is keveset árul el. Csavargásai során még csak Tamási igazi foglalkozásával (banktisztviselő) sem találkozik. Egyáltalán a mellékesemények, még ha személyes élmények is, túlságosan az Ábel-alakhoz formálódnak. Az öntödējelenet az amerikai gépesített munka embertelenségére vonatkozó bírálatokat ügyesen költi át. Ábel belefárad az Örökké egyetlen kulcsforma mintázásába s egy reggel csillagokat kezd csinálni. „Ki parancsolta?“ — kérdezik. „A lélek mondta!“ A fordulat szépen melegszik át. De hát a székelyt a gyáripár nem fenyegeti, s Ábel-Tamási hasznos ajándékokat igyekszik hazahozni. Az egyik, a néger tanulság, hogy minden ember ember. Ennek a székely helyzet transzilvanista útkeresése ad értéket. A másik a hazafiság tanítása, emberies hazafiságé: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.“

Íróvolta is Amerikával kezdődik. Amíg a külföldjáró magyarok legnagyobb részét külföldi helyzetismerettel, útirajzzal igyekeztek irodalmi érvényesülésük útját egyengetni, Tamási Amerikában a széke-lyekről ír novellákat. Az első Tamási-elbeszélés a kolozsvári „Ellenzékben“ jelent meg, 1922-ben. De az első kötetét, melyet legnagyobb rész Amerikában írt, a „Lélekindulást“ a világba elbolygott szomorú gyermek felajánlja s visszaadja „Erdélynek“. Amerikai keltezésű még a „Hajnali madár“ novelláinak nagyobb fele is.

Az első Tamási-könyvek: útkeresés, amelyben sok idegen hang, erőltettség váltakozik egy erős tehetség egyelőre bizonytalan nekinekilendüléseivel s olyan csírákkal, amelyeknek értelmét csak későbbi Tamási-könyvek fejtik meg egészen. Az egész erdélyi irodalom útkeresés ekkor s különösen azzá lesz egy írónál, aki még annyira sem veheti át a pesti, vagy magyarországi hagyományt, mint szabályos regényeket és szabályos novellákat író erdélyi társai, mert őt egy azoktól idegen, alig érintett környezet és tárgykör, a székelység érdekli.

Valóban úgy látszik, mintha Tamási egészen hagyománytalanul indulna, hagyománytalanul, tárgyával, anyagformálásával, nyelvvel egyaránt. Bíráloít is meglepi, hogy milyen kizárólagossággal érdekli őt a székelység. Meglepi őket ábrázolásmódja, az „örületbe néző tragikum s a tragikumot fellökő vicc“ keveredése. Csodálják a „naiv könnyűséget, mellyel a valóságot és az irrealitást keverni“ tudja. A „Lélekindulás“ ideges, népiesen cifrázott nyelvét az egyik bíráló „regenerációnak“ nevezi. „Talán most még túlhajtottan az, de kell ez a stílusátfrissülés, nyelvgazdagodás, szellemkicserélődés.“ „Ennek a felfogásnak szellemében néz vissza maga Tamási is indulására.“ „Nekünk újra kellett kezdenünk sok mindent s nem utolsó sorban formát és nyelvet... a mi mondanivalónk egyetlen előde az összeomlás, kortársa pedig az erdélyi névtelen magyar . . .“

Ennyire társtalanul, hagyománytalanul mégsem áll Tamási „lélekindulása“. A tárgyválasztásnak vannak anekdotás előzményei, a nyelv felhasználja a nyugatosok stílusújításait s ami fontosabb, sem

a tárgy, sem az eszmevilág nincs elzárva a kortárs magyar irodalom hatása alól. Tamási székely-paraszt származása szerencsésen találkozik a magyarországi parasztra forduló érdeklődéssel. A „vér, idegek, koponya és a szív“ parancsa alá paripát ad egy korszerű paraszt- vagy inkább élet-ideológia. Az anyagon, amiből a Tamási-elbeszélések épülnek, nem egyszer érzik az érdeesség, a más adta forma. Egy 1923-ból való Amerikában írt elbeszélés így beszél egy cigánylányról: „Tökéletes élet-szimbólum. Megteremtett és azonképpen megmaradt ősigazság, ösztön, vágy, kacagás, új életek szép ágyasa, törvény szavára pompájában kinyíló embervirág. Ő a tudomány, illúzió és betegség nélkül való igazgyökér: Ősember, aki szentség, a többi mind hazugság

A hatást akkor is Szabó-Dezsősnek kellene neveznünk, ha a „Szűzmáriás királyfídra vonatkozó ismeretes bírálat meg sem íródott volna. Ez a regény az útkeresés középpontján áll, jellegzetesen zavaros keverék. Származása alapélményének kimutatására átveszi a parasztmítoszt, az eposzi regény formájában hősei „halhatatlan méltósággal járnak, amilyen csak istennek és a parasztnak adatott,“ Csórja Bódi csillag az égen, aki időt jelző fa lesz, székelyek látószeme, titkokat olvasztó tűz és elme. Bódi „mámoros kínokkal érzi, hogy egy élet lobog benne, meginduló sziklaország.“ A történet önéletrajzi elemekkel látszik indulni, de már az iskola rajzában igen különböző hatások és célok keverednek. Bódi végül is visszatér a faluba, „az egyedülvaló háborgó tengerszemhez, amelyben élve vagy elveszve minden megmarad örökre.“ A Mária-csoda katolikus ihletésű. Hatása alatt Bódi-ból az lenne tán mégis, amit a székelység vár tőle, de tragikusan, féltékenység miatt kell meghalnia. Hogy miért örök példa és erőtadó jelkép a székelyeknek, azt érteni nem, legfeljebb érezni lehet a faji szeretet mámorában, a „vér és szív“ szaván.

Hogy a „Szűzmáriás királyfiéval záruló korszakban Tamási csupán utánzó lenne, az korántsem igaz. Rámutathatnánk itt a történetformálás bizonyos sajátosságaira, a párbeszédre, a jelenetezésre, humor elevenségére, lírai erejére (Szép Domonkos Anna), a tehetségre, amellyel a „novellaműfajt magához modellálta.“ Az elmúlt évek távlatán át egyéniségének megkülönböztető jelei csak élesebbé váltak. Tamási későbbi fejlődése szempontjából különösen a csoda iránti érdeklődése fontos. Az anekdotától, amilyen az „Ördögváltozás Csíkban,“ a különös esemény népi mitologizálásán át, („Székely Antikrisztus“) az olyan mitikus mélységig, mint amüyent a „Megnyitom a földnek száját“ című elbeszélésben oly nagy örömmel vettek észre az erdélyiek, tényleg a kimeríthetetlen belső mitológia űzi szentivánéji játékát. „Az Okkersárga Ábrahám“-ban a falu éjjeli álomélete mutatkozik meg, babonák, örökölt hiedelmek keresik az író gondolatvilágába való beilleszkedés lehetőségét, a „Jégtörő Mátyás“ boszorkányjeleneteinek itt vannak az előképei. A falusi, gyerekkori emlékanyagot még tétován használja, de látszik, hogy a világ nem zárul le neki a tapintható realitással; a lelkéből, a természetéből tör elő valami, s egyre inkább érdekesebb, fontosabb, csábítóbb lesz, mint a kézzelfogható valóság.

A „Szűzmáriás királyfi“-t a székelyeken való segítség vágya táplálja. A segítség módjára még nem tud feleletet. Sőt a „Rézangyal“-ban mintha a segítő jószándék értelmében kételkedne. Lehet-e egyáltalán helyes tanácsot adni a népnek? A kisebbségi élet elsősorban a „nagy szavakból“ ábrándít ki. A „Rézangyal“ szerint a sok kenetes beszéd vitte romlásba a világot. „Eszkendőkön keresztül megfigyeltük, hogy akiknek zeng és kenetesen beszél a nyelve, azok töltötték meg a levegőt élő gázokkal, a vizeket mérgekkel és embertársaik szívét hazugságokkal.“

A nemzeti szerencsétlenségeket követő idők irodalma természet-szerűleg fordul a múlt felé; a nemzeti nagyság régi ihletését és a szerencsétlenség okait egyenlő hévvel keresi. Az írók visszafelé figyelik „eszkendőkön keresztül“ a múlt hibáit. De mintha Erdély nem fordulna igazán őszintén a múlt felé. Tamási úgy érzi, mintha itt is „kenetes nyelvek“ beszélnének. Paraszti származásával, szocialista nevelésével nem tudja gyanú nélkül nézni, ahogy más társadalmi osztályba tartozó író társai az erdélyi múltat kezelik. A történeti regénynek egész Európában nagy divatja van, de az erdélyi történeti regény mintha csak a jelen kérdései elől menekülne a múltba. Mintha a tegnapi is elkerülné csak olyan múltba szállna szívesen, ahol a jelen kérdései már nem merülhetnek fel. Hazafiságról természetesen nem lehet úgy beszélni Erdélyben, ahogy azt a magyar lélek kívánná, de lehetne és kellene beszélni társadalmi reformról. Tamásinak, akt Moher szavai szerint Marx-szal is kacérkodott, a történelmi regény a reform megkerülésének vágyát jelenti. A „Brassói Lapokéban 1930-ban megjelent cikke ezért követeli az írótól a helytállást: „Vallani és Vállalni!“ Vallani és vállalni, mert a szociális reformok hiánya juttatta Erdélyt oda, ahova jutott.

A „Címeresek“-ben ez a lelkiállapot keres kifejezési formát. Vallomás ez a tegnap bűnéről, Erdély elvesztése idejéről, közös sorsvállalás a paraszttal, a segíteni akarással. Vádirat, kétségbeesés és lázadás. Aki elhallgatná a társadalmi reform szükségességét, aki ki nem vallaná a múlt bűnét, az Tamási szemében a leigázott gebére, az ökrök kérődző nyugalma, a szamarak vízholdó fájára hasonlítana. „Kedves könyvem, olyan vagy, mint a jófajta paripa; táncolsz, rúgsz és harapsz. Szereted az egyenes utat, melyen az erő és a haladás ritmusát galoppban dobod.“ A rúgások és harapások egyelőre visszafelé sikerültek. A könyvet senki sem akarja kiadni. Amikor Tamási saját költségére mégis kiadja, általános felháborodás és a támadások özöne fogadja. Ma már látszik, hogy a támadók eltúlozták dühüket. Hogy Tamási „szétnézett és megtalálta az égető társadalmi problémát“ jó üzleti szemmel, ezt a vádat sem Tamási múltja, sem azutáni írásai nem igazolták. Azok közül, akik akkor a Címereseket ilyen vádakkal illették, nem egy — maga Németh László is — megtalálta a társadalmi kérdést. Ma már a naturalista nagyregény csábításait is könnyebben megbocsátanak neki. Mégis, megjelenése idején erotikus szabadszájúsága, túlzásai, nyílt állásfoglalása a címeresek főúri rendje ellen indokoltá tették azt az aggodalmat, hogy „félreismert és üldözött zsenivé vadulhat“. Ahogy a Címeresek bátorsága is bizonyos

vonatkozásban Szabó Dezső árnyékát idézi, a félreismert zseni „kulturviszonyainkra oly jellemző pózában“ talán Németh László előtt is Szabó Dezső villanhatott meg. De a jóslat ezúttal nem talált.

Az Ábel-sorozatban semmi sincs a megbántott zseni pózából. Ábel újjáalkotja az egész Tamási-világot. Ábel szinte letörli Tamásiról kialakult képünket. A „Címeresekéhez mintha csak az ugratópárbeszédék újszerű szellemességében hasonlítana. Szinte gyermeki cinizmusban, úgy ábrázolja az erdélyi világot, röpködő, „pikareszk“ érdeklődéssel, mintha egyszerre nem érdekelné a szociális kérdés. Van Ábelben valami visszavonulás. Nem a történeti regény kikerülő módszere, hanem a ravaszkodó bölcsesség simulékonyága. Egy, a „Tizenegyek“ felolvasására készült cikkben ilyenformán beszél erről: „Nehéz megelégedésre csinálni valamit, de azért nem egészen lehetetlen. Mert okos és ravasz fejemmel mit cselekedtem? Azt, hogy elvittem a hősiéletet a Hargitára s ott bármit csinálhatott kínjában szegény, nem kárhoztatta senki, mert a Hargitán nincsenek társadalmi formák, sem szerkesztett vallás, sem olyan erkölcs, mely csak lefelé kötelező. Ott csinálhatott Ábel, ami jól esett neki, sőt gyönyörködni lehetett abban, hogy szépen szenved . . .“

Az első benyomás meg is felel ennek a ravaszságnak. Az olvasó csak lassankint jön rá, hogy még a hargitai egyedüllétben is talál rá módot Tamási, hogy a szociális igazságot hirdesse. Emlékezzünk csak a beteg barát beszédére a havason!

Az „Ábel a rengetegben. . .“ téma első fellebbanása egy 1931-ből való kis novellában van meg, a „Kalandos Húsvét“ címűben. Hogy nőtt a Kalandos Húsvét ötletéből a háromkötetes Odisszea?

Moher mintákat ajánlott neki Ábel formálásához: De Coster Uilenspiegeljét, Hauptmann Tylljét, a cseh Hasek Svejkejét, Cervantest, Simplicissimust. „Jó, ha csak egyiket is a sok közül félig szemügyre vette.“ Az igazán eredeti Tamási az Ábellel kezdődik. Irodalmi hatásokon itt már nehezebb lesz rajtakapni. A „Címeresek“ lázadása itt mintha a megszokott irodalmiság ellen fordulna. Mesélőmodora valahogy kívül kerül a megszokott irodalmi fogásokon, látszólagos szerkesztetlensége mintha irodalomelőtti formákhoz, a mesélt népmeséhez igazodna. Ilyen kevésbé irodalmias eszközökkel csak az „Énekes madár“-ban ír még Tamási. Az „Ábel a rengetegben“ népies anekdotafűzér; az anekdoták közül egyik-másik, a sas elfogyasztása, az anya halála, Surgyelán, igazán remekek; de több is mint anekdotafűzér, a szokatlan kalandok között Ábel tanul, fejlődik.

Ezt a fejlődést vélték egyesek aggasztónak. Az utolsó sorok miatt Schöpflin azt hitte, hogy „Ábelből egyszerre próféta lesz, valamilyen politizáló, élettelen figura.“ Pedig Ábel „az országban“ is Ábel maradt. Csak éppen szétnézett egy inkább komikusra hangolt erdélyi zűrzavarban egy kedélyes, székely sánta-ördög álarcában. Ha útját Odisszeuszinak neveztük, a középső részért nevezhetjük leginkább annak. Ez a székely Odisszeusz hihetetlenül fiatal. Még nem tudja hova kell hazajussák, meghempergőzik hát a kalandokban, belemártózik a kádakba, belecsöppen szerelmekbe, annyi fiatalos kíváncsisággal és humorérzékkel, amennyit csak irigyelni lehet tőle. Játékosságá-

ban, kamaszkora nemi kísértéseiben, tiszteletlenségében a „Címeresek“ Tamásijának lázadásából jön vissza valami szelidebb formák között, művésziebben. Ennek a visszahajlásnak lettek is kárhoztatói: „Bezég, mihelyt bejött a városba, már szívesen kivették volna a falatot a kezéből, — mondja Tamási — sajnálták tőle a szerelmet is . . .“

Ábel sokat tisztult, férfiasodon útközben. Ne sajnáljuk ezt is észrevenni. Ábel még az ország tömlöcében is vallja, hogy van értelme a létezésnek. Hogy mi végre vagyunk? — azt ugyan nem tudja megmondani senki, a kommunista sem, de Ábel nem adja fel a reményt, még most is abban jár, — mondatja az álombéli öreg emberrel — s azt kutatja, hogy mi célra vagyunk a világon? Az osztályharc is emberivé csendesül: „mindig azt gondoltam, hogy a szegény ember mind együvé tartozik, s ha hadakozni kell valaki ellen, akkor a szegénynek kell a gazdag ellen s a jó embernek a rossz ember ellen“.

Idézetünkéből inkább külsődleges tisztulás, lenyugvás érződik. A belső tisztulásról, egyszerűsödésről a „Helytelen világ“ novellái beszélnek először, de ezt a benyomásunkat legmélyebben mégis a paraszt-szemléletnek és parasztábrázolásnak Ábelben végbemenő fordulata okozza. A „Szűzmáriás királyfi“ kívülről, szoborszerű pózokban látta a parasztot; Ábelben, ahogy Kolozsvári írta, a „paraszt beszél saját-magáról“. Az író egyre jobban elmerül a helyzetben, az alakokban, már nem magyaráz, nem mutat rá, élni, beszélni hagyja Ábelt s legfeljebb az alakkal összenőtt ravaszkodással, kerülő utakon árul el valamit magáról, személyes meggyőződéseiből. A parasztból, aki Programm volt és politika, itt lesz igazán érzés és élmény.

A megnyugváásra, odisszeuszi bölcsességre és ravaszagra a kisebbségi élet régen neveli már. A „Hajnali madár“, „amely nem ragadoz, hanem felvirradást énekel“ szintén ennek az úrnak a jelzőpontja. A transzilván gondolat az erdélyi együttélő nemzetek megbékélését keresi. Ennek értelmében, „arra az esetre, ha a felvirradás késne“ íródik az „Erdélyi csillagok“ című elbeszélés, Tamási egyik legismeretebb műve. Vannak reménytelen, fájdalmas hangjai a kisebbségi írónak („Rakodó hivatal“, „Helytelen világ“), de a kisebbségi helyzethez legjobban a leplezés, rejtőzés és ravaszság illik. A rejtőzés kényszeréből Tamási művészete nem egyszer csinál értéket, apróbb, sajátos ízű remekeket.

A Hargitára víve ki hősét, az író elkerülhette Önmagában a „Címeresek“ harcok lelkének a transzilván csendesítéssel, s a kisebbségi és paraszti odisszeuszsággal való összeütközését. Az országban már nehezebb volt kikerülni a kérdéseket, nehezebb volt lefékezni; a helyzet akarva nem akarva előteremtette feszültségeit. Mégis, olyan önfegyelemben, amit a „Címeresek“ írójától nem vártunk, itt is meg tudta tartani az anyagot feszültségben, de kirobbanás nélkül. A kamaszkor kalandjainak nyerseségei szolgálhattak a belső energiáknak és harcnak biztosító szelepül.

Az amerikai kaland elején a transzilván reménységek kapnak egy kis fricskat. Ez a harmadik könyv a leginkább játék az olvasónak és leginkább tanulság Ábelnek. Ábelben itt tudatosul az emberiség. A néger kérdés láttatja meg vele, hogy csak jó és rossz ember között

akar különbséget tenni. A hazafiságra is a négerok tanítják. Bizonyára nem véletlen ez, a néger lévén Amerikában a székely paraszthoz hasonló helyzetben, Ábel így mintegy Amerika parasztjától tanul.

Ábel regénye, melynek egységét Babits a virágcsokor egységéhez hasonlította, sok kalandon, töménytelen botorkáláson át vezet vissza a székely földhöz. Meglepő a kalandok és az elpazarolt erő bősége. „De jól van, mert a természet rendje: küzdeni és botorkálni. Megcsillanó kicsi szépségekért nagy hibákat követni el és azokat vállalni... Az író sorsa is ilyen: „Egy csepp igazság kergetésében könyveket írni össze és a tiszta vallás elnyerése végett sok bűnt követni el... mindenki ezt cselekszi... Ez a fatalizmus egyszerre székely és modern. Benne van a paraszt virtuskodása, erőbősége, van benne az Adyas, modern életfelfogásból is.

Az utolsó kínálkozó kaland elől Ábel mégis megszökik, a szép amerikai nő képe elhalványodik a megtalált igazság fényében. Ha az olvasó előtt elhalványulnak az epizódok, ő is megérti egyszerre Ábel emberi és nemzeti nevelő értékét, bátorító szavát, erős igazságát. Az irodalom — írta Tamási egy tanulmányban — erkölcsi világrend után eped. „Olyan gondolkört kell adnunk, mely ne csak magyar legyen, hanem emberi is, ne csak praktikus, hanem erkölcsi is.“ Ábel mindkettőt teljesíti. Nemzeti önvédelmi harcra s emberibb emberre nevel. Nem kenetes szavakkal, de áradó jókedvvel, rügyező reménységgel, eleven példával. A szó meghalt — érzi Ábel a newyorki kikötőben, „de a jócselekedet mindenütt él“.

Ábel tárgyiasága, realitása nem kedvezett a csodának. A csoda és a mitikum az elbeszélésekben élt tovább. A misztikus = mitikus szemlélet Tamásinak úgylátszik mély lelki sajátsága. Szereti „megbúvóim, elbájolni, elvarázsolni a dolgokat“, van benne valami, Féja szavával, orfeuszi vonás. A két udvarló, mókázó legény kecskévé válása jó példája egy ilyen a játékban is mélyebbet kereső „elbúvölésnek“. Paraszti származása és a kisebbségi élet is kedvezni látszanak mitikus hajlamának. A népmese és a parasztság lelkivüága mindig is tele volt olyan hiedelmekkel, mitikus vonásokkal, babonákkal, amilyenek az első novelláiban jelentkeznek. A tűz, a madár és a csillag, a fő Tamási-szimbolumok (már az első novelláskötetben szereplő „Ébredj, itt a madár!“ óta), ha nem is keleti-magyar „elsüllyedt misztikát“ idéznek vissza, de valamilyen egyszerű falusi pásztor hitre mutatnak. A kisebbségi sors részesei egy magasabb igazság, reménység keresésében juthatnak el a mitikumig. A valószerűtlen helyzet és az erdélyi bizonytalanság hasonlósága a mitikumot emberileg közel hozza az erdélyi olvasóhoz; emlékezzünk az Erdélyi csillagok egyik jelenetére: „A mesében még döglött lovon is járnak, mert ott minden lehetséges.“ „Az a mese olyan, mint a mű életünk, mert ebben a mű életünkben is minden lehetséges...“

A kisebbségi sors a hasonlóság fájdalmas és a reménység kedves kapcsolatán társíthatja magához a csodát. A „Helytelen világ. -on csak a csoda segíthet valamennyire. De a csoda igen kellemes talaja eleinte annak a játékosságnak is, amit Tamási annyira kedvel. A Csoda először csak a játék levegőjében merészkedik elő. De egy nap aztán

átfordul az orfeuszi bővülettel való kacérkodás is, a csoda nagykorú lesz. Olyanféle történik, mint a parasztszemlélet esetében. A mesevilág, a mitikus erők világa fölébe kerül a szemléletnek, Tamási többet már nem népi babonákról ad számot, de benne él a csoda világában. Mitikus világának ez a fejlődés és népi keretek között való maradása ad hitelt.

Hogy Tamási mitikumáról beszélve a „csoda“ kifejezést használjuk, azzal egy nem lehetetlen kapcsolatot szeretnénk megéreztetni. Szerb Antal, aki az Erdélyi Szépművés Céh irodalomtörténeti pályázatának nyertese lett, írt egy könyvet, „Hétköznapiak és csodák“ címmel. A könyv, amely az európai mitikus regény divatjára is rámutat, nem igen kerülhette el Tamási figyelmét s nem lehetetlen, hogy hajlamoknak és kezdeményeknek ez adta meg azt a lökést, amely a „Jégtörő Mátvás“-sorozat koncepciójához szükséges volt.

Majd minden Tamási-regény újszemponitú világszemlélet jegyében indul, majd minden Tamási-regény újjáteremtett, az előzőtől eltérő világlátással fordul anyagához. A „Címeresek“, vagy a „Szűzmáriás királyfi“ olvasóinak nem kell magyarázni, mennyire eltér a két regény világszemléleti módja, — a hasonló parasztszemlélet ellenére is — hogy az író lelki küzdelmei, belső forrongása mennyire átütnek az események felszínén.

A „Jégtörő Mátvás“-ban Tamási világlátása a legszélesebb fokozati sort fogja át, s a legnagyobb gazdagságot éri el. Állati, emberi, szellemi lét, népi és mitikus látás, reform és játékosság, minden, amit eddig csak külön-külön találhattunk meg, itt egy rendszerré egyesül. A „Jégtörő Mátvás“ Tamási írói útjának nagy szintézise. Ez a szintézis egy belső lelki megnyugvás, elszámolás folyamatában fürdik. Negyvenéves, kezdi felmérni, hogy mit tehet még a földön, miben bízhat, mit remélhet. Ami ravaszkodó, megkerülgetett megnyugvás volt, itt válhat rezignációvá, pontos helyzet- és erőismeretté. A népért való szolgálat — itt kezdi megérteni Tamási — írói munkánál nem várhat többé, s helyesebb is, ha az író csak könyveiben és könyveivel küzd. A társadalmi ellentétek tények, számolni kell velük. „Nem adok fel semmit, de mindennel leszámoltam“ — ilyen lehet az a magatartás, amelyik a „Jégtörő Mátvás“ alapján van.

A szintézis olyan, mint egy seregszemle. Minden eddigi törekvés felvonul itt, megújítva, minden emlék helyet kap; nemcsak ég és föld, természet és természetfölötti teljesül eggyé, de minden, ami az írónak az életet jelentette, a falu, amit úgy szeret, hogy mindent, minden jót kényszerül rámondani, a babonák, az emberalakok, apa, anya, egy gyermekség emlékei, Isten és ördög, szellemek és állatok, tüzek és madarak, nemcsak jelképként, de mint „egy ősi, gazdag, paraszti és gyermeki valóság személyesen jelenvaló élőlényei“.

Csillag volt Csórja Bódi is, de a csillagsors csak itt lesz a csoda légkörében igazán értelmessé, zavarmentesen hihetővé, éppen, mert ha úgy tetszik, hihetlenebb lett. Az első könyv, inkább a népmese formájában, mint anyagából merítve, az ábeli kalandok újrafelvétele, a kis szellemnek megszületése előtti groteszk vándorútja. Játékosság és jelképaradat meglepő bőségben. A „Ragyog egy csillag“ a gyermek-

kor emlékeit veszi fel. A kis szellem megkezdi szolgálatát, nemes, emberi szolgálatát a családon belül, emberi, ha kell csodás eszközökkel.

Az első kötet zavarosabb, gazdagabb. A második kötetben több a gond, több a mérséklet. Nyugodtabb levegő öleli körül ezt a gyerek- és ifjúkort, Mátyás nem olyan tékozló már, mint Abel, nem kalandozik, csak óvja az övéit és készülődik. Ha Tamási az első körettel a bárány jegyéből a kos jegyébe lépett, a »Ragyog egy csillag« új korszakának igazi egyensúlyát hozza. A groteszk és talányos események mögül férfias bölcsesség, nagyobb, egészségbet ölelő férfierő vetíti ki magát.

A legújabb elbeszéléskötet, a „Virágveszedelem“, szintén a mitikus korszak termését gyűjti egybe. Az elbeszélések mögött még érzik valami feszítőerő, nem tudni Tamási nem valami újat ígér-e? Az út különben sincsen befejezve, a „Jégtörő Mátyás“ vége előtt ezt a korszakot igazában nem is lehet megítélni

TÖBBEN RÁMUTATTAK MÁR a mitikus regény európai kezdeteire, sokan kerestek összefüggést a külföldiek és Tamási között. Abel esete a tanulság rá, hogy ezektől a kutatásoktól mást, mint hasonló szellemi alkatokra való rámutatást ne várjunk. Csak ilyen értelemben állították például rokonságba Tamási népi mitikumát Powys-szal, Launay-val, Giono-val.

Ez a párhuzam, mégis, más oldalon tovább vihető. Tamási parasztszemléletének s írói fejlődésének útja ugyanis érdekesen, jellemzően összevág Ramuz-éval, vagy Giono-éval. Aki a környezet szellemalakító, emberformáló erejében hisz, itt biztató példát talál. Három földrajzilag és néprajzilag elkülönülő, magas hegyekkel körülvett vidék, nehéz életfeltételek, küzdelmes lét, paraszti sors három igen hasonló, természetel és természetfölöttivel egyaránt barátkozó, titokzatos erőket, kitáguló élethatárokat érző író nevelt. Ramuz a svájci, Giono a délfrancia provencai parasztság életének naturalista leírásával kezdte pályáját. Népük nehéz életét ízlelgették, tapogatták eleinte s ősi hagyományokból, visszamaradt életformákból lassankint kiéreztek a valóságon túli lényeket, tragikus sorson, gyermeki hiten át eljutottak egy teljesebb élet látására, múlton és paraszton át egészség, gazdagabb világba. Hárman igen azonos utat jártak be az anyagtól a lélekig. Rokonságaikkal és különbségeikkel egy irányba tartó, sokat ígérő utat jelentenek, talán a jövő regényének útját. Nemcsak lélektanilag érdekes jelenség ez, de Tamási értékére, európai súlyára is rámutathat

LOVASS GYULA

MAGYAR SZEMLE

1940 FEBRUÁR

XXXVIII. KÖTET 2. (150.) SZÁM

A JOGÉRZET VÁLSÁGA ÉS A KÖZIGAZGATÁSI BÍRÁSKODÁS

A VILÁG ÖRVÉNYLIK KÖRÖTTÜNK. Népek, államok, társadalmi, erkölcsi világnézetek, örökéletűnek hitt emberi eszményképek, az egész európai kultúra építménye recseg eresztékeiben. Nemcsak Európa államai, évezredek kultúrája, hanem ennek összetartó ereje, a krisztusi tanokból kikristályosodott, alkalmazott erkölcs, a jogi eszmények, a politikai, társadalmi erkölcs és az ezek alapján kialakult egyes világnézetek — szóval a legfőbb emberi értékek állanak kataklizma előtt.

A világ kavargásának és örvénylésének hullámai a nemzetek és a társadalom mélyéből eddig eltemetett jelenségeket vernek felszínre s ezt olyan tömegben teszik, hogy az emberi elmének csak pillanatfelvételeket van alkalmja róluk készíteni. Az emberi elme ezeknek az elementáris erővel felszínre vetődött jelenségeknek a tömegét közös jellemzőjük kiválasztásának, törvényeik és összefüggéseik megállapításának munkájával alig győzi nyomon követni. Még kevésbé van módja ezekből az anyag bőségére nézve még az emberiség történelmének egész korszakait is felülmúló jelenségekből sebtiben levont és a modern híradási technika felhasználásával melegiben világgá kürtöit elméleteket a kritika bonckése alá venni.

Ezek a jelenségek káprázató iramban és átfoghatatlan tömegben kerülnek szemünk elé. De nemcsak érzékelésünket, percipiáló készségünket vakítják el, hanem káprázatba ejtik megrohanó tempójukkal és tömegeikkel a mi feldolgozó, osztályozó, rendszerező központunkat: az emberi elmét is. Napról napra tapasztaljuk, hogy nemcsak az egyes tudományos képzett elmékben, hanem testületek, pártok, intézmények hivatalos állásfoglalásában is, miként dőlnek romba a hosszú korszakok tudományos ellenőrzése mellett szervesen fejlődött és rendszerbe foglalt, megingathatlannak vélt gazdasági, politikai, társadalmi, sőt — ami a legsúlyosabb — morális építmények is és hogyan emelkednek ezek helyén minden alap és konstrukció nélküli tetszetős kártyavárák.

Azoknak a tudományos és gyakorlati eredményeknek a létrehozásában, amelyeket az emberiség magáénak vallhat, a gondolkozás módszerei közül a dedukciónak jutott a jelentősebb szerep. Különösen jelentős a deduktív módszer szerepe a reáltudományoknak, tehát azoknak a tudományoknak a terén, amelyek történelmünk utolsó 150

esztendejére, elsősorban pedig a mi korunk kultúrájára ütötték rá karakterisztikus bélyegüket. Ez a tudományos módszer, kiindulva a világ jelenségeinek sokféleségéből, a közös jellemző kiválasztása útján alakít a jelenségekből csoportokat, állapítja meg ezek törvényeit és deríti ki az összefüggéseket. Kiinduló pontja tehát a megfigyelés. Mulasztást követnénk el, ha nem ragadnék meg az alkalmat arra, hogy a jelenségeknek bennünket legközelebből érintő csoportját figyelve, a gondolkodásnak előbb említett módszerével nem állapítanék meg az azok talajából kinövő tanulságokat és nem igyekeznék hozzájárulni ahhoz, hogy a jelenségek tömegében lehető tiszta képet próbáljunk teremteni.

Ennek a törekvésnek során azokon a kapcsolatokon keresztül, amelyek az erkölcs, az igazság, a jog, a jogszolgáltatás és a mi működésünk között fennállanak, azt kell az állambölcselet és a közjog szemüvegén át megvizsgálnunk, hogy a jelenlegi középeurópai államszervezetek terjeszkedési törekvései bírnak-e és minő erkölcsi és jogi indokoltsággal s próbáljuk rendszerező megvilágítás alá venni ezeket a körülöttünk, sőt bennünk is zajló és így a mi állami életünkre nézve is létfontosságú kérdéseket.

Az említett jelenségek közül elsősorban a hódítással, annak morfológiájával, erkölcsi indokoltságával, valamint a hódítások háttérül és jogosultságául felállított úgynevezett élettér-elmélettel kívánok foglalkozni. (Ez az elnevezés új és idegen eredetű, de annyira kifejező, hogy szívesen használom én is és pedig a történelmi korokra tekintet nélkül.) Aztán a történelmi jogon alapuló államterjeszkedésnek ránk is vonatkozó elméletével kívánok foglalkozni.

Ugyanis úgy látom, hogy a napjaink minden gondját, izgalmát és fantáziáját lefoglaló legújabb államterjeszkedési törekvések jogi megítélésében csak úgy járunk a helyes úton, ha a rendszerezés munkáját e két főcsoportba osztással végezzük el.

Nézzük először az élettér megszerzésében nyilvánuló hódítás erkölcsi és jogi igazolását.

Az emberiség történelmének egy bizonyos szakaszát a népvándorlások koraként ismerjük. Az előttünk ismert akkori világnak egyik nagyobb részében egyszerre általános mozgolódás támadt: a jobbra törzsi kötelékekben élő népcsoportok megindulnak megfelelőbb létfeltételek keresése után.

Milyen okokra kell visszavezetnünk a megfelelőbb létfeltételek keresésének általános felbukkanó tünetét? Annak a harmóniának a megbomlására, amely az egyes néptörzsek és környezetük között addig fennállott. Bizonyos, hogy a megbomlott harmónia helyreállításának feladata ezen az úton volt könnyebben helyreállítható, mert még ma is érvényesülő társadalomfizikai törvény, hogy az erők a legkisebb ellenállás felé törnek ki. Ez könnyebb út volt, mint a megbomlott harmóniát megfelelő szellemi fejlődés útján megteremteni. Alig hiszem, hogy tévednék, ha azt állítom, hogy a népvándorlás indítóoka a törzsi szervezeti fejlődésig eljutott népek szellemi fejlődésének pangására, csődjére vezethető vissza, amely ösztönös és ellenállhatatlan erővel hajtotta őket akkori állami életük extenzív és intenzív kiépíté-

sére egyaránt. Ez a népvándorlásnak és az ezzel szükségképpen velejáró hódításnak a morfológiája.

Akkor még ennek a szellemi-fejlődési csődnek mint hajtóerőnek, nem kellett szükségképpen nagyobb fokúnak lennie, mert a megfelelőbb létfeltételek keresése az akkor gyéren lakott földön nem ütközött túlságos nehézségekbe. Ez volt az első élettér-keresés.

Az új élettérbe került nép sorsa vagy az lett, hogy magába olvasztotta az ott talált népet, vagy maga olvadt be abba, aszerint, hogy a legfőbb összetartó erő: a morális erőfölény a két nép közül melyiknél volt. Hozzá és nem a katonai erőfölény irányította azt a folyamatot, amely szerint az egybeolvadás létrejött.

Nézzük meg, mi volt az egyesülés alapvető feltétele. Erre csak egy lehet a felelet: az a nivókülönbség, amely a hódító és meghódított néptörzsek erkölcsi értéke között fennállott. A morál vonzóerejének érvényesülése ugyanis annál nagyobb, minél nagyobb a morális környezetkülönbség. Egyenlő erkölcsi értékű népek között egybeolvadás vagy nem, vagy csak nehezen következik be. Megtartja mindenik a maga morálját. Ez éppen a morálban rejlő benső sajátosság folyamánya.

A törzsi szervezet kialakulásának fejlődési fokán ez a morális nivókülönbség jelentős volt. Ezzel volt adva a hódítás lehetőségének ideális életfeltétele és joggal lehet mondani, a hódítás erkölcsi igazoltsága. Azért mondom, hogy erkölcsi igazoltsága, mert a hódítás — a már jelzett okoknál fogva — mindig magasabb morális egység kialakulására vezetett.

De a mai Európa államai között nincsenek olyan jelentős erkölcsi nivókülönbségek, amelyekből a hódítás morális jogosultságát, az élettérelméletet levezetni lehetne. Ezért nem látjuk sem jogilag, sem erkölcsileg indokolva Európa három legnagyobb államának egymás elleni háborúját s különösen azért áll a világ minden szimpátiájával a finn-orosz háborúban a finnek mellett, mert a hódítás morális indokoltsága a két ellenfél közül bizonyára a magasabb kultúrát és ezzel magasabb erkölcsöt megtestesítő megtámadott finnek oldalán lenne és nem megfordítva.

A népvándorlás korabeli hódítások befejezte után a fejlődés vonala a közös élettérből a morális közösségbe vezetett. Amit köznyelven történelmi jognak hívunk, nem egyéb, mint a morális egység időbeli tartósságának és folytonosságának a dokumentuma. Ez a dokumentum annál súlyosabb, minél hosszabb időn keresztül állott fenn és minél nagyobb erőpróbának volt kitéve. Ez a két mértékegysége a történelmi jog erejének. Ezért van az, hogy a népek között keletkezett morális közösség megbolygatása annál erkölcstelenebb és éppen ezért annál nehezebb vállalkozás, minél magasabb fokán kíséreltetik meg a fejlődésnek.

Mi magyarok a népvándorlások, tehát az erkölcsileg igazolt hódítások korában találtuk meg életterünket. Ebben az élettérben, a Kárpátok övezte tökéletes földrajzi egységben, az itt talált népekkel hamarosan morális közösségbe léptünk. Mint támadó és hódító egység, a saját magasabb morálunkat maradéktalanul kiterjesztettük a meghódí-

tottakra, azaz a meghódítottakat a miénkkel közös, egységes morálba emeltük. Ezt az egységet elvitathatatlanul testesíti meg a magyar Szent Korona közjogi fogalmának tana.

Vizsgáljuk meg közelebbről, mik a magyar Szent Korona tanában foglalt ezek az államalkotó és államfenntartó morális értékek. Röviden így foglalhatnám össze: a létfeltételek azonosságához való jognak elismerése és biztosítása minden magyar állampolgárra nézve, nyelv, faj, nemzetiség vagy valláskülönbség nélkül.

A létfeltételek fogalmát a társadalmi fejlődésnek legalacsonyabb fokán kimerítik a természetadta lehetőségek, de már később a törzssé, nemzetté, állammá tömörülés során a társas együttélésből folyó létfeltételek mind nagyobb teret és fontosságot nyernek s a jog tartalma megváltozik: a jog tartalmát kezdetben teljesen kitöltő dologi jog (elsősül a tulajdoni és birtokjog) mellé a személyi jogok csoportja lép és ekkor már a magánjog mellett a közjogok is előtérbe lépnek. A létfeltételek azonosságához való jognak az elismerése és biztosítása tehát elsősorban azonos közjogot jelent mindenkire, aki mint magyar állampolgár, a magyar állam morális közösségében él és boldogulásában a közös morál szabta határokat tiszteletben tartja és azokat nem lépi át.

A jog tartalma azonban a személyi jogok mellett különösen a XX. század második felében és főként a háborút követő időkben még egy sajátos módon bővült azáltal, hogy a magánjogot mindjobban átszövik közjogi vonatkozású elemek. Történik ez annak felismerése folytán, hogy az anyagi boldogulás feltételei az állampolgárok egyenlő joggal felruházása mellett sem azonosak, még pedig nemcsak az egyénre nézve, hanem a más-más foglalkozást űzők csoportjain belül sem. Ott tehát, ahol az anyagi boldogulás talaja a legsoványabb, beavatkozásra, segítségre van szükség. Ez a segítség a szociális gondoskodásnak mind tágabb területét öleli fel és abban a mértékben, amint a szociális gondoskodás feladatát a társadalom bizonytalan, eltérő mértékű karitatív tevékenysége helyett mindinkább az állam teszi magáévá, mégpedig minél szélesebb körben és egyenlő mértékben: az állampolgároknak az állammal szemben e téren biztosított jogai is mindinkább közjogi jelleget öltenek.

A mi közjogi bíróságunk feladata a létfeltételek alkotó elemei közül a mind nagyobb jelentőséget nyerő jognak: a közjognak a szolgálata.

Megállapíthatom, hogy ebben a szolgálatban a vezetésem alatt álló bíróság nem elégedett meg a jog egyenlő mértékű kiszolgálása feladatának betöltésével, hanem ezzel a feladattal kapcsolatban, állandóan és közvetlen érintkezést tartva fenn az étellel, a jogszabályok és a jogfejlődés irányvonalainak szemmel tartásával, szerepét önkéntelenül is kiterjesztette a jogfejlődés jövő útjainak kijelölésére. Halmazát tudnám felsorolni azoknak a jogszabályoknak, amelyek gyökérszállakat Bíróságunk ítélkezésének gazdag anyagába bocsátva, terebélyesedtek ki és ekként hoztak a köz számára áldásos gyümölcsöt. Ezzel tudnám dokumentálni azt az állításmat, hogy a Bíróság nemcsak mérlege és osztója az igazságnak és a jognak — hanem közvetve fejlődésének elősegítője és irányítója is. Ez az egyik fontos körülmény, amelyre

mint indokra, vissza tudom vezetni a törvényhozás, illetve a mindenkori kormányok állandó törekvését a közjogi bírászkodás kiterjesztésére, szervezetének erősítésére és technikájának fejlesztésére. Igaz másfelől, hogy ez a törekvés viszont az utóbb említett fejlődési folyamatra, t. i. a jog terén a közjog fontosságának fokozatos előtérbe nyomulására támaszkodni. Ebben a kölcsönhatásban leli magyarázatát a bírói jogvédelemnek a közjogok minél szélesebb területére irányuló kiterjesztése és a közjogi jogvédelem tökéletesítése.

Ezeknek a céloknak a megvalósítását a mindenkori kormányzat kezdettől fogva állandóan és elsősorban szervezeti reformok útján gondolta elérni. Kétségtelen, hogy ez a radikálisabb módozat, mert a szervezeti reform keretébe a hatáskör megállapítása és az eljárási szabályok megalkotása is belesik. A mostani m. kir. belügyminiszter is a múlt év november 15-én az országgyűlés képviselőházában elmondott beszédében a közigazgatási bírászkodás szervezeti reformja útján, az elsőfokú közigazgatási bíróságnak már az 1896. évi XXVI. törvénycikk megalkotása idején tervbe vett és azóta is országos határozattal sürgetett felállításával véli a kérdést gyökeresen megoldani.

Ezúttal csak annak a hangsúlyozására szorítokozom, hogy a feladat egyik része: a közjogi jogvédelem tökéletesítése, szervezeti reform nélkül is megoldható. Utalok itt példaként arra a körülményre, amelyet a Bíróság jogegységi határozatainak a közigazgatási hatóságok által kötelező elfogadása és követése már maga is a jogszolgáltatás terén annak nivóbeli emelkedését és egyszerűsítését jelentené.

AZ ALSÓFOKÚ KÖZIGAZGATÁSI BÍRÓSÁG felállításának követelményét még ma is főleg Bíróságunk tehermentesítésének szükségességével indokolják, azzal érvelve, hogy egyfelől a Bíróság hatáskörébe részben olyan ügyek is tartoznak, amelyeknek természetével, illetőleg az ahhoz fűződő érdekek súlyával nem áll arányban az, hogy velük kúriai bírói rangban levő bírák ötös tanácsában foglalkozzanak, másfelől pedig, hogy a bíróságunk éppen az említett ügyek nagy száma folytán olyan hátralékkal küzd, hogy a bírói jogvédelem az ügyek elintézésének késedelmessége folytán sokszor már célját és értelmét veszti.

A belügyminiszter ugyanilyen intenciókból ezekről a következőképp nyilatkozott: 1. „Ma is van közigazgatási bíróságunk, ma is megadja az 1896. XXVI. törvénycikk a módot arra, hogy azok az ügyek, amelyek valóban bírói jogvédelemre szorulnak, odakerüljenek, azonban éppen az előbb említett rendszer következtében a dolog odafejlődött, hogy közigazgatási bíróságunk is apró-cseprő ügyekkel elárasztott bírósággá vált, amely olyan restanciákkal küzd, hogy a bírói jogvédelem elveszti a maga értelmét akkor, amikor az illető ahhoz a bírói jogvédelemhez csak két-három esztendei várakozás után juthat hozzá. 2. Ennek a hibának felismerése következtében elengedhetetlenül szükségesnek tartom azt, hogy ez a legfelsőbb közigazgatási bíróság jóformán csak alkotmánybírói funkciókkal ruháztassék fel és a legsúlyosabb természetű közjogi ügyek elbírálására legyen hivatott

ellenben a másodfokon, a bírói fórum előtt elintézendő közigazgatási ügyek, a kisebb ügyek, az alsófokú közigazgatási bíróság hatáskörébe utaltassanak.“

Ennek az érvelésnek az első indoka kétségtelenül helytálló.

Az 1896: XXVI. törvénycikknek az ügyek közigazgatási bírósági hatáskörbe utalása tekintetében követett taxatiós rendszere több irányban tényleg következetlenséget és ötletszerűséget mutat. Kétségtelenül visszás ugyanis, hogy a szorosabb értelemben vett közjogi alkotmányjogi vonatkozású és úgy a köz- mint az egyén szempontjából elsőrendű fontosságú ügyek mellett ugyanaz a magas bíróság ítélkezik — hogy csak a legkirívóbb példát említsem — a házi cselédeknek az esetek nagyobb részében 200 pengőt meg nem haladó és minden irányban magánjogi vonatkozású bérkövetelése tárgyában is, holott a hasonló természetű és értékű egyéb perekben a kir. járásbíróság egyes bírája végső fokon dönt.

Ugyancsak túlzott értékelést nyer Bíróságunk hatáskörébe utalásával több olyan közigazgatási természetű vitás ügy is (pl. a községi felvételi díj, az ápolási költség, út- és kövezetvám tárgyában keletkezett és rendszerint kisebb értékű vitás ügyek stb.), amelyeknek sem a természete, sem pedig a feleknek az ügghöz fűződő vagyoni érdeke ilyen fokú elbírálást nem kíván meg. De találunk tisztán a ténykérdés területén mozgó, valamint súlyuk szerint egész jelentéktelen kérdéseket a pénzügyi jog területén is, amelyek aggály nélkül lennének Bíróságunk hatásköréből kikapcsolhatók akkor, ha kikapcsolásuk nem jelenti egyben a bírói jogvédelem elvesztését.

Ennek a több mint 40 év óta fennálló jogállapotnak egyébként kívánatos megváltoztatása azonban csak akkor volna halaszthatatlanul szükséges, ha az említett ügyeknek a tömege folytán Bíróságunk tényleg olyan ügghátralékkal küszködne, hogy tehermentesítése elkerülhetetlen lenne.

Ez a helyzet azonban — és ezt aláhúzottan hangsúlyozom — ma már örvendetes módon megváltozott.

A kormányzat hálával fogadott előterjesztésére a törvényhozás bölcs intézkedésével történt létszámfelemelés után és támaszkodva az ítélőbírák odaadó munkásságára, már a múltévi megnyitó beszédemben — alapos meggondolás és számítások eredményeként — azt a következtetést vonhattam le, hogy Bíróságunk rövid időn belül abban a kívánatos helyzetben lesz, hogy a hozzá kerülő ügyeket minden szervezeti reform nélkül a felsőbbbíróságoktól elvárható kurrens elintézésben részesítheti.

E kijelentésem megtételekor a kellő előrelátás mellett sem számíthattam ugyan arra, hogy mintegy félévvel később az országgyűlési képviselőválasztások ellen irányuló petíciók oly mértékben fogják Bíróságunk 3 tanácselnökét és 21 bíróját foglalkoztatni, hogy bírói létszámunk felének munkaerejét hónapokon át főleg ezeknek az ügyeknek az elintézése veszi igénybe. (Hogy minő irathalmaz áttanulmányozásának terhét róttá ez Bíróságunkra, bizonyítja az a tény is, hogy a ládákból és göngyölegekben beérkezett petíciós iratok súlya 49 mázsa 87 kilót tett ki.)

Hogy szembetűnően megrajzoljam azt az utat, amelyet a Bíróság az ügyhátralék feldolgozása terén az utóbbi években megtett, megemlítem, hogy Bíróságunk az 1936. évet 43.197 ügyszer-hátralékkal zárta. Ez a hátralék az 1937. év végén 37.522-re, 1938. év végén pedig 26.462-re csökkent. Az ügyszer-hátralék tehát az utóbbi három esztendőben 48.61 %-kal apadt, tehát közel felére csökkent. Bíróságunk létszámának újabb örvendetes emelése pedig annyi új munkaerőt biztosít, hogy a felső bíróságoktól megkívánható kurrens ügyintézését egy-két éven belül egész bizonyosan elérjük.

A Bíróságunk tehermentesítésének indoka tehát egymagában az alsófokú közigazgatási bíróság felállítását halaszthatatlanul szükségessé nem teszi.

A belügyminiszter úr említett beszédében feltétlenül szükségesnek jelezte „a bírói jogvédelem olyan módon való kiépítését, hogy az ügyeknek igen jelentékeny része bírói fórumon nyerjen végleges elintézését“.

Ha az alsófokú közigazgatási bíróság felállításával ez a cél tényleg megvalósul és ezáltal a jogállam eszményét legjobban megközelítő az az állapot tényleg érvényre jut, hogy — a diszkrecionális ügyektől eltekintve — az eddig a bírói jogvédelmet nélkülöző minél több vitás közigazgatási ügy bírói döntés alá bocsáttatik, akkor az alsófokú közigazgatási bíróság felállításának szükségességét nemcsak elismerem, hanem annak mielőbbi megvalósítását a legnagyobb örömmel üdvözlöm.

Az alsófokú közigazgatási bíróságnak a — miként elsősorban a mi Bíróságunknak is — célja nem lehet más, mint hogy a közigazgatás körén belül a tárgyi jog uralmát biztosítsa, az alanyi jognak a közigazgatás közege által megsértését orvosolja, vagyis a jogsérelmek felett a tárgyi jog szabályai szerint ítélkezzék.

Ennek a feladatának azonban a felállítandó bíróság csak akkor tud majd hiánytalanul megfelelni, ha tagjai kiválasztásában egyedül a szakszerűség szempontja jut érvényre, maga a bírói állás pedig a függetlenség minden biztosítékával fel lesz ruházva. E két elengedhetetlen kellék nélkül ugyanis igazságszolgáltatás, bíráskodás — legalább is a mai tisztult jogfelfogás szerint — el nem képzelhető. A szakszerűség egyfelől a tárgyi jogszabályok tudását, másfelől a való élet, úgyszintén a közigazgatás sajátságosságának és céljának ismeretét jelenti, míg a függetlenség elemei: az állás állandósága és a hivatalból való áthelyezhetőség kizárása mellett, annak a lehetősége, hogy a határozathozatal alapjául szolgáló véleménynyilvánítás minden befolyástól, utasítás-adástól mentesen és a közigazgatás szervei által való felelősségrevonás lehetőségétől függetlenül történhessék. Mindezeknek a feltételeknek a fennforgása esetén képzelhető csak el ugyanis olyan döntés, amely mind az annak meghozatalában résztvevők lelkiismeretét megnyugtató, mind pedig a feleknek a döntés igazságosságába vetett hitét megerősíteni alkalmas.

Itt kell leszögezmem azt az álláspontomat is, — amire igen nagy súlyt helyezek — hogy — éppen a függetlenség biztosítékaként — az alsófokú közigazgatási bírósági ítélelbírák fegyelmi hatóságául egyedül a mi Bíróságunk kebelében alakítandó fegyelmi bíróságot tartar nám megfelelőnek.

A szakszerűség és függetlenség érvényre juttatásának logikus következményeként arra a következtetésre kell jutni, hogy a felállítandó bíróság hivatásos szakbírákból testületi alakban szervezett bíróság legyen, — ha pedig esetleg vegyes-bíróság, akkor olyan legyen, amelyben a hivatásos bírák túlsúlya biztosítva van.

A hivatásos szakbírákból álló bíróság összetétele és tagjainak minősítése tekintetében a törvényhozás könnyű feladat előtt áll. Megfelelően irányadóul veheti ugyanis a Bíróságunk összetétele tekintetében kiválóan bevált azt a rendszert, hogy a bíróság tagjai felerészben bírói, felerészben közigazgatási képesítésű egyénekből tevődjenek össze, amely nemes ötvözet minden szakszempont kielégítésére alkalmas.

Ha pedig a régóta emlegetett reform a vegyesbíróság összetételét választaná, — különösen pedig ha a bíróságok vármegyénként állíthatnának fel — arra gondolok, hogy a nem hivatásos bírótagokul elsősorban a közigazgatási bizottság választott tagjai közül — esedeg titkos szavazással, de mindenesetre bizottsági tagságuk megszűntéig vagy legalább is hosszabb időre — megválasztott, illetőleg kiküldött érdemes, lehetőleg jogi ismeretekkel is bíró kiváló egyének jöhetnek figyelembe.

Olyan megoldási mód, hogy vármegyénkénti felállítás esetén a bíróság a közigazgatási bizottságnál magasabb tisztviselőtagjaiból alakuljon és a rendes bíróság kiküldött bírójával egészítsék ki, nézetem szerint éppen a bíráskodásnak, az ítélkezésnek általam fentebb kiemelt elengedhetetlen előfeltételeit nélkülöznék. Az államigazgatási, ületőleg önkormányzati tisztviselő ugyanis ebbeli minőségében külön felügyeleti és fegyelmi joghatóság alatt áll s így a bírói függetlenségét megfelelő módon körülbástyázni alig volna lehetséges. Tökéletes bírói függedenség nélkül pedig a döntést kiszolgáltató fórum a közigazgatási hatóságtól — még a kisebbségben levő hivatásos bírói tagok részvétele mellett is — csak elnevezésben különböznék.

Ezenfelül elképzelhetetlennek tartom azt, hogy a tisztviselőtagok mind a tisztviselői, mind a bírói állásukkal járó elfoglaltságukat egyidejűleg hiánytalanul el tudják látni. Szükségesnek tartom azt is, hogy az alsófokú közigazgatási bíróság önállóan és végső fokon ítéljen a hozzá utalt ügyekben, vagyis hogy ez a bíróság ne legyen amannak felebbviteli fóruma.

Bármily megoldási mód mellett is azonban elsőrendű fontosságú és ezért a legnagyobb gondot és körültekintést fogja igényelni — még pedig főleg az ügyek természete és talán az értékhatárok figyelembevételével — a hatáskörök (esetleg a jogorvoslati lehetőségek) megállapítása, illetőleg a hatáskörök megosztása.

Az eljárási szabályok részleteire nézve csak a főbb irányelvek kitűzésére szorítkozhatom.

Az eljárás kötelező nyilvánossága mellett főleg a szóbeliség és közvetlenség kívánalma nyomul a mai jogfelfogás mellett előtérbe, annyival is inkább, mert a felek között főleg az egyszerű emberek vannak többségben, akiknél a kötelező írásbeliség csak félreértésre adhat alkalmat, ami viszont könnyen az anyagi igazság háttérbe szorítását eredményezheti. A kötelező szóbeliség és közvetlenség meg-

valósítását azonban — figyelemmel az ügyek nagy részének jelentéktelenségére — feleslegesnek tartom és csupán a fakultatív — a felek tetszésétől függő — szóbeliség szükségességét kívánom hangsúlyozni.

Ezeknek az elveknek a szem előtt tartásával az eljárási szabályoknak azt a célt kell szolgálniok, hogy az ügy eldöntésére befolyással bíró tényállás minden irányú felderítését lehetővé tegyék, de egyben az eljárás felesleges elhúzásának megakadályozásával annak gyorsaságát és olcsóságát is biztosítsák.

AZ EMBERI NEM s azon belül az egyén is tökéletesedésre törekszik. Ezt mutatja az az út, amelyet az emberi szellem bölcsőjétől mai koráig bejárt. Cselekvéseinek egy része a társadalmi fejlődés mai fokán azonban az egyén kezéből a tömörülés létrehozta testületek, szervezetek, intézmények kezébe ment át. Az egyénnek és az intézményesített funkció-csoportoknak minél tökéletesebb ellátásáról ezeknek a testületeknek, szervezeteknek, intézményeknek megfelelőbbé tétele és fejlesztése útján kell gondoskodnia. Az alsófokú közigazgatási bíróság reformjára irányuló törekvést tehát ebből a szempontból is örömmel üdvözljük és támogatni kötelességünknek tartjuk. Ha a közigazgatási bírászkodás reformja közeledni fog a testet öltés állapotához, a fentiekben bőven ismertetett szellemű előkészítés munkájához készséggel ajánljuk fel közreműködésünket. Mi legjobb tudásunkkal és tapasztalatunkkal azon leszünk, hogy a nemzeti érdekből is oly fontos reform minél tökéletesebb formában valósuljon meg.

PUKY ENDRE

„MI A MAGYAR?“

HÁBORÍTATLAN, nyugodt életet élő népek nem ismerik a „nemzeti önismeret“ vagy „nemzeti lényegtudomány“ fogalmát. A gazdag és földrajzilag védett Anglia nem ismerte. De ismerte Franciaország: valahányszor erősödik a német veszedelem, mindannyiszor fellobog a francia hivatástudat iránti érdeklődés. S ma, midőn az ellenséges repülők számára a „Sziget“ nem sziget többé, úgyszólván hetenként hagyják el a sajtót könyvek, melyek — bár különböző formában és más-más szellemi színvonalon — mind egyetlen alapkérdésre próbálnak megfelelni: „Mi az angol?“¹ Ha — mint Babits Mihály idézi — „a tudat a bizonytalanság reakciója“, akkor a nemzettudat kétségkívül a nemzeti lét veszélyeztetett voltának természetes velejárója és nélkülözhetetlen, természetadta eszköz a veszedelem elhárítására s a nemzeti lét biztonságának helyreállítására. Ha a veszély közeledtére egy népnek e természetes reflexe „kihagy“, akkor a veszély megérkeztekor már nem képes erőit önmaga védelmére sikeresen felhasználni.

Az utóbbi esztendők magyar önismereti irodalmának felvirágzását tehát épúgy helytelen dolog egyszerű „divatnak“ tartani, mint ahogy az sem divat, hogy télen melegebb ruhát húzunk magunkra: próbálnánk csak nem húzni... Ép ily felesleges — hogy ismét Babitsot idézzük — talán a „koreszmék“ terjedése, valaminő újszerű nacionalizmusra gondolnunk e jelenséget magyarázván; régi, szabályszerű, egészséges és szinte előre kiszámítható jelenség ez és elmúlása is könnyen előrelátható: ha elmúlt a tél, ismét könnyebb ruhát fogunk öltetni...

De nem szabad túlzott következtetéseket sem levonnunk a nemzeti önismeret termékeinek kétségkívül „hic et nunc“ ihletettségéből. Éppen e téren mutatkozik meg a Szekfű Gyula szerkesztette „Mi a magyar?“ igazi jelentősége.² Alig pár hete jelent meg e mű s — bár elvétve — máris hangzottak el a sajtóban oly vélemények, hogy a „mi a magyar?“ kérdésre tudósok nem hivatottak válaszolni. A kritikus, aki a legújabb magyar önismereti termék értékeit próbálja lemérni, kénytelen e „sajtóvéleménnyel“ foglalkozni: nem mintha a többi kritikusok illetékességét akarná kétségbevonni — nem szigorúan tudományos munkához mindenkinek joga van hozzászólni! — nem is azért, mintha kritikusok egymás közti polémiáját ildomosnak tartaná, hanem azon egyszerű, de igen jelentős oknál fogva, hogy e kérdéses vélemények igen élesen világítanak rá éppen a magyar önismeretnek aktuális és várható lehetőségeire. A debreceni cívis az adoma szerint „vallásáért az Istenen is keresztülgázol“. A szóbanforgó közíró azonban a valóságban is elköveti azt az önellentmondást, hogy dicsérvén a magyarság „halhatatlan intellektualizmusát“, ugyanakkor megtagadja ez intellektualizmus legsajátabb megjelenési formáját, a tudományt! Ha valahol, úgy a nemzeti önismeretben valóban nincs helye az ilyen „antiintellektualista intellektualizmusnak“. „Gondolkodni annyi, mint küzdeni a magunk és mások gondolatainak homálya ellen“ — mondotta Pauler Ákos. A nemzeti lét és a „magyar lényeg“ kérdésein töprengve, nem nélkülözhetjük a tudománynak homályt és ködöt oszlató hatékony fegyvereit. Különösen nem nélkülözhetjük napjainkban, mikor a politikai célokra oly kitűnően felhasználható tudományellenesség egymásután dönti le a „tisztá“ tudo-

¹ Nálunk legismertebbek: Baldwin: Mi, angolok. Bpest, 1939; H. Kingsmill (ed.): The English Genius, London, 1938; Catlin: The Anglo-Saxon Tradition, London, 1939.

² Mi a magyar? Szerk. Szekfű Gyula. Budapest, 1939. Magyar Szemle Társ. kiad.

mány bástyáit Európaszerte. És különösen nem nélkülözhetjük mi magyarok, kiknek minden reménye abba vetetett ma és mindenkor, hogy az igazság kultusza nem marad alul a hatalom kultuszával folytatott öldöklő küzdelemben! Kétélű és a magyarságra életveszélyt jelentő magatartás vetülete az a szemléletmód, mely „többé-kevésbé szürke tudósokról“ szól s mellőzi az „igaz vagy nem igaz?“ kérdésének felvetését. Közben pedig elsiklik ama mélyértelmű tény felett, hogy Mezzofanti, a „szürke“ tudós, kincsesbányának nevezi azt a magyar nyelvet, melyben a „génusz“, a költő Eminescu mindössze németes, kemény, durva nyelvet képes meglátni.¹

A „Mi a magyar?“ jelentősége éppen ezekben a távolabbi, a magyar közvélemény és publicisztika által nem mindig figyelembe vett összefüggésekben rejlik; abban, hogy mer lemondani a „fantázia és líra elemeiről“ (Szekfű), hogy mer a nagy propaganda-zajlás közepette a „pozitív bizonyosságra“ hagyatkozni, hogy mer jó véleménnyel lenni közönségünk judiciumáról s meri átengedni a bizonyosság súlyát a tények reális szózatának. Aki a meggyőzés szónoki vagy költői módjára épít, az talán hamarabb meggyőzi olvasóját; sikere azonban csak addig tart, míg valaki szónokibb vagy költőibb módon az ellenkezőt nem hirdeti. Aki viszont tényekkel bizonyít, — lássék bár mégoly szürkének is önmaga — mindaddig nem üthető ki a nyeregből, míg a tények tények maradnak.

Nem minden izgalom nélkül olvastuk e könyvet: vajjon sikerül-e a különféle szaktudományok magyarság-képét egymásra vetítve egységes benyomást nyernünk a felvetett kérdésben? S ha sikerülne is: vajjon összhangban állhat-e e kép a filozófus-szónok (Ravasz László) és a poeta doctus (Babits Mihály) benső, immanens jellemrajzával? Nyugodtan állíthatjuk, hogy az összhang a lényeges kérdéseknek túlnyomó részében teljes. Kétségtelen ugyan, hogy az adalékoknak az a hatalmas tömege, mely az irodalomtörténet, história, antropológia, néprajz, nyelvtudomány, műtörténet és zenetörténet területéről hömpölyög az olvasó felé, megkívánja, hogy e könyvet többször, sokszor kezünkbe vegyük. Ez némi hátrányt jelent a magyarságismeret eddigi termékeivel szemben, melyek egyetlen gondolatmenet láncára fűzik fel bizonyító adataikat, mint pl. Csekey István Magyar nemzetfogalma, Joó Tibor Magyar nemzeteszme-je, Karácsonyi Sándor Magyar észjárás-a vagy Prohászka Lajos Vándor és Bujdosó-ja: e művekből könynyebben nyerhető egységes, áttekinthető benyomás a magyar lényeg kérdésére. Meg kell tekintenünk azonban az érem másik oldalát is. „Ezzel az óvatossággal szembe lehetne fordítani, — úgymond Viski Károly (334. lap) — hogy egy Madariaga, egy Keyserling ilyen előtanulmányok nélkül is nemcsak egy, de mindjárt több vagy egész csoport nemzet lelkiségének jellemzésével elkészült. Nálunk sem hiányoznak az inkább csak jelszó-szerű s csupán jelszóértékű öröklött vagy a mindenkori cél szerint szerkesztett megállapítások politikában, pedagógiában, esztétikában és egyéb ideológiákban. Lehetnek ezek igen tiszteletreméltó (szubjektív) meggyőződések eredményei s közülük — egyik-másik később igazságnak is bizonyulhat, hiszen összefüggésük meglátása, mintegy „látomása“ intuitív úton is lehetséges ...“ Kétségtelen, hogy e Madariagára és Keyserlingre szabott kritikai megjegyzések a magyar tudósokra csak igen kis mértékben vonatkoznak, de annyi bizonyos, hogy Csekey jogtörténeti, Prohászka kultúrfilozófiai, Joó Tibor szellemtudományos és Karácsony Sándor társas-lélektani magyarságmagyarázata csak nyerhet azzal, ha adalékaik értelmezése más magyarázatok rendszerében is megméri. Így például Kodály ugyanazon kulturális helyzetben levőnek látja intelligenciánk zenei műveltségét és kör-

¹ Zsirai Miklós: Nyelvünk alkata (Mi a magyar? 215.1.) és Eckhardt Sándor: A magyarság külföldi arcképe (m. 1.)

nyezetét, mint Karácsony ugyanennek a társadalmi rétegnek nyelvi és gondolkodásbeli műveltségét: „Értelmiségünk kultúrája nem a népkultúrából fejlett, szerves, homogén kultúra, hanem innen-onnan összekapkodott mozaik, a magyar és idegen elemek kellő egyensúlya nélkül“ (409, 414.1.). Ezzel szemben Prohászka műve több ízben is (Szekfü, Ravasz, Babits tanulmányában) bírálatot vált ki, elsősorban azért, mert szemléletmódjában az önelvűség nem látszik eléggé érvényesülni. Keresztury Dezső viszont a volgai lovas alakjával állítja szembe a „bujdosót“ s ez inkább elimerés, mint bírálat (138.1.). Nem érdektelen megjegyeznünk ebben az összefüggésben, hogy pl. William Gerhardt is él a párhuzamos, összehasonlító népjelölés eszközeivel: „The Englishman, indeed, cannot be explained without the German. The Englishman is a more intelligent German.“¹ Kérdés mármint, hogy e kérdésekben az optimizmus avagy a pesszimizmus-e az inkább tárgyilagosságra vezérlő kalauz?

Keresztury Dezső meggyőző arról (A magyar önismeret útja), hogy befelé az optimizmus inkább káros, mert egykönnyen „szónokias, üzletszerű, vagy illuzionista hazafiaskodásra“ vezet. De Eckhardt Sándor még fájóbb evidenciával győz meg arról (A magyarság külföldi arcképe), hogy nincs az optimizmusnak oly foka, mely kifelé irányítva ellensúlyozni tudná az idegen népek felől reánk törő halálos rosszindulatot: „míg az abszolutizmus ellen vívtuk önvédelmi harcunkat, a magyarság volt a szabadság katonája, hősi, nemes nemzet, mely fölényesen pazarolja vérének a közös eszményekért, de mindjárt elnyomó zsarnok, élősd, mihelyt a német kispolgár imperializmusával, a pánszlávizmussal vagy dákoromanizmussal találja magát szemben“. (134.1.) „Az elfogult, klisékkel dolgozó középkori krónikásoktól és félművelt énekesektől egyenes vonal vezet a magyar történelmet rosszul ismerő XX. századi történetíróig és az ellenséges indulattól fűtött tankönyvíróig“. (94.1.) Az a keserű érzésünk támad e nagy tudományos önfegyelemről tanúskodó sorokat olvasva, hogy ha mi ezentúl a többi népekről szólván csak gyalázkodásra szorítkoznánk s ők rólunk mindig csak rokonszenvvel szólnának is: a jóakarát és tárgyilagosság mérlege még újabb ezer év múlva is a mi javunkra billenne.

E helyzet józan felismerése és következményeinek gyakorlati levonása jellemzi Gerevich Tibor tanulmányát (A magyar művészet szelleme), aki hatalmas, szívet vidító csapásokkal hódít vissza a magyar művészet számára oly értékeket, melyeket eddig nagy — persze nem irántunk való — előszeretettel, de kis tárgyilagossággal könyveltek el idegen népek szellemi javaiként. S ha valakit a magyar olvasóközönség köréből aggasztanának e tanulmány sorai között oly sűrűn átütő fölényes virtuskodásnak ismerve, az gondoljon egyrészt arra, amit akár Babits, akár Ravasz (71, 24.1.) a virtuskodásról, e latin nevű magyar tulajdonról mondanak. Másrészt vesse egybe Gerevich eredményeit Kodályéival: „Ha néhány szóba akarnók sűriteni a magyar művészet lényegét: azt a magyar szellemi alkatnak megfelelő nyugodt és tiszta szemléletben állapíthatjuk meg“ (487); „... a dallam uralkodó szerepe gazdag, beszédes ritmusok, világos formák, tiszta színek, mind kedves a magyar zenének“ ... „nálunk német zenéből csak az olasz kultúrán nőtt nagy mestereknek van igazi talaja ... Azoktól, akik a német „mélységet, latin formakultúra nélkül inkább vélik megtalálni, a magyar ízlés józan sága visszariad“. (Kodály, Magyarság a zenében, 302., 401. 1.) E párhuzam egyben fényes próbája a szerkesztő választotta módszer helyességének: „... mindegyikük a saját szakmájára korlátozza magát és ott az ő speciális tudományos módszereit alkalmazza; ameddig a mai módszerekkel megállapított eredmények érvényesek lesznek, bizonyos-

¹ W. Gerhardt: Climate and Character (The English Genius, 62. 1.).

ságukat kétségtelenül emeli az a körülmény, hogy egyszerre több szaktudománynak köszönhető. Az a nemzeti jellemvonás, melyet például nyelvész, etnográfus és műtörténész egyképpen felismer a saját eszközeivel, bizonyára reálisan létezik s vele a nemzeti életben is számolni lehet.“ (A szerk. előszava, n. 1.) Szembetűnő az eredmények összhangja a tanulmányok azon tömbjében, melyeknek tárgya a nyelvben és irodalomban megmutatkozó magyarság. Zsirai Miklós (Nyelvünk alkata), Eckhardthoz és Gerevichhez hasonlóan, szintén küzd szellemi javainkat tagadó vagy becsmérlő sötét „tudományos“ árnyakkal s ezt a tudás fölényének oly biztonságával teszi, a stílusnak oly könnyed eleganciájával, hogy a laikus olvasó észre sem veszi s máris megbarátkozott agglutinációval, palato-veláris elkülönüléssel, spiránssokkal s egyéb, számára mindig megemészthetetlennek hitt szakkifejezésekkel. Szorosan kapcsolódik e témakörhöz Zolnai Béla tanulmánya (A magyar stílus), melyben a sajátosan magyar stílus ismertetőjegyei válnak világossá: a nyelv érzelmessége, egyéni szabadsága és a népiessel való állandó, szerves kapcsolata. (Az „érezelmesség“, úgy hisszük, nem fedi teljesen azt, amit rajta Zolnai ért: a kifejezőmód emocionális, affektív, szubjektív természetét.) Zolnai formai, stílári elemzésével szemben Farkas Gyula (A nagy költők tanuságtétele) tartalmi szempontból vizsgálja költészetünk történetét; a feladat — el kell ismernünk — felettébb nehéz s nyilván ennek tulajdonítható, hogy a szerző néha átsiklik egy már nem egészen modem, úgynevezett „alapeszmes“ poétikai szemléletmód felé. Szerencsésebb kézzel markolja össze Kerecsényi Dezső a formai és tartalmi elemeket (Magyar irodalom) s ebben nem kis része van annak, hogy szerzőnk irodalomszemlélete a Kemény—Gyulai—Horváth János-féle irodalmi klasszicizmusban gyökerezik: e klasszicizmus legfőbb ismertetőjegye éppen az, hogy művészi formát és tartalmat mindig együtt, klasszikus harmóniában ragad meg. E szemléletmódhoz szorosan simul Kerecsényi stílusa, mely szigorúan ragaszkodik a magyar klasszicizmus stíluseszményéhez s ennyiben a francia stíluseszmény követője, szemben Keresztury Dezsővel, aki, ugyancsak a magyar klasszicizmus talaján állva, e hagyományra Szabó Dezső stílromantikáját s a német szellemtörténeti iskola stílustörekvéseit engedte reáhatni: íme a modem magyar prózai stílustörekvések két válfaja, melyek mindegyike mélyen magyar és szép lehetőségeket rejt magában.

Ravasz, Babits és Bartucz megállapításaihoz sajátos módon viszonylik Szekfű Gyula tanulmánya (A magyar jellem történetünkben): a filozófus nyugalma, a humanista fölénye s a természettudós tárgyilagossága szembe kerül itt az elmúlás szaktudásának, a historikusnak sajátos látásmódjával. Nem mintha tárgyi vagy lényegi kérdésekben mutatkoznék ellentét: amit Szekfű magyar jellemnek tart, jól megegyezik azzal, amit Ravasz, Babits és Bartucz a magyarságról, a magyar jellemről és a magyar emberről tanítanak. De míg ők végeredményben a változatlan lényegre kutatják, Szekfű a lényeg és a lét ütközőpontján áll, e kettőnek egyberoppanását figyel: a sorsot. Hiába lényege a nyárfának a sudár termet, ha e lényegre pusztító viharok nem engedik megvalósulni s hiába lényege a magyarságnak mindaz, ami a filozófust nyugalomra, a humanistát fölényre s a természettudóst objektivitásra ihleti: a historikus látását a sors számycsapásainak szemlélete teszi szükségképpen sötétté. Itt rejlik Szekfű sokak által emlegetett pesszimizmusának gyökere s itt derül ki, hogy e szóhasználat egészen helytelen, hisz aki a „pessimumot“ pessimumnak látja, az nem pesszimizista, hanem — a szónak legteljesebb értelmében — „józan realista“.

Ha van Szekfű szemléletmódjában bárminő nyoma valamely „izmusnak“, akkor ez csak a historizmus lehet. E ponton — már csak saját szakmánk védelmében is — néhány megjegyzést kell tennünk. „Örök, változhatatlan

alapjelleg hiánya és a természeti és kulturális hatások mint igazi jellegképzők: mindez kizárja azt, hogy a népi jelleget elméletileg, filozófiai, morális, metafizikai alapon, vagy akár a társadalomtudomány és lélektan eszközeivel közelítsük meg.“ (492.1.) Szekfünek e nyilatkozata nem egy munkatársa alól kirántaná a talajt, ha szószerint vennők és — kétségkívül jogos — módszertani aggályon túlmenő jelentőséget tulajdonítanánk neki. Ezt azonban maga a szerző sem teszi, hisz jómaga is állandóan operál egyrészt a szabadságszeretet, vitézség és politikai tehetség lélektani fogalmaival, másrészt állandó szempontja, hogy történetünk folyamán mikor és milyen társadalmi és faji rétegek vettek részt az ország vezetésében s ezzel elismeri a társadalomtudományi szemléletmódnak — bár közvetett — jelentőségét a történeti magyarságismeret szempontjából.

El kellett oszlatnunk a félreértésnek itt rejlő lehetőségeit — korántsem a metafizika védelmében, hanem főként ama szép munkaprogramm érdekében, mely Bartucz tanulmányának végén található. Igaz, hogy Bartucz Szekfüvel ellentétes oldalon, hajlik bizonyos fokú „antropologizmusra“ midőn azt állítja, hogy a magyarság kérdésének „lényege s a vele kapcsolatos problémák nagy többsége mind tartalmilag, mind módszertanilag az embertan kutatási területén belül foglal helyet, vagy azzal igen szoros összefüggésben van“. (169.1.) De e módszertani megállapítás ez esetben se lehet akadálya annak, hogy rajta túlmenően a szerző tárgyi megállapításait a legnagyobb mértékben elismerjük. „Nagyon érdekes lenne..., ha sorra vennők az egyes euráziai rasszoknak Összes megállapított vagy vélt lelki vonásait és sorra vizsgálnék, hogy azok mennyiben és milyen elterjedésben találhatók a magyar nemzettestben. Igazán komoly eredményt azonban itt is csak az egész országra kiterjedő rendszeres és tárgyilagos rasszpszichológiai felvételekkel érnénk el.“ Hatalmas távlatok nyílnak e célkitűzés mögött s szorongva gondolunk a régóta csonkán meredő Magyar Etymológiai Szótárra s a Magyar Tudományos Akadémiára, mely a Vigyázó-hagyaték birtokában egy pengő órabérrel kedveskedik a Nagy Magyar Szótár munkatársainak, kiváló magyar nyelv tudósoknak: vájjon eljön-e az idő, mikor e szép célkitűzés megvalósulhat? Mert hogy megvalósulása páratlan lenne a világ tudományos irodalmában s hogy játszi könnyedséggel bírná a külföldi közvéleményt egy tisztultabb és igazabb magyarság-kép elfogadására: mindez még nem elégséges a cél elérésére.

Hátra van még, hogy beszámoljunk az összbenyomásról, melyet a „Mi a magyar?“ kelt az olvasóban. Kétségtelen, hogy e könyvet nem lehet „elolvasni“, mint egy vezércikket, vagy bármely „hic et nunc“ vállalkozást: olvasni kell, többször, hol ezt, hol amazt a részletét s újból visszatérni hozzá. Megkönnyíti ezt az is, hogy a kötet hangulati skálája igen gazdag: Szekfü sötét, majdnem zord tónusától Gerevich derült humoráig, a hangulati minőségek sok válfaja föllelhető benne. A vitriol és tömjén minőségeit viszont hiába keressük s az újságokhoz szokott olvasót vagy írot ez némi csalódásra készítheti. De nem is hisszük, hogy a könyv ezek számára készült. Nincs szó benne fehér és fekete magyarokról s nincs szerző, aki szerint mindenki fehér, aki hozzá hasonló s mindenki más fekete. Az ilyesmit józan ember úgyis csak akkor hiszi el, ha oly íróra akadna, aki az embertípusok értékéről elmélkedvén, végül azzal a megállapítással szegyenkezne elő, hogy: „e sorok írója — sajnos — az értéktelenebb típushoz tartozik“. Addig, míg az északi fej dicséretét kizárólag északi emberek zengik, addig az ilyen „tipológiai“ mögött játszva ismerhetjük fel a faji vagy egyéni öndicséret kétes értékű ihletését. S ha a magyar valóban józan nép s kevés dolog az, ami neki „imponál“: az ilyesmi imponál legkevésbé. Ellenben imponál mindaz, ami nem lép fel az imponálás erőszakos igényével: a reális, kézzelfogható, világos,

ha úgy tetszik, „szürke“ tények. Erre építve, jó talajra épített a „Mi a magyar?“ szerkesztője, midőn munkatársait tudományuk mai állása szerint és egyéni képességeik határain belül szóhoz juttatta. Ma, midőn meghasonlott, összeférhetetlen, tárgyilagosságra képtelen s a patológikus profétizmus határait állandóan súroló közírók tömege nyüzsg határainkon kívül és belül: elsőrendű nemzeti érdek volt a tudomány megszólaltatása. Mert nem tréfa, hogy az abnormalitás ma soha nem látott mértékben követeli a normalitás igényét s ha az erőviszonyok még tovább tolódnak, hovatovább az elmebetegek fogják lakat alá tenni és „gyógyítani“ az elmeorvosokat. „Die Psychopathen sind immer da. Aber in den kühlen Zeiten begutachten wir sie, und in den heissen — beherrschen sie uns.“¹ Ezért van szükség magyar önismeretre s az önismeretnek valóban ismereti fajtájára. S ezért válik meghaladottá a régi aggály, hogy akit érdemes lenne meggyőzni a magyarság mibenlétéről, azt nem kell meggyőzni s akit meg kellene győzni, azt nem érdemes.

A könyv külsejéről már elkéstünk nyilatkozni: az Oxford University Press legszebb kiadványaival vetélkedő formáját a Magyar Bibliophil Társaság az „év legszebb könyvének“ címevel méltán tüntette ki.

MÁTRAI LÁSZLÓ

VITAMIN ÉS NÉPTÁPLÁLKOZÁS

MODERN ÁLLAMVEZETÉST gyakran éri az a vád, hogy elbürokratizálódván, a való élettől eltávolodott s annak sokoldalú igényeit kielégíteni nem tudja, vagy csak oly késéssel, ami a beavatkozás eredményét nagy mértékben lecsökkenti. Lám, milyen egyszerű volt az állam adminisztrációja nagyapáink idejében, szokás mondogatni, hiszen alig volt hivatalnok s a régi bürokok munkaidejét is jórészt barátságos beszélgetés és pipázgatás töltötte ki, az állam gépezetének mégis simán járt minden kereke. Könnyű volt azonban nagyapáinknak, hiszen azok a feladatok, amelyeket a bürokrációnak meg kellett oldani, kisszámúak és egyszerűek voltak. Manapság napról napra nő az állami beavatkozást igénylő feladatok száma. Hogy a sok közül csak egyet ragadjunk ki, itt lenne a szociálpolitika bonyolult hálózata, amelybe bizonyára rövidesen új, nagy feladatkör kapcsolódik bele: a népelemezés kérdése. S a népelemezési problémakör egyik, fontosságában napról napra növekvő ágazata a lakosság széles rétegeinek kellő mennyiségű vitaminnal való ellátása.

Az utolsó évek élettani és statisztikai vizsgálataiból kiderült, hogy az emberek táplálkozása egész Európában és minden művelt államban egyoldalú, sőt a lakosság hatalmas tömegeinél elégtelen is. Erre mutat többek között az a jelentés is, amelyet a Népszövetség táplálkozási konferenciáján 1938 októberében a magyar nemzeti bizottság benyújtott s amely lényegében a következőket állapította meg: 1. Ügy a városi, mint a falusi lakosság szegényebb rétegeinek tápláléka jórészt csak gabonanemükből és „száraz“ főzelékekből áll. 2. A lakosság ellátása állati fehérjékben (hús, tej), de cukorban is elégtelen, sőt a táplálék kalóriatartalma is alacsony. 3. A gyümölcs és a friss főzelék fogyasztása nagyon alacsony. Ebből egyidejűleg az is

¹ Kretschmer: Geniale Menschen, Berlin, 1929. 20. 1.

kiderül, hogy Magyarországon a nagy néptömegek tápláléka vitaminban rendkívül szegény. De ugyanezt a képet kapjuk más nemzeti bizottságok jelentéséből is, még a gazdag Angliában is csak a lakosság fele kap elegendő vitamint.

Az elégtelen vitaminellátás, a hipovitaminózis pedig annál veszélyesebb lehet, mert legtöbbször nincs jellegzetes tünete s ezért nehéz a diagnózisa. Másrészt pedig az állatkísérletek tanulsága szerint a hipovitaminózisok legveszélyesebb következményei csak a második-harmadik nemzedék után jelentkeznek.

A hipovitaminózisok legfontosabb káros következményei a következők. Részleges A vitaminhiánynál a bőr és a nyálkahártya felületi rétege áteresztőbbé válik s így különféle fertőzésekkel, elsősorban a légutak infekciójával szemben csökken a természetes ellenállóképeség. Ha a táplálékban túlkeves az A vitamin, Wendt szerint az influenza a tüdőre csap át. Hibás a fognövekedés, az epében és húgyutakban kövek képződnek. A központi idegrendszer működésében zavarok jelentkeznek s a fejlődőkorban visszamarad a növekedés. Részleges B₁ (aneurin) hiány esetén az idegrendszer működése tökéletlenné válik s egyidejűleg súlyos hiányok mutatkoznak a szénhidrátok emésztésében és anyagcseréjében, ami külsőleg székrekedésben fog megnyilvánulni. Nőknél belső szekréciós zavarok lépnek fel vérzésekkel, esetleg abortusszal. Csökken a gyermekek növekedése és súlygyarapodása. B₂ hipovitaminózis hatására eltűnik a gyomorból a sósav, általában tökéletlen a bélből való felszívódás, ami különféle bélbántalmakban, hasmenésben stb. nyilvánul. Gyakran jelentkezik a bélbántalmakra és vérszegénységre való hajlam is. A részleges C vitaminhiány következményei a foghús vérzékenységére és a fogszuvasodásra való hajlam, a tavaszi fáradtságérzés jelentkezése s végül a gyomor és bélcsatorna, valamint a légutak hurutos megbetegedése. A D hipovitaminózis következtében a következő megbetegedésekre való hajlam fejlődhet ki: angolkór, csontlágylulás, fogszuvasodás, tuberkulózis stb.

A modern ember tehát nemcsak azért „ideges“ és hajlamos jobban a különféle betegségekre, mint apái és nagyapái, mert a modern élet jobban igénybe veszi, hanem azért is, mert sokszor elégtelenül, de majdnem mindig egyoldalúan táplálkozik. A vitaminbetegség éppen ezért nemcsak a nagyvárosok nyomortanyáin otthonos, hanem a tehetős néprétegeknél is. A halvaszületések és a csecsemőhalandóság óriási arányszámai, a tökéletlen fogképződés és a fogak gyors romlása, a gyermekek sápadtsága, a felnőttek kimerültsége, étvágytalansága és az oly gyakori gyomor- és bélbántalmak, valamint a tuberkulózis és az influenza járványszerű pusztítása városokban és falvakban egyaránt bizonyára a kisebb-nagyobb mérvű vitaminhiányra vezethető vissza. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a művelt államok legveszélyesebb népbetegégei ma a hipovitaminózisok. Elterjedtségükre rendkívül jellemző Frideriksen dán orvos jelentése, aki a kopenhágai iskolásgyermekek 90%-ánál észlelte a lappangó skorbut tüneteit.

Az elmondottakból világosan kiderül, milyen nagy veszélyt jelent táplálkozásunk vitaminszegénysége az egész nemzettestre. Világos az is, hogy ez az általános nagy veszély kormányzati beavatkozást igényel, mert az itt felmerülő problémákat csak egységesen és az egész országra kiterjedően lehet megoldani. Lássuk tehát a kérdés megoldási lehetőségeit.

A különféle jóléti intézmények a világ minden államában igyekeznek a szegény, munkanélküli proletariátust olcsó, esetleg ingyenes élelmiszerekkel ellátni. Magyarországon ezeknek az intézményeknek a munkáját az utóbbi években bizonyos mértékig állami ellenőrzés alá kezdték vonni, sőt bizonyos irányú munkásságukat egyenesen az állam vette át. Így például a zöldkeresztes mozgalom az utóbbi években igen tekintélyes mennyiségű olcsó cukrot osztott ki, elsősorban a falusi nincstelének között, ahol a cukorhiány a legnagyobb volt. Kívánatos lenne hasonló alapon a téli hónapokban olcsóburgonya-akciót indítani, mert hiszen a burgonya aránylag igen tekin-

télyes mennyiségű C vitamint tartalmaz (100—300 mg-ot kg-ként). De ez természetesen csak a kezdő lépéseket jelentheti, éppen úgy, mint az elemi iskolákban megindított tej-, szőlő- és almaakció is. Ezen a téren az állam által megindított szociális gondoskodás valószínűleg tovább fog haladni \$ egyes termelő vidékeken, ahol a túlságos magas kínálat a termények piaci árát rendkívül lenyomja, intervenciós állami vásárlások útján lehetne gondoskodni egyrészt a piac tehermentesítéséről, másrészt pedig az összevásárolt olcsó gyümölcs- és főzeléktömegek olcsó továbbításáról is.

Mint már említettük, a tehetősebb lakosságrétegek táplálkozása is igen egyoldalú, mert hiányzik a táplálék megválasztásához a kellő ismeret. Itt kettős feladat várna az államra. Egyrészt megfelelő propagandával kellene a sokoldalú táplálkozás felé irányítani az embereket, másrészt pedig a megfelelő iskolázás révén kellene lakosságunkat a helyes táplálkozásra ránevelni. Ahogy alsó- és középfokú iskoláink a helyesírásra megtanítanak, éppen úgy meg kellene tanítani a megfelelő vegyes táplálkozás alapelveit is.

A nyilvános iskolák oktató hatása természetesen csak hosszú esztendők múlva érezhető hatású. Az átmeneti időben hazai viszonylatban nagy segítség lenne az iskolán kívüli népnevelés, a különféle szabadegyetemek, főképpen pedig a téli gazdasági iskolák hatékony bekapcsolása. A táplálkozási közvetlen problémakörön túlmenően ez a propaganda és oktatás egyúttal külkereskedelmi mérlegünk megjavítását is elősegíthetné, mert programjába lehetne iktatni a külföldi származású termékek helyett a magyar gyümölcsök propagálását is.

Ha a gazdagok és tehetősek táplálkozása is egyoldalú, még szomorúbb a helyzet a szegények táplálkozása szempontjából. Igen jellemző ezzel kapcsolatban a Kardos Béla által közölt statisztika Budapest frissgyümölcs-fogyasztásáról.

A friss gyümölcs fogyasztásának gyakorisága a budapesti háztartásokban, a megvizsgált háztartások %-ában kifejezve.

	Télen	Nyáron
Soha	12·3%	—
Ritkán	24·3%	8·3%
Változóan	13·4%	—
Hetenként egyszer	4·5%	1·6%
Hetenként többször	12·9%	19·2%
Naponta egyszer	19·8%	17·7%
Naponta többször	12·8%	53·2%

A táblázatból levonható következtetés azonban rendkívül szomorú, a főváros lakosságának 123%-a télen egyáltalán nem fogyaszt friss gyümölcsöt s kereken 50%-a csak ritkán. Vidéken a helyzet még sokkal súlyosabb, az ország egyes részein a friss gyümölcs fogyasztása a téli hónapokban az ország lakosságának 2%-ára terjed csupán ki. A megfelelő propaganda itt is sokat segítené, de még sokkal többet a kereskedelem megfelelő megszervezése, esetleg erőteljes állami intervencióval. Valószínű azonban, hogy a legerősebb beavatkozás esetén is csak hosszú esztendők múltán lehetne ezen az úton komoly eredményeket elérni.

Ezzel szemben meglepő, hogy egyes vidékeken mennyire jól megalapozott az egyszerű nép ösztönös táplálkozási szokása. Erdélyben általánosan elterjedt a következő ital. Búzakorpát leforráznak vízzel s állni hagyják, míg savanyú erjedés indul meg. Az erjedés végét a folyadék feltisztulása jelzi. A kellemes ízű, savanykás italt gyógyszerként itatják tuberkulotikusokkal, mégpedig joggal, mert hiszen ebben a folyadékban jelentős mennyiségű B vitamin van. Aratás idején ezt a folyadékot tejföllel habarják be

s kenyeret aprítva bele, kapják a ciberelevest, ami rendkívül üdítő, frissítő táplálék. Nagyon érdekes egy másik eset is, amit Bray írt le. Az ausztráliai szigettenger számos szigetén nagyon kedvelt volt egy kókusztejből készített sörfajta, amelyet a bennszülött lakosság ünnepek alkalmával nagy mennyiségben fogyasztott. Mivel azonban a kókuszsör okozta mámor következményei rendszeresen véres verekedések alakjában jelentkeztek, a gyarmati kormányzás a sör készítését betiltotta. A betiltás folyamánaképpen a csecsemőhalandóság hirtelen 45%-ra szökkent. Mikor ennek oka után kutattak s közben a kókuszsört is közelebbről megvizsgálták, kiderült, hogy az rendkívül gazdag B₁ vitaminban. Miután a B₁ vitaminszükséglet fedezéséről más úton gondoskodtak, a csecsemőhalandóság rövidesen újra a normális 9%-ra csökkent le.

Az utolsó években igen sok kutató foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy milyen faktorok befolyásolják a mezőgazdasági termények vitamintartalmát. A talaj és a klíma mellett, amelyek adottságok, a vitamintartalom az illető növény fajtájától függ. Nemrégiben a mezőgazdasági kémiai iparok Budapesten tartott nemzetközi kongresszusán Teleki Pál gróf rámutatott a klímaviszonyok befolyására és kimutatta, hogy hála a magyar föld kedvező klímájának, elsősorban pedig a napsugárzási viszonyainknak a magyar gyümölcs és főzelék vitaminban gazdagabb, mint bármelyik más európai ország hasonló terménye. Már ez egymaga is indokoltá tenné a magyar gyümölcs- és főzelékkonzervipar erőteljes kifejlesztését. Hiszen hogy a talaj a rajta termett növényzet összetételét befolyásolni tudja, már régen ismeretes. De további kutatásoknak kell megállapítani, hogy adott helyi vegetációs viszonyoknak milyen növényfajták felelnek meg leginkább s melyek adják a legnagyobb vitamintermést. A növények táplálkozása, vagyis a trágyázás olyan értelemben befolyásolja a vitamintartalmat, hogy a legjobb elosztású trágyázás szolgáltatja a legmagasabb vitaminértékeket. Az államnak ezen a ponton az lenne a feladata, hogy megfelelő propagandával és oktatással az istállótrágya kellő gondozását elősegítse, másrészt pedig a műtrágyák árának erőteljes csökkentése révén a műtrágyafogyasztás fokozását lehetővé tegye.

A legtöbbet azonban valószínűleg a növénynevelés útján lehetne elérni. Mikor Marggraf Zsigmond 1747-ben megállapította, hogy a takarmányrépában ugyanolyan cukor van, mint a cukornádban, a répa alig néhány százalékot tartalmazott ebből az értékes anyagból. Ma pedig 20%-on felüli cukortartalom sem tartozik a ritkaságok közé. Szakértők szerint olyan répafajták kitenyésztése útján, amelyek levézetüket a késő ősziig működőképes állapotban megőrzik, a cukortartalom még jelentős mértékben fokozható lenne, mert hiszen az ilyen répa jóval hosszabb időn keresztül tudna cukrot termelni, mint a mai fajták. De a répa csak egy példa a növénynevelés számtalan nagyszabású eredményei közül. Általánosan ismeretes, milye nnagyszerű eredményeket értek el hazánkban is a nemes búzafajták kitenyésztésével. A németek az állati takarmány nagy fehérjeszükségletét hasonlóképpen növénynevelés útján igyekeznek fedezni s szerintük bizonyos növényfajtáknál lehetséges lenne a fehérjetartalom 2—300%-kal való fokozása is. Ha tehát egyes növényi alkatrészek arányszámát ilyen nagy mértékben lehetséges növénynevelés útján fokozni, bizonyára megvan a vitamintartalom fokozásának a lehetősége is, legalább is bizonyos gyümölcs- és főzelékfajtáknál. Megint csak az államra hárulna az a feladat, hogy megfelelő kezdeményezéssel és az anyagi eszközök rendelkezésre való bocsátásával úgy a növénynevelést, mint egyéb ezzel kapcsolatos kutatásokat támogasson.

Nem elég azonban, ha nagy vitamintartalmú növényeket termelünk, gondoskodni kell arról is, hogy ez a vitamintartalom a raktározás és a szállítás folyamán el ne pusztuljon. Mellékesen érdemes talán azt a körülményt is megemlíteni, hogy a növények vitamintartalma a teljes érettség elérésének pillanatában a legnagyobb, az aratást tehát ebben az idő-

pontban — sem előbb, sem utóbb — kell elvégezni. Ma már meglehetősen pontosan tudjuk, hogy a különféle raktározási körülmények a növények vagy állati termékek legfontosabb tápanyagainak hogyan befolyásolják, valamint hogy adott viszonyok között mekkora veszteségekkel kell számoljunk. A vitaminok szempontjából azonban ez a terület még meglehetősen felderítetlen. Hogy a kérdésnek akár csak felületes tárgyalásába is belemehessünk, szükséges, hogy az egyes fontosabb vitaminfajták ellenállóképességét megismerjük.

Az A vitamin (növényi anyagokban a vitamin alapanyaga, karotin található) különösen a levegő oxigénjével szemben érzékeny. Ez az érzékenység a hőmérséklet emelkedésével nagyban fokozódik, levegőtől elzárva azonban aránylag magas hőmérsékletet is kibír elroncsolódás nélkül. A B₁ vitamin meglehetősen állandó, savanyú közegben csak 120 fok fölött bomlik, de ha az oldat lúgos, akkor gyorsan elroncsolódik. A B₂ vitamin pedig a B₁-nél is ellenállóbb. A C vitamin a legérzékenyebb valamennyi között. Alkáliák, a levegő oxigénje és a magas hőmérséklet gyorsan megbontják. Réznek nyomokban való jelenlétében a bomlás rendkívül gyorsan lefolyik. A D vitamin jelenlegi ismereteink szerint a raktározás, főzés és konzerválás körülményei között megtartja hatóképességét. A B vitaminok és a C vitamin vízben jól oldódnak.

Az elmondottakból most már világossá válik, hogy a raktározás és szállítás alatt elsősorban a C, azután pedig az A vitamin mennyiségének a csökkenésével kell számolni. Így például a leszedett spenótlevelekben a C vitamin két nap alatt felére-harmadára csökken. A savanyúkáposzta jelentős C vitamintartalma tavaszig fokozatosan eltűnik. Ezzel szemben nagyon stabilis a citremsav aszkorbinsavtartalma; normális raktározási feltételek mellett két hónap alatt hatóképességéből semmit sem veszít s öt év múlva még mindig feltalálható benne vitamintartalmának fele. A burgonya ősztől tavaszig még a legkedvezőbb raktározási viszonyok között is elveszti C vitamintartalma felét-kétharmadát. Ezzel szemben a borsó és bab a raktározás folyamán, valamint a kiszáradáskor változatlanul megőrzi B vitamintartalmát. A légmentesen elzárt vaj három hónap alatt sem veszít A és D vitamintartalmából. Még sokkal kedvezőbbek a viszonyok alacsony hőmérsékletre való lehűtéskor (hűtőházakban) és semleges gázatmoszférában való raktározásnál. Így például Glatzel szerint a fagyasztott tojás kilenc év múlva ugyanannyi A vitamint tartalmaz, mint a friss; a — 20 foknál raktározott alma C vitamintartalma 14 hónap elteltével is változatlan marad. Ezen a területen még további kutatások szükségesek, hogy minden fontosabb mezőgazdasági terméknek legkedvezőbb raktározási viszonyait megismerhessük.

Ami az ételek elkészítésénél jelentkező vitaminvesztéseket illeti, általánosságban azt mondhatjuk, hogy a kész ételek mindig kevesebb vitamint tartalmaznak, mint a nyers tápanyagok. A veszteségek már a gyümölcsök és főzelékek szétDarabolásánál megkezdődnek. Ha ugyanis a növényi sejtek megsérülnek, akkor Szent-Györgyi szerint bizonyos oxidáló fermentumok aktiválódnak s ezek azután az oxigénnel szemben érzékeny vitaminokat, elsősorban a C vitamint, gyorsan hatástalan anyaggá alakítják át. A főzésnél egyrészt a hőmérséklet emelkedése hat a vitaminokra roncsolólag, másrészt pedig a vízben oldódó vitaminok átmennek a főzővízbe s ha ezt a főzővizet nem használjuk fel az ételek elkészítésekor, akkor ez a vitaminmennyiség is elvesz. Természetes, hogy a sütés magas hőmérséklete is roncsolólag hat. Így például már rövid főzés is felére csökkenti a burgonya C vitamintartalmát: ha azonban héjában főzzük meg a krumplit, akkor a veszteség jóval kisebb, mert a krumpli ép héja megakadályozza, hogy a vízben oldódó korbinsav a főzővízbe átmenjen. Még az aránylag kíméletes párolás is jelentős vitaminvesztésekkel jár. Ezekről a veszteségekről jó áttekintést kapunk a következő táblázatokból.

Néhány főzelékfajta C vitamintartalma és vitaminvesztése a kiindulási anyag %₀-ában, a főzés folyamán (Stapp adatai nyomán.)

	C vitamin tartalom mg-ban 100 g nyers főzelékre számítva							
	Röví. főz. ut. (36-40 perc) a főzővízzel együtt		Hossz. főz. ut. (1-2 óra) a főzővízzel együtt		Rövid főzés után főzővíz nélkül		Hosszú főzés után főzővíz nélkül	
	vitamin tartalom	vesztés ^g %	vitamin tartalom	vesztés ^g %	vitamin tartalom	vesztés ^g %	vitamin tartalom	vesztés ^g %
Nyersen								
Spenót	78.3	48.9 —37.5	—	—	29.7	—62.1	—	—
Vörös káposzta .	57.3	58.4 + 1.9	55.9	— 2.4	32.7	—42.9	40.9	—28.8
Fodorkel	56.7	35.5 —36.1	24.3	—57.1	12.9	—77.3	9.6	—83.1
Karalábé	37.6	26.7 —29.0	—	—	8.9	—76.3	—	—
Karfiol.....	23.8	26.6 +12.0	—	—	6.5	—72.6	—	—
Vörös répa	21.8	—	20.1	— 7.8	—	—	20.1	— 7.8
Káposzta	18.0	15.5 —13.7	14.9	—17.2	10.3	—42.8	—	—100.0

B₁ vitaminvesztés főzésnél, ha a főzővizet előntjük. (A vitamin-tartalom mg-ban 100 g anyagra számítva.)

	Nyers	Főtt
Karfiol	0.200 mg	0.055 mg
Sárgarépa	0.070 „	nyomok
Burgonya	0.070 „	0.055 mg
Tojássárga	0.250 „	0.250 „

A főzési veszteségekkel kapcsolatban nagyon érdekes egy norvég katona-iskola következő esete. 1917 és 20 között az iskola tanulóinak 3.5%-a betegedett meg tuberkulózisban, feltűnően nagyobb arányszámban, mint a megfelelő korosztályok a kaszányán kívül. 1920-ban modernizálták az iskola konyhaüzemét s gőzfőző üstökre tértek át. Ennek folyományaképpen a megbetegedések %-a 1921 és 24 között 6.1 %-ra emelkedett, ami a megfelelő korosztályok átlagos megbetegedésének tízszerese volt. A megbetegedések óriási arányszámára való tekintettel kutatni kezdtek az ok után és azt az iskola növendékeinek táplálkozási viszonyaiban találták meg. Megváltoztatták az iskola egész étrendjét, a burgonyát kizárólag héjában főzték meg s a főzési időt egy óra alá csökkentették, hasonlóképpen lerövidítették egyéb anyagok főzési idejét is. Erre 1924-ben a tuberkulózis-esetek száma a normális 0.61%-os átlagra süllyedt vissza. 1928-ban újabb táplálkozási reformot vezettek be, melynek során a kondenzált tejet friss tejjel helyettesítették, friss gyümölcsöt nagy mennyiségben adtak s tavasszal az A és D vitamin hiányát csukamájolajjal pótolták. Az eredmény a tuberkulotikus megbetegedések teljes eltűnése volt.

A felsorolt adatok azonban semmiesetre sem jelentik a nyers koszt propagálását. Nem szabad elfelejteni u. i., hogy a főzés és sütés célja nemcsak az íz megjavítása, hanem a táplálkozási, emésztési munka csökkentése, valamint bizonyos mértékű sterilizálás is. A helyes megoldás tehát nem a nyers koszthoz való visszatérés, hanem az ételek olyan elkészítése lenne, hogy azok vitamintartalmát lehetőleg ne csökkentjük. Ezen a téren is feladatok várnak az államra. A kezdeményező lépések a putnoki, bárcai és egyéb háztartási iskolák megnyitásával megtörténtek ugyan, de ez mindenestre kezdeményező lépésnek számíthat csupán. Az iskolán kívüli népnevelés, a téli gazdasági iskolák s megfelelő propaganda ezen a téren nálunk sokat jelenthetne. De kívánatos ezen a téren a kutatómunka további kifejlesztése és hathatós állami támogatása is.

Az ország vitaminellátásának biztosításában jelentős feladat vár az élelmiszeriparokra is. Ipari üzemeknek olyan koncentrált vitaminpre-

parátumokat kellene forgalomba hozni, amelyeknek vitamintartalma élelmszereink átlagos arányszámát jóval felülmúlja, hogy ezek segítségével a téli hónapokban, amikor táplálékunk különösen vitaminszegény, azokat megfelelően kiegészíthessük.

Egyes államokban ezen a téren is megindultak a kezdeményező lépések. Különösen azokban, ahol — ipari államok lévén — tej- és vaj-behozatalra szorulnak, ahol tehát a drága vajat az olcsó margarin egyre nagyobb mértékben kezdi kiszorítani. Itt azért állanak elő súlyos hipovitaminózisok, mert a margarin teljesen vitaminmentes lévén, hiányzik a táplálkozásból a megfelelő mennyiségű A és D vitamin. Svédországban például a margarint halolajjal igyekeznek vitaminizálni. Nagy tengeri halászata révén Svédország ugyanis olcsón állíthatja elő a halolajat. De a vaj egymagában sem tudja az optimális A és D vitaminellátást biztosítani. A téli hónapokban ugyanis, amikor a tehének száraz takarmányt fogyasztanak, a tej s vele együtt a vaj vitamintartalma is kereken egynegyedére csökken. Finnországban, ahol a lakosság A és D vitaminellátását legnagyobbbrészt az igen nagy mennyiségben fogyasztott tej fedezi, már régen megfigyelték, hogy a tél végén, amikor a tej vitamintartalma legalacsonyabbra süllyed, a gyermekek fejlődése és növekedése pang. Ez az évenként visszatérő pangási időszak nem múlhat el nyomtalanul a szervezet kifejlődésében. Wendt helsinki professzor adatai szerint igen örvendetes változás következett be, mióta a Virtanen-féle takarmánykonzerválási eljárást bevezették. Ennek az eljárásnak az a roppant előnye, hogy segítségével a zöld takarmányokat egész tavaszig zölden s vitamintartalmukat is teljes egészében meg lehet őrizni. Az utolsó öt évben azután a finn sorozóbizottságok arra a meglepő tapasztalatra jutottak, hogy a katonakötelesek átlagos magassága évről évre kereken két mm-rel emelkedett s öt év alatt ez az emelkedés egy cm-t tett ki. Természetesen megfelelő arányban nőtt a sorozásra kerülők testi alkalmassága is. A vaj vitamintartalmának a téli hónapokra való fokozása magyar viszonyok között is igen fontos lenne. Csukamájolajjal nálunk kísérletezni nem lehet, egyrészt mert a csukamájolaj nálunk drága importcikk, másrészt pedig mi magyarok kényesebbek lévén, a halolaj jellegzetes ízét nem tűrnők meg a vajban. Számunkra talán megfelelőbb lenne az orosz Vjecsers javaslatát elfogadni, aki sárgarépából állít elő eléggé egyszerű és olcsó eljárással karotint (A provitamint) s ezt ajánlja a vaj vitaminizálásához.

Magyarországon az utóbbi években egyre jobban terjed egy másik vitaminban gazdag preparátum, amelyet Szent-Györgyi professzor eljárása alapján az Óceán konzervgyár „Vitapric“ és a Globus gyár „Pritamin“ néven hoz forgalomba. Ezek a készítmények nemes édes paprikából készülnek és 0.4% C vitamin, valamint 0.45% karotin mellett jelentős mennyiségű P vitamint is tartalmaznak. Újabban egy további preparátumot is készítenek Magyarországon ultraibolya sugarakkal besugárzott élesztőből, amelynek igen tekintélyes a D vitamintartalma. Bármennyire hasznosak és jelentősek is ezek a készítmények, a nagy tömegek vitaminszükségletének fedezésére nem alkalmasak magas árak miatt. Pedig a paprika Magyarországon mintegy hivatott bizonyos irányú vitaminszükségletünk fedezésére, nemcsak azért, mert hazánk paprikatermő területe 7711 hektár, ami még jelentősen fokozható lenne, hanem azért is, mert a paprika C vitaminban szinte leggazdagabb növényi termék. Míg u. i. 1 g citromnedv 0.5, maximálisan i-o mg C vitamint tartalmaz, addig a nemes fűszerpaprika levének i g-jában a vitamintartalom 2.3 és 3-4 mg között mozog.

Végezetül röviden szólnunk kell a gyümölcs és főzelék téli hónapokra való konzerválásáról is. A magyar konzervipar igen tekintélyes helyet foglal el a mezőgazdasági iparok között. A konzervgyárak évente kb. 30.000 q gyümölcsöt és 400.000—600.000 q főzeléket dolgoznak fel, elsősorban paradicsomot, amelyből 1937-ben 55.000 q-át alakítottak át konzervekké. Főként a magyar paradicsomkonzerv igen kedvelt a külföldi piacokon is.

Megjegyzendő, hogy a konzerviparok termelési volumenét könnyen lehetne a mainak sokszorosára emelni s ezzel jelentős mértékben az ország vitamin-szükségletét biztosítani. Sajnos, hazánkban a konzervek még nem jutottak el a szélesebb néprétegekig. A magyar konjunktúrakutató intézet egyik jelentése szerint pl. 1000 budapesti háztartás közül csak 101 fogyasztott konzerv-lekvárt (dzsemet) s ezek közül is 85 háztartás havonta három kg-nál kevesebbet. Magyarországon a fejenkénti évi konzervfogyasztás mindössze 0·8—1·0 kg. Erről a kérdésről Kardos Béla a következőképpen ír: „A konzerviparnak a magas áron való kis fogyasztás kalkulációs alapjáról az alacsony áron való nagy fogyasztásra kellene áttérni.“ Máshelyen pedig: „Amíg a konzervek egyszerű csomagolásban többre kerülnek, mint a friss szezoncikk árának kétszerese, addig tömegfogyasztási cikké nem válhatnak.“

A konzervek magas ára az oka annak, hogy a magyar háziasszony ma is rengeteg konzervet állít elő. A házilag készített gyümölcsbefőttek és egyéb konzervek, például besűritett paradicsom, pedig bizonyos sokkal kevesebb vitamint tartalmaznak, mint a gyáripar hasonló termékei. Bármilyen ügyes is a háziasszony, a maga primitív felszerelésével természetszerűleg nem versenyezhet a gyári konzerviparral, például nem végezhet légritkított térben való besűritést. Már pedig tudjuk, hogy a meleg és a levegő együttes hatása rendkívül roncsoló úgy az A, mint a C vitaminra. Kísérleteink szerint például ha a paradicsomlevet 2—2½ szeresére a házi konzerválás módjára sűrítjük be, a C vitamintartalom 25—30%-os veszteséget szenved.

A megfelelően bölcs állami intervenció útján a konzervek árát bizonyára alaposan le lehetne szállítani s így az ipari konzerveket a széles néprétegek számára is hozzáférhetővé lehetne tenni, úgy hogy a konzervgyárak se károsodjanak általa. Ma sajnos az a helyzet, hogy a gyári konzerv a gazdag emberek luxuscikke, másrészt pedig jelentős arányban külföldi kivitelre kerül. Már pedig az ipari konzervek népelemezési cikké való tétele annál is inkább indokolt lenne, mert ma már meglehetősen pontosan tudjuk, hogyan lehet a konzervgyártásnál a nyers-termékek vitamintartalmát nagy mértékben kímélni.

Tárgyalásunk nem volna teljes, ha végezetül nem emlékeznék meg külön a búza, illetve kenyérgézésről is, amelynek Magyarországon egész különlegesen nagy jelentősége van. Ismeretes, hogy Magyarország évszázadok óta Európa legjobb búzáját termelte s hogy a magyar malomipar is mindenkor világhírű volt.

A világ első modern gőzmalmát 1839-ben, éppen száz évvel ezelőtt Széchenyi István építtette Budapesten s ez a malom hosszú évtizedeken keresztül még külső építési formájában is mintaképül szolgált az egész világon. A búza modern feldolgozási módja, a magasórlés ugyancsak Magyarországon fejlődött ki. A csonka ország búzatermése 1938-ban 26·8 millió q volt s a Magyar Királyság területén a világháború előtt 20·726 malom volt üzemben, összesen 37·439 alkalmazottal, ezek között természetszerűleg rengeteg kisüzem volt. De a trianoni Magyarországon is 635 gyáripari jellegű malom működik, átlagosan 9000 alkalmazottal s a magyar malomipar ma is kerekén 16 millió q lisztet állít elő, 470 millió P értékben, vagyis a liszttermelés az ország gyáripari termelésének pénzértékben 14·8%-a.

Ezek a számok világosan bizonyítják, hogy milyen fontos szerepet játszik nálunk a búza és a búzakenyér. Ennek megfelelően hazánkban a lakosság kalóriaszükségletének 70%-át fedezi kenyér, tésztaemlék és egyéb lisztből készített ételek útján. Ez a körülmény azonban nagy veszélyt rejt magában. Nagyszerű malomipari technikánk révén u. i. a búzaszemből éppen azokat a részeket távolítjuk el, amelyek a táplálkozás számára olyan fontos vitaminokat, lipidokat, fermentumokat és ásványos sókat tartalmaznak. Ezeknek az anyagoknak 90%-a a korpába kerül s csak 10%-a a lisztbe. Míg tehát a teljes búzaszem meglehetősen gazdag vitaminforrás, 100 g búza-

szem u. i. 250 γ karotint (1 γ = V_{1000} mg), 400—600 γ B₁ vitamint és kb. ugyanennyi B₆ vitamint tartalmaz, a fehér búzalisztben karotin nincs és kereken csak 80 γ B₁ és B₆ vitamin található. A fehér búzakenyér ennek megfelelően szintén nem tartalmaz A provitamint s csak 110 γ B₁ és 60—80 γ B₆ vitamint 100 g-ra számítva. Ha számításba vesszük, hogy egy felnőtt ember átlagos napi B vitaminszüksége jóval több 2 mg-nál, az olyan ember, aki főleg szénhidrátokkal táplálkozik — s Magyarországon éppen ez az eset forog fenn — rendkívüli mértékű B vitaminhiányban fog szenvedni, annál is inkább, mert hiszen az ember B_x vitaminszüksége az elfogyasztott szénhidrátok mennyiségével arányosan emelkedik. A szénhidráttáplálkozás egyéb káros következményeire ezúttal rá sem mutatok, annyi azonban valószínű, hogy az Alföldön olyan nagy mértékben pusztító tuberkulózis egyik oka az imént megtárgyalt hiány B₁ vitaminban.

Az elmondottakban megtárgyaltunk egynéhány olyan módot, amelyek révén népünk vitamindeficitjét többé-kevésbé fedezni lehetne. Ezek a lehetőségek azonban legtöbb esetben túlságosan bonyolultak ahhoz, hogy gyors eredményre vezessenek. Már pedig a feladatnak legalább is részleges megoldása sürgős lenne. Okvetlen kell tehát olyan átmeneti megoldást találnunk, ami a legalább táplálkozásunk egyoldalúságából származó legnagyobb hibát, a nagy B₁ vitamindeficitet kiküszöbölné. Az Összes lehetőségek átgondolása alapján a legegyszerűbb megoldást abban látjuk, ha a magyar nép által legnagyobb mennyiségben fogyasztott élelmicikket, mindennapi kenyérünket vitaminban gazdagabbá tehetjük.

Az első, legkézenfekvőbb gondolat az lenne, hogy térjünk vissza az ősi kenyérfőzési módhoz. A teljes búzaszemből készült kenyeret az utóbbi években egyre gyakrabban ajánlják orvosok és higiénikusok egyaránt. A teljes kenyér ugyanis a búzaszem összes vitaminjait, ásványos anyagait és lipidjait tartalmazza. Így például 180—250 γ B₁ és 120 γ B₆ vitamint tartalmaz 100 g-ra számítva. Újabbban egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a búzacsírnak, amely igen értékes foszfát-dák és nagyértékű fehérjék mellett rendkívül gazdag ϵ vitaminban is. S az újabb adatok arra mutatnak, hogy az E vitamin sem egészen közömbös táplálkozásunk szempontjából. Kraft joggal mutatott arra rá, hogy a római legionárius teljes búzaszeméből készült kenyérral és búzadarával a gyomrában hódította meg a világot, mert mint mondja „a legionárius napi fejadagja 850 g búza volt, ezen túlmenőleg nem járt neki semmi, hús, főzelék, olaj, sajt és gyümölcs csak alkalmi járulékok voltak“. Ez pedig annyit jelentene, hogy a teljes búzakenyér csaknem teljes, tökéletes táplálék lenne. Egyidejűleg rendszeren rá szoktak mutatni arra a kísérletileg bebizonyított tényre is, hogy a teljes kenyér fogyasztása révén egy rendkívül elterjedt moderm népbetegség, a fogszuvasodás is meggátolható. Ezeknek az érveknek a helyességét ma már mindenki elismeri. Ennek ellenére a műszaki és pénzügyi szakemberek még mindig a teljes lisztből készült kenyér ellen foglalnak állást. Az olyan nehézségektől, mint amilyen például a teljes liszt gyors romlása stb., eltekintve — mert hiszen ezek valószínűleg aránylag könnyen kiküszöbölhetők lennének — Kühl Hugó a következőkben foglalja össze az általános véleményeket. 1. Rendkívül nehéz feladat átalakítani az emberek ízlését, akik könnyű és világos, azaz a gabona héjától és csirájától mentes kenyeret kedvelik. Az ízlés átalakítása valószínűleg olyan hosszú időt venne igénybe, amely alatt a kérdést más úton is meg lehetne oldani. 2. A moderm malmokban a nemzeti vagyonok igen jelentős része fekszik s ez a töke teljes liszt készítése esetén nem hozná meg a megfelelő kamatot, ami az egész nemzetgazdaság számára súlyos veszteséget jelentene. Ehhez talán még annyit lehetne hozzátenni, hogy a teljes kenyér bevezetését célzó gyakorlati kísérlet Svájcban csütörtököt mondott.

Nem marad tehát más hátra — ha gyors eredményeket akarunk elérni —, mint a mai kenyeret vitaminban dús anyagok segítségével vitaminizálni. Mint vitamindús anyagok erre a célra a következők jöhetnek számításba: 1. lefölözött tej, 2. tejpör, 3. korpa, 4. csira, illetve csiraliszt, 5. malátaliszt, 6. élesztőkivonat, 7. malátakivonat.

A fenti lehetőségek leggondosabb mérlegelése alapján tanszékemen arra a következtetésre jutottunk, hogy magyar viszonyok között a kenyér vitaminban való gazdagítására a malátakivonat a legalkalmasabb. Megkezdett kísérleteink biztató eredményekkel kecsegtetnek.

Az elmondottakban röviden vázolni igyekeztem azokat a lehetőségeket, amelyek útján népünk fenyegető vitaminhiányán segíteni lehetne. Esetenként rámutattam arra is, hogy az államhatalomnak hol és milyen mértékig nyílna kedvező alkalmja a kérdésbe való beavatkozásra. Kétségtelen, hogy ezek az állami beavatkozások többé-kevésbé súlyos anyagi áldozatokat jelentenének az államháztartás számára, de nem szabad elfelejtenünk, hogy népünk vitaminnal való ellátása nemcsak fontos közegészségügyi és szociálpolitikai, hanem egyúttal rendkívül jelentős honvédelmi érdek is. Ha az egyén elegendő vitaminhoz jut a táplálékában, akkor nő fizikai s egyben szellemi teljesítőképessége is, tehát többet tudván dolgozni és terméim, hasznosabb polgára lehet az államnak. Másrészt a helyes táplálkozás nagy mértékben hozzájárulna népességünk egészségi állapotának feljavulásához. Kevesebb lenne a kórházi ápolásra szoruló beteg, a járványok erejükből és veszélyességükből engednének, tehát csökkenne a közület ilyen irányú költsége is. Végül pedig az egészségesebb és erőteljesebb férfilakosság jobb katonanyagot szolgáltatna, tehát a cél elérése fontos honvédelmi érdek is. De az egészségesebb és testileg-lelkileg nagyobb ellenálló erejű polgári lakosság jobban ellenáll a háború megpróbáltatásainak és nélkülözéseinek is. Az 1914—18-as világháború bebizonyította, hogy a frontmögötti lakosság ellenállóerejének megtörése a háború elvesztéséhez vezethet s a most megindult nagy küzdelem is azt mutatja, hogy a szembenálló felek ezen az úton, a polgári lakosság, a frontmögötti országrészekre való hatással igyekeznek a döntést kikényszeríteni. Ma, amikor a magyarságot semlegességi politikája ellenére is történelmének talán egyik legnagyobb megpróbáltatása várja, a vitaminkérdés megoldása időszerűbb mint bármikor.

K. KUTHY SÁNDOR

EURÓPA MEGSZERVEZÉSE

A VILÁGHÁBORÚ VÉGE FELÉ a hadviselő nemzeteknél, tekintet nélkül arra, melyik oldalon harcoltak, közös volt az óhaj a világot úgy megszervezni, hogy a háború mint a nemzetközi politika normális eszköze végleg kikapcsolassék. Tudjuk, hogy Wilson amerikai elnök volt ennek az eszmének leglelkesebb apostola, de a központi hatalmakkal szemben a gondolatnak éppen úgy megvolt a maga tábora, mint a szövetséges népeknél. Ennek a közhangulatnak mindenestre nagy része volt abban, hogy végül is megszületett a Népszövetség. Felesleges arra részletesebben rámutatni, hogy ez az intézmény nem felelt meg azoknak a terveknek, amelyek a világháború folyamán napvilágot láttak, nem felelt meg tulajdonképpeni szülőapja, Wilson elnök elgondolásának sem. Azonban abban a tökéletlen formájában is, amint a békekonferencia megteremtette, a nemzetközi politikának egészen újszerű intézménye volt, amely a diplomácia régi módszereit részben pótolta és — legalább kisebb kérdések megoldásánál — tökéletesítette. A Népszövetség ebben a formájában azonban sem a hozzáfűzött várakozásokat nem elégítette ki, sem azt a feladatot, amelyet neki szántak, teljesíteni nem tudta. Az egyik oldalon általános biztonságot kerestek, a másikon igazi megbékülést, aminek a Népszövetség még az előfeltételeit sem tudta megteremteni. A világháború győztesei jogilag és hatalmpolitikailag is megszervezték a maguk biztonságát, mégsem érezték

magukat biztonságban és ezért az erre irányuló jogi intézményeket valósággal halmozták. A népek is vágyódtak a végleges megbékülésre és erre irányuló tervekben sokáig a világháború lezajlása után sem volt hiány. A nemzetközi ideológusok főleg két irányban keresték a kibontakozást. Az egyik volt a népszövetségi intézmény tökéletesítése. Hatalmas irodalom fejlődött ki e kérdés körül. Pozitív eredményt azonban csak a kisebbségi kérdésben lehetett elérni, ez az eredmény is csak az eljárásra vonatkozott, tehát az ügyrendet érintette. A kisebbségi szerződésekkel kötelezett államok kisebbségi politikájának folyamatos ellenőrzésére már nem vállalkozott a Népszövetség, s így éppen ezen a ponton mondott csődöt szervezete.

A másik út volt Európának szövetségi alapon való megszervezése. Ennek a gondolatnak legerősebb propagátora, Coudenhove-Kalergi gróf, egy osztrák diplomata és egy japán nő sarja volt. Coudenhove tervével sikerült csaknem Európa összes nemzeteinek érdeklődését felkelteni. 1926 év őszén tartotta meg az első páneurópai konferenciát Bécsben, amely kétségtelenül nagy erkölcsi siker volt. Ő európai szövetséget akart alakítani az orosz és az angol birodalom nélkül. A páneurópai államok gyarmatait azonban már megtartotta volna Páneurópa kötelékében. A világot öt nagy komplexumra akarta felosztani. Ezek Páneurópa, Pánamcrika, Kelet-Azsia (Kína és Japán), az orosz szövetségi rendszer és az angol szövetséges birodalom. Oroszországot nem akarta bevenni az európai szövetségbe, mert szerinte ez a hatalmas birodalom, akár vörös, akár fehér diktatúra alatt él, Nyugat-európa felé akar terjeszkedni, amit csak egy európai szövetség tud megakadályozni. Az angol birodalom viszont olyan nagy terjedelmű, érdekei annyira szerteágazók, hogy Páneurópát csak felesleges komplikációkba rántaná, ha tagja volna az európai államszövetségnek. Coudenhove szerint az első lépés Páneurópa megvalósításához egy páneurópai konferencia összehívása, akár egy, akár több állam részéről. (A Coudenhove által összehívott konferenciának nem volt hivatalos jellege, csupán a páneurópai ligák képviselőinek találkozója volt.) A második lépés egy kötelező döntőbíróági és biztonsági szerződés megkötése lenne az európai államok között. Ezt egy vámszövetség követné, amelyhez az első lépést a volt monarchia utódállamainak kellett volna megtenniük. Végül pedig az Amerikai Egyesült Államok mintájára az Európai Egyesült Államokat kellene megteremteni, amelynek alkotmányos berendezését két kamara alkotná: az egyik a népek, a másik pedig a 26 állam képviselőiből állana. A páneurópai eszme iránt Németországban, Olaszországban és Magyarországon aránylag gyenge érdeklődés mutatkozott, annál nagyobb figyelmet szentelt a mozgalomnak a francia és bizonyos fokig a prágai kormány is.

Coudenhove a francia kormánynál különösen nagy kegyben állott. Nem egy ízben tárgyalt Briand külügyminiszterrel, akinek társaságában fényképfelvételek készültek, amelyeket különböző publikációkon át a nagyközönségnek is bemutatott. A francia külügyminiszter t. i. úgy vélte, hogy a páneurópai mozgalom az a nemzetközi hangulati elem, amelynek segítségével sikerül a francia végleges biztonságra törekvő tervet megvalósítani. Briand ennek a politikának hamarosan konkrétebb formát is adott. Ő maga hivatalosan is felkarolta az európai unió gondolatát és a Kellogg-paktum aláírása után a Népszövetségben nyíltan is kiállt Coudenhove terve mellett. Európát mindenekelőtt gazdasági téren akarta egyesítem, mert azt remélte, hogy a szoros gazdasági kötelék a politikai közeledést is maga után fogja vonni. A páneurópai szövetség létesítésére irányuló tervet egy diplomata reggelin megismételte, mire a jelenvoltak felszólították, hogy gondolatait emlékirat formájában külön is közölje az egyes kormányokkal, hogy ahhoz részletesen állást foglalhassanak. 1930 tavaszán a kormányok

meg is kapták Briand emlékiratát „egy európai államszövetségi közösség rendszerének megszervezéséről“. Fejtegetéseinek központjába természetesen a népek biztonságát helyezte, amelynek megszervezése maga után vonná az általános jólétet is. Azok a politikai és jogi intézmények, amelyekre a világbéke megszervezése érdekében szerinte szükség van, nem tudnak kifejlődni, mert Európa anyagi és erkölcsi erőiben nincsen kellő Összetartás. Európa Briand szemében földrajzi egység, amelyből az európai nemzetek érdekközössége adódik, amelynek az érintett népek végre tudatára kell hogy ébredjenek. Az európai uniót Briand a Népszövetség keretén belül akarta megvalósítani. Az úniónak reprezentatív és felelős szerve az európai konferencia lett volna, végrehajtó szerve pedig egy állandó politikai bizottság, székhelye Genf. A kisantant teljes mértékben helyeselte Briand tervét, mert felismerte benne a békeszerződések megvédésére szolgáló eszközt. Magyarország a terv elfogadása elé feltételeket szabott, amelyek egyrészt a katonai egyenjogúságot érintették, másrészt pedig a békeszerződések módosítására vonatkoztak. Úgy Olaszország, mint Németország kritikai álláspontot foglaltak el a tervvel szemben és ugyancsak olyan feltételeket szabtak, amelyek külpolitikai célkitűzéseikből adódtak. Anglia sem lelkesedett érte s így egy népszövetségi bizottság végleg el is temette,

A német reparáció kérdésének a krízise, majd pedig a nemzeti szocializmus diadala, teljesen kizökkentette Európát addigi kerékvágásából és hamarosan meg is változtatta az európai erőviszonyokat. Most már nem volt szó Európa megszervezéséről, mert mindenki érezte, hogy megindult a békeszerződések által teremtett helyzet likvidálása. A fokozódó háborús feszültség mindkét oldalon elsősorban a szövetségi hálózat kiépítésére vezetett.

A háborús feszültség kellős közepén egy amerikai újságíró, aki sokáig a Népszövetség mellett működött és a népszövetségi hírlapíróknak elnöke is volt, Mr. Streit, egy könyvet írt „Union Now“ címen, amely a béke megszervezésének kérdésével foglalkozott és amelynek rendkívüli sikere volt az angol nyelvterületeken. Mr. Streit a demokratikus államok szövetségén keresztül akarta a békét megmenteni és a nemzetközi együttműködést biztosítani. Ez az államszövetség az Egyesült Államok mintájára közös hadsereget állítana fel, közös állampolgárságot létesítene és közös külpolitikát folytatna. Az a nagy siker, amit ez a könyv elért, élénk bizonyítéka annak, hogy úgy Amerikában, mint Angliában nem adták fel a világbéke megszervezésének reményét és kezdték felismerni, hogy egészen új alapokon kell megkísérelni. Az a vita, amely Streit könyvének nyomán megindult, a háború kitörése után sem szűnt meg egy pillanatra sem. Míg Streit az Egyesült Államok bevonásával akarta tervét megvalósítani, a vita központjába most mindinkább Európa került. Elsősorban Európát kell megszervezni, ha a békét biztosítani akarjuk, ez az általános felfogás, hiszen itt vagyunk annyira tele feszültséggel, amely időnként szinte törvényszerűséggel vezet háborúhoz.

A nagy angol lapok a szerkesztőségekhez írott levelek formájában foglalkoznak a kérdéssel. Nemcsak jelentékeny közéleti tényezők, de egyesületek, pártok, hivatáscsoportok is állást foglalnak a kérdésben. Ezeket a megnyilatkozásokat két szempontból kell vizsgálat tárgyává tenni. Először milyen elvek alapján akarják Európát megszervezni, másodszor, milyen konkrét szervezet útján gondolják az elvet megvalósíthatónak.

Így az angol tudósok egy közös felhívást tettek közzé a béke megszervezésének érdekében. Az elv, amelynek szerintük az új szervezet alapját kell majd képeznie, az állami szuverénitás erős korlátozása. Példájukat a vezető angol pedagógusok is követték, akik hasonló felhívást tettek közzé.

Győzőktől és legyőzöitektől ők is egyaránt megkívánják, hogy szuverenitásukat egy központi hatalom érdekében korlátozzák. Az angol munkáspárt is nyilatkozott az angol békecélokról, amelyekhez a párt szerint a korlátlan szuverenitás elvének feladása és egy nemzetközi tekintély elismerése tartozik. Jelentékeny szerepet játszik Angliában Lord Davies, a New Commonwealth Society elnöke, aki a Svájcban székelő „Europa-Union“-nal is felvette a kapcsolatot és akit Európa megszervezésének kérdése különösen érdekel. Egyik nyilatkozatában Lord Davies többek között ezeket mondja: „Általános elvek, mint szabadság, függetlenség, a militarizmus letörése, bármilyen idealisztikusak, nem elegendők. Ezeket a célokat csak egyféle módon lehet elérni, a szövetségi elv alkalmazása révén.“ Dr. Temple yorki hercegérsek is síkra száll a jövő békéjének hathatós megszervezéséért. A Népszövetségnek szerinte az volt a gyengéje, hogy a nemzeti szuverenitást a kollektív biztonsággal akarta összeegyeztetni. Amennyiben a most folyó háború után sor kerül a béke megszervezésére, a nemzeti szuverenitás és a kollektív biztonság között kell választani. Sir A. Sinclair, a liberális ellenzék vezére, ugyancsak a nemzeti szuverenitás politikai és gazdasági téren való korlátozásában látja a kérdést megoldhatónak. Ehhez a kérdéshez természetesen sokan mások is hozzászólónak, akik többnyire szintén a szuverenitás korlátozásának elvéből indulnak ki.

Ami már most magát a szervezeti formát illeti, úgy a korlátozott szuverenitás elvének megfelelően a szorosabb szövetség érdekében szállnak többnyire síkra. A tudósok felhívásukban rámutatnak arra, hogy az új nemzetközi rendnek tovább kell mennie mint a népszövetségnek, amely megengedte, hogy az egymással versenyző államok külön hadsereget tartsanak fenn és elmulasztotta egy központi tekintély létesítését, amely a szövetséghez tartozó államok érdekei felett közös törvényhozás útján dönthetett volna. A szövetségnek szerintük az is feladata volna, hogy a kívül álló államok támadásával szembeszálljon. A vezető pedagógusok is azt vallják, hogy a tagállamoknak a szövetségi kormány javára le kell mondaniok saját hadseregükről és a szövetségi kormányt abba a helyzetbe kell hozniok, hogy az egész haderőt felhasználhassa azok ellen, akik a szövetségben nem akarnak közreműködni. Lord Davies, utalással Briandra, a szövetséget egyenesen „Európai Egyesült Államok“-nak nevezi, amelynek saját szövetségi parlamentje és egy bírósága volna: ez a nemzetek közötti vitát méltányos alapon elintézné. Ehhez természetesen közös védőszervre van szükség. Sir A. Sinclair is a föderációban látja a megoldást. Egy szoros szövetség terve különösen izgatja a fantáziákat. Sokan, akik ezzel a kérdéssel foglalkoznak, részletes tervet adnak a szövetség kompetenciájára vonatkozóan, így egy a „Manchester Guardian“-nak írott levélben többek között a következőket olvassuk: „Nemzetközi rendőrség szervezendő meg, esetleg Gamelin vezetése alatt. Katonai védekezés és gazdasági szankció a támadó ellen, akár kívül áll a szövetségen, akár pedig ki akar lépni belőle. Nemzetközi valuta és nemzetközi adózás.“

Franciaországban is megindult a vita erről a kérdéstről. Az európai föderáció problémájáról megrendezett előadás-sorozat keretében többek között Jean Henessy volt berni francia követ is tartott egy előadást, amelyben Svájcot hozza fel mintaképpül. A szövetségi szervezet eszméje — úgy mond — amely a háború kitörése óta fokozódó érdeklődést keltett, a toleranciának és az önmérsékletnek aránylag magas fokát tételezi fel, amelyet Svájc történelme mutat.

Mit szólnak ehhez a vitához az érdekelt kormányok? Sokáig tartózkodó álláspontot foglaltak el, de azután mégis kénytelenek voltak hozzászólni. Chamberlain új európai rendről beszél, amelyben új szellemnek kell

uralkodnia. Lord Halifax még konkrétebb, mikor a következőket mondja: „Vannak emberek, akik azt hiszik, hogy egy új világrendet csak oly módon lehet megalapozni, ha a nemzetek felségjogaik egy részéről egy szövetség érdekében lemondanak. Ahhoz, hogy a független államok ilyen nemzetközi rendszert felépíthessenek, szükséges, hogy a népek akaratát meghallgassuk, mert egyedül ők képesek egy ilyen rendszerbe életet lehelni“. Daladier a régi francia biztonsági gondolatot hangoztatja most is, kiemelve, hogy a biztonságot alaposan meg kell szervezni és annak anyagi biztosítékokon kell nyugodnia. December végén tartott beszédében pedig már világosan foglalkozik Európa megszervezésének tervével, amelynek szerinte sokkal tágabb körű szervezetet kell adni, mint amilyen az eddigi volt. Meg kell majd sokszoroznunk az egymással való érintkezést, mondotta, és tervbe vehetünk európai államok között létesítendő szövetségi kapcsolatokat.

A vitából világosan kitűnik, hogy a Népszövetség gyengéjét elsősorban abban látják, hogy nem rendelkezett megfelelő anyagi hatalommal. Egyrészt nem tudott kellő elhatározásra jutni, mert a tagállamok szuverenitása csorbítatlan maradt, másrészt pedig, ha sikerült megfelelő döntést hozni, hiányzott a fegyveres hatalom, hogy a döntést érvényesítsék. Elsősorban tehát ezen a két ponton akarják a jövő nemzetközi szervezetét megjavítani. Teljesen logikus, amikor a tagállamok felségjogait a szövetség érdekében korlátozni akarják. Bármilyen közösségi szerv csak akkor tud gyorsan és határozottan cselekedni, ha adott esetben feltétlen akaratelhatározásra képes jutni. Ez elsősorban technikai, másodsorban alkotmányjogi kérdés. Technikai kérdés, amennyiben egy-egy felvetődő probléma fölött csak akkor tud dönteni, ha a döntést a tagállamok nem szabotálhatják. A legtöbb fontos politikai kérdésben a Népszövetség u. i. csak abban az esetben tudott határozatot hozni, ha az összes tagállamok beleegyezésüket adták. Ha nem sikerült ezt a konszenzust létrehozni, akkor a Népszövetség tétlenségre volt kárhóztatva. Amennyiben ezt a jövőben ki akarják kerülni és az új nemzetközi szervezetet abba a helyzetbe juttatni, hogy adott esetben feltétlenül határozatképes legyen, akkor a teljes konszenzus helyett más rendszert kell bevezetni. Ez a rendszer pedig feltételezi, hogy a tagállamok szuverenitásuk mindenkor teljes érvényesítéséről eleve lemondjanak. Ez a kérdés alkotmányjogi része.

Nem meglepő, hogy a nyugati nemzetek a jövő nemzetközi szervezetét elsősorban a béke biztosításának érdekében akarják hathatósabbá tenni. Eddig is azt fájlalták, hogy a Népszövetség nem volt képes a világ különböző pontjain kitört háborúkat megakadályozni. Van a kérdésnek azonban egy másik oldala is, amely különösen magyar szempontból bír nagy jelentőséggel, ez pedig: azoknak az erkölcsi és politikai elveknek a nemzetközi életben való megvalósítása, amelyeket a művelt nemzetek általában elfogadtak és amelyek egyben biztosítékát képezik annak, hogy a nemzetközi élet valóban minimális súrlódás mellett működjék. Ezt az elvet nem elég egyszer leszögezni, sőt nem elég azt egy ízben megvalósítani. A nemzetközi élet feltételei állandóan változnak, így tehát ezt az elvet a változó viszonyokhoz is kell tudni alkalmazni. Mi itt Magyarországon ezt a kérdést általában a nemzetközi igazság fogalmi körébe vonjuk. Vájjon Európa újabb megszervezésének hívei és apostolai számolnak-e ezzel a tényezővel is?

Az angol tudósok felhívásában erre nem találunk utalást. A pedagógusoknál sem. A munkáspárt a kis és nagy nemzetek létjogát el akarja ismeretni és pártatlan döntőbíráskodást elfogadtatni. Lord Davies a nemzetek között felvetődő vitákat szövetségi parlament és egyeztető bíróság útján akarja megoldani. Más hozzászóló az új nemzetközi rendtől elvárja, hogy a népeknek a szabadságot és igazságot biztosítsa. Dr. Temple yorki herceg-

éresk az államoknak egymásközi viszonyában a jog uralmát akarja biztosítani, amivel azonban még nem történt utalás arra, hogy milyen erkölcsi elvek öltenek majd jogi formát. Úgy tetszik, hogy a szövetséges államok közvéleménye inkább az ő saját problematikájuk szemszögéből ítéli meg az új nemzetközi szervezetet és nem látja, hogy a másik oldalt milyen elvek foglalkoztatják. Ezzel szemben a kormányférfiak nyilatkozataiból azt kell következtetni, hogy ők ismerik a többi nemzetek problematikáit is. Chamberlain szerint Anglia háborús céljainak elérése után egy új Európát oly módon akar felépíteni, hogy minden régi határt lebont és a győző felfogása szerint alakítja át a kontinentet; ő új szellemet akar Európába behozni, amely a népeknek lehetővé teszi, hogy nehézségeiket jó akarattal megoldják. Még világosabban fejezi ki magát Lord Halifax, aki a kérdés bonyolultságára is rámutat. „Utat és módot kell találnunk, — úgymond — hogy a világ állandó változásának tényét összhangba hozzuk a világbéke biztosításának érdekével. A múlt hibáiból nekünk éppen úgy mint másoknak, tanulnunk kell.“ A francia köztársasági elnök Lebrun pedig a holland-belga közvetítési javaslatra adott válaszában állandó és igazságos békéről beszélt. Anglia mindig bizonyos megértést tanúsított a világpolitikai dinamizmussal szemben s így elvben nem zárkózik el attól, hogy ezt a dinamikus tényezőt is a nemzetközi jogrendbe iktassák. A francia köztársasági elnök, amikor igazságos békéről beszél, sokkal inkább gondolhatott bizonyos az utóbbi években történt rendezésre, mint azokra az igazságtalanságokra, amelyeket a Párizs körüli békékben követtek el.

Ha nem következnek be váratlan fordulatok, a most dúló háború végén nemcsak a hadviselő, nemcsak a győztes fél fogja a béke feltételeit megállapítani, hanem abba előreláthatólag a semlegeseknek is lesz beleszólásuk. Nyilvánvaló tehát, hogy azokra az elvekre, amelyek alapján a nemzetközi életet, különösen azonban Európát akarjuk megszervezni, a vezető semleges államok kormányainak is jelentékeny befolyása lesz. A semlegesek között pedig előreláthatólag Olaszországnak lesz nagy szerepe. Így tehát nem lehet érdektelen az olasz álláspontot megismerni. A fasiszta Olaszország nem lelkesedett a Népszövetségért és a páneurópai mozgalomban sem vett részt. Nem ellenzi azonban a nemzetközi együttműködést és nem tagadta meg közreműködését abban a diplomáciai munkában, amely ezt az együttműködést alaposabban akarja megszervezni és hatásosabbá tenni. Az a kritika, amelyet a Párizs körüli békék felett évek óta gyakorol, bizonyítéka annak, hogy a nemzetközi együttműködés számára az általuk teremtett helyzetet nem tartja megfelelő alapnak. Gróf Cianónak december közepén tartott beszéde a mi problémánk szempontjából két fontos megállapítást tartalmaz. Az egyik, hogy az újjárendezésnél Olaszország is jelen lesz. A másik pedig, hogy az újjárendezésnél a régi bűnöket, a régi hibákat is jóvá kell majd tenni. Olaszország magát határozottan a revíziós álláspont mellett kötötte le, amiből következik, hogy az új európai szervezetben, amennyiben ilyen létrejön, a revíziós lehetőségnek érvényt akar szerezni. Igen nagy fontosságot kell tulajdonítanunk a pápa karácsonyi szózatának is, amelyben a Szentatya világosan leszögezte azokat az elveket, amelyek színter a jövő békéjének alapját kell, hogy képezzék. Ezek közé tartozik, hogy az új jogrendben az igazságnak és a kölcsönös méltányosságnak kell érvényesülnie. A nemzetközi élet közös átszervezése alkalmával a múltak hibáiról nem szabad megfélemlíteni. Az itt tárgyalt kérdés szempontjából a pápa felfogására a legvilágosabban szózatának negyedik pontja mutat rá. Ebben többek között a következő áll: „Ha egy jobb európai szervezet megvalósítására törekszünk, úgy különösen egy kérdésnek kell fokozottabb figyelmet szentelni, t. i. a nemzetek és népek, valamint a népi kisebbségek jogosult igé-

nyernek és követeléseinek. Bár ezek a kívánságok nem teremtenek, úgy mint elismert és ratifikált szerződések, jogigényt, mégis megérdemlik a jóindulatú vizsgálatot. Meg kell kísérelni őket békés eszközökkel kielégíteni, szükség esetén a szerződések igazságos és bölcs revíziója útján.“

Az ismertetett véleményekből nem nehéz azt a következtetést levonni, hogy a világ közvéleményének egy jelentékeny része a nemzetközi életet, különösen azonban Európát nemcsak újjá akarja szervezni, de mind világosabb alakot kezdenek ölteni azok az elvek, amelyek az új szervezet alapjául szolgálnának. Természetes, hogy ezen elvek legfontosabbika a béke biztosítása. Ezen központi törekvés mellett azonban mind általánosabbá kezd válni a meggyőződés, hogy az új szervezetnek olyan dinamikus alapon kell nyugodnia, amely egyrészt számol a világ folytonos változásával, másrészt lehetőséget nyújt arra, hogy a változást követő új jogi rendezés megfeleljen az uralkodó erkölcsi-politikai felfogásnak. Ezzel bizonyos fokig visszatérnénk Wilson eredeti népszövetségi elgondolására, amely a szerződések revíziójának sokkal nagyobb teret biztosított, mint amennyi a megvalósított Népszövetségben lehetővé vált.

Nehéz ma véleményt mondani arról, hogy sikerülni fog-e Európát új alapon megszervezni és ha sikerül, megvalósulnak-e benne azok az eszmék, amelyek ma a vita folyamán felvetődtek és amelyek mindinkább általános elismerést nyernek. Aki nem túl pesszimista és hisz a világnak szellemi és erkölcsi fejlődésében is, az talán reményt merít a következő két nyilatkozatból, amellyel a kérdés ismertetését be is fejezzük. Dr. Temple yorki hercegérsek ezt mondta: „Barátaimmal való vitában mindig rámutattam arra, hogy egy háborúba került a Népszövetség megalapítása és egy másikba fog kerülni a Népszövetség tekintélyének elismertetése.“ A genfi professzor, Paul Guggenheim pedig a „Neue Züricher Zeitung“-ban ezt írja: „Az elmúlt 200 évnek minden háborúja hozzájárult a nemzetközi élet berendezéseinek nemzetközi jogi továbbfejlesztéséhez. Így pl. a napóleoni háborúkat követő bécsi kongresszuson (1815) a nemzetközi forgalom szervezetének alapjait rakták le. A krími háború után (1855) az európai hatalmak párisi konferenciája leszögezte azokat az általános jogelveket, amelyek a tengeri háborús jognak és a békeközvetítésnek képezik az alapjait. A vöröskereszt, a háború sebeinek enyhítését szolgáló intézmény is közvetlen háborús tapasztalatoknak köszönheti létrejöttét. A világháború után (1914—18) a Népszövetséget, a Nemzetközi Munkaszervezetet és az Állandó Nemzetközi Bíróságot szervezték meg.“

TÖRÖK ÁRPÁD

A SZERB-HORVÁT KIEGYEZÉS UTÁN

A SZERB-HORVÁT KIEGYEZÉS megkötésével egyidejűleg feloszlott szenátus újjáalakítására az első lépés novemberben történt meg, amikor a régi, 1931. évi törvény alapján 47 szenátort választottak. A választandó szenátorok számának ez a megállapítása a törvénynek azon rendelkezésén alapszik, mely szerint az összes választási egységek minden 300.000 lakos után egy szenátort választanak. Eddig a belgrádi közigazgatási kerülettel együtt tíz ilyen választási egység volt, mivel azonban a bánágok számát a szávai és a tenger melléki bánágoknak Horvát Bánággá való összevonásával kilencről nyolcra apasztották, ennek megfelelően a választási egységek száma is tízről kilence csökkent. A szenátorokat nem

a nép választja, mert a törvény szerint a szenátorok választásánál csak a következők rendelkeznek választójoggal: az illető bánág összes választókerületeinek nemzetgyűlési képviselői; az illető bánág — kinevezett — összes báni tanácsosai; az illető bánág összes községi, illetve városi elnökei, a belgrádi közigazgatási kerületben pedig a nemzetgyűlési képviselőkön kívül a belgrádi, zimonyi és pancsovai városi — kinevezett — képviselőtestületének elnökei és alelnökei, Belgrád városának községi bizottsága, valamint a zimonyi és pancsovai képviselőtestületnek öt-öt bizottsági tagja.

A szavazásra jogosultaknak ez a vékonyka s így könnyen befolyásolható rétege s hozzá még az a tény, hogy a törvény nem titkos, hanem nyílt szavazást rendel el, s hogy a báni tanácsosok és a városi elnökök kinevezett, tehát a mindenkori kormány kénye-kedvétől függő személyek, érthetővé teszi, hogy az ilyen alapon lefolytatott szenátorválasztásoknak minden körülmények között a kormány teljes győzelmével kell végződniük. A mostani szenátorválasztással kapcsolatban meg kell még jegyezni, hogy a nemzetgyűlési képviselők, mivel megbízásuk a szkupstinának felosztatásával megszűnt, szavazati jogukat nem gyakorolhatták, éppen úgy, mint a Horvát Bánággá egyesített Száva- és Tengermelléki Bánág felosztott báni tanácsának a tagjai sem s hogy az 1933. évi községi törvény értelmében 1936-ban három évre megválasztott községi képviselőtestületek mandátuma is már lejárt s így a szenátorválasztáson voltaképpen a képviselőtestületek választotta községi elnököknek sem volt már törvényes szavazati joguk.

Mindezek a körülmények magyarázatát adják a különböző ellenzéki pártok azon elhatározásának, hogy a szenátorválasztásokon való részvételtől tartózkodjanak, az egy zentai bánág kivételével, ahol a kormánypárti lista 224 szavazattal győzött az ellenzéki listára leadott 42 szavazattal szemben. Az ellenzék tartózkodását a Davidović Ljuba volt miniszterelnök vezetése alatt álló demokrata párt elnöksége a következőképpen indokolta:

„A kiírt szenátori választásokat egyetlenegy törvényes testület nélkül, a régi reakciós törvény alapján, azaz nemzetgyűlési képviselők, választott bánági tanácsosok és a törvényszabta határidőn belül megválasztott községi elnökök nélkül fogják megtartani.“ („Vreme“, okt. 17). Ez a tényállás adja egyúttal magyarázatát azoknak a rendkívül éles cikkeknek is, melyeket a szenátorválasztások alkalmából főleg horvát lapok intéztek a szenátus intézménye ellen. Az „Obzor“ (okt. 28) szerint „még a kormánykörök sem állíthatják azt, hogy a szenátorválasztások eredménye a választók meggyőződését, vagyis a horvát, szerb vagy szlovén közvéleményt fogja tükrözni. A kormányban képviselt csoportok, különösen a paraszt demokrata koalíció olyan politikai ténykedésnek tekintik a szenátorválasztásokat, melyet a világpolitikai események hatása kényszerített ki. Ezek a politikai körök feltételezik ugyanis, hogy az események alakulása szükségessé teheti a népképviselő sűrű összehívását, mivel a mostani komoly órákban az ország nem nélkülözheti hosszabb ideig a törvényhozásnak legalább egyik szervét.“ A „Hrvatski Dnevnik“, a horvát parasztpárt lapja, november 12-i számában azt írta, hogy „a szenátorválasztásoknak Horvátországban semmiféle jelentősége sincs, a többi közt azért sem, mert csak egyetlenegy listát nyújtottak be ... A horvát közvélemény egyébként nem érti, miért van egyáltalán szükség szenátusra s miért kell a szenátorok napidíja és az elnökség fizetése címén kb. napi 40 ezer, tehát évente közel 15 millió dinárt fizetni? Sokkal helyesebb lenne ennek az összegnek a Horvát Bánágra eső részét, vagyis a 29%-nak megfelelő 4-5 millió dinárt szegényeink támogatására fordítani... A horvát közvélemény szerint egyáltalán felesleges a szenátus intézménye, de különösen felesleges az a szenátus, amelyet az érvényben levő választási törvény alapján állítanak össze. Ezért nem szabad azon csodálkozni, hogy ezek a szenátorválasztások Horvátországban senkit sem érdekelnek.“ Hogy ez mennyire így volt, mutatja a többi közt az is, hogy Kmjevic, a horvát parasztpárt főtársa, a választások előtt Maők jóváhagyásával értesítette a Horvát Bánághoz tartozó községek elnökeit, mint szenátorválasztókat, hogy nem kell a

szavazás napján Zágrábba fáradniok szavazatuk leadása céljából, mivel csak egy listát nyújtottak be s így az ezen jelölt személyeket már megválasztott szenátoroknak lehet tekinteni“. („Obzor“, nov. 12)

Ilyen kirohanásszerű bírálatok olvastán önkénytelenül felvetődik a kérdés: ha a horvátok tényleg így vélekednek a szenátusról, különösen pedig a szenátorválasztásról szóló törvényről, melynek rendelkezései a legélesebb ellentétben állanak az általuk minduntalan hangoztatott demokratikus rendszer követelményeivel, akkor miképpen tudják összeegyeztetni ezt az elvi felfogásukat és meggyőződésüket azzal, hogy a megválasztott és kinevezett horvát szenátorok elfogadták a mandátumot? Válaszul erre a kérdésre az alábbi, egyéb indokokon kívül csak azt az önmagában igen gyenge érvet hozzák fel, hogy „a horvát szenátorok bevonulása a szenátusba még nem jelenti ennek az intézménynek a helyeslését“. („Hrvatski Dnevnik“, nov. 18.)

Az ellenzéki és horvát részről a szenátorválasztások ellen emelt súlyos kifogásokra, amelyek szerint ezeknek a választásoknak a kiírása és megtartása ellenkezik a kormány által is vallott demokratikus elvekkel, kormánykörökben azt válaszolták, hogy a kormány a szenátorválasztásoknak nem tulajdonít különösebb politikai jelentőséget, hanem azokat egyszerűen állami szükségességnek tekinti a jelenlegi bonyolult és felette veszedelmes nemzetközi helyzetben, amikor legalább egy képviseleti törvényhozói testületre múlhatatlanul szükség van. A szenátorválasztásoknak azonban politikai fontossága is van, amely mindenekelőtt a kormányban képviselt összes pártok és csoportok közös fellépésében és abban is mutatkozik, hogy a szenátorválasztások révén annyi idő után az államügyek intézésébe a horvátok népképvisellete is bekapcsolódik. A horvátok a passzív rezisztencia feladásával végre részt vesznek az összes állami ügyek intézésében és ezzel osztoznak a felelősségben is. Kétségtelen, hogy a horvátoknak az államügyekbe való bekapcsolódása jelenleg fontosabb azoknál az ellenvetéseknel, melyeket a szenátorválasztásról szóló törvény antidemokratikus rendelkezései ellen tettek. („Vreme“, nov. 14.)

A választás útján betöltendő 47 szenátusi mandátumot a kormányban képviselt politikai pártok és párttöredékek választási ellenfél hiányában már előre felosztották egymás között. A megállapodás szerint a kormánypárt (J. R. Z.) 25, a horvát parasztpárt 11, a szerb földművespárt 4, a független demokrata párt 3, Marković Laza igazságügyminiszter csoportja 2 és Maximović Boza közoktatásügyi miniszter csoportja szintén 2 mandátumot kapott. A szerbek 36 mandátumával szemben a horvátokat tehát csak 11 választott szenátor fogja a szenátusban képviselni,

A szenátusról szóló törvény értelmében a királynak, illetve a régens-tanácsnak joga van a miniszterelnök előterjesztésére ugyanannyi szenátort kinevezni, mint amennyit a törvény rendelkezése szerint választanak. A régens-tanács november 16-án egyelőre azonban csak 37 szenátort nevezett ki. Az alig 75—80 ezer főnyi bunyevácok, akiknek egy jelentékeny része horvát-nak vallja magát és Zágrábhoz húz, míg a másik része a Belgráddal való legszorosabb együttműködésre törekszik, nem kevesebb, mint 3 szenátort mandátumot kaptak, éspedig kettőt választás, egyet kinevezés útján. Ezzel szemben — s ez a kormány felfogására és eljárására felette jellemző — sem a félmilliónyi magyar, sem az ugyanilyen erős német kisebbség még nem kapott szenátori mandátumot. Mindkét kisebbségnek számarányához mérten külön-külön legalább három szenátori mandátum járna, ha pedig a bunyevácoknak nyújtott rendkívüli kedvezményt rájuk is kiterjesztenék, akkor mind a magyar, mind pedig a német kisebbségnek külön-külön 22 szenátori mandátumot kellene juttatni. A törvény értelmében a régens-tanács a király

nevében még 10 szenátort nevezhet ki, s így még megvan a lehetősége a magyar és német, mint egyáltalán az összes, több mint 2,600.000 főnyi nemzeti kisebbségeken esett sérelem legalább némi jóvátételének. Minden valószínűség szerint azonban legfeljebb 1 magyar és 1 német nemzetiségű szenátor kinevezésével fogják Jugoszlávia két legfontosabb kisebbségét: a magyar és a német nemzeti kisebbséget a kétségtelenül jogos igények figyelmen kívül hagyásával az „egyenjogság“ nevében kifizetni, amint azt annakidején már a feloszlott szenátusban is megcselekedték.

Az így, részint választás, részint kinevezés útján összeállított szenátussal szemben, mely azonban a mai napig, tehát harmadfél hónap után sem alakult meg s így természetesen nem is ülészhett, felmerül a kérdés, mi történik ezután? A szenátus ugyanis nem önálló törvényhozótestület s ezért egyedül semmiféle érdemleges munkát nem végezhet. Amíg tehát a szkupstinai választásokról szóló új törvény alapján nem tartják meg a nemzetgyűlési képviselőválasztásokat, a központi kormány ezentúl is kénytelen lesz a rendes alkotmányos törvényhozói munkát törvényerejű rendeletekkel pótolni.

A szkupstinai képviselőválasztásokról szóló törvényjavaslat egyébként már elkészült s noha azt január hó közepéig hivatalosan még nem tették közzé, főbb rendelkezéseit Marković Laza igazságügyminiszternek, aki a minisztertanács 1939 egyik szeptemberi ülésén kapott megbízást a törvényjavaslat kidolgozására, a belgrádi „Politika“ január 7-1 számában megjelent cikke, a zágrábi „Novosti“ január 10-i és a »Hrvatski Dnevnik« január 12-i közlése nyomán nagyjából a következőkben ismertetjük:

A szkupstinai képviselőket az általános, egyenlő és közvetett választójog alapján választják községenkénti és titkos szavazással, mely gummigolyócskával történik, ahogy azt annak idején az 1922 július 27-i első választási törvény 63. §-a is előírta. A választást királyi ukázzal írják ki a belügyminiszter előterjesztésére és a minisztertanács hozzájárulásával. A választást az ország egész területén ugyanazon a napon kell megtartani. A választást kerületenként ejtik meg országos és kerületi listával. Az országot 57 választókerületre osztják fel. Hogy egy-egy választókerület hány közigazgatási járást foglal magában és hány képviselőt választ, azt az állami bizottság állapítja meg az illető kerület lakosai számának megfelelően. Általános elv az, hogy minden 50.000 lakosra esik egy-egy képviselő. Ha egy járásban az 50.000 lakoson felüli többlet meghaladja a 30.000 főt, úgy az illető járás még egy képviselőt választ. Eszerint tehát az 1931. évi népszámlálási eredménynek megfelelően a járásokban összesen 280 képviselőt fognak választani. Ezen felül minden pártnak vagy pártkoalíciónak, mely a választásokon részt akar venni és legalább 15 kerületben állít jelöltet, a kerületi listán kívül még egy 50 jelöltet felölelő országos listát is kell felállítania. Az egyes pártok vagy pártkoalíciók országos listáján szereplő jelöltek a listájukra az összes járásokban leadott szavazatok arányában jutnak mandátumhoz, ami lehetővé teszi, hogy a pártvezérek és egyéb kiváló politikusok az országos listán bekerülhessenek a szkupstinába, melynek tehát a javaslat szerint összesen 330 képviselője lesz, vagyis 43-mal kevesebb, mint az előzőnek. A képviselők megbízása 4 évre szól.

A központi és legfőbb választási szerv az állami bizottság, melynek tagjai az államtanács elnöke, a belgrádi semmitőszék elnöke, a zágrábi hétszemélyes tábla elnöke, a ljubljana, szarajevói és podgoricai legfőbb bíróságok elnökei és az újvidéki semmitőszék elnöke. Az államtanács elnöke lesz az állami bizottság elnöke. Az egyes szavazóhelyek választási elnökeit az a törvényszék nevezi ki, melynek körzetéhez az illető község vagy város tartozik.

Választójoga van minden 21. életévét betöltött jugoszláv állampolgárnak a katonai személyek kivételével. A nőknek az új törvény szerint nincs választójoguk. Képviselővé választható minden jugoszláv állampolgár, akinek választójoga van, tekintet nélkül arra, felvették-e a választók névjegyzékébe vagy sem, ha a választás napjáig betöltötte 30. életévét, ími-olvasni tud és bírja az államnyelvet. Tényleges állami, bányászati, városi vagy községi tisztviselők nem választhatók képviselőkké.

Jelölhetők azonban a tényleges szolgálatban vagy rendelkezési állományban levő miniszterek és egyetemi tanárok.

A törvényjavaslat egyik nevezetessége és nagy előnye, hogy teljesen elejti az 1931 szeptember 10-i választási törvény 61. §-ában statuált prémiumos rendszert, mely szerint az egész országban a legtöbb szavazatot elérő országos lista az összes mandátumok $\frac{3}{5}$ -ét, tehát abszolút többségét kapta meg s emellett az egyes választási kerületekben elért szavazatok arányában a fennmaradó $\frac{1}{6}$ felosztásában is részesedik. Kisebbségi szempontból viszont kirívó hátránya az, hogy — amint egyik legutóbbi beszédében Cvetković miniszterelnök is kijelentette — a nemzeti kisebbségek nem alakíthatnak önálló politikai pártot és saját programjuk alapján nem vehetnek részt a választási küzdelemben, hanem csak országos szerb vagy horvát pártok keretében és az ezekkel való választási együttműködés révén juthatnak az ilyen kényszerszárlásról szerzett eddigi tapasztalatok tanúsága szerint legfeljebb egy-két kegyelem-mandátumhoz.

A horvát tartománygyűlési (Sabor) választásokról szóló törvény szintén elkészült már s amint Macek január 14-én Pál régensherceg zágrábi bevonulásakor az üdvözlésre Összesereglett néptömegnek bejelentette, a régens tanács a javaslatot már el is fogadta. A törvény rendelkezései elvileg általában megegyeznek a szkupstinai képviselőválasztásokról szóló törvény rendelkezéseivel, mindössze a következő lényegesebb eltéréssel: a törvény az országos listát mellőzi s a nemzeti kisebbségeknek is lehetővé teszi az önálló listával való indulást a képviselőválasztásokon, ha a Horvát Bánság 17 választókerületének bármelyikében össze tudják hozni listánként 100 ajánló aláírását. Minden 40.000 lakosra esik egy képviselő, de a megbízás csak 3 évre szól. A szavazati jog gyakorlását a törvény a betöltött 24. életévhez és hat havi helybenlakáshoz köti.

Hogy a törvény alapján mikor fogják megejteni a képviselőválasztásokat, az egyelőre még bizonytalan, mert ez nemcsak a külpolitikai viszonyok alakulásától, hanem a belpolitikai helyzettől is függ, mely egyáltalán nem zárja ki a hirtelen fordulatokat és meglepő változásokat.

Szerb ellenzéki oldalról, különösen a demokrata párt részéről azt követelik, hogy a képviselőválasztások kiírása előtt okvetlenül meg kell alkotni a már régebben esedékes politikai törvényeket, nevezetesen a sajtó, az egyesülés, a gyülekezés és megbeszélés szabadságát biztosító törvényeket, mert ezek nélkül a politikai és társadalmi téren való szabad szervezkedés teljesen lehetetlen. Szerb részről — s ide a kormánypárt sok híve is tartozik — még azt is hangoztatják, hogy mindenekelőtt meg kell teremteni a horvát és szlovén egység mintájára a harmadik, vagyis a szerb egységet a horvát és a létesítendő szlovén bánságon kívüli összes többi országrészeknek egy nagy szerb bánsággá való egyesítésével, s csak azután szabad belemenni a választási küzdelembé, melyet minden egyébtől eltekintve bizonyos aggályos külpolitikai jelenségek miatt sem tanácsos túlságosan siettetni.

Ezzel az ellenvetésekkel szemben a horvátok a választások, még pedig mind a szkupstinai, mind pedig a horvát tartománygyűlési (Sabor) képviselőválasztások mielőbbi kiírása mellett kardoskodnak a többi közt azért is, hogy a törvényhozás mindkét háza mielőbb elvégezhesse az állam teljes újjárendezéséhez szükséges összes előmunkálatokat. Belgrádi politikai körök szemrehányást tesznek Maceknek a választások sürgetése miatt, mert szerintük Maótk szem elől téveszti azt a körülményt, hogy az utóbbi időben jelentékenyen megerősödött szerb ellenzék a választási küzdelem során a szerb-horvát megegyezéssel a szerbséget ért sérelmek felsorolásával jelentékenyen csökkentheti a kormány választási esélyeit.

Ebben a vonatkozásban a szerbség sok mindent kifogásol és sérelmez, így pl. rendkívül rossz hatást tett szerb körökben a Horvát Bánság báni hivatalának az az intézkedése, amellyel az előző kormányok által a volt szávai és tenger melléki bánságban a horvát elem kiszorításával tömegesen alkalmazott

szerb tisztviselőket, akik közül sokan a horvát nép állandó zaklatásával és megsarcolásával akartak maguknak különleges érdemeket szerezni, elmozdította és más bánóságokba helyeztette át. Hogy milyen mérvű volt ez az „áttelepítés“, az kitűnik abból is, hogy a Hrvatski Dnevnik október 8-i jelentése szerint egyedül a pénzügyi igazgatás tisztviselői személyzetéből a jelzett napig nem kevesebb, mint 1116 áthelyezés történt. „Húsz éven át — teszi hozzá a lap — mások ették a horvát kenyeret, most itt az ideje, hogy a horvátok kerüljenek sorra s az idevaló szerbek.“ A báni hatóságoknak erről az erélyes eljárásáról a radikális borválság lapja, a „Hrvatski Narod“ október 6-i számában „Tisztogatás“ címmel hosszabb cikket közölt, melyben a többi közt ezeket írja: „1918 decemberétől mostanáig a horvát területeket tervszerűen tele rakták a horvát nép legkíméletlenebb ellenségeivel. Ezeket a gyűlölködő ellenségeket az állami közigazgatás majdnem összes állásaiban elhelyezték annyira, hogy a horvát fiatalságnak még kilátása sem volt arra, hogy a közalkalmazotti pályán valaha még száraz kenyerét is megkereshesse ... A szándék az volt, hogy megsemmisítsék a horvát népet, mert az illetékes tényezők szerint az ország egész területén csak egyetlenegy nép és csupán egyetlenegy állameszme számára van hely ... Röviden: a mult a szerbség minden áron való gyarapításának és a horvátság kíméletlen sanyargatásának a jegyében állott.“

Még a szerb tisztviselők megrendszabályozásánál is súlyosabban estek latba és szerb körökben nagy felháborodást keltettek azok a Horvát Bánóság több helyén, főleg azonban Zágrábban elkövetett merényletek, melyeket olyan személyek ellen követtek el, akik az előző kormányok alatt a horvát népet politikai okokból sanyargatták és üldözték. A „Politika“ hivatalos jelentése szerint ezeknek a szerb-horvát kiegyezés megkötése óta elkövetett támadásoknak 10 halottja és számos sebesültje volt. Ezek a súlyos kilengések arra indították Maceket, hogy kiáltványt intézzen a horvátokhoz, melyben tiltakozik az ilyen alattomos támadások ellen, mert ezekkel csak azoknak tesznek szolgálatot, akik folyton azt hajtogatják, hogy a horvát nép képtelen saját magát kormányozni.

Míg ezek a támadások és a tisztviselők elleni rendszabályok főleg a más bánóságok területéről behozott szerb elemek ellen irányultak, addig a meg-megisméltendő és néha igen heves tüntetések, melyek a Horvát Bánóság különböző városaiban és egyes községeiben lezajlottak, inkább a horvát-szerb kiegyezéssel elégedetlenkedő radikális horvát rétegek megmozdulása. A tüntetéseket csak kisebb részben kommuniszták és egyéb szélsőbaloldali elemek rendezik. A főszerepet a horvát állameszme hívei, a Staréevié alapította jogpárt követői viszik, akik a megegyezésben elért eredményeket keveselik és az augusztus 26-i „vív-mányba“ való beletörődést a horvát ügy: az önálló és teljesen független Horvátország megvalósítására irányuló nemzeti törekvés elárulásának tekintik. Hogy milyen arányúak ezek a megmozdulások, azt mutatja többi közt a Spalatóban december 17-én lefolyt tüntetés is, ahol a hivatalos jelentés szerint több ezer ember vett részt. Itt a rendőrséggel való összeütközés során 1 halott és 7 súlyosan sebesült áldozat maradt a csatatéren. Tüntetésszámba lehet venni a zágrábi egyetem egyes fakultásain beiratkozott hallgatók egyesületeinek választási eredményét is. Ezek a diákegyesületek az ősz folyamán tartották meg alakuló közgyűléseiket s például a mezőgazdasági fakultás hallgatóinak egyesületi közgyűlésén a betervezett három lista közül a horvát nacionalista, vagyis frankista diákok listája 108, a horvát parasztpárti diákok listája csupán 82, a szélső baloldal, vagyis a szocialista és kommunista diákok listája 55 szavazatot kapott. A jogi fakultás hallgatóinak egyesületi közgyűlésén a frankista diákok listája 217 szavazattal győzött a Macek-párti joghallgatók listájával szemben, mely csak 172 szavazatot kapott.

A horvát tömegeknek ez a legkevésbé sem biztató megmozdulása és az egyre nagyobb arányú tüntetések végre arra készítették a báni hiva-

talt, hogy megfelelő megtorló intézkedéseket tegyen. Több, aránylag enyhébb rendszabály után, Subasió bán a letartóztatott tüntetők közül 43-at Lepoglavára szállíttatott és ideiglenesen ezt a városkát jelölte ki részükre kényszerlakhelyül. Egyes horvát lapok túlzottan szerbellenes hangjának a letompítására a bán betiltotta a Zágrábban megjelenő „Hrvatska Svijest“ (Horvát öntudat) című lapot, mert állandóan támadta és durván sértegette a szerbeket. De Micek is időszerűnek vélte az újabb közbelépést s ezért november 18-án körlevelet intézett a horvát parasztpárt összes helyi szervezeteihez, melyben kizárás terhe alatt megtiltja a párt tagjainak, hogy a „Hrvat Scout“ (Horvát Cserkész) szervezet tagjai sorába lépjenek, mivel ez az ifjúság nevelésére hivatott alakulat nevét november n-én „Domobran“-ra (Honvédő) változtatta s „mint ilyen frankista, nemzetellenes tevékenységet fejt ki és idegen eszmék szolgálatában áll.“ A horvát államjog intranszigiens híveit tehát most már maga Maéek is állam- és nemzetellenes elemeknek minősíti. A mind kellemetlenebbé váló tüntetésekkel egyébként állandóan foglalkozik a horvát sajtó is, így a többi közt a „Jutarni List“ vezércikkben figyelemzeti a horvát parasztokat, ne üljenek fel a túlzó elemek izgatásának, mert ezek idegen érdekeket szolgálnak. A tüntetők ellen fakadt ki már több ízben Krnjevic, a horvát parasztpárt főtítkára is, aki legutóbb a varasdi pártpropaganda-gyűlésen különösen a kommunisták ellen kelt ki, mondván, hogy ezek a diktatúra alatt komitácsi-szerepet vittek, most pedig folytonos nyugtalankodásukkal azt akarják elhitetni a világgal, hogy a horvát nép képtelen az önálló nemzeti és állami életre...

A tüntetések különben Belgrádot és a szerb területeket sem kerülték el, de itt majdnem kizárólag kommunista jellegük volt. A zavargások miatt a belgrádi egyetemi tanács kénytelen volt az ottani főiskolákon öt napi szünetet elrendelni és egy hónapra betiltani a diákelőadásokat és gyűléseket. Egy kommunista munkásokból és diákokból álló nagyobb tömeg tüntetés közben megtámadta az útját álló rendőrséget, mely erre fegyverét használta és 60 tüntetőt letartóztatott. Erről a nagyobb szabású tüntetésről a moszkvai szovjetsajtó is megemlékezett.

Az itt említett bomlasztó jelenségeken kívül rendkívül nyugtalanítják a szerb közvéleményt azok az elkülönülési törekvések is, melyek úgyszólván az összes horvát társadalmi, kulturális, munkás, sőt köztisztviselői és közalkalmazotti szervezeteknek és a különböző horvát érdekképviseleteknek a Belgrádban székelő központokból vagy szövetségekből való kiválására irányulnak. Ilyen értelmű határozatot hoztak eddig a többi közt a horvát ökölvívó egyesületek, színészek, vasutasok, gyógyszerészek és orvosok kamarája, tanítók, a zágrábi munkáskamara, sőt még a szabadkai bunyevác kereskedők és iparosok is, akik ugyancsak valamely horvát gazdasági szervezethez akarnak csatlakozni. Ez a mozgalom szinte feltartóztatlanul egyre tovább terjed és belátható időn belül az összes ilyen horvát szervezeteknek Belgrádtól való elszakadását és horvát nemzeti alapon való önállósulását fogja eredményezni.

A legnagyobb riadalmat keltette azonban a szerbeknél a horvátoknak a Vojvodina egy részére támasztott bizonyos igénye és ezzel kapcsolatban a r. kath. bunyevácok és sokácok egyre erősödő mozgolódása, valamint Bosznia és Hercegovina kérdésének felvetése. A bunyevácok fészkelődéséről és az ezzel kapcsolatos horvát álláspontról ízelítőül itt csak a következő néhány felettel jellemző és tanulságos adatot említem meg. A múlt év október 26-án a zágrábi „Drustvo Backih Hrvata“ (Bácskai Horvátok Társasága) társasösszeijövetelt rendezett, ahol a többi közt felszólalt Covié Márko is. Beszédében rámutatott arra, hogy a „Horvát Bácskát“ lebecsülik, mint ahogy egyáltalán lenézik a Szabadka-Kattaro vonalán élő horvátokat. A Horvát Bán-ságon kívül élő összes horvátok elégedetlenek és maguknak követelik a keleti horvát határt Szabadka—Kattaro vonalán... A Bácska kizárólag Horvátországhoz tartozik, még pedig a jog erejénél, nem pedig az erő jogánál fogva. A „Horvát Bácska“ (!) azt akarja, hogy Horvátországgal egyesüljön, azt

akarja, hogy a horvát államiság megalakításában közreműködjék és nem akar senki ugródeszkája lenni. Közös sorsot akarunk Zágrábbal és Horvátországgal, küzdeni fogunk azért, hogy véglegesen mi is Horvátországhoz tartozunk.“ („Hrvatski Narod“, nov. 3.)

A „Hrvatski List“ f. é. január 4-1 számában vitába száll az újvidéki „Dan“ című szerb lappal, mely a történeti valóságnak megfelelően azt írta, hogy a Vojvodina szláv-sága 1918 november 25-én Szerbiához csatlakozott. Igaz, — írja válaszában a horvát lap — hogy a Vojvodina 1918 óta Jugoszlávia alkotó része, de ezzel még nem lett szerbbé. A Bácskában és a Baranyában közel 200.000 horvát él, — a valóságban még a fele sem — az állami egység végleges rendezésénél a Vojvodinát illetően tehát a horvátoknak is lesz szavuk és teljesen hibás az az álláspont, hogy ez az országrész csak szerb. Torbar postaügyi miniszter (horvát) f. é. január 7-én résztvett a szabadkai „Bunjevačka Matica“ nevű bunyevác kultúregyesület ülésén, amelyen jelen volt Budanović r. kath. püspök is. A minisztert üdvözlő Rajić Blasko püspöki helynök beszédében a többi közt panaszképpen arról szólt, hogy a Bácskában lakó horvátokat (azaz a bunyevácokat) az iskolákban nem nyugati, hanem keleti szellemben nevelik, ami abban is jelentkezik, hogy a cirillírást erőszakolják rá a horvát (azaz a bunyevác) gyermekekre. Torbar miniszter mindenben helyeselte Rajić fejtegetéseit és a bajok gyökeres orvoslását helyezte kilátásba.

Hogy ezzel szemben viszont a szerbek is mennyire ragaszkodnak közismert hajthatatlan álláspontukhoz, az kitűnik a bácskai származású Bealić közlekedésügyi miniszternek a kormánypárt (J. R. Z.) újverbászi szervezetének f. é. január 9-1 értekezletén mondott beszédéből is, melyben kijelentette, hogy a Vojvodina Szerbiához tartozik s így ennek a tartománynak kettéosztásáról egyáltalában nem lehet szó. Az elszakított Délvidék körül támadt horvát-szerb vita és egyre jobban kiéleződő ellentét az ottani magyar és német kisebbséget is igen közletről érinti, mert a horvátok elgondolása szerint ennek a területnek is meg kell adni a teljes önkormányzatot.

A boszniai és hercegovinai kérdéstről, mely az augusztus 26-i meg egyezés óta a szerb és a horvát felfogás és a két nép közötti viszony igazi ütközéspontja, voltaképpen külön cikket kellene írni. Amióta Kulenović Džafer erdő- és bányaiügyi miniszter (boszniai muzulmán) a múlt év november 6-án kijelentette, hogy a jelenleg négy bánóság között megosztó Boszniából és Hercegovinából negyedik egységként szintén külön autonóm bánóságot kellene alakítani, mely a szerb, horvát és szlovén egység mellett az igazi jugoszláv egységet képviselné, ez a kérdés napirenden van és egyre hevesebb vitákra ad alkalmat. A szerbek, kevés kivétellel, hallani sem akarnak egy autonóm Bosznia és Hercegovina megszervezéséről, mert ez a nemzeti egység további megbontásához és a jugoszlávizmus gyengítéséhez vezetne és legfeljebb ennek a területnek felosztásába tudnának valahogyan beleegyezni abban a reményben, hogy egy üymódon, vagyis az alkotmány 116. §-a alapján rendeleti úton végrehajtott felosztás a két tartomány nagyobb és gazdagabb részét Szerbiának juttatná. A horvátok viszont a leghatározottabban ellenzik a felosztás tervét és a két országrész autonómiája mellett kardoskodnak, mert szerintük „Bosznia és Hercegovina földrajzi fekvésénél és etnikai viszonyainál fogva csupán mint autonóm egység teljesíthetné feladatát a horvátok és szerbek egybefoglalására és a széthúzó erőknek centripetális irányba való terelgetésére.“ („Obzor“, nov. 12).

Hogy a jugoszláv belpolitikának ezt a gordiusi csomóját hogyan fogják kibogozni, az egyelőre a jövő titka. Cvetković miniszterelnök felfogása szerint, melynek november 20-án a belgrádi, zimonyi és pancsovai J. R. Z. szervezetek Belgrádban tartott értekezletén adott kifejezést, „a főkérdésekről a nép fog dönteni szabadon választott képviselői útján s ha a nép így határoz, akkor nem kell attól a veszedelemtől tartani, hogy a nép bizonyos kérdésekről a saját érdekei ellen fog határozni.“

Horvát részről („Hrvatski Dnevnik“ nov. 14) erre azt felelik, hogy „a miniszterelnök fenti nyilatkozatát úgy értelmezik, hogy a Horvát Bánságon kívüli lakosságot szintén meg fogják kérdezni, hogy az állami egység melyik részéhez kíván tartozni s hogy erről az ő képviselői fognak dönteni.“ Hogy a népképviselőt ilyen irányú működéséhez fűzött remények mennyiben fognak valóra válni, azt már a közeljövő eseményei fogják megmutatni.

Ha mindezekhez hozzávesszük még a horvát részről minduntalan hangoztatott álláspontot, mely szerint a horvát kérdés a maga teljes egészében még nem oldódott meg, mert az augusztus 26-i megegyezés csak egyik állomása a horvát nemzeti törekvések megvalósításáért folytatott küzdelemnek; ha tudjuk azt, hogy Krbek Ivó egyetemi tanár és bányhelyettes szerint Horvátország mostanában az állami közösség egyedüli része, ahol a föderaliztikus állami berendezést gyakorlatilag végrehajtották s ezzel az egész állami közösség ugyanilyen átszervezésének útját egyengették („Savremenik“ január 2.); s ha végül figyelembe vesszük még azt is, hogy a horvát törekvésekkel szemben szerb körök már a „srbi na okup“ (szerbek, sorakozatok!) és „a szerbség veszélyben van“ jelszóval tömörülésre és megfelelő ellenakcióra szólítják fel honfitársaikat, akkor némi fogalmat alkothatunk magunknak arról a burkolt vagy nyílt ellenállásról és azokról a nehézségekről, melyeket a szerb és horvát vezető politikusoknak még le kell küzdeniük a kölcsönös megértéssel és elismerésreméltó államférfiúi bölcseséggel megkezdett állami átszervezés nagy művének sikeres és az államalkotó három nép teljes megbékülését eredményező befejezése érdekében.

IN MEMORIAM FRANK IVÓ. Ezzel a beszámolóval kapcsolatban, mely némi fényt vet a horvát kérdés sajátos jelenségeire és az új állami átszervezés vajadásaira, meg kell emlékezni arról a férfiről is, aki 1920 óta Budapesten élt és utolsó lehelletéig a Starcevic Ante alapította, de leghetesebb munká- és küzdőtársáról Frank-pártnak elnevezett horvát jogpárt államjogi programjának tántoríthatatlan híve és megalkuvást, behódolást nem ismerő előharcosa volt. Ez a férfi Frank Ivica, aki 1877 december 17-én Zágrábban született, ahol középiskolai és Zágrábban megkezdett, majd Bécsben és Grácban folytatott egyetemi tanulmányainak befejeztével ügyvédi oklevelet szerzett, s miután rövid ideig atyja, Frank Josip ügyvéd mellett dolgozott, Zágrábban ügyvédi irodát nyitott. Atyjának 1911 decemberében bekövetkezett halála előtt néhány nappal atyja kerületében képviselővé választották s a Sabornak egészen az összeomlásig tagja maradt. A horvát jogpárt államjogi programja a párt alakításakor a Monarchia keretében létesítendő trializmus volt, azonban a Horvát Alexander vezetése alá került ifjabb nemzedék már elvetette a trializmust és egy Magyarországgal bizonyos kapcsolatban álló, de egyébként egészen önálló és független Horvátország kivívását tűzte ki politikai céljául. A szerb-horvát koalíció azonban a legélesebben szembehelyezkedett ezzel a programmal és Budapesten, de Bécsben is, erélyes ellenakciót indított, mely azzal az eredménnyel járt, hogy az államfelforgató törekvésekkel megvádolt frankisták sohasem tudtak közvetlen összeköttetésbe kerülni a magyar vezető körökkel. Mindazonáltal Frank Ivicának 1918 nyarán mégis sikerült IV. Károly királynál kihallgatáson megjelennie, aki nagy érdeklődéssel hallgatta az ő és két társa: Horvát és Pazman r. kat. lelkes előadását a horvát nemzet törekvéseiről. Az összeomlás előtt néhány nappal József főherceg is kihallgatáson fogadta Frankot, aki amellet Tisza Istvánnal is tárgyalt — sajna — minden eredmény nélkül, mert a helyzetet akkoriban már nem lehetett megmenteni. 1918 december 7-én Zágrábban Frankot letartóztatták, mivel a december 6-án lezajlott és vérbe fojtott szerbellenes horvát tüntetések megrendezésével vádolták. Tíz heti fogság után szabadlábra helyezték s miután úgy látta, hogy az általa és társai által tervezett önálló Horvátország kivívására irányuló akció végleg megghiúsult, külföldre költözött és 1920-ban Budapesten telepedett le, ahol minden politikai tevékenységtől tartózkodva, a fővárostól haszonbérlet 2—3 holdas földparcellán kertészkedett. Mindvégig hű maradt elveikhez és politikai eszméikhez, ragyogó példáját mutatva az igazán önzetlen, tiszta hazá- és nemzetszeretnek és a férfias helytállásnak. Inkább vállalta a sokszor gyötrelmes küzködést és a nehéz gondok terhét, mint a megalkuvást

és lemondás árán való anyagi boldogulást és közéleti érvényesülést. „Többször felszólították — írja Macek félhivatalosa, a „Hrvatski Dnevnik“ (dec. 21) —, hogy térjen haza az emigrációból és lépjen be azok közé, akiknek az egymást felváltó kormányokat kellett kiszolgálniuk Macekkel és a horvát parasztpárttal szemben. De Frank inkább Budapesten maradt, ahol december 20-án utólérte a halál.“ Búcsúztatóul ideiktatom Vucetic Stipe lelkesnek a „Hrvatski Narod“-ban (jan. 5) közölt cikkéből ezt a néhány sort: „Az apa az ő hatalmas felkészültségével a sajtóban, a Sabor-ban, a regnikoláris értekezleteken a horvát nemzet jogainak szószólója. Méhszorgalommal összegyűjti a kérdésre vonatkozó adatokat, elmésen magyarázza és indokolja azokat s aztán átadja a gondosan összeállított egész anyagot nemzetének. Fiai, Vladimir és Ivica, ha nem is oly lángeszűek, mint apjuk, az ő nyomdokain haladtak kezdettől fogva életük végéig. Mivel a boldogult Frank Ivica egész működésével mindvégig a horvát nemzeti eszme félelem- és gáncsnélküli zászlóvivője volt, én neki szentelem ezt a szív mélyéből fakadt megemlékezést/. Nyugodjék békével az áldott magyar földben!

PROKOPY IMRE

A FINN SZABADSÁGHARC

A HADI TÖRTÉNELEM az utolsó katonai csodát 1914-ről, a Mame mentéről jegyezte fel. A „csoda“ megjelöléssel illették ugyanis a politikai és a katonai körök azt a sorsdöntő eseményt, hogy az 1914 augusztus második felében a német-francia határ mentén átkarolt és ugyancsak élénk ütemű visszavonulásra kényszerült francia-angol arcvonal nyugati szárnya szeptember elején a Marne és a Szajna között hirtelen arcot fordított az üldöző németek felé, elszánt ellentámadásba ment át és a meglepett német seregeket több napi járőföldre visszavetette. Ez mentette meg Franciaországot. Az érdem Joffre francia fővezéré volt, aki a visszavonulás alatt végzett ügyes átcsoportosítással az említett nyugati szárnyon az ellentámadáshoz helyi túlerőt hozott össze. Az átcsoportosítás mértékét mutatják az alábbi szám adatok. A hadműveletek megkezdésekor, augusztus 18-án, a nyugati szárnyon 358 német zászlóalj támadt 257 francia-angol zászlóaljra. Rét héttel később azonban az erőarány már teljesen megfordult. A német arcvonal gyengült, mert két hadtest onnan eltolódott Kelet-Poroszországba, s ezenfelül Belgiumban is visszamaradtak német csapatok. A francia arcvonal pedig az átcsoportosítás következtében megerősödött. Így történt, hogy az ellentámadásra induló franciák és angolok 459 zászlóaljjal a németek csak 262 zászlóaljat tudtak szembeállítani. Ez a kereken 200 zászlóaljra rúgó helyi fölény a döntő szárnyon biztosította a győzelmet.

Sokkal csodálatosabb ennél azonban az, amit most decemberben a finnek véghez vittek.

Már a csodával határosnak mondható az a tény is, hogy a 3.8 millió lakosságú Finnország nem engedett a 165 millió Oroszország területi követeléseinek, hanem fegyvert fogott szabadsága és nemzeti becsülete megóvása érdekében, pedig az ellenállás tartós sikerében nem lehetett reménye.

Hogy milyen erővel kezdték meg az oroszok a támadást és a finnek a védekezést, arról még csak sokára lesznek olyan pontos adataink, mint amilyenek 1914-ből vannak. Azt azonban már most is tudjuk, hogy a finnországi hadszíntéren az oroszok olyan fölényrel (legalább is háromszoros túlerővel) léptek fel, hogy azt a finnek semmiféle csoportosítással, sehol sem egyensúlyozhatták ki. Az orosz vezetés olyan nagy fölényt összpontosított a finnek ellen, hogy kockáztatni merte a téli hadjáratot az északi sarkkör vidékén, mert egészen biztosra vette, hogy nagyobb ellenállásba nem ütközik s így december közepéig befejezi Finnország megszállását.

Lássuk most az erőviszonyokat.

A finn földi haderő békében 3 gyaloghadosztályra és 1 lovasdandárra tagozódott. A finn légi flotta 150 gépet számlált. A kis hajóhad (nehány ágyú-, búvár- és aknarakónaszád) vízkiszorítása kereken 20.000 tonnát tett ki. Végűi volt a finneknek 2000 főnyi határ- és partvédő őrségük. Minthogy a védkötelezettségnek a 60. életévig való kiterjesztésével igen jelentékeny — 400.000 főre tehető — kiképzett tartalékot és népfölkelést biztosítottak maguknak, feltehető, hogy számos új (mozgósításkor megszervezendő) csapat számára is volt hadianyaguk. Talán nem tévedünk nagyot, ha azt mondjuk, hogy a finnek még további 6 tartalék hadosztályt, valamint különféle lég- és partvédelmi népfölkelőalakulást szerveztek és hatalmasan megnövesztették a határ- és partvédő őrség létszámát. A néperő ilyen igénybevételére egyébként már példát adott a világháborús Szerbia (4.1 millió lakos). A szerb haderő 1914-ben 6 első- és 5 másodvonalbeli gyaloghadosztállyal, 2 népfölkelődandárral és 1 lovas hadosztállyal védte ki az osztrák-magyar hadak betörését. Ez volt a hadműveleti sereg. Ezenfelül a Duna mentén állt 2 hadosztályerejű csapat s a megelőző balkáni háborúban megszerzett területek megszállására visszamaradt néhány — szervezésben levő — hadosztály. A teljes szerb haderő 289 zászlóaljat, 40 lovas századot és 648 ágyút — létszámban közel 400.000 főt — számlált.

Amit a szerbek 1914-ben megtettek, arra a finnek is képesek, ha kapnak kívülről hadianyagot kiképzett és még kiképzendő (17—20 éves) embereik felfegyverzésére. De az is bizonyos, hogy bármennyi új csapatot szerveznek is, ezzel az óriási erőaránytalanságot csak jelentéktelen mértékben enyhíthetik.

Az orosz haderő békében 1.8 millió főnyi létszám mellett 23 lövész hadtestre (a 2—4 lövészadosztály), 5 páncélos és 5 motorizált hadosztályra, 9 önálló páncélos dandárra és 30 lovas hadosztályra rúgott. Mozgósításkor még sok tartalékadosztály került felállításra. Bizonyos erre, hogy a finnek az évforduló idejében aratott győzelmeik során egy 163-as számú hadosztályt is tönkrevettek. Az orosz haderő teljes hadi létszáma 11 millió főre becsülhető.

A múlt év Őszén végrehajtott részleges mozgósítás az európai orosz föld északi részére terjedt ki és állítólag 60 sorhadbeli (lövész, páncélos és motorizált) hadosztályt s ezenfelül számos tartalék hadosztályt érintett. Valószínű, hogy ennek az erőnek kisebb része szállta meg a balti államokat, míg nagyobb része, miután elvégezte Lengyelország keleti részének megszállását, Finnország ellen vonult.

Az egyik hír a finn hadszíntéren 34 orosz hadosztályról, 1000 repülőgépről és 1000 harci kocsiról tud. Egy másik hír az orosz haderő létszámát 800.000 (a finn haderőét 300.000) főben adja meg. Egy harmadik hír szerint 7 orosz hadtest (21 hadosztály?) intézte volna az első támadást a Ladoga-tó és a Finn-öböl közti erődítések, azaz Mannerheim-vonal ellen, míg több hadosztály nyomult elő a Petsamo és a Ladoga-tó között levő finn vonal ellen. Bizonyos azonban csak az, hogy az oroszok igen nagy személyi és anyagi túlerővel vonulnak a finnek ellen, abban a reményben, hogy miként a németek a lengyeleket, ők a finneket gázolják le simán, ha esetleg komoly ellenállást akarnának kifejteni.

Bizony, mikor 1939 november 30-án megtudtuk, hogy az orosz hadak hadüzenet nélkül átlépték Finnország határát, bámultuk a finnek elszántságát, hogy a megadás helyett a harcot választották, de a kölcsönös erőviszonyok józan mérlegelése alapján nem bízhattunk a finn ellenállás tartósságában. A lengyelországi hadszíntér eseményei egyáltalában nem voltak alkalmasak arra, hogy ebben a vonatkozásban vérmes reményeket keltsenek. Még élénk emlékezetünkben volt Lengyelország milliós hadseregének gyors összeroppanása. A német támadásnak mindent elsöprő ereje ezenfelül meg-

rendítette bizalmunkat a védelem lehetőségében — ilyen hadianyagbeli aránytalanság mellett. Pedig a múlt század dereka óta minden háború után elhangzott a megállapítás, hogy a védelem erejét a korszerű tűzfegyverek hatalmasan megnövelték. Például a hátultöltő puskákkal megvívott első háború, az 1870/71. évi német-francia háború után a győzelmes Moltke tábornagy így nyilatkozott:

„Mi ugyan mindig támadtunk és az ellenség legerősebb állásait is elfoglaltuk, de minő áldozatokkal! Nekem kedvezőbbnek tűnik fel, ha csak akkor megyünk át támadásba, ha előbb az ellenség több támadását visszavertük.“ Megjegyzendő, hogy ebben a háborúban a németek igen jelentékeny számbeli fölényrel vonultak a franciák ellen.

Hasonló tapasztalatokat szereztek a világháborús hadvezérek az 1914. évi bevezető hadműveletek alkalmával. Aki támadást kezdett, az pórul járt, mert ha hozott is a támadás kezdeti sikereket, az ellentámadás megfordította a dolgok menetét. Ezt kellett megélnie Potiorek tábornagynak, akinek kezéből a biztosnak látszó győzelmet a Belgrádtól délre eső területen (Arangyelovac—Gomi Milanovac vidékén) váratlan szerb ellentámadás ragadta ki. Így verte meg Hindenburg tábornagy a Kelet-Porosországba hatoló két orosz sereget, mégpedig az egyiket augusztus végén Tannenberg-nél, a másikat két héttel később a mazuri tavaknál. Conrad tábornoknak sem volt szerencséje a támadással. A Galíciából észak felé szépen megindult osztrák-magyar támadást (krasniki és komarowi győzelem) az oroszoknak kelet felől, Lemberg irányában intézett ellentámadása keresztezte teljes sikerrel. Végül a nyugati arcvonalon Moltke vezérezredes tervei szerint megindított német támadás hatalmas kezdeti sikerek után megtorpant a Mame vidékén végrehajtott francia-angol ellentámadáson.

Míndezenekben az esetekben azonban a szembenálló felek között az erőaránytalanság igen csekély volt és ezért a lehetőség is megvolt arra, hogy az arcvonalak bizonyos részem helyi túlerő alakíttassák ellentámadás céljából, anélkül hogy az arcvonal egyéb részei túlságosan meggyengültek volna.

A vázolt tapasztalatok alapján voltunk hajlandók az 1939. évi lengyel-német háború első napjaiban a lengyeleknek az egész vonalon történt hátrálását tervszerűnek tekinteni. Azt gondoltuk, hogy majd következik az arcvonal valamelyik pontján a lengyel tartalékok bevetése sorsdöntő ellentámadás céljából. Az első hét végén jöttünk aztán tudatára annak, hogy a lengyel visszavonulás nem volt tervszerű, hogy a védekezés csődöt mondott és hogy a légi erőkben és páncélos csapatokban való fölény megsemmisítő győzelmet szerzett a támadó németeknek.

A védelem erejéről szóló elmélet tehát elavultnak látszott. Ezért aztán Lengyelország bukása után már nem lepődtünk meg azon, hogy a három balti állam egyszerű orosz fenyegetésre, minden ellenállás nélkül összeroppant, noha a három állam együttesen 5¹/₂ millió lelket számlál és így a néperőnél fogva, papírforma szerint, nagyobb ellenállás kifejtésére lehetett volna képes, mint a 3.8 milliós Finnország.

Ilyen előzmények után úgy vélhettük, hogy Finnország kis hadserege csak akkor tud az orosz nyomásnak huzamosabb ideig ellenállani, ha nem ragaszkodik Oroszország felé néző egész, több mint 1000 km hosszú földi határának védelméhez, hanem feladja annak északi részét és megelégszik az ország déli, gazdagabb és sűrűbben lakott területének megvédelmezésével. Hiszen maga a Ladoga-tó és a Finn-öböl között megépült, 50 km hosszú Mannerheim-vonal megbízható védelme igénybe veszi a finn haderőnek legalább a felét. Másik fele semmiesetre sem lehet elegendő az 1000 km hosszú földi határ és a több mint 1000 km hosszú tengerpart védelmére. Arra pedig legmerészebb álmainkban sem gondolhattunk, hogy a finnek

nemcsak minden talpalatnyi földet meg akarnak védelmezni, hanem még ellentámadó tervekkel is foglalkoznak. Igaz ugyan, hogy a védelem csak akkor lehet valóban eredményes, ha ellentámadással kapcsolódik össze. Viszont csak az gondolhat ellentámadásra, akinek annyi ereje van, hogy a védelemhez szükséges erőkön felül még ellentámadás intézésére hivatott tartalékról is gondoskodhatik. A finnországi hadszíntéren a kölcsönös erőviszonyok mellett a finnek ilyen tartalékról nem gondoskodhattak. Ezért azt hittük, hogy egyszerű védekezéssel iparkodnak időt nyerni. Csak az a reményük lehetett, hogy ha esetleg sikerül huzamosabb ideig ellenállást kifejteni, valamilyen csoda megmenti őket. Talán melléjük állanak a skandináv államok, vagy valamelyik nagyhatalom veszi őket pártfogásába, esetleg önkéntesek sietnek tömegesen segítségükre, miként az a spanyolföldi háborúban is történt. De arra igazán nem gondolhattak, hogy önerejükből országuk egész területét megvédehetnék. Az egész világ így látta a helyzetet. Mindenki sajnálkozva vont vállat: szegény Finnország elveszett, legázolja az orosz kolosszus!

A finn ellenállás azonban minden várakozást felülmúlt. A finnek nemcsak kivédtek, sőt úgy is mondhatjuk: vérbe és vízbe fullasztották a megismételt orosz tömegtámadásokat, hanem ezután mind a földön, mind a levegőben ellentámadásba mentek át és megverték az orosz túlerőt.

Most, mikor ezeket a sorokat írjuk, a Mannerheim-vonal rendületlenül áll. A Ladoga-tó és a Jeges-tenger között terjeszkedő arcvonalon pedig a számos helyen több napi járőföldre behatolt orosz hadoszlopokat — összesen talán 6—7 hadosztályt — a finn ellentámadás igen súlyos veszteséggel dobta a határra vissza. A kis finn légi haderő pedig átmenetileg több helyen is megszakította az oroszok egyetlen orosz utánszállítási vonalát: a Murman-vasutat. Az orosz haderő eddig rengeteg hadianyagot vesztett, így 400 harci-kocsit, 250 repülőgépet, igen sok ágyút, százakra menő géppuskát. A véres veszteség többször tízezer főre rúghat. A fagy okozta veszteség is rettenetes lehet. Emlékezhetünk, hogy 25 évvel ezelőtt, a kárpáti téli csatában a fagy milyen vészesen ritkította meg csapataink sorait.

A finn győzelem az egész világot megmozgatta. Minden irányból tódulnak az önkéntesek a finn arcvonalra. Olasz, angol és amerikai repülőgépek dolgoznak a finnek oldalán. Anglia és Franciaország hivatalosan is támogatja a finnek szabadságharcát.

Természetesen a finn győzelem még nem végleges, bár a jövő elé sokkal nagyobb bizakodással tekinthetünk, mint a múlt év november 30-án. Az oroszok azonban bizonyára mindent elkövetnek, hogy a csorbát kiköszörljék. Emberük és hadianyaguk erre a célra van elegendő. Nehezebb probléma az utánszállítás megoldása. A Ladoga-tó vidékére a Leningrádnál Összefutó vasutak segítségével igen nagy haderőt szállíthatnak és gondoskodhatnak annak minden szükségletéről. Itt azonban az előnyomulás útját állják a finn erődítések. Tovább északra az oroszoknak több reményük lehetne az előrejutásra, ha sikerül a Murman-vasutat állandóan üzemben tartani.

Az oroszok mindenesetre megújítják a támadást. Lehet, hogy még a télen, de talán csak tavasszal. A tavasz mellett szól az, hogy 20—30 fokos téli hidegben talán még lehet hadakozni, de nem lehet pihenni, különösen mikor az elszállásoláshoz hiányoznak a helyiségek. A most megvert orosz csapatokat is csak huzamosabb idő után lehet újból támadásra vezetni, vagyis ha kipihenték magukat, állományukat feltöltötték stb. Lehetséges azonban, hogy az oroszok új, jobb (például szibériai) csapatokkal ismétlik meg a támadást.

Az oroszok azzal is számolhatnak, hogy a támadás elhalasztása a finneknek is használ, sőt többet használ, mint nekik. A finnek ugyanis megerősödnek önkéntesekkel, kapnak a külföldről sok és jó hadianyagot, építenek új

erődítéseket, sőt talán azt remélhetik, hogy Európa antibolsevista államai a finn hadszíntért használják majd fel a mai orosz rendszer megbuktatására.

Bármiként végződik is azonban a finn-orosz háború, egy tanulság örökre megmarad belőle, mégpedig az, hogy a háború a legkorszerűbb hadianyag mellett sem a gépek, hanem a gépkezelő katonák küzdelme és hogy a legtokéletesebb hadigép is csak akkor katonai érték, ha a gépkezelőnek helyén van a szíve. Ez a háború bebizonyította még azt is, hogy a támadó számbeli és hadianyagbeli fölénye csak akkor elegendő a győzelem kivívására, ha a védő ezt nem tudja magasabb erkölcsi értékkel kiegyensúlyozni. Az utóbbi érték lemerése persze igen nehéz. De hogy az adott esetben milyen nagy, illetve milyen döntő jelentőségű volt, azt mindennél meggyőzőbben bizonyítják a hadi események.

JULIER FERENC

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Németország és a nyugati hatalmak; a belga-holland-német feszültség, a nyugati és északi háború összefüggései. — A skandináv államok és Oroszország; a finn szabadságharc. — Német aggodalmak a skandináviai argói és francia hatások miatt. — Oroszország és a kelet-középeurópai helyzet; olasz vélemény a Kárpátok jelentőségéről. — Olaszország törekvései a magyar-román kérdés rendezésére. Jugoszlávia, Olaszország és Magyarország együttműködése. A magyar külügyminiszter velencei útja.

A LEGUTÓBBI SZEMLÉNK zárta óta eltelt külpolitikai időszak, bár nem hozott döntést semilyen irányban az 1930-as évtized fordulója, mégis bővelkedett élményekben és eseményekben. Az emberiség már szinte nem is győzi számon tartani ezeket az eseményeket és élményeket; inkább valami konok és keserű érzéssel fordul elszántan a tavasz felé, melytől, úgy tetszik, várják a végleges döntést a hadviselő felek vezető államférfiai. Minduntalan kísért a frontok újabb kiszélesedésének veszedeleme, holott már az eddigiek is éppen eléggé bonyolultak. Már előző szemléinkben is mondtuk: számolni kell azzal, hogy az új világháború, ez az új „bellum omnium contra omnes“, nem két, hanem három, esetleg több fronton fog lezajlani. Jelenleg három fronton küzdenek az európai hadviselő felek fegyveresen és diplomáciai úton: a finn-orosz harctéren, a francia-német határokon és Délkelet-Európában, melynek fontossága éppen azért nőtt meg annyira, mert sikerült távol maradnia a háborús konfliktustól, viszont mégis készen kell állania minden eshetőségre. Mind a három terület szervesen összefügg egymással; mind a három tevékenységi terület mögött mint aktív, készülődő vagy sejtett motívumként ott áll Oroszország.

A német kérdés többé nem is játszik akkora szerepet a nyugati hatalmak számára; a frontok megmerevedtek s ha a németek nyugodtan hivatkozhatnak is arra, hogy nyugati erődvonalukon nem sikerült áttörnie az ellenségnek, a nyugati hatalmak magatartásának értelmezői viszont nem oktanul utalnak a következő szempontra: nem is annyira a német erődvonal áttörése a háború döntő jelensége, hanem sokkal inkább az kellene, hogy legyen, mikor, mennyiben sikerül áttörnie elébb-utóbb a nyugatiak által blokáddal sújtott Németországnak a franciák határvonalait. A németek ezzel az értelmezéssel szemben azt mondják, hogy Németország nyugaton nem követ háborús célokat, hiszen elérte végső célját keleti határainak és életterének lengyelországi kitágításával, ami jóvátette Versailles következményeit. A német hatalom hatalmas léptekkel rendezkedik be a hódoltatott Lengyelországban, ahol a rendkívüli bíróságok sorra torolják meg a régebbi németellenes kilengéseket. A főkormányzóság az összes lengyel területeken német iskolákat és gimnáziumokat rendez be, arra való hivatkozással, hogy Lengyel-

ország városai német kultúrterületek voltak és hogy a nyugati híradások káros hatásaitól a pacifikált lengyel lakosság kellően megóvassék, Frank német főkormányzó elkoboztatta az összes rádiókészülékeket. A német megnyilatkozások egyebekben tiltakoznak az olyan feltevések ellen, mintha német részről ki akarnák irtani a lengyel intelligenciát s utalnak arra, hogy a katolikus templomok is nyitva vannak s a visszatérő papság nyugodtan végezheti az egyházi funkciókat. Egyébként hatalmas léptekkel folyik az orosz-lengyelországi és oroszországi német telepések és a balti németek birodalmi betelepítése; ezek számára a lengyel főkormányzóság mindent átható munkája a lengyel területeken készít új otthonot és új néptalajt, hatalmas kolonizáció körvonalait bontva ki a háborús feszültség közepette és nyilván kissé siettetve is az akciókat, hogy a háború befejezése a keleti határokon kész helyzetet találjon. A cseh-morva protektorátus pacifikáló munkálatai is nagy alapossággal haladtak előre s ezek következtében, valamint felfogván a német háborús szükségleteket, a protektorátus mérsárosai elhatározták, hogy a csehországi hűsszükséglet 50%-át a jövőben a Birodalom tengeremellékeiről jött sós hallal pótolják; különben pedig a Kraft durch Freude mintájára „Életöröm“ néven nagy cseh szórakoztató népi szervezet van alakulóban. Nyugaton tovább folyik Benes és Osuski politikai tevékenysége, bár természetesen a nyugati hatalmak ezúttal jóval óvatosabban járnak el, mint a világháború idején s a cseh nemzeti bizottságnak ezideig még nem sikerült elérnie, hogy csehszlovák kormányként elismertesse magát.

A nyugati hatalmak és Németország frontján az állóháború tovább folytatódott, lényegesebb döntés és eredmény nélkül. Angol gépek újra meg újra megkísérelték, hogy német terület felé repüljenek; többször nagy légi csaták zajlottak le, különösen Helgoland fölött. December közepének nagy eseménye volt a montevideoi partok előtt angol hajókkal harcba bocsátkozó, megsebesült, majd önmagát elsüllyesztő Admiral Graf von Spee csatahajó esete, amelynek eredménye az lett, hogy az összes amerikai államok tiltakozással fordultak a hadviselő felekhez, felhíván őket, hogy hadihajóik maradjanak távol az amerikai vizekről. Hitler újévi kívánságaiban egyébként különös hangsúllyal szerepelt az Anglia elleni elkeseredett küzdelem kiemelése. E tekintetben a német politika úgy látja, hogy angol részről a háború kiszélesítésére törekszenek; ilyen tendenciákat olvasnak ki Hore-Belisha angol hadügyminiszter váratlan távozásával is, sejtetvén, hogy most Churchill befolyása következik. Churchillben a német politika nem oktanul látja a régi angol harci szellem és imperializmus igazi megszemélyesítőjét; egyben azonban őt teszik felelőssé azért az angol háborús propagandáért is, mely a németek szerint a valóságnak meg nem felelő győzelmekkel igyekszik lelket tartani az angol közvéleményben. E tekintetben a német politika maga is különös nyomatékkal utal az angol állításokkal szemben a német győzelmekre s a német tengeralattjárók által elsüllyesztett angol hajókról, német repülők által lelőtt angol gépekről közölt statisztikai adatok és lelkes hadijelentések különösképpen alkalmasak, hogy lelkesen irányítsák a német közvélemény háborús hangulatát. A háborús hangulat fejlesztésére és a szabadságolt katonák s otthoni ismerőseik kapcsolatára különösen ösztönzően hatott azon nagyfontosságú új házasságjogi rendelkezés, mely szerint a harc-téren lévő katona házasságkötéséhez nem szükséges jelen lennie mindkét félnek; ez a rendelet, tartják hiteles kommentárok, a fiatal anyák védelmét célozza. Viszont annál erélyesebb rendszabályokat foganatosítanak a német hatóságok azon nők ellen, akik magukról megfeledkezve, lengyel hadifoglyokkal léptek szerelmi kapcsolatra; nem csupán a német faj tisztántartása, de a háborús morál fönntartása is oka azon érdekes és szigorú ítéleteknek, melyekről gyakran olvashattunk.

Németország így bizakodó hangulatban és szintén döntésre készülve érte meg az új esztendőt. A háborús erők fokozásához hozzájárult az is, hogy egyre nagyobb tömeg lengyel hadifoglyot tudnak foglalkoztatni a német gazdaságban. Németország továbbra is fönntartotta belső standardját, de semmiképp sem óhajtja, hogy a frontok kiszélesítsenek. Holott az angol politikának ilyen szándékai aggasztó figyelmeztetésekre készítették a német külpolitikát. A német külpolitika most már tudatosan hangoztatja a Szovjettel való szolidaritást, de emellett semmiképpen sem engedi, hogy bizonyos híresztelések befolyásolják azzal az Olaszországgal való kapcsolatát, mely viszont olyan élesen fordult nemcsak a Szovjet balkáni, de finnországi és általában északi előretörése ellen, amit viszont a német külpolitika helyesel. Hiszen, tartja a német külpolitikai gondolkozás, a Baltikumban és Finnországban a nagy Oroszország csupán ugyanazokat a protektorátust elveket, az életterek és a dinamikus terek törvényszerűségét követte, melyeket Németország alkalmazott Kelet-Középeurópában. Emellett Németországnak semmiképpen sem érdeke, hogy a Szovjetunió békés belső fejlődése és külső terjeszkedése a nyugati hatalmak közbejöttével megzavartassék. Hiszen Németország nem csupán fontos népcsereakcióviszonyban van a Szovjettel, hanem egyben állandó gazdasági tárgyalásokban is áll vele s hogy teljes erővel fordulhasson a nyugati hatalmak ellen, szüksége van arra, hogy számára nyugodtan szállíthasson élelmi-és nyersanyagokat a Szovjetunió. Ezért tehát Németország meglehetősen kellemetlenül vette tudomásul már előbb, hogy Anglia és Franciaország Kis-Ázsiában, az összes mohamedán államok és a szovjetellenes arab vallási hangulat támogatásával, erélyes lépésekre készülnek a Szovjetunió déli petróleumforrásai s egyéb üzemei ellen. A törökországi tragikus földrengések mindenesetre egyelőre jelentősen hátráltatják e tervek kivételét.

A német politika most folytatólag úgy látja, hogy Finnország segítségének ürügyén Anglia és Franciaország be akarja fészkelni magát a skandináv államokba nem csupán azért, hogy valóban megadják a finneknek a nagy nyomatékai ígért és esetleg azóta már működő segítséget, hanem azért is, hogy skandináv támaszpontok segítségével Németországot szabadon fekvő északi oldalán megtámadják. Már a múltkoriban elég sok aggodalomra adott okot, hogy a nyugati hatalmak bizonyos német szándékokat sejtettek Belgium, de még inkább Hollandia irányában. Nem közönségesek és nem érdektelenek e szempontból a holland-német határincidensek, melyek szaporodásáról a birodalmi sajtó gyakran fájdalmasan panaszkodik s melyek mögött, mint általában a nem mindig kedvezően értelmezett holland magatartás mögött, angol befolyást lát. Valóban, Németország nem közönséges tengeri és légi támaszpontokra tenne szert Angliával szemben, ha a holland partokon gyökeret verhetne a háború tartamára. Mintha a német közvélemény nem is idegenkednék attól, hogy Hollandia évszázados külön népi, nemzeti és társadalmi fejlődése után csatlakoznék a Birodalomhoz, hiszen ismeretesek a német „völkisch“ publicisztika és tudomány fájdalmas megnyilatkozásai, melyek a hollandok különválásáról és elidegenedéséről szólnak. Mindezen feltételezésekkel szemben a német hivatalos politika újólag rendkívüli nyomatékai hangoztatja, hogy nincsenek szándékai Hollandia és Belgium ellen. Ha Belgium és Hollandia január közepén újra igen erélyes és rendkívüli katonai intézkedésekre kényszerült, ebben német részről nem a holland határon állítólag felvonult milliós német hadsereg jelenlétére való reagálást látnak, hanem ott látják és érzik az angol és főképpen a francia katonai körök intrikáinak hatását. Feltételezhető, hogy a Hollandiát és Belgiumot illető feltételezések mintegy választ akarnak jelenteni a skandináv államoknak egyelőre tisztázatlan magatartására, mert ha Anglia és Franciaország a

skandináv területen át sietne a finnek segítségére, az észak felől jövő angol nyomást Németország természetszerűleg ellensúlyozni kényszerül Anglia ellen a holland-belga partok felől. Már pedig Angliának évszázadok óta különös érdeke, hogy a németalföldi partvidék ne álljon valamely európai nagyhatalom felügyelete alatt az ő partjaival szemben. Ha tehát ellenőrizhetetlen hírek röppennek fel bizonyos belgiumi és hollandiai német akciókról, ez csak újabb harcra és konokságra ösztönzi a már így is veszélyes szándékokat rejtegető angol politikát.

A nyugati semleges államok helyzete így tehát ma az orosz-finn-skandináv helyzettel szorosan összefügg; ugyanígy kapcsolódik be Svájc sorsa is, melyről nemrég hallottuk — bár megcáfolták — hogy határain jelentős német csapatösszevonásokkal kell számolnia. Az észkai államok aggályosán kitartanak hivatalos semlegességük mellett, bár Németország egyáltalában nem látja szívesen a társadalmukban elemi erővel feltörő szovjetellenes hangulatot. Német részről hangoztatják, hogy úgy a finneknek, mint a skandináv államoknak meg kellene egyezniük a jóval erősebb Szovjettel, mert hiszen a mai kor nem kedvez a kis államoknak. Ha talán halljuk is, hogy egyes német körök rokonszenveznek a finnekkel, a hivatalos megnyilatkozások szigorúan tartózkodók, sőt oroszbarát szelleműek s a német sajtó is tartózkodik a finn küzdelem méltatásától, mert hiszen a finn ellenállás mögött káros angol-francia befolyást gyanít. Éppen ezért a német politika nagyon óvja a skandináv államokat attól, hogy bármely irányban túrják azt, hogy a nyugati hatalmak kiterjesszék fölējük befolyásukat. Német részről azt is hangoztatják, hogy Németország nem maradhat érdektelen, ha a nyugati hatalmak a skandináv államokon keresztül akarnának segítséget vinni Finnországnak. Különben ezzel kapcsolatosak azok a hírek, melyek szerint német részről feltartóztatták a Finnországnak küldött olasz segítséget s ezt csak nagysokára engedték tovább.

Németország abban, hogy ha a nyugati hatalmak Oroszország ellen támaszt találnak Skandináviában, a frontok kiszélesítését látják. Ezzel kapcsolatos az a megcáfolt hír, hogy Németország a finn kérdésben nagy energiával békét közvetítené Moszkvában, nehogy a nyugatiak megközelítsék észkai határait. A skandináv államokat viszont, úgy tetszik, nem nagyon befolyásolják a német aggodalmak és intelmek. Ha a kormányok korrektül viselkednek is Oroszországgal szemben, maguk sem titkolják, hogy úgy a svéd, mint a norvég nép melegen rokonszenvez Finnország tragikus helyzetével. Mikor legutóbb a Szovjet hevesen tiltakozott a finnországi skandináv önkéntesek és segítőakciók ellen, a svéd és a norvég kormányok kifejezést adtak annak, hogy e két országban gondolat-, sajtó- és cselekvési szabadság van s a kormányoknak nincs módjukban megakadályozni azt, hogy polgáraik ne siessenek a finnek segítségére. Ezren meg ezren vonulnak a svédék és norvégok a finn harctérre, idős férfiak és fiatal sportemberek; Amerikában is óriási segítő akciók vannak folyamatban s a nyugati nagyhatalmak is, nyilvánvalóan kellő formában és nyomatékkai, támogatják a finn szabadságharcot. A finn nép hősi küzdelme mellett a kétségtelenül már ott lévő, eddig elsősorban olasz, most már amerikai, angol és francia segítség teszi azt, hogy az orosz rohamok sorra megtörnek, az orosz csapatok felmorzsolódnak s a finn védekező taktika a túlerővel szemben mindenütt nemcsak sikert, de igen jelentős győzelmeket is arat. Az orosz repülők egyébként állandóan bombázzák a védtelen finn városokat s ugyanakkor a filmek is igen jelentős károkat okoznak az orosz csapatok utánpótlása és élelmezése körül. Sőt Mannerheim tábornok védelmi taktikája határozottan az, hogy mindenütt az utánpótlás lehetőségét és az élelmezést vágja el. A finnek ellen küldött orosz csapatokat sorozatos katasztrófák érik s a finnek segítségére van a nagy hideg is. Az orosz sikertelen-

ség a Szovjet vezető köreiben, hírlík, nem csekély megdöbbenést, majd meg belső erjedést okozott és szükségessé vált bizonyos katonai és ipari pozíciók felcserélése. Emellett a Szovjetnek a Népszövetségből való kizárása még azzal a további következménnyel járt, hogy a nyugati hatalmak a végleges szakítás útján vannak a Szovjettel. Az angol és az olasz nagykövet már el is hagyta Moszkvát és az angol politika vezető tényezői a franciákkal egyet- értésben komolyan beszélnek a finnek megsegítéséről; s ha a francia követ még a helyén van is, a francia kamarából már kizárták a kommunista kép- viselőket és megfosztották őket mandátumaiktól.

Azonban ma már kétségtelen, hogy a nyugati hatalmak munkássága véglegesen kiábrándult a Szovjetből; nem is szólva arról, hogy a skandináv szociáldemokrácia mint egy ember vonul fel Finnország védelmére. Mindez a polgári szabadság gondolat nagy előrehaladását mutatja a nyugati demokrá- ciák közt, ahol éppen azért számítottak a Szovjetre, mert segítséget véltek találni benne a német diktatúra és nácizmus ellen. Most ez a célszerűségi és eszmei szolidaritás teljesen megbomlott; a Szovjet finnországi eljárása pedig végleg kiábrándította az intellektuális és dolgozó elemeket a soká olyan hatásos orosz kommunista-kollektív materialista messzianizmusból. Viszont amilyen mértékben sorakoznak fel a nyugati hatalmak a védekező Finnország mögött Oroszország ellen, a Szovjet is annál jobban érzi a szük- ségét a Németországgal való szoros kapcsolatoknak. Figyelemreméltó, hogy a finn és skandináv helyzettel kapcsolatosan már a legutóbbi időkben ismét szó volt arról, hogy esetleg maga Molotov vagy az új orosz imperialista politikában olyan nagy szerepet játszó, állítólag a régi cári hagyományokat restauráló, Bulgáriát és a Balkánt a Szovjet érdeklődésébe újra visszahozó Potemkin, a helyettes külügyi népbiztos Berlinbe ellátogat. A skandináv államok magatartása, ahogy az Gusztáv svéd király trónbeszédéből és egyéb kormánynyilatkozatokból is kitűnik, mérsékelt, hivatalosan tartózkodó és védekező. De mintha a Szovjet reájuk is ki akarná terjeszteni a frontokat. S az orosz-svéd viszony egyre feszültebb. Ma már nagyon komolyan számol- nak azzal, hogy Svédország is akcióba lép és védekezik a Szovjet ellen, mely- nek túlcsapongó légierői már nem kímélik a svéd partokat sem. Sandler volt svéd külügyminiszter harcias finnbarát magatartása miatt távozni kény- szerült — de most újra posszibilis lett s az ő hatása alatt is, de a körülménye k nyomása folytán is, kezd a hivatalos svéd körökben megerősödni a hit: az Oroszországgal való mérkőzés elkerülhetetlen az északi szabadság védelmé- ben. Eli tudja, milyen lesz a kimenetele? Eli tudja, ebből az önvédelmi harcból nem nő-e ki egy reváns Nagy Péter XII. Károly svéd királyon aratott pultavai győzelme és a régi svéd nagyhatalmi állásnak a balti orosz terjesz- kedés összetörése fölött? Ha a látszat soká az volt, hogy a másfél századon át semleges, békés, gazdag és hedonista svéd társadalom irtózik a fegyveres konfliktustól, most újra felülkerekednek a régi svéd vitézi és katonai hagyó- mányok és az egész társadalmat áthatja az oroszok elleni nemzeti lelkesedés, ami kifejezésre is jut az anyagi segítség méreteiben, a svéd önkéntesek nagy számában.

Ameddig északon tart a harc, vélik Nyugaton és Kelet-Középeurópában, addig a délkeleteurópai orosz expanzió kérdése nem kerülhet előtérbe. Habár ismételtelen felmerültek olyan híresztelések, hogy a Szovjet Románián át a Balkán felé törekszik s a véle éppen a legutóbb kereskedelmi szerződésre lépő Bulgária a maga revíziós elkeseredésében szívesen is segítené ezt a terjeszkedést, a Szovjetnek bizonyos tengeri és légi támpontokat adván rendel- kezésére. Viszont az is kétségtelen, hogy Bulgáriában ezen oroszbarát iránnyal szemben újabban igen erősen működik az olasz és a nyugati befolyás, legutóbb pedig a török közbelépés, úgyhogy Bulgária most min-

denütt méltányolt mérsékletet tanúsít. Románia viszont nem közönséges módon igyekszik még mostani nehéz helyzetét is javára fordítani. A mai kulcs helyzetében ugyanis számíthat a nyugati hatalmak részvételére, azonban ugyanakkor igénybe veszi a német diplomáciát is, hogy ez baráti közrehatással enyhítse a Besszarábiára nehezedő orosz nyomást. A németek számára kedvezően záruló német-román gazdasági tanácskozások eredménye is ezt szolgálta s mivel Németországnak érdeke, hogy a Romániából feléje irányuló szállítások háborítatlanul teljesítenek, Románia számít arra, hogy az északon elfoglalt Oroszország most nyugton hagyja a besszarábiai határt, bár a román vezető köröket nagyon is megfontolásra készítette, hogy a román-orosz határ mentén nagy csapatösszevonások történtek. Lehet azonban, hogy ezek a katonai műveletek nem is annyira magának közvetlenül Romániának szóltak; hiszen Oroszország többszörösen biztosította Romániát, hogy nincsen semmi oka, hogy bármiképp ellene forduljon és igényeket támasszon vele szemben. (Máfelől nemrég még arról beszéltek, hogy Oroszország Romániától is bizonyos támpontokat követelt.) Viszont a feketetengeri határokon folyó orosz csapatösszevonások szólhatnak annak a nyugati expedíciós seregnek, mely Törökország szíriai határain akcióra készen várakozik; nem kétséges, hogy ennek az igen jelentős haderőnek a törökökkel együtt nagyon fontos szerepe lesz a keleti kérdés új elintézésében. Ennek a haderőnek jelenléte ösztönzőleg hatott Romániára is, mely csak most fordult el fekete-tengeri figyelmező politikájától: erre egyfelől az orosz-román viszonyra is közvetett kihatással bíró német-román gazdasági megállapodások készítették, másfelől meg a magyar kérdés.

Am a magyar kérdés kezelése most a legszorosabb kapcsolatban van Olaszország magatartásával s általában a nyugati politika új és szerencsés felismerésével, amely végtére ma már méltányolja Magyarország nagy európai és keresztény hivatását akkor, mikor a Kárpátok gerincének túlsó oldalán ott áll Oroszország. Ciano gróf olasz külügyminiszter december közepén tartott nagy exozéja már világosan hangoztatta Olaszország ilyen értelmű tetézett baráti érdeklődését Magyarország iránt. Olaszország mindenképpen ellene van, már saját érdekében, de eszmei okokból is annak, hogy a Szovjet a kárpáti határt átlépje, avagy talán azt megkerülve Románián át jöjjön le a Balkánra. Ez az olasz aggodalom s a keletközépeurópai biztonság fönntartására irányuló erőfeszítés a legharmonikusabban találkozik a nyugati hatalmak álláspontjával. Az olasz politika nem viseltetik, úgymond, ellenségesen a Szovjettel szemben, de ellene van az orosz hatalom és a bolsevizmus minden terjeszkedésének. Ilyen értelemben találkozott az olasz politika erőfeszítése a Vatikánéval és Olaszország erkölcsileg igen nagy támogatást nyert XII. Pius pápa és Viktor Emmánuel király kölcsönös látogatásaiban. Az olasz politika ezen törekvései nemcsak Angliában és Franciaországban találtak nagy visszhangra, hanem az Amerikai Egyesült Államokban is, ahol a legnagyobb figyelemmel kísérik a Szovjet terjeszkedését és Japánt különféle gazdasági rendszabályokkal akarják most magukhoz láncolni. Az Egyesült Államok elnöke pedig rendkívül nagyra tartja XII. Pius pápa béketörekvéseit, melyek most az olasz királyéval és kormányával párhuzamosak s külön személyi képviselőt küldött a Vatikánba. Róma így mintegy középpontja lett a különféle európai béketörekvéseknek és a polgári-történelmi rend és tradíció védelmi terveinek. Az olasz politika a továbbiakban rendkívül fontosnak tartja, hogy a Balkánon a jelenlegi békés állapot megóvassék s e tekintetben szándékai Jugoszláviával párhuzamosak. Ha Jugoszláviában tovább is él a régi orosz tradíció, ez a mai Olaszországgal semmiképp sem hozható kapcsolatba; hiszen Jugoszlávia inkább a régi pravoszláv Oroszország híve és nagy ellentétben áll a mai orosz állapotokkal s 1918 után nem is vette fel

soha Oroszországgal a diplomáciai érintkezést. A Szovjet balkáni törekvései tehát nem találnak \$ nem is találhatnak Jugoszláviában támogatásra, már csak azért sem, mert ezek a tervek Bulgáriával és a bolgár aspirációkkal kapcsolatosak.

Olaszország most tehát azon dolgozik, hogy a Róma—Budapest—Belgrad közt egyre jobban megerősödő baráti atmoszférát még tovább fejlessze. Jugoszlávia és Magyarország között amúgyis igen kedvezően fejlődik a barátság s most Jugoszlávia, mely biztonsági okokból kitart a Balkán-blokk mellett is, közvetít állítólag Magyarország és Románia között. Románia abban a szerencsés helyzetben van, hogy helyzetének bármely lazulása kihívhatja Oroszország balkáni érdeklődését; ezért az olasz diplomácia, mely mindenképpen méltányolja Magyarország igazságos törekvéseit, azon dolgozik, hogy reáírja a még mai nehéz állapotai közt is konokul ellenkező Romániát a revízió eszmei jogosságának és a mai világháború után következő megoldásának elismerésére. Olaszország különös nyomatékkal emeli ki most Magyarország európai és keresztényvédő szerepét s jól látja, hogy esetleges orosz akciók során nem a román síkságok védik majd meg Európát, hanem a Kárpátok biztos hegyláncolata. Gróf Csáky István magyar külügyminiszternek az olasz külügyminiszterrel január elején történt találkozása ebben az atmoszférában zajlott le. Érdekes fordulópont ez a találkozó: Románia most már kezdi elismerni Olaszország politikájának jelentőségét és értékét. Ugyanekkor az olasz politika és vele az egész európai közvélemény nagyon méltányolja Magyarország mérsékelt, türelmes és békés magatartását, ahogy nemzeti és területi aspirációinak elérésében mindig békés és emberies megoldásokhoz folyamodott. A hazatérő magyar külügyminiszter is ebben a szellemben nyilatkozott; Teleki miniszterelnök pedig egyik január közepén tartott beszédében meleg szavakkal szolt a velencei találkozóról, mely kifejezést adott Olaszország és Magyarország baráti kapcsolatai pozitív jelentőségének, illetve Európa és a kereszténység védelmében vállalt hivatásuknak.

A velencei magyar-olasz találkozó csak kezdet, de mindenesetre igen értékes részlete a magyar külügyminiszter munkásságának. A keletközép-európai kérdés további fejleményeit ki van, ki előre láthatná? Világos egyelőre az, hogy Olaszország élesen ellenáll az orosz balkáni és keletközép-európai akcióknak; bár úgy olasz megnyilatkozások, mint pedig a magyar követ moszkvai hivatalos közlése hangoztatja, hogy tendenciózus hírekkel szemben a velencei tanácskozásnak semmiképpen sem volt Oroszországgal szemben semilyen támadó jellege. A magyar külügyminiszter legutóbbi expozéjában nem ok nélkül idézte az orosz államfőnek a magyar követ fogadásakor mondott szavát: alig képzelhető el, hogy érdekellentét legyen Oroszország és Magyarország között; a magyar külpolitika is híven tartja magát ehhez az alapelvhez. Mindenesetre azonban a keletközépeurópai helyzet olyan, hogy Magyarországnak állandóan készültségben kell állania. A velencei találkozóknak lesznek még nyilvánvalóan további kihatásai; nem lehet érdektelen majd Károly román király és Pál jugoszláv régensherceg egyszer már megcáfolt, most azonban tényleg létrejövő közeli találkozása, a román külügyminiszter emlegetett római útjának lehetősége s egyáltalában az erdélyi kérdés fejlődésének sok új fázisa. Erre a fejlődésre azonban keletközépeurópai általános szempontból éppen az ad módot, hogy a finn-orosz kérdés a Szovjetuniót északon leköti; nyilvánvalóan más lesz és más is kell hogy legyen a helyzet, ha netán Oroszország újra a Fekete-tenger felé fordul. Ezt az időközt akarja kihasználhatni a nyugati hatalmakkal egyetértésben az olasz politika.

A MEZEI MUNKAI DŐ

A MAGYAR NÉP szegénységéről igen sokat írtak az utolsó három-négy évben. Nincs még egy olyan korszak a magyar irodalomban mint ez, amikor a nép foglalt volna le magának minden műfajt: regényt, drámát, verset, képzőművészetet, sőt még a politikát is. Tudományos módszerrel megírt vaskos kötetek, riportszerű tájrajzok, a legmélyebb rétegekbe ereszkedő bűvármunka, a politika és irodalom határán kötéltáncot járó szindarabok jelzik az utat, melyen néhány bátor és elszánt író elindult, hogy igazságot szerezzen a népnek és programot adjon a magyarságnak. Eredmény még sincs, attól a kis szociális bizsergéstől eltekintve, ami a kormányzat megnyilatkozásaiban és a közvélemény egészen vékony, műveltebb rétegében tapasztalható. Ady, ha élne, bizonyára a maradiságról példálózna megint...

A falukutatás, vagy Illyés Gyula helyesbítésével a faluvizsgálat a nagybirtokot állította a közönség elé bűnbakul, a magyar nép szociális elesettségét a már anakronizmusként ható birtokmegosztással magyarázta és csak másod- vagy harmadsorban szólt az állam és a kisbirtokostársadalom mulasztásairól. A megtámadottak felvették az eljűk dobott kesztyűt és olyan pergőtűzet zúdítottak a népi írókra, amilyent csak ellenségre s nem ellenfélre szokás. A támadásokra választ sohasem kaptak. Nem nagyképűségből vagy fölényes, öntelt magabiztossága miatt nem felelt a faluvizsgáló írók gárdája: nem akart vitába szállni olyan kérdések felett, melyeket vitakozás helyett minél előbb megoldani kell. Nem akart a nagy magyar tervezők sorsára jutni, akik a programadásig sohasem jutottak el, mert minden energiájukat kimerítette a meglévő helyzet tarthatatlanságának bizonyítása, s mire cselekedni tudtak volna, rokkantán álltak sirjaik szélén. A sürgető idő és veszélyt érző tudatuk nem engedte meddő területre vinni a legizgalmasabb témát: a magyar szegénység kérdését. Megszólaltatta magát az érdekelt népet, mely felel helyettük.

A „Szabad Szó“ című néplap 1938-ban a népi írók kezébe került. Szabó Pál, Veres Péter, Erdei Ferenc, Illyés Gyula, Darvas József, Muharay Elemér és e sorok írója szerkesztik. Hatalmas olvasótábora, negyvenezer parasztelőfizetője van, mindjárt megérezte, hogy sorsa döntő fordulóhoz érkezett, mert legalább szólhat bajairól, gondjairól, helyzetéről, minden problémájáról. A lap írói és olvasói között szoros baráti együttműködés fejlődött ki, s a parasztság őszinte bizalommal keresi fel a szerkesztőséget minden vitás kérdésben vagy magatartásának kételyeivel. Különösen az őket érdeklő és közelről érintő kormányzati intézkedések kerülnek megvitatásra. Legutóbb a mezőgazdasági munkaidő- és munkabérekérdésről, melynek rendezését a kormányelnök megígérte, tartottunk ankétot. Olvasóinkhoz 1939 november 26-án a következő felszólítást juttattuk el:

Gróf Teleki Pál miniszterelnök úr a múlt héten bejelentette a képviselőházban, hogy rendezni kívánja a mezőgazdasági munkásság és általában a falusi napszámos-szegénység munkaidejét. Egyelőre nem tudjuk, hogy mit jelent ez, vagy hogy mennyivel csökken naponta az az embertelen munkaidő, amit eltöltöttek a napszámos százezrek eddig a földeken. Nem tudjuk, hogy milyen formában lesz ebből törvény, csak azt tudjuk, hogy immár kevesebb lesz a munkaidő, nem kell felkelni nyárban két órakor, télen a kietlen és reménytelen fagyos hajnalon, hogy a napszámosok szomorú hadserege eljusson a messze nagybirtokra. De mert ez a sokatígérő miniszterelnöki bejelentés főként napszámosokra vonatkozik, azt kérjük olvasóinktól, hogy még törvényhozási döntés előtt szóljanak hozzá ők maguk. Szóljanak hozzá továbbá azok a kisgazdák, akik ha nem is megszakitás nélkül, de az esztendő különböző szakaszában napszámosembereket foglalkoztatnak. Írják meg a Szabad

Szónak elgondolásaikat a munkaidő- és munkabérrendezésről, így kialakul a sok hozzászólásból egy egységes vélemény, amely talán kihatással lesz a törvény megalkotására.

A munkaidő és a munkabér rendezése régóta vajdó problémája a mezőgazdasági termelésnek. Az utolsó félévszázadban minden mezőgazdasági munkásszervezkedés a munkaidő és a munkabérkérdés rendezését írta zászlajára. A kilencvenes években fellángoló agrárszocialista mozgalom, a nagy aratási sztrájkok, a sorozatos földmunkás-kongresszusok, a meginduló áradatszerű kivándorlás mind a mostoha szociális viszonyokból fakadt s a mezőgazdasági szociálpolitika teljes hiánya táplálta. Már akkor a tizenkétórás, két órai ebédpihenővel megszakított munkanapot és óránkénti díjazást követelték a munkások. A szocialista program volt ugyan rájuk hatással, de saját maguk is tudták, mit jelent naponta 16—18 órát dolgozni. Ha évi átlagban 16 órás munkanapot veszünk és azt a rendezett, 8 órás munkanaphoz viszonyítjuk, akkor egy mezőgazdasági munkás az évi 300 munkanap helyett 600-at dolgozik. Vagy ha figyelembe vesszük, hogy csak 200 napon keresztül van foglalkoztatva, egy évben az is 3200 munkaóra: nyolcszázal több, mint a háromszáz napot, de naponként csak nyolc órát dolgozó ipari munkás, vagy a még kevesebbet dolgozó hivatalnok munkaideje.

A háború után a mezőgazdasági munkások megszólalni már csak közvetve, a faluvezgálókön keresztül tudtak. Irodalom és nép együtt bátorodtak. 1939 tavaszán például a sommások már odáig merészkedtek, hogy pontokba foglalták követeléseiket. Január 26-án a Mezőkövesden megtartott sommásgyűlés — a Statisztikai Tudósító 1939. évi december 18-i számában így ír róluk: „A sommásmunkások sorsa nem irigylendő. Lakóhelyüktől távol dolgoznak s mind a maguk, mind a családjuk megélhetésének biztosítása nehéz feladat elé állítja őket. Elhelyezésük országszerte igen rossz, általában mindenütt istállókban, szalmán, minden elkülönítés nélkül együtt van felnőtt férfi, asszony, valamint a legények és leányok. A tisztasági lehetőségek, a koszt és az ivóvízellátás is igen sok kívánnivalót hagy maga után, munkaidejük teljesen rendezetlen, 16 órát is dolgoznak naponta, nem részesülnek a szociális biztosítás áldásaiban sem, az öregségi ellátás kivételével.“ — Az utóbbi évek súlyos szociális helyzetére hivatkozva és némi németországi benyomásokkal élénkítve a következő határozatot hozta a gyűlés:

A magas kormányt kérjük: Állapítsa meg országszerte egyformán a munkabéreket. Kérjük a bérminimum megszabását. Kérjük, hogy a családi bért a mezőgazdasági munkásokra is terjessze ki. Állítsa fel minél előbb a bérkiegészítő pénztárat és adják meg a gyermekevelési pótlékot minden 14 évet be nem töltött gyermek után. Kérjük a munkaidő megszorítását: júniusban, júliusban, augusztusban 12 órára; szeptemberben 10 órára; októberben 9 órára. Kérjük a túlórázás fizetését. Kérjük oly közeg, munkakamara vagy munkaügyi bíróság felállítását, mely kéréseinket 48 óra alatt elintézi. (Arbeitsamt.) Kérjük a vasárnapi és ünnepnap munkaszünet szigorú betartását és a szentmisén való részvétel lehetővé tételét. Ha a munkaadó kivételesen sürgős okból vasárnap megkívánja a munkát, fizessen dupla napszámot. Kérjük elrendelni szombat délután négy órára a munka befejezését. Kérjük, hogy harmadosztályú személyvonaton szállítsanak bennünket munkahelyünkre és onnan vissza. Poggyásznak számára poggyászkocsit bocsássonak rendelkezésünkre. A munkások szállítása hétköznap történjen, úgyhogy hétköznap is érjenek a végállomásra. A legnagyobb tisztelettel, de egyzersmind a legnagyobb nyomatékkal kérjük, hogy a kormány kötelezze a munkaadókat arra, hogy olyan lakást adjanak a munkásoknak, mely a tisztesség, közérkölciség és közegészség követelményének megfelelő, nemek szerint elkülönített, tisztálkodásra alkalmas, hideg őszi időben fűthető is legyen. Kérjük, hogy a községi orvos hivatalból legalább havonként egyszer vizsgálja felül a kutakat, az ivóvizet, a húst, a szalonnát s az elkészített ételeket és nézzen utána, vajjon a munkások meg is kap-

ják-e a kiszabott mennyiséget. A sommások nemcsak a baleset elleni biztosítást kérik, hanem kérik felvételüket a betegsegélyzőbe, az OTI-ba is. Kérjük, hogy az uradalmi gazdatisztek és gazdák szigorúan tartózkodjanak az Isten káromlásától és a durva, gyalázó kifejezésektől, valamint a munkásokkal való goromba és lealázó bánásmódtól. Viselkedjenek velünk szemben úgy, mint magyar testvéreikkel szemben kell viselkedniük.

A mezőkövesdi sommáspontok híven adják vissza a mezőgazdasági munkásság hangulatát. Nem csoda, hogy a „Szabad Szó“ ankétjára is tömegével érkeztek a hozzászólások, a felszakadt zsilipek zúgásával töltve be a szerkesztőséget és egy évezredes munkarendszer bomlásához szolgáltatva kísérőzenét. A fiatalok indulatos sorokban írják, hogy tovább nem hajlandók az emberméltóság szinte alatt élni. Úgyszólván a kérdés ideológiai tisztázását végzi el Iliás Ferenc, a húszéves fertőszentmiklósi parasztember:

Társadalmi küzdelmek közepette sokszor felmerült a munkaidő kérdése. A szociálpolitikának már régóta alkotó eleme, azonban mind- eddig még megoldatlanság, vita, jobban mondva harc és köd fedi a fontos, húsunkba vágó problémát. A vélemények különbözők. Maga az első- sorban érdekelt fél, a parasztság és munkásság megszólalói is különbözően és sokszor visszásan nyilatkoznak róla. Egyesek ellentétes érdeke, zavarteltése és megtévesztése gyakran közrejátsszik. Lássunk világosan. Vizsgáljuk meg a kérdést az egyetemes népi magyarság érdekei és szempontjai szerint.

Parasztnak, földmunkásnak, cselédnek, sommásnak munkanapja most is a régi terjedelmű: „Látástól vakulásig“! Sőt, még azon túl is. Élete állandó robot, belekövesülés az örökös hajszába. Ennél a rétegnél van legkevésbé szabályozva a munkaidő. Javító intézkedés kevés történt. Ha van, akkor sem tartják be. Amennyit lehet és amilyen hosszan csak bírja az ember, dolgozni kell. Szabály és törvény ez mindegyik föld- munkáscsoportnál. Ahol megszabott idő van és ahol meg is tartják, ott se sokkal különb a helyzet. A túlórázást megengedték. A munkaadók, ha nagyon szükséges, élnek is vele. A kiszabott munkaidő után kevés a kereset s ha dolgozni és élni akarunk, időn túl is törni kell magunkat. És az, hogy a túlórárt külön megfizetik, nem oldja meg a kérdést és a mi részünkről, munkások részéről, nem is elfogadható.

Nekünk folyton a kisebb és kisebb munkaidőért kell küzdenünk. Cél, hogy a mai társadalmi rendben minél több szabadidőnk legyen. Ezáltal végezhetjük el közösségi szerepünket, erősíthetjük fajtaikat. Művelődni, tanulni, gondolkodni, magunkkal törődni, építeni és fel- készülni csak így tudunk. Most még csak időnk sincs, hogy a közösségi egyetemes magyar érdekért áldozni tudjunk. Nagy erőfeszítés és egyéni túlterhelés, lemondás és kockázat: ha ezt valamelyik megteszi.

Érdekesek az uradalmak és a többi munkáltatók újabb módszerei. Például: sürgős munkánál a munkaidőn túl is lehet dolgozni, ki mennyit akar, s a bizonyos elvégzett munka után készpénzfizetést adnak. A cseléd kapva kap az alkalmon. A következményekkel nem törődhetik. A kon- venciónó kevés, ezért „kész szerencse és jóság“ részükre, hogy éjjel is dolgozhatnak, hordhatják a répát, szánhatnak vagy zsákolhatnak s egyéb munkát végezhetnek néhány krajcárért. Hogy összetörnek, elhanyagol- tak lesznek, azzal sem maguk, sem a „segíteni akaró jószívűség“ nem törődik. S mindezzel a cseléd nem jut előbbre. Nagyobb darab kenyér, fehér cipő ezután sem jut az asztalra, ruhájuk is csak olyan, mint volt mindig, nyűtt, rongyos, pókhálószerű, éppen hogy csak testét betakarja. Birtokosok, független parasztek sem lehetnek általa. A cselédsors, míg létezik, örökké cselédsors, s akárhogy vesszük, mindenképpen elfogad- hatatlan. A jobbágykor csökevénye nem állhat ellent az új idők követel- ményeknek. Elodázhatatlan tehát, hogy minden munkában, a mező- gazdaságban is a túlhosszú, 14—16 órás helytállás megszűnjön. Népünk ronccsá és menthetetlenné válik különben. A paraszti munka „különös“ helyzetével és adottságaival való érvelés csak a probléma könnyebb és hasznosabb oldalának felelőtlen támogatását jelenti. Mi a fejlődés, az igazság és az egyetemes magyarság vonalán, a munka szentségének és védelmének az oldalán állunk. Máshol már helyzetünknel fogva sem lehetünk. Ebből eredően mást nem állapíthatunk meg, mint azt, hogy a

jelenlegi legkisebb munkaidőt, a nyolc órait, a mezőgazdaságban a földmunkások, a cselédek és a sommások között is be kell vezetni. Nem lehetetlen és nem keresztülvihetetlen: meg lehet és meg kell csinálni.

Iliás Ferenc kemény hangja az új parasztfiatalságé. Nem alkuszik: teljés megoldást sürget. Lágýabb a hang, de öntudatos a követelés a 18 éves, bagotai Szemóczy Lászlónál:

Úgy a magam, mint sokezer más mezei munkás testvérem gyakran hallható sóhaját továbbítom a tek. szerkesztőséghez. Abban a reményben vagyok, hogy így, sajtó útján talán könnyebben lehetne azoknak a szívét megmozdítani, akiket a munkabérek megállapításával megbíztak, de főleg azokét, akik mint munkaadók szerepelnek. Többféleképp beszélnek a kisgazdák, a nagybirtokosok, de egyöntetűen mi, munkások. 18 éves vagyok, a sors azonban megtanított az étellel küzdeni. Nem akarok csupán a mi részünkre beszélni. Elismerjük a kisgazdák ezer baját, de a mi megélhetési szükségleteinket is valamiből fedezni kell. Kívánságainkat a nagybirtokosok teljesíteni tudnák, mert a mi osztályunk a legalacsonyabb és a legkisebb *igényű* társadalmi osztály.

Kívánságaink nagyjából: reggel 6-tól este 6-ig dolgozni egész nyáron át. Félóra reggeli, egy óra ebéd-, uzsonnaidő nem kell. Szőlő- és mezei munkában tekintet nélkül a korra, ha valaki helytáll, férfifizetést neki. Férfínaszám 6-tól 6-ig legalább három pengőtől felfelé. Kaszálás, zsákolás és egyéb nehéz munka 5 pengőtől felfelé kosztal együtt. Az első pillanatra egyesek talán sokalják a napidíjat és keveslik a munkaidőt. Nézzük, mit jelent ez. Nyáron, amikor a mezei munkának szezonja van, a munkaadók azt hangoztatják, hogy a mezei munkásnak most kell dolgozni, mert itt az ideje. Igen, nyáron van az ideje, azonban olyan lehetlenséget nem szabad attól a szegény munkástól kívánni, hogy szinte bókolva a munkaadó előtt, napkeltétől napnyugtáig dolgozzon. Mi tudjuk, hogy mi az. Akiben nincs elismerés, szociális érzés, felebaráti szeretet, az próbálja meg. Fogja meg a kapát, kaszát vagy akár a szőlőpermetezőt és jöjjon velünk versenyt a mi ételünkön dolgozni. Tudjuk, hogy lesz benne szociális érzés és a munkások iránt tisztelet és elismerés. Sajnos azonban egy művelt úriember, kinek jó fixfeetése van, olyan kijelentést tett előttem, hogy ő inkább feet nyáron 2-50 pengőt, mint télen a rövid napon 1.50 pengőt. Ez a kijelentés földig sújtott. Kérem tessék elképzelni, azt hitte, hogy nekem, a munkásnak nincs annyi eszem, hogy teljesen megértsem a szavát. Szerettem volna megfelelni, hogy télen nem kell-e annyit enni, mint nyáron, de erre ott hagyott.

Nézzük a fizetést, a napszámot. Számítsunk 3 vagy 4 pengőt. Ez még mindig nem jelent egy családost apának megélhetést, mert nincs minden nap. Talán többen mondanák, hogy mégis megél. Egyszerűen, de szomorúan felelhetünk rá az égbe kiáltó szóval: Nyomorúságosán!

Bácsi Imre földmunkás Balmazújvárosból a munkabérendezést és a munkaórák szerinti díjazást követeli:

Mi munkások úgyis imádkozhatnánk: Uram, szabadíts meg minket a régi robotos munkaidőtől és munkabérektől! A munkaidő legyen 8—10 óra. Még pediglen október hó i-től április hó i-ig, tehát a téli hónapokra 8 óra, április hó i-től október hó i-ig pedig 10 óra. Ha a mezőgazdasági munka úgy kívárna, a túldolgozást is szívesen végezzük, a többi órához illő arányos bérfizetés mellett. De ha vasárnap és ünne|>napon is munkát kell végezni, az legyen a hétköznapi bérek a duplája.

A munkabéreket a következőképpen óhajtánánk: április i-től október i-ig minimum 40, maximum 50 fillér. Október 1-től április i-ig minimum 25, maximum 30 fillér óránként. Minden mezőgazdasági munkában a szakmány munka eltörlését kívánjuk, kivéve az aratási munkát, a hordást és a cséplést, amely munkálatok terményben fizetendők.

Én földműves-napszamos vagyok, az apám ezt hagyta rám örököül, ő is uradalmi cseléd volt egész életében, ő is, én is látástól vakulásig dolgoztunk. Ideje volna már, hogy végre a mi életünk is emberségesebb élet lehessen ezen a földön.

Tótkomlósról a földmunkáskör elnöke, Boldóczy Mihály írt higgadt, értelmes sorokat. Érdemes megfigyelni, milyen öntudatos és eltökélt egy mezei munkásvezér hangja:

Mint a földmunkáskör elnöke a választmány előtt olvastam fel a Szabad Szó körkérdését és választmányunk egyhangúlag megállapodott abban, hogy a munkabért rendezni a munkaidő kérdése nélkül egyszer és mindenkorra nem lehet. Hiába rendeznék most a munkabéretet, a munkaidőt is rendezni kell előbb vagy utóbb. Mi, a magunk részéről a következőképpen látjuk a munkaidő szabályozását. Április 15-től szeptember 15-ig 12 órás keretben 10 órai munkaidő; szeptember 15-től április 15-ig 9 órás keretben 8 órai munkaidő legyen a követelhető legmagasabb teljesítmény úgy az időszakai munkásoknál, mint a cselédeknel. Mégpedig azon egyszerű oknál fogva, hogy minden más társadalmi osztálynak a munkaideje és munkadíja hatóságilag rendezve van, jogosnak és méltányosnak tartjuk, hogy a mezőgazdasági munkásoknál és cselédeknel is meg legyen oldva olyan mértékben, hogy az megnyugvást keltsen.

Szerintünk nem állja meg a helyét az az érv, hogy egyes betakarítási munkálatoknál ebből kifolyólag károk keletkezhetnének, mert ezt el lehet kerülni, ha nagyobb munkaerőt alkalmaznak az amúgyis sokszor munkanélküli munkás társainkból, kevesebben szorulnak az inségmunkára.

Vagy pedig vegyük a mai helyzetet. Ha például a gabonahordásnál naplementekor jön egy viharfelhő és az asztag nincs betetézve, mit csinálunk olyankor? Betetejazzük, ahogy lehet vagy ahogy tudjuk. Ugyanez történe akkor is, ha a munkaidő hamarabb telne lu.

A mai rendszertelenség, bármilyen érvekkel is segíti valaki, csak arra jó, hogy növelje a munkásság elégedetlenségét. A tőke is növeli jövedelmét, s közben ők hivatkoznak a nemzeti vagyon védelmére. Tegye mindenki szívére a kezét s be kell hogy lássa, igazunk van, amikor mi ezeket állítjuk. Nincs helye többé a szépitgetésnek, nem szólamokat akarunk hallani, hanem igazságos testvéri elbánást. Kívánjuk a 16 éven aluli egyéneknek a mezei bérmunkáktól való eltiltását, az erősebb férfimunkánál pedig csak a 18-ik évüket betöltött férfiak legyenek alkalmazhatók. A lányokat csak olyan mezei munkára lehessen fogni, mint bérmunkásokat, ami erejüknek megfelelő. Ezek szerintünk azok a szempontok, amelyek valóban megvédelmezik a nemzeti vagyon érdekeit és értékét. Ha illetékesek megszívlelik a mi szavunkat, így meg fogják látni, hogy érdemes volt ezeket a lépéseket megtenni felénk.

óvatosan nyilatkozik Soós Gyula munkásgazda, ő a munkaadók és a munkavállalók között áll, de inkább az előbbiekhöz húz. A munkaidő rendezését nem tartja szükségesnek, csak a munkabérekről beszél.

A mi részünkre csak törvényt kellene hozni a megfelelő és becsületes munkabérekről, mert ha munkaidőről is szó van, akkor nagy lenne a kára a munkaadónak. A legtöbb munkás, ha a megszabott munkabért ledolgozta, ha valami égne, akkor se nyúlna hozzá. Az lenne a legjobb, legokosabb megoldás, hacsak a munkabéretet emelnék fel, hogy a munkás tisztességesen megélhessen.

Gellén János Komádiból ugyancsak ellenzi a munkaidő szabályozását. Halljuk ezt az ellenzékét is:

Egyszerű földmives-napszamos ember vagyok, nem tudom megérteni a 8 órai munkaidőt a napszamosok részére. Például hordáskor, ha darabban van a kazal, nyugatról pedig tornyosodik a felleg, a 8 óra munkaidő letelt, tehát abba kell hagyni a munkát: mi történik? Beázik a kazal. Túlórázás? Ott vagyunk ahol a mádi zsidó. Egyébként pedig hányadik napszamosnak van zsebórája? Mivel órája nincs, úgyis becsapják az embert. Az én hozzászólásom az, hogy állapítsák meg a legkisebb munkabéretet az egész ország területére. És ha már csakugyan segíteni akarnak a munkás helyzetén, induljon ki a napszamos a hajlékából, amikor felkél a nap és innen számíton az ő napszáma. Viszont engedjék el a határból valamivel naplemente előtt. Iktassák törvénybe továbbá, hogy a munkaadók ne szorítsák a serdülő gyermeket férfimunkára, mert azt tapasztalom, hogy ezeket a gyermekeket férfimunkára kényszerítik és így valósággal kitépik belőlük az erőt.

Bognár József Csallóközarányosból ír. A korábban érvényes szociális védelmi intézkedésekhez szokott munkás nem tud beletörődni az új rendbe:

Munkáskötelességemnek tartom felhívásukra hozzászólni, hogy miként óhajtjuk a munkaidő rendezését. Mi évek óta a napszámmunkát reggel 6-tól este 6-ig végeztük, de ez a munkaadók és munkások között állandó vita tárgya volt. Ez évben május 27-ike körül megtörténtek a tekintetes fősztolgabírói hivatalban a legkisebb munkabérmegállapítások, de ugyanakkor megtörtént a munkaidő meghosszabbítása is napkeltétől napnyugtáig. Munkabér júliusban 2—pengő, július, augusztusban 2.50 pengő, szeptemberben 2.— pengő, októberben 1.70 pengő, novemberben 1.50 pengő. Mi ezzel szemben is ragaszkodtunk a régi munkaidő betartásához, mert igazi embertelenség az, amikor napkeltétől napnyugtáig dolgozni kell. A tavaszi és őszi munkaidő legyen 9 óra, a nyári 10 óra. Ehhez tisztességes munkabért és emberhez illő bánásmódot kérünk.

Bőösiből Varga L., Nagy L., Damay L. és Mészáros Gy. munkások ezt írják:

Hiába rendezik a munkabért, ha a mezőgazdasági munkásság munkaidéjét nem rendezik. Ezért a 8 órás munkaidő betartását kívánja a mezőgazdasági munkás. A 8 órás munkaidő behozásával nem lenne többé munkanélküli. Nyolc órán túl lehetne dolgozni akkor, amikor a munkamenet ezt úgy kívánja. Például aratáskor, hordáskor vagy csépléskor. Elhisszük, hogy a munkaadók tiltakoztak a 8 órás munkaidő behozása ellen, mert hiszen az ő céljuk az, hogy minél kevesebb kiadással tartsák fenn birtokaikat. Így két munkás három helyett dolgozik naponta. Pedig minél többet végez el kevés munkás, annál több a munkanélküli, mert hiszen még a kisbirtokosok családtagjai is növelik a napszamosok számát. Még annyit jegyzünk meg, hogy a munkaadó nagyon is számon tartja a reggeli megjelenést, de az estét annál tovább akarja húzni.

Raj József gáramkövesdi munkás már be is osztja a rendezett munkaidőt:

Az Isten hat napot teremtett a munkára, a hetediket pedig ünnepre. Minden nap 24 óra, ezt így lehetne felosztani, hogy emberséges legyen: 6 óra munka, de munka! 6 óra nyugodalmas alvás, 4 óra jó könyvek olvasása, 2 óra számolni, tervezgetni, 2 a családtagokat nevelni, 2 a holt nap munkáit terveit előkészíteni, 2 óra a jó Istent imádni. A hetedik napot Istennek és a tisztálkodásnak szenteljük. Azt pedig, hogy ezeket a munkásember betarthassa, olyan kormányzat kell, amely szívében viseli az ország és a nép sorsát.

A munkaadó kisbirtokosok közül kevesen szóltak a vitához. Igaz, rájuk nem is igen tartozik, mert inkább a nagybirtokkal szemben támasztott követelésekről van szó. A kisparaszt maga is érzi az élet nyűgét, s ha zsörtölődik, a miatt van. Nagy János Somogybükkösdről ezt írja:

Nekünk kisgazda-földműveseknek éjjel-nappal kell küzdeni a megélhetésért. Ezzel szemben a napszamosnak távolról sincsen annyi dolga, mint nekünk. Nálunk nyáron 6 óra előtt nem is igen állnak munkába. Nő és férfi kapáláskor 1.50 pengőt és kosztot lap, kaszáláskor 4 pengőt kosztal, szüretkor pedig 1.50 pengő a napszám. Munka kezdete 7 órakor és már többnyire világosan megeszik a vacsorát. Nemcsak a napszamosnak van baja, hanem a kisgazdának is. Mivel vagyontalanok lévén, adóra alig van gondjuk. Ha pedig napszámra jönnek, arra nem is gondolnak, hogy a napszámot ki is kell fizetni. De miből? Olvasom a Szabad Szó-ból, hogy a cselédembernek is sokat kell szenvednie. A dolog úgy áll, hogy nekünk hiába van vagyonunk, éppen úgy ki vagyunk téve a pénztelenségnek.

Bakó Károlynak Dévaványáról hasonló a véleménye:

Nehéz ezt a kérdést úgy megoldani, hogy mindenkinek jó legyen. Ha gyalogembernek emelik a fizetését, úgy a kisbirtokos sínyli meg. Ha kevesebb munkaidőt dolgozik a gyalogember, úgy az a bizonyos

munka két-három nappal tovább végeződik el vagy több embert kell napszámba fogadni. Ezt pedig mi, kiscgazdák, akik magunk is munkás-emberek vagyunk, nem bírjuk. Most például, hogy behívások történtek, tengeritőrésre az asszony 3 pengőt ígért, de nem kapott. Nehéz megállapítani mind a két részre, hogy igazságos legyen.

AZ ORSZÁG egész területéről és a paraszttársadalom minden rétegéből beérkezett s találomra kiemelt néhány hozzászólásból láthatjuk, hogy a mezőgazdasági munkásságot nagyon érdekli a munkaidő- és a munkabérek rendezése. Nem áll meg az az állítás, hogy csak lelketlen, felelőtlen egyének izgatása a magyar nép elesettségéről terjesztett közhi-delem, illetve felfogás. Maga az érdekelt fél, a nép szólalt meg, s az eltérő vélemények mögül is elővillan a közös vágy: egyszer már rendezni kell megélhetési területüket. Az agrárszocialista mozgalomban szereplő vagy az agrárszocializmus hagyatékát őrző munkáskörök napi 12 óras keretben 10 órát javallanak, mint megfelelő, az agrárproletariátust kielégítő megoldást. A fiatalok csak napi 8 órát akarnak dolgozni, mert felismerték a közösséggel szemben fennálló kötelezettségeiket s azok teljesítésére akarnak időt szakítani maguknak. A falunak ez a legnyugtalanabb eleme, s ha van jövője a parasztságnak, akkor ezek a húsz év körüli fiatalok fogják kiharcolni. Ha egyelőre teljesíthetetlen is kívánságuk, a napi nyolc-órás munkaidő, ők már nagyon jól tudják, hogy a mai parasztéletforma keretein belül nem is lehet megvalósítani. E folyóirat lapjain sokat írtam a parasztéletforma bomlásáról, csődjéről, a falu menekülésének különböző eseteiről, s körvonalaztam az új parasztéletformát. A feltörekvő új paraszti-fiatalok az új parasztéletforma kiépítéséhez jelentkezik. Indulatos, nyugtalan írásaikban az örökös szolgaság gondolata ellen láznak. Nem is annyira a társadalmi megkötöttségekből származó szolgaság, hanem a természetel szemben mindezekig alulmaradt parasztélet ellen zúgolódnak. Fel akarnak szabadulni, mint ahogy már felszabadultak a nehéz fizikai munka alól Európa összes kultúr-parasztjai. Idegekben érzik az ember és a gép szerepcseréjét a mezőgazdasági termelésben, s amikor a nyolcórás munkaidőről beszélnek, az új parasztéletformára és az örökös munka alól felszabadult új paraszttársadalomra gondolkodnak.

És valóban: minden tervezetés, mely a mai keretek között akarja rendezni a munkaidő- és a munkabérek kérdést, nem viszi előbbre a m?zei munkásság ügyét s eredménytelen lesz. A munkaadó napokban fizet, de munkaórákban gondolkodik. Ha 1600 munkaórára van szüksége, azt ma 100 munkástól megkapja, a szabályozott munkaidő korában 150 vagy 200 tudná csak teljesíteni, attól függően, hogy 12 vagy 8 órát dolgozik naponta. Költségei egyszerre 50—100%-kal emelkednének, tehát a rendezést ellenzi. Olcsón akar termelni: a géptől fél, szociális szempontokra hivatkozik, pedig valójában a gép a mezőgazdasági munkást segítené. Ma még tisztázatlan, hogy milyen mérvű industrializálás hozná meg a várt eredményt, mennyivel kellene többet termelni, hogy a létező igényeket kielégíthessük, hogyan kellene az ember és a gép viszonyát rendezni, az új földreformot megcsinálni. Ha a népi írók vállalják a kérdés tovább boncolását, a helyzet-jelentések után az építésre is gondolkodnak, lesz elég munkájuk. Az új parasztéletforma kapui azonban még soká tárulnak fel népünk előtt, addig a mai sivár életet kell végigszenvedniük: a kormányzat üdvösen cselekednék, ha elviselhetőbbé tenné számukra az időt megfelelő szociálpolitikai törvények alkotásával és szigorú végrehajtásával.

KOVÁCS IMRE

HORTHY MIKLÓS HÚSZ ESZTENDEJE

E ZERKILENC SZÁZNEGYVEN március elsején lesz húsz éve annak, hogy Magyarország nemzetgyűlése az ország kormányzójává választotta Horthy Miklóst, a nemzeti hadsereg fővezérét. A kivételes idők kivételes intézkedéseket és kivételes embereket kívánnak s Magyarország akkori törvényhozó testületé nemcsak hogy helyesen választott, hanem mintha különös, sorsszerű ösztön hatása alatt cselekedett volna, mikor belső és külső válságok után ennek a nemes és erős férfiúnak kezébe tette a haza sorsát. Már akkor is elég igazolás volt Horthy Miklós egyénisége számára, hogy két rettenetes év megpróbáltatásai után ő teremtett belső rendet, ő állította helyre a polgári biztonságot, a nemzet és az állam tekintélyét, az emberi szabadságot, a haza külső becsületét s legfőképpen: a legnehezebb időkben, a züllöttség legszomorúbb hónapjai alatt olyan hadsereget teremtett, melyre Magyarország új élete és tekintélye biztosan támaszkodhatott. Horthy Miklós nem az elméletek, hanem az erő és a rend embere volt s mint a nemzeti hadsereg fővezére, a forradalmi idők után hadserege révén ő jelentette a nemzeti biztonság és megszilárdulás első lehetőségeit. Az általa teremtett nemzeti hadsereg a régi magyar katonai és államfenntartói hagyományok legszebbjeire nyúlt vissza indításokért; a fővezérben és a hadseregben az Utolsó percben mozdult meg a nemzet önfenntartó ösztöne s már csak ekkori tevékenysége is méltóvá tette őt egymagában arra, hogy Magyarország mindenkor szeretettel és megindulásai emlegesse önmegtágadó munkáját, önfeláldozó férfiúi erényeit s a hadvezérrel egyesült államférfiúi képességeit.

Hiszen a nemzeti hadsereg megteremtése, mint az új magyar jogbiztonság és államépítés első záloga, nem csupán hadvezéri és katonai cselekedet, hanem egyben államférfiúi tett is volt. A nemzet ösztöne, mely ebben az időben is jól érezte, hogy önfenntartásunknak a magyar katonai képesség mekkora fontos kelléke, mintha az újrakezdés első nehéz napjaiban visszanyúlt volna lényegben a magyar államalkotás vitézi kezdeteihez: hadi népből teremtett államot. A nemzetgyűlés a polgári munka kezdetéhez tehát azt hívta el, aki ezt a polgári békés munkát meg is tudta védeni. Szükség volt a katona tekintélyére, a hadvezér erélyére és biztos irányvezetésére akkor, amikor a polgári társadalom bizonytalanul szerteszakadozott. A polgári Magyarországnak azóta sem volt oka ezt a döntést megbánnia. Akit a polgári munka

kezdetéhez elhívott, az nem volt mereven és egyedül katona; nem állott hidegen és idegenül a polgárság, a nép munkájával szemben: — maga is a magyar anyaföldből emelkedett fel az összeomlott Osztrák-Magyar Monarchia egyik első vezéri méltóságáig és sosem feledte a Tisza mellékét, az Alföld arany kalással ékes tájait, a búzatermő mezők és tágas legelők messzi távlatait, a komoly barázdákat és gondterhelt népüket, ahonnét családja s ő maga is felemelkedett. Horthy Miklós a Tisza mellékéről származott, a régi vármegyei középnemesség gyermeke volt, egy azóta elmúlt szelíd patriarkális világ nemes erkölcei között nőtt fel s ezeket a régi patriarkális-népi érzéseket nem is kellett nagyon átváltania; a nemzeti hadsereg katonái nem oktalanul érezték benne vezérüket s ő maga nem is olyan véletlenül ismerte annyira a népet; nem afféle romantikus, úri leszállás volt ez a nép gyermekeihez, hanem valami közvetlen, régi, Ősi közösségi ösztön, ahogy a fővezér elébb megtalálta a maga katonáit s ahogy utóbb a nép dolgozói megtalálták benne, mint államfőben, első barátjukat, gondviselőjüket, segítőjüket. Ma, a divatos és sokszor félreismert fajelméletek korában talán lehet kissé arra is utalni, hogy Horthy Miklós kormányzóvá választásában valami mélységes s ősi faji ösztön s a ma annyit vissza-sírt régi magyar politikai érzék buzdult fel a nemzetgyűlés tagjaiban húsz év előtt, azon a bizonytalan március elsején.

Katonát választottak az ország első méltóságára, mely egyszersmind polgári méltóság is; de az ország veszélyben volt s jó választás volt, hogy a polgári és katonai legfőbb méltóságot egyetlen biztos kézben egyesítették. Példamutatás volt ez, vagy csak ösztön? — ma már tudjuk, hogy gondviselésszerű választás volt: a sors intése arra, hogy a nemzetnek mindenkor készen kell létéért állania. Különösen a mai európai helyzetben biztos záloga az ország biztonságának Horthy Miklós hadvezért egyénisége és nagy katonai tapasztalata. S ez nem volt szükségtelen erény a fegyveres békének abban a nyugtalan időszakában, mely eltelt körülöttünk a két világháború között. Hiszen ekkor is az állandó készenlét állapotában kellett élnünk és szomszédaink között csak ez az állandó vigyázás biztosíthatta, hogy megélhessünk. Vagyis a polgári munkához és a nemzet további fejlődéséhez nélkülözhetetlenek voltak Horthy Miklós katonai erényei. Mint a történelem igazi nagy katonái, ő sem kereste, csak a sors kikerülhetetlen rendelkezésére vállalta a neki szánt feladatot. Vállalta az-al a teljes hittel és tiszta egyéniséggel, egész férfiúsággal, melyet nem bontott meg a mindennapi politizálás; felül állott mindig az apró eseményeken; csak az egészet figyelte s mert mindig az egészet nézte, mindig megtalálta a legnagyobb válságok idején is a kivezető utat és a megfelelő megoldást.

Horthy Miklós számára a nemzeti politika legfőbb vezetése, alkotmányos irányítása így lett a legnemesebb polgári kötelességteljesítés. A történet majd feljegyzi róla, mekkora hűséggel és ragaszkodással követte a magyar alkotmány írott és íratlan parancsait. Az alkotmányosság, a méltányosság, a jog eszménye nála nem volt üres fikció; a magyar föld és a magyar történet vérebe ivódott hatása tette talán, hogy az alkotmányosság és a magyar történet szelleméhez való hűséges ragaszkodás magát az életet, az egyetlen lehetőséget jelen-

tette számára. Nem is tehetett másként; ösztöne, vére, neveltetése, gondolkodása, mind úgy vezették öntudatlanul is cselekedeteit, hogy bennök a történelmi szellem tisztelete, a magyar nép érdekeinek belső és külső védelme, öröklött történelmi, népi és alkotmányos sajátságaink hűséges követése uralkodott egyedül. Ne dicséretként és hódolatként említsük ezeket az államfői erényeket; de említsük azért, mert Horthy Miklós és Magyarország közösségét semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy ennyire méltó és közvetlen folytatójává, fenntartójává válhatott történelmi örökségünknek. Az elmúlt húsz év polgári munkája pedig csak ezeken az utakon volt lehetséges; egy nemzet sem tagadhatja meg büntetlenül önmagát, atyái sírjait, az ősök oltárait. Magyarország húszéves biztonságában Horthy Miklós érdeme volt elsősorban, hogy a nemzeti hagyományokhoz való ragaszkodással visszaadhatta a nemzetnek az 1918-as tragédiában elvesztett lelki egyensúlyát.

Fel kellett mindezeket jegyeznünk Horthy Miklós államfői egyéniségéről. Amikor végtelen hálával és szeretettel veszi körül az egész nemzet a férfiút, aki nemes szerénységgel elhárít magától minden ünnepeletetést. De nem háríthatja el mégsem a szeretet ösztönös megnyilatkozásait, melyek mind csak azt bizonyítják, hogy a nemzet és kormányzója mennyire egy, mennyire azonos. A magyar nép legjobb önmagára, legszebb és legnemesebb emberi és államférfiúi tulajdonságaira ismer a kormányzó egyéniségében s mint tükörben látja ott: hogy megállhassunk, férfaiainknak milyeneknek kell lenniük. Ezek közül a tulajdonságok közül csak egyet emelünk ki: azt a biztonságot és nyugalmat, mellyel Horthy Miklós húsz esztendőn át biztosította az államvezetés folyamatosságát s melyben a magyar nép ősi, bölcs, nyugodt régi tulajdonságai nyertek a zaklatott modern időkben is igazolást. Idézzük Arany János költői példáját? Horthy Miklós is az Alföld gyermeke és politikai magatartásában ennek a nyugodt, végtelen tájéknak férfias egyszerűsége, nyugalma, közvetlen bölcsesége, természetes értelme tükröződik. Valóban, húsz nehéz és építő esztendő alatt mi másra volt a magyarságnak a legjobban szüksége, mint arra, hogy megelevenedjenek újra ezek a régi, bölcs faji sajátságok s azok az országépítő és fenntartó tulajdonságok, melyeknek éppen a nyugalom, a józan értelem és a figyelő tartózkodás a leglényegesebb kellékei.

Már eddig is sokat írtak Horthy Miklósról s a magyar történelem jövő korszaka majd részletesen felfejti e férfiú korszakos jelentőségét, cselekedeteinek rúgóit, egyénisége alapelemeit. De a mai magyar máris ott érzi a maga szeretetében is a történelem ítéletét. Nagy európai válságok között mi más lehetne az az érzés, ahogy Horthy Miklós felé közeledünk ezen a nagy évfordulón, mint a hála és a szeretet? Hálálkodjunk sorsunknak, mely Magyarország élére állította Horthy Miklóst és szeretnünk kell egyéniségében a magyar nép igaz, hű és nagy fiát, szeretnünk kell benne a magyar népet és — önmagunkat. És legyen bármi különbség is közöttünk, Horthy Miklós iránti szeretetünkben mindnyájan találkozunk, mindnyájan egyek vagyunk, — egy szinte csodatevő nagy nemzeti önszeretet erejével s kötelékeivel, bátran, nehéz napjainkban.

A MAGYARSÁG ÚRI MIVOLTA

— Széjegyzet a Felvidék visszacsatolásához —

E GYES FELVIDÉKI TERÜLETEK felszabadulása sok tekintetben megzavarta azt az egyensúlyi helyzetet, amelybe a magyar társadalom a neobarokk két évtizedében került és olyan tanulságokat váltott ki, amelyek gondolkozásra serkentenek.

Az utóbbi hónapokban sokat írtak és beszéltek a felvidéki szellemről. Sokan azt vallják, hogy van ilyen külön szellemiség, ilyen külön tájjelleg és ez a magyar népiségnek olyan mozzanatait juttatja előtérbe, amelyek más tájakon kevésbé érvényesülnek. Mi még tovább is megyünk ebben a tekintetben és azt mondjuk, hogy a húszéves közös elnyomatás, a közös küzdelem és tapasztalatok ezt a tájjelleget egyöntetűen érvényesítik egymással különben Össze nem függő és azelőtt különböző kapcsolatokat kereső vidékeken.

Nagyon jól tudjuk például, hogy a Csallóköz, valamint Pozsony és Nyitra megye déli része nemcsak földrajzilag tartozik a Kisalföldre, hanem lakosainak lelki alkata, életviszonyai tekintetében is kisalföldi viszonyokat tükröztet vissza; hiányzott ebből a lakosságból annak a felvidéki lelkiségnek sok eleme, amelyet a visszacsatolás idejében ezeken a hasábokon is elemezni törekedtünk. Mindezt elismerve azt kell azonban mondanunk, hogy a földrajzi, éghajlati és termelési adottságoknál erősebb tényező volt az a nyomás, amelyet az idegen államhatalom kifejtett és amelynek hatása alatt a Kisalföld, a Garam és Ipoly völgye, a kassai és északkeleti magyarság összesajtolódott. A Csehszlovák Köztársaság körülbelül azt a hatást fejtette ki a különböző tájak magyarságára, mint az amerikai nagy olvasztómedence a bevándorolt népfajokra.

Mások azt mondják, — és ezek között több felvidéki — hogy nincs külön felvidéki szellem, csak felvidéki tapasztalat. A cseh uralom alatt sokat szenvedett magyarság tapasztalatainak tükrében tisztábban lát, a társadalmat és államot formáló erőket jobban értékeli, helyesebben ítéli meg; a csonkaországban számosan gondolkodnak ugyanígy, tehát a felvidéki tapasztalatok nem jelentenek egyebet, mint az egyetemes magyarságban élő törekvések, vágyak és ítéletek erősebb megnyilatkozását.

Bárhogy áll is a helyzet, kétségtelen, hogy az összeolvadás öröme, a felszabadulás mámorán túl a mindennapi élet számos súrlódást váltott ki az úgynevezett anyaország és a visszacsatolt terület lakossága között.

A legnagyobb ellentét — inkább különbség — van a visszacsatolt területi és a csonkaországbeli emberek között a társadalmi értékelésben, a társadalmi vonatkozások megítélésében. A „társadalom“ szót itt nem igazi értelmében veszem figyelembe, vagyis nem egyesek, élethivatási és vagyoni, valamint jövedelmi csoportok összefüggésére gondolok, hanem a társas érintkezés módjára és arra az egymásutánra, ahogy az ember ebben a társadalmi rendben elhelyezkedik. E sorok írója érintkezett talán legtöbbször másfél év alatt a visszacsatolt Felvidék lakosságával, a Felvidéknek legelőkelőbb, legmagasabb osztályába tartozó egyéneitől egészen a panaszos napszámosokig és özvegyasszonyokig. Módja volt arra, hogy megtalálja velük a kapcsolatot Szénétől Tiszaújlakig és a másfél esztendő állandó hivatalos munkája is módot adott a megfigyelésre.

A visszacsatolt Felvidék minden vidékén és valamennyi társadalmi osztályában egyöntetű az a nézet, hogy az embereket belső értékük, a köz érdekében tett szolgálataik alapján kell megítélni. A társadalmi válaszfalak jóformán ledőltek. Amikor e sorok írója az egyik igazán történelmi nevű főúrtól megkérdezte, mi az oka annak, hogy a Felvidéken a főurak egészen másképpen viselkednek, mint itt és sokkal jobban tudják a kapcsolatot tartani a különböző társadalmi osztályokkal, mint nálunk, azt a választ kapta: „Igen egyszerű a válasz: a Felvidéken nincs többé főrendiség, mert megszűntek azok az anyagi lehetőségek, amelyek a főúri rend kialakulásának előfeltételei.“ Az illető tréfásan hozzátette, hogy amennyiben a csonkaországban is ugyanolyan földreform, adórendszer és vagyoni kiegyenlítődés következne be, mint ő náluk, akkor minden valószínűség szerint éppen úgy lenne okunk és módunk dicsérni az itteni főrendieket, mint őket.

Általában meg kell állapítanunk azt, hogy a visszacsatolt Felvidéken a nagybirtokos osztály többsége a csendes és duzzogó magyarok közé tartozott és aránylag kevésbé vett részt a magyarság harcaiban. Néhány, legfeljebb féltucat főúr és néhány tucat régi középosztálybeli ember állott az első vonalban; a frontot az ő vezetésük alatt fiatal szellemi proletárok, kisgazdák, kisiparosok, napszámosok és az ipari munkások nemzeti alapra helyezkedő része alkotta. Ez már egymagában is maga után vont az, hogy a legfontosabb kérdés a magyarság megtartása lévén, a felsőbb osztálybelieknek alkalmazkodniuk kellett azokhoz a tömegekhez, amelyeknek legendás hűsége és szinte hihetetlen tűró ereje őrizte meg a magyar nevet és a magyar gondolatot.

A visszacsatolt Felvidéken magától értődő volt az, hogy személyes barátság fejlődjék ki a legkülönbözőbb társadalmi osztályokhoz tartozó emberek között. E sorok írójának személyes tapasztalata például az, hogy egyik megye székhelyén, az ünnepi megyei díszközgyűlés után kávéházi tanácskozás volt nagyon fontos kérdésben a főispán, nagynevű főúr, egy református lelkész, egy aktív és egy állás nélküli tanító, valamint egy állástalan fiatalember között és mindezek a legbizalmasabb baráti hangon érintkeztek egymással. A csonkaországban már az is elképzelhetetlen lett volna, hogy a főúr és a főispán kávéházban tárgyaljanak komoly kérdésekről és még inkább az, hogy a nyilvánosság

előtt mutatkozzanak a többiekkel baráti érintkezés külső jelei mellett. Lehet arról beszélni, hogy a tekintélynek bizonyos külső kellékei is vannak és azok fenntartásához is fűződik közérdek; a társadalmi osztályoknak ez a Felvidéken észlelt összeolvadása azonban minden kétséget kizárólag olyan közszellemet teremtett, amelynek a csonkaországban párját nem találjuk és ami csak a Felvidék egészséges közszellemével magyarázható.

A visszacsatolt Felvidéken természetes volt és ma is természetes, hogy úgynevezett úri, zártkörű táncmultságokat nem rendeznek. Az elnyomatás éveiben a magasabb társadalmi osztályokhoz tartozó hölgyek is egyszerű babos ruhában mentek a multságba, hogy az alsóbb osztálybeli nőket ne hozzák zavarba. Az osztatlan megbecsülés, összefogás ma is megvan és nem hajlandók lemondani arról az erőről, ami az összefogásban rejlik. Megismerték és meg is szerették egymást a különböző társadalmi osztálybeliek.

A nyomás, a magyarok üldözése mellett érvényesült a Cseh-szlovák Köztársaságban egy túlzott és sok tekintetben hamis, de jó oldalakat is feltüntető demokratikus irány is. A tisztviselő, a közhatalom képviselője nem érezte magát különbnek a többi polgárnál; és ez nemcsak a magánérintkezésben volt így, hanem a közhivatalban is. Ha nem kellett éppen magyarelles ténykedést végeznie a tisztviselőnek, a féllal nem mint felsőbbtség, hanem mint egyenlő érintkezett. Az egyszerű embert is leültette, úrnak szólította, vele kezelt fogott. Ezt még inkább érvényesítették azok a hivatalos és magánalakulatok, amelyekben a magyar kisebbség bizonyos jogait érvényesíthette. Egyes vállalatokban, a községekben, pénzügyintézeteknél, érdekképviseleti szerveknél a magyar összetartozás érzése még fokozta a cseheknel kötelező demokratikus bánásmódot.

Ezzel a felfogással találkozott össze a neobarokk Magyarország a maga új és a régi hagyományokra csak kis részben támaszkodó előítéleteivel. Nem csoda, hogy súrlódások és nehézségek merültek fel. Nálunk kétségkívül van bizonyos zamata az úgynevezett úri modornak. Ma minden keresztény kabátos ember tegezi egymást. Természetesen vezető állásbeli emberek tegeződő barátaiknak tizedrészéről sem tudják, ki is tulajdonképpen. Ezek a külsőségek azonban nem feledtetik velünk azt, hogy társadalmunk túlzottan tagozott és a tagozódás anyagi és szellemi alapjának hiányát a rangbeli különbség túlzott érvényesítésével próbálják leplezni. Elsősorban megvan még nálunk a főnemesi címek szinte babonás tisztelete és a nem főnemesek részéről az a vágy, hogy a főnemesekhez dörgölődzenek. Tulajdonképpen a főúri rend roppant érettségét és fegyelmeztségét dicséri az, hogy a dörgölődzési hajlammal adott lehetőségeket nem használják fel túlzottan saját érdekeik védelmére.

Még erősebb a cím- és rangkórság, amelytől Deák Ferenc és Kossuth Magyarországa még ment volt. Itt nemcsak a kegyelmes és méltóságos címek elburjánzására és ezáltal elértéktelenedésére gondolunk, hanem arra is, hogy egészen alárendelt feladatokat ellátó tisztviselői rétegek számára olyan elnevezéseket létesítettek, amelyekkel azelőtt és más államokban csak vezető tisztviselőket illettek.

Halálos bűn nem szólítani címén valakit és még nagyobb bűn nem megfelelő címet használnunk. Nemcsak a tisztviselők, de általában az ugyanazon társadalmi osztályhoz tartozók között is háttérbe szorul a szolidaritás tudata és azért a fölérendeltségnek, a címeikkel a társadalmi rend fenntartása érdekein túlmenő, túlzott tisztelete érvényesül. A tegeződés megvan, de a köszöntési mód „alázatos tisztelettel“; a cikornyás beszédmodor, a „parancsoljál méltóztatni“ és „kegyeskedjél idehallgatni“ már-már élclapokba kívánczik. Természetes, hogy a máshoz szokott felvidékiek ezen először mulattak, azután megbotránkoztak, különösen, amikor kiderült, hogy a magyarság szempontjából értéktelen egyes felvidéki urak — megtalálván a közvetlen kapcsolatot a csonkaországgal — olyan társadalmi és modorbeli igényekkel léptek fel a visszacsatolás óta, amelyek nemcsak érdemtelenségük miatt nem illették meg őket, hanem az elmúlt húsz év alatt teljesen ismeretlenek is voltak a Felvidéken. Meglepetéssel vette észre a felvidéki magyarság, hogy a hivatalokban a Csonkaországból jött tisztviselők egy része egyáltalában nem a sokat szenvedett magyar testvért látja bennük, hanem az alárendelt ügyfelet, akivel szemben — jóindulatú miniszterek mindennemű utasítása ellenére — nem az udvariasság kötelező, hanem a közönyös és fensőséges hang. Kínos jelenetek tömegére vezetett az, hogy a felvidéki magyarok, akik még nem ismerték a magyar hivatali elnevezéseket, az állás elnevezésével és nem a címmel szólították a tisztviselőket.

Amint említettük, a társas érintkezés a különböző társadalmi osztályok között szívélyes és bensőséges volt, a visszacsatolás után azonban etikettproblémák merültek fel. Kiderült, hogy bizonyos közszolgálati körök nem vehetnek részt ünnepélyeken és táncmultságokon, amelyek eddigi szokás szerint kisiparosok és földművesek családjai is résztvettek. A visszacsatolt Felvidék eddigi vezetőinek becsületére válik, hogy inkább eddigi fegyvertársaik mellé álltak, mint azon, a Csonkaországból átkerült elemek mellé, akik társadalmi dm tekintetében közel állnak hozzájuk.

Jóakarát, tapintat a legtöbb helyen már a nehézségeknek véget vetett és kölcsönös engedmények árán létrejöttek azok a megoldások, amelyek az együttélést nemcsak lehetővé, hanem esetleg kellemessé is teszik. Ezzel azonban nincs elintézve a kérdés és ősi magyar „patópáloskodással“ nem térhetünk napirendre a felmerült nehézségek felett, mert ezek a nehézségek nagyon mélyen, a XIX. század elhibázott irányában, az elmaradt fejlődési lehetőségekben gyökereznek.

Nemrégiben szellemes fejtegetés jelent meg „doctrinaire“-ekről, akik a negyvenes évekbeli elődeik sikereitől elkapatva, 1867 után át akarták formálni a magyar társadalmat és remélték olyan magyar polgári osztály kialakulását, amely bélyegét nyomta volna hazánkra. Ez a polgári osztály azonban sohasem jöhetett létre. Magyarország megmaradt bizonyos liberális és áldemokrata külszín alatt az az állam, amilyennek ismertük, melyet hibái ellenére — a miénk lévén — szeretünk, amelynek visszásságai miatt azonban szenvedtünk és 1918-ban, a nagy erőpróbánál könnyűnek találtattunk. Ha létrejött volna a polgári Magyarország, talán a magyar liberalizmus is egészségesebb lett volna

és kialakulhatott volna a demokratikus közszellem. Így azonban a XIX. és a XX. század magyarságának kiemelkedő mozzanata az úri mivolt lett, jobban mondva annak utánzása és az úri külszín fenntartása.

Szellemes fejtegetéseket olvasunk arról is, hogy az úri élet és annak külső megnyilvánulása a Dunamedencében élő, sőt a középeurópai népek számára az életeszmény, ehhez vonzódnak, tehát közülünk is sokan ettől várják Nagy-Magyarország visszaállítását, a magyarság minden jogának érvényesítését és ezért ragaszkodnak hozzá. Nem tévedünk abban, amikor azt állítjuk, hogy ez a beállítás téves. Nem a magyar úri életforma és külsőségek okozhatnak bizonyos vonzást, hanem a magyarság igazi erénye és ereje. Az álúri életeszmény, amint az a XIX. században kialakult és amint a forradalmak után a neobarokk politikai és társadalmi rendben fokozottan érvényesül, a nem-magyar népeket inkább taszítja.

Úr jó értelemben mindig volt és mindig lesz. Az úri mivolt azonban kötelezettséget jelent és nem jogokat, önfegyelmességet jelent és nem törtetést, önzetlenséget jelent és nem önző habzsolást. Az úr éppen úgy nem veszhet ki, mint ahogy nem veszhet ki a „gentleman“ sem abban az értelemben, ahogyan azt Thackeray örökidőkre megörökítette a „Hiúság vásárában“ Dobbin őrnagy személyében. Úr és gentleman azonban nem mindenki lehet és a magyarság úgynevezett úri vonásai nem úriak, hanem általánosan emberiek és különösen magyarok.

A visszacsatolt Felvidék példát ad arra, hogy hogyan kell úri lelkiséggel az úri sallangokról lemondani anélkül, hogy a nemzeti értékek csorbát szenvednének. Sőt ez a lemondás adott éppen módot ezen értékek fejlesztésére.

Nagyon szívleljük meg tehát ezt a példát és kövessük. Küszöböljük ki azokat az ellentéteket és sallangokat, amelyeket az elhibázott dualisztikus kor és a háború utáni neobarokk irányzat a magyar társadalom épületére rakott, mert nemzetünk válságos történetének igen nehéz óráit éli és nagy nehézségekkel küzd. A visszacsatolt Felvidék ilymódon bírta ki az elnyomatást; kérdéses, hogy az eddigi társadalmi hibák fenntartásával az egész nemzet a világtörténelmi válságban kellő súlyt tud-e majd képviselni?

WEIS ISTVÁN

MEZŐGAZDASÁGI ÉRDEKKÉPVISELETÜNK VÁLSÁGA

SZINTE PÉLDÁTLANUL ÁLL a törvényes érdekképviseltek történetében az a háborúság, amely az Országos Mezőgazdasági Kamarán belül, valamint e kamara és a vidéki kamarák között már hónapok óta dúl, nagy visszatetszést keltve a közvéleményben. Ennek következményeit a magyar mezőgazdaság sínyli meg, amelynek most különösen szüksége volna autonóm érdekképviselési szerveinek hibátlan és harmonikus működésére. Agráréletünk jelentős átalakulás küszöbén áll: a mezőgazdasági és szociális reformok egész sora van készülöben. A kishaszonbérleti törvényjavaslat, a mezőgazdasági munkabérek szabályozása, agrárkereskedelmünk eddigi rendszerének gyökeres átalakulása, — hogy csak a legfőbbeket említsük, — mind olyan kérdések, amelyeken mezőgazdasági termelésünk és széles néprétegeink jövője fordul meg. A törvényes érdekképviselés szerveinek most teljes felkészültséggel kellene kiállaniok és egész erejüket latba vetniök, hogy a tervbevett intézkedések részleteikben is összhangba kerüljenek a mezőgazdaság szükségleteivel. Ehelyett mi történik? Ádáz gyűlölködés, személyi harcok, intrikák, botrányok, hatósági beavatkozás, vezető tisztviselők felfüggesztése, a végső eredmény pedig: a komoly érdekképviselési tevékenység teljes megbénulása. De talán még ennél is messzebbmenő következményektől lehet tartani: a gazdakamarák tekintélyének leromlása nemcsak felfelé, hanem lefelé is éreztetni fogja hatását abban, hogy a tömegek teljesen kiábrándulnak ebből az érdekképviselésből, amelynek működésével nagy általánosságban — valljuk meg őszintén — eddig sem voltak megelégedve.

Az elégedetlenség különösen abban a körben nyilvánult meg, amely helyzeténél fogva leginkább reászorult volna érdekeinek védelmére s ez a mezőgazdasági munkásság. Bizonyos, hogy ez a réteg érezte legkevésbé a mezőgazdasági kamarák érdekvédelmi tevékenységét. Pedig kellett ilyennek lenni, hiszen a kamarákon belül munkásszakosztályok működtek. Aki azonban figyelemmel kísérte e szakosztályok munkáját, az teljesen tisztában volt azzal, hogy miért nem sikerült a kamaráknak csak egy lépéssel is előbbre vinni az agrármunkásság égető kérdéseinek megoldását. Ezekben a szakosztályokban rendszerint a munkásság csendes, megalkuvó, fejbólintó tagjai ültek s ha akadt is közöttük néha egy-két harciasabb egyéniség, aki leplezetlenül feltárta a bajokat és azok gyökeres orvoslását sürgette, a többséggel szemben nem sokat ért el s inkább magának ártott, mint az ügynek használt. A szakosztályok önállósága nagyon korlátozott volt ahhoz, hogy, még ha véletlenül komolyabb kezdeményezések születtek volna is, ezek eljuthassanak illetékes helyre és felhívják a figyelmet a munkásság súlyos helyzetére. Sok szűrőn mentek át a munkásszakosztályok javaslatai, míg azokból kamarai állásfoglalás lett s mint ilyen eljuthatott a felsőbb fórumokhoz és bekerülhetett az évi jelentésbe.

Ha az ember végiglapozza ezeket a jelentéseket, amelyek különben nagyon érdekes képet nyújtanak a mezőgazdaság helyzetéről, kénytelen megállapítani, hogy a mezőgazdasági munkásviszonyok ismertetése távolról sem tükrözi a valóságos állapotokat. Az érdekek összhangba hozatalára irányuló törekvés és annak túlságos kihangsúlyozása mellett teljesen figyelmen kívül maradnak azok az anomáliák, amelyek a munkássorsot szinte elviselhetetlenné teszik. Ezekben a jelentésekben ugyan hiába keressük a munkabéruzsora ezernyi válfajának megbélyegzését, pedig az dúsan tenyésztett és tenyészik ma is, a cselédlakások túrhetetlen állapota elleni tiltakozást stb., de még inkább hiába keressük a javaslatokat e kiváló munkás-

sérelmek orvoslására. Ki tagadja, hogy a földkérdés rendezéséhez eminens érdekeink fűződnek s enélkül a mezei proletariátus kérdését józanul megoldani nem lehet? Mégis mi az oka, hogy a mezőgazdasági kamarák mindig a legtartózkodóbb álláspontot foglalták el a földreform gondolatával szemben és inkább fékezni igyekeztek a kormányzatnak amúgy is óvatos, mérsékelt törekvéseit? Az évi jelentések alig méltatják figyelemre ezt az életbevágó kérdést még azokban az években is, amikor a kormánynak már kész javaslatai voltak az új birtokpolitika megindítására.

A kamarák bizonyára tiltakozni fognak az itt elmondottak ellen és szemére vetik e sorok írójának, hogy ellensége a kamarai intézménynek. Pedig erről szó sincs. A bíráló, amelyet különben magánbeszélgetések során, a kamarai tisztviselők közül is sokan osztnak, csupán arra irányul, hogy rámutasson a mezőgazdasági érdekképviselő jelenlegi alakjának fogyatékosságaira. Ezekről a kamarai tisztviselőkar nem tehet. Benne rejlenek az intézmény alapszerkezetében. A mezőgazdasági kamara ebben a felépítésében a mezőgazdasági munkavállalók érdekeinek hatályos védelmére teljesen alkalmatlan.

A mezőgazdasági érdekképviselőtről szóló törvény közvetlenül a háború után jött létre. Mezőgazdaságunk romokban hevert, a termelés csak éppen hogy fedezte az ország belső szükségletét, mert az üzemek nagy része termelő eszközeitől megfosztva talajerőutánpótlás nélkül a termelékenység igen alacsony fokára süllyedt vissza. Pedig a mezőgazdaság jelentősége a bánya- és erdővidékek elvesztése folytán hatalmasan megnövekedett és elsőrangú érdek fűződött ahhoz, hogy termelése ne csak elérje a régi színvonalat, hanem jóval afölé emelkedjék. Nem volt azonban olyan hivatalos szerv, amely a mezőgazdaság fejlesztése terén egyrészt a kormány rendelkezésére állt volna szakszerű tanácsaival és javaslataival, vagy segítségére lett volna a törvényes intézkedések végrehajtásában, másrészt az agrártársadalom érdekeit kellő súllyal képviselte volna a kormányzati tényezők felé. A törvényjavaslat szakértőit az az alapgondolat vezette, hogy a mezőgazdaság egyetemes érdekei legcélszerűbben egyetlen intézmény keretében biztosíthatók, tehát nem szabad különválasztani a termelést a termelőtől, akár munkaadó akár munkavállaló az illető. Abból indult ki, hogy „egy gazdasági ágban sem oly kifejezett és kölcsönös az egymásrautaltság és olyan szoros a munkaadó és munkás közötti érdekközösségi kapcsolat“, mint a mezőgazdaságban. Ha mégis érdekellentétek keletkeztek gazdák és munkások között és ezek kieleződtek, jórészt annak tulajdonítható, hogy „az érdekek egyeztetésére hiányzott az alkalom“. A földművelési kormányzat által időnként létesített békéltető és egyeztető bizottságok azért nem lehettek erre alkalmasak, mert olyankor léptek fel, amikor az ellentétek már nagyon elmérgesedtek, másrészt „a gazda és munkás viszonyának az összes körülményeket felölelő és gyökeres megoldásával nem is foglalkoztak.“ A mezőgazdasági termelés és mindkét fél közös érdeke tehát, hogy „a mezőgazdasági munkáltatás feltételei minden érdek figyelembevételével biztos alapokra fektetessenek és az ellentétek kitörései elő ne fordulhassanak.“ Ehhez szükséges, hogy „birtokos gazdaközönségünk és mezőgazdasági munkásnépünk egy percre se tévessze szem elől a közös érdekeket s közös megértéssel úgy alakítsák azokat, hogy mind a gazdálkodásra mind a munkásnépre előnyösek legyenek. A kérdés ilyen értelmű és folytonos ápolására módot nyújt az e g é s z mezőgazdasági érdekeltség törvényes szervezése.“

Így magyarázza meg a mezőgazdasági érdekképviselőtről szóló törvényjavaslat indokolása, hogy a kormány miért tartotta szükségesnek egy intézményen belül egyesíteni a munkaadók és munkavállalók érdekvédelmét. Bizonyos, hogy az érdekképviselői elvnek ez a totális felfogása és meg-

valósítása merész és szokatlan kezdeményezés volt éppen a háború után, amikor a demokratikus gondolat mindenütt virágkorát élte és a munkásság külön érdekképviseleti szervezetei, mint teljesen egyenrangú tényezők, épültek ki törvényes formák és keretek között az állam egyeztető főhatósága alatt. Az érdekképviseleti rendszernek ez a sajátos magyar formája mindenestre megelőzte a tekintélyi államokat a totális érdekvédelmi szervezés terén, sőt felül is múlta azokat, mert ilyen messze seholy sem mentek el annak az ideális elgondolásnak a megvalósításában, hogy a munkaadó és munkás érdekei egybeolvadva nyerjenek képviseletet.

Az eddigi tapasztalatok kétségtelenül bebizonyították, hogy túllőttünk a célon, amikor azt hittük, hogy mindkét fél érdekei egyenlő védelemben részesülhetnek egy és ugyanazon érdekképviseleti intézmény keretében belül. Ha ez volt a szándék, csak elismerést érdemel, de semmiesetre sem számolt a gyakorlati nehézségekkel, amelyek az ilyen megoldás útjában állanak. Tévedés volna azt gondolni, hogy a látszat tényleg is igazolta ennek az elképzelésnek a helyességét és az a tény, hogy az érdekelletettek nem robbantak ki a mezőgazdasági munkások és munkaadók között, egyszersmind az érdekek összhangját is jelentette és sikerült az érdekeket igazságos alapon összeegyeztetni. Nem, ez sajnos nem sikerült, amit bizonyít az a körülmény, hogy a mezői munkásság sok évszázados létkérdései nagyban és egészben mindmáig megoldatlanok.

Ez nem is sikerülhetett, mert a mezőgazdasági érdekképviselet ebben a formában komoly védelmet nem nyújthat a munkásnak. Hiába demokratikus a mezőgazdasági bizottságok felépítése, hiába ülnek benn a községi, a járási és a vármegyei bizottságokban munkásemberek, ezek így nem tudják érdekeiket megvédeni. Különben a demokratikus szervezet is a legutóbbi időkhöz csak papíron volt meg, mert gyakran előfordult, hogy a bizottságok munkás tagsági helyeit is földbirtokosok töltötték be. (Ezt ugyanis a törvény két év előtti novelláris módosításáig lehetővé tette.) A lényeg azonban ma sem változott. Egyenesen nevetséges, ha nem volna inkább szánalmas, a munkásság szereplése ezekben a bizottságokban. Már a jelöléseknél ügyelnek arra, hogy olyanok kerüljenek be, akik nem sok vizet zavarnak és lehetőleg keveset emlegetik a munkásérdekeket. E cikk írójának alkalmá volt mintegy másfélszáz község mezőgazdasági bizottságának ülésén részt venni és megfigyelni, hogyan képviselik a tagok az egyes rétegek érdekeit. Attól eltekintve, hogy legtöbb helyen a mezőgazdasági bizottságok a 20 év alatt összesen annyiszor üléseztek, ahányszor újjáalakultak, egyenesen mulatságos esetek játszódtak le, amikor az ember megszólalásra akarta bírni a munkásság képviselőit. A napszámos vagy gazdasági cseléd, aki mellett ott ült az ispán vagy a birtokos, legtöbbször meg sem mert mukkanni s jó, ha annyit mondott, hogy nincs semmi panasza, meg van elégedve a munkabérrrel s legfeljebb az iparcikkek drágaságát kifogásolta. Ebben aztán mindenki egyetértett. Gyakran még a magánbeszélgetések során sem mertek megnyilatkozni s előfordult, hogy az a gazdasági cseléd, akit arra kértem, hogy vezessen el arra a telepre, ahol a munkából kiöregedett osztályosai élnek, útközben egyszerűen megszökött mellőlem. Így fest a mai agrár-érdekképviseleti rendszer mellett az érdekek összehangolása, még pedig nemcsak a legalsó fokon, hanem a felsőbb tagozatokban is. Érdekösszeütközés a legutóbbi időkhöz kifelé tényleg nem volt, ez azonban nem az érdekek összhangjának, hanem a munkásérdekek gyengéségéből folyó kényszerű alárendelésnek volt a következménye.

A munkásérdekek elhanyagolásának oka tehát az, hogy a munkaadók és munkavállalók csak formailag szerepelnek egyenlő erejű felekként a mezőgazdasági érdekképviseleten belül, tényleg azonban a munkásréteg sokkal

gyengébb, ennek következtében az érdekek harcában alul marad. Egy percig sem lehetett vitás a törvényjavaslat alkotói előtt, hogy ez lesz az eredmény, hiszen a munkásság szervezetileg teljesen felkészületelen volt arra, hogy a gazdaságilag és politikailag sokkal erősebb és szervezettebb munkaadókkal felvehesse a versenyt. A mezőgazdasági munkásságnak nem volt OMGE-ja, se Gazdaszövetsége, nem voltak évtizedes kipróbált és a hatóságok részéről is elismert tekintélyes szervezetei, amelyekben kinevelhette volna azokat a vezetőket, akik a törvényes érdekképviseleten belül kellő eréllyel tudtak volna a munkásérdekek mellett síkra szállni. A munkásság vezetői közül a forradalmak alatt sokan kompromittálták magukat s el kellett tűnniük a közéletből vagy legalább is tanácsosnak tartották, hogy egy időre visszavonuljanak. A mezőgazdasági érdekképviseletről szóló törvény tehát úgyszólván az agrármunkásréteg közreműködése nélkül jött létre. A javaslatot ugyanaz a Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter szerkesztette és nyújtotta be, aki azelőtt évtizedeken keresztül a földbirtokosok hatalmas érdekvédelmi szövetségének: az OMGE-nak volt vezető tisztviselője. Ha mindehhez figyelembe vesszük még az aggodalmat, amelyet birtokos körökben tápláltak a forradalmak emlékének hatása alatt a munkaadó és munkás viszonyának esetleges kedvezőtlen alakulása és ennek nyomán a termelés jövője miatt, akkor meg lehet érteni, miért mellőzték a munkásságnak külön kamarába való szervezését és miért választották az érdekképviseletnek ezt az egyedülálló alakját, amelyen belül a munkásokat szem előtt, sőt gyámság alatt lehetett tartani. Még a totális államokban is külön korporációik vannak a munkásoknak és munkaadóknak; az állam csak az ellenőrzést, szükség esetén az egyeztetést és kibékíthetetlen érdekösszeütközések esetén a döntés jogát tartja fenn. A mi agrárérdekképviseleti rendszerünk ezt a szervezeti bifurkációt nem ismeri el, aminek az lett a természetes következménye, hogy az egy akolba terelt felek közül az erősebbik felülkerekedett és mindkettőjük érdekvédelmét a maga saját szempontjai szerint látja el. A helyzet tehát az, hogy a mezőgazdasági munkavállalóknak lényegében nincs érdekképviselete, mert ami formailag van, teljesen a másik fél szempontjainak van alávetve. Az érdekösszeütközéseket sem pártatlan fórum intézi el annál kevésbé, mert az erősebb fél már eleve megghiúsítja az ilyesminek még a lehetőségét is. Az egység tehát nagyon szép és üdvös volna, csak éppen nem felel meg az érdekképviseleti elvnek és a szociális igazságosság követelményének sem. Nem vezethet jó eredményre az olyan „érdekképviseleti“ rendszer, amely az egyik fél gyámságát jelenti a másik felett, s amelyben bizonyos érdekek egyoldalú érvényesülésével szemben más érdekek, még ha teljesen jogosak is, nem juthatnak elismeréshez.

A mezei munkásság tényleg nem érzi, hogy van érdekképviseleti intézménye, ahová sérelmeivel és panaszaival fordulhatna. Erre vallanak azok a jelenségek is, amelyek az előző gazdasági évben annyi aggodalmat okoztak a gazdáknak. A szerződészegések különböző esetei azt bizonyítják, hogy a munkásság elvesztette bizalmát a törvényes szerv érdekvédelmi tevékenysége iránt és olyan módon, olyan eszközökkel igyekszik sorsára terelni a figyelmet, amilyen éppen kínálkozik. Minden bizonnyal az izgatásnak is van szerepe az ilyen szabotázszerű esetekben, de népünk józanságát és mértéktartását ismerve nagy keserűségnek kellett összegyűlni a lelkek mélyén, hogy tömegesen törvényellenes cselekedetekre ragadtassa magát. Valószínű az is, hogy nem mindig a munkásnak van igaza, amikor többet követel. De hiszen mire való volna az érdekképviselet, ha nem arra, hogy ne engedje önbíráskodássá fajulni a vélt vagy valódi sérelmeket, hanem a munkásság felé is tudjon fegyelmet tartani? Hol van ma az a fórum, amelyet a mezei munkás valóban a magáénak vallhatna s amely kifelé a munkás-

érdeket kellő súllyal és tekintéllyel képviselhetné, befelé pedig fegyelmet tudna gyakorolni? Erre a mai mezőgazdasági kamarák teljességgel alkalmatlanok, ami igen nagy kárára van nemcsak a jogos munkásérdekeknek, hanem a szociális békének és végső fokon a termelésnek is.

Ez így ahogy van, nem maradhat, mert az érdekképviselési gondolat komolyságának teljes lejárására vezet és a munkásságot arra kényszeríti, hogy ott keresse érdekeinek védelmét, ahol az egyáltalán nem kívánatos. Ezt pedig csak úgy kerülhetjük el, ha a mai mezőgazdasági érdekképviselés gyökeres reformjával lehetővé tesszük, hogy a munkások és munkaadók külön-külön alkossák meg törvényes és autonóm érdekvédelmi szerveiket és mint egyenlő felek az államhatalom legfőbb ellenőrzése és döntőbírói működése mellett igyekeznek összhangba hozni a termelés és munka érdekeit. Talán kevésbé lesz kényelmes a munkaadó gazdák helyzete, de mindenestre kisebb lesz a feszültség és a belső elkeseredés az ország legnépesebb rétegében, ami nem utolsó szempont. Egyszer mégis csak bele kellene törödnünk abba, hogy megszűnjék a patriarchális gyámkodás rendszere a milliós agrármunkássággal szemben és megnyílják előtte az a lehetőség, hogy teljes felelősséggel szólhasson bele sorsának irányításába. Ne féljünk a következményektől: ezek mindenestre kevésbé lesznek súlyosak, mintha továbbra is elzárjuk őket az önkormányzat és a vele járó felelősség szabad levegőjétől.

KERÉK MIHÁLY

IPAROSODÁS

IMMÁR 800.000 embert foglalkoztató, teljes kapacitással dolgozó gyár-
iparunk elérkezett fejlődésének ahhoz a pontjához, mikor meg kell fontolni: mit most, merre tovább. Mielőtt ezzel kapcsolatban ipari feladatainkról csak szólhatnánk is, előbb ezt a két kérdést kell megfontalnunk: az iparosodásra törekvés Magyarországon autarkia törekvést jelent-e és a további iparosítás szükségessége a jelenlegi különleges helyzetből adódik-e avagy természetes folytatása eddigi munkánknak? Látszólag elvi ügyek, de magukban hordják iparunk jövőjét. Az első kérdést vád alakjában gyakran felvetették, hol nemzetközi gazdasági kapcsolatok elvi szempontjaiból kiindulva, hol pedig agrárodalról, féltvén mezőgazdasági kivitelünk behozatali ipari „ellentéit”. A második kérdés jelentősége az, hogy vélt konjunktúrára építjük-e tovább az ipart avagy szerves és biztos alapra.

Feleletre elég ennyi: a magyar iparosítás — ha a látszat talán így mutatja is — nincs rokonságban az autarkiaival. Törekvése ugyan, hogy a belső szükséglet ellátására mindazt, mit lehet, maga állítsa elő, de szűklátókörű cél lenne az, amely ennyivel megelégednék. A hazai piac ellátására irányuló munka csak alap, mely védettségével módot ad az iparnak megerősödésére. A következő lépésnek a kivitel felé kell irányulnia. Ha iparunk kellően megizmosodott ahhoz, hogy külföldi piacokon megfelelő eredménnyel dolgozhat, akkor a hazai piacon nyugodtan átengedheti a behozatalnak ama szükséglet ellátását, melyet önmaga ár vagy minőség szempontjából nem tud kellően teljesíteni. E folyamat megindulását eléggé mutatja az a tény, hogy 1933-ban 136,160.000 pengőért, 1938-ban pedig 204,796.000 pengőért szállítottunk külföldre iparcikket. A lehetőségek határát — feltéve, hogy a racionális termelés érdekében mindent elkövetünk — még igen távol állunk. A balkáni és közeli országok beviteli szükséglete sokszorosa ennek az értéknek, nem is említve azt, hogy legszebb

sikerünket nyugaton értük el. Adatok tanúsítják azt is, hogy ipari fejlődésünk nem akadályozta az iparcikkek behozatalának. 1933-ban 1733 millió pengőnyi hazai ipari termelés mellett 85 millió pengőért hoztunk be kész-árut. 1938-ban ipari termelésünk értéke 3.044.470.000 pengő volt, az iparcikk-behozatal pedig 119 millió pengő fölé emelkedett. Az iparosodás csak átmenetileg jelenti az ipari bevétel megcsappanását, sőt a gazdaságtörténelem tanulságai éppen ellenkező eredményt mutatnak. A magyar ipari gondolat nem autarkias törekvés, hanem egyszerűen szólva gazdasági berendezkedésünk átalakulása.

Nem kevésbé fontos az a kérdés, hogy a további iparosítást szerves okok indokolják-e, vagy pedig csak a jelenlegi különleges helyzet kihasználása szól mellette? Utóbbi feltevésre minden egyéb érvelést megelőzően is határozott nemet kell mondanunk. Dőre gazdaságpolitikus lenne az, ki hatalmas tőkebefektetést, sok munkát és energiát konjunktúrák futóhomokjába ágyazna. További iparosodásunknak a jelenlegi nemzetközi helyzettel semmi összefüggése nincs, ezt szerves okok írják elő. Említjük csak a mezőgazdasági népfelesleg felszívását, amit rövidesen még sürgetőbbé tesz a földreform folytán részben feleslegessé váló agrármunkások tömegének a munkapiacon való jelentkezése. Mi sem jellemzőbb e szempont döntő voltára, mint az, hogy az egyik előkelő német folyóirat, a „Der Deutsche Volkswirt“ a közelmúltban a délkelet-európai országok népesedési ügyével foglalkozván, remedium gyanánt csak a kivándorlást, az iparosítást és a mezőgazdaság intenzívebbé tételét ajánlja. Közülük az utolsót — valószínűleg a német fogyasztópiacra tekintettel is — jelöli meg kivezető útnak. Az intenzívebb mezőgazdasági termelés az eddigi extenzívebb gazdálkodásénál valóban több kezet foglalkoztathat. Vitás sem lehet, hogy az utolsó évtizedekben e téren mulasztottakat sürgősen pótolni kellene. Mindez azonban, különösen a földreform idején, hosszú idő munkája. Szinte szerencse, hogy van már ipari alapunk, mely keretének tágításával alkalmas lehet a munkát kereső népesség befogadására, nehogy a harmadik út, a vérelecsapoló kivándorlás váljék újból kívánatosá.

A további iparosítást tehát nem „konjunktúra“ indokolja, hanem a magyar élet szerves szükségessége. Talán nem is kell említenünk, hogy iparunk egyik legfőbb biztosítója gazdasági életünk biztonságának, hogy modern hadsereg önálló és független ipar nélkül szinte elképzelhetetlen, hogy az államháztartás egyik legjelentősebb bevételi forrása az ipar közteherviselése, hogy a terményfeleslegek legjobb belföldi fogyasztói az iparban közvetve és közvetlenül foglalkoztatottak. Hozzá kell tennünk mindehhez azt is, hogy az ipari gondolat dinamikus természetű. Megállást, elhatárolt fejlődést iparpolitika nem ismerhet. Ha valamely ország az iparosodás útjára lépett — s ez mindenkor a jobb jövőt, a nemzet vagyonosodását jelenti, — akkor céltudatosan kell azon előrehaladni. Ezen az úton a megállás a hanyatlás kezdete.

Mindezek az iparosítást támogató érvek ismertek a szélesebb látókörű szakemberek előtt s az elmúlt év tapasztalatai lassanként felismertették a nagyközönséggel is. Az iparelles hangulat szűnőben van s elvakult embernek kell lennie annak, aki manapság kétségbe vonná az ipar létének jogosultságát és szükségességét.

Ha pedig így áll az ügy, akkor meg kell néznünk a kérdés aktív oldalát is: melyek ipari feladataink? Bizonyos, hogy további iparosításra szükség van, hiszen a fenti érvek, ha nem kimerítőek is, de elég világosan szólnak. Csak hogy az irányt is meg kell jelölni, különben tévelygővé válik az iparpolitika. Korunkban az állami beavatkozás annyira érvényesül, hogy sajnos már az egyéni kezdeményezést is irányítani, sőt gyakran ösztönözni

kell. Ez az egyik feladat. A másik pedig jelenlegi ipari szervezetünk hibáit megvizsgálni, s ezzel egészségesebbé, funkcióinak ellátására alkalmassá tenni.

Az ipar feladata a belső szükséglet ellátása és a kivitelre termelés. Mindkettőt akkor tudja legeredményesebben elvégezni, ha áruját minél olcsóbban bocsáthatja a fogyasztás — legyen az bel- vagy külföldi — rendelkezésére. Az olcsó áru feltétele az olcsó termelés, a kevés üzleti költség, a minél kisebb közteher. Az utóbbival végezhetünk a leggyorsabban. Alig van remény arra, hogy az ipari közterhek mostanában csökkenhessenek, noha tárgyilagosan megállapítható, hogy e tételek az áralakulást eléggé kedvezőtlenül befolyásolják. Vitathatatlan, hogy az államháztartásnak pénzre van szüksége s míg a mezőgazdaság teherbíróképessége nem növekszik, ezt az iparnak s egyéb gazdasági ágaknak kell előteremteniök. Mégis — ha reménytelen is — indokoltnak, szociálisnak s gazdaságosabbnak látszanék, ha az elvehető haszonrész — amennyiben még ilyen van — árcsökkentés formájában a fogyasztó — s így csak közvetve az állam — javára esnék. Ha tehát az eddigi közterhek lebontását nem várhatjuk is, annak az ipari rentabilitást befolyásoló növelésétől egyelőre tartózkodnunk kellene.

A költségek tételei közül csak a személyzeti fizetéseket és kamatterhet említjük itt. Az elsónél megállapítható, hogy iparvállalataink nagy részénél a vezetés létszámában és fizetésben egyaránt túlméretezett. Egy-egy vállalat szinte vízfejűnek látszik, annyi igazgató hemzseg benne. Fejlett ipari országok vállalatai a gyógyításra kedvező példákat adhatnak. Hasonló a helyzet a fizetéseknel. Ha elismerjük is, hogy a vállalat fejlődése igen gyakran a vezetők személyi képességeitől függ, ezeket a képességeket nem egyszer fizetésben túlbecsülték, ami persze az előállított áruk árára is visszahat. Sok felesleges vállalati teher volna ily módon lefaragható. A kamatterhek is elég súlyosan nyomják az árszámításokat. Iparunknak minden erővel arra kell törekednie, hogy saját tőkével dolgozzék, vagy legalább is a bankokkal csak hitelezési és nem érdekeltségi viszonyban álljon.

Az olcsó termelés tényezői: a munkabér, a szociális terhek és a termelés költségei. A munkabér leszorítását senki sem ajánlhatja, sőt inkább az ellenkezőjét — a józan határokig. Az elmúlt esztendő megmutatták, hogy a nagyobb munkabér és a több foglalkoztatás milyen fogyasztáscsökkentő hatással járnak. Arról mégis hiba volna megfeledkezni, hogy a magas munkabér egymagában nem oldja meg a problémákat, sőt a szociális vonatkozásukat sem. Bér és ár szoros összefüggésben állnak és előbbinek értékét is csak az adja meg, ha vele szemben az ár csökkenő vagy legalább is tartott irányzatú. Itt van tehát a határ mértéke is: a munkabérnek addig szabad emelkednie, míg az áralakulást meg nem zavarja. Itt említhetjük a szociális terheket is, melyek az utóbbi években számottevően megneheztedtek. Az elmúlt két év szociális intézkedései az ipar ilyennemű terheit mintegy hat százalékkal növelték meg. Ez számottevő tétel. Megállást mégsem lehet javasolni, s ha jórészt kiépültek is berendezéseink, állandó kiegészítésükre szükség van. A szociális haladás nemcsak az érdekeltek követelménye, hanem a társadalom vezető rétegeiben mindjobban átértzett lelki szükségesség is s ennek értékelését az ipar irányítói kellően végezték. Feltételezhetjük, hogy ha a logikai indokoltság vagy a korszellem e téren jogosult kívánságokkal lép fel, megvalósításuknak nem lesz akadálya. Itt ismételnünk kell, amit a szociális terhek és az ár összefüggéséről már elmondottunk, s ez egyszermind az esetleg megvalósítandó újabb szociális intézkedések gazdasági értékelését is jelenti. Így tehát a termelés költség-tényezőinek csökkentése terén legkönnyebben hozzáférhető a tárgyi költségek (racionalizált gyártási eljárás, nyersanyagár, amortizáció stb.) olcsób-

bítása. Ezt minden erővel szorgalmazni kell, feltéve hogy nem jár munkaerő-megtakarítással. Sok módja van ennek s ha modem felkészültségű, olcsón termelő ipart akarunk, akkor mindent meg kell tennünk e cél érdekében.

Az árpolitika, amely a gazdasági életben mind nagyobb jelentőségre emelkedik, akkor lesz valóban eredményes, ha nem elégszik meg mechanikus árcsökkentéssel — ami ugyan maga is ösztönösen mérsékelheti a költségeket, — hanem elősegíti az ártényezők megjavítását, különösen ha közterhekről van szó. Sajnos ezen a vonalon mutatkozik a legkevesebb eredmény. Ha ismételten elismerjük is, hogy az államháztartás bevételét jelen körülmények közepette nem szabad csorbítani, utalnunk kell azokra az eredményekre (pl. a cukornál), melyek megmutatták, hogy a mérsékelt közteher is olcsóbb ár, a megnagyobbodó forgalom révén nagyobb adóbevételt jelenthet.

Ipari szervezetünk megjavítására tehát bőven vannak feladatok — itt csak a legfontosabbakat emeltük ki, —de talán még több az iparosítás terén. Iparunk teljes kapacitással dolgozik és nyersanyag gondokkal küzd. E helyzet egymagában is jelzi a további munka irányát. Nem szabad ugyanis megfélekednünk arról, hogy a jelenlegi ipari foglalkoztatás magas foka csak részben tulajdonítható a tagadhatatlanul megnövekedett belső fogyasztásnak: jelentékeny szerepe van ugyanis benne a hadseregfelszerelési munkának. Ha tehát e program végére jutunk s e téren nem lesznek újabb feladataink, akkor az ipar ama kérdés előtt áll, hogy mivel foglalkoztassák? Ha nem tartunk is attól, hogy e helyzet rövidesen bekövetkeznék, a felvetett kérdésre mégis felelnünk kell. Az ipari fejlődés — bármennyire annak látszik is — nem rövidlejárátú elhatározások eredője. Alapos előkészítés szükséges ahhoz, hogy az eredmény is alapos legyen.

Ha tehát a fent jelölt lehetőségekre fel akarunk készülni, három út kínálkozik. Egyik a belső fogyasztás emelése, ami részben összefügg a mezőgazdaság jövedelmezőségével, munkabérgyének rendezésével és az általános életszínvonallal, aminek elérése a gazdaságpolitika, sőt manapság — ez talán hiba is — a nagy politika feladata. Az iparpolitika ezen a területen egymagában nem sokat tehet, legfeljebb megjelölheti a kivezető utat. Másik lehetőség az ipari kivitel fokozása, amire feltétlenül törekednünk kell. Iparcikk-kivitelünk oly csekély szerepet játszik még a világpiacokon, hogy megsokszorozása esetén sem zavarhatja a nagy ipari országok érdekeit. A magunk helyét mindig megtalálhatjuk az ipari világban, ha erre elhatározásunk és felkészültségünk megvan. A felkészültség egyik feltételét már említettük: árban, minőségben, feltételekben és szállítóképességben való helytállás, mit röviden versenyképességnek is nevezhetünk. Nem kevésbé fontos azonban a „világpiacban való gondolkodás” képessége. Iparvállalataink nagy része kiviteli vonatkozásban még mindig kicsinyesen, kényelmesen és rövidlátóan gondolkodik. Ha a belső piac több hasznot ígér, elhanyagolja a kivitelt. Ez megfelel a gazdaságos üzletvezetésnek, de csak ha csupán a jelenre gondol a vállalkozó. A külföldi piacok megszervezésével tagadhatatlanul számottevő költségeit nem szívesen vállalja, noha enélkül soha fejlett kivitelünk nem lesz. Ipari kivitelünket, bármily szépen fejlődik is, kevés nagyvállalat bonyolítja le s ettől iparunk zöme távol maradt, nem érdekli. Pedig iparunk létének az egyik legfontosabb tényezője. Semmiféle állami akció, szervezet ezt a munkát elvégezni nem tudja, legfeljebb támogatni. Az iparnak magának kell a munka nehezét vállalnia, esetleg megszerveznie, de mindenképpen teljesítenie. Végül a harmadik út a közmunkák biztosítása. Vitás sem lehet, hogy annyi az elvégzendő fontos közmunka Magyarországon, amennyi jelenleg kereteinket évtizedekre is foglalkoztatni tudja. Nem is ez a probléma, hanem a finanszírozás, amit ha sikerül megoldani

— a jelenlegi pénzügyi elméletek és gyakorlat mellett ez nem lehet kétséges, — akkor ezen a vonalon nehézség nem lesz.

Ha mindezt összefoglaljuk, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy fogyasztási cikkek gyártó iparunk további fejlesztése egyelőre nem sürgető feladat. Ez persze nem jelenti, hogy ne létesülhetnének ilyen gyárak, csak éppen nem lehet célkitűzése, hanem legfeljebb velejárója a nagyobb iparosítási programnak. Lehet, hogy néhány év, különösen ha a fentebb jelölt utakat megjárja, e téren is kedvező változást hozhat. Megállapításunk csak a mostani helyzetre vonatkozik. Annál sürgetőbb azonban a belső fogyasztás növelésének, ipari kivitelünk fokozásának és a közmunkáknak előkészítése. Ha a hadseregfelszerelési program befejeztével az ipari munka zökkenésmentességét biztosítani tudjuk — ami valószínű — akkor ipari fejlődésünket is sikerül megkönnyíteni.

A már most megindítható további iparosítási program feladatkörét iparunk mai állapotának jellemzésénél a nyersanyag gondként megjelölt helyzet adja meg. Iparunk tényleg nyersanyagellátási gondokkal küzd, ami a mai nemzetközi helyzetben természetes is. A megoldás részben a külföldi nyersanyagok beszerzésének megfelelő és az egyéni munkát lehetőleg biztosító megszervezése, részben pedig a hazai nyersanyaggyártás megindítása. Ez az iparosítási program lehetősége. A nyers-, segédanyaggyártás a vegyészeti iparban, a fémkohászatban, továbbá a műanyagok előállítása az iparvállalatok, üzemek egész sorát hívhatja életre. Nemcsak új iparosítást jelentene ez a munka, hanem meglévő iparunk biztonságának kiépítését is. A magánkezdeményezés sajnos hiányzik, vagy csak nagyon vonakodva jelentkezik — ennek sok oka van — s az államnak meg kellene találnia a módot arra, hogy ezt a vállalkozási kedvet életre keltse. Vállalkozási kedv nélkül további iparosításról aligha beszélhetünk. A kedvezmények ehhez sokat segítenének, csak éppen a kedvezményeket mai időknek megfelelően kell is megszabni. Másik pedig a vállalkozás figyelmét e lehetőségekre felhívni, a célt, vagy ha így tetszik, programot kijelölni és megkedveltetni.

Még csak röviden megemlítjük, hogy az ipari fejlődést a mezőgazdaságnak is támogatnia kell megfelelő nyersanyagtermeléssel. E téren a sok programadás után is kevés a konkrét eredmény.

KECSŐ ISTVÁN

A KÜLFÖLDI MAGYAR INTÉZETEK

A MIÓTA A MAGYARSÁG elfoglalta helyét a Duna-Tisza medencéjében, művelődéséről, szellemi élete eredményeiről keveset tud a külföldi világ. Bár Szent István, Corvin Mátyás, Széchenyi István lángelméjének alkotásai, Petőfi, Arany, Jókai, Munkácsy, Liszt, Semmelweis, Bolyai és sok más szellemi óriásunk művei az egész világon ismeretessé váltak, a magyar génusz mégsem kapta meg a külföld elismerésében azt a helyet, amely megillette volna. Igaz, hogy a háború előtti, külföldtől elzárt és külérintkezésekről leszoktatott Magyarország nem is igen értett ahhoz, hogyan kell a határokon túli és távoli országokat felvilágosítani szellemi munkájának eredményeiről. Legjobbaink meddő és végtelen belpolitikai vitákban élték ki tehetségüket, ami a magyar glóbuszon túl esett, azzal nem törődött jóformán senki.

A magyar kultúrának rendszeres külföldi megismertetéséért akkoriban vajmi kevés történt. Tudunk a bécsi Collegiumról, Pazmaneumról, Teréziánusról, a római Collegium Hungáriáimról, német, olasz, francia, angol, hollandiai és egyéb külföldi katolikus és protestáns szellemi kapcsolatokról, de ezeknek megfelelő központi irányítása és korszerűen kiépített szervezete teljességgel hiányzott.

Az első magyar államférfi, aki a világháború után e kérdések horderejét felfogta, Klebelsberg Kunó gróf kultuszminiszter volt. Azt a külföldi kulturális intézményhálózatot, amely a mostaninak alapja, igazi államférfiúi bölcsességgel ő alapította. Azonban mai korszerű szervezetét új meg új eszmék megvalósításával és főképpen kulturális egyezmények kötésével Hóman Bálint kultuszminiszterünk építette ki.

Erről a kulturális hálózatról, szellemi honvédelmünk előretolt külföldi támpontjairól és az ott végzett munkáról illik időnként megemlékeznünk.

Mindenekelőtt állapítsuk meg, hogy olyan nemzetközi szerződéseket, amelyekkel két állam szellemi együttműködését szabályozza, a mai formájukban az összes többi nemzetek között talán először Magyarország, illetőleg a jelenlegi magyar kultuszminiszter kezdeményezett és kötött. Ezek a kulturális egyezmények keretbe öntik és bizonyos fokig szabályozzák a szerződő országok tanárainak és előadóinak cseréjét, ösztöndíjasainak kiküldetését, a közös célt szolgáló tudományos és irodalmi munkák kiadását, tudományos kutatási lehetőségeket, tanulmányi kirándulásokat és általában a tudomány, irodalom, művészet és sport minden ágazatában előforduló közös munkát.

Ilyen egyezményt kötöttünk időbeli sorrendben: Lengyelországgal, Ausztriával, Olaszországgal, Németországgal,¹ Észtországgal, Finnországgal és Japánal. Ezenkívül befejezés előtt állanak a tárgyalások még két másik állammal.

Az egyezményekben létesített kulturális képviselők és intézmények célja kettős: egyrészt gócpontjai és expozitúrái a magyar szellemi életnek, ahová minden külföldi, aki a magyar tudományok és kutatások eredményei, irodalom, művészet, zene, a magyar nyelv, szokások, műveltség és általában a hungarológiaiárol valamit tudni akar, bizalommal fordulhasson anyagért és felvilágosításért. Másrészt alkalmas működési teret és lehetőségeket adunk itt azoknak a magyaroknak, akik külföldi tanulmányokat óhajtanak folytatni, hogy hazánk kulturális életét idegenből hozott ismeretekkel gazdagíthassák. Ezek legnagyobb számát ösztöndíjasaink adják, akiket az Országos Ösztöndíjtanács gondos jelölései alapján évente mintegy másfélszázas számban tizenegy külországba küldünk ki.

A magyar kultúra külföldi képviselői fiatal, energikus, tevékeny szakférfiak, akik folyékonyan beszélnek azt a nyelvet és kitűnően ismerik azt az országot, ahová kiküldik őket, s akik nemcsak szakjukban — ami legtöbbször a magyar nyelv és irodalomtörténet —, hanem a műveltség más ágazataiban is járatosak, eredményesen tanítják a magyar nyelvet és lélekkel végzik felvilágosító munkájukat. Munkájukat csak az becsülheti meg igazán, aki ismeri azokat a körülményeket és főleg a csekély anyagi fedezetből eredő nehézségeket, amelyek között dolgoznak. Az egyetemi tanárok kivételével jóformán mindegyikük 30—40 év között levő, túlnyomó részben középiskolai tanár, akik, hogy a hazai tudományos élettől túlságosan el ne szakadjanak, külföldi állomáshelyüket öt évnél tovább a gyakorlatban meg nem tarthatják. Ennyi idő azonban kell ahhoz, hogy a helyi viszonyokat tökéletesen megismerjék és magukat is megismertessék.

¹A magyar-német kulturális egyezmény voltaképpen sorrendben az első, mert annak alapját: egy ilyen tárgyú közös feljegyzést még 1934 évi okt. hó 13-án írtak alá Budapesten Rust német és Hóman magyar kultuszminiszter.

Szükségesnek látszik, hogy kulturális képviselőink időnként értekezletre gyűljenek össze, hol tapasztalataikat kicserélhetik, otthoni központi irányítóiktól közös utasításokat, eszmecsere és szakvita keretében, nyerhesenek. E célból az elmúlt nyáron tartottuk az első kultúrképviselési értekezletet Debrecenben és pedig az ottani, külföldiek számára létesített és nemzetközi hírre emelkedett nyári egyetemen, amelynek léggöze stílszerű keretet adott a három napig tartó hasznos eszmecséréknek.

Nagy vonalakban ezidőszerint háromféle külföldi magyar kulturális intézményt különböztetünk meg. Az első csoporthoz tartoznak a megfelelő épülettel vagy helyiséggel bíró, stabil gócpontok, korszerű kultúrházak, amelyek a magyar szellemi élet jóformán valamennyi ágazatának művelése és a magyar kultúra eredményeinek demonstrálása céljából, megfelelő tudományos felszereléssel ellátva, létesültek. Ezek a Collegium Hungaricumok, tájékoztató magyar könyvtárak, illetőleg tanulmányi központok. A második csoporthoz tartoznak a külföldi egyetemeken létesített magyar tanszékek és a rendszerint ezek mellett működő, ugyancsak helyiséggel és könyvtárral, valamint megfelelő tudományos anyaggal rendelkező egyetemi magyar intézetek. A harmadik csoporthoz tartoznak a lektorátusok. Külföldi lektoraink főfeladata, hogy a magyar nyelvoktatás mellett szótárírással, kézikönyvtárral, képzőművészeti alkotásokkal és gramofonfelvételekkel végezzék kulturális felvilágosító munkájukat. Hogy milyen intézményünk hol és milyen formában létesült, azt az alábbi felsorolás ismerteti, ahol az országok ábécé-sorrendben következnek.

Az Amerikai Egyesült Államok fővárosában New-York Cityben, Magyar Könyvtárunk van, amelyet ottan Hungarian Reference Library-nek hívnak s amelyet az ú. n. Feleky-féle könyvtár anyagának megvételével alapított az 1937-es évben a Magyar Nemzeti Múzeum. Feleky amerikai honfitársunk volt, aki a maga nemében páratlan, több mint 5000 kötetből álló könyvtárat gyűjtött. Ez a könyvtár jóformán valamennyi, a magyar ügygel bármilyen vonatkozásban foglalkozó angolnyelvű könyvnek és kiadványnak gyűjteménye; igen sok olyan régi angol nyelvű újság és kiadvány van benne, amely az akkori magyar problémákkal foglalkozik és még a londoni British Museumban sem lelhető fel. Ezt a könyvtárat Feleky özvegye igen kedvezményes áron engedte át a Magyar Nemzeti Múzeumnak, amely ebből a newyorki tájékoztató könyvtárat alapította. Azóta a könyvtár anyaga időszerű kiadványokkal gazdagodva, jóformán megduplázódott és a nagyhírű amerikai könyvtárak között máris egészen tiszteletreméltó helyet foglal el. A könyvtár az egyik legnagyobb newyorki felhőkarcolóban, a Berkeley Building XV. emeletén tágas helyiségekben van elhelyezve, ahol előadóterem, olvasószoba, állandó képzőművészeti kiállítás áll az érdeklődők rendelkezésére. A munka amerikai stílusban folyik. A személyzet — igazgató, titkár, gépirónó — naponta nem egyszer közel 100 levélben, telefonüzenetben és szóbeli felvilágosításban válaszol azoknak, akiket a magyar kultúra, a magyar kérdés érdekel. Sok hasznos és komoly kérdés mellett, amelyek a magyar tudományos kutatások eredményei, magyar művészeti problémák és általában kulturális témák mellett felmerülnek, akad — bár ritka esetben — néhány egészen különleges és igazi amerikai ízű kérdés is. Megtörtént pl., hogy a könyvtár igazgatójától azt kérdezte egy amerikai érdeklődő, hogyan gyógyítják a tibeti lámák az örültséget. A könyvtár igazgatója, amerikai gondolkodású ember lévén, erre is felvilágosítást tudott adni. Körösi Csorna Sándor munkáiban a feleletet meg is találta és közmegelégedésre ki is szolgálta ügyfelét. Más esetben egy idősebb amerikai hölgy a magyar komondortenyésztés módozatairól kért felvilágosítást. Talán komikusnak látszanak ezek az elszigetelt jelenségek, de a pontos kiszolgálásnak itt is megvan az értelme, mert a tájékoztató magyar könyvtárnak, mint azt a neve is mutatja, éppen az a célja, hogy minden magyar vonatkozású ügyről lehetőleg azonnal pontos és kimerítő felvilágosítást tudjon adni. Szeretik is az amerikánusok ezt a fiatal intézményt, amely máris egyik legjobban működő külföldi szervezetünk. Ugyancsak New-Yorkban a

Columbia egyetemen magyar lektorátusunk működik, amely mellett még néhány amerikai egyetemen magyar magánórákat adnak másod-generációs amerikai magyarok.

Angliában a londoni tudományegyetemen, illetőleg a School of Slavonic and East European Studies-on van magyar lektorátusunk, amely hasonlóan 1937-ben létesült. Ez a lektorátus a háborús állapotokra való tekintettel ezidőszerint az angol Athénben, Oxfordban működik. Bulgáriában a szófiai egyetemen működik lektorunk s ugyancsak Szófiában alakult meg az elmúlt esztendőben a Bolgár-Magyar Tudományos Társaság, amely a két ország kulturális kapcsolatainak kimélyítését és szellemi értékeinek cseréjét tűzte ki céljául.

Észtországban Tartuban az ottani tudományegyetemen van lektorátusunk és egyetemi Magyar Intézetünk, míg Finnországban Helsinkiben szerveztük meg e két intézményt. Itt jegyzem meg, hogy éppen az elmúlt év júliusában volt alkalmam az észtmagyar, illetőleg finn-magyar kulturális vegyesbizottság magyar kormánybizottságával ezt a két rokonországot bejárni. Mindenütt lekötelező rokoni kedvességgel és szívéllyességgel fogadtak. Jártunk az észtt Tallinnban, Oruban és Narvában, majd a finn Helsinkiben, Tamperében, Remiben, Rovaniemiben, Ivalóban, Inariban, Petsamóban és Linnahamariban, hajókirándulást tettünk a petsamói öbölben, jártunk az Északi Jegestengeri halászfélszigeten. Mindenki, aki ott járt, szívébe zárja ezeket a becsületes, csendes, nyugodt, bátor embereket és nem felejtheti el bámulatosan magas fokon álló kultúrájukat, de legfőképpen példaadó mélységes, csöppet sem agresszív hazafiságukat.

Észtországi lektorunk ezidőszerint is helyén van. Helsink-i lektorunk azonban, akinek intézete, sőt családja is a bombázások miatt állandóan veszélyben volt, intézetét az egyetemi hatóságoknak hiánytalanul átadta, hazatért s ideiglenesen a budapesti tudományegyetemen látja el a finn lektorátust.

Franciaországban Párizsban van a Franciaországi Magyar Tanulmányi Központunk, amelyet ottan „Centre d'Etudes Hongroises en France”-nak neveznek. Ez az intézmény a Rue Pierre Curie-n lévő épületben bérelt helyiségünkben működik. Ennek is jól felszerelt könyvtára, előadóterme és olvasószobái vannak. Tanszéke van a finn-ugor nyelveknek, s így első-sorban a magyarnak a párizsi Ecole Nationale des Langues Vivantes Orientales-on és a magyar szellemi életnek Nizzában a Centre Universitaire Méditerranéen-en. Amott ezidőszerint is tart előadásokat párizsi magyar tanárunk, emitt esetenként meghívott előadók szerepelnek. Lektorunk van a lille-i tudományegyetemen.

Hollandiában az amszterdami, nyjmegeni és utrechti tudományegyetemenek működnek magyar lektorok. Az első kettőn kiküldött magyar tanár tanít, Utrechtben viszont hollandus tanárnő, aki nyelvünket folyékonyan beszéli. Ő egyébként az egyetlen külföldi állampolgár lektorunk és egy személyben az egyetlen női kultúrképviselőnk.

Lengyelországban Varsóban volt jól felszerelt Magyar Intézetünk és tanszékünk, azonkívül ugyancsak Varsóban majd Krakkóban, Lembergben, Pózenben és Vlnában létesítettünk lektorátusokat. Lengyelországi kulturális intézményeink az ismeretes állapotok folytán ezidőszerint nem működnek, a magyar professzor is hazatért.

Németországban, ahol a földrajzi közelség, valamint az ősi germán kultúra hatása folytán kulturális összeköttetésünk igen intenzív, a következő helyeken vannak képviselőink: Berlinben Collegium Hungaricumunk van, ami a régi egyetemi negyedben levő Dorotheenstrasse-n emelt saját tulajdonunkat képező hatalmas épületben van elhelyezve. Ebben az épületben ugyancsak bőséges anyagú, értékes könyvtárunk van, továbbá nagy előadóterem, vetítógéppel — amely egyébként jóformán egyetlen külföldi intézményünkénél sem hiányzik —, olvasó-

termek és kutatószobák állanak az érdeklődők rendelkezésére. Itt laknak az igazgatón kívül ösztöndíjasaink, továbbá fiatal tudósaink és kutatóink is. A berlini tudományegyetemen magyar tanszékünk és magyar intézetünk van.

Második legnagyobb németországi intézetünk a régi császárvárosban alapított bécsi Collegium Hungaricum, amely a Museumstrasse 7 alatti, régi, Fischer von Erlach által épített, klasszikus szépségű és műemléknek nyilvánított tulajdonunkban, a volt magyar gárdapalotában van elhelyezve. Ez az óriási, fenségesen szép épülettömb régebbi berendezésével ugyanazt a célt szolgálja mint berlini társa. A bécsi Collegium Hungaricumban van elhelyezve a gróf Klebelsberg Kunóról elnevezett Magyar Történetkutató Intézet is, ahová kizárólag magyar történészeket küldünk ki. Magyar egyetemi tanszékünk van a bécsi tudományegyetemen is, ahol éppen úgy, mint nagyjában a többi külföldi magyar tanszéken magyar nyelvi és irodalomtörténeti órákat ad a magyar egyetemi tanár, aki egy személyben a collegium és intézet igazgatója is. Németországi lektorátusaink vannak a berlini és bécsi tudományegyetemen, továbbá a bécsi műegyetemen, valamint a lipcei és müncheni tudományegyetemen.

Olaszországban — ahová a magyar szellemi életet hasonlóan régi szálak kapcsolják — az Örök Városban van a Collegium Hungaricum, Borromininek történelmi patinájú remekében, a Palazzo Falconieriben, ami szintén a magyar állam tulajdona. A római Collegium Hungaricum, az Accademia d'Ungheria belső szervezete és tanulmányi rendje az előbb felsorolt intézményekével azonos, azzal a különbséggel, hogy az olaszországi sajátosságoknak megfelelően művészösztöndíjasaink is laknak benne, s ezeknek műtermek is állnak rendelkezésükre. Az ifjú magyar művésztelenségek, akiket épúgy mint a többi ösztöndíjasokat az Országos Ösztöndíjtanács választ ki, Olaszország művészi légkörében szereznek új benyomásokat és csiszolják tehetségüket. Az Accademia d'Ungheriában működik a Fraknoi Vilmos Történeti Intézet is, ahová a Magyar Tudományos Akadémia küld ki tudósokat és kutatókat. Ugyancsak a római intézet épületében van elhelyezve a Papi Collegium is, a Collegio Ecclesiastico Ungherese, ahol katolikus egyházi tanulmányokra kiküldött ösztöndíjasaink és a magyarországi katolikus egyházmegyék és rendek papjai tanulnak.

Egyetemi tanszékünk és ezzel kapcsolatos intézetünk van a római és bolognai tudományegyetemen. Bolognában egyébként tárgyalások folynak egy olyan kisebb Collegium Hungaricum felállításáról, amely azt a célt szolgálná, hogy ott olasz szakos magyar tanárok tökéletesíthessék magukat az olasz nyelvben. A legutóbbi, múlt év november hónapjában tartott olaszmagyar kulturális ülésen, Rómában, ahol bennünket az olasz szellemi élet legmagasabbrangú hivatalos képviselőin kívül elsősorban maga a Duce fogadott lekötelező szívélyességgel és kitüntető körülmények között, oly kijelentések hangzottak el, amelyek alapján remélni lehet, hogy ez az új bolognai intézmény már az idén ősszel megnyitja kapuit.

Olaszországi lektorok a következő olasz tudományegyetemen működnek: Róma, Génua, Milánó (itt úgy az állami, mint a katolikus egyetemen van lektorátusunk), Nápoly, Pávia, Pisa, Turin és Trieszt. Ezenkívül trieszti lektorunk a hajdani magyar kikötővárosban, Fiúmében az ottani szépszámú érdeklődőknek rendszeresen tart magyarnyelvű előadásokat. Olaszországban van még egy sajátos intézményünk: a Milánói Olasz-Magyar Iskola, amely nemcsak a milánói magyar kolónia, hanem a magyar ügyek iránt érdeklődő olaszok gyermekei számára létesült. Ezidőszerint 4 elemi osztálya van és remény van arra, mihamar középiskola csatlakozik hozzá.

Svédországban a stockholmi tudományegyetemen van lektorátusunk és Magyar Intézetünk és végül Törökországban az ankarai tudományegyetemen működik magyar egyetemi tanár és Magyar Intézet.

Magyarországnak tehát a külföldön ezidőszerint 3 Collegium Hungaricumra, 2 tájékoztató Magyar Könyvtára vagy Tanulmányi Központja, 6 egyetemi tanszéke, 9 Magyar Intézete és 31 lektorátusa működik, összesen tehát 51 külföldi kulturális képvisellel rendelkezünk. Ha tekintetbe vesszük Magyarország nagyságát és anyagi erőviszonyait, azt hiszem, egyelőre megelégedhetünk ezzel az állapottal.

A múlt évi szeptember elejével kitört háború óta azt az egyedül indokolható elvet követjük, hogy szigorúan vett kulturális kapcsolatainkat minden egyes országgal, tekintet nélkül, hogy azok hadat viselnek-e avagy semlegesek, változatlanul fenntartjuk, sőt ha erre mód van, tovább fejlesztjük. Örömmel állapíthatom meg, hogy külföldi kulturális képviselőink, akik a lengyel- és finnországiak kivételével jelenleg is állomáshelyeiken dolgoznak, ma is feladatuk magaslatán állanak. Arról is beszámolhatunk, hogy velük kapcsolatban sem azelőtt, sem most, a körülöttünk folyó háború ötödik hónapjában, amikor úgy a hadviselő, mint a semleges országok érthetően idegesebbek, egyetlen esetben sem fordult elő vendéglátó országok részéről kedvezőtlen észrevétel.

Magyarul külföldön ezidőszerint évente kerekén közel kétezren tanulnak s ennek sokszorosára tehető azok száma, akik az egyes collegiumokban, könyvtárakban és intézetekben érdeklődnek a magyar ügyek iránt. A mai időkben, amikor a statisztikában csillagászati számokhoz szoktunk hozzá, ezek a számok talán kicsinyeknek tűnnek fel. Ha meggondoljuk azonban, hogy nálunknál sokszorosan nagyobb és hatalmasabb, világnyelvekkel és évszázados tapasztalatokkal rendelkező államok versenyében veszünk részt, ahol az anyagi fedezet, amely ennek a munkának egyik legfontosabb tényezője, sokszorosan inkább áll rendelkezésre, mint nálunk, akkor eredményeink már nem látszanak ilyen szerényeknek.

A magyar nyelv és irodalom iránt érdeklődő és a magyarul tanuló külföldiek legnagyobb részben természetesen filológusok. Számosan csatlakoznak ezekhez azonban olyan hallgatók, akik azért tanulnak magyarul, hogy tudományos kutatásaikban vagy hivatásukban, esetleg üzleti életükben a magyar nyelv tudása segítségükre legyen, sőt akadnak olyanok is, akik a magyar nyelvet hazánk iránti rokonszenvből, „Fart pour Part“ tanulják. Nyilvántartott adatainkból a következő mérleg alakul ki: a hallgatóknak mintegy egynegyede az illető ország aktív vagy eljövendő szellemi elitjéhez tartozik, kétnegyedrészre olyan intellektuális körhöz, amelynek magyar nyelvtudása vagy ismerete ránk nézve előnyös és hasznos és csak egynegyedrész marad, amely mint hasznos befektetés nem jöhet számításba. Csakúgy találomra ragadom ki itt, hogy például Stockholmban, ahol annak indokait az avatatlan hirtelen nem is tudná megmagyarázni, lektorunktól a folyó tanévben is mintegy 25—30-an vesznek rendszeresen magyar órákat és járnak előadásaira.

Ahogy az itt említett külső országok vendégszerető előzékenységgel adnak működési teret Magyarországnak kulturális képviselőinek, éppen úgy igyekszünk nekik mi is ezeket a lehetőségeket biztosítani. Mindazoknak a külső országoknak, amelyeket előljáróban felsoroltam, a kölcsönösség alapján hasonló kultúrképviselői működnek nálunk s ebből nemcsak nekik, de nekünk is jelentős hasznunk van. Hasznunk van abból, hogy a külföld szellemi elitjéhez tartozó emberektől itthon nyerhetünk tudást és tapasztalatokat, tanulhatjuk nyelvüket és élvezhetjük kulturális megnyilatkozásaikat és abból is, hogy megfelelő együttműködéssel olyan barátokat szerzünk országunknak, akik hazatérve ügyeinknek szószólóivá válhatnak.

A külföld érdeklődése Magyarországnak szellemi élete iránt talán sohasem volt olyan mértékű, mint éppen most. Tapasztalhatjuk ezt kint is, itthon is. Hadviselő és semleges országok egyaránt változatlanul üzemben tartják itteni kulturális expozitúráikat s bár a hadviselő államokból magától értetődőleg kisebb számban érkeznek ide kiküldöttek, főleg ösztöndíjasok, a

semleges nemzetek fiai a régi arányban érkeznek hazánkba. Az Amerikai Egyesült Államokból például az idei tanévben is 5 ösztöndíjas — jórészt másodgenerációs magyar — tanul nálunk. Hogy ez mit jelent, azt csak az érti meg, aki most nem Amerikába, hanem csak a lezárt határsorompójú, vízum- és vámkényszerrel nehezített és mindenféle engedélyhez kötött közeli országokba óhajt utazni.

Befejezésül Széchenyit idézem, aki mindazoknak, akik e kérdéssel hivatalból foglalkoznak, az utat ezzel a mondással mutatta meg: „Becsültesd meg künn a magyar nevet.“

PAIKERT GÉZA

SZELLEMI HONVÉDELEM

A VALAKI a dolgok szépítésére való hajlam nélkül vizsgálja utolsó hónapjaink és éveink jelenségeit, nagyon időszerűnek kell éreznie Bessenyei egykori diagnózisát arról, hogy „nagyon megszűkülünk a magyarságba, melynek ugyan bőségébe sohasem voltunk“. A politikai, irodalmi és történeti iskolában nem részesülő vagy rosszul iskolázott hazai rétegek eltávolodtak a magyar gondolkodás, a magyar ítélkezés elveitől. S itt nem egyszerűen idegen hatások befogadásáról volt szó. Nem arról, amit politikusaink szakmájuk felületességével emlegettek egyidőben s mely mindössze abban a jelszóban csendült ki, hogy „ne legyenek neked idegen eszméid Magyarországon“.

A probléma még kevésbé merül ki abban, hogy voltak és vannak politikai mozgalmak, melyeknek sem ihlete, sem szókincese nem magyar. Ha a dolgokat a napi politikai színvonalnál valamivel mélyebben igyekszünk vizsgálni, akkor látnunk kell, hogy mindez csak következmény. Következésképpen annak, amit a magyar gondolkodás, ítélkezés, érdektudat és hivatástudat válságának nevezhetnénk el. S mindeme jelenségek nem szorítkoznak bizonyos forradalminak nevezett ellenzéki pártok híveinek körére, hanem éppen úgy feltűnnek a kormánytámogató szájak mondataiban, mint a szélsőjobb ellenzékeken. Aki mindezt végiggondolta, annak rá kellett jönnie arra, hogy a veszedelmes folyamatok elleni harcnak tulajdonképpen az ellen kell fordulnia, ami a hazai lelkekben e magyarságra veszedelmes politikai észjárások és általában gondolkodási rendszerek elfogadását lehetővé tette...

Körülbelül ez a gondolatsor vezette e sorok íróját akkor, mikor a múlt esztendő nyarán a Magyar Nemzet hasábjain cikksorozatban kívánta, hogy szervezzük meg hazánkban a Szellemi Honvédelemnek elnevezett mozgalmat. E két szó magában nem új, fellelhető már Moeller van den Bruck egyik könyvében. Svájc a „Szellemi Honvédelem“ jelszavai alatt hatalmas eredményeket ért el. A svájciak nagyon jól látták, hogy a kis népek állandó függetlenségi harcában a szellemi eszközök éppen nem visznek mellékes szerepet. Hiszen a támadók is tulajdonképpen szellemi fegyvert használnak először, propaganda útján. A svájci Geistige Landesverteidigung mozgalma ebben az egészséges közéleti és társadalmi viszonyok között élő országban egy esztendő alatt hatalmas sikereket ért el, rendkívül erőssé és harcossá növelte a sápadó svájci patriotizmust. Könyvek, röpiratok és cikkek serege foglalkozott a mozgalom problémáival és teendőivel és az 1939-es esztendő nyarán hatalmas kiállítás szolgálta Zürichben a mozgalom céljait. E mozgalom azonban inkább a két találó szónak, a

„Szellemi Honvédelem“ szöösszetételének kölcsönzésével lehetett hasznunkra, mint magával a programjával. Ott egy egészséges társadalomban lehet, itt egy egészségesnek végkép nem mondható társadalomban kellene cselekedni. Ott egy rezonálásra képes, itt szinte minden rezonanciától mentes közéleti levegőben. Magyarországon a Szellemi Honvédelem feladatai többek és mások, mint más országokban lehetnek s talán inkább a szellemi eszközökkel való magyarságvédelemnek, a lelki magyarság szellemi eszközökkel való megvédésének kellene meghatározni azt, amit itt megtennünk sürgősen és halaszthatatlanul szükség lenne. E két szó: „Szellemi Honvédelem“ itt egészen sajátos feladatkörrel és problémakörrel találkozik össze, melyek egyike politikai, másika kulturális.

A Szellemi Honvédelem indulását sajátos hazai körülmények tették szükségessé és módszereit is sajátosan magyar problémák léte szabja meg. Ha itt futólag fel akarnám sorolni azokat az elszomorító magyar jelenségeket, melyek a Szellemi Honvédelem ügyét és indulását sürgősen szükségessé tették, akkor többféle okra mutathatnék rá. Az egyik, hogy a háborús állapot, melyben Európa az utolsó esztendőkből már élt, egészen új értelemben lett totális. Az új taktika, mely nem haddal, hanem szóval kezdte a hadviselést, elsőnek nem a seregeket, hanem a lelkeket akarta térdre kényszeríteni. A rádió, az újság és a politikai propaganda sok helyen és sok tekintetben azt a szerepet játszotta e szellemi eszközökkel vívott harcban, mint a seregek háborújában a légi támadás. Ez is először a legfontosabb szellemi javakat akarja megsemmisíteni, ahogy a repülőgépek a pályaudvarok és vasútvonalak, hidak és kaszárnyák ellen törnek. A fogalmakat zúzták szét, a szavak és a hagyományos nemzeti eszményeket, azt a sajátosán nemzeti politikai gondolkodást, mely tulajdonképpen első eszköze minden népnek az államalkotás napról napra megújuló munkájában. Aki megadta magát egy idegen eszmének, sok tekintetben megadja magát annak a népnek is, mely az idegen eszmét történelmi eszközének használja. S ha Széchenyi beszélt lelki független emberről, mi joggal és szükségesen kívánhatjuk a lelki független nemzet, a lelki független társadalom, a gondolkodásban független közélet fogalmainak bevezetését a hazai állapotok között. Valljuk be: a káros idegen hatásoktól független politikai gondolkodás és magyar öntudat az utolsó időkben, különösen vezető rétegeink tekintélyes részének lelki világában, elhalványult és beomlott, a magyar hivatás nagy terveit és nagy céljait temetve maga alá. E folyamat volt az, amely elsősorban és legsürgősebben tette szükségessé mindannak szolgálatát, amit a Szellemi Honvédelem céljaiul ismer. S hogy e fogalmazásban világosan különíthessünk megint a Szellemi Honvédelem lehetséges céljai között: e cél nagyobb annál, hogy fölvegyük a politikai harcot olyan politikai mozgalmak ellen, melyek idegen szelek alá feszültek vitorlának. Nem akarunk lemondani arról a hitünkről, hogy ez nem egy kerettelen és politika fölötti megmozdulás feladata, hanem politikai pártoké, légióként pedig a kormányzó párté. A valódi s nehezebb feladat ez: küzdeni az ellen, ami lehetővé tette, hogy ilyen nyilvánvalóan idegen célú programok és szervezetek hívókra találjanak a magyar társadalomban s e hívók előtt ismerőseknek, sőt magyaroknak tűnhessenek fel.

Van azonban egy másik s a mai Európától független oka is annak, hogy miért szükséges a Szellemi Honvédelem. Mert az előbbieket mellett előhaladásunknak is akadálya az, hogy ennyire bizonytalanok éppen a magyar vezető réteg elméi és lelkei abban, hogy mi szolgál magyar érdeket s mi nem, mi a magyar a politikai gondolkodásban s mi nem. A magyarság fogalmának kitisztázását, a magyar magatartás kielemezését éppen nem valamely romantikus hevület jegyében kell fontosnak tartanunk. Hanem

igen reális társadalomátalakító és társadalomjavító célok érdekében. Ez a társadalom, melynek szociális visszasságai ellen e sorok írója többedmagával küzdött, éppen ugyanilyen visszás képet mutat, ha a nemzetiség fogalmának, a magyar érdekek és a magyar célok ismeretének szempontjából vesszük vizsgálat alá. E társadalom vezető részének a magyar gondolkodástól való eltávolodása okozta azt, hogy idegen érdekű és célú politikai mozgalmak burjánozhatnak föl az éppen nem nyugodt pillanatait élő csonka hazában. De okozta azt is, hogy szociális területen is sokkal lassabban haladunk előre, mint amennyire szükséges lenne.

Vezető rétegeinknek vájjon nem ugyanazon tulajdonságai és hibái eredményezik-e mindkét defektust? A szociálisát is, a magyarságban valót is. Ez a hiba jelölhető meg azzal, amit a magyar mivolt válságának nevezhetnénk, a magyar hagyományosság és a magyar helyzetismeret, a magyar érdektudat és a magyar hivatástudat válságának. Ha pedig közös a hiba, mely két fundamentális bajunk virulását eredményezi, a közös hiba ellen kell a harcot fölvenni, vagyis végeredményképen arra kell törekedni, hogy a hazai lelkek gondolkodása egyrészt megmagyarosíttassék, a magyar politikai ítéletalkotás művészete terjesztessék, a magyar hivatás jó felismerése propagáltassék, az idegen „reform“-mai szemben a saját hagyomány és saját reform gondolata meghirdetessék... Mert mindaddig, míg a dolgok még a felső rétegekben dőlnek el, a magyar társadalmi állapotok jobbulásának is a magyar hazaérzés és hivatásérzés megjavítása az első feltételei. Tehát az első, amivel harcba kell szállni, e réteg gondolkodása. S az első tennivaló: pótolni egy társadalmat átható mozgalom keretében bizonyos nemzeti forróságnak a lelkeket fogékonyabbá tevő hőfokán mindazt, amit magyar hagyományt, politikai, jellembeli nevelés tekintetében az évtizedek és az intézmények ezrei elmulasztottak.

A Szellemi Honvédelemnek tehát az én nézetem szerint nem politikai mozgalmak ellen való politikai harcnak kell lennie elsősorban. Célja ennél nagyobb is, átfogóbb is, merészebb is. Ahogy mi szeretnők, a Szellemi Honvédelem alkalmas keret arra, hogy benne a magyar jobbak a magyar magatartás kialakítására vállalkozzanak. S éppen oly időben és korban lehet ezt tenni, mikor az „ideológiák“ porhanyóvá válnak s a veszélyek az amúgy is tunya magyar kedélyeket nagyobb izgalomra kényszerítik. A Szellemi Honvédelem tehát eszköz, mely a magyar társadalom egyes, fiiként felsőbb rétegeit, a magyar ítélkezés és magyar érdekelismerés alapvető normáihoz visszavezetheti s megtaníthatja, mint kell a politikában és a világ mai propagandisztikus színjátékai között magyar ítélkezésünk tisztaságát, magyar öntudatunk szilárdságát megerősíteni, magyar önismertünket kimélyíteni és hivatástudatunkat élénkebbé és komolyabbá tenni. Végeredményképen változott formában és a karakter területén a Szellemi Honvédelemnek annak kellene lennie, ami a nyelv területén a nyelvújítás volt, csak ez inkább régiesítés, mint újítás. Inkább keresvén a régit, ha magyar és jó, mint az újat, ha idegen és rossz.

Effajta megmozdulás és ilyen teendők szükségét a magyar szellemi élet javarésze már esztendőök óta érzi és ki is fejezi. Sőt a Szellemi Honvédelem programját már szinte mióta magyar irodalom van, követelik és kívánják jobbaink, mikor elismerik, hogy „megszűkültünk a magyarságba“, mikor arról beszélnek, hogy „a magyar letépte fényes nemzeti bélyegét“, mikor azon örvendeznek, hogy „ismét magyar lett a magyar“, mikor azon szoronganak, hogy „alszik a magyar a magyarban“ (Bessenyei, Berzsenyi, Petőfi, Ady). Mindez persze nem ok annak megállapítására, hogy szellemi eszközökkel való honvédelmet évszázadok óta csináltak eleink, tehát magunknak nincs erre szükségünk. Ahogyan nem célszerű az se, ha

minél többekről kimutatjuk, hogy java szellemi termékükkel vagy éppen politikájukkal s társadalmi egyesüléseikkel vagy politikai tömörüléseikkel szellemi honvédelmet csináltak. Mert a tétlenségre amúgy is hajlamos magyart mindez arra készíti, hogy azt hívén: a Szellemi Honvédelem tulajdonképpen megvan, azon már ne kívánjon munkálni, hogy az jobban, hatásosabban, nagyobb forráságban, átütőbb hangulatban, céltudatosabban és gyarapodóbb tömegek felé legyen meg. Mert irodalmunk sajátos jellegéből folyik ugyan az, hogy szinte nincs valamirevaló magyar író, aki ne látta volna el a nemzet és a magyarság szellemi őrzésének e feladatát. Viszont: az ő magyarságuk eljutott e sokakhoz, az ő örökösük nem volt-e hiábavaló, az ő tanításuknak van-e ma hallgatója az országban, ahol az irodalomórák sok tekintetben inkább a művek ünnepélyes eltemetéséhez, mint felélesztéséhez hasonlítanak s abban a társadalomban, mely nem emlékszik múltjára, csak dicsekszik vele, nem ismeri jelenét, csak él benne s nem tervezi jövőjére, hanem csak azt várja, hogy az európai tervek neki jobb jövőt hoznak.

Ezekre a kérdésekre, aki őszintén beszél, bizonyonnyal nem tud kedvező választ adni. Ezt érzi szinte az egész mai magyar irodalom is, mely a társadalom és a parasztság ügyében mutatott nyugtalansága mellett az utolsó időkben hirtelen nyugtalankodni kezdett a magyarság ügyében is. E nyugtalankodás eredménye kevés örömet hozott. A milió, mely az országban sok mindent elrontott és eltorzított az utolsó esztendőkből, kezdi eltorzítani e kérdés megjelenését is és oda juttat többeket, hogy a jobb magyarság társadalomjavító céljának megkövetelése helyett az amúgy is ezerféle módon tagolt és elválasztott nemzettestet most már a magyarság mértéke és minősége szerint is tagolni akarják.

Az elmondottak természetesen csak súrolhatták mindazt, ami a Szellemi Honvédelem megindítását indokolja és módszereit megszabja. De egyben körülbelül meg is adják azt, hogy mi legyen a szellemi eszközökkel való honvédelem első néhány lépése. A magyar társadalom jóhiszemű, de tévelygő részének balitéletei jórészt onnan származnak, hogy nem a sajátos és hazai szempont szerint, hanem a divatos ideológiák szempontjai szerint értékel. Ha Magyarországon továbbra is magyar országot akarunk, akkor nyilvánvalóan ezt az értékelési módot kell először megdönteni. Hogyan? Úgy, hogy megpróbáljuk az idegen példa ellen a magyar hagyományt életre kelteni, vagyis megpróbáljuk időszerűsíteni a múltat s megmutatni, hogy a régi nagyok tanításai vannak olyan találóak, mint a mai külföldi szóvivők inkább eszközként kezelt, mint eszménynek hitt ideológiái. Ha rá kellett jönnünk arra, hogy a társadalom jó részének a nacionalizmusa már teljességgel ellene mond nemzeti jellemünknek, hagyományt kötelezettségeinknek és jövőbeli érdekeinknek, nincs más hátra, mint könyörtelenül szembe szegülni e nacionalizmussal s e szembe szegülés csak egy hagyományokban gyökerező patriotizmus útján lehetséges. A Szellemi Honvédelem kezdő időszakában, az eddig eltelt hónapokban ezt a legközvetlenebb célt láttuk szemünk előtt és a magyar társadalom minden részéből származó visszhangok azt bizonyították, hogy nem eredménytelenül. Az első teendő mindenestre az volt, hogy demonstráljunk: egy Pázmány vagy egy Petőfi bármily régen halott is, a maga szavával lényegesen jobb és igazabb eligazítója a magyarnak a világ dolgaiban, a népek harcának kérdésében, mint valamely külső ország külügyminiszterének a modern technika minden eszközével közvetített beszéde. A nemzetnek, mely azzal jutott az elidegenülés és az önmagából való kivetkőzés halálos partjaira, hogy elfeledkezett múltjáról, arról, hogy milyen szellemi és anyagi hódítások ellen kellett ezer esztendő óta szüntelen harcokban védenie létét és önállóságát, vissza kell adni először

a múltját s visszaadni a legmodernebb eszközökkel, tehát a rotációstól és revüszerezéstől sem riadva vissza. Azokban, akikben van némi ösztön és érzék a maguk magyarságának megjavítására, ez föltétlenül elindít egy olyan gondolatsort, melynek végén majd jobb nézetek, helyesebb ítéletek állanak. Mindez azonban csak a kezdet kezdete lehet, mert az emlékezés itt nem cél, hanem eszköz, mely ha céllá válik, az egykori „kacagányos apákra“ felelőtlenül hivatkozó hazafi-romantikát éleszti csak, ha az egykorinál valamivel jobb formában is. Tehát előadódik egy bizonyos időpont, melyen az emlékezést ki kell egészíteni a jelen vizsgálatával, a hagyományismeretet a helyzetismerettel s a magyar nagyok nézeteit a magyar szociális helyzet és teendők képeivel, hiszen a nemzet nemcsak „közös örömök és bánatok öröksége“, hanem közös felismerése is a teendőkben a jelennek és „közös terv is jövőben“. S ha a nemzet Renan szellemes meghatározása szerint „mindennapi népszavazás“, úgy hiszem egy nemzetnek önlétéről való lemondása ott kezdődik, hogy e népszavazás nem a nemzet hagyományai szerint dönt az illető nemzet helyzetéből és érdekeiből folyó tervek mellett, hanem idegen eszmék ígézetében dönt, idegen megváltók tervei mellett. Hogy azonban ez meg ne történhessék, nem elég a magyar emlék, hanem kell a magyar terv is, mely a múlton való emlékezést jövőért való megalapozott és tetterkész lelkesedéssé változtathatja. S itt van a Szellemi Honvédelem másik feladata.

Mert mint eddig is jeleztük, a Szellemi Honvédelem elképzelésünkben elsősorban a magyar magatartás, a magyar gondolkodás formálása, elsősorban atmoszféra-teremtés. S ha szociális állapotainknak oly nagy idő óta változatlan voltát vizsgáljuk, ha azoknak az irodalmi és politikai jellegű megmozdulásoknak sorsát nézzük, melyek az utolsó időkben a szegény magyar népért, munkásért és parasztért szót emeltek, úgy látnunk kell, hogy ezek nem győztek és nem véreztek el. Hanem — elszigetelődtek. S ha a magyar problémát meg akarjuk fogalmazni, azt hiszem, szinte helyesebb ezt nemcsak így tenni: a magyar probléma az, hogy a földbirtok-eloszlás, a szociális gondoskodás stb. kérdései rendezetlenek. Hanem így is: a probléma az, hogy e kérdések súlyát és rendezetlenségük végtelen veszélyeit már régóta látjuk s a kérdések mégsem rendeztetnek. A megmozdulások pedig, melyek a reform irányában tenni akarnak valamit, oly fiilladásos tünetek közt halnak el, mint az olyan ember, akit levegőtlen kamrába zártak. A magyar szociális mozgalmak és főként az irodalomban lezajlott jó kezdeményezések e még csak nem is dicsőséges elhanyagolásának az oka: az atmoszféra hiánya. A parasztság még nem jelent akkora politikai erőt, hogy maga légkört alkotna azok köré, akik érdekükben szólnak; a középosztály pedig nemcsak hogy nem eléggé tisztázottan szociális érzékű, de nem is eléggé tisztázottan magyar ahhoz, hogy e kérdések súlyát átlátván, a megoldás tervei köré a rokonszenv forróbb és termékenyebb atmoszféráját teremtsen. Így aztán a tervek félúton elakadnak, mint a faluvizsgálóknál; a politikai megvalósításra új emberek nem jelentkeznek, az eszmék mögé nem sorakozik politikus, aki hasznosítsa s általában valami dermedt közöny üli meg a társadalmat, mely nem áll ellen, nem visz diadalra, csak kifulladás és időelőtti kifáradásra ítél írókat, akik elég kevésbé hajlandók tudomásul venni e tényeket, ahhoz, hogy még mindig ne fogyjon ki kedvük a cselekedetre.

Így a Szellemi Honvédelemnek a magyar öntudat gazdagítása, jobb kiépítése és életre lendítése körüli feladata olyan feladat is, amelynek ellátása szociális kezdeményezéseinket is jobb sorsra lendítheti s azoknak kivívására is embert teremthet. E közöny, ez atmoszférátlan és láthatatlanul ellenálló társadalom megváltoztatása is olyan valami, melynek kedvez a

veszélyes idő, s melyre e veszedelmes időket kihasználni a Szellemi Honvédelem ügye volna hivatott. Mert valljuk meg itt: inkább az idő kihasználásáról van szó, mint az időtől független alkotásról s valóban naiv lenne az, aki azt hiszi, hogy szép szavakkal, múltunk idézgetésével, a magyar patriotizmus eszmekörével e balítéletes rétegeket meg lehet téríteni s jó irányba indítani. De irdatlan történelmi események játszódnak le, melyek eléggé fölszánthatják a magyar lelkeket arra, hogy elvetvén régi illúzióikat és ábrándjaikat, hamis ideáljaikat és nem magyar nacionalizmusukat, alkalmasakká váljanak a magyar patriotizmus hagyományainak, önismeretre ingerlő tanításainak és egy saját magyar terv kibontására irányuló erőfeszítéseinek befogadására.

Mindez azonban ma még szinte ugyanannyira „jámbor szándék. % mint mikor júniusban e cím alatt követeltük a Szellemi Honvédelem sürgős megindítását és megszervezését, s mint mikor Pethő Sándor a maga nagyhatalmú és meggyőző vezércikkeit és előadásait a Szellemi Honvédelem ügyének propagálása érdekében megtartotta. Mert a megindítás ugyan megtörtént, — hiszen ez csupán rajtunk állott — de a megszervezés nem, mert ehhez több ember, nyugalmasabb idő és kevesebb rendszabállyal korlátozott közélet kellett volna. Ami a kezdet óta történt, szinte nem más, mint a Szellemi Honvédelem eszméjének és szavainak ébrentartása és lassú aprómunka e címszavak alatt újságoldalokon. A nagy lehetőségek rögtöni elérését részint a háború kitörése, részint a fatális emberhiány — melytől ez országban nemcsak ez az ügy szenved — megakadályozta. A szervezés, mely mind politikai, mind kulturális vonalon sürgős lett volna, egyikén sem indulhatott meg, nálunk erősebb akadályok miatt. Így csak a hívek gyűlteke egyre nagyobb számban és az eszme fogott meg egyre több embert és talált egyre több csatlakozót, aki minden felszólítás nélkül szinte megható bizalomról és áldozatkészségről tett tanúságot, bizonyítván egyben azt is, hogy van már elég számos ember az országban, aki ily ügynek is rögtön szolgálatába szegődik. Azonban részint a megnehezült paphviszonyok, részint azon mentalitás miatt, mely nálunk dívik s mely szerint, aki valamit elkezdett, annak azt egyedül kell végigcsinálnia, a programnak még ama része sem bontakozhatott ki teljes erejében, mely a nyomtatott betű útján való nevelésben merül ki. Nemhogy a második és nem kevésbé sürgős és fontos lépéshez: az erők összefogásához eljuthatni mód adatott volna. Így aztán az a cél, hogy a holtak szavai mellé az élő magyar szellemiség munkáját is egész színes és gazdag perspektívájában felvonultassuk, csak a múlt esztendő decemberében lett megvalósítható azzal, hogy a Szellemi Honvédelem naptár kiadására vállalkozott, melynek százhatvan oldalán megpróbálhatta egyetlen egyszer a magyar szellemiség legjavát együtt felvonultatni és csekély összegért a szélesebb magyar közönség rendelkezésére bocsátani. Mindaz azonban, ami csak a betű terén is halaszthatatlanul szükséges lett volna: mint a néplap, nemes ponyva, könyvek kiadása vagy bekapcsolása s egyáltalában a napokkal elkallódó újságlapokon túl való vitatása a kérdéseknek és feladatoknak — már nem történhetett meg. S ugyancsak elodázódott a magyar munkásság által olyannyira várt találkozása a Szellemi Honvédelem híveinek és az önvédelemre való szervezkedés, nem is szólva a politikai forma megkereséséről, mely a Szellemi Honvédelem eszméinek hatását és kihasználását biztosította volna. Mindez természetes is. A Szellemi Honvédelem ügyének először magának kell megküzdenie azzal a levegőtlen atmoszférával, melynek megváltoztatása céljai közé tartozik. S ehhez bizonyos konokság és semmitől el nem kedvetlenedés szükségeseltetik.

Amit eddig a Szellemi Honvédelem tenni tudott és a Szellemi Honvédelem érdekében tenni tudtunk az talán nem volt haszontalan, de hogy

ez már maga volt az, amit e szavak jegyében tenni kellett volna, — ezt állítani valóban vakmerőség lenne. A két szó, s ami programm alatta mindeddig kifejezésre jutott, szinte váratlanul nagy visszhangra talált. De a Szellemi Honvédelem a maga útját a hosszú előkészületek után tulajdonképpen csak akkor kezdheti, ha mindaz a melléadás, ami a Szellemi Honvédelem körül történt, mind az a terv és szándék, ami akár a munkásság és középosztály javának „kézfogását“, akár a magyarság önvédelmi szervezkedését akarta, a Szellemi Honvédelem jegyében valósággá válhat. Ennek gyakorlati akadályaira most itt ne térjünk ki. Egy azonban bizonyos: a magyar társadalom kisebb s jobb része sokat várt, sokat remélt és mindig csalódott. Már nem sok csalódást bír el a nélkül, hogy el ne jusson az apáthiáig.¹

SZABÓ ZOLTÁN

A MAGYAR KÖNYVKIADÁS GONDJAI

ÚGY MÉG SOHASEM VOLT, hogy a magyar könyvkiadásnak gondja tétlensége miatt hangzott fel panasz, majd kiderült, hogy a „literaturánk eránt buzgó hazafiak“ és praenumeránsok száma sem vetekszik a tenger homokjával. Másfélszázad óta a magyar könyv körüli bajokért az író rendszerint a kiadót okolja, a kiadó viszont a közönséget teszi felelőssé, míg a közönség — úgyis mint „nyájas“ és „nagyérdemű“ — féltett erényként sikeresen őrzi a kulturális kérdések iránti hagyományos érzéketlenségét.

A magyar könyvkiadás problémáiról összefoglaló képet adni vajmi nehéz. Amíg könyvkiadóink el nem végezték önmagukkal szemben legelső kötelességüket: kiadástörténetünk megíratását, csak homályosan láthatjuk a hibák forrásait, a feladatok összefüggését, de nem határolhatjuk el pontosan: melyek a csupán átmeneti hiányok s melyek a könyvkiadásunk egész fejlődésén kiütköző szervi bajok? Vannak ugyan nagyobb könyvkiadó-vállalatainkról monográfiászerű beszámolóink, de ezek többé-kevésbé kirakati célból készült önéletrajzok és üzletkrónikák. Könyvkiadásunk régebbi múltjára nézve is találunk részlettanulmányokat — ilyenek pl. Dézsi Lajos, Ferenczi Zoltán, Gulyás Pál, Gárdonyi Albert, Fitz József és Trócsányi Zoltán munkái —, nagyjából tehát adva vannak a magyar könyvkiadás monográfiájának előfeltételei, még sincs egyetlen mű, amely az egyes nyomdai és kiadói vállalatok sajátos Önismertetése helyett elfogulatlanul, tárgyilagosan tárná fel a magyar könyvkiadás őszinte történetét és problémakörét. Pedig ez az önismeretre vezető kalauz a szakmának egyik legfontosabb, régóta elodázott feladata. Annál is inkább, mert hiszen számos más, a nemzeti művelődés szempontjából lényegesen szerényebb igényű céh — így a mészáros-, vendéglős-, sör- és kávéipar — múltjának feldolgozásával máris megelőzte a könyvkiadókat.

A problémák a három összetevő tényező: az alkotó író, a közvetítő kiadó és a fogyasztó közönség részint különböző, részint azonban közös érdekeiből és szükségleteiből adódnak.

¹ A Magyar Szemle Társaság szintén a fent kifejtett célok szolgálátára adta ki már a mozgalom megindítása előtt a Magyar VerseK Könyvét Horváth János szerkesztésében és Zrínyi Miklós prózai munkáit Markó Árpád összeállításában. Itt említhetjük még meg H. Nagy József kötetét, a Magyar önismeret-et (Franklin Társ.), amely hasonló céllal készült.

Tűz és víz, fehér és fekete antinómiájaként, mint „természetes ellenfelek“ állnak egymással szemben író és kiadó — egynémely író s a tájékozatlan nagyközönség felfogásában. Ez az „ősi ellentét“ alighanem azokban a kezdeti állapotokban gyökerezik, amikor a kiadók szerzői jogvédelem híján még kényük-kedvükre rendelkeztek a szellemi portékákkal; naptáron, imakönyvön és tankönyveken kívül egyéb magyar könyv kibocsátására saját költségükön nem, hanem csak az író anyagi biztosítéka mellett vállalkoztak; a tiszteletdíj fogalma meg éppen ismeretlen volt.

A hivatás kérdésének mérlegelésekor — főként a múltat illetően — a serpenyő bizony ingadozás nélkül billen szűkkeblű kiadóinktól önfeláldozó íróink felé, akik nemcsak írói küldetésüket töltötték be, hanem évtizedeken át viselték magának a könyvkiadásnak gondjait is. Tudjuk, hogy a régi magyar könyvek nagyrésze egy-egy nehezen felhajszolt mecénás jóvoltából, vagy a keserves előfizetési úton, vagy az írók saját költségén látott napvilágot.

Író és kiadó ellentéte mégsem ezen a kezdeti állapoton pattant ki, hanem a következő fejlődési fokon, amikor a kiadók az irodalmi élet megváltozott keretei között ráfanyalodtak, hogy a szerzőknek „tiszteletdíját“, vagy ahogy eleinte nem átalították nevezni: „ajándékot“ fizessenek. Ha Molière „kapzsi kiadókról“ beszél s az angol humor szerint „a tisztelt könyvkiadó urak rendesen az írók koponyájából isszák boraikat“, a magyar írónak a legújabb időkig bőven volt alkalmja saját bőrén tapasztalnia a könyvnyomtatók és könyv-árosok sokszor minden mértéket meghaladó, kizárólagos kalmár-szellemét. Íróink nem is rejtették véka alá őszinte véleményüket a magyar könyvkultúra első jövevény apostolairól, kiknek nagy része haláláig sem tanult meg magyarul. Hallgassuk csak meg irodalmunk hőskorából a legilletékesebb tanú, Kazinczy nyilatkozatát: „Kénytelenek vagyunk vallást tenni — mondja egyik kiadványa élőbeszédében — hogy a nemzet nyelvén írt maradványok kieresztésében kiadóink hidegebbnek mutatták magokat, mint vagy magyarnak, vagy tudománykedvelőnek lenni illik.“ Az ellentét nemzedékről nemzedékre mélyül. Tóth Kálmán egyik szatírájában, kiosztva az állatok közt az emberi mesterségeket, a nadályt teszi meg kiadónak; író társa, Beöthy László szerint a magyar író múzsjája „nem valami égi lény, mindössze is egy ösztövért tehén, melyet a kiadók erősen fejnek, bár rosszul abrakolnak.“ Tompa Mihály pedig fővárosi könyvkiadási tapasztalatait ebben az indulatos kifakadásban összegezi: „A fenének kellene már egyszer vagy minket írókat, vagy a mi kiadóinkat megenni. Legalább vége lenne vagy így, vagy úgy a sok scandalumnak.“ A nagyközönség meglehetősen tájékozatlansággal neszei fel olykor az írók és kiadók nem mindig csak irodalmi fórumok előtt lejátszódó pörösködésére. Értesüléseit kizárólag az írói nyilatkozatokból, a sértett fél panaszaiból meríti, nem csoda tehát, ha maga is személyes indulatok hatása alatt formázza ki a kiadónak mint telhetetlen Shylocknak torzképét. Pedig az előbbi nem éppen hízelgő kijelentésekkel szemben ellenpéldákat is felsorolhatunk arra nézve, hogy íróink ugyanakkor mennyi elismeréssel adóztak egyes kiadóink munkásságának, — amit viszont nem tart számon a köztudat. Trattner, a „Hazánk díszéért áldozatokra kész“ kiadót versben magasztalják, amikor magyar nemességet nyer, mert „méltó az ilyen díszesülni a jelesebb nemesek sorában.“ A közvéleményben megrögzött felfogással szemben utalhatunk többek között arra a bensőséges barátságra is, amely egy Kemény Zsigmondot vagy egy Jókait fűzött kiadójához, pl. Emich Gusztávhoz. Író és kiadó kapcsolatáról tehát csak úgy alkothatunk tárgyilagos képet, ha az érem mindkét oldalát jól megvizsgáljuk s a kiadói ügyletek természetrajzát nem egyoldalú nyilatkozatokból következtetjük ki.

A könyvkiadás — minden ellenkező híreszteléssel szemben — lényegében üzlet s csak másodsorban kulturális tevékenység. A sorrend csak közművelődési intézmények esetében fordított. Mindaddig, amíg a kiadó átérzi az üzleti tevékenységtől elválaszthatatlan kulturális kötelezettségeket s ezeket — persze üzleti érdekeinek sérelme nélkül — szem előtt tartja: joggal hivatkozhat arra, hogy mestersége más üzleteknél magasabb rendű és azt akár hivatásnak is nevezheti. Akik azonban az irodalmi értékek és teszem a toll vagy kenceolaj forgalmazása között nem tudnak különbséget tenni, azoknak bizony kevés jogcímük van adandó alkalmakkor a kulturális szolgálat tiszttségében tetszelegni.

Az író rendszerint két ponton kerül összeütközésbe a kiadóval. Az egyik: a tiszteletdíj, s ez lehet sok, lehet kevés, de sohasem elég. A tiszteletdíj a punctum saliens, a legtöbb nézeteltérés, sűrlődés és ellenségeskedés végoka. Az író a honorárium éppúgy megilleti, mint minden szellemi vagy fizikai munkást a bér, a zsold, a fizetés. A bökkenő ott van, hogy az írásműnek, mint általában minden szellemi alkotásnak — abszolút mértékegység híján — rendkívül nehéz kifejezni a forgalmi értékét hitvány fizetési eszközökben. A költőnek tökéletesen igaza van, amikor egyetlen szép strófáját legalább ezer pengőre becsüli, viszont a kiadót is meg lehet érteni, amikor egy egész verseskönyvért sem ad annyit, mert tőle sem veszik. A kiadó sajnos jobban tudja, hogy a „forgalmi érték” nemcsak a mű belső becsétől függ, hanem az irodalmi viszonyoktól, a közönség érdeklődésétől, egyszóval a kereslettől is. A tiszteletdíjat tehát bizonyos vonatkozásban nem is a kiadó állapítja meg, hanem a mindenkori közönség. Ha ezt a felfogást egészen mereven nem alkalmazhatjuk is, elvégre — a közönségtetszés és üzleti forgalom mégsem lehet a kiadópolitika tengelye, — a két félnek üzleti vonatkozásban is keresni kell a közeledést és kölcsönös megértést. Különbözik is ma már eléggé kialakult gyakorlat szabályozza mind a szépirodalmi, mind a tudományos munkák díjazását. Jogos írói panaszokkal mindamellettt sűrűn találkozunk. Egyik lexikonkiadónk például a közelmúltban munkatársainak az „utólag megállapítandó honoráriumot” soronként 6 fillérben szabta meg s még emlékezünk néhány poétánk pár év előtti sajtókeservére a szellemi munkát mélyen lealázó, már-már becsülést értő „tiszteletdíjak” miatt. Az írói és kiadói érdekeket legmegnyugtatóbban kétségtelenül a százalékos rendszer szabályozza. 10—12—15%-os honorárium mellett az író is, a kiadó is megtalálhatja számítását. Bár külföldön és nagyobb kiadóinknál szinte általános e rendszer, íróink öröklött gyanakvással még mindig idegenkednek tőle s képesek szerzői jogtulajdonuktól fix összegért inkább örökáron (utólagos szánom-bánommal, meg egyebekkel) megválni, semmint osztozni — tulajdon gyermekük sorsában! — a kiadóval...

A tiszteletdíj mellett másik sűrlődési felület: a határidő. Ennek főleg nagyobb szabású, gyűjteményes vagy folytatásos művek kiadásában van jelentősége, amikor a kiadót az előjegyző vagy előfizető közönséggel szemben záros terminusok kötik, melyeknek nemteljesítése alapján rendítheti meg a vállalkozás erkölcsi és anyagi bázisát. Ezúttal tehát nem az író, hanem a kiadó a panaszos fél. Az író úgy tartja, hogy ő „csak” a kiadóval szemben kötelezte magát; a kiadó viszont az „ezerfejú cézárral. ., a közönséggel van obligóban, ez alól pedig hasonló érzelmi állásfoglalással annál kevésbé mentesítheti magát, mert Justitia isten-asszony kampósabb paragrafusokat tartogat a pusztán üzleti vállalkozónak kezelt kiadó, mint az emberileg könnyebben menthető író számára. Aki a könyvkiadás műhelyitkaiban valamennyire is járatos, jól tudja, hogy az író fantáziája soha úgy nem remekel, mint mikor a kiadó a határidővel szorongatja; csak úgy dől belőle a mentség és magyarázat: a betegségek legexotikusabb válfajai, a jóbarát, aki a kéziratot útközben elveszti, a szolgáltató, aki véletlenül eltűzeli, az aktatáska, amely vonaton felejtődik, stb., stb.: mind-mind halhatatlan ürügyek, — ám fájjon tőlük a kiadó feje!

Amint az írói és kiadói érdekek, úgy a kiadói és közönségérdekek is szorosan összefüggnek s e két utóbbi tényezőnek is vannak kölcsönösen rendezetlen ügyei.

A közönség a magyar könyvet drágának tartja. Pedig aránylag nem drága. Igaz, olcsóbb is lehetne, csakhogy ez már nem kizárólag a kiadókon múlik; könyveink árát elsősorban a közönség szállíthatná le azzal, ha könyvvásárló buzgalmát kissé fokozná. A könyv ára ugyanis a példányszám, illetőleg a felvevő piac függvénye. A sokezer példányban kelendő könyvet jóval olcsóbban lehet árusítani, mint azt, amelyből csak egy-két ezret vásárolnak, hiszen ily alacsony példányszámmal legfeljebb az előállítási költségek térülnek meg. Az angol nyelvterület sok tízmilliónyi olvasóközönsége, a francia könyvnek az egész művelt világra szétsugárzó vonzóereje és a német kiadványok alaposan megszervezett terjesztése mellett az angol, francia és német könyveknek a magyar könyveknél összehasonlíthatatlanul olcsóbbaknak kellene lenniök — és mégsem sokkal olcsóbbak. Megállapításunk természetesen az átlag könyvre vonatkozik; tudományos kiadványaink kétségtelenül drágák, mert ezek iránt, sajnos, értelmiségünknek igen csekély töredéke érdeklődik. A magyar könyvnek tehát csak más közszükségleti cikkek árához hasonlítva van luxusára, ellenben ha a sajátos hazai körülményeket, illetőleg a könyv világpiacának árviszonyait is számításba vesszük, könyveinkkel kapcsolatosan túlzott spekulációról alig lehet szó.

Általában a magyar könyvek példányszáma a közönségre nézve sohasem volt hízelgő. Szépapáink idejében cca 300 példányban nyomtak egy-egy könyvet. Jókai regényeinek első kiadása az író népszerűségének tetőpontján sem haladta meg a 2000-es példányszámot. Századunkban hoztak ki először a kiadók néhány népszerű írónk könyvéből 5—10.000 példányt. Hazai könyvkiadásunkban feltétlenül biztos üzlet csak a kalendárium volt, az imakönyv és a tankönyv. Komáromi kalendáriumot már száz évvel ezelőtt is 80.000-et nyomtak s egy-egy élelmes naptárkiadónk manapság is játszva csinál hitvány portékájával évi 60.000 pengő tiszta hasznot. De hát könyv és nyomtatott papír között nagy a különbség! Igényesebb műből ma sem fogy el több két-háromezer példánynál és egy 15—20.000 példányban értékesített regény vagy egyéb munka már rendkívüli sikernek számít. Számos folyóiratunk példányszáma is alul marad az ezeren. Hja, szegény az ország, szegény az eklézsia! — halljuk a stereotip magyarázatot. Egy ország, amelynek lakosságából három millió „koldus“, másik három millió munkásnép, a harmadik három millió pedig napi gondokkal küzdő kispolgár, valóban kívül esik Eldorádó határain. (Ld. Rónai-Horváth Jenő: A magyarság szociális tagozódása, Magyar Szemle, 1939 febr.) De a fennmaradó egymillió? Az a 60.000 „gazdag ember, akinek luxusra is telik“ s az a kereken 800.000-nyi „értelmiség“, meg a polgárság bizonyos töredéke, mondjuk összesen egymilliónyi intelligenciánk vajjon nem tölthetné-e ki jobban a könyvkereskedelmi statisztika kereteit? Milyen kiábrándító önarcképet nyer a statisztika tükrében ez az egy milliónyi „kiművelt emberfő“, amely egy-egy értékes, jó könyvből is mindössze 2—3000 példányt fogyaszt! Mintha csak tegnap írta volna Petőfi: „Szerény állat itt a lélek ...“ Pedig választékban nincs hiány. A hazai könyvtermelés a vüágháború óta nem csökkent, sőt emelkedett. Könyvstatisztikánk már 1921-ben azonos könyvtermést mutat az 1913-ival, az 1934. évi 3920 magyar könyv meg éppen szinte kétszerese a vüágháborút megelőző egyik legjobb évjáratnak, az 2160 könyvet produkáló 1908. esztendőnek. (V. ö. Elekes Dezső: Budapest szerepe Magyarországon szellemi életében.) Csonka-Magyarország könyvtermelése átlag évi 3000 kiadvány, vagyis a könyvkiadás a jelenlegi 10 milliónyi lakosság részére sokkal nagyobb választékról gondoskodik, mint a korábbi két-két-korára — igaz, hogy vegyesebb összetételű — népesség részére gondoskodott, amiből viszont következik, hogy kiadóink a régebbinél nagyobb kockázattal, illetőleg szerényebb üzleti lehetőségek mellett folytatják tevékenységüket. Mert bár a magyar könyvek évi termése gyarapodott, a példányszám lényegesen csökkent. A világháború előtti 5000-es átlaggal szemben ma legfeljebb 3000-re tehető egy-egy magyar könyv átlagos példányszáma. A tartalmi minőség is javulóban van. Szentkuty Pál számításai szerint a szépirodalmi rész az egésznek mintegy harmad-, negyedrészt teszi ki, ebből az eredeti magyar munkák 42%-át, a fran-

ciából fordított olvasmányok 34%-át, az angolból fordítottak 45%-át és a németből fordítottak 69%-át lehet alacsonyabbrendű, selejtes terméknek tekinteni. Évi háromezernyi könyvtermelésünk tehát kétségtelenül túlprodukciónak számít, akár a világháború előtti állapottal vetjük egybe, akár a minőségi szempontokat mérlegeljük. De erre mutat a világ könyvstatisztikájával való összehasonlítás is; az Amerikai Egyesült Államokban 10.000 lélekre mindössze 0.7 könyvkiadvány jut, Olasz- és Franciaországban egyformán 2.4, Angliában 3.4, Németországban 3.5, míg ezzel szemben a mai Magyarországon a megfelelő arányszám 3.6, más gazdag nyugati államok lényegesen alacsonyabb könyvtermeléséről nem is szólva; e viszonylatban csak Dánia (87), Németalföld (7.3) és Norvégia (6.4) előz meg minket magasabb arányszámmal. Ez összehasonlításokkal közelebről kívántuk megvilágítani azt a bonyolult hálózatot, amelynek minden egyes szála közrehat a könyv problémáinak alakulásában.

Közönségünknek a magyar könyvárakról formált ítéletét erősen befolyásolják az újabban egyre gyakoribb alkalmi árleszállítások. Némelyek úgy vélik, hogy az eredeti bolti árnak 75—80%-os elengedésével a kiadó önmagát leplezi le, mert lám, a fennmaradó töredék-negyeden is megtalálja számítását! Az árleszállítások valóban rontják a könyvkiadók hitelét, de hasznot igazán nem hajtanak. Kiárúsításra különben is többnyire csak olyan könyvek kerülnek, amelyek (vagy amelyeknek szerzői) valamilyen szempontból időszerütlenné váltak, továbbá a gyűjteményes művek egyes fennmaradt kötetei és végül a raktárt fölöslegesen terhelő, sajtópapírral s vakreménnyel egyértékű kiadványok.

Részint a vázolt körülményekkel függ össze az is, hogy újabban szinte kivesztek az olcsó füzetes vállalatok. A múltban számos filléres sorozat virágzott; közülük különösen a még Gyulai Páltól alapított Olcsó Könyvtár és a modernebb irányzatot képviselő Magyar Könyvtár örvendett általános elismerésnek. De mellettük a Modem Könyvtár, a Tudományos Zsebkönyvtár s több más hasonló vállalat is értékes irodalom- és tudomány-népszerűsítő szerepet játszott. E filléres könyvecskék a világháború után szinte észrevétlenül eltűntek s a közönség egyszer csak csalódással állapította meg, hogy nem tud többé 20—30 filléres jó olvasmányhoz jutni. Most kezdte igazán megbecsülni e hasznos kiadványokat, mikor már csak antikvár-úton jutott a forgalomból egyre jobban kivesző példányokhoz. Mi az oka e nagy múltú s kiváló sorozatok elsorvadásának? Egyfelől az említett változások: a szétdarabolt ország csökkent felvevőképessége, másfelől pedig a könyvkiadás, ill. könyvterjesztés időközben történt lényeges átalakulása. A legújabb könyvkiadás ugyanis főleg az ügynöki szervezetre s az e szempontból leginkább lukratív, drága, jól jövedelmező, sorozatos nagy munkák kiadására rendezkedett be. A részletüzlet-rendszer megvetéssel löki félre a 20—30 filléres füzeteket, mert hiszen a művészi tökélyig fejlesztett ügynöki rábeszélőképességet sokkal célszerűbb 25 pengő ügynöki jutalékot biztosító 100 pengős, semmint csak 5 fillér jutalékot hozó 20 filléres könyvek terjesztése érdekében kifejtetni. A könyvügynök a háború utáni két évtizednek ha nem is éppen legnépszerűbb, de mindenesetre egyik legismertebb típusa. Eljárásáról, munkamódszeréről, üzleti fogásairól mindenki megalkothatja véleményét, ám az is kétségtelen, hogy az ügynöki szervezetnek a magyar olvasótábor kiszélesítésében, olvasórétegeink kimélyítésében igen nagy szerepe van. Ha ma a kisbirtokos, kispolgár és kistisztviselő lakásában egy-egy könyvespolcot s rajta néhány folyóméternyi könyvet találunk, az legalább is ugyanolyan mértékben a könyvügynök ügyességének, mint a tulajdonos műveltségzomjának érdeme. Más kérdés, vajjon kívánatos-e, hogy olvasóközönségünk szellemi szükségletét kizárólag üzleti szervezetek irányítsák s nem az volna-e az egészséges fejlődés útja, hogy kiki ízlésének és ama bizonyos „nemzeti műveltségnek“ megfelelően szerezze be anyagi lehetőségeihez mért lelki táplálékát? E jámbor szándék azonban már a közönség-

nevelés távolabbi feladatkörébe vág. Jelenleg a helyzet még az, hogy „Magyarországon a könyvet nem veszik, hanem eladják“. A szemfüles ügynök „alázatos tisztelettel“ betoppan a gyanútlan magyarhoz, kellő méltósággal tolmácsolja egy-egy közéleti előkelőség szívélyes üdvözlését, s ha a kiszemelt áldozat nem siet hasonló atyafiságos jóindulattal viszonzni a különös figyelmet: máris elveszett. Előtte az ív, kezében a töltőtoll, csak egy aláírás, semmi több, pénzről — Isten ments! — most ne is beszéljünk! Így jutnak a derék előfizetők finom-vegyes családi könyvtárhoz. Lejegyzett pillanatfelvételünkben ne kerülje el az olvasó szíves figyelmét a közéleti előkelőségek szerepe. Nekik is kiváló érdemük van abban, hogy a névjegyzésükkel, ajánlásukkal vagy előszavukkal megspékelt díszművek, albumok s egyéb könyvmonstrumok divata az utóbbi évtizedekben annyira elburjánzott, s hogy a kevésbé pénzü embereknek viszont egy-két ilyen bevásárlással örökre elment a kedvük az irodalompartól.

E kulisszatitkok talán némileg megvilágítják, miért nincsenek ma olcsó jó könyveink? Mert ilyeneket kiadni és terjeszteni egyszerűen nem üzlet I Fenntartásuk rendkívül áldozatos; ezzel magyarázatot nyer az is, hogy miért áll egyedül mai könyvkiadásunkban a 80 filléres Kincses-társorozat s miért nem fejleszthető gyorsabb ütemben, mint ahogy az a jó magyar könyv s egy jobb magyar közönség érdekében kívánatos lenne ... A Kincses-tár azonban csak ismeretterjesztő munkákat tartalmaz, de még mindig hiányzik egy olcsó 50—80 filléres, legfeljebb 1—2 pengős sorozat, amely hasonló intenciókkal szépirodalmi olvasmányokat adna a régi és az új, elsősorban a magyar irodalom válogatott értékeinek gyűjteményeként. Ugyanazt a feladatot kellene ellátnia e hiányzó sorozatnak, aminőről a megszűnt Olcsó és Magyar Könyvtár szépirodalmi része, vagy annakidején az Athenaeum 50 krajcáros „Olvasótárának“ jobbik fele gondoskodott. Régi irodalmi értékeink csak úgy menthetők meg attól, hogy teljesen ki ne essenek a nemzeti közgondolkodásból, ha a nemzeti hagyományok folytonosságát biztosítjuk. Ma, amikor Csokonai, Kármán, Kazinczy (Erdélyi levelek, útirajzok), Kölcsey (Országgyűlési napló), a negyvenes évek novellistái, Kemény regényei csak drága gyűjteményekben vagy antiquáriumi alkalmi példányokként kaphatók, — elsőrendű kulturális missziót jelentene (s üzletnek is jó üzletet), ha nagyobb kiadóink a konjunktúra csemegéi mellett efféle feladatokra is vállalkoznának. De ehhez ismét nem nélkülözhetik a közönség segítőkését. Mert kettőn áll a vásár ...

Általában szomorú bélyege könyvkiadásunknak, hogy szinte kizárólag a kortárs-írókra van berendezkedve, s régi munkák újabb kiadása ritkaságszámba megy. Könyvtermelési statisztikánk szerint a magyar könyvek túlnyomó többsége, 92—95%-a első kiadás! Hogyan lehet nemzeti közszellemről beszélni, nemzeti egység gondolatot hirdetni, ha még ezen a téren sem gondoskodunk arról, hogy múltunk értékei nemzedékről nemzedékre megszakítás nélkül öröklődjenek? Ahol Kölcsey művei 50 év óta eladatlanok, ahol egy teljes Aranyt, Keményt, Jókait csak horribilis áron lehet megszerezni, ahol régi irodalmunk számos emléke pénzért sem kapható: ott aligha jogos egyoldalúan a magánkiadók „átkos üzleti politikáját“ marasztalni el halálos vétekben. Pedig régi igazság, hogy az az író, akinek művei már csak közkönyvtárak polcain található s a könyvkereskedelmi forgalomban nem, megszűnt élni és hatni a közgondolkodásban.

Ily gondolatok között lehangoltan lapozzuk a Magyar Tudományos Akadémia legújabb kiadványjegyzékét. Az Akadémia minden tudományos és közművelődési egyesületünk között szinte az egyetlen szerencsés kivétel; anyagi erőforrásai a változott viszonyok között nemhogy csökkentek volna, sőt újabb alapítványokkal lényegesen gyarapodtak. Háború előtti elit-közönségünk könyvtárában a tudományos munkák zömét az Akadémia értékes monográfiái és gyűjteményes kiadványai tették ki: az Akadémiai Könyv-

kiadó Vállalat pompás vászonkötésű könyvei mellett a Régi Magyar Költők Tára, a Régi Magyar Könyvtár, a Nyelvemléktár, a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteménye, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ezeknek a publikációknak túlnyomó része kifogyott. A Régi Magyar Költők Tára XVI. századi ciklusából négy kötet (II—V.) egyáltalán nem szerezhető be; éppen azok, amelyek Tinódi, Uosvai, Sztárai, Szkhárosi Horvát András stb. költeményes maradványait tartalmazzák jó Szilády Áron szeretetteljes gondozásában. A Régi Magyar Könyvtárnak első 24 kötete hiányzik (köztük Gyöngyösi, Faludi, Bessenyei, Dugonics, Fazekas Mihály, Bolyai Farkas munkái, magyar misztériumok, iskoladramák, a Vásárhelyi Daloskönyv stb.), csak a további 25—41. kötethez lehet hozzájutni; a Nyelvemléktárból csak a ii. és 14. kötet kapható és így tovább. Az Akadémiának épúgy feladata volna e fájdalmas hiányokat sürgősen megszüntetni, mint ahogy hivatásából folynék az említett sorozatokat tovább fejleszteni. Elejtett megjegyzések szerint az Akadémia elvből nem foglalkozik új kiadások rendezésével. Ez az álláspont azonban tisztán elvi s nem gyakorlati, mert hiszen a Régi Magyar Költők Tárának mindenképpen nélkülözhetetlenné vált I. kötetét (középkori verses emlékeinket) hosszabb idő óta második kiadásban élvezzük. Egyébként is az Akadémia hivatása sokkal magasabb annál, semhogy csak bizonyos szerencsés generációk számára tegye lehetővé a magyar múlt örök értékeinek birtoklását. Hasonló szükségleteket éreztetnek az Akadémiával oly szoros kapcsolatban álló Kisfaludy-Társaság sorozatai is. A nagymúltú Magyar Népköltési Gyűjtemény több mint másfél évtizede szünetel éppen akkor, midőn napjainkban a népi értékek gyűjtése és feldolgozása második virágkorát éli. Már pedig hogy az irodalmi múltunkat föllevenítő kiadványokra ma is égető szükség van nemcsak az iskolai nevelésben, hanem szellemi életünk számos más területén is, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a hivatott szerv más irányú igénybevétele miatt magánvállalkozások, pl. a Magyar Irodalmi Ritkaságok esetében, kénytelenek ezek valamelyes pótlásáról gondoskodni.

Mellőzzük ezúttal a magyar könyvkiadásnak szintén nem magánkiadókra váró egyéb restanciáit, mint amilyen pl. az 1910 óta félbeszakadt magyar nemzeti bibliográfia, a magyar szépirodalom klasszikusainak angol, francia, német, olasz nyelvű válogatott gyűjteménye (végre egy kis nívós propagandát!) stb., csupán egy feladatra kívánunk még kitérni, amelynek nemzeti jelentőségét a legújabb időkig szintén nem méltatták kellő figyelemre az illetékes tényezők.

Újabb könyvkiadásunk kezdetétől, mintegy másfélszázad óta nemzedékről nemzedékre kísért az olcsó népkönyv problémája. A kérdésnek időköziben gazdag irodalma támadt, anélkül azonban, hogy maga az ideális magyar népkönyvtár létrejött volna.

Már az 1800-as évek elején megjelent folyóirataink sürgős feladatként állítják előtérbe az olcsó és jó népi könyvek kiadását, „mivel a minémfi magyar könyvek kijöddögélnek, azok vagy nem az együgyűbbeknek kezekbe valók, vagy ha némelyek azokba valók is, de többnyire drágák, pedig Gyomor Uram, a Torok és a számos háznép ellene kiáltanak a nagyobb áru, akármely jó könyv után ásitózó jó igyekezetnek.“ Az efféle nyilatkozatokhoz mindjárt részletes tervek csatlakoznak, a negyvenes években a népi gondolat a demokrácia hullámaival élénk lendületet vesz, — s a magyar népkönyv csak nem tud megszületni. „Népünk-nél eddig az irodalom majdnem fölöslegesnek tartaték, de ez nem is lehet máskép, ha meggondoljuk, hogy népnevelésünk és népiskolánk nincsenek. Derüljön aztán hazánk és népünk jobb világa!“ — olvassuk még egy negyvennyolcas folyóiratban is. Az agilis, de veszedelmesen félművelt Táncsics Mihály javaslatai és kiadványai a kérdést állandóan szőnyegen tartják, Boros Mihály és mások népiratai a század végéig

folytatják a kísérleteket, közben évtizedeken át virágzik az a családi folyóirat, Pákh Albert, Nagy Miklós és Mikszáth Kálmán Vasárnapi Újságja, amelyet eddigi népművelő irodalmunk legértékesebb termékének tartunk. Különböző füzetes vállalatok is keletkeznek, főleg a hetvenes években, a kötelező elemi iskolai oktatás bevezetése után, majd a nyolcvanas években — a Wlassics-féle népkönyvtári mozgalom igényeinek kielégítésére — újabbnál újabb plánok és kedvezmények bukkannak fel: ám végül is minden erőfeszítés szétforgácsolódott, mert magasabb szervezet nem fogta össze s nem irányította céltudatosan a részint önzetlen, részint üzleti buzgalmat. De legalább világosan állnak előttünk a sokféle próbálkozás tanulságai. Nyilvánvaló ezekből, hogy magáról oktató vagy erkölcsből csöpögő, a tendenciát túlzottan érvényesítő népi kiadványok célja nem érhető. A népi kiadvány alapformája: az egyszerű előadású, világos szerkezetű, ízig-vérig magyar szellemű, nem nagy terjedelmű, olcsó könyvecske. A szerencsés megoldás az ismeretterjesztő kiadványoknál is elsősorban nem a kiszemelt író szaktudományán, hanem előadó készségén fordul meg. A szórakoztató jellegű, szépirodalmi részt illetően pedig az általános tapasztalat az, hogy többnyire meddő minden ad hoc írói beállítás; az igazán jó népi olvasmányokat a meglévő irodalmi készlet hozzáértő kézzel történő, gondos kiválogatása szolgáltatja. Ilyen módon akár a naturalistákat is közvetíthetjük az alacsonyabb műveltségű rétegekhez, melyeknél pedig, mint tudjuk, az írott szónak jóval kényesebb a rezonanciája, mint az átlagos olvasónál. Természetes, hogy a nevelő értékű, nemzeti ponyva tényleges sikere, minden tartalmi és formai tökéletesség mellett is, csak akkor remélhető, ha egészen alacsony árak lehetővé teszik, hogy a kevés pénzű vásárló ugyanolyan könnyen jusson hozzájuk, mint az egyéb ponyvához: a tíz és húsz filléres sárga füzetekhez, detektív- és kalandregényekhez hasonló nyomdai szeméthez. A kalendáriumok, Árgirus- és Markalf-históriák, betyár- és rablótörténetek elterjedtségének legfőbb magyarázata a két-három garasos olcsó ár volt s a fürge vásári terjesztés. Amikor egyszer Kossuth Lajos is nyilatkozott az emigrációban e kérdésről, találoán utalt arra, hogy népünk nem azért kap annyira a ponyvairodalom kárhozatos termékein, mert ízlése romlott, hanem azért, mert azokhoz egy pár krajcárért és igen könnyű szerrel hozzá juthat. Hiszen magában a ponyva-termék vásárlásában is a nép szellemi táplálék utáni vágya nyilatkozik meg és ennek az ösztönének enged, amikor megveszi és elolvassa azt, ami legkönnyebben kerül keze ügyébe. A vásári ponyvára rossz helyett jó olvasmányt kell vinni, tanácsolja Kossuth. Szeget szeggel. A hason-szenvi gyógymód e járványos betegségnél is legsikeresebb. Ezzel a találó hasonlattal világítja meg felfogását: „A jó másolásnak megvan a maga közönsége, mely megadja a forintot; de biz a négy krajcáros rossz bort forintos máslással nem, csak négy krajcáros jó borral lehet a vásárról leszorítani.“

Mindezen tanácsok, kísérletek és tapasztalatok ellenére sem tudott kialakulni politikai, üzleti és egyéb okokból egy olyan kiadványsorozat, mely rendszeresen kielégítette s tovább fejlesztette volna a népi tömegek szellemi igényeit. Nekünk, akiknek régóta szíven fekszik a kérdés (ld. e sorok írójától a M. Szemle 1936 jan., a Néptanítók Lapja és a Pestvármegyei Népművelés 1935—36. évf. számait), különös örömet szerez, hogy az utóbbi években egyszerre több irányból hoznak olcsó népi könyveket forgalomba. Ilyenek a kultuszminisztérium kiadásában nemrég külön sorozatcím nélkül megindított kiskönyvek, amelyek kizárólag hivatalos népkönyvtári szükségleteket óhajtának kielégíteni. A népművelés hivatalos szervein kívül lelkes fiatalok is tervbe vették a falusi szegény embereknek jó könyvekkel való ellátását. Ebből az elhatározásból jött létre a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szövetségének derék mozgalma, amely az 1939. évi könyvnapon indult meg a „Magyarok Könyvtára“ öt kötetével; bár szerzőik nem egyformán helyesen ismerték föl feladatukat, sajnálnék, ha ez a vállalkozás is félbe maradna. Legújabbán még egy kiadványsorozatról számolhatunk be, a „Nemzeti Könyvtáriról. Ismerve szervezetét s eddig megjelent hét füzetét mérlegelve, úgy találjuk, hogy igen szerencsésen közelíti meg az

annyiszor sürgetett magyar népkönyv típusát. Száz év keserves újrakezdései után nem lehet eléggé óhajtunk, vajha e vállalat megvalósíthatná kitűzött céljait, a húszfilléres nemes ponyva száz meg száz különböző füzetének tízezreit juttatva el a magyar falvaknak oly mostohán nevelt népi tömegei közé.

Amilyen kitűnő eszköze a jó népkönyv a legelső rétegek szellemi nevelésének, épp olyan kiváló alkalom lehet a könyvnap a városi olvasó tömegek irányítására. Sajnos, a könyvnap eddigi tíz éve alatt nem hogy megvalósította volna a hozzáfűzött reményeket, hanem néhányszor annyira eltávolodott kitűzött céljától, hogy már-már létjogosultságát is veszélyeztette. A könyvnap feladata szerintünk az igazán szép és jó magyar könyv megismertetése és megkedveltetése azzal a városi tömeggel, amely máskor különböző okokból nem jut ilyenhez. A könyvnapot nem a bibliofilok számára találták ki; nincs szüksége könyvnapra sem a könyvmolynak, sem a rendszeresen olvasó keveseknek; a könyvnapot annak a kulturális kérdésekkel ritkán érintkező rétegnek rendezik, amelyet csak bizonyos ünnepi külsőségek között — a könyv „élő tárlatán“ — lehet meghódítani az irodalom ügyének. Nyilvánvaló, hogy nagy tömeg számára tömegcikket kell produkálni; számolni kell természetesen e tömeg teherbíró képességével is, valamint azzal, hogy ez az irodalmi értékviszonyok tekintetében meglehetősen tájékozatlan. A könyvnap ilyen értelmezéséből önként következik, hogy a könyvnap kiadványoknak irodalmunk gondosan megrostált, legjava értékeiből kell kikerülniök, régiből és újból egyaránt; semmi esetre sem lehetnek tehát az egyes kiadók éppen soron következő, csupán könyvnap pólýaszalaggal megkülönböztetett kiadványai. Nem célszerű, hogy 4—5 kötetnél több foglaljon helyet a könyvnap kiadvány sorában. Aruk ne haladja meg a 2—3—4 pengős határokat, összesen ne kerüljenek 12—15 pengőnél többbe. Ilymódon tíz év alatt testet ölthet a jámbor frázis, s minden magyar család asztalán helyet foglalhat az a 40—50 könyv, amelynek igazán egyetlen magyar otthonból sem volna szabad hiányoznia! E szempontok az írói, kiadói és közönség-érdeket egyformán kielégítenék. Az író és a kiadó állandóan fejleszthető új közönséghez jutna, a közönség pedig végre egyszer egy évben olyan könyvanyaghoz, amilyent nem pusztán üzleti érdek, hanem céltudatos szellemi vezetés szánt neki. E célból a könyvnap az eddiginél ötletesebb és szélesebb rétegeket megmozgató propagandát is megérdemelne. Az autogrammosztó „ügyeletes“ írók és színésznők mellett olyan más tényezők is segíthetnének, amelyeknek talán inkább módjában állna felrázni a társadalom lelkiismeretét. Mindenképpen helyes intézkedés pl. a könyvnap méltatása az iskolában, de ez a propaganda is csak akkor volna eredményes, ha egyidejűleg gondoskodnának olyan könyvnap kiadványokról (a magyar ifjúsági irodalom klasszikusai!), amelyeknek olcsó ára lehetőleg az egész tanulóifjúságot bekapcsolná a könyvnapok eleven vérkeringésébe.

Az olcsó könyvek, kolportázs-könyvek és könyvnap kiadványok problémái közönség szempontból szorosan összefüggnek irodalmi kritikánk bajaival. A kritika újabban teljesen hitelét veszítette, ma már mindenki önhatalmúlag kritikussá tolja fel magát. A nagyüzemmé vált sajtó viszi a vezérszólamat részint felületes, elfogult, pajtáskodó, részint soronként fizetett reklámkritikáival, a műfaj e veszedelmes fagyöngyeivel. A közös lap- és könyvkiadó vállalatok pedig arról is gondoskodnak, hogy újságkiadványaikban kizárólag saját íróik és saját könyveik jussanak ismertetéshez (Singer és Wolfher: Új Idők; Légrády: Pesti Hírlap stb.), hogy a jámbor előfizető csak az ő íróikban lássa a magyar Olympus szabadalmazott koszorúait. A kritika pedig közben önkéntes számkivetésben él igényesebb folyóirataink hasábjain: egy-két magasabb szigeten... Ilyen viszonyok között hasznosnak

tartjuk egyik új folyóiratunk, a Magyar Kultúrszemle célkitűzéseit, amely lehetőleg minden könyvújdonságot nyilvántartva legalább kitekintésre ad alkalmat a tájékozódni is akaró olvasónak.

Vessünk végül egy futó pillantást a könyvkiadási gondok harmadik csoportjára: a kiadónak egymás közötti problémáira. Legfeltűnőbb baj az együttműködés hiánya, üzletileg érthető, de magasabb szempontból kiadásunk ügye vallja kárát. Kooperáció helyett konkurrencia: a szakma egyik nemzetközi és nálunk is régi rákfenéje. Nézzük csak meg a századforduló magyar bibliográfiáját: ahány történeti díszmű, lexikon, remekírók sorozata — szinte mind egymást falja fel. Egy kiadónak volt egy ötlete, másik három rávetette magát s egy kitűnő munka helyett lett három rosszul sikerült. És amilyen mohón osztoznak napjainkban ötletszegény írók egy-egy kipattant témán, épp oly buzgón sajátítanak ki némely kiadók is pl. egy-egy könyvtípust, külső-belső tipográfiai, formai megoldásában, ahelyett hogy a szép és jó magyar könyv továbbfejlesztése érdekében saját fantáziájukat erőltetnék meg kissé ... Ám a könyvek külső kiállítása miatt is joggal illetheti zokszó egynémely kiadónkat. A magyar kiadványok egy része nemzetközi kiállításokon is méltán képviseli ugyan a hazai nyomdaipart és könyvművészetet, de — ez a kisebbik rész. Főleg bizonyos vidéki nyomdáinkra alaposan ráferne egy kis tanulás; technikájuk primitív, ízlésük fejletlen. Könyvcomozó szenvedélyük nem ismer határt; valósággal tobzódnak a különböző virággirlandos fejlécek, mitológiai műtyürek és geometriai figurák halmozásában. Betűkészletük olykor meglepően gazdag szépmetszésű fajtákban, annál vigasztalanabb sajtóhibáktól hemzsegő gondatlan nyomásuk. Pedig vidéki nyomdáink száma (387) meghaladja a fővárosiakét (336) s bizonyára csak selejtes munkájuk az oka, — tisztelet a kevés kivételnek! — hogy ezzel szemben a magyar könyvtermeléshez mindössze egyötödrészben járulnak hozzá.

Nyomdának, kiadónak, kereskedőnek tehát épúgy megvan a maga tennivalója a magyar könyv körül, mint írónak és közönségnek. Érdekeik összefonódnak; a közös útról kölcsönös veszélyek nélkül egyik sem térhet le.

BISZTRAY GYULA

NÉPRAJZ ÉS KÖZMŰVELTSÉG

TÖPRENGVE ÉS NEHÉZ SZÍVVEL forgathatja az olvasó Gyórfy István utolsó megjelent könyvét, mely a Táj- és Népkutató Intézet kiadásában jelent meg s a néphagyomány és nemzeti művelődés összefüggésének problémáival foglalkozik.¹ Mennyi terv, mennyi gondolat, értékes, megvalósításra váró javaslat! A professzor, ki néprajzi és művelődéspolitikai programjának e foglalatával megajándékozta nemzetét, nem él már s gondolatainak, javaslatainak esetleges megvalósulásán sem örvendhet. Éppen ezért, ha a néprajz és a művelődéspolitikai összefüggéséről beszélünk, első szavunk a tiszteletadásé és háláé a magyar néprajztudomány új nagy halottja előtt. Ha az alatt következő fejtegetések nem is mindenben követik az ő gondolatmenetét, felfogásom mégis igen sokat köszönhet neki.

Az utóbbi kétszáz esztendő történetében a néppel és népi művelődéssel, kultúrával foglalkozó magyar művekben és tervekben két egymással szembenálló gondolkodás, ellentétes érték szemlélet küzdött. Amíg a nép és a magyar művelődés viszonyán gondolkozó Tessedik Sámueltól kezdve a

¹ Gyórfy István: A néphagyomány és a nemzeti művelődés, Budapest, 1939.

nép fölemelésén, műveltségi szintjének, tudatvilágának megváltoztatására törekedtek, addig a néprajz művelői s a népi hagyományok kutatói éppen ellenkezőleg a magyar művelődést szerették volna a paraszti kultúra alkatához, belső természetéhez idomítani. Ha Tessedik írásait, Berzeviczy Gergely megrendülését, az erdélyi magyarság és a robot kérdésein elmélkedő Hetényi János könyveit figyeljük, munkáikban rokon hangot fedezhetünk fel Széchenyinek sürgetéseivel, a magyar parlag kiművelésére irányuló gondolatmenetével, Eötvös József koncepciójával. Mind e munkákból az a sürgetés hangzik ki, hogy parasztságunk felszabadítása, magasabbra emelése csakis kiművelésével, a régi és lehúzó hagyományok megszüntetésével érhető el: így lesz szabad polgár és önálló munkás, vállalkozó a magyar, így alakul át jobbá a falu képe. Némelyikük, mint Tessedik, Fábián, Hetényi, valóságos haraggal szólnak a paraszti hagyomány mindent megkötő erejéről. Velük szemben a gyűjtők, a néprajz művelői, akár Erdélyi, akár Kriza, vagy még a késői utódok is, úgy találták, hogy a régi paraszti kultúra annyira egységes szellemű, önmagában oly zárt és tökéletes egész, hogy inkább az egész magyar művelődésnek mintája s alakító elve lehetne s nemzeti szellemünk kibontását népünk kulturális alkatához kellene igazítanunk. Régi ellentét, ma sem szűnő disputa. Sokszor csodálkozva tapasztalhatjuk egy-egy munkában e szélsőségesen ellenkező elvek elkeveredését, másutt lanyha kiegyezését: a látszólagos megegyezések mögül azért nyomban előtűnik a belső ellentmondás.

Mások nem foglalnak el ennyire szélsőséges álláspontot. Így neves művelődéspolitikusaink közül többen is a magyar öneszmélést állítva művelődési gondolatrendszerük középpontjába, — mint Kármán, Schneller, de legmélyebben és legegényibb módon Imre Sándor — kikerülték az imént vázolt ellentétekből adódó veszedelmeket s csak azt vizsgálták, hogy nemzeti művelődésünk mennyiben lehet önelvű és magyar, de népünk fölemelésének szükségét nem is tekintették kérdésesnek, valamint azt sem, hogy művelődésünknek jellegében magyarnak kell lennie s a népi, nemzeti sajátosságokat szem előtt kell tartania. Ugyancsak Szekfű Gyula történeti és politikai gondolatvilágában, mind hangsúlyozottabban az utóbbi esztendőök folyamán, a magyar parasztság döntő nemzeti jelentősége domborodik ki szemben vezető osztályainkkal. De ő sem arra gondol, hogy a nemzet néppé váljon; inkább azt szeretné, ha a nemzet irányításába a magyar parasztság végre döntő súllyal beleszólhatna és a művelődési és gazdasági viszonylatokban a nemzetvezetés nehéz feladataiba belenövekednék.

Úgy gondolom, hogy fejtegetéseim ez utóbbi felfogás végső következéseit szem előtt tartva, kibékíthetik a népi és urbánus művelődéspolitikai belső ellentéteit: Reménytelen és kalandos vállalkozás lenne egypár oldalon kibontani a néprajz és a művelődéspolitikai összes kérdéseit, de tán néhány alapszempontra és elvre s néhány gyakorlati követelményre sikerül rámutatnom. Az itt következők szándékkal nem számolnak pénzügyi és adminisztrációs nehézségekkel, a megszokás történeti, hivatali és lélektani akadályaiival, hisz akkor írni sem lenne érdemes róluk. Különben is jórészt régi és többször hasztalanul hangoztatott kívánsága néprajztudományunknak. Mégis: a kedvezőtlen kilátások nem vehetik el bátorságunkat.

Ha nem érthetünk is egyet azzal a gondolatmenettel, mely a néprajz és nevelés kapcsolatait vizsgálva egyedül a néprajzban látja azt az egyetemes és középponti elvet, amely középiskolai oktatásunk alapja lehetne, tagadhatatlan, hogy magyar nevelésünk egyik vezető elvévé kellene emelnünk a népi kultúra tanításait. Tantervünk kényszerű és keserves egyezség az egyetemes értékek és a napi praktikumok között: örök értékeket,

végső elveket és mindennapi tudnivalókat, e világ dolgaiban való eligazodást egyként kell tanítania az iskolának. Egyik kutatónk, Bálint Sándornak igaza van abban, hogy toldozgatással e kényszerű helyzeten nem javítunk, új meg új tárgyak betömődését sem a tanárok, sem a növendékek nem bírják; viszont nem hisszük, hogy az új tanterv egyetlen rendelkező elve, mint ő gondolja, a néprajz lehetne. Az egyik mindenesetre s különös szűkkeblűség lenne a szabadkézi rajz, ének, torna s egyebek mellett éppen a néprajznak nem találni helyet iskoláinkban. De itt különben sem egy újabb tantárgy beerőszakolásáról van szó. Minden oktatásban az elemi fokon túl, felfogásom szerint, három alkotó elvnek, egyetemes érvényű világnak kell hatnia: az antik, a keresztény európai és a népi humanitásnak. E körökből kieső minden más tantárgy szerepe és jelentősége a helyi igények és szükségletek szerint változhat.

Tekintsük e tételt közelebbről. Kétségtelennek látszik előttem, hogy bizonyos gyakorlati tudnivalók és reáliák mellett a nevelés végső célja mégis az, hogy az embert a humánus legmélyebb s legtisztább eredményeivel, végső értékeivel megismertesse s ez értékek tisztelésére tanítson: a humanisztikus oktatás hívei előtt ez sohasem volt kétséges. Nem kétséges a népi kultúra ismerője előtt sem. De amilyen számtalanszor bebizonyították, hogy Európa s egész mai művelődésünk az antik hagyományon s az európai kereszténység magas kultúrájának eredményein épül s minden mai tett, legyen az irodalmi, matematikai, technikai vagy politikai, ez előzmények nélkül elképzelhetetlen vagy elhibázott, annyira szokatlannak tűnhetik, hogy a paraszti kultúrában is az előbbi kettőhöz hasonló végső értékek revelálódhatnak. Pedig ez az igazság. A népi kultúra is egy sajátos, zárt s a maga keretei között tökéletes rendje az ember kultúrateremtő igyekezetének. Hagyományában, hiedelemvilágában, szokásainak szigorú törvényeiben, szellemi kultúrájában, gazdálkodási módjaiban és tárgyi javaiban a világgal szemben való állásfoglalásának az antikhoz és keresztényhez mérten egy harmadik, minden bizonnyal primitívebb, de ugyanolyan egyetemes és következetes magatartása és szelleme fejeződik ki. A régi paraszti kultúra alkotásában és alkotásaiban kifejeződő egyetemesség és humanitás a legjobb nevelő eszméket szolgáltatná a magyarság és nemzeti öntudat kifejlesztéséhez iskoláinkban. Az a nevelői rendszer, mely az antik hagyomány és az európai — benne tehát a magyar — magas kultúra mellett a népi kultúrát és a paraszti életformát is megismertetné a növendékekkel, mindennél jobban szolgálhatná művelődéspolitikánkban a társadalmi megértés és a magyar öntudat fontos kívánalmait.

Mit jelent mindez a gyakorlatban? Hogyan képzeljük el a megvalósítást? Nem azzal a könnyű megoldással, hogy X-iknek a néprajzot is beállítjuk a középiskolai, tanítóképzői stb. oktatásba heti egy-két órában. Ellenkezőleg: különösen hangzik, de szerintem néprajzra mint külön tantárgyra, nincs is szükség. A néprajz legyen minden magyar vonatkozású tantárgynak szerves része: történelemnek, földrajznak, magyar nyelvtani és irodalmi tantárgyainknak. Tehát a történelemtanításban az eddiginél sokkalta részletesebb módon s nemcsak a honfoglaló magyarság képével kapcsolatban a magyar parasztság történeti sorsával, életének történeti változásaival külön fejezetek foglalkozzanak a tankönyvekben is, a tanmenetben is. Hiszen például csak a magyar paraszti státusban végbement történeti alakváltozatok: nomádok, rabszolgák, jobbágyok, paraszti rendek, a mai átalakulás típusai a történelem és a magyar társadalom legfontosabb kérdéseihez kapcsolódnak. Ugyanígy a földrajzi órák, emberföldrajzi órák a magyar településformák bővebb analíziseit adhatnák, — a magyar tanya-rendszer különvált s bölcs települési s termelői rendjéről épp Györffy s

utána újabb nagy monográfiák szólnak — a magyar vidék, mezőváros, kertés város is megkapná a rangját; ezekhez a fejezetekhez vonhatnék a tárgyi néprajz gazdag anyagát is; a rajzoktatás a népi diszitóművesség anyagával ismertetné meg a tanulót. A magyar nyelvtani órák bővebben s megbecsülöbben foglalkozhatnának a tájnyelvekkel, sőt e révén a helyi tájnyelvi kutatásba mint első adatszolgáltatókat, bevonhatnék a középiskolákat. Ezer olyan részlet van, — gondoljunk Beke Ödön virág- és állatnévkutatásaira, melyhez számtalan adatgyűjtő munkatárs kellene, ahogy van is északi országokban — melyhez e fiatal munkatársak is elegendők, legalább is első híradónak a további szakkutatás számára. A szellemi néprajz anyagát, a népköltés csoportjait és a szokások világát a magyar irodalmi oktatás anyagába kellene évenként beosztani, kezdve a népdallal mint népköltésünk legkevésbé bonyolult szerkezetű elemével. (Csak zárójelben említem, hogy már körülbelül száz néprajzi hangfelvételünk van az ország minden tájáról: minden fokú oktatás számára kitűnő segédeszköz. Ha a modern nyelvtanítás lemezeket használ, a magyar néprajz is érdemelne annyi modernséget.) Az énektanításban Kodály jelentős agitációja és szépséges kórusai nyomán már jó eredményeket mutathat a tanári munka. Ez a részlet is biztató példa lehet a jövőre.

Ha ilyen módon illesztjük be a néprajz tanítását, az nemcsak egy tantárgy elhelyezésének a gondjait hárítja el, hanem sokkal inkább alkalmas arra, hogy megértessen a tanítvánnyal a legkülönbözőbb órák keretében egy fontos nemzeti igazságot: a magyar történelemnek és a magyar művelődésnek elválaszthatatlan részese parasztságunk is. De a fent vázolt javaslat több praktikus és elvi követelményt foglal magában. Elsősorban elengedhetetlenné teszi, hogy az egyetemi oktatásban a néprajz ne csak egy egyetemen kapjon tanszéket, hanem lehetőleg mind a négy egyetemünkön tanítsák, akárcsak megbízott előadókkal is. Érthető lenne, ha angol, vagy német egyetemek a honi néprajznak csak egy katedrát állítanának: ott az élő népi anyag nagyjából kipusztult már; de nálunk, ahol sok helyütt a gyűjtőmunka még mindig kötetekre való eredményt hoz, ahol a parasztság élete épp most fordul újabb alakváltozatába, indokolt a néprajztudomány erősebb megszervezése. De nem a tudományos kutatás nagy lehetősége igazolja ezt egyedül, ha jó is lenne elgondolni, hogy a budapesti egyetem a budapestkönyéki, palóc és csallóközi anyag gyűjtését, rendszeres feldolgozását, a szegedi a Duna-Tisza közét, a pécsi a Dunántúl anyagát, a debreceni pedig a Tiszántúlt és Kárpátalját vállalná munkájául: A tudományos kutatás döntő szempontjai mellett nem kevésbé jelentősek a középiskolai oktatás s az egyetemes nemzetnevelés szempontjai. Ha a középiskolai tanításba intenzívebben be akarjuk vonni a néprajz tanítását, akkor a néprajzot tanárvizsgálói tárggyá kell minősíteni a magyar, történelem és földrajz szakok kiegészítéseképpen. Enélkül a középfokú oktatásba a néprajzot nem lehet bevonni s az egyetemi hallgatóság érdeklődését is elsősorban a vizsgatárgyak kötik le. Viszont ilyen módon tán számtalan érdeklődést fordíthatunk a néprajzi kutatás felé és éppen a vidéki tanárság sokszor nehéz szellemi helyzetében eszközt és lehetőséget adunk a további tudományos kutatásra, szellemi érdeklődésének fejlesztésére. Így a vidék-kutatás, táj-kutatás és a néprajzi gyűjtőmunka a négy egyetem növendékei révén vidéki góccokat is létesíthetne, az önképzőkörök munkájának újabb s az 1848-as megindulásokhoz hasonlóan méltó területet adhatna. Tanártól, tanítványoktól függetlenül, hogy a néprajz melyik területét választanák és természetesen a tájéktól: válogatásra még mindig sok a lehetőség.

Arra most nem kívánok bővebben kitérni, hogy a tantervnek ilyen átalakítása milyen további következményekkel jár a tankönyvek anyaga,

a tanmenet beosztása szempontjából. Azt is fölösleges külön kiemelni, hogy mindezek mutatis mutandis vonatkoznak a polgári iskolai, tanítóképzői stb. tanításra és tanárképzésre is. Ezek már olyan részletkérdések, melyeknek megvitatása nem is illenék e rövid tanulmány keretébe. Maga az elv világos és a belőle levonható következtetések további fejtegetése pedagógia szakkérdés.

Nem mintha az eddigieket akarnám utólag lebontani, csak megjegyzem, hogy a néprajznak külön tárgyként való beillesztése és külön tanári fősztaktárggyá minősítése (szakvizsga-kötelezettséggel) sem járna más következményekkel, de mégis a fentebb vázolt megoldás mellett a nagyszámú praktikus előnyön kívül az organikusabb nevelői felfogás is szót emelhet. A követelmény azonban mindkét megoldásnál változatlan marad. S ilyen módon a papok, tanítók, jegyzők, katonai vezetők részére rendezendő tanfolyamok, ami Györffy István nyomtatékosan hangsúlyozott gondolata volt, már az egyes hivatások sajátos kérdéseivel foglalkozhatnának, hiszen az alapot már megadta a középfokú oktatás. Itt említem meg, hogy a középiskolai oktatás átalakítására Györffy is gondolt, alapelvei nagyjából egyeznek az itt jelzettekkel. Meggyőződésem szerint azonban a néprajz és a magyar művelődés, művelődéspolitikai viszonyában is az egyetemi és középfokú oktatás kérdésében elfoglalt álláspont a döntő: minden további ennek az oktatásnak jellegétől, minőségétől függ. Honi néprajztudományunk, gyűjtőmunkánk fejlődése éppúgy, mint az öntudatos magyar nemzedékek kiművelése. Enélkül a tudományos néprajzi kutatás és gyűjtés továbbra is magára hagyott egyéni munka lesz, háttér, érdeklődő közönség, támogatás nélkül, a magyar öntudat pedig továbbra is hézagos marad jelentős pontjain. (Számptalan külföldi példát hozhatnánk fel állításaink igazolására az északi államokból, az észtek és az angol, német munkákon kívül akár nagyarányú orosz néprajzi munkálatokat is, de talán elég megemlíteni, hogy a franciáknál a néprajz s különösen a folklóre szinte új nagy romantikus korát éli. Érdemes lenne ez új mozgalom és a francia nemzeti öntudat erősödésének viszonyát kikutatni.)

Áttérve a néprajz és művelődéspolitikánk egyéb kérdéseire is, befejezésül még csak egy kérdéssel szeretnék foglalkozni. Azokra a tudományos kutató és gyűjtő intézetekre itt ki sem térek, melyeket Györffy István munkájában részletesen ismertetett és létüket, szükségességüket nyomós indokkal igazolta. A Magyar Nyelvtudományi Intézet, az Országos Néphagyományi Tanács, a Táj- és Népkutató Intézet, a Magyarságtudományi Intézet (erről különös örömmel olvastam, hisz a „Magyarságtudomány“ c. folyóirat és könyvkiadványok szerkesztőjeként mindig elsőrendű fontosságúnak véltük egy ilyen intézet megalapítását) stb. stb., mind már részben megvalósult, vagy megvalósulás előtt álló intézményei a magyar néprajzi s vele rokon kutatásoknak. Csak arra szeretnék még egyszer rámutatni itt is, hogy mindezen intézmények munkássága csak akkor lehet eredményes, csak akkor lesz elegendő munkatárs, ha oktatásunkban a jellemzett változások megtörténhetnek. Különben hamarosan még megfelelően képzett kutató sem áll majd rendelkezésre.

Talán nem lesz elítélendő és nem írják az elfogultság rovására, ha befejezésül a magyar néprajznak egyik olyan kérdésére hívom fel a figyelmet, melyet a magam kárán is közvetlenül ismerhetek. A magyar szellemi néprajz egynémely kényes kérdéséről van szó. Tudománytörténeti és egyéb természetes okok következtében Magyarországon is a leíró és anyaggyűjtő néprajzi kutatás ketté hasadt: szellemi és tárgyi néprajzi részre vált. Amíg e kettéválás során jó ideig az úgynevezett szellemi néprajz semmiben sem maradt hátrább a tárgyi néprajz eredményeinél, — a Magyar Népköltési

Gyűjtemény kötetei, Bartókék kötetei bizonyíthatják ezt — addig a legutóbbi évtizedben a szellemi néprajz terén a közlési lehetőségek — eltekintve egy-egy egyéni vállalkozástól — teljesen megszűntek. A Magyar Népköltési Gyűjtemény utolsó kötete, a nagyszalontai gyűjtés tanulságos és jó anyagával, 1924-ben jelent meg. Azóta a Kisfaludy-Társaság ilyenmű tevékenysége teljesen megszűnt és elszórt közléseken kívül alig jelent meg valami (így saját gyűjtésének egy kisebb töredéke két kötetben; terjedelemben a kiadói igényekhez s lehetőségekhez alkalmazkodva, pedig legalább öt kötetre való meseanyag van csak az én gyűjtésemben!) s nem mutatkozik a leghalványabb remény sem arra, hogy a szellemi néprajz anyagát a közeljövőben rendszeresen közzétenni lehetne. Egyetlen kivétel az Akadémia nagyszabású népdal-kiadványa, mely több éve készül már s bizonyára példamutató corpora lesz a népzenei kutatások anyagának. De mindezek a népdalok és dallamok, csak egyik s nem is a legnagyobb részét teszik népünk szellemi kultúrájának és hagyományvilágnak, ha ma — hála Kodályék munkájának — a legismertebbek is. Ott a bonyolult és végtelenül gazdag népmeseanyag, a módszeresen alig kutatott paraszti hiedelemvilág, népi dramatikus játékaink, népszokásaink világa. Tudunk kéziratlan kiadatlan és nem is értéktelen anyagról, mely évtizedek óta kiadatlanul hever több helyen is, ismerek gyűjtőket, kik szintén jó és érdemes anyaggal rendelkeznek a kiadás minden reménye nélkül. Minden tudomány az újabban kutatott és kiadott anyagon frissülhet fel, szempontjait így jobbíthatja: szellemi néprajzunkra, paraszti kultúránk legjelentősebb alkotásai-val foglalkozó tudományunkra a lassú elsorvadás veszélye vár, ha ezen a helyzeten nem történik változtatás.

S a kiadás nemcsak anyagi segítséget jelentene, nemcsak újabb anyaggal, szempontokkal gazdagodhatnék tudományunk. A közzététel ténye és lehetősége, érthetően új gyűjtőket is vonzana erre a területre, hol pillanatnyilag módfelett kevesen dolgozunk. Márpedig cáfolhatatlan tény, hogy a nép tárgyi javai tán egy történeti pillanattal tovább maradnak meg a szellemi tulajdonoknál: előbb hagyja el a nép meséit, hiedelmeit, mint gazdasági szerszámainak, gazdálkodási hagyományait. Ez pedig annyit jelent, hogy a szellemi néprajz terén a gyűjtőmunka egy fokkal tán még sürgetőbb a tárgyi néprajzénál, pedig ott is az utolsó óráknál tartunk. Ma pedig az a helyzet, hogy a szellemi néprajz terén a kutatás messze elmaradt a tárgyi néprajzi kutatások példásan megszervezett akcióinál: igaz, rendelkezésükre áll a Néprajzi Múzeum is. Nem mentesíthet azonban ez a helyzet illúziótlan feltárásától és a következmények nyomatékos hangsúlyozásától. Népünk szellemi javainak megmentésében az utolsó órákhoz érkeztünk el, s ahelyett, hogy a szellemi néprajz anyagának kutatására megfelelő intézetek, publikációs lehetőségek állanának rendelkezésre, az eddigi mulasztások miatt semmi szervezet, semmi publikációs lehetőség nincs s ennek következtében kutató is alig akad. Az Akadémiának, Egyetemnek, Néprajzi Társaságnak és Múzeumnak, Kisfaludy-Társaságnak s a többi erre illetékes fórumoknak e helyzeten változtatniok kellene. (Egyetlen vigasztalásunk, de távolról sem elegendő a rádió és a Néprajzi Múzeum közös néprajzi hanglemezyűjteménye.) Minden további késlekedés annak a kornak szégyene és bűne, mely oly szívesen hivatkozik nemzeti küldetésére.

ORTUTAY GYULA

A LÉLEGZÉS

FÖLDI LÉTÜNK két határának, a születés és a halál pillanatának egyaránt döntő mozzanata a lélegzés. Az első légvételt, az újszülött furcsa kis síró hangját éppoly aggóva várja a környezet, mint amilyen szomorú remegéssel nézi a halállal vívódónak utolsó küzdelmét az oxigénért. Első esetben a még föl nem ébredt, utóbbiban a már örökre elvesztett öntudat kíséri ezt az alapvetően fontos életműködést, amely a két fátumszerű légvétel között soha, egyetlen pillanatra sem szűnhet meg, bármilyen hosszúra mérték is a Párkák az élet fonalát. A szívdobogás és a légző izmok működése: e kettőben nem gondolható el megpihenés és e két élettani funkció tényleg az elképzeltet legszorosabban fonódik egymásba. E két életműködés látja el a szervezet legtávolibb, legapróbb kis részeit is éltető oxigénnel és gondoskodik arról, hogy az ú. n. szövetközi anyagcserének, ami nem más, mint lassú oxidáció, elégsé, egyik legfontosabb terméke, a széndioxid, a szervezetből kiküszöbölhető legyen. A „szállítás“ munkája a vérkeringésé, az oxigén és a széndioxid nagyarányú kicserélődése a tüdőben történik; az oxigén megszerzését és a széndioxid kilehelését a lélegzés végzi el.

Rendesen jobb és bal tüdőről beszélünk, a jobb és bal mellkasfélnek megfelelően; e kettő között foglalnak helyet — csúcsával balfelé fordulva — a szív, továbbá a középvonalban a nyelőcső, légcső és a legnagyobb véredények. A légcsőnek kezdetén van a gége — az a szerv, amely az agyvelő mellett a szó legnemesebb és legtökéletesebb értelmében emberi. A gége bemenetét a torok-garatúr felől szűkítik, sőt el is zárhatják a hangszalagok: a maguk csaknem primitív egyszerűségében oly tökéletes finomsággal mozgatható szervek, hogy a legcsodásabb zenét, egy Patti, egy Caruso hangját tudják létrehozni. A két hangszalag közti rést nevezzük hangrésnek.

Ha a szorosabb értelemben vett légzőszervet meg akarjuk érteni, leghelyesebb, ha egy felfordított fára gondolunk. A törzs kezdetén van a gége, ebből indul ki a légcső, amely aztán a két tüdőfélnek megfelelően két fő-bronchusra (hörgők) oszlik, majd egyre több és finomabb ágra bomlik, előbb az egyes tüdőlebenyeknek megfelelően (baloldalon 2, jobboldalt 3 lebeny van), azután egyre gazdagabb az elágazódás, míg végre eljutunk a legvékonyabb, a gallyaknak megfelelő hörgőcskéig. Ezek a tüdőhólyagocskákba vezetnek (a faleveleknek megfelelően) s e hólyagocskák alkotják a tulajdonképpeni légzőfelületet. Még a legvékonyabb kis hörgők is csak a légutakhoz tartoznak; az igazi értelemben vett lélegzés, a vér gázcseréje a tüdőhólyagocskákban megy végbe. Ezek oly kicsinyek, hogy boncolásnál szabad szemmel nem láthatók, viszont számuk oly óriási, hogy hozzávetőleges számítás szerint egy egészséges tüdejű ember légző felülete 100 négyzetmétert tesz ki. Ezzel szemben a vérben levő mintegy 25 billiónyi vörösvérttest kb. 3000 négyzetméternyi felülettel áll a gázcsere szolgálatában, amiből természetesen csak egy töredék van pillanatnyilag a tüdői vérkörben s a túlnyomó rész az ütő- és vívőerekben és főleg a hajszálerekben kering.

Az egész tüdőt egy finom, tükörfényes hártya, a mellhártya borítja, amelynek ú. n. visszahajló lapja a mellkas belső felszínét a szó igazi értelmében kibéleli, a bordákat, bordaközi izmokat és a rekeszizmot egyaránt bevonva. A tüdői és a mellkasfali mellhártya között van a mellhártyaür: ép viszonyok között csak elméletileg van jelen, de annál fontosabb a szerepe p. o. mellhártyagyulladásnál, mert az esetleg képződő izzadmány a mellhártyaürben, a két lemez között gyűlik föl.

Ennyi anatómiát előre kellett bocsátanom, hogy az ezután elmondandókat könnyebben érthessék meg olvasóim.

A szervezet oxigénszükségletének kielégítése s ugyanakkor bizonyos káros gázoknak kiválasztása — ez az elsőrangú feladata a tüdőknek. Az utóbbiak között legfontosabb, mint már említettem, a széndioxid, de nagyon gyakran szerepelnek más anyagok is, amelyek a szervezetbe kerültek, mint p. c. alkohol vagy illó olajok. A kilélegzett levegőben emellett nagymennyiségű vízpára is van. Annak tárgyalása, hogy az oxigénnek fölvétele és a széndioxidnak leadása a tüdőhólyagocskák és a hajszálerek falán keresztül milyen módon megy végbe, messze meghaladná e cikk kereteit; elég annyit megjegyeznünk, hogy a gázcserét a tüdők, a vérsavó és a vörösvérsejtek végzik. Segítségükre van ebben a tüdőhólyagocskákat kibélelő hámsejtréteg, amelynek specifikus feladata a levegő oxigénjének az elhasznált vér szénsavával való kicserélése.

Közismert dolog, hogy a lélegzés két fázisa, a belégzés és a kilégzés; mindkettő izommunka segítségével megy végbe. A tüdők szerepe a belégzéskor teljesen passzív. Amikor a belégző izmok működése következtében a mellkas tágul, a tüdők kénytelenek e mozgást követni, mert különben a mellhártyaürben negatív nyomás állna be. Milyen igaz ez, látjuk akkor, ha meg van adva annak a lehetősége, hogy belégzéskor a külső légköri levegő bejusson a mellhártyaürbe, p. o. áthatoló mellkasfali sérülésnél. Ilyenkor a beteg tüdő megszűnik a légzésben résztvenni, saját rugalmassága folytán összeesik és a mellhártyaür levegővel telik meg, ami persze a szervezet számára hasznavehetetlen. (Ezen alapszik a tüdőtuberkulózis közismert pneumothorax, azaz légmell-kezelése: a beteg oldal mellhártyaúrtát óvatosan adagolt levegővel töltik meg s így a megfelelő tüdő egy bizonyos időre nyugalomba kerül; kedvező alkalma van a gyógyulásra.)

A kilépésnek viszont több tényezője van: a belégzéskor fölemelt bordáknak önsúlyuk folytán való visszatérése eredeti állásukba, továbbá a kilégzést szolgáló izmok munkája, de ezek mellett hathatósan közreműködik a tüdők imént említett rugalmassága is.

Itt érdemes egy pillanatra megállnunk, hogy a légzési mozgásokat közelebről szemügyre vehessük. Az emberi szervezetben rendesen kétféle mozgást különböztetünk meg: olyanokat, amelyek akaratunktól függenek, és olyanokat, amelyeket akaratunkkal befolyásolni nem tudunk (p. o. a szív, a gyomor, a belek mozgása). Ez utóbbiak tulajdonképpen normális, egészséges viszonyok között nem is válnak tudatossá, így pl. a belek mozgását csak akkor érezzük, ha nagyon fokozottak és az ú. n. kólikafájdalmat hozzák létre. Szívünk dobogását is csak akkor vesszük tudomásul, ha a normális mértéket jóval felülmúlja. Viszont légző mozgásainkat nemcsak tudomásul vehetjük, hanem egy bizonyos fokig befolyásolni is tudjuk, hisz enélkül a beszéd és az ének nem volnának elképzelhetők. De a nyugodt, minden különös követelmény nélküli légzés teljes automatizmussal megy végbe, akár ébrenlétben, akár alvásakor; a légző mozgásoknak ez a csoportja tehát középhelyet foglal el a tudatos és tudatalatti izomműködések között. Ennek megfelelően a légzést kormányozó idegrendszeri központok között vannak magasabbrendűek, amelyekből akaratunknak megfelelő impulzusokat küldhetünk a légző izmokhoz, és vannak mélyebben, a nyúltvelőben fekvő ú. n. autonóm központok, amelyek öntudatunknak minden hozzájárulása nélkül végzik el kötelességüket. A kétféle központ között természetesen számos kapcsolat van.

Még érdekesebb, sőt azt merném mondani: poétikusan szép az az automatizmus, amellyel a keringő vér önmaga friss vagy elhasználtági fokának megfelelően váltja ki és kormányozza a nyúltagi légzőközpont ütemszerű idegingerületeit. Ha a vérben a szénsav fölhalmozódik, ez a körülmény önmaga a légző izmokat kiadósabb, erőteljesebb munkára készíti; ugyanilyen irányba hatnak egyéb gyógyszerként használt vagy mérgező anyagok is, mikor a légzés típusának akárhányszor egészen jellegzetes megváltozását váltják ki. Milyen finom, minden precíziós műszert megszegyenítő pontossággal működik ez a berendezés, arra nézve legyen szabad egy hétköznapi bizonyítékkal szolgálnom. E bizonyítékot valamennyien jól ismerik olvasóim is, csakhogy valószínűleg nagyon

kevesen törték rajta fejüket, oly banálisnak tűnhetett föl. Ugyebár elég, ha gyorsan fölszaladunk egy-két emeletre s máris szaporábban veszünk lélegzetet 1—2 percig. Ha pedig nagyfokú, szinte képességünk határáig megy a munkavégzés, a szpora légvétel lihegessé fokozódik és több időbe kerül, amíg a normális ritmusra száll újból alá. Mi történik itt élettanilag? A fokozott munka fokozott elégést, fokozott széndioxid-képződést jelent izomzatunkban; így aztán a keringő vér is szénsavban gazdagabb lesz és a nyúltvelőben levő automatikus légző központot izgatja, beáll a légzés megszaporodása s egyidejűleg az egyes légvételek is mélyebbek, kiadósabbak lesznek. Így viszont a széndioxid kiválasztása a tüdőben szintén gyorsabb tempót vesz föl. Ugyanezt a célt szolgálja a szív-működés egyidejű meggyorsulása is. Egyáltalában — hacsak futólag is — még egyszer hangsúlyozom azt a szoros együttműködést, amely a légző és a vérkeringési rendszer között fennáll. Nemcsak a tüdőkön átáramló, ú. n. kis vérkörre vonatkozik ez, ami elvégre önként értődik abból a tényből, hogy a kis vérkör és motorja, a jobb szívfél, kizárólag a tüdőt szolgálja, de a nagy vérkör és a tüdő fiziológiája közt is nagyon sok a kapcsolat, föl egészen a légzés és vérkeringés nyúltvelői központjaiig, amelyek tőzsomszédok.

A légzés, főleg a belégzés mély, kiadós voltát más tényezők is befolyásolhatják, így p. o. erős bőringerek. Ismerjük valamennyien saját tapasztalásból azt a jelenséget, hogy ha hirtelen hideg zuhany alá állunk, vagy akár csak hideg borogatást kapunk a mellkas körül, egyszerre mélyebb belégzést és ezután egy pillanatra légzési szünetet vált ki az erős hőinger. A testfelület hirtelen lehülése váltja ki a születés percében az újszülött első légvételeit is.

Úgy a belégzés, mint a kilégzés ép viszonyok között teljesen szimmetrikus, mindkét mellkasfélre kiterjedő, pontosan egyidejű funkció, s ezen az egyidejűségen akarattal nem is tudunk változtatni. Persze másképpen áll a dolog, ha valamelyik mellkasfél erőművi van kitéréseiben gátolva, pl. mellkasi Összenövések esetén. Érdekes módon előállhat ugyanez a helyzet reflexúton is: ha valamelyik mellkasfélben a légzési mozgások fájdalmat váltanak ki, pl. bordatörés vagy mellhártyalob esetén, akkor a beteg oldal alig vagy egyáltalában nem vesz részt a légzésben, hogy ilymódon védekezze a fájdalom ellen.

A belégzéssel egyidejűleg azonban nemcsak levegő, hanem gyakran porrészecskék vagy egyéb idegen anyagok is belekerülnek a légutakba. Ha egy ilyen idegen test a mikroszkopikusnál nagyobb, a belégzés pillanatában olyan köhögést vált ki már a gégefőben, hogy az előbb belélegzett szilárd anyag kilöködik. A köhögés t. i. a kilégzésnek egy sajátos fajtája: megelőző mély belégzés után a hangrész záródik, a kilégző izmok teljes erővel megfeszülnek, a hangrészt úgyszólván feltépik és a tüdőből a levegő óriási erővel, robbanásszerűen áramlik ki. Ez a kilégzés oly vehemensen történik, hogy a gégen át kiáramló levegő gyorsasága másodpercenként 50—100 méternek felel meg, tehát az orkán gyorsaságát a kétszereséig is meghaladhatja. Ez a nagy erővel kiáramló levegő dobja ki a gégeből vagy a légszövből az izgalmat okozó idegen testet.

Másképpen áll a dolog akkor, ha a légszöbe jutott szilárd részecskék, oly parányiak, hogy nem váltanak ki köhögési rohamot, hanem belejutnak a légszö elágazásán túl a nagyobb hörgőkbe is. Így p. o. ha vasúton vagy autón utazunk, bizony tekintélyes mennyiségű kormot, illetve porszemet lélegzünk be. Szervezetünknek igen elmés berendezkedése szolgál arra, hogy ezektől megszabaduljunk. Mindnyájan emlékezhetünk arra, hogy egy hosszabb vonatutazást követő napon az enyhe köhécseléssel fölhozott váladék tele van koromrészecskékkel. E berendezés abban áll, hogy a hörgők és légszö belső felülete ú. n. csillóhámval van kibélelve: a hámsejtek szabad felületét mikroszkopikusan finom szőröcskékhez hasonló képletek borítják, s ezeknek vibráló mozgása a gége felé irányul, úgyhogy a rajtuk megtelepedett kis por- vagy koromszemcséket lassan fölszállítják a gégeig, ahonnan az egyidejűleg termelt nyákkal együtt kiköhögjük. Ez a berendez-

kedés nem kizárólagosan emberi, sőt az ú. n. hidegvérű állatoknál, amelyeknek egyes szervei még az állat megölése után is pár óráig megtartják működés-képességüket, kísérletileg is bebizonyítható. Így p. o. ha egy békának kivágott légcsövét megfelelő vastagságú sima üvegpálcikára húzzuk föl, szabad szemmel láthatjuk, hogy a légcső kizárólag a csillóhám működése következtében pár óra alatt jó néhány centimétert mászik az üvegcsővön tovább.¹

Így érthetjük meg azt is, hogy a közismert bronchitisznél a lobos folyamat által termelt nyálka miképpen jut a finomabb hörgőcskékből be a légcsőbe és gégebe, hogy innen aztán a köhögés segélyével napvilágra kerüljön. És megérthetjük azt is, hogy a hörghurutot kísérő köhögés sok esetben bölcs célszerűségű berendezkedés, amelyet a kezelőorvos nem is szüntet meg mindaddig, amíg tényleg van értelme, azaz váladékot hoz ki.

Említsük meg itt még a kilégzésnek egy másik különleges fajtáját: a tüsszentést. Itt is explóziószerű kilégzés a lényeg, azzal az eltéréssel, hogy a levegő nemcsak a szájon, hanem részben az orrüregeken keresztül távozik, hasonlóképpen orkászerű gyorsasággal. A kiváltó ok az ormyálkahártya erősebb izgalma, amely néhány másodpercig tartó és fokozódó csiklandás-szerű érzés után a jelzett kilégzési robbanáshoz vezet. Kis gyermekekkel a felnőttek sokszor virágot szagoltatnak s buzdítóan hozzáteszik: „Hapci!“ Pedig nem a szaglóideg izgalma váltja ki a tüsszentést, hanem az ormyálkahártya érző idegére (ez annak a hírhedt arcidegnek középső ágához tartozik, amelynek zsábája oly makacs és kínos megbetegedés!) Egy illat vagy szag csak akkor okozhat tüsszentést, ha egyaránt izgatja mindkét idegnek érző végkészülékeit. Tubákoló őseink nagyon értették ezt a kettős élvezetet!

Ha már itt tartunk, legyen szabad egy rövid kitérést tennem és futólagos magyarázatát adnom annak a szokásnak, miért kívánják még ma is a tüsszentőnek „kedves egészségére!“ A mai, komoly kísérleti-kórtani alapokon fölépített orvostudomány előtt évszázadokon át uralkodott az a nézet, hogy az emberi egészség 4 főpillére a 4 testnedv (vér, nyálka, epe és fekete epe),³ a betegségek közvetlen oka pedig e testnedvek megromlásában vagy kölcsönös egyensúly-megbomlásában van. Az orr legfontosabb szerepe e nézet szerint az volt, hogy legnemesebb szervünkéből, az agyból, a megromlott nedveket levezesse és ilymódon ártalmatlanná tegye. Így a tüsszentés, mint a náthának oly gyakori kísérője, e „levezető“ szerep mellett tanúskodik — ezt vallották őseink.⁸

Mennyi levegőt használ el a felnőtt emberi szervezet egy-egy lélegzétvételkor? Természetes, hogy itt is meglehetősen tág határok vannak az egyéni ingadozások számára megadva; egy vézna, szűkmellű ember, még ha különben teljesen egészséges is, jóval kisebb követelményekkel lép fel, mint egy széles, domború mellkasú atléta. Az alant idézett számok kizárólag a nagy átlagot jelentik. Ha ezt vesszük alapul, úgy azt mondhatjuk, hogy a fel-

¹ A csillószőrök ellenére is igen finom por- vagy koromrészecskék belejutnak a légcső és a hörgők falán keresztül a nedvkeringésbe. Ezeknek lekötésére szolgálnak a főbronchusok elágazásai körül fekvő nyirokcsomók, a hibás elnevezésükön közismert hilusmirigyek. Ezek a szó szoros értelmében átszűrrik a keringő nyirkot (lymphát) és a benne úszó finom kis szilárd részecskéket lekötik. Ezen állítás igazsága mellett tanúskodnak a boncolások tízezrei; érdekes, hogy p. o. dohánygyári munkásoknál ezekben a nyirokcsomókban dohányport, vasesztergályosoknál finom vasreszeléket, kőfaragóknál mikroszkópius mészport lehet találni.

² Innen vezették le a négy alapvető temperamentumot: sanguinikus (sanguis = vér), phlegmatikus (phlegma = nyálka), cholericus (cholé = epe) és melancholikus (melaina cholé = fekete epe).

³ A franciák még ma is gyakran használják a „rhume de cerveau“ kifejezést. A XVII. század francia précieuse-ei, akik a „durva és közönséges“ szavakat előkelő és finom kitételekkel akarták helyettesíteni, az orrnak „récluse de la cervelle“ (az agy zsilipje) nevet adták.

nőtt ember az Öntudatlan, automatikus, egyenletes légzéskor félliter levegőt szív be és ad vissza egy-egy be- és kilégzés alkalmával. Természetesen ez a szám nem jelenti a tüdők teljesítőképességének felső határát, sőt nagyon messze van attól. Még egyszer ismétlem: a félliteres átlag a minden emóciótól és minden szándékos befolyásolástól mentes, nyugodt légzésre vonatkozik. Ezen felül azonban a mellkas még nagy mértékben tud tágulni, úgyhogy a tüdők erőltetett, mély belégzéskor még másfél liter levegőt képesek a már megadott mennyiségen felül beszívni. Ugyanez áll a teljes erővel véghezvitt kilégzésre vonatkozólag: a nyugodt kilégzés után szintén kb. másfél liter levegőt tudunk a tüdőkből kilégző izmaink teljes működésével kiszorítani. Az a légmennyiség tehát, amelyet a spirometer nevű készülékkel mérünk le s amely a tüdők maximális be- és kilégzését jelenti, három részből áll: a legmélyebb belégzéskor beszívott másfél literből, a nyugodt és bizonyos fokig felületes légzés félliteréből és a teljes kilégzés újabb másfél literjéből. Nagy átlagban tehát a tüdők kapacitása 3 és fél literre tehető.

Ne higgyük azonban, hogy a legerősebb kilégzés után is sikerült a tüdőkből minden levegőt kisajtolnunk. Minden erőlködésünk ellenére is még kb. 1— $\frac{1}{2}$ liter levegő bentmarad a tüdőkből, — ez a maradék- (reziduális) levegő. E körülménynek élettani szempontból is nagy jelentősége van, de fontos a törvényszéki orvostan szempontjából is, mert azt jelenti, hogy azt a tüdőt, mely egyszer már lélegzett, többé levegőtlené semmiképpen nem lehet tenni. Megdönthetetlen bizonyítéka tehát annak, hogy egy újszülött tényleg holtan jött-e a világra vagy nem.

Talán érdekelni fogja még olvasóimat az, hogy a tüdők a belélegzett levegőből mennyi oxigént adnak át a vérkeringésnek? A meghatározás nagyon könnyű. A földet körülvevő levegő oxigéntartalma, mint tudjuk, kb. 20%, a kilélegzett levegőé pedig 16%, tehát a belélegzett élely egy ötödrészt veszi föl szervezetünk. (Ezzel szemben a széndioxid mennyisége a belélegzett levegőben mintegy $\frac{1}{2}$ %, a kilélegzettben pedig 4— $4\frac{1}{2}$ %. A nitrogénnek, a levegő eme főalkatrészének a légzés körül semmiféle szerepe nincsen.)

A megadott számokból látjuk, hogy a tüdők a belélegzett oxigénnek egyötödrészt használják el, úgyhogy ha valamely okból a szervezet élelyszükséglete fokozódik, bőven van azt honnan kielégítenie, normális vérkeringési viszonyokat tételezve fel. A közismert tiszta oxigénbelégzés jelentősége akkor áll teljes mértékben előttünk, ha a tüdő vérköre nem működik kifogástalanul és a szervezetet a szénsavfelhalmozódás veszélye fenyegeti.

De van egy másik eset is, amikor a közönséges légköri levegő nem képes a szervezet igényeit kielégíteni, s ez az a probléma, amely az emberiséget 1—2 évtized óta egyre fokozottabb mértékben érdekli, amióta ugyanis a repülés mind nagyobb teret hódít. Igyekezni fogok e kérdést lehetőleg világosan érthetővé tenni.

Mindnyájan tudjuk, hogy a földgömböt borító levegőréteg egyenes arányban ritkul azzal a magassággal, amelyre a földtől eltávolodunk s természetesen ugyanezen arányban fogy az oxigén abszolút mennyisége is, habár a levegő százalékos összetétele ugyanaz marad. Régóta ismert tény az, hogy már 1200—1500 méter magasságban a szervezet az élely megfogását megérzi, és olymódon védekezik, hogy a vörösvérsejteket nagyobb mennyiségben dobja be a vérkeringésbe, egyrészt a tartalékokat mozgósítva (p. o. a lépből), másrészt gyorsítva a vörösvérsejtek termelésének tempóját. Ugyanakkor szaporodik a légvételek percnkénti száma is. Mindez eleinte a legkisebb szubjektív tünet nélkül megy végbe; valamivel 4000 méteren felül érzjük el azt a határt, amelyen belül érzékszerveinknek és értelmi képességeinknek minden zavar nélkül tudja szervezetünk az oxigénhiányt kivédeni. Ez az ú. n. kritikus határ egyénenként nagyon változó és sokat tesz itt is a megszokás; mindenesetre azonban ezen a kritikus határon túl már szükségessé válik a tiszta oxigén belélegzése.

10.000 méter körül és ezen felül már ez sem elég, hanem az oxigént fokozott nyomással kell a szervezet rendelkezésére bocsátanunk, ha nem

akarjuk az egész organizmus csődjét okozni. Természetesen más a zárt-gömbű sztratoszférarepülés esete.

De nem kell ilyen véletekig mennünk. A nem-aklimatizált ember már 4500 méter magasságban megtanulja azt, mi a „hegyi betegség“. Fáradtság, fejfájás, kínzó szívdobogás és lihegő légzés, szellemi eltunyulás, majd émelygés, hallucinációk, öntudatlanság jellemzik ezt az állapotot; e tünetek mind egy csapásra múlnak el oxigén-belégzés alkalmazásával. Persze még könnyebben lép föl ez az állapot, ha szervezetünket ilyen magasságban munkavégzésre kényszerítjük, ezáltal még fokozva amúgyis kielégítetlen élenyükségletét.

Ez az a pont, amelyen földünk legmagasabb csúcsának, a Mount Everest-nek megmászása mindezeidig megtört. Az emberi szervezet bizonyos határokon túl még alkalmazkodni sem tud. Mert nagy különbség van a között, hogy repülőgépen a 8840 méter magas csúcsot már átrepülték, vagy pedig hogy azt turisztikai célul tűzzük ki? Pedig — állítólag — éppen a hegymászás szempontjából a Mount Everest nem támaszt olyan nehézségeket, mint p. o. a Matterhorn. De ezt az aránylag könnyebb küzdelmet az embernek 8800 méter magasban kell megvívnia, s itt elérkezik ahhoz a határhoz, ahol nincs tovább. A legutolsó angol expedíciónak leírása igazán drámai erővel nyűgözi le az olvasót. Hiába állították össze a hegymászókat a világ legelső turistáiból, hiába válogatták ki a döntő rohamra a kísérőket a tibeti fennsík legedzettebb fiatal emberei, az „oroszlánok“ közül! Hiába követtek el mindent, hogy az utolsó 2000 méteren felül 2—2 napos szakaszokban adjanak időt a szervezetnek az aklimatizálódásra, mindenütt pihenő „tábor“-okát állítva fel: eljutottak odáig, hogy bár a kitűzött cél alig 500 méter emelkedést kívánt sírna és szinte lankásan emelkedő hómezőn: vissza kellett fordulni! Oxigéntartály nélkül a feladatra vállalkozni lehetetlenség volt, viszont a készülék súlya elbírhatatlan munkatöbbletet jelentett abban a magasságban, amelynek kiindulópontjához a tibeti „oroszlánok“ fejeként 10—10 font (5 kg) súlynál többet nem voltak képesek fölszállítani. A büszke hegyóriás nem hagyta magát meghódítani!

Vájjon van-e a belégzésnek is a normálistól elütő formája? Még egyszer hangsúlyozom: egyik előfeltétel az, hogy a szív és vérkeringés kifogástalanul működjék, hisz különben a kórtani megfontolások egész sorozatával kellene olvasóimat untatnom. Sőt tovább megyek: még azokra a példákra sem terjeszkedhetem bővebben ki, amelyeknél a belégzés akadálya a gégében levő kóros folyamattól származik; ilyen a szülők által annyira rettegett torokdiftéria, amely ráterjed a gégére és hangszalagokra s a gyermeket megfulladással fenyegeti. Ugyanezt a képet idézheti elő egy kukorica- vagy rizskásaszem, amelyet meggondolatlan hebehurgyasággal valaki rosszul nyel, vagy pláne belélegez, mire az a hangrés fölött megakad. A kínzó köhögési roham mellett az illető elkékül, belélegezni alig tud, s azt is sípoló hanggal, szörnyű erőlködéssel! Ha a köhögés nem képes az idegen testet kilökní, akkor ajánlatos minél gyorsabban gégeorvost hívni, hogy gégetükör ellenőrzése mellett eltávolítsa az ilyen testet, mert ha a mag vagy rizszem átesik a hangrésen és bejut valamelyik főbronchusba, nagyon komoly komplikációknak, sőt azonnali fulladásnak is lehet okozója. Ezért okosabb dolog evés közben nem sokat beszélni és nevetgélni, kivált ha aprómagú gyümölcsöt vagy száraz süteményt eszik az ember.

A megnehezített belégzésnek leggyakoribb, szinte hétköznapi példái azok az esetek, amikor a tüdők lélegző felülete — az a bizonyos 100 négyzetméter, amelyről a bevezetőben szó volt — beszűkül, kisebb lesz. Megtörténhetik ez úgy, hogy 1—2 tüdőlebehy gyulladás folytán képtelen lesz a működésre. Ennek a gyulladással járó folyamatnak, ugyanis egyik alapvető következménye az, hogy a lobos tüdőrészek valamennyi hólyagocskája plasztikus izzadmánnyal telik meg s így egy időre a légzés szempontjából hasznavehetetlenné válik. Kb. ugyanez történik, ha az egyik oldali tüdőt mellhártyaizzadmány nyomja össze. De csökken a tüdők lélegző felülete az ú. n.

tüdőtágulás kifejezettebb formáinál is. Ekkor ugyan a tüdők látszólag nagyobbak, felfúvódtak, a tüdőhólyagocskák boncoláskor egyszerű megtekintésre láthatókká válnak, sőt néha formális hólyagoknak látszanak, — mindez azonban távolról sem jelenti a légző felület megnagyobbodását. Sőt ellenkezőleg a tüdők rugalmassága csökken, a kilégzés tökéletlen, elannyira, hogy úgy a komplement- mint a tartalékkevegő mennyisége megfogy s a tüdők teljes kapacitása olykor alig 2 literre süllyed, viszont a maradékkevegő 3—4 literre is emelkedik! A következmény itt is az állandó légszomjúság: a legkeservesebb, legkínzóbb érzések egyike.

A légzésnek még egy nagy, gátló zavarát kell röviden fölemlítenem: amikor sem a vérkeringésben, sem a légző apparátusban nincs hiba, hanem a rendelkezésre álló levegő romlik meg, akár az oxigén megfogyása folytán, akár mérges gázoknak hozzákeveredése következtében. Az előbbi eset elképzelhető a sík földön, tengerszinti magasságban is, ha hermetikusan zárt teremben túlsók egyén tartózkodik; igaz, hogy a hétköznapi életben vajmi ritkán találunk erre gyakorlati példát. Annál nagyobb a jelentősége az iparban és a modern hadviselés kegyetlen gázháborújában. Itt azonban be kell értnünk azzal, hogy az emberi kultúra eme „vívmányára“ rámutatunk.

SZÖLLŐSY LAJOS

MIKOR ÚJUL MEG IGAZÁN KÖZIGAZGATÁSUNK?

MÁRTONFFY KÁROLY kitűnő könyve, „A magyar közigazgatás megújulása“, megérdemelt figyelmet keltett és ahhoz a Magyar Szemle januári számában Weis István is hozzászólt. Mártonffy könyvének, azt hiszem, az volt a főcélja, hogy képet adjon arról a mozgalmról, mondhatjuk szellemi áramlatról, amely közigazgatásunk racionalizálása érdekében már legalább másfél évtizede szakadatlanul, bár váltakozó tényezők részéről, folyik. Ezért könyve súlypontjában is azok a fejtegetések vannak, amelyek ennek a világháborút követő két évtizednek magyar közigazgatási reformmunkálataira vonatkoznak. Közigazgatásunknak ezt a fejezetét, amelyben neki magának is nagy része van, ilyen részletességgel senki nem ismeri, s így nagy érdem, hogy Mártonffy bemutatja és megörökíti. Könyvének egyedül ebben a részében törekszik teljességre is, míg a külföldi gyakorlati és irodalmi reformtörekvések bemutatásában, érthető módon, csak a legfontosabbakra szorítkozik. Művének a közigazgatási reform további útjáról szóló fejezetében is inkább csak a közel jövő tárgyalásával foglalkozik.

Mártonffy Károly könyvében beható és részletes tárgyalást szentel a hazai közigazgatási reformmunkálatok azon részének, amely nevémmel és munkásságommal kapcsolatos. Weis István hozzászólásában azt a megjegyzést teszi, hogy Magyar Zoltán, mint a közigazgatás racionalizálásának kormánybiztosa „figyelemre méltó és szép munkálkodást fejtett ki“. A hosszúra nyúlt és szép előkészítést azonban „nem követte javaslat a cselekvésre, még kevésbé következett cselekvés“. „Ezzel elszalasztottá azt a lélektani pillanatot, amikor a reformra a helyzet érett volt és részletes javaslatai keresztülmehtek volna a törvényhozás retortáin.“ Ezt a megállapítást azokkal a viszonyokkal, amelyek közt a kormánybiztosi működésem folyt és véget ért, nem tartom összeegyeztethetőnek. Ezért szeretnék

egy pár olyan tényre rámutatni, amelyek kibővíthetik a Mártonffy történeti expozéját és remélhetőleg módosítani fogják Weis István véleményét.

A valódi tényállás a dátumok egybevetéséből tűnik ki. 1929. évi november 30-án miniszterelnöki rendelet jelent meg a közhivatalok és közintézmények új ügyrendjéről, amelyet általában Örfly-féle rendeletek neveznek. Majd 1930 január 8-án gróf Bethlen István miniszterelnök a minisztertanács határozatából Darányi Kálmán miniszterelnökségi államtitkár elnöklete alatt a Takarékosági Bizottság képviselőinek részvételével tárcaközi bizottságot alakított, hogy a közigazgatás racionalizálására az anyagi és alaki jogszabályoknak revízió alá vétele után készítsen elő további javaslatokat. E bizottság központi előadójával a miniszterelnök, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban nagy elfoglaltsággal járó beosztásom érintetlenül hagyásával, engem nevezett ki. Ez a bizottság csak kevés ülést tartott és munkásságának megkezdése óta megállapítható volt, hogy az eszmék tisztázására nagy szükség van. Fontos lett volna megállapodnunk abban, hogy a racionalizálásnak mi legyen a célkitűzése, programja és milyenek a módszerei?

Látva ezt a zavart, 1930 év nyarán kidolgoztam és szeptember havában Darányi Kálmánnal egyetértésben a miniszterelnök elé terjesztettem „A magyar közigazgatás racionalizálása” című nyomtatásban megjelent javaslatomat. (Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. 1930). 1931 január 24-én a kormány kiadta újabb rendeletét a közigazgatás egyszerűsítéséről (racionalizálásáról) előkészítő munkálatok megszervezéséről. Ugyanakkor a miniszterelnök a közigazgatás egyszerűsítésének előkészítésére engem, aki közben a Pázmány Péter-egyetemen a közigazgatási és pénzügyi jog tanára lettem, kormánybiztossá nevezett ki.

1931 augusztus 24-én gróf Bethlen István miniszterelnök lemondott. Utóda gróf Károlyi Gyula lett. 1931 november havában gróf Károlyi Gyula miniszterelnök elé terjesztettem nyomtatásban „A magyar közigazgatás gazdaságosságának és eredményességének biztosítása” című javaslatomat (Athenaeum 1931). Ennek lényege az volt, hogy a közigazgatás racionalizálása nem járhat a kívánt eredménnyel akkor, ha a miniszterelnök személyes felelőssége a közigazgatás szervezetének és működésének gazdaságosságáért és eredményességéért ki nem mondatik. Ennek az 1848. évi III. t.-c. nem állt útjában, tehát ha akarták volna, könnyen megvalósíthaták volna.

1932 októberében gróf Károlyi Gyula miniszterelnök is lemondott. Utóda v. Gömbös Gyula lett. Gömbös korábban, még mint honvédelmi miniszter, a minisztertanácsban kormánybiztosi javaslataimnak lelkes támogatója volt. Mint miniszterelnök azonban a racionalizálással személyesen nem foglalkozott, hanem v. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterre, mint a miniszterelnök helyettesére bízta ezt az ügyet, valamint a kormánybiztost is annak rendelte alá.

1932 októberében a Rockefeller Alapítványnak már gróf Károlyi Gyula miniszterelnök hozzájárulásával elfogadott meghívására négy hónapos tanulmányútra indultam az USA közigazgatási reformtörékvéseihez és eredményeikhez megismerésére. Közvetlenül elindulásom előtt szóba került, hogy a kormánybiztosi megbízás formája helyett magasabb hatáskörben, bár a miniszterelnök helyettesének további irányítása mellett, folytassam működésemet. 1933 február végén tértem vissza tanulságos amerikai utamról. Az elindulásom előtt megbeszéltem magasabb hatáskör biztosítása azonban nem történt meg. Így 1933 március i-én a kormánybiztosságról azzal az indokolással mondtam le, hogy csak a racionalizálás előkészítésével voltam megbízva, a Gömbös-kormány pedig akkor már azt hirdette, hogy a közigazgatás racionalizálását kezdte meg. Ezek a legfontosabb dátumok.

Kormánybiztosi működésemmel külső körülményeiből tehát a következő helyzet állapítható meg:

Kormánybiztosi megbízatásom előtt a közigazgatás racionalizálásának fogalma teljesen ismeretlen volt. Még a Darányi Kálmán elnökletevel, közigazgatási tisztviselőkből alakult, tárcaközi bizottság előtt is szükséges volt tisztázni az eszmét, mert enélkül nem haladhatott előre a munka. Még

kevésbé volt tisztában a közvélemény a racionalizálással. Ezek figyelembevételével aligha lehet azt mondani, hogy itt volt „a lélektani pillanat, amikor a reformra a helyzet érett lett volna“. Jellemző részlet még az is, hogy az 1931. évi rendelet tervezete úgy szólt, hogy „a kormánybiztos a közigazgatás racionalizálására“ neveztesse ki, de mire a rendelet a kodifikáció műtőjéből kikerült, benne „a kormánybiztos a közigazgatás racionalizálásának előkészítésére“ volt kinevezve. Ez sem arra mutat, hogy a kormányzatban és a közigazgatási kulcspozíciókban meglelt volna a lélektani hajlandóság a közigazgatás racionalizálására.

Kormánybiztosi kinevezésem a racionalizálás munkálatai számára mégis azt jelentette, hogy a miniszterelnökségi államtitkár elnöklete alatt álló tárcaközi bizottság nehézkes szervezete helyett közvetlenül a miniszterelnökkel kerültem kapcsolatba. Gróf Bethlen István pedig akkor már miniszterelnökségének tizedik évében volt és kormányzati tapasztalatából jól tudta, hogy a közigazgatáson van mit javítanunk. A feladat azonban oly nagy volt, a felhasználható komoly előmunkálatok pedig oly fogyatékosak, hogy idő kellett a munka megszervezéséhez és a szükséges alapvetéshez. Hamarosan tisztán láttam, hogy a racionalizálás minden munkája csak tüneti kezelés lesz és homokra való építés, ha a racionalizálást nem fenn a kormánynál kezdjük. Ugyanis egyedül a kormány képes megakadályozni, hogy amit a közigazgatás valamely szervénél javítottunk, a másik szerv el ne rontsa. Ugyanúgy csak a kormány tudja biztosítani azt, hogy ha az egyik tárca valami haladást ért el, a jobb megoldást az egész közigazgatás átvegye. A közigazgatásnak ez a maradandó tökéletesítése azonban csak a miniszterelnök személyes legfőbb vezetése alatt érhető el, mert a racionalizálás végrehajtásában nemcsak állandó, hanem egyöntetű reformakaratra van szükség. Ebben az értelemben szerkesztettem meg „A magyar közigazgatás eredményességének és gazdaságosságának biztosítása“ című idézett javaslatomat. Sajnos, alig adtam nyomdába javaslatomat, gróf Bethlen István lemondott. A kefelevonatban még neki szóló jelentést gróf Károlyi Gyula nevére kellett kijavítanom.

Gróf Bethlen István, amikor én vele távozása alkalmából utoljára beszéltem, kifejezetten azt kívánta, hogy megkezdett munkámat folytassam és ezt, mint mondotta, utódával is megbeszélte. Gróf Károlyi Gyula munkámat nem is zavarta. Előterjesztéseimet mindig figyelmesen meghallgatta. Kormányzati tapasztalatokkal és a közigazgatás olyan beható ismeretével, mint elődje azonban nem rendelkezhetett, ami miatt Darányi Kálmán államtitkár fokozatosan újból közbeékelődött. Így lassan az a helyzet alakult volna ki, hogy a kormánybiztos nemcsak a kormánnyal és annak elnökével, hanem a miniszterelnökségi államtitkárral is alárendelt helyzetbe kerül. Ez azonban ugyanabba az irányba való törekvésre mutatott, amely a racionalizálás kormánybiztosa helyett csak a racionalizálás előkészítésének kormánybiztosát engedte kinevezni. Ez az irány most is arra keresett biztosítékot, hogyha már valaki a közigazgatás racionalizálásával „ex asse“ foglalkozik is, érdemleges változások még se történhessenek. Teljesen igaza van Weis Istvánnak abban, hogy „a szép előkészítést nem követte javaslat a cselekvésre, még kevésbé következett cselekvés“. De az okokban téved, mert a cselekvés elmaradásáért valóban nem én vagyok felelőssé tehető. Ezt azonban Weis István nem tudhatta.

A fent vázolt helyzet számomra nyilvánvalóan nem volt hosszabb időre elfogadható, mert az eredmények elérésének útja fokozatosan eltorlaszolódott. Ezt tisztán lehetett látnom. Annak oka, hogy a kormánybiztoságról nem mondtam le azonnal, egyrészt az volt, hogy a kormánybiztosi pozíció a közigazgatás összefüggéseibe és dinamikájába oly mély bepillan-

tást adott, hogy ezt a tanulmányozási lehetőséget nem akartam idő előtt eldobni magamtól. Másrészt pedig sikerült eközben több hosszabb lejáratú ténymegállapító tanulmányt is elindítanom (A magyar közigazgatás tükre, Közigazgatási statisztika, Jogszabályrendezés, Általános közigazgatási szolgálati szabályzat stb.) és ezeket óhajtottam minél jobban előrevinni. Maradásomat továbbá lényegesen előmozdította az a kellemes személyi érintkezés, amelyben gróf Károlyi Gyula miniszterelnök részesített. Az az elhatározásom azonban, hogy nem is távoli időpontban lemondok a kormánybiztoságról, már akkor egész határozott formában kialakult, mert nyilvánvaló volt, hogy maradásom esetén a felelősséget az előrelátott eredménytelenségért vállalnom kellett volna. S amikor aztán Karafiáth Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszter Mártonffy Károly miniszteri titkárt, legközelebbi munkatársamat, minisztériumába megkérdezésem nélkül vissza is rendelte, a kormánybiztoságról lemondtam. Gróf Károlyi Gyula miniszterelnök nem fogadta el lemondásomat, hanem az egész kormány bizalmáról biztosított és Mártonffy elhelyezését is hatályon kívül helyezte. Lemondási szándékom másik bizonyítéka, hogy amikor a Rockefeller Alapítványnak rámnézve felettébb megtisztelő és előnyös meghívását megkaptam, habozás nélkül elfogadtam, bár tudnom kellett, hogy négy hónapi távoliet ilyen viszonyok között mit jelenthet.

A külső körülményeken kívül számba kell venni a feladat belső természetét is. Ezt a feladatot teljes részletességgel egyrészt „A közigazgatás gazdaságosságának és eredményességének biztosítása“ című már említett javaslatomban, másrészt „A magyar közigazgatás racionalizálásának programja“ című előadmányomban fejtettem ki. Mártonffy Károly is kimerítően tárgyalja. Az ott elmondottakból világosan kitűnik, mennyi feltétele hiányzott annak, hogy a magyar közigazgatást a maga egészében át lehessen tekintem. E feltételek megteremtése nélkül a közigazgatásnak számottevő és maradandó javítására gondolni sem lehetett. Mint kormánybiztos, elsősorban annak láttam neki tervszerűen, hogy ezek a nagy hiányok pótoltassanak. Minden pótlásra váró hiány olyan volt, hogy csak megszervezett adatgyűjtéssel és képzett munkatársak segítségével volt megoldható és egyúttal olyan, hogy azokra nemcsak egyszer, a kormánybiztos javaslatainak megtételéhez volt szükség, hanem mindezeknek az adatgyűjtéseknek és ténymegállapításoknak állandó továbbvezetése nélkülözhetetlen minden oly nagy szervezet vezetői számára, mint amekkora a mai közigazgatás. Azzal a javaslatommal együtt, hogy a miniszterelnök vegye át a közigazgatási gépezet legfőbb és személyes vezetését, nyomban megkezdtém azoknak az eszközöknek az összegyűjtését és megteremtését is, amelyek a közigazgatási gépezet eredményes vezetéséhez nélkülözhetetlenek.

A közigazgatás racionalizálásának kedvező feltételei tehát gróf Bethlen István lemondásával rövid nyolc hónap múlva véget értek. Azalatt pedig a közigazgatás egészét számbavevő reformjavaslatokat, az előmunkálatok teljes hiánya miatt, csak rögtönözni, felületesen összecsapni lehetett volna. Ehhez azonban nem volt szükség kormánybiztosra. Feladatomat tehát csakis a rendszeres munkában, a későbbi tervszerű javítás szilárd megalapozásában láthattam. És ezt a munkát érdemes volt tovább folytatni, mint ameddig a feltételek a cselekvésre lehetőséggel biztattak. Ez az alapvető munka, amelyet magam terveztem meg és indítottam el és amelyet a vezetésem alatt létesült Magyar Közigazgatástudományi Intézet és a Mártonffy Károly vezetése alatt működő Közigazgatásracionalizálási Bizottság tovább folytatott, nélkülözhetetlen lesz a cselekvés számára, bármikor kerül is arra sor. Ez az idő el fog következni és ezért kormánybiztosi munkám, amely tudatosan lemondott a tömegrendeletek gyártásáról, tüneti kezelésnél egyebet

nem jelentő szemképráztaó alkotásokról, nem lesz nélkülözhető és nem lesz hatástalan.

„A közigazgatás racionalizálásának kormánybiztosa meg van győződve arról, — mondottam —, A magyar közigazgatás tükre. előszavában már 1932 októberében — hogy a közigazgatás racionalizálásának mozgalma fel nem tartóztatható. A racionalizálás a közigazgatás belső fejlődésének követelménye. Nem az a vitás kérdés, hogy ezt minden modern állam meg fogja-e tenni, csak az, hogy ezt milyen sorrendben teszik? Ha a magyar nemzet megtalálja a módját annak, hogy a saját erejéből, részben nagyobb nemzeteket is megelőzve megoldja, nemcsak azáltal fog nyerni, hogy saját állami berendezését hamarabb tökéletesíti, hanem azáltal is, hogy ily módon újabb bizonyosságot fog arról tenni, hogy megcsonkítottsága és anyagi erőiben való korlátozottsága ellenére is, kulturális és erkölcsi értéke szerint a nemzetek rangsorában előkelő hely illeti meg. Ha azonban a sors úgy hozná magával, hogy a körülmények kedvezőtlen találkozása miatt közigazgatásunknak ez az újjáépítése mindaddig kitolódik, amíg többé már kitérni nem lehet, akkor is szükséges az előkészítés, hogy akkor, amikor a cselekvés ideje elkövetkezik, meglegyenek a helyes cselekvésnek az előmunkálatai. A racionalizálási kormánybiztos a helyzetét és hivatását sokszor érzi hasonlóknak az 1848-as átalakulást előkészítő ú. n. doktrinerek (Szalay László, br. Eötvös József, Csengery Antal, Trefort Ágoston stb.) szerepéhez, akik abban az időben szintén általános nemzetközi mozgalomként fejlődő eszméknek Magyarországon való időszerűségét hirdették és megvalósításukért a tudomány eszközeivel küzdöttek. Sokáig kisebbségben voltak és ha nagyobb felkészültségük miatt őket elméletieknek is igyekeztek bélyegezni, mégis, hogy az 1848-as törvényhozás a maga rögtönzöttsége ellenére is olyan mélyreható átalakulásoknak tudott egészséges alapjává lenni, abban nekik elévülhetetlen részük van. Az a közigazgatási reform, amelyre az országnak most szüksége van, jelentőségében joggal mérhető azokhoz az alkotmányjogi reformokhoz, amelyeket 1848-ban alkottunk.“

A közigazgatás racionalizálásának tehát eddig még nem volt lélektani pillanata és így nem is volt mit elmulasztanom. Azóta hét év telt el, és a racionalizálás még mindig csak program. Jogosult tehát a kérdés: mikor újul meg végre a magyar közigazgatás?

A válasz egyszerű: az időpont tőlünk függ! Ismétlem, az útját nem lehet elzárni. Közigazgatásunk az 1848-as alkotmányreformunk óta oly óriási mértékben megnövekedett és a hivatásos, szakképzett közszolgálat bevezetése, továbbá a technikai és gazdasági feladatok megsokasodása következtében annyira megváltozott, hogy a közigazgatás szervezetében és főleg a vezetésben, valamint cselekvési lehetőségeinek feltételeiben komoly reformokra van szükség. A végrehajtó hatalom alkotmányjogi helyzete a XX. századtól más szabályozást követel, mint amely megfelelő volt a XIX. században. Ez mindenütt folyamatban van. Az olasz és a német nép forradalommal valósította meg legradikálisabban és leggyorsabban. Mi nem akarunk forradalmat, de a forradalom által elért eredményekre nekünk is szükségünk van.

A közigazgatás racionalizálása a XX. századi állam megvalósítását fogja jelenteni. Ez akkor juthat majd komoly stádiumba, amikor az első miniszterelnök a kormányalakítást ahhoz a feltételhez köti, hogy a közigazgatás egészét érintő ügyek vezetése az ő kezében összpontosuljon, és így a közigazgatás szellemi központot kapjon s a miniszterelnök számára az építőmunkához szükséges állandóság biztosított. Akkor következik el a cselekvés folyamata azokon az alapokon, amelyeket a kormánybiztosság létesítése óta leraktunk és az összes kérdések könnyen, egymásután meg lesznek oldhatók. Ha a közigazgatás racionalizálása azért maradt el, mert a „lélektani pillanatot“, azaz egy óvatlan pillanatot elmulasztottam volna, ez azt mutatja, hogy a racionalizálásnak eddig nem voltak meg a feltételei. Mert

a közigazgatás racionalizálása elengedhetetlen és megvalósítása nem függhet véletlentől vagy parlamenti taktikázástól.

Amíg a belügyminiszternek, vagy más szakminiszternek lesz a feladata, hogy vállalja a közigazgatás racionalizálását, addig nyilvánvaló, hogy a vezető tényezők még nem akarják. De gyorsan elkövetkezik majd az idő, amikor az emberek megértik, hogy a háborúban mindkét fél fegyverei ugyanazok, pedig céljaik ellenkezők, tehát nem mondhatunk le a XX. századbeli közigazgatás fegyvereiről sem, ha azt akarjuk, hogy államunk a XX. században is az ezeréves alapokon fejlődjék tovább.

MAGYARY ZOLTÁN

VIDÉKIEK ÁTALAKULÁSA BUDAPESTEN

KÉRDÉS vizsgálatánál nem egy-kétezer emberről van szó, hanem akkora tömegről, amely két nemzedéknyi idő alatt a mai Budapestnek csaknem egész lakosságát létre hozta, mert hiszen kimutatták, hogy mai lakosságának harmadízig is budapesti eredetű része elenyésző mennyiség. Az okok, amik ezt a mindenki által ismert tényt előidézték, egyrészt Budapestnek hihetetlen megnövekedése az iparosközpont, a közigazgatási és szellemi centrum kidomborodásával, másrészt a világháborút követő nagyarányú fővárosba özönlés, jól egyensúlyozva Budapest jelentéktelen tényleges szaporodását, hiszen legújabbban éppenséggel csökkenne Budapest lakossága, ha nem jönne állandó pótlás a vidékről.

A Budapestre költöző vidéki tömeget jóformán lehetetlen teljes csoportosításban adni. A különféle származási hely maga olyan fontos szempont, ami szerint minden egyéb kategóriát részletezni kellene, hiszen alföldi és dunántúli, erdélyi és felvidéki lakosság közt nemcsak emberföldrajzi, de művelődéstörténeti, gazdasági és lelki különbségeknek olyan sorozata van, hogy nemzedékek múltán is kiütkezők. De Budapest olyan olvasztótégely, hogy a vidéki ember nem tarthatja meg magával hozott jellemvonásait és egy-két területi sajátosságon kívül, amilyen a tájszólás, főzés mód, bizonyos szokások, rövidesen teljes egészében elveszti kapcsolatát korábbi életközösségével. A származási hely után főszempontnak kínálkozik a Budapestre kerülő vidéki lakosság részletezésénél az a társadalmi osztály, amelyet képvisel. Ebből a szempontból is óriási a szóródás. Más és más lelkületet hoz a vidéki nyugdíjas, aki szórakozni, embert látni és kényelmesen élni jön Budapestre, a felsőbb tanulmányokat végző fiatal, aki véletlen okok miatt marad a fővárosban, az áthelyezett vidéki tisztviselő, az átköltöző kereskedő és iparos, a munkavállalásra jövő napszámos, a lassan-lassan, perifériákon át közeledő munkáscsalád, a házi cselédek, a földműveslakosság speciális rétegei, amelyek különleges változások folytán válnak budapestiekké — pl. a kubikosok —, a háborúutáni menekültek ezrei, a fővárosba férjhez menő leányok vagy az ide nőszülő férfiak, az egészségi okok miatt ide költözők, a katonaság, a rendőrség. Ez a hiányos felsorolás is mutatja, milyen színkeverék rejtőzik a foglalkozási ágak szerinti csoportosítás mögött is. De ugyanilyen szövevényes hálóra bukkanunk, ha sorra vesszük a többi osztályozási lehetőségeket: a nem, kor, vallás, vagyoni viszonyok, műveltség és anyanyelv által megadott statisztikai adatokon, mint kereteken belül. Hosszú táblázatokat kaphatunk ugyan, de kézzelfogható csoportokat nem,

mert a sok szempont egymással is kapcsolatban, vonatkozásban áll s aki az egyik szempont szerint esetleg teljes különállást jelent, az más viszonylatban belesimul egy hatalmas rétegbe, mint pl. az Erdélyből ideszakadt unitárius, de másrészt iparos vagy tisztviselő. Így a statisztika kikapcsolásával talán mélyebbre látunk, ha egyes esetek megfigyeléséből állítjuk össze képünket.

A vidéki ember, bármily életkorban vagy foglalkozási körben él, bizonyos mértékű kapcsolatban, egyszerűen érzékelhető összefüggésben van a természettel. Azzal a természettel, amelyben épülés és pusztulás, születés, halál, szépségek és elemi csapások, egyszóval minden a szeme előtt játszódik. A falusi ember számára nem jelent különös problémát pl. a nemi élet, hiszen megnyilvánulásait naponként látja, a természetes folyamatokat nem takarja el előtte semmi, vagy pedig sokkal kisebb mértékben palástolják illemszabályok, mint a városi előtt. Am amilyen természetesen jut a falusi ember a születéssel és halállal járó élmények tudatára, éppúgy kendőzés nélkül bontakozik ki előtte a természet más tekintetben is. A táj, amelyet a városi ember bizonyos ünnepélyes keretek, kirándulás vagy nyaralás alkalmával lát — rendszerint teljes pompájában —, a falusi embernek életkeretet ad: benne él nemcsak amikor szép, hanem amikor veszélyezteteti vagyonát, sőt életét. S ha ezek után a falusi szereti is környezetét — aminthogy szereti — és ragaszkodik is hozzá, ezt nem szépségének magasztalásával fejezi ki: innen az, hogy a nagyvárosi számára igen szépnek vagy kedvesnek látszó vidékre lakója nem talál különösen dicsérő szót. A falusi magyarnak különösképpen tulajdonsága ez a vidéki szemlélet és szülőföldjének szépségét rendszerint akkor kezdi emlegetni, mikor már évtizedeken át élt a főváros köreinek között. Eleinte, mikor Budapestre kerül, nem nagyon érdekli őt a város környékének páratlan szépsége; eljárkaál a Duna partján és nem a hegyek és folyó megkapó együttese, hanem a kikövezett rakpartok, a nagy hidak vagy más efféle köti le inkább figyelmét kulturális foka szerint. Érdeklődésének nem túl nagy lelkesedéssel ad kifejezést, kissé tartózkodó, bizalmatlan a fővárossal szemben, régi világához képest óriási és ismeretlen ellenséget sejt benne. Szavaiban, beszédjében azért sem árul el túlságosan nagy érdeklődést új környezete iránt, mert korán észreveszi, hogy a tájékoztatlant hamar becsapják, megkárosítják és ő nem akar ilyen lenni vagy legalább is ilyennek látszani. Ezért alkalmazkodik anyagi lehetőségein belül mihamarabb a városi viselethez is, illetve ezért hagyja el rövid idő múltán esetleg még meglévő népviseletét.

Az a falusi, aki hirtelen, minden átmenet nélkül jut régi környezetéből Budapestre, valósággal elkábul az ezernyi új hatás alatt. Ez a típus egyébként meglehetősen ritka s főleg a fővárosba kerülő alsóbb néposztály köréből kerül ki: a fővárosba bevonuló katona, rendőrújonc, házi cseléd jellegzetes képviselői. A munkásság és még inkább az önálló iparos, kereskedő vagy értelmiség már bizonyos fokozatokon megy át a falu és Budapest között; akár olymódon, hogy előbb vidéki városokban tölt el bizonyos időt, akár pedig úgy, hogy a falu és Budapest közé valamelyik előváros iktatódik tartózkodási és munkahelyül. A faluból hirtelen Budapestre kerülőt gyakran annyira megzavarja mindaz, ami számára újszerű és félelmes, hogy munkahelyéről még pihenő idejében sem távozik el. Gyakori a falusi újonc, aki hónapokig sem hagyja el kimenő idején a laktanyát, a házi cseléd, aki vasárnap is csak társnői környezetében megy el a szomszédos utcákra vagy sétányra és bárki ismerhetett egyetemi éve alatt olyan főiskolást, aki még vasárnap is a kollégium vagy hónaposszoba falai közt foglalkozott levélírással, olvasással vagy a házban üzhető szórakozással, ahelyett hogy akár pénzbe sem kerülő sétára indult volna. Ez a bábszerű állapot természetesen sokáig nem

tarthat; előbb-utóbb az ismerősök, barátok vagy maga az unalom is kimozdítja elvonultságából és ilyenkor gyakran mohóbb az új környezet nyújtotta mindenfajta újdonság kipróbálásában, mintha első naptól kezdve érdeklődött volna a főváros iránt.

A külső benyomások — nagy forgalom, fényesen kivilágított utak, impozáns épületek, kirakatok, hullámzó embertömeg — minden vidékről fővárosba került lenyűgöznek, ámde korántsem töltik el csodálattal és fenntartás nélküli lelkesedéssel. Éppen azért, mert a környezet számára teljesen idegen, bizonyos idegenkedéssel és elfogódottsággal nézi Budapestet, sajnálattal és lenézéssel tekint a beskatulyázott és megrendszeresített emberekre, az ő számára kicsiny parkokra, szűk utcákra, az élelmiszerkereskedésekben apró tételekben lisztet, zsírt, stb. vásárlókra — általában mindarra, ami otthon, falun nagyobbszabású volt. Ösztönösen keresi azt, ami őt régi környezetére emlékezteti s mert ismerőst nem talál, a lovak, szekerek az otthoniaknál silányabbaknak tűnnek előtte, egyszeriben kész a lekicsinyítő kritikával. Rendszerint még egy kis honvágy is működik ilyenkor benne és ez a magyarázata annak, hogy a Budapestre kerülés után nem sokkal a falusi nem talál dicsérő szót új hazájára, sőt éppenséggel leszólja a fővárost. Idő és tapasztalat kell ahhoz, hogy rájöjjön: nem szabad összehasonlításokat tennie faluja és Budapest között, mert akkor ítélete hamis vágányokra tereledik. Külön világ mindkettő, különböző előnyökkel, szépségekkel, bajokkal és kellemetlenségekkel. Itt jegyezzük meg, hogy az az igen gyakori jelenség, amikor viszont a budapestiek alig találnak elég becsmérlő jelzőt és gúnyos kitétel a magyar falusi viszonyokra, ugyanazon okokból táplálkozik, mint a falusi ellenszenve a főváros iránt: a hamis összehasonlítási alap és szempont ebben azt rója fel, hogy a házak kicsik, az utcák kihaltak, nincs aszfalt, nincsenek szép üzletek stb.

Az igényeket fokozni sohasem volt nehéz feladat. Hamar megérzi a faluról felkerült a vízvezeték, villany, gáz, aszfalt, vásárlási lehetőségek, stb. előnyeit és szinte magától értetődőnek találja már ezeket. Megszokja a nagyarányú forgalmat, a közlekedés budapesti rendjét és általában mindazt a pompás és kevésbé kívánatos újdonságot, amit Budapest a magyar vidék emberének éjjel-nappal nyújt, — most már azt hiszi magáról, hogy ő egészen „pesti“ és hajlamos különösen utóbb jött ismerősei előtt arra, hogy a tapasztalt tanácsadó szerepében tetszelegjen. Akiben ép az erkölcsi érzék, megvan az egészséges ösztön és némi ügyesség, az most már egészen jól beleilleszkedik új környezetébe s ha felrémlik is előtte olykor-olykor, hogy beleilleszkedése nem volt lelkileg is teljes, a gondolatot, mint érdeklődési körén kívül esőt, kidobja magából. Az ilyen falusi megőriz bizonyos érdeklődést elsősorban szűkebb hazája, másodsorban általában a vidék iránt, kérdegeti a termést, birtokosokat vagy ismerősöket a régi falujából fellátogatóktól és ebben az öntudatlan kettősségben éli további budapesti életét. Ez a vidéki réteg, amely a legnagyobb tömegben él Budapesten, hasznos polgárává válik a fővárosnak és szolgáltatja a feltörekvő, régiek helyére benyomuló lakosságot. Akinek élettársa is hasonlók közül kerül ki, rendszerint normális családi életet él, amelyben, ha a gyermekszám kisebb is annál, ami régi vidékén lett volna, megvan a rend és az összhang.

A falu és Budapest közt mutatkozó életváltozás lényege ennél a rétegnél mindvégig tudat alatt marad és legfeljebb akkor eszmél rá a budapesti és falusi életfelfogás közti óriási különbségre, amikor gyermeke, aki második generációként felnőve, már teljesen mentes a falusi környezet hatásaitól, eltávolodik attól az eszménytől, amelyet a szülő a gyermekkoráról megőrzött. Játéka, beszédje, dalai, könyvei, pajtásai, mind-mind idegenek a szülő számára és nem győz csodálkozni és zsörtölődni: ez az ő idejében egészen más-

ként volt! Elfelejtí, hogy a „másként“ nem annyira az időre, mint inkább a helyre vonatkozik. A szűkre szabott fővárosi lakás, a csekély mozgási lehetőség, a természetnek csaknem teljes hiánya, másrészt a szüntelen forgalomban állandóan önként kínálkozó szenzációk visszatükröződnek a gyermek játékaiban; falovacska helyett kis villamost, autót, tankot kíván, fogócska és rabló-pandúr helyett rádiósdit, közlekedési rendőrt játszik, ideálja nem a kocsis, hanem a sofőr és kifejezéseit legtöbbször — néha a legmondosabb nevelés mellett is! — az utcáról szedi fel.

A gyermek későbbi fejlődése során is állandó összehasonlításra készítő meglepetések érik a szülő: egészen más dolgok érdeklik gyermekét, mint őt annakidején, tudása — még néhány évi iskolázás után is — meglepően csekély a földdel, természettel összefüggő dolgokról, másrészt viszont feltűnően tájékozott a napi politika által felszínre dobott nevek tekintetében, tudja a sajtó szenzációit, ismeri az összes mozikat, színházakat, utcák, terek, sétányok képezik szülőföldjét: Budapestet nem idegennek látja, hanem igazi hazája s rajta kívül rendszerint nem is ismer alaposan más vidéket. Érdeklődéssel, de bizonyos kicsinylő mosollyal hallgatja szülője vidéki történeteit, érthetetlen előtte, hogy miért nincs minden faluban rendőr, vízvezeték, villamos és mert nincs: alacsonyabbrendűnek tartja a falusi életet, ezzel együtt pedig saját magánál szülőjét. Ez az első hézag, ami megnyílik a két nemzedék közt és ez az idők során mélyülni szokott.

A TERMÉSZETTŐL VALÓ teljes elszakadás is jellemzi a serdülőkorban levő második nemzedéket. Nem változtat ezen lényegesen az, ha részeseül a cserkészletnek minden tekintetben áldásos, itt pedig a természethez visszavezető szellemében, sem az, ha néhány hetet vidéken tölt rokonainál, vagy iskolai kirándulások során, madarak és fák napja alkalmával ismerkedik meg a földdel, növényvel, állattal. Az a munkaközösség, ami a mindennapos együttlét során a természet és az ember között kifejlődik, ezzel nem alakulhat ki: szántóföld, legelő, állatok, falusi munkák, hangulatok és örömök mindvégig idegenek maradnak a fővárosi ifjú előtt, kinek otthona, igazi környezete Budapest marad. Természetes, hogy ezzel korántsem akarjuk kisebbiteni minden olyan akciónak az értékét, amely helyreállítani igyekszik a falu és Budapest között elszakadt érzelmi kapcsolatot, — itt csupán azt igyekeztünk vázolni, hogy falusi szülő és Budapesten felnövekvő gyermek közt e tekintetben szakadék van. S ha egyrészt gondos és alapos neveléssel sikerül is elérni, hogy a fővárosi gyermek ne lásson komikus figurát a falusiban, másrészt hosszabb lélekzetű vidéki időzés megértetheti vele a falu igazi szerepét és értelmét, azt semmi el nem érheti, hogy a fejlődő élet gyökereit ne ugyanúgy a budapesti aszfaltba mélyessze, mint ahogyan a falusi szülő egész beállítottsága mindvégig megmarad vidékinek.

Minden nemzedék forradalmi szembeállást mutat az előzővel szemben: az apák és fiúk közti szakadék nem csupán első élelsemű rajzolója, Turgenyev korának sajátja — így volt ez mindig és így van minden korban és társadalmi rétegnél. Az űrt csak növeli az a körülmény, ha az apák és fiúk nemcsak két nemzedéket, hanem két, egymástól élesen elkülönülő réteget is képviselnek: ez a helyzet a vidéki első nemzedék és gyermekei közt. A felnövekvő ifjúság, miután gyermekeiben több-kevesebb világossággal megérezte, hogy elválik szülei gondolkodásmódjától, felnöve egyszerre kérelmetlenül szembekerül ezzel az élet ezernyi viszonylatában. Foglalkozásbeli fölöttesei, parancsolói, a nyilvános élet tekintélyei igen nagy százalékban kerülnek ki a vidéki életből: ezekkel a második generáció nemhogy érzelmi közösséget vállalna, hanem ellenkezésbe kerül és ez az ellentét gyakran akkora hévvel tör elő, ami csak a frissen átváltozottak vagy pedig az ifjúság

jellegetessége lehet. A vidéki tekintélyeket kifigurázó, a vidék életét torzított félszepségben és igaztalanul elnagyolt árnyképekben bemutató, másrészt a fővárosi álromantikát kolportáló és a csupán külsőségekért rajongó kávéházi irodalom egyidőben valósággal elnyomta a nemesebb törekvéseket Budapesten. De az igazi tehetségek, melyek pedig jórészt benne éltek a fővárosivá asszimilálódás mámoros légkörében, mégis megőrizték nagy és őszinte ragaszkodásukat vidékük iránt; sok más mellett Jókai, Mikszáth, Gárdonyi és Móricz Zsigmond jut ilyenkor önkéntelenül eszünkbe, akik öntudattal és szeretettel ápolták rokonságukat a magyar faluval s ha ebbeli érzésükben talán néha el is feledkeztek az otthont nyújtó főváros iránt kötelező háláról, mégis minden életrajzírójuk érdemül és jellemük szép vonásaként tünteti ezt fel. A századvég szalontípusai, az intellektusban és urbanitásban tetszelgők, a vidékkel minden szálát megszakítók és Budapestben nyugati metropolisok mását álmodók igazi képviselői voltak a hirtelen asszimilálódott budapestinek s hogy ez a típus magyar földön beteges irányban fejlődött, annak okát a sajátos történelmi és társadalmi viszonyokban kereshetjük. Mindenesetre: amilyen visszás figura a Budapesten is vidéki gentryt játszó kishivatalnok, éppoly, sőt annál nevetségesebb az aszfaltrajongó, vidékét mélyen lenéző új-budapesti, különösen ha születésénél, családjánál és tapasztalatainál fogva minden emlék a magyar faluhoz köti. S ha ez a réteg aránylag vékony is a józanul áthasonultak tömegéhez képest, mégis veszedelmes, mert ellentéteket ébreszt, alkalmas a főváros vidék előtti hitelének és tekintélyének csorbítására, mindenkifelett pedig különálló csoport, amely az egyetemes nemzeti — tehát a Budapest és vidék egymásközi viszonya felett álló — munkába feleslegesen diszharmoniót vegyít. Ha pedig Budapest is megtalálja különleges társadalmának leírót, azoknak figyelmét nem fogja elkerülni, hogy a magyar főváros társadalmi torzképei éppen a magukat mesterségesen deklasszálók, azok, akik sem születésüknél, sem nevelésüknél fogva nem vérbeli budapestiek, csupán annak akarnak látszani s ezt a félszeg szerepet játsszák meg egész életükben.

Irodalmi téren a hagyományoktól való elszakadás a jellegzetes tünete az új-budapestiek szélsőséges rétegének, erkölcsiekben pedig a túlbuzgóság. A neofiták jellemző sajátsága az a sokszor talán önkéntelen ellenézés, ami előbbi mivoltukkal szemben új helyzetükben él bennük. Éppen a magyar átköltözőknél lép ez fel különös erővel: a Budapestről vidékre került vad ellenségévé válik a „bűnös város“-nak s megfordítva: a dekadens, túlfinomult ízlést sajátítja ki — legtöbbször csak külsőségekben — az, aki a fővárosba kerül ezek közül. Fantasztikus vattavállak, pazar ruhaszínek, rikító körmök és minél feltűnőbb viselkedés kiabálja, hogy tulajdonosa letagadja és szégyeli vidéki származását. A kiegyensúlyozatlanság jellemző tünete ez. A végletek kísértése politikailag is megvan a kellő műveltség és önfegyelem nélkül Budapestre kerülőnél. Közismert típus az aszfalton élő demagóg, aki a vidéki viszonyokat egyáltalában nem ismerve dörög a falu nevében, de ennél talán még veszedelmesebb az, hogy a főváros köregetegében egész rétegek kerülhetnek nemzetellenes befolyások alá. A vidékről Budapestre özönlő munkásság, sajnos, nagy többségében ki van téve ennek a veszélynek.

Azok a társadalmi osztályok, amelyek a vidék közösségeiben többé-kevésbé túlmereven ugyan, de mindenesetre elevenen élnek és bizonyos szilárdságot adnak a hozzájuk tartozó egyéneknek, Budapesten hirtelen eltűnnek az idekerülő elől. Egyrészt kitalizottoknak, másrészt fölszabadultnak érzi magát s mindkét érzése gyakran csupán rossz hatásaiban mutatkozik. Deklasszáltságának imbolygó felfogás, a sehová nem tartozással együttjáró gerinctelenség lesz következménye, a felszabadultságot pedig akként értelmezi, hogy

az erkölcsi szabadossággá fajul és ha igen egészséges ösztönök nem működnek benne, aláássa nemcsak morális gondolkodását, hanem egészségét is. Kihull a keretek közül s ez nemcsak a felnőtt korban Budapestre kerülőre állhat végzetes következményeivel együtt, hanem elérheti az előbb másodiknak nevezett nemzedéket is, hacsak családi vagy más keret erősen nem köti.

Mindamellett közismert és igaz, hogy a politikai, gazdasági és szellemi élet ezernyi hivatott vezetője éppen a vidékiek közül kerül ki a fővárosban is. A kimagasló vezetők mellett él a fővárosban a helyesen asszimilálódtak tömege; azok, akik beleilleszkedtek ugyan a főváros életébe, de nem vesztették el együttérzésüket szűkebb tájukkal vagy a magyar vidékkel általában; semmiesetre sem általánosítható tehát az, hogy Budapest romboló hatással lenne az idekerülő vidékire. Kétségtelen azonban, hogy a nemzet egyetemes és nagy érdekeiért felelős vezetőknek figyelemmel kell lenniök a magyar élet sajátos alakulásaira s azt minden módon a kívánatos irányba kell terelniök. E téren a feladat kettős: egyrészt meg kell akadályozni Budapest káros hatásainak érvényre jutását s épségben kell tartani a vidékről hozott értékes tulajdonságokat, másrészt meg kell akadályozni azt, hogy a fővárosi elveszítse elevenen élő kapcsolatait és közösségi érzését a vidékkel. Lényegében véve szervezési és nevelési kérdések ezek, amelyeknek helyes megoldásával kialakítandó a lokális szempontokon felülemelkedni tudó, egészséges nemzet.

ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS

FILMÉLET

AZ ELMÚLT HÓNAPOK ALATT az egymásra tornyosuló váratlan események a film világpiacon lényegesen befolyásolták az utolsó években kialakuló filmélet képét. Az a tény, hogy a film életében az anyagi és gazdasági föltételek sok más kulturális, elsősorban művészi megnyilatkozásnál lényegesebb szerepet töltenek be, mert az anyagi-technikai erők alapföltételei a gazdag filmélet virágzásának, a legutolsó időkben megváltoztatta a filmgyártás világversenyeiben az egyes nemzetek közötti arányszámokat. Ennek következményei az egyes nemzetek filmtermelésében hamarosan konkrét formában is mutatkozni fognak. A film fejlődésének néhány évtizede alatt már találkozhattunk a mostanihoz hasonló élményekkel. Ilyen befolyások hatása alatt hagyta el a világháború elején a francia filmgyártás vezetőhelyét, ezeknek a változásoknak a nyomdokain kerültek az északi államok és Olaszország az előtérbe, végül pedig, amikor az utóbbiak is a fejlődő események hatása alá jutottak, ily módon vette át az amerikai filmélet a vezető szerepet, amelyet azután egy jó évtizedig megőrzött. Ezzel szemben a francia filmgyártás hosszú évek próbálkozásai után csak az utolsó évek alatt tudta visszahódítani régi pozícióját, az olasz filmgyártásnak pedig a mai napig sem sikerült régi nagyságát és tekintélyét teljes mértékben helyreállítani. Az a mód, ahogy az egyes nemzetek a külső események hatása alatt a versenyben helyüket kénytelenek átadni másoknak, egymagában is érdekes és tanulságos megfigyelésekre ad alkalmat. Itt elsősorban mégis konkrétan tanulságokra gondolunk, azokra a lehetőségekre, amelyek egy nagyobb szabású filmélet kialakulása esetén a magyar filmre várnak, ha kellő

időben és kellő felkészültséggel a külső események hatása miatt lemaradó európai filmgyártó nemzetek nyomdokaiba tud lépni. Hogy erre a nagyszerű, gazdasági és művészi értelemben egyaránt nagy nemzeti érdekű lehetőségre a magyar filmélet milyen mértékben készült fel, azt hamarosan látni fogjuk.

A külföldi filmek tekintetében a magyar filmélet egyelőre még az elmúlt évadban készült alkotásokból élt. Ezen a területen elsősorban a francia, az amerikai és az angol filmek szerepeltek a legsűrűbben a magyar mozik műsorán. Egy jó fél éve már nemcsak számbeli arányukkal, hanem művészi eredményeikkel is joggal kötik le az érdeklődést. A francia filmek elsősorban jellegzetes problémáikkal, színészeik játékmódorának művészi tökélyével és filmképeiknek egészen egyedülálló, egyéni színezetű és hangulatú technikai kivitelével hatottak. Ha közelebbről szemléljük azonban a francia filmgyártás mai irányának jellemző vonásait, akkor a nagy művészi törekvések mellett néhány komolyan aggasztó vonást is észre kell vennünk. Igaz ugyan, hogy a francia filmek problémáikkal nagy emberi mélységeket érintettek, ezt beszámolóinkban mindig készséggel ismertük el, a bűn és a szenvedély tragikus katasztrófáinak ábrázolása azonban annyira öncélúvá lett legtöbb alkotásukban, hogy az utóbbi időben itt-ott már határozottan a keresettség nyomaira bukkanhatunk. Ez a megállapítás a problémák felvetésében és lélektani fordulataik ábrázolásában egyformán jelentkezik. Igaz ugyan az is, hogy a francia színész a film legkisebb szerepében is művészileg tökéletes játékot nyújt, de ma már alig egy-két kivétellel a színpadi játékmódor a francia filmszínész eszménye; mozgása, párbeszéde, előadásmódja, vizuális kifejezési készsége majdnem teljes mértékben színpadi befolyás alatt áll. Ily módon ez a tökéletes és művészi játékmódor a film szemszögéből sokat veszít értékéből. Ez nemcsak azokra az alkotásokra vonatkozik, melyekkel kapcsolatban alig-alig lehet filmről beszélni (Sacha Guitry: Francia négyes), hanem azokra a darabokra is, amelyek egyike-másika különben megérdemelte sikerét (Külvárosi szálloda, A megbélyegzett asszony, Egy párizsi ház, Mámor, Csapda stb.). Ezzel szemben a francia filmgyártás néhány újabb alkotása, ha az előbbiek problémáival nem is mérkőzhetik, filmszerűség tekintetében: ritmusának gyorsabb ütemével, színészeinek életszerűbb mozgásával, környezetábrázolásával egészségesebb irányt jelöl. (Riadó a Földközi-tengeren, Gibraltár.)

Ha az amerikai és angol filmek aránylag elég nagy számát egy pillanatra magunk elé idézzük (A nagy keringő, Suez, Fiúk városa, Várlak, Kék csillag, Judit, A három testőr stb.; A szerelem tolvaja, India lángokban, Isten vele, tanár úr! A négy toll), akkor a tárgykörnek a rendkívüli változatosága, újszerűsége és frissesége az, ami első pillanatra feltűnik az embernek. De az amerikai film (s ezúttal az angolra is vonatkozik ez a megállapítás) tárgykörének eredetisége és színes változatosága mellett egy-két darabot kivéve ismét bizonyosságot tett arról is, hogy a nagy európai törekvéseknél is biztosabb érzéssel találja meg a filmszerű lehetőségeknek megfelelő témakört. Ezt elsősorban a sajátosan amerikai és angol alkotásokban érezteti (Suez, Fiúk városa, A holnap hősei, Kék csillag, Isten vele, tanár úr!, India lángokban, A négy toll), de a mélyebb és emberibb tárgykörben is úgy ragadja meg a kérdést és dolgozza ki, hogy a legtöbb film ezen a területen is legalább részleteiben lenyűgözi a szemlélőt (La Várlak-ot és a Judit második felét). Bármennyire érthetetlen is egyelőre az az európai filmszemlélőnek és bármennyire nehéz ezt nálunk is megértetni: Európa sokat tanulhat az amerikai filmszemlélettől, azt az elmúlt évad minden előzőnél világosabban bizonyította. E tekintetben érdemes volna a nagy francia filmek színészeinek tökéletes, de színpadias játékstílusát az amerikai színészek játékmódorával

összehasonlítani. De ugyancsak tanulságos volna egybevetni az európai filmek szabályosan felépített színpadi dialógusait az egészséges amerikai filmek hangsúlytalan párbeszédeivel. Különösen jellemző eredményekre vezetne ez a kétféle humor megnyilatkozási módjával kapcsolatban: az európai filmek legnagyobb része szinte kivétel nélkül dialógusaiban éli ki magát, lerontva a darab ritmusát, az amerikai film humora vizuális területre tolódik át: a színészek pusztja megjelenésére, mozgására, mimikájának részletmotívumaira, környezethez való viszonyára (A három testőr). Minden jel arra mutat tehát, hogy az amerikai film ismét kész arra, hogy az amúgy is súlyos gátlásokkal küzdő európai filmgyártás elől teljesen a kezébe ragadja az irányítás szerepét.

A német film aránylag kisebb számban képviseltette magát a tavasz óta. A darabok közt akadt ugyan egyik-másik jelenete miatt említésreméltó alkotás (Hotel Sacher), nagy általánosságban mégis közepes szinten mozogtak (A hétpecsétes titok, Ember vagy gazember, Vihar egy kalap körül, Házasság kizárva). Külön kell megemlékeznünk az UFA magyar tárgyú filmjéről, amely elsősorban rendezőjének köszönheti részleges sikerét (Mária Ilona). A film a nyár elején készült az UFA babelsbergi telepén, ahol a valóban nagyszabású gyártási folyamatnak magunk is tanúi voltunk. A berlini magyar kolónia tagjai statisztáltak a film magyar jeleneteinél (ők énekelték a magyar himnuszt, amelyet köztük tanult meg a film női főszereplője is: Paula Wessely). A film nem tartozik ugyan Bolváry nagy alkotásai közé, egyik-másik jelenetének és személyének történeti beállításán joggal ütköztek meg egyes napilapjaink, el kell azonban ismerni, hogy mint minden filmjében, Bolvárynak itt is sikerült egységes történeti hangulatot teremteni, amely nem túlságosan mély, de a szereplők játékának, a cselekvénynek és a környezetnek szerves felépítése és egybeolvasztása miatt képeivel mégis tökéletes illúziót tud kelteni. Bennünket ellenben elsősorban más okok miatt érdekel most a darab. Azért is hagytuk a külföldi filmek végére, mert átmenetet képezhet a magyar filmélethez, amelynek egyik alapvető tévedésére is rámutat. A magyar közönség előtti sikerét (a tapsokat, amelyeket magyar képeivel és csatajeleneteivel aratott) elsősorban a magyar szívnek és a magyar érzésnek köszönhetette. Amikor megjelent, a magyar kritika legnagyobb része örömmel fogadta, de azon siránkozott, hogy újra külföldi filmgyárban kellett a valóban filmre kívánczó magyar életsorsot ábrázoló tárgyat feldolgozni. Itthon meg a magyar műtermekben még mindig operettek és zenés vígjátékok bohózatos képeit készítik, a magyar szív és magyar élet kérdései pedig legföljebb párbeszédek frázisaiban jut kifejezésre. Sajnos, ezt tesszük immár egy évtizede: siránkozunk és tanácsokat adunk, ezek a tanácsok azonban a megvalósulás előcsarnokáig sem jutnak el. Még a tavasszal történt, egyik berlini mozi nézőterén ültünk: a Menschen von Variete c. filmet néztük meg. A variété csillagai Berlinben nem ért el nagyobb sikert, mint akármelyik amerikai alig közepes revüfilm. Azzal a kellemetlen érzéssel távoztunk, hogy a magyar filmek sorsát már a tárgyválasztásnál elhibázzák. Akinek csak némi áttekintése volt a világ filmgyártásának fejlődéséről, az a néhány évtized alatt megfigyelhette, hogy a világ filmgyártó nemzeteinek legtöbbje miként talált rá évek során a maga sajátos érdeklődési körére, amely tárgyi szempontból nemzeti-faji problémáinak, lelki beállítottságának és kultúrájának leginkább megfelelt. Így minden egyes nemzet filmje tartalomában és formában egyaránt magán viselte környezetének légkörét, sajátos ízét, egész lelkiségét. Önmagát adta, problémáival abból a talajból sarjadt, ahol megszületett. Egyik sem volt olyan nyomorultan szegény, hogy tarsolyában ne hordozott volna legalább egy parányit abból, ami a másikéban nem található. Hatásuk legnagyobb ereje az idegen nemzet közönsége előtt éppen ez volt, mert az

idegen közönséget elsősorban az eredeti, a saját megszokott környezetétől eltérő életforma érdekli és a sajátos művészi keret vonzza, amelyben megjelenik. Gondoljunk itt csak arra a rendkívüli hatásra, amit a francia filmek jelentenek nálunk, mert minden megnyilvánulásukban sajátosan francia szellemről tesznek bizonyosságot. Ilyen úton a film néhány évtizedes fejlődése alatt is alakultak ki már olyan különbségek a világ filmgyártó nemzetekinek filmgyártásában, amelyekhez hasonló kultúrájuk más területein is jelentkeznek: a legjellegzetesebben pl. az irodalomban. Ezzel szemben nálunk a Varieté csillagai c. film esetében végre sikerült komolyabb tőkét összekalapálni, két verzióban (tehát külföldi közönség számára is) elkészíteni a filmet, amelyről azonban a berlini moziban csak a „Hunnia“ gyártó-cég neve hirdette, hogy magyar talajon és magyar műteremben készült. Nemzetközi tárgykörrel és olyan formatörekvésekkel (revühatásokkal) próbálkoztunk a külföld előtt tetszelegni, amelyek a legjobb akarat mellett és a legnagyobb áldozatkészség után is csak szerény utánpótlásai lehettek az amerikai talajon született hasonló tárgyú és feldolgozású képeknek. Ily módon kénytelen aztán a német filmgyár sajátosan magyar tárgykörhöz nyúlni, hogy közönségének magyar léghőjét és magyar életet mutathasson elfogadható formák között, ha már a magyar filmgyártás nem tud szolgálni ilyenekkel.

Az idő és a körülmények alkalmasak volnának, hogy végre megtaláljuk a helyes utat, amely egészségesebb területre vezet bennünket. Egy-két darabot kivéve még mindig a régi nótát fűjjük. Elbűvölten keringünk a régi mesekör tájékán, ma ugyan már idegenkedünk tőle, de végleg elhagyni és őszintén szakítani nem tudunk vagy nem merünk. A filmek legnagyobb hányada még ma is élénken emlékeztet bennünket azokra, melyeket éveken keresztül ostoroztunk (Nincsenek véletlenek, Vadrózsa, Szervusz Péter, Érik a búzakalász, Nem loptam én életemben, A miniszter barátja, A tökéletes férfi, Hat hét boldogság, Hölgyek előnyben, Garszonlakás kiadó). Egyikében-másikában a súlyos dramaturgiai tévedések oly nagy számban hemzsegnek, hogy még egy kezdetleges filmgyártásnak sem lehetne megbocsátani. „A tökéletes férfiban a papírmásé ház előtt, a kertben táncot lejtő és éneklő két főhős az előbbieknél elrettentő példája lehetne, ha nem homályosuk volna el már túlságosan érzékünk minden eredeti, egészséges, filmszerű forma iránt. Elcsépelet tárgykörét is megbocsátanók a különben jóízléssel és sokszor szellemesen felépített „Bercsényi huszárokénak, ha az amúgyis fölösleges énekszámokat legalább dramaturgiailag elfogadható módon helyezték volna el a képeken. Ebben a sivárságban egyetlen vigasztaló jelenség, hogy a legújabb időben felbukkant egy-két kivételes darab is. Néhány közepes, de legalább technikailag és dramaturgiailag ügyesebben felépített darab mellett (5 óra 40, Toprini nász) itt elsősorban a Bors István-ra, a Halálos tavasz-ra, a Semmelweis-re és a Földindulás-ra gondolunk.

A Bors István kétségkívül megérdemelte azt a rendkívüli meleg sikert, amellyel a közönség fogadta, csupán a kritika ragadtatta el magát néhányszor és olyan jelzőkkel illette, amelyek már meghaladták értékét és jelentőségét. Megérdemelt sikerét elsősorban aktuális tárgykörének köszönhetette, amely sikerével egyúttal utat jelölt a fejlődéshez a magyar film tartalmi lehetőségeinek. Nagy szerepe volt a fogadtatásban az ügyesen felépített mesének is, amelyet azonban — s ez mindenestre alapvető hibája volt a filmnek — elsősorban nem a rendezője, hanem a főszerepet alakító színész vitt diadalra. A főszereplő színész egyéniségének és játékának tökéletes művészete nélkül a darab varázsának jelentékeny részét talán elveszítette volna. Ez bizonyítja legjobban, hogy az illető színész játéka uralkodott az egész darabon, ez sugározta be levegőjét, nélküle a film humorából és egészséges levegőjéből sokat veszített volna. Szeretnénk ellenben már végre egyszer olyan darabot

is látni, ahol a magyar föld és a magyar nép sorsa valóban nagyszerű képekben jut kifejezésre.

A Halálos tavasz esetében a rendezés művészi eredményeire billen át a súly. Hogy az értékelésben itt is hangzottak el túlzások, csak azt bizonyítja, milyen szeretettel és jóakarattal fogad a közönség és kritika minden magyar megnyilatkozást s hogyha végre komoly törekvést és értéket fedez fel, rajongásában és hálájában mennyire nem ismer határt. Ezzel az érzéssel visszaelni immár egy évtizede mindenesetre merészség volt a szakvilág részéről. A Halálos tavasz volt hosszú évek óta az első magyar film, amelynek kifejezési törekvésein, egész felépítésén a rendezés művészi akarata uralkodott, noha a színészek játékán e miatt — legalább filmszerű értelemben — csorba nem esett. Tárgyáért korántsem tudunk olyan őszintén rajongani, mint a Bors István esetében. Szívesebben láttuk volna az előbbi testvér-darabját — drámai beállításban és drámai formák között. Jelentőségét ellenben csak az tudja igazán értékelni, aki tisztán látja, hogy évek óta gazdag magyar műsorunk ellenére tulajdonképpen mégsem csináltunk „filmet“, mert a fényképezés és vetítés ténye még nem meríti ki a film fogalmát, őszinte örömmel láttuk, hogy a színészek végre már átlépték a merev színpadi keretet, nem ágáltak annyit, párbeszédük nem utánozta a színpadi előadásmodort, egyszóval a cselekvény a film nagyobbik felében csakugyan képekben pergett le előttünk. Ezek a képek itt-ott ugyan tökéletesebb technikai kivitelű érdemeltek volna, de nagy részük beállításának eredeti elgondolása miatt a kisebb hibákat meg lehet bocsátani, őszinte és kellemes meglepetés volt végül, hogy a vágás is kitett magáért, különösen a darab első felében, s nem sajnálta azt a néhány métert, amit erős elhatározással itt-ott kiemeltek belőle. Így a film egészségesen pergett előre: fordulataival és képeinek eredeti rendszerével lekötötte a közönség figyelmét.

Ezek a tények egymagukban is értékesek, de elsősorban a magyar film fejlődése szempontjából nagyjelentőségűek. A Halálos tavasz formai szempontból tehát nagy fejlődés a Bors Istvánhoz képest is, noha — ismételjük — a jelen súlyos problémái közepette más, sajátosan magyar tárgykör szerencsésebb választás lett volna. A Halálos tavaszt mégis nagy örömmel üdvözljük. A magyar film fejlődése érdekében és azok kedvéért, akik szakszerűség híjján értékeléseikben nem ismertek határt, egy-két komolyabb tévedését is meg kell említenünk. A kezdő képek kétségkívül erős francia befolyást mutatnak. Komolyabb hiba már, hogy a kezdő képek a tragikus összeomlás szimbolizálására a kelletnél több helyet és időt foglalnak el. Dramaturgiáikig elhibázott, hogy a végén — a refrain kedvéért — ezek a bevezető képek teljes egészükben ugyanolyan részletességgel és egészen hasonló ritmusban ismétlődnek. A belső és külső kapcsolat kifejezésére egy-két utolsó képassociaáció elegendő lett volna. Formailag ugyancsak filmszerűden volt, — ha sokan eredeti ötietként könyvelték is el — hogy a férfi életképei, a múlt, búcsúlevelének sorai nyomán peregnek le előttünk, a levél sorai ott vannak egy-egy életszakasz kezdő képén s így az utána következő képek úgy hatnak, mint a búcsúlevél illusztrációi. Ez dramaturgiaüag mindenesetre téves elgondolás. A sanszonnak a dramaturgiaiilag szerves bekapcsolása a cselekvénybe nem sikerült harmonikusan, ezt azért is sajnáljuk, mert hangulata más helyen, más formák közt hatásos lett volna. A tragikus véget szimbolizáló óra sokkal lazább vizuális kapcsolatban állott a cselekvény folyamán a környezettel és a történéssel, semhogy a darab végén a katasztrófa bekövetkezését mindenki számára világosan érzékeltetni tudta volna. Nagyon sajnálatos, hogy a mulatozási jelenet a cigánnyal és a lezüllött jegyzővel belekerült a filmbe. Lélektanilag elhibázott és ízléstelen volt ez a néhány kép. Olyan jelenettel untatta a közönséget, mely amúgyis már érzékeny pontja a magyar közönség film-

szemléletének, de a jelenet különben is fölösleges epizódként lógott ki a darab cselekvényéből, — a férfi elzüllesztését nélküle is motiválni lehetett volna — megbontotta a darab stílusát, finom levegőjét, kellemetlenül és zavarólag hatott. Végül: a film második felének története lendületben elmarad az első rész valóban nagyszerű ritmusa mögött, úgy látszik, a kifejtet felé egyik-másik szemre tetszetős jelenettel szemben a vágó határozatlannak bizonyult. A filmnek tehát voltak kisebb-nagyobb tévedései is, amit egy művészi tanácsadó, aki a film szemével tud nézni és látni, könnyedén elháríthatott volna. A Halálos tavasz azonban így is egyik sikerült alkotása marad a magyar filmgyártásnak.

A Semmelweis tárgyköre nagyobb sikert érdemelt volna. Hogy a kelleténél mégis szerényebb volt az érdeklődés, abban része volt közönségünk elromlott ízlésének is, amiért a filmvilág elsősorban önmagát okolhatja. A harmadrangú operettek, zenés vígjátékok és bohózatok látszólagos sikerei valahol mégis csak megbosszulják magukat. Igaz ugyan, hogy a film néhány művészi jelenetét ismét csak azoknak a képeknek köszönheti, melyeket egy nagy színész művészi játékaról alkottak. A Földindulás aránylag rövidletű szerepléséért a közönséget nem érheti vád. Aki a Belvárosi Színházban élvezhette a nagyszerű színpadi alkotást és az emlékek kedvéért a filmet is megtekintette, az meglepetve láthatta, hogy — egy-egy hozzávágott külső felvételt kivéve — még a színészek legapróbb mozdulataiban, a rendezés minden lényegesebb elgondolásában a színpadi alkotást látta viszont — reprodukálva. Hogy a filmre való átdolgozásnak, a rendezésnek, az egész film felépítésének ez a felfogása annak a közönségnek sem tetszett, amely esetleg az eredeti színpadi alkotást nem is látta, azon nem csodálkozhatunk. Ez a tény meglepetést jelenthet nálunk esetleg még egy-két szakembernek is: ez azonban a film művészi törvényein és követelményein semmit sem változtat. A Földindulás filmváltozata mindenesetre típusa a mereven reprodukált színpadi alkotásnak. A fentiek ellenére mégis szívesen láttuk a magyar filmek sorában, mert meghozta azt a tárgykört, amely végre sajátosan magyar problémakört teremthet a film számára. Ilyen értelemben tovább vitte a Bors István tárgyi érdeklődését: komolyabb és emberibb területre toltá át, a magyar sors és magyar élet fájó sebeit érintette. Ez pedig annyi évi várakozás után mégis csak nagy esemény. Ha most már a fejlődés megtalálja a helyes irányt: megalkotja a Halálos tavasz formájának és a Földindulás problémakörének szintézisét, akkor végre komoly és eredeti eredményeket hozhat a magyar film, amely immár egy évtizede olyan tárgykörben vesztegel és olyan művészi eszközökkel dolgozik, amelyhez a magyarság életének és a filmnek kevés köze van.

Befejezésül már csak az új magyar „Híradó-filmszínház“-ról szeretnénk néhány szót szólni. A külön híradó-mozi a film történetében nem új jelenség. A külföldi nagy városokban idestova már egy jó évtizede nagy látogatottságnak örvendenek. Sokan vannak, akik különben nem éppen hízelgően nyilatkoznak a film művészi jelentőségéről, a híradó-mozikat azonban szívesen felkeresik. Külföldön ezeknek a moziknak megvan a maguk sajátos hangulata. Ezekbe a mozikba minden ünnepélyesség nélkül úgy „ülnek be“ az emberek, ahogy üres óráikban elolvassák a napilapok híradásait, megszokták őket, mint ahogy nem tudnának lemondani arról, hogy napilapok útján tudomást vegyenek a világ eseményeiről. Ilymódon kiegészítői lettek a napilapok nyelvi úton közvetített híradásainak. Külföldön sikerüket műsoruknak és annak a kényelemnek és közvetlenségnek köszönhetik, amellyel közönségüket befogadják. Műsoruk zömét olyan híradókból állítják össze, melyet máshol a közönség kísérműsorként nem láthat. Kisebb filmekből álló kiegészítő műsoruk összeállításánál is nagy gondot fordítanak arra, hogy

a többi mozi műsorától eltérő, eredeti és egyéni összeállítású műsort nyújt-
 sanak. Így a néző, aki üres perceiben minden különösebb felkészülés nélkül
 „ugrik be“ a moziba egy órára vagy hosszabb időre, ahogy ideje engedi,
 nincs unalomra kárthatva. A budapesti „Híradó-filmszínház“ a magyar
 közönség is örömmel fogadta, ezt az érdeklődés eléggé bizonyítja, amelyet
 egyelőre mégis inkább az újság ingere fűt, mint műsorának szerencsés
 összeállítása. Jelenleg még éppen az hiányzik, ami a külföldi híradó-moziknak
 egyéni szint kölcsönöz: a közvetlenség, a híradók nagy száma és változatos-
 sága, a kisfilmek eredetisége. Általában a mozikat sűrűbben látogató közönség
 még elég gyakran találkozik ismerős képekkel, ami a mozi jövőjének nincs
 hasznára. Reméljük, hogy a Híradó-filmszínház vezetősége hamarosan segít
 ezeken a hiányokon: a külföldi tanulságokon okul és nem várja meg, míg a
 saját kárán tanul.

KISPETER MIKLÓS

A NÉPSZÖVETSÉG HÚSZ ESZTENDEJE

1920—1940

MIHALATT E SOROKAT ÍROM, olvasom a napi jelentésben, hogy
 Finnország hálás köszönetét küldi a Népszövetségnek a nyújtott
 segítségért, egyben szerencsekívánatait fejezi ki a genfi intéz-
 mény fennállásának huszadik évfordulója alkalmával.

Valóban 1920 január 10-én lépett érvénybe a versailles-i szerződés és
 vált egyben hatályossá a Népszövetségnek a szerződés bevezetéseképp sze-
 replő egyességokmánya (paktuma). De míg a Tanácsnak 1938 januárjában
 lezajlott századik ülészakát ünnepi beszédek és külön emlékkönyv örökí-
 tették meg, a jelen húszesztendő forduló a nemzetek egy újabb, minden
 eddiginél nagyobb méretű erőmérkőzésének zajában teljes csendben, úgy-
 szólván észrevétlenül zajlott le.

Mit jelent a Népszövetségnek ez a húsz esztendeje reménységben,
 majd csalódásban, sikerben és kudarcban; sikereit minek köszönhette és
 mik voltak okai kétségtelen hanyatlásának; mindennek részletes megállá-
 pítása hálás feladata lesz a jövő történetírójának. Mi jelen összefoglaló
 sorainkban inkább néhány érdekes tényre és adatra óhajtunk rámutatni,
 amelyek egymagukban is világot vetnek e húsz esztendő munkásságának
 erőnyeire és hibáira.

Hymans belga delegátusnak a Békekonferencia 1919 április 28-i
 ülésén elmondott szavai — amikor a teljes ülés egyhangúan elfogadta a
 párizsi Crillon szállóban működő paktumelőkészítő-bizottság tervezetét —
 világosan megjelölik a siker feltételeit:

— Nagyjelentőségű kísérlet előtt állunk. Hogy munkánk sikeres
 lehessen, ahhoz valamennyi nép jóakarató támogatása, bizalma és őszinte
 együttműködése kell, de kell az is, hogy kormányok és népek egykép
 alkalmazkodjanak a most elfogadott alaptörvényhez.

Más szóval a Népszövetség — nem lévén állam az államok fölött és
 nem rendelkezvén oly végrehajtó hatalommal, mely a Tanács vagy a Köz-
 gyűlés határozatát az államokra rákényszeríthette volna — eredményes mű-
 ködéshez valamennyi tagállam kollektív, őszinte együttműködési akaratára
 volt rászorulva. Mihelyt a tagállamok — és pedig elsősorban a nagyhatal-
 mak — kivonták magukat ez együttműködésből, ha a népközösség egyete-

mes érdeke bármiképp keresztezte különleges, egyéni érdekeiket, abban a percben a Népszövetség is sikertelenségre volt kárhozthatva.

A közvetlen gondolatot a Népszövetség megalakítására azok a szövetségközi tanácsok és bizottságok szolgáltatták, amelyek különösen 1917 óta eredményesen működtek közre Anglia és Franciaország, majd Olaszország katonai erejének megszervezésében. Számuk 1918 novemberében már közel húszra növekedett és különösen a tengeri szállítások ügyében létesített szövetségközi tanács emelkedett nagyobb jelentőségre. (E tanács négytagú végrehajtóbizottságából hárman a Népszövetség vezető tisztviselőivé lettek.)

Clemenceau némiképp bizalmatlan volt a Népszövetséggel szemben, Orlando közömbös, Lloyd George szkeptikus. Viszont eredendő súlyos hibája volt a Népszövetségnek, hogy az amerikai nép megtagadta Wilson művét és az Amerikai Egyesült Államok kezdettől fogva kivonták magukat a tervezett együttműködésből.

A Népszövetség jogászai köreiben az intézmény húszesztendő történetét három, egymástól jól megkülönböztethető szakaszra bontják.¹

Az első szakasz, mely 1920 január 10-től 1925 augusztus haváig tartott, a kezdeti évek építő munkáját jelenti. A Népszövetség még nem közép-pontja a nemzetközi politikai eseményeknek, az eléje kerülő vitás ügyek inkább a békeszerződésekkel kapcsolatos határproblémák, de megkezdődött a technikai — elsősorban gazdasági és pénzügyi — együttműködés megszervezése és kiépítése s megalakul a hágai Állandó Nemzetközi Bíróság.

A második, 1925 szeptemberétől 1931 augusztus haváig tartó szakasz, a Népszövetség virágkora. Közgyűlése, valamint a Tanácsulések a nemzetközi politikai élet eseményei és, élükön a nagyhatalmakkal, a tagállamok többsége miniszterelnökeit, külügyminisztereit s legjobb szakembereit küldi ki ezekre a tanácskozásokra. Ez az időszak egyben elválaszthatatlan Apponyi Albert gróf személyétől, aki egyedülálló személyes képességeivel országa számára egészen különleges tekintélyt vívott ki. Hogy pedig Apponyi Albert gróf minden kiváló sikere ellenére sem tudott politikai téren megfelelő eredményt elérni, az nem rajta, hanem tőle független szerencsétlen körülményeken múlt.

A Népszövetség ebben az időszakban válik a nemzetközi politikai együttműködés egy különleges fajtájának letéteményesévé. Ez a rendszer gyakorlati alkalmazását találja a locarno-i egyezményben, mely ismét lehetővé teszi Németország számára, hogy belépjen a Népszövetségbe (1926 szept. 8).

A Népszövetséget ekkor inkább a háború megelőzésének, semmint a háborúokozók megrendszabályozásának a problémái érdeklik és a nagyhatalmak is elismerik magukra nézve kötelezőnek a hágai Állandó Nemzetközi Bíróság Szabályzatának 36., úgynevezett „fakultatív záradékát“, amelynek értelmében minden az e szakaszban felsorolt tárgyra vonatkozó³ jogi természetű vitás kérdésben kikérik a Bíróság döntését.

Végül a harmadik szakasz a hanyatlás kora, mely napjainkig tart. Ha e hanyatlás tüneteit vizsgáljuk, úgy ezeket szintén három csoportba oszthatjuk.

1. Politikai téren a Népszövetség közbelépése sorozatosan eredménytelen marad. Ezt látjuk a mandzsúriai japán-kínai viszályban (1931—33),

¹ Az adatok csoportosításában és az eredmények megítélésében Emile Giraud népszövetségi főtisztviselő kollégámnak és a rennes-i egyetem jogi fakultása tanárának egy nyomtatásban még meg nem jelent tanulmánya nyomán haladtam, míg az adatokat túlnyomó részben a jelen sorok írója szerkesztette „Petit Manuel de la Société des Nations“ című munkából vettem.

² Valamely nemzetközi szerződés értelmezése; a nemzetközi jog bármely kérdése; valamely nemzetközi kötelezettség megsértésének kérdése; végül nemzetközi kötelezettség megszegése következtében előálló jóvátétel természete és mértéke.

amikor a Népszövetség nem tudja megakadályozni sem a megkezdett ellenségeskedések folytatását, sem pedig Mandzsúriának Japán által való meghódítását; a Bolívia és Paraguay között fölmerült úgynevezett Chacoviszályban (1935—36), amikor a háború nem a Népszövetség közbelépése folytán szűnik meg, hanem a felek kimerülése következtében a szomszédos délamerikai államok békéltető kezdeményezésére; Németország esetében, amikor a német kormány a Népszövetség tiltakozása ellenére megszüntették nyilvánítja (1935) a versailles-i békeszerződés katonai kikötéseit; az olasz-abesszín háború esetében (1935—36), amikor a Népszövetség sem a háború kitörését nem tudja megakadályozni az egyességokmány 11. és 15. szakaszai értelmében folyamatba tett közbelépésével, sem pedig a háborút az olaszok teljes győzelme előtt megszüntetni a 16., úgynevezett szankciós szakasz alkalmazásával; ugyancsak Németország esetében, amikor a Népszövetség nem tudja megakadályozni, hogy a német csapatok a rajnai úgynevezett semlegesített zónát el ne foglalják (1936 március 8); a spanyol polgárháború esetében (1936—39), amikor a Népszövetség közbelépése semmi lényeges befolyással nem tudott lenni a háború menetére, végül teljesen korlátozott a Népszövetség szerepe az 1937-ben kitört újabb japán kínai háborúban.

Hogy ezekkel a sikertelenségekkel szemben a Népszövetség bizonyos aktívumot is fölmutathat — a Kolumbia és Peru között felmerült úgynevezett Leticia-viszály (1932), valamint az emlékezetes marseille-i királygyilkossággal (1934) kapcsolatosan fölmerült ügy elintézése, úgyszintén a saarvidéki szavazás eredményes lebonyolítása körül — az egyenleget nem befolyásolja lényegesen.

2. Rendkívül meggyengítette a Népszövetség jelentőségét a tagállamok sorozatos kiválása.

Japán kilép a Népszövetség Közgyűlésének a mandzsú viszály ügyében 1933 február 24-én hozott véghatározata miatt. Németország kilép 1933 október 21-én, mert elégedetlen a Leszerelési Konferencia eredménytelenségével. Paraguay bejelenti kilépését 1937 február 24-én, mert sérelmesnek véli a Népszövetségnek a Bolíviával való viszályában elfoglalt álláspontját. Olaszország a Népszövetség szankciós politikája miatt hagyja el 1937 december 17-én a Népszövetséget. Csile visszavonul 1938 június 2-án, mert elégedetlen, amiért a Népszövetség megreformálására irányuló terveit a többség kellőképp nem honorálja. Pénzügyi okokból és érdektelenség miatt hagyja el a Népszövetséget több, kisebb jelentőségű délamerikai állam: Guatemala, Nikaragua, Honduras, Salvador, Venezuela és Peru. Megszűnnek mint független tagállamok Ausztria (1938 márc. 13), Csehszlovákia (1939 március 15), valamint Albánia (1939 ápr. 7), míg legújabban közölték kilépő szándékukat Magyarország (1939 ápr. 11), úgyszintén Spanyolország (1939 május 8),

Egészen különálló jelentősége van, hogy Oroszországot legújabban kitessékelték a Népszövetségből, de erre még visszatérünk.

Viszont nem tudta kellőképp ellensúlyozni a fenti államok kilépésének súlyát Mexikónak, Törökországnak, Iraknak, Afganisztánnak, Equadomnak, valamint Egyiptomnak felvétele a tagok sorába.

3. Külön lapra tartozik az 1932 február 2-án Arthur Henderson elnöklésével megnyílt Leszerelési Konferencia eredménytelensége, úgyszintén a népszövetségi akciónak a nemzeti kisebbségek védelme terén mutatkozó meddősége. Ez utóbbi volt Magyarország kilépésének is főoka.

Ebben az időszakban a Népszövetség politikáját némi bizonytalanság is jellemzi, mert míg az 1935 márciusi német események hatására a Tanács külön bizottságot küld ki annak a tanulmányozására, miképpen lehetne az egyességokmánynak az általános biztonság fenntartására irányuló sza-

kaszeit alátámasztani, megerősíteni, a következő évben — a szankciós politika nyilvánvaló sikertelenségének következményeképp — újabb bizottságot küld ki az egyességokmány általánosságban való alkalmazásának a tanulmányozására — mondjuk ki magyarul: megvizsgálni, szükség van-e az egyességokmány reformjára s ha igen, minő keretek között. Ez a hangulat odavezetett, hogy az 1938. év folyamán az államok már teljesen függetlenítették magukat a 16., szankciós szakaszból eredhető mindennemű kötelezettség alól.

Általános szempontból a Népszövetség sikertelenségének és kudarcaiinak főokát — mint már fentebb említettük — abban kell látnunk, hogy a népszövetségi egyességokmány teljesen érintetlenül hagyja a tagállamok szuverénitását. Ennek következtében tag lehetett, aki akart, szabadon kérhette felvételét bármely állam (kivéve néhány egészen jelentéktelen és teljes függetlenséggel nem bíró államot), úgyszintén szabadon távozhattott bárki. Viszály esetében a Népszövetség szervei — tehát a Tanács és a Közgyűlés — nem adhattak parancsokat a tagállamoknak, nem kötelezhatték azokat határozatok végrehajtására, hanem csak „javasolhattak“ (a 13. szakasz esetében), „figyelmükbe ajánlhattak“ valamit (a 15. és a 16. szakasz esetében) vagy „felszólíthattak“ őket valamire (a 19. szakasz esetében), minden kényszerítő erő alkalmazása nélkül. Egyetlen kötelezettségük volt a tagállamoknak, hogy a 15. szakasz alkalmazása esetén elfogadják a vizsgálati eljárást, majd a Tanács, illetve a Közgyűlés közvetítő szolgálatát. S megállapítható, hogy az esetek túlnyomó többségében, amikor a Népszövetségnek sikerült valamely viszályt elsimítania vagy elrendeznie, az egyességokmány ii., tehát lekevésbé merev és formáikhoz kötött szakaszára történt hivatkozás, míg a 15. szakasz alkalmazása, noha a hozott határozatok nem tekinthetők ítéletnek a szó köznapi vagy jogi értelmében, majdnem minden esetben sikertelenséget eredményezett.

Ezenkívül a Népszövetség határozatainak érvényességéhez szavazategyhangúság kellett, a szavazástól való távolmaradás nem befolyásolván az egyhangúságot. Ezt az egyhangúságot sokan az állami szuverénitás lényeges biztosítékának tekintik, holott nyilvánvaló, hogy csupán feledékenység vagy elnézés lehetett oka, amiért az egyességokmány 10., n., 13., 16. valamint 19. szakaszainak alkalmazása esetében nem zárták ki kifejezetten az érdekelt felek szavazatát. Mindenesetre a gyakorlati életben a viták eredményességét nem akadályozta meg az egyhangúság elvének szigorú keresztülvitele, viszont könnyen elképzelhető az elv szigorúságának enyhítése is az államok szuverénitásának komoly sérelme és veszedelme nélkül.

Hogy ezek után milyen jövő vár a Népszövetségre, arra komoly feleletet a mai körülmények között adni nem lehet.

Tény, hogy a Népszövetség 1939 december 14-ét, amikor a Tanács a Közgyűlés határozatára támaszkodva kivetette soraiból Szovjet-Oroszországot, történetének egyik legnevezetesebb napjává avatta.

Az így előállott helyzetet a „Journal de Génévé“ másnapi száma röviden és pontosan a következő sorokkal jellemezte:

Finnország megkapta a maximumát annak, amit a jelenlegi körülmények között a mai, több tagjának távozása miatt meggyöngült Népszövetségtől joggal elvárhatott. A Népszövetség teljesítette kötelességét, bátor és nyílt föllépése felszabadítóan hat számos nyomott hangulatú lélekre és visszaadja számára azt a bizalmat, amit az elmúlt évek gyöngeségei miatt elveszített. Azzal a cselekedettel, hogy Finnországot a Tanács tagjai közé beválasztotta, a Népszövetség különleges becslését fejezte ki az említett állammal szemben és a minden kétséget kizáró határozatának megszavazásával erkölcsi támaszban részesítette Finnországot, egyben megkönnyítette anyagi megsegítését.

Ha tovább elemezzük a Népszövetségnek ezt a határozatát, a legfőbb általánosan hangzó vélemény, hogy a Népszövetség ezzel a cselekedetével átmentette magát a háború utáni időre, biztosította jövőjét.

Ezt nem úgy kell értelmezni, mintha a Népszövetség helyzetében a háború befejezte előtt lényeges változással kellene vagy lehetne számolni.

Oroszország kiválásával immár csak két nagyhatalom maradt vissza a Tanácsban állandó tagképp az eredetileg tervezett hét helyett, ami eleve kizárja, hogy a Népszövetség jelen formájában és összeállításában a világpolitikában jelentősebb szerepet játszassék. Ezt nagyon jól tudja Anglia is, Franciaország is és amikor többször kinyilvánították szándékukat, hogy a Népszövetséget fenn óhajtják tartani, ezzel egyben elismerték azt is, hogy a háború befejeztével vagy biztosítaniok kell a Népszövetség egyetemességét, vagy egészen más alapokra kell helyezni az intézményt.

Hogy ez így van, azt még bizonyítja, hogy a finnek részére biztosítandó anyagi segítség-akció megszervezését a Népszövetség közvetlenül nem vállalhatta, — hogy a Népszövetség átmenetileg saját maga helyezi az élvonalba technikai tevékenységét, tehát azt a munkásságot, amit az egészségügyi, gazdasági és pénzügyi problémák, szociális vonatkozású problémák, valamint a forgalommal egybefüggő kérdések tanulmányozása és megszervezése terén megkezdett és eddig is igen eredményesen folytatott, — hogy ennek megfelelően, de egyben pénzügyi helyzete egyensúlyának biztosítása végett nagyarányú leépítést hajtott végre, aminek eredményeképp több osztályt Összevontak, a fizetések csökkentették, egyben a tisztviselők létszámát közel felére apasztották.

Viszont kétségtelen és biztosítani látszik a Népszövetség jövőjét az a tény, hogy a világ mai szervezettségében és technikai fejlettségében feltétlenül szükség van egy nemzetközi, középponti irányító szervre, mely a különböző államok életét összehangolja, munkásságukat közös alapon megszervezi s ezzel a népek sorsát és megélhetését könnyebbé teszi. S ha már megvan a Népszövetség, könnyebb ezt a meglévő intézményt a szükségletnek megfelelően alakítani, mint egy újnak megszervezésével kísérletezni. Jól látják ezt az Amerikai Egyesült Államok irányító körei is, melyek nem szüntek meg továbbra is a legmelegebben érdeklődni a Népszövetség tevékenysége iránt s amelyek a legélebbre figyelemmel kísérik nyomon az intézmény fejlődésének minden további mozzanatát.

Ne feledkezzünk meg arról sem, mennyire bevált Genf mint a nemzetközi politikai világ találkozóhelye, mennyire alkalmasnak bizonyult oly középpont létezése, ahol az országok vezetőférfiai feltűnés nélkül eszméket cserélhettek s egyben kihasználhatták a személyes érintkezés minden előnyét.

Nagyon sok függ attól, meddig tart a háború, sikerül-e a háború pusztító áradatának idejében gátat vetni, avagy mindkét oldalon teljesen kimerült embercsoport próbálkozik majd a nemzetközi életnek újabb megszervezésével. A Népszövetségnek mindenesetre életfeltétele, hogy tagjai az új európai, illetve világrendben megbékélten, közös akarattal és jóhiszeműen csatlakozzanak ehhez az építő munkához.¹

RADISICS ELEMÉR

¹ Itt említjük meg, hogy múlt számunk 141. lapján, Török Árpád: Európa megszervezése c. cikkében értelemzavaró sajtóhiba csúszott be, A mondat helyesen Így hangzik: „Chamberlain szerint Anglia háborús céljainak elérése után egy új Európát nem oly módon akar felépíteni, hogy minden régi határt lebont...” Szerk.

„DEUTSCHUNGAR“

A „DEUTSCHUNGAR“ elnevezés valamikor történelmi fogalom volt. Újabban egyesek azon vannak, hogy ezt a kifejezést hiányosnak, sőt helytelennek állítsák be. Azt mondják, hogy ellentmondást tartalmaz, mert vagy német valaki, vagy magyar; mindkettő egyszerre senki sem lehet. Ebből az ellenvetésből első pillanatra kitűnik, hogy politikai természetű. Politikai megokolással akarják elvitatni a „Deutschungar“ kifejezés helyességét. Ez az eljárás egymagában elég ahhoz, hogy a „Deutschungar“ történelmi fogalom elleni ellenvetést óvatossággal fogadjuk. Bleyer Jakab, aki szakember volt ezen a téren, évekkel ezelőtt megalapította a „Deutsch-Ungarische Heimatblätter“ című folyóiratot. E folyóiratnak, amely már a címében viselte a „Deutschungar“ kifejezést, az volt a feladata, hogy a magyar és német szellemiség egymásközi kölcsönös vonatkozását minden megjelenési formájában tudományosan feldolgozza. A folyóiratban aztán (III. 2.) Pukánszky Béla „Deutschungar“ címen irodalomtörténeti tanulmányt adott ki, amelyben a „Deutschungar“ kifejezés régi begyökereztségére és helyességére bőszeges történelmi bizonyítékokat szolgáltat. Kimutatja, hogy a „Deutschungar“ kifejezés nemcsak hogy nem a legújabb időben és nem önkényesen készült, hanem hogy ez az elnevezés szervesen képződött történelmi és nyelvi alkotás és mint ilyen jogosult és helyes.

A „Deutschungar“ nevet először Frölich Dávid (1600—1648), a híres késmárki matematikus könyvecskéjében, a magyarországi németiségről szóló első monográfiában, „Der uralte deutsch-ungarische Zipserische und Siebenbürgische Landsmann“ (1641) találjuk. Ezóta a „Deutschungar“ a német irodalomban és tudományban véglegesen meghonosodott. Az Allgemeiner Deutscher Schulverein legtöbb munkája, amely a magyarországi németiséggel foglalkozott és nem éppen magyarbarát szellemű volt, a magyarországi németekre legtöbbször a „Deutschungar“ gyűjtőfogalmat alkalmazta. Orendi-Homenau Viktor 1890-ben Temesváron megalapítja a „Deutschungarischer Volksfreund“ című hetilapot és az 1907-ben Bécsben alapított „Verein zur Erhaltung des Deutschtums in Ungarn“ negyedévenként megjelenő közlönyei címe alá a „Deutschungar“ szót írta. Az egyesületnek egyik alapító tagja volt Müller-Guttenbrunn Adám, az ismert sváb regényíró, aki a különben nemrég Magyarországon betiltott „Deutsche Sorgen in Ungarn“ című könyvében szintén a „Deutschungar“ kifejezést használja. Még a „Die Geschichte unseres Volkes, Bilder aus Vergangenheit und Gegenwart der Deutschen in Rumänien“ című magyarelles szelleműmunkában is a „Deutschungar“-ról van szó. Az újvidéki „Deutsches Volksblatt“, amelyet évekkel ezelőtt tiltottak ki az országból, a Semmelweis-filmmel kapcsolatban Semmelweist állandóan nemcsak „Deutschungar“nak, hanem a „Deutschungar“-ok legnagyobbikának mondja. Bleyer cikkeiben és tanulmányaiban, amelyek a német napisajtóban és tudományos folyóiratokban megjelentek, a magyarországi németiséggel kapcsolatban mindig a „Deutschungar“ kifejezést használta.

A világháború alatt és az összeomlás után a németiség minden államban nemzeti és népi öntudatra ébredt. Magyarországon is. De a „Deutschungar“ fogalom tartalmát nem érintette ez az ébredés. Csak külsőleg szűkült a „Deutschungar“ kifejezés fogalma, mert — mint Pukánszky helyesen megjegyzi — ma csak a Csonka-Magyarországon élő németiséget foglalja magában, amely ma már egyedüli hordozója a német-magyar történelmi gondolatnak.

E felfogás ellenzői azt mondhatják, hogy ez mind csak szürke elmélet minden tényleges tartalom nélkül, amelyet néhány szobatudós eszelt ki és alkotott meg, aki magányában semmi tudomást nem vett az életről és kinek semmi vonatkozása nem volt a néplélekhez. Aki továbbá ezt a kifejezést olyan apriorisztikus és politikai célzattal készítette, amely az államiságot a nyelviség és népiség fölé helyezi. Ezekkel és hasonló ellenvetésekkel szemben az élet, a nép szellemében és lelkében visszatükröződő élet a „Deutschungar“ kifejezés helyességét erősíti meg.

Két egyesültállamokbeli folyóirat fekszik előttünk: a „Heimatbote“ és az „Eintracht“. Mindkettőt kizárólag a régi Osztrák-Magyar Monarchia német kivándoroltjai számára írják. Hírszolgálat a régi haza, a Bánság, a Bácska, Tolna megye és a Burgenland területére terjed ki. Az Osztrák-Magyar Monarchiából bevándorolt németek egyesületi élete kizárólag a régi hazához való társadalmi, népi, hazai és erkölcsi kapcsolatok tekintetbevételével épült ki. Amit tehát ezek a kivándoroltak alkottak, az nem mesterseges, hanem természetes alkotás; nem parancsszóra készült, hanem önmagából lett és ennek folytán rajta a valóság, természetesség és eredetiség is első pillantásra felismerhető.

A két említett lap híreiből első pillantásra feltűnik, hogy a volt magyar királyság kivándoroltjainak legtöbb egyesülete már a címében is a „Deutschungar“ nevet viseli. A „Heimatbote“ utolsó számának abban a rovatában, amelyben a hetenkénti összejöveleteket közlik, többek között pl. a következő egyesületek hirdeteményeit találjuk: „Erster Eisenburger Deutsch-Ungarischer Verein“, „Erster Bácsbodroger Deutsch-Ungarischer Verein“, „Deutsch-Ungarischer Frauenverein“, „Deutsch-Ungarischer Altersheim-Vereinigung“, „Deutsch-Ungarischer Damenchor“, „Deutsch-Ungarischer Friedhofverein“, „St.-Josefs-Kirchhofverein der Deutsch-Ungarn“: mindannyi Chicagóban, továbbá „Brüderschaft der Deutsch-Ungarn in New-York“, „Deutsch-Ungarischer Selbstbildungsverein und Erster Deutsch-Ungarischer Verein in Cleveland“, „Deutsch-Ungarischer Gewerbeverein“, „Deutsch-Ungarischer Damenunterstützungsverein“ und „Deutsch-Ungarischer Arbeiter Männer- und Frauenchor“ (mind a három Cincinnatiban), „Deutsch-Ungarischer Männerchor in St. Louis“, „Deutsch-Ungarischer Dörferklub in Milwaukee“, „Deutsch-Ungarischer Frauen-Demokratenklub“, „Deutsch-Ungarischer Kranken- und Sterbekasse“ und „Deutsch-Ungarischer Demokratenklub in Baltimore“ és végül „Verein der Deutschungarn in Montreal“.

A Magyarországból az Egyesült Államokba kivándorolt németek szívükben nem csupán a régi otthon, hanem a magyar haza iránti szeretetüket és hűségüket is magukkal vitték. Az új államban, amelynek polgárai lettek, nemcsak régi otthonukhoz, hanem mint németek, azaz „Deutschungarn“, egykori magyar hazájukhoz is hűeknek vallották magukat. Ezt a hűséget és nyílt vallomást nem hatóság és nem rendőrség zsarolta ki tőlük. Ez a hűség a magyarországi németséggel 2—3 generáció óta veleszületett tulajdonság és ezért kiegészítő része a magyarországi németek többsége lelki alkatának, mely népiségében és magyar hazájában mindig olyan dualizmust látott, amilyen a lélek és a test között van. Ezt a dualizmust, amely a „Deutschungar“ elnevezésben találta meg rövid és jellemző kifejezését, a svábok Szt. István birodalmának minden részéből örökségként magukkal vitték az Egyesült Államokba.

AMERIKANIZMUS

WILHELM DILTHEY szellemtörténeti munkájában arra a Novalis meséjében olvasható szép esetre utal, amikor az ifjú a természet titkait keresve találkozik Isis istennővel. Látni akarja gyönyörű arcát. Fátylát felemeli, s erre a természet istennője karjába borul. A tapasztalat racionalizmusa összhangban lehet a metafizikai látomással, feltéve, hogy a kettőnek őszintén köze van egymáshoz.

Nem látszik mesterkéltnek a fenti példa cikkem címével kapcsolatban? Nem túlságosan elvont, vagy hogy a másik végletet hangoztassam, nem túlságosan naiv? Elvégre a sors pragmatikus filozófiája Európa földjén kikövetelte a háborús bonyodalmakat és vérontást s ilykép nem nevetséges szolgálása-e a kultúrának, nem parvenü szeszélye-e a civilizációnak, hogy az amerikanizmus szellemi viszonylatáról írjak?

Korántsem. A cicerói inter anna silent leges egyelőre még nem vonatkozik Amerikára; egyelőre, ismétlem. S azt is mondhatnám, hogy épp azért jelenleg a Múzsák sem hallgatnak itt a szó tiszta szellemi értelmezésében. S bárha gazdasági téren (a cicerói megjegyzést Amerikára vonatkoztatva) sok minden szabad, a szellem erejét még nem temették el a poshadó kor időszerűségei. Viszont ha nem temették is el, hatottak rájuk. Ez elkerülhetetlen. Amerika szellemi téren is férfivá nőtt; immár a maga lelki földrajzában igyekszik tájékozódni; a sors, mint az örömök és félelmek varázslója, Amerikával is megismertette a szellem béklyózó és szabadító erejét. Nemcsak a gengszterek kotornak az amerikai zsebekben; a lélek is kíváncsi az amerikai mélységre.

Az igazi amerikai alkotó lélek a fenti Dilthey-szerű értelmezésben éppúgy keresi a tapasztalat és a lényeg találkozását, mint általában a teremtő lélek időtlen idők óta. De amíg pár esztendővel azelőtt a teremtő szellem sugarai inkább a mindenséget próbálták érinteni, ilymód kiterjesztvén Amerika lényegének határait, ma az a helyzet, hogy az írók és költők inkább Amerika keretébe akarják beleszorítani a mindenséget. Ennek a változásnak több oka van. Európa kétségbeejtő zűrzavara esztendők óta azt a gyanút keltette a felelősségteljesen gondolkodó és érző amerikaiakban, hogy a vén kontinens nem lehet egyensúlyt biztosító szellemi irányító. S a hatalmasodó európai nacionalizmus, amely például a nemzetköziséget hangoztató Szovjet-Oroszországban is észlelhető, meggyőzte az amerikai szellem komoly munkásait arról, hogy a megoldások és megváltások kulcsa az Atlanti-óceán és a Csendes-óceán közti területen keresendő s nem másutt.

Az amerikanizmus szellemi viszonylatban ma azt jelenti, hogy csak az a mienk, amit magunk alkottunk, s ez nem tudatos visszavonulás a világtól, inkább egyértelmű önmagunk tudatos felismerésével. Megjegyzendő, hogy ez a gondolat már a múltban is foglalkoztatta az amerikai szellemi tényezőket; a tizenkilencedik században a new-englandi regionalisták bölcséleti univerzalisták voltak, de tapasztalati lokálpatrióták. Ma a metafizikai távlat nem annyira hangsúlyozott, mint száz esztendővel azelőtt. Ugyanakkor azonban kétségnélküli tény, hogy Archibald MacLeish költészet, Maxwell Anderson színpad-irodalmi tevékenysége, Vardis Fisher mormon tárgyú regénye az amerikanizmus szellemi viszonylatának jellemző megnyilatkozása. Megjegyzem, hogy ez a három író tehetség, ízlés, jelentőség szempontjából igen eltér egymástól. MacLeish és Andersont egyideig „baloldali“ íróknak vették; Vardis Fisher pedig, aki nemrég keltett feltűnést

„Children of God” című regényével, soká inkább ígéretnek tetszett, mint megvalósulásnak, s ízlésében közelebb állott a nemzeti, mint a nemzetközi gyökerekhez. Más írókat is említhetnék, de cikkem céljának feltüntetésére ez a három író példának elegendő.

Hadd tisztázzam némiképpen az amerikanizmus fogalmát. Világszargonban azonos a kihasználással, a furfangos tétlenséggel, az erkölcsi képmutatással, a kapitalizmus demokratikus Janus-arcával. Az efajta általánosítások temérdek igazságtalanságot tartalmaznak. A regés amerikai vagyonok, a beteg ízlésű sikerek, amelyeknek jellemző képei a hollywoodi trónuson ülő pénzügyi mogulok, másrészt az érzelgős boldogságok, amelyek az elveszett Edennek bűvöletét tudják elhíttetni a hiszékenyekkel, tagadhatatlanul jellemzők Uncle Sam országára. Ám az amerikanizmus a tisztességesen gondolkodók szerint másképp is értelmezendő. A „Bill of Rights” elvén épül, az emberi jogok méltóságán és megbecsülésén, az egyéni szabadságnak a Thomas Jeffersontól örökölt arisztokratikus elméletén. S azok az amerikaiak, akik ezeket az elveket vallják, mindinkább a tudatára ébrednek annak, hogy az önkényállamok világnézetében ez az amerikai felfogás idejét múlt. Viszont ők maguk nem tekintik korszerűtlennek. S épp azért, mert nem tekintik annak, mert lényegét életképesnek minősítik, annál nagyobb erővel ragaszkodnak hozzá. Az amerikanizmusnak ez a felfogása határozza meg mostanában szellemi viszonylatát; ez a legmélyebb amerikai tiltakozás az egyén méltóságát mellőző „hódító” világnézetekkel szemben. Ebben a törekvésben találkozunk a türelem hite a tapasztalat türelmével; a metafizika az empirikus élménnyel; az akarat az ösztönnel.

A nyáron bejártam az amerikai nyugatot. Arizona államban a többi között tanúja voltam annak, amint a hualapai törzshöz tartozó indián legény vad lovakat fékezett meg. Közismert, hogy az indiánok, férfiak, nők egyaránt, meglehetősen szófukarok. Amikor a vad lovakat fegyvelmező indiánnak gratuláltam szívósságához és ügyességéhez, csak ennyit mondott: „Ez az én munkám.” Ezt az esetet elmondtam egy yankee ismerősömnek, akitől az élet nem tagadta meg az igazság szeretetét és a becsületesség elvének alkalmazását. „Lássá — volt a megjegyzése —, ez az a lelki láthatár, amelyet a mai Amerikának magáévá kell tennie. Úgy kell elvégeznünk munkánkat, politikai, gazdasági, társadalmi és szellemi téren, ahogy azt mi jónak látjuk. Az őrzőngő nacionalizmus korában mi nem lehetünk internacionalisták. Humanista vagyok, de humanizmusom csak akkor eleven, ha magjait nem szórom szét meddő talajon, hanem ott, ahol a föld termékeny.

Ez az ismerősöm néhány esztendővel azelőtt nem így beszélt. Akkor egyetemes emberszeretethez hullatta szavait; most pedig elsősorban Amerikát szereti, hogy a világot ne kelljen gyűlölnie.

Egy másik ismerősöm, aki ugyancsak tevékeny szellemi életet él s hatása messzire ér el, így szólt: „A közeiét át kell megérteni a távot, nem pedig a távolságon át a közeit.” Ezzel természetesen ugyanazt mondta, mint az az ismerősöm, akit fentebb idéztem. S ugyanez a szelleme az amerikanizmusnak, valósággal amerikai regionalizmusnak nevezhetném világviszonylatban, színezi meg, jóllehet meg is szűkíti, a mai amerikai irodalmi műveket. Archibald MacLeish, aki Edward Arlington Robinson és T. S. Eliot hatása alatt kezdte mag költői működését s a francia szimbolista befolyását sem tudta kikerülni, heroikus költői elbeszéléseivel és szatirikus hangú társadalmi kritikáival tűnt fel. Ma a fiatalabb amerikai költői nemzedék vezérének tekinti. Művelt és kemény hangú szellemi vitalitása van. Maxwell Anderson vetése gazdagabb, mint MacLeishé, de aratása kevésbé értékes. Mint színpadi író Eugene O’Neill mellett a legtehetségesebb. A shakespeare-i „blank vers”-szel is kísérletezett jórészt szociális

tárgyú színdarabjaiban. Hisz abban, hogy a színpadi írónak költőnek kell lennie. Érdekes és figyelemreméltó, hogy ez az író, aki a Sacco-Vanzetti esetet színpadra vitte, ilymód igazolván felháborodását az amerikai igazságszolgáltatással szemben, ma az európai élet igazságtalanságával szembehelyezi az amerikai demokrácia igazságát. Vardis Fisher, a regényíró, aki jelentéktelenebb a fenti két alkotónál, a mormonok témájának feldolgozásával a regény keretével és lényegével igazolta azt a felfogást, hogy az amerikanizmusnak szellemi viszonylatban helyi jellegűnek kell lennie, de ez a helyi jelleg éreztesse az egész országgal való összefüggést.

Profétai szándék nélkül vallom, hogy az európai események kialakulásának jellegétől függ, hogy az amerikanizmus szellemi viszonylata milyenné válik a jövőben. A dróthálós korban a közvetlen, sőt távolabbi jövőt ugyan ki ismeri? Mire ez a rövid cikk megjelenik a „Magyar Szemlében, ugyan milyen állítás züllik időszerűtlenné? A jövendőmondókra rácáfol a valóság. Ilyen zavaros korban a szellemi irányzatoknak különböző értelmezései aligha állnak helyt dogmatikusan. A Dilthey-féle szellemtörténeti értelmezésnek is megvannak a maga beteg mirigyei s persze a Taine-féle kor-, faj- és környezetelméletnek is. A kor köntöse annyira bizonytalan, hogy az eltakart lényeg is bizonytalanra válik. Ámde a lélek, a vágy, az álmom nem szűnik meg képzelődni, zokogni és remélni. S ez a megfigyelés természetesen az amerikai lélekre, érdekekre és szellemre is vonatkozik.

Ma az amerikanizmus szellemi viszonylatban nacionalizmust jelent; lelki Monroe-elvet; tiltakozást a fölösleges vérontással és sírkeresztekkel szemben. Ma az amerikanizmus jelképe akar lenni az emberi méltóság erkölcsi és szellemi életösztönének „au-dessus de la méiée“, mert hiszen, aki él, bárhol él is, nem lehet a harc felett; a harc megmaradt, tudomásulvétele is megmaradt, csak szellemi téren változott meg ritmusa. Ez a szembe helyezkedés az aktualitással, amely rombol, Amerika és az élet javára, amely épít, az amerikai szellem munkásai szerint, ugyancsak harci bátorságot követel. Végső célja összeegyeztetni a lélek álmát azzal a feltevessel, hogy a tapasztalatnak is lehet lelke. Szókincsük lehet időszerűtlen vagy nagyon tudományos; a cél: formátlan társadalmi és gazdasági alakulatok és apokaliptikus idők tornádójában is megtartani annyi egyensúlyt, amennyire az emberi önérték és helyes ítélőképességgel bíró emberi önbecsülés képes.

REMÉNYI JÓZSEF

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Új orosz előretörés a firm fronton; a külföldi segítség kérdése. — Oroszország törekvései az Atlanti-óceán felé. — Német aggodalmak a Skandinávián át való nyugati segítség ellen. — Német-orosz gazdasági együttműködés. — A közelkeleti nyersanyagok kérdése. — A Balkán-konferencia. — Románia és a német háborús gazdaság. — A bolgár kormányválság.

JANUÁR—FEBRUÁRI külpolitikai időszakon a finn kérdés uralkodott. A Szovjetunió a kezdeti sikertelen erőfeszítések után óriási erőket mozgósított s a harci erőfeszítések súlypontját az észak- és középfinnországi szakasról a karéliai földszorosra helyezte át. Ugyanekkor a leningrádi körletben a vörös hadsereg tiszt köreiben nagy vizsgálatokat és tisztogató akciókat fogantatosítottak, mivel a hadvezetés igen tartott bizonyos „ellenforradalmi“ elemek tevékenységétől. A hadvezetést maga Vorosilov hadügyi népbiztos vette át Stapostnikov vezérkari főnök társaságában. Ilyen nagy előkészületek után, óriási szárazföldi erőfeszítések és légi bombázások kíséretében sikerült elérniök február közepére a szovjet-haderők-

nek, hogy behorpasszák a Mannerheim-vonal első szakaszát. A finn védelem egy vonallal hátrább szorult s most már valóban aktuálissá lett Finnország számára az a külföldi segítség, melyről eddig is annyit beszélt a nyugati szövetségesek közvéleménye. A skandináv államokból már eddig is igen nagy számban mentek önkéntesek a finn frontra s kezdetben volt szó olasz repülők és önkéntesek jelenlétéről is, utóbb meg inkább amerikai és angol jelentkezőkről beszéltek.

Kétségtelenül a finn háború utóbbi szakában igen jelentős nyugati anyagi segítség mehetett a finneknek s az angol kormány eddigi halogató politikájával szemben különösképpen a francia társadalom és hivatalos politika volt az, amely leginkább sürgette a tényleges segítséget. Az angol politika köreiből egy ideig áltatták még magukat azzal a feltevessel, hogy sikerül eltávolítani Oroszországot Németországtól és éppen ezért kissé óvatosan bántak a finn kérdéssel; viszont a franciák már ekkor is sokkal világosabban látták a fennforgó kérdéseket és nehézségeket. Angliát most a tengeri kereskedelem és a semlegesek kérdése foglalta le s bár az angol felelős államférfiak többször is kijelentették, hogy jelentős segítség megy Finnországba, a francia politika úgy látta, hogy a finnek érdekében még mindig nem tettek elegendőt és nem tettek meg minden lehetőt.

Anglia a finn kérdés fontosságát akkor ismerte fel, mikor a Szovjetunió atlanti-óceáni szándékai végleg nyilvánvalóvá lettek. Világos lett ugyanis, hogy Oroszország nem áll meg a svéd és norvég határok előtt, hanem a skandináv semlegeseken keresztül megkísérli, hogy kijusson az Atlanti-Óceánra s egyfelől így érvényesítse az új orosz imperializmus igényeit, másfelől meg tovább vigye a világforradalom ügyét Anglia és Amerika felé. Ezek a távlatok korántsem hatottak kellemesen az angol és amerikai államférfiakra; Rooseveltnél ismételt szovjetellenes kijelentései éppen úgy ezekkel a lehetőségekkel magyarázhatók, mint az angol politika növekvő érdeklődése a skandináv államok iránt. Mert hiszen mily módon és merre felé vihetnének segítséget a finneknek? Csakis a skandináv államokon keresztül. A skandináv államok pedig aggályosan óvják mindenfelé semlegességüket. Társadalmuk mindent megtesz a finnek érdekében s a hivatalos kormánypolitika is nagy előkészületeket tett Svédországban, nehogy váratlan meglepetések érthessék. De Oroszországra való tekintettel nyílt segítséget mégsem adhat a svéd kormány a finneknek, mert ez a rögtöni orosz háborút jelentené; így tehát Svédországnak február közepén el kellett utasítania a finnek segélykérését, ami a skandináv államok közvéleményében mindenfelé mély megdöbbenést és szomorúságot keltett.

Ugyanekkor a svéd kormánynak tekintettel kellett lennie Németországra is. Hiszen Németország újra és újra nyomatékosan figyelmeztette a semleges kormányokat, ne engedjék magukat befolyásoltatni az angol blokádtól, mert ellenkező esetben Németország ellenséges cselekedetet látna az illető állam magatartásában. A németeket különben is közelről érdekli az északi kérdés. A finn háborúról az a nézetük, hogy a finneknek meg kellett volna Moszkvával egyezniök. Emellett a finn háború befejezése külön is érdeke lenne Németországnak, hangoztatják egyes helyeken. Németországnak igen fontos szempontjai fűződnek a szovjetszállítások teljesítéséhez s egyes német körök azt tartják, hogy itt a finn háború igen akadályozza a Szovjetuniót vállalt baráti szolgáltatásainak teljesítésében. Német részről nem ismerik el azokat a belső gazdasági és közlekedési nehézségeket, melyekkel a nyugati szakértők szerint a szovjetgazdaság küzd s az új német-orosz gazdasági megállapodáshoz igen nagy reményeket fűznek; francia részről is méltányolják a szerződés fontosságát s úgy vélik, adandó helyzetben a németek könnyen vezető helyzetre tehetnek

szert a Szovjetunió szervezésében és gazdasági életében. Mert hiszen Oroszországban nyilván vannak bizonyos belső technikai nehézségek, amit bizonyít a finn háború soká tartó kudarca mellett az is, hogy az orosz vezető körökről sok helyütt tudni vélik, hogy német szakembereket kértek az orosz gazdaság és technika rendbehozására.

Ami már most a skandináv kérdést illeti, Németország nem szívesen venné, ha erre felé is kiterjedne a finn konfliktus. Nem venné szívesen, ha a finn konfliktusba beavatkozó nyugati hatalmak a saját hatalmi körükbe vonnák a skandináv államokat. Ez esetben Németország elesnék a svéd acélipar szállítási lehetőségeitől, másrészt meg észak felől, ahol eddig szabadabban lélekezett, szintén ellenséges erők állanának partjaival szemben. Éppen ezért Németország nagyon ellenzi, hogy Anglia hatalma errefelé is kiterjedjen s mivel minden erejét Anglia elleni összefogásra tartogatja, azt kívánja, hogy nagy szövetségese, a Szovjetunió, az Anglia elleni küzdelemben Finnország fölött győzedelmeskedjék. Hiszen a német vezető körök egy része is osztozik abban a szovjet orosz felfogásban, hogy Finnország területén keresztül a nyugati kapitalista-plutokrata államok akarják megtámadni és megdönteni az új szocialista kontinentális politikai rendszert; Dr. Ley, a német munkafront vezetője nagy cikket írt a minap „Világ proletárjai, egyesüljtek!” címen s ebben kifejtette, hogy Német- és Oroszország népe közösen küzd a világ javait birtokló plutokrata demokráciák ellen. Vagyis a mostani küzdelem nem más, mint a proletár és kapitalista nemzetek birkózása a gazdagságért és a hatalomért.

Mindenesetre ezt a felfogást igazolni tetszik az a körülmény, hogy a nyersanyagok kérdése egyre nagyobb szerepet visz a világpolitikában. Soká úgy volt s ez a lehetőség talán még most sem sikkadt el, hogy a nyugati szövetségesek a közelkeletről, a Kaukázus felől segítik meg Finnországot, ide vonják el a Szovjet erőinek egy részét, mivel itt vannak a Kaukázusban és Ukrajna feketetengeri partjain a Szovjetunió legfontosabb petróleumkútjai és nyersanyagforrásai. Weygand francia tábornok már hónapok óta szervezi a nagy közelkeleti szövetséges hadsereget, melyet a mohamedán államok szovjetellenes ellenszenvé is támogat. A mohamedán közelkeleti államok úgy vélik, hogy a Szovjetunió feketetengeri és közelkeleti politikája az ő gazdasági, faji, vallási s nemzeti érdekeiket igen sérti s éppen ezért valamennyien félretették a régi ellentéteket s Anglia oldalán foglaltak állást a világválságban. Ennek a politikának vezetője most Törökország, melyet a Szovjetunióknak a feketetengeri kijáráásokra, illetve a Perzsa-öbölre vonatkozó tervei közelről érintenek. Ahogy Finnországban, a Szovjetunió itt is a régi cári imperialista politika nyomdokain halad. Weygand tábornok figyelmét nem kerülték el a közelkeleti politikai fordulatok s éppen ezért a legerélyesebben sürgeti Londonban is a nyugati szövetségesek aktív beavatkozását Oroszország ellen a Közelkelet felől. Annál is fontosabb ez a kérdés, mert egy ilyen nyugati beavatkozás sikere esetén megbénítaná a Szovjetunió egész gazdasági életét és nyersanyagellátását. A cárizmus idején az orosz ipar az ország középső és nyugati vidékeit foglalta el; a kommunista rendszer nagyon tudatosan helyezte el a legfontosabb orosz ipari központokat dél és kelet felé. Egy nyugati-arab támadás most a legsebezhetőbb oldaláról érintené Oroszországot. De érintené egyben Németországot is, mert Németország éppen ezektől a területektől várja a legfontosabb nyersanyagokat a nyugati hatalmak elleni hadviselés folytatásához. Egy ilyen esetleges nyugati beavatkozás olyan helyzetbe hozná a Szovjetuniót, hogy nemhogy nem tudná ezeket a szállításokat teljesíteni, de maga lenne kénytelen esetleges feleslegét felélni az előkészítetlen háború hónapjai alatt. Az orosz vezető körök tehát jól látják, hogy egy dél felőli háborús tevékenységnek igen nagy társadalmi

hatása lenne az orosz belső viszonyokra gazdaságilag és világnézetileg is. Mialatt Weygand tábornok fontos utazásokat tett az orosz határhoz közeli területeken, mialatt a Szovjet is fontos védelmi előkészületekbe kezdett; a Fekete-tenger partvidékét sorozatosan megerősítik, nehogy a krími háborúhoz hasonló meglepetések forduljanak elő s egyben igen megerősítik a fekete-tengeri flottát is.

A Fekete-tenger kérdései már szorosan összefüggenek a balkáni helyzettel. Szovjetország újabban egyre nagyobb nyomást gyakorolt a Balkán ügyeire. Nem is annyira aktív közreműködésével és befolyásával, mint inkább a szándékairól való feltételezések és sejtetések révén Olaszország már hosszabb ideje aggodalommal nézte Oroszország balkáni törekvéseit. Az orosz politika itt is a cári imperializmus kitaposott útján halad. Az orosz tervekkel szemben Olaszország többször is hangoztatta Magyarország iránti érdeklődését s egyben a balkáni egyensúly megóvása végett figyelmeztette Romániát a magyar igények iránti megértésre. Románia helyzete ebben az időszakban egyre aggályosabb lett; nyugat felől a magyar kisebbségek helyzete és az erdélyi kérdés, délről a bolgár aspirációk, észak felől pedig a síma balkáni utat kereső orosz politika szándékai felhőzték be a román politikai látóhatárt. Mialatt a magyar-jugoszláv viszony egyre javult, azalatt viszont Románia semmi megértést sem mutatott Magyarország iránt. Olaszország mellett főképpen Jugoszlávia működött közre olyan irányban, hogy Romániát belátásra bírja s míg ezt tette a magyar kérdés tekintetében, addig a török külpolitika a bolgár-román ellentét enyhítésén fáradozott. Közben bizonyos érdekközösség alakult ki az addig igen ellentétes Olaszország és Törökország között a bolgár és az orosz kérdés tekintetében. Oroszország közelsége a Földközi-tengerhez nemkívánatos sem Török-, sem Olaszországnak. Hasonlóképpen nem kívánatos számukra az sem, hogyha Oroszországnak a régi orosz-bolgár rokonszenvek, valamint a mai bolgár társadalmi viszonyok révén sikerülne megvetnie lábát Bulgáriában. Ezért a török külügyminiszter igyekezett enyhíteni a bolgár-román ellentétet, mert Törökország számára igen fontos, hogy Bulgáriában a revíziós igények kielégületlensége révén ne érvényesülhessen az orosz befolyás. Már pedig erre az utóbbi hónapok bolgár közvéleménye éppen elég gyanút és feltételezést szolgáltatott. Olaszország pedig a régi olasz-bolgár barátság révén igyekezett közrehatni Szófiában s vele hasonló politikát folytatott Jugoszlávia is, mely viszont sem a kommunizmus balkáni terjeszkedésének nem örülne túlságosan, sem pedig annak, hogy Bulgária elragadja tőle a régi bolgár-orosz kapcsolat megújítása révén a balkáni szláv vezetést.

A balkáni válság Románia körül kulminált. Románia fontosságát és kulcs helyzetét még növelte az is, hogy a nyugati hatalmaknak itt igen fontos petróleumérdeklőségeik vannak s Románia szállításai igen jelentősek voltak számukra a mostani háborús viszonyok között. Németország politikájának az olajkérdés amúgyis egyik elsőrendű mozgatóereje. Az olajkérdés fontossága jelentkezett éppen január végső napjaiban a német politikában akkor, mikor híre terjedt, hogy a keletgalíciai volt lengyel, most orosz kézen lévő petróleumvidéket Németország átveszi a Szovjetuniótól. Ez az olajvidék — most túlnyomóan francia érdeklőség — különben éppen hiteles német tanúságok szerint, már Ausztria—Magyarország ottani birtoklása idején is eléggé apadóban volt; ott húzódik el a mostani német-lengyel és orosz-román határ, illetve Lemberg között, általában követve a Kárpátok vonulatát eléggé széles övben. Ha a németeknek való átadás tényleg megtörtént volna, ez azt jelentené, hogy Oroszország visszalép a Kárpátok hegyláncától s a német-román határ közvetlen érintkezésbe kerül. Ennek a fordulatnak pedig igen nagy jelentősége lett volna mind a lengyel, mind az

ukrán, avagy a szlovák és román kérdés szempontjából. Azonban a hírt hamarosan megcáfolták; annyi mégis igaznak látszik, hogy Németország jelentős felügyeletet gyakorol majd az olajforrások helyreállítása és új kiaknázása körül s hogy termékeiket elsősorban ő veheti igénybe. De Romániában, minden cáfolat után is, igen jelentős fordulatot idézett elő ennek az új német keleti előretörésnek a híre.

Δ híreszteléseket csakhamar követte a másik hír, immár valóság: a román kormányzat megegyezett a német kormánnyal, hogy a román olajforrásokból Németország igen jelentős hányadban részesül. A nyugati hatalmak igen nagy megdöbbenéssel fogadták a híradást, hiszen ez azt jelentette, hogy az ő érdekeltségükben és kezelésükben lévő román olajforrások ezentúl az ellenük folyó német hadviselést táplálják. Emellett megdöbbenésük — a törökök hasonlóképp kellemetlen érzéseivel együtt — azért volt olyan nagy, mert Romániának igen nagy szerepet szántak Oroszországgal szemben az esetleges feketetengeri, balkáni s közelkeleti tevékenységek során s akkoriban Románia késznek is mutatkozott e szerep elvállalására.

Mi okozta a román kül- és gazdaságpolitikában ezt a nagy változást? Nyilván része van ebben a románok ingatag politikai természetének is. De része van Románia nehéz helyzetének is, melyből Károly király politikája csak erre talált kibúvót. A nyugati hatalmak messzi vannak, az orosz fenyegetés igen közel. A számítás nem is volt lényegében helytelen. Hiszen hamarosan már felröppentek olyan hírek, melyek szerint Németország készen áll, hogy szavatolja Románia határait. Az orosz fenyegetés elől ezzel a lépéssel Románia mintegy Németország oltalma alá menekült, amely tudvalévőleg baráti viszonyban van a Szovjetunióval s a Szovjetunió Németország kedvéért nyilván nem támadja majd meg Romániát. Nem sokkal a német-román gazdasági megegyezés után már hallhatók is voltak megnyugtatóbb hangok Moszkva felől, mondván, hogy Oroszországnak nincsenek szándékában Románia elleni akciók. Mivel Románia most Németország egyik legfontosabb szállítója lett, nyilvánvalóan Németországnak érdekében áll majd, hogy elkerülje annak lehetőségét, hogy váratlan jelenségek megzavarják a szállítások nyugodt menetét. Ezekkel a szállításokkal ugyanis elég sok baj van; a Szovjet a régi lengyel területeken is szélesvágányú orosz mintára építi át a vasutakat s míg a román vonatokról a szélesvágányú orosz vonatokra, majd meg újra a normális európai méretű német vasúti kocsikra rakják át a petróleumot, ez az átrakás, átszivattyúzás éppen elég időt vesz igénybe.

A balkáni konferencia tanácskozásai elé így tehát mintegy megnyugodva nézhetett Románia. Igaz, a balkáni szövetségesek tanácskozásai nem ígértek lényegesebb újabb politikai fordulatokat. Románia, Jugoszlávia és Törökország közbelépései ellenére is kitartott eddigi politikája mellett és azon volt, hogy a balkáni szövetséget védelmi paktummá alakítsa át. Ezt a szándékot ugyan nyíltan nem vallották be, de hogy, valami ilyesmiről lehetett szó Belgrádban, azt bizonyítja Gafencu román külügyminiszternek egy görög lap számára adott nyilatkozata, amely szerint a szövetségesek ott megbeszéltek a béke és a biztonság kérdéseit s megígérték egymásnak, hogy közösen védelmezik meg egymás nemzeti területét. Gafencu záró beszéde is sok érdekes értelmezésre adott alkalmat. Azt mondta a román külügyminiszter, hogy az értekezleten megbeszéltek az egyes államok „nemzeti” területeinek biztonságát és védelmét. Mit jelent ez? Nyugati értelmezés szerint, ahol állam és nemzet azonos fogalmak, a mostani államterületet, avagy csupán a szűkebb értelemben vett középponti nemzeti-népi területeket, ahol nem laknak kisebbségek? Ez a kérdés eldöntetlenül maradt. De annyi bizonyos, hogy Románia a kérdés politikai élet elveendő, gazdasági térre igyekezett áttolni a vitás kérdéseket. Bulgária felé barátságosabb magatartást is tanú-

sított Románia, melynek mintegy ígéretet tettek volna a háború utáni békés és egyezményes revízióra s már most kilátásba helyeztek számára bizonyos gazdasági előnyöket. Románia politikája így akarta megosztani a határaitra nehezedő nyomást; mert míg némi odahajlást mutatott Bulgária felé, addig továbbra is kitart Magyarországgal szemben merev állásfoglalásában.

Csakhogy a román politika ezen szándékait mintha keresztezte volna a február közepén beütött bolgár kormányválság; sokan azt tartják, hogy az új kormány szakítást jelent az eddigi politikával és közeledést a Balkán-szövetséghez; olasz nézetek úgy vélik, hogy az új kormány elejét veszi minden oroszbarát iránynak; de vannak igen megalapozott értesülések, melyek az új kormány összetételétől még fokozottabb szláv irányzatot várnak s egyre bizonytalanabbnak látják az eddig nyugodt Balkán helyzetét. Természetesen a balkáni kérdések korántsem elszigeteltek, hanem igen szorosan kapcsolatosak a finn kérdéssel és Oroszország további politikájával. Egyelőre mégis nyugalom uralkodik a Balkánon és a Dunamedencében; Ribbentrop német külügyminiszter is meggyőzően kijelentette, hogy erre felé sem Orosz-, sem pedig Németországnak nincsenek támadó szándékai; ez pedig megnyugtatóan hatott Olaszországra, mely most már, hogy Románia a német érdekeltség körébe tartozik, nem látja olyan közvetlennek az orosz fenyegetést. Olaszország különben változatlanul éles magatartást követ a Szovjetunióval szemben s ilyen irányban érvényesítette szavát Németországban is.

Németország kétségtelenül tekintettel van Olaszországra, mert tudja, hogy a Földközi-tenger medencéjében az egyensúlyt éppen Olaszország tartja fenn. Olaszország akadályozza itt meg a berlin-római tengely politikájának értelmezése szerint, hogy a nyugati szövetségesek ne tegyenek túlsúlyra szert. Németország felé Olaszország nem is mulasztja el annak hangoztatását, hogy aggályosnak találja a nagy közkeletű csapatösszevonásokat; ezekhez a nagy nyugati-arab haderőkhöz most odatársult vagy százezer ausztráliai és újjélandi katona, akiket nem szállítanak a nyugati frontra, hanem ebben a fontos veszélyzónában helyeznek el. Olaszország, mely soha el nem mulasztja, hogy ki ne emelje a Szuezi-csatomához és annak biztonságához fűződő érdekeit, most külön is hangoztatta aggodalmait olyan irányban, hogy a német és olasz politika előtt nem rokonszenves Eden gyarmatügyi miniszter a közkeletre utazott és megsejmelte az ottani haderőket és Weygand tábornaggal tanácskozott. Viszont ugyanekkor Olaszország előtt is igen örvendetes az a nagyméretű előkészület, mely a Kaukázus és a Fekete-tenger felé folyik, mert hiszen ezek a katonai mozdulatok tartják távol a Szovjetuniót a Földközi-tengertől s ezek fékezik majd le esetleges balkáni törekvéseit is. Olaszország emellett újabban nem közönséges rokonszenvekre tett szert Angliában s a földközítengeri blokád semmiben sem érinti az egyre jobban fellendülő olasz hajózás érdekeit.

Mindezek a nagy előkészületek — mindenki a tavaszi nagy háborús kirobbanásról beszél a minden tevékenységet megbénító hideg tél után — Németországot olyan mértékben érintik, ahogy egyre elkeseredettebben készül Anglia ellen. Az angol hajózás és a német tengeralattjárók harca tovább folyik s az angolok már nem egyszer kijelentették, hogy a tengereket szabadabbá tették hajóik számára. A tengeri háború sokkal inkább érinti a semlegeseket. Hollandia és Belgium felől elmúlt — ki tudja meddig? — a közvetlen háborús veszedelem; viszont a hollandi hajózás annál jobban szenved. Ugyanez mondható el a svéd és a norvég hajózásról is. De nemcsak a tengerek biztonsága miatt forog a semlegesek hajózása nagy veszedelemben, hanem azért is, mert igen nehéz megtalálniok a középutat a szembenálló ellenfelek blokád-rendszabályai között. Az angol hadviselés a

semlegesekkel szemben is korlátlanul érvényesíti a blokád rendszabályait. Vagyis nem tűri, hogy a semlegesek által esetleg szállított áruk valami módon Németországba eljussanak. A németek ismételten figyelmeztették a semlegeseket, óvakodjanak attól, hogy az angolok kutató rendszabályainak engedjenek. Amely hajó enged az angoloknak, azt ellenség gyanánt kezelik. Ugyanekkor a német kormányzat még külön erélyesen figyelmezteti tárgyilagos magatartásra az esetleges kormányokat; Németország azt tartja, hogy a semlegesek egymagukban nem eléggé erősek arra, hogy Angliának ellenállhassanak. Ezt az ellenállást akarja megkönnyíteni Németország a maga erélyes intézkedéseivel. Különösen világosan látható ez az északi kérdésben. Viszont a német politikának nyilvánvalóan nehéz meggyőznie a skandináv államokat a Szovjetunió finn-skandináv politikájának helyességéről és az orosz érdekek jogosságáról. Ezek a politikai és érzelmi kapcsolatok pedig igen alkalmasak arra, német nézetek szerint, hogy Anglia teljesen bekerítse Németországot. Az északi semlegesek felőli bekerítés ellen védekeznek már eleve Németország a hangsúlyozott orosz-német barátság politikájával.

E szemle zártakor érkezett a híradás arról az incidensről, mely a norvég partokon játszódott le német, norvég és angol hajók között. Egy álcázott ágyúkkal ellátott német gőzös az Admiral Graf von Spee zsebcsatahajó által elsüllyesztett angol hajók személyzetének egy részével együtt norvég vizeken át útban volt óvatosan, igen nagy kerülőkkel Németország felé. Erről az angolok tudomást szereztek és egy angol hadihajó rövid csata után kiszabadította az angol foglyokat. Közben két norvég cirkáló igyekezett elhárítani az angol hajó akcióját. A londoni norvég követ tiltakozott az angol kormánytól az angol hajó eljárása miatt. De Halifax külügyminiszter azt felelte: Norvégia maga sértette meg a semlegességét, hiszen a német gőzöst előzőleg átkutatták már a norvég hatóságok és nem vették észre vagy nem is akarták észrevenni a fenéketében összezsúfolt angol foglyokat. A német hajó eljárása, mondják az angolok, éppen úgy a nemzetközi jogba ütközött, mint a norvégek magatartása, akik engedték, hogy felségvizeiken idegen állam hajója idegen foglyokat szállíthasson hazafelé...

Az incidens éles világot vet az északi semlegesek nehéz helyzetére. Mert vajjon nem került volna-e hasonló nehéz helyzetbe Norvégia, ha „észreveszi“ az angol foglyokat? Mert vajjon nem vonta volna-e magára Anglia helyett Németország neheztelését akkor, ha eljár a német hajóval szemben, mielőtt még az angol cirkáló befutott a norvég vizekre? Mindez csak azt bizonyítja, hogy az Atlanti-óceán északi és északnyugati partvidékének fontossága egyre jobban növekszik; Anglia a Szovjetunió finnországi előretörése miatt többé nem lehet érdektelen ezzel a partvidékkel szemben s épp oly kevésbé lehet érdektelen majd Németország sem. A semlegeseket nemrégiben igen megdöbbenetette Churchill angol tengerészeti miniszter kemény beszéde, mely a nyugati szövetségesek oldalára akarta őket hajlítani olyan kijelentésekkel, hogy hiszen attól nem járnak jobban, nem lesz jobb a sorsuk, hogyha maguk is etetik a „krokodilust“, ezen a fázison túl vagyunk már és az összezsúfolt nagyhatalmak most már felhasználják nyilván a semleges szférákat is arra, hogy közelebb férközzenek egymáshoz, avagy hogy legalább is megelőzzék az ellenfél közeledését érdekerületeik felé.

ÖNÉLETRAJZ REGÉNYBEN

ATÖRTÉNETI REGÉNY veszedelmesen elburjánzott divatján már majdnem túl vagyunk. Ezzel azonban a modern regény válsága még nem oldódott meg, s innen-onnan több mint húszesztendőes vajúadásából még mindig nem született meg korszerű alakja. A regényírás terén anyagban és formában még ma is tart a keresés és forrongás. Bár talán éppen ebben a megállapodni, kifejecesedni nem tudó nyugtalan keresésben nyilvánul meg a mai regény korszerűsége legstílusosabban, mert hiszen éppen ilyen nyugtalan és forrongó maga a kor is minden elemében: politikában, világnézetben, társadalomban, gazdasági és tudományos életben egyaránt.

A különféle megoldási kísérletek között az utóbbi években egyre sűrűbben szerepelnek olyan regények, amelyek meseanyagukat egészen vagy részben az író személyes élményeiből kapják.

Mivel magyarázható az önéletrajzi regényeknek ez a mostani nagy divatja? Egyik ok kétségkívül a regény-műfaj vajúdása. Az írók minden lehetőséggel megpróbálkoznak, így az önéletrajzregénnyel is. De vannak különleges okok is s ezek is erre irányítják az írók érdeklődését. A háború óta egyre jobban érezhető, hogy az írók menekülnek a jelentől és a jelenből.

Sok esetben az erkölcsi bátorság hiánya az oka annak, hogy az írók (vagy kiadók?) kerülnek a jelen forrongó társadalmi és politikai állapotaival való foglalkozást s a közeli vagy távolabbi múltba menekülnek anyagért. Ez a menekülés gyakran valóban kényszerhelyzetből történik, mert korunk politikai berendezései, főleg a diktatúráké, nem igen kedveznek a belpolitikai és társadalmi állapotok őszinte elemzésének és esetleges bírálatának, sőt ezt legtöbbször lehetetlenné is teszik. Azonban a bátor kiállás nagyon sokszor ott is hiányzik, ahol minden nagyobb veszély nélkül megtörténhetnék. A történelemhez való menekülésnek egy másik lélektani okára Szekfű Gyula is rámutatott már. „Vannak idők — írja —, mikor az emberek számára nem marad egyéb reménység, mint hogy a történet könyvében lapozzanak és annak betűiből állítsák össze a szabadító szót, vagy ha pesszimista szándékuk és természetük, a végső lesújtó értelmet, amely kétségbeesésüket legalább annyiban nyugtatja meg, hogy igazolja jogosságát. Ilyen történeti helyzetben a nemzet jobbjai is folyamodhatnak a történelemhez.” (Magyar Szemle 1939 aug.) A történelem és a történelmi

tárgyú szépirodalom iránti fogékonyság és érdeklődés is az önéletrajzi regény felé vezethette mai íróinkat, hiszen az önéletrajz nem egyéb, mint a közelmúlt történetírása.

Ha az önéletrajzi regény nem csupán kényelmes menekülési eszköz a jelen nehézségei és az írói felelősségvállalás elől, az esztétikai célokon és szempontokon túl legtöbbször világnézeti s nem egyszer politikai elvek és állásfoglalások is irányítják az írók munkáját. Ma általában a számonkérés és számadás idejét éljük. A nagy katasztrófa és a velejáró világnézeti, gazdasági válság felvetette a felelősség kérdését. Különösen erős a számonkérésre való hajlam és a közelmúlt kritikai felülvizsgálása a fiatal, határozottan nemzeti és szociális felfogású írónemzedékben. Itt már nincs idilli kép és nosztalgikus visszasóvárgás: az írók a fiatalság kegyetlen Őszinteségével leplezik le apáik korát. De nemcsak számonkérés és leleplezés van műveikben, hanem egy igen érdekes személyi probléma is — saját életük és egyéniségük, világnézetük, szociális és nemzeti felfogásuk, törekvéseik kialakulása. Az írók azonban nem elégszenek meg a maguk sorsának és egyéniségük kifejlődésének vizsgálatával és leírásával, hanem önmagukban és életpályájuk történetében fajúk és osztályuk sorsának és lelkületének alakulását is kutatják. Van ebben valami öngazolás, de egyúttal az erők számbavétele is, mintha számotvetve a múlttal és tisztába jöve önmagukkal s fajtájukkal, lezárnák a múltat s így indulnának egy új korszak előkészítésére.

Az írók önéletrajzukban vágj önéletrajzi regénjükben maguk is rámutatnak azokra a szempontokra és célokra, amelyek őket művük megírásakor vezették. Kassák Lajos pl. a következőképpen indokolja meg, miért ír önéletrajzi művet: „Eljutottam idáig, hogy szembenézek magammal: — Ki vagy? És hogyan lettél azzá, aki vagy. Mindig az embert kerestem és bizonyos, hogy magamban is önmagam tiszta embersége érdekel a legjobban“ (Egy ember élete). Igen érdekes Illyés Gyula vallomása, hogy ugyan nem tisztán önéletrajzi, de azért erősen egyéni élményekből táplálkozó művét, a „Puszták népé“-t miért írta meg: „Nem saját életemről akarok itt rajzot adni, nem érzem semmiféle olyan magaslaton magam, honnan a mögöttem maradt táj képét akár gyönyörködtetőnek, akár irány-mutatónak mondhatnám. Egy népréteg lelkületét szeretném ábrázolni, ez minden törekvésem. Ha itt-ott mégis saját élményeimmel hozakodom elő, ezek az élmények csak magyarázó ábrák. Ami emléket, feltárok, azért tárom fel, hogy rajtuk át próbáljak leereszkedni abba a mélyen fekvő, forró rétegbe, mely retteggve rejtje gomolygó világát minden idegen tekintettől, még a tárgyilagos napvilágtól is és amelyet, tapasztalatból tudom, ha megismerni esetleg megismerhet is más, érteni csak az tudja, aki belőle származott. Én még védeni is szeretném.“ Illyés tehát azért beszél el a maga életének egyes eseményeit, hogy rajta keresztül ismerje meg a magyarság azt a társadalmi réteget, amelyből az író kiszakadt s amelynek igazáért, jobb jövőjéért harcol nemcsak ezzel a művével, hanem egész költői és írói munkásságával. Németh László „Ember és szerep“ c. művét azért írta meg, hogy saját írói egyéniségének a kibontakozását tárja fel: „Egy vállal-

kozás története ez, — az első szemhunyorató mozdulattól, mellyel a valóság fényébe lépő ember körültekint, a sorsdöntő szerepvállalásig. Ha beszélek is életem eseményeiről, csak az érdekel belőlük, ami műveimet készítette elő s szerepemet bontogatta, hogy mi lettem az értékek ege alatt és az emberek indulatai közt; arról szóljon ez az ifjúkori műveimet keretező könyv.“

Megint más Veres Péter „Számadás“ c. önéletrajza megírásának az indító oka: „Szinte hallani vélem — írja — a kérdéseket, miért mindjárt önéletrajzzal kezdi? Ez témahiány s az írói képzelő és alakító erő hiányát jelzi. Ezt csak akkor szokták az írók megírni, amikor pályájuk végére érnek, visszatekintésül. Nem vitatom, van ebben igazság. De van abban a másik közhelyben is, hogy minden író a könyveiben és hőseiben önmagát éli ki, saját élményeit, gondolatait, véleményeit adja. Mivel ezek a közhelyek, mint minden közhely, csak féligazságot fejeznek ki, én hát azt választom, amelyik nekem jobban tetszik és azt mondom: Mi értelme van 20—30 kötetben kerülgetni, köntörfalazni, rejtőzni, bujkálni, ha egyszer a cél csak az, hogy önmagamot megmutassam a világnak? Mert végül is ez a 20—30 kötetben kevésbé sikerül. A sok hős, a sok átélt helyzet és szerep összezavarja a közönség — az olvasók tudatát az íróról, ezért van aztán az írók körül egy másik irodalom, az irodalomtörténet, a személyi kultusz és a pletykák irodalma. De maga az író is elvész a sok szerep között.“

Ez a felfogás és fejtegetés szöges ellentétben van az általános irodalmi tapasztalattal. Hiszen az önéletrajz az írói kifejezésnek csak egyik szegényes módja. Az igazi, nagy alkotó írók hőseikbe öntik át önmagukat s azok sorsában sokkal teljesebben kiélik hatalmas egyéniségüket, érzelmeiket, eszméiket, vágyaikat, képzeletüket, mint szegényes, prózai életformájukban. Az önéletrajz a legtöbb írónak igen kevésbé nyújtana alkalmat fenséges eszméi, megrázó érzelmei kifejezésére és teremtő képzelete érvényesülésére. Az alkotó egyéniséget és belső élményeit mindig olyan formában fejezi ki, amelyben ezt a kifejezést a legtokéletesebben tudja elérni: ez a forma bizonyos esetben lehet az önéletrajz is, de csak ritkán és csak egyszer.

Éppen ily kevésbé meggyőző Veres következő megállapítása: „Az önéletrajz nem irodalom a szó szokásos értelmében. Más a valóság irodalmi bármilyen hű megjelenítése és más az igazi valóság megírása. Mindegyik becsületes munka a maga helyén, de az önéletrajz csak az utóbbi lehet.“ Elhisszük, hogy Veres Péter a maga önéletrajzát ilyen „becsületes“ munkának szánta — és az is. De ezt az önéletrajzi művekről általánosságban igazán nem lehet állítani s még kevésbé indokolt az ilyen megkülönböztetés a szépirodalom és a valósághoz erősebben ragaszkodó irodalom között. A költő, amikor függetleníti magát a nyers valóságtól, éppen a lényegeset keresi és ragadja meg, míg a tudós önéletrajzíró görcsösen kapaszkodva a hétköznapi apró-cseprő eseményeinek valóságához, igen sokszor éppen a legjellemzőbbet és leglényegesebbet nem tudja sem meglátni, sem kifejezni. Arról nem is szólunk, mennyi tévedés lehet és van is az olyan művekben, amelyeknek legfőbb forrásuk a gyarló emlékezet. Ehhez

járul még a szándékos vagy öntudatlan hamisítás, szépítés stb. Az önéletrajzokat és önvallomásokat igazán nem lehet a valóság tökéletes megörökítőnek tekinteni.

Amilyen különböző céllal írják az írók önéletrajzi műveiket. éppen olyan eltérő a dolgozásmódjuk is. Nagy általánosságban három fő-típusba lehet sorolni ezeket a munkákat. A legtöbb köztük tiszta regény. Az író szabadon alakítja a nyersanyagot, a szereplők nevét elhallgatja vagy megváltoztatja. (Márai Sándor: Egy polgár vallomása, Remenyik Zsigmond: Sarjadó fű, Zsolt Béla: Villámcsapás, Kádár Lajos: Tyukász Péter, Mezössy Mária: Tűztánc.) A másik fajta, amikor az író nyíltan Önéletrajzot ír ugyan, de nem mond le a szépirodalmi eszközök használatáról sem s ezt meg is vallja. Ilyen pl. Kassák Lajos: Egy ember élete, Móricz Zsigmond: Életem regénye. Igen érdekesen világít rá erre a típusra Kassák Lajos vallomása: „És kihangsúlyozom, hogy az én értelmezésemben nem művészetet csinállok. Nem elsődlegesen teremteni akarok, csak egy megteremtett lénynek, magamnak a múltját akarom visszaidézni olyan eszközökkel, amilyenek rendelkezésemre állnak. Speciálisan művész vagyok s így eszközeim itt is csak a művészet eszközei maradnak. Lesznek, akik velem ellentétben ezt a munkámat is művészetnek fogják nevezni, én csak az élet reflexét akarom adni, szinte iskolázatlan egyszerűséggel és mechanikus pontossággal.“ Ez a „mechanikus pontosság“ természetesen nincs meg a műben s ez nem hiánya, hanem inkább erénye, de nem is lehet meg már csak azért sem, mert az író az előadást tele-szövi párbeszédekkel. Ezek a párbeszédék csak az emlékezet és a képzelet közös munkájából jöhettek létre s nem a valóság mechanikus lerögzítéséből.

A harmadik csoportba tartozó művek írói kifejező eszközeikben is inkább tárgyilagosak és tudományosak akarnak lenni. Keveset változtatnak a nyers valóságon, a párbeszédet majdnem teljesen mellő-zik s az anyag kiszemelésében is inkább tudományos, mint művészi szempontokat követnek. Veres Péter nyíltan kimondja, hogy nemcsak nem keres művészi eszközöket és hatásokat, hanem egyenesen kerüli őket, hogy a „tiszta igazság“ megírásában ne befolyásolják, ne korlá-tozzák. „Az önéletrajz — írja — az egyén történetírása önmagáról s ez csak úgy értékes a többi ember számára, ha csakúgy mint a tár-sadalomról szóló történetírás a lehetőségig objektív. De szemben a társadalomról szóló történetírással az önéletrajz úgy lehet igazán objektív, ha a legigazibban szubjektív, vagyis ha őszinte. Ez pedig csak úgy lehet, ha az irodalmi hatásfokozás művészi eszközeit, az egyes művészi szempontból hatásos helyzetek kihasználását tudatosan mér-sékeli, vagyis ha elfojtja magában a színészt s a szerepalakító mester-embert és úgy közvetíti a valóságot, ahogy az idegeiben érzi és az emlékeiben őrzi.“

Ez a korlátozás azonban nemcsak az eszközökre vonatkozik, hanem az anyagra is. Életének összes eseményeit egy író sem zsúfol-hatja írói alkotásokba, bármilyen nagy terjedelmet szán is rá s bár-milyen felfogással és eszközökkel ír. Ha egy író önéletrajzi művet ad ki, szükségképpen meg kell rostálnia a rendelkezésére álló anyagot.

Mivel élményei közül igen sokat el kell hagynia s ha még a művészi alakításról is lemond, műve igen könnyen nemcsak hiányos, hanem töredékes, torzószerű lesz. Épp ezért tartja pl. Németh László az önéletrajzi regény írását művésziileg megoldhatatlan feladatnak: „Az életnek eggyel több dimenziója van mint a regénynek, az az élet, amely a regénybe fér, az életnek csak a felülete. A mások életéből elég egy felület, a magaméból kevés. Egy ember vagyok, de egy ember több regényalak s keveset tud az magáról, aki maga mer regényének hőse lenni.“ Mi sem igazolja jobban ennek a megállapításnak az igazságát, mint Móricz Zsigmond önéletrajzi regénye. Móricz megpróbálja, hogy „több felületet“ is adhasson s ezért több oldalról próbálja megközelíteni és az olvasó elé állítani hőst: önmagát. A teljes dimenziót megrajzolni azonban így sem sikerült. Az emberi élet felületeinek száma végtelenül sok és a teljességre törekvés eleve sikertelenségre van kárhóztatva; ráadásul művészi tekintetben is megbosszulja magát, mert unalmas ismétlésekre készíti az író s szétveti a mű szerkezetét. Ezért a legtöbb író kiválaszt egy szempontot s aszerint szemeli ki és válogatja össze műve számára életének eseményeit. Így pl. Németh László és Veres Péter az erkölcsi személyiségük és világnézetük kibontakozására fontos környezeti hatásokat és élményeket emelik ki, minden más közömbös számukra s egyenesen kerülnek a pusztán hatásvadászó részleteket, leleplezéseket, s amint Németh László gúnyosan megjegyzi: „Aki arra kíváncsi, hogy milyen gyöngéit fedeztem fel mint gyermek szüleimnek s nemi felvilágosulása emlékeit az enyéimmel akarja összehasonlítani, adjon fel minden reményt.“ Veres is kijelenti, hogy életének pusztán szórakoztatás szempontjából felhasználható részleteivel nem fog művében foglalkozni: „A világnézeti közösség adja meg a magyarázatát annak, miért hiányoznak ebből az írásból az idillikus részletek, a hangulati felolvadásra, a sajátos szórakoztató — művészi hatásra való törekvések. Én ma, amikor magamról beszélek, csak azt mondhatom el, amit világnézetem fontosnak tart, mert emlékezetem is csak azt őrzi.“

Az élmények megrostálása és kiválogatása történhetik a művészi szempontok erősebb érvényesítésével is. Így történik ez különösen a szorosabb értelemben vett regényszerű feldolgozásoknál. Azonban a tiszta művészi szempontok itt sem érvényesülnek mindig teljesen; igen sokszor világnézeti és politikai propaganda is befolyásolja az író anyagát megválogatásában és megvilágításában. Néha a regényforma alig más, mint óvatos búvóhely, mivel az író szélsőséges elveit és kritikáját nyíltan nem meri megvallani és hirdetni. Ez a regényformába bujtatott célzatosság gyakran nemcsak a tárgyi, korképszerű anyagot torzítja el és hamisítja meg, hanem pusztán művészi szempontból is sokat árt ezeknek a műveknek (pl. Zsolt Béla és Reményik Zsigmond regényeinek). A művészi harmóniának az a tisztasága és teljessége, amely Tamási Áron Szülőföldem c. művét oly vonzóvá s egyben esztétikailag is oly értékesé teszi, csak kivételesen található meg ebben a műfajban.

Az önéletrajzi regényformának mind az írókra, mind magára az irodalomra vannak jó és rossz hatásai és következményei. A már

túlságosan szárazzá és prózaiassá merevedő naturalista és analitikus regénystílus után az önéletrajzi regény tárgybeli újszerűségét, változatosságot és stílusbeli üdeséget, frissiséget hozott magával. Az a sok líra, amely ezekbe a regényekbe belesodródik, az előadást nemcsak közvetlenebbé, hanem színesebbé és hangulatosabbá is teszi. Az önéletrajzi regény megírása sokkal nagyobb mértékben fűti az író agyát és szívét, mint más közömbös műé s ez természetesen hatással van az anyag formába öntésére is. Hogy milyen mélyen érinti az önéletírás munkája az író, nagyon jól megvilágítja Móricz Zsigmond nyilatkozata: „Bevégeztem életem regényét. Ma három hónapja egyetlen pihenő napom, sem éjszakám nem volt. Egyetlen izzásban égett agyam: talán soha ennyire nem fűtött át a tűz.“

Az önéletrajzi regények legtöbbször tárgyi szempontból is érdekesek. Bevilágítanak abba a környezetbe, amelyben egy-egy írói egyéniség kialakult s feltárják azokat a hatásokat, amelyek lelküket és tehetségüket érték és formálták. Gyakran az írók egyes műveinek rejtett forrásai is előbukkannak ezekben a regényekben.

Irodalomtörténeti jelentőségükön kívül kortörténeti szempontból is értékesek ezek az önéletrajzi regények már ma is s még inkább azok lesznek a jövő történetíró számára. Mint hatalmas, gazdag színes kaleidoszkópban szemlélheti bennük az elmúlt 50—60 év történetét, a legváltozatosabb beállításban és megvilágításban az írók társadalmi és művelődési környezete, egyénisége, életfelfogása, politikai és szociális elvei szerint. Az írónak a hétköznapi embernél nagyobb érzékenysége felfog s tökéletesebb kifejező készsége kifejez olyan jelenségeket és tüneteket, amelyeket tudósabb felkészültségű kortársak sem tudtak felfogni, sem kifejezni. S mivel az igazi nagy író nemcsak önmagának a kifejezője, hanem annak a kisebb-nagyobb közösségnek is, amelyhez a vérség vagy a társadalmi helyzet kapcsai fűzik: egy ilyen írói megnyilatkozás nem csupán felszínes, múló egyéni benyomások megszólalása, hanem mély rétegekből feltörő közösségi élmény kifejezése is. Ezért nyújtanak ezek a vallomások sok érdekes felvilágosítást a kortörténeti kutatás számára még akkor is, ha talán itt-ott szándékosan vagy öntudatlanul el is térnek a nyers valóság adataitól. Az adatokban lehetnek kisebb-nagyobb hibák, de egy korszak szellemi, érzelmi és erkölcsi állapotának mégis hű őrzője és igen finom tolmácsa lesz ez az irodalom.

Az önéletrajzi regény-dívatnak azonban megvannak a kóros hatásai is, különösen magukra az írókra. Az igaz, hogy bennük az előadás közvetlenebb és üdőbb, de másfelől pongyolább és gondatlanabb is; ezenkívül az író a kényelmes keretben sok fölösleges fecsegésre hajlik. A háború utáni regényírásnak különben is nagy baja a szószaporítás. Az önéletrajzi regény íróját még inkább kísérti ez a veszedelem. Az író szívesen időz el gyermekkora kedves emlékeinél s szeretne belőlük minél többet átadni az olvasónak is. De nem számol azzal, hogy sok olyan apróság, amely neki egyéni okokból kedves és fontosnak is látszik, az olvasót, akihez ilyen érzelmi szálak nem fűződnek, kevésbé érdekli.

A másik veszedelem az, hogy az önéletrajzi regény elszoktatja az írókat a komoly művészi munkától. Mivel az író készen kapja anyagát, a tétlenségre kárhozott alkotó képzelet elsorvad, szerkesztőművészete sem fejlődik, mert az életrajzi regénynél legtöbbször az egyszerű időbeli sorrend a szerkezet váza és alapja. S mivel az író különben is kevésbé törődik a művészi követelményekkel, sok a szerkezetet bontó elem: öncélú epizód, elmélkedés, kitérés, időbeli ide-oda ugrálás.

De az író jellemző ereje sem igen fejlődik ezzel a műfajjal. Az író nem maga teremti hőseit, nem is igen alakíthat rajtuk: csak megfigyel és leír, vágy még ezt sem, mert pusztán emlékezetből rekonstruál. Természetesen valódi tárgyilagosságot, elfogulatlanságot csak elvétve lehet ilyen művekben találni, mert nemcsak a családi viszonyból fakadó érzelmi elfogultság teszi szubjektívvé az ábrázolást, hanem a társadalmi és világnézeti érdekelttség is.

Különösen veszedelmes ez a regényfajta a kezdő írókra. Korunkban igen sok embernek van megírásra érdemes nagy élménye. Ez a magyarázata annak, hogy fiatal írók első művükkel sokszor meglepő és legalább részben meg is érdemelt sikert tudnak aratni. Ámde ezek az életélmények rendszeresen csak egy regényhez szolgáltatnak elegendő újszerű anyagot. Amint az élmények elfogynak, kifogy az író mondanivalója is és későbbi művei üresek, szürkék lesznek. Ezért van ma oly sok egykönyvű író. A kiadók az első siker után — itt persze igen nagy szerepe van a reklámnak s a kiadói érdekeket szolgáló kritikának is — erőltetik, hogy az író minél előbb lehetőleg hasonló új regényt írjon számukra. Ennek az erőltetett munkának az eredménye legtöbbször százalmas, szinte ijesztő hanyatlás. Nem engedik kiforrni, kiérni az írókat, nincs meg a fejlődés természetes menete s ez az oka nagy ígéretnek teljes elkallódásának vagy tengődő elzüllésének.

A regénynek a háború után megkezdődött vajúdása még nem ért véget s az önéletrajzi regény ebből a szempontból igen keveset jelent s a kívánatos kibontakozást önmagában nem igen fogja előidézni. A modern lírában egyre jobban érezhető és diadalra jutó megtisztulás azt mutatja, hogy az új irodalom útja, tehát az új regényé is a tisztulás felé vezet.

Az új regény nem lesz önvallomás, sem politikai pamflet, sem menekülési eszköz, sem pusztá korrajz, sem merő világnézeti vagy társadalmi propaganda, hanem végre ismét igazi regény, amelyben a mese visszakapja jogos uralmát és első helyét, amelynek szereplői nem a kortársak nyílt vagy álcázott fényképmásolatai, hanem az író termelő művészetének gyermekei. Ebben a regényben is lesz korszerű eszmevilág, ennek is meglesz a „Fart pour Tart“ sivár egyoldalúságán felülemelkedő nemzeti és szociális hivatása és szerepe, de lesz arra is elég ereje, hogy ezt a rendeltetését mindig művészi módon és művészi eszközökkel szolgálja, mint ezt a múlt század nagy realista regényírói: Dickens, Tolsztoj és Flaubert tették.

HÁBORÚ ÉS PÉNZ

MÉG ALIG GYÓGYULTAK be a világháború sebei és a vén Európát már újra háború viharai szántják végig. A világháború sok minden egyében kívül közgazdasági tårén is számos tanulsággal szolgált és joggal feltehető, hogy ezek a tanulságok már a most folyó háborúban is éreztetni fogják hatásukat.

Montecuccolinak az a közhellyé vált mondása, hogy a háborúhoz három dolog kell s ez mindháromszor pénz, a világháború tapasztalatai szerint nem egészen igaz. Ez állítás féligazságát a most folyó háború valószínűleg még jobban ki fogja domborítani. „Money does not win wars“, mondja a mai háborúkról Geoffrey Crowther. A mai háborúk ugyanis közgazdasági tekintetben is egészen másképp festenek, mint a régi háborúk. De még a régi háborúkhoz sem tulajdonképpen pénz kellett, hanem azok a javak és szolgáltatások, amelyeket pénzei meg lehet vásárolni. A zsoldos hadseregekkel folytatott háborúkban ellenben a pénznek egészen más szerepe volt, mint a néphadseregek mai háborúiban, nemcsak a hadseregtoborzás és az általános védkötelezettség eltérő jellegénél fogva, hanem azért is, mert a régebbi háborúk gyakran csak fejedelmi kalandok voltak, amivel szemben a mai háború nemzeti ügy és hovatovább valóban az, amit totális háborúnak neveztek el. Egykor a háborúk pénzügyi alapját a fejedelmek kincstára és hitele alapozta meg, ma ellenben a hadviselő országok egész gazdasági ereje.

Montecuccoli mondása tulajdonképpen azt akarja kifejezésre juttatni, hogy a háború folytatásához szükséges eszközök előteremtésére a rendes közbevételek nem elegendők és ebben ennek a mondásnak kétségkívül igaza is van. A háború rendkívüli szükségleteinek fedezéséhez rendkívüli bevételek kellenek, még hozzá olyan időben, amikor a közbevételek fokozásának lehetősége inkább csökken, semmint nõ. Ez indokolja, ha a háborúra felkészülõ ország már a békeidõben gondoskodni igyekszik háborús gazdasági szükségleteinek biztosításáról. Ilyen természetû a hadsereg felszerelése és hadianyag gyûjtése, de ennek békebeli rendeltetése is van, mert a jól felszerelt hadsereg szükséges az állam tekintélyéhez, nemzetközi súlyához, sõt a belsõ rend és nyugalom biztosításához is. Már feltûnõbb a kizárólag háborús rendeltetés a hadikincs gyûjtésénél, amelyhez béke idején hozzányúlni egyáltalán nem szabad. Az ilyen hadikincs a korábbi évszázadokban nagy szerepet játszott, de sajátságos módon még a világ-

háborút közvetlenül megelőző időben is előfordult. Ilyen célzattal volt 120 millió márka a spandau toronyba bezárva. Mondani sem kell, hogy a világháború nagy arányaival és milliárdokba menő gazdasági feladataival szemben ez a hadikincs egészen eltörpült és semmi érdemleges szerepet nem játszott. Már sokkal nagyobb jelentősége volt egy másik hadikincsszerű tartaléknak, amelynek ez a jellege alig vált tudatossá, tudniillik a jegybankok aranytartálékának. A jegybankok aranytartálékából ugyanis békebeli milliárdos érték ment rá a háborúra, amikor a semleges külföldről árukat kellett vásárolni és fizetésül más nem kínálkozott, mint éppen ez az aranyfedezet. Feltehető, hogy az aranyfedezet még a mai háborúban is szóhoz jut, mert Angliának és Franciaországnak jelentékeny aranykészletei voltak az Amerikai Egyesült Államokban a háború kitörésekor. Mivel az Egyesült Államok a semlegességnek olyan értelmezését tették magukévá, hogy a „cash and carry“ elve alapján hadianyagot is szállítanak a hadviselő feleknek, kétségtelen, hogy a nyugati hatalmak tengeri fölényük birtokában az amerikai hadianyagot saját hajóikkal szállítják haza és amerikai bankkészletekben levő „earmarked“ aranyukkal fizetnek. A világháború alatt Amerika hadihiteleket is adott Európának. Épp ezek visszafizetését akarták az európai adósok a hadikárpótlások alakjában Németországra hárítani, úgyhogy abból az évi kétmilliárd márkából, amit Németország legutóbb fizetett, kétharmadrész Amerikába került és amikor Németország a hadikárpótlások további fizetését megtagadta, Amerika európai hadiadósai is beszüntették fizetéseiket Amerikával szemben.

Amíg a hadikincs a múlt megterhelését jelenti a jelennel szemben, addig a külföldön felvehető hadihitel a jövő megterhelése a jelen javára, mert hiszen a hitelt az ország jövő termeléséből vissza is kell fizetni. A külföldi hadiszállításoknak hadikincsszerű készletekből való megfizetése tehát gazdasági tekintetben lényegesen különbözik a hadihitelre vásárolt külföldi hadianyagok megfizetésétől. A hadikincs úgy tekinthető, mint egy *fonds perdu*, amely már akkor elveszett, amikor félretették, még ha igaz is, hogy az olyan hadikincsszerű készletek, mint az aranykészletek, békecélokra is felhasználhatók lettek volna. Ezzel szemben a külföldi hadihitel a hadviselő ország számára egy *fonds a perdre*, amelyet igazában csak akkor veszít el, amikor vissza kell fizetnie.

A világháború tapasztalatai a hadikincsszerű készletgyűjtésnek egy olyan módját is időszerűvé tették, amely nem volt ugyan eddig ismeretlen, de nagyobb arányokban mégsem fordult elő. Megtörtént ugyanis, hogy azok a várak, amelyeknek körülzárásával számolni kellett, az ostrom tartamára elégségesnek látszó élelmiszerkészleteket voltak kénytelenek beszerezni és tartani. A világháború azonban megteremtette a körülzárt és ostromolt ország fogalmát és ennek tanulságaiból okulva annak az országnak, amelynek tartania kellett attól, hogy háború esetén hasonló helyzetbe kerülhet, jól felfogott érdeke diktálta, hogy mindazokból az élelmiszerekből, amelyekből külföldi behozatalra szorul, úgyszintén mindazokból a külföldi nyersanyagokból, amelyekre belföldi termelésének továbbfolytatásához feltétlen

szüksége van, háború esetére tartalékolt készletet gyűjtson. Ezt a készletgyűjtést úgy a tengeri úton való utánpótlásra szorult Anglia, mint a középeurópai fekvésű Németország nagy arányokban folytatta a mai háborút megelőző utolsó években.

De amit hadikincsből, háború esetére szóló készletgyűjtésben vagy külföldi hitelekben egy hadviselő ország magának biztosítani tud, csak elenyésző része lehet azoknak a költségeknek, amelyekkel a mai hadviselés jár. El lehet tehát mondani, hogy az eddig tárgyalt részleteken túl kezdődik csak igazán a háború finanszírozásának egész nagy problémája. Mivel a háború egy nemzetnek olyan rendkívüli erőfeszítése, amelyet lét vagy nemlét kérdésének tekint s amely a harctéri szolgálatra igénybevett népesség részére élet-halál kérdésévé is válik, a nemzet egész vagyonát és jövedelmét úgy kell tekinteni, mint amely a háborús költségek fedezésének céljaira felhasználható, ha a szükség úgy kívánja. De a nemzeti vagyon és jövedelem igénybevételének nemcsak a szükség mértéke szab korlátokat, hanem az igénybevétel lehetősége is. Nem lehet például általában háborús célra felhasználni a nemzeti vagyon legértékesebb elemét, az ingatlan vagyont, nem lehet elhasználni a termőföldet és az épületek túlnyomó részét. Amit a háború a nemzeti vagyonból elsősorban igénybe vehet, az a nemzetgazdaság rendes árukészleteiből áll, tehát a nemzetgazdaság forgótőkéből, viszont az állótőkét csak korlátozott mértékben lehet kööttségéből felszabadítani és a háború céljaira fordítani. A nemzeti jövedelemnek sem minden része olyan, ami a háborús célokra egyszerűen rendelkezésre áll. A nemzeti jövedelem túlnyomó része ugyanis elsőrendű életszükségleti javak megszerzésére kell s a háborús szükségletek fedezésére éppoly kevésbé fordítható, amint például nem vehető igénybe tőkegyűjtésre sem. Igaz, hogy a háború sok nélkülözésre kényszerítheti a népességet, de még ennek a kényszertakarékosságnak is megvan a maga észszerű határa, amelynek túllépésével a nemzeti termelés eredményessége szenvedhet és így a háborús gazdaság többet veszíthet, mint amennyit nyerni remél.

Nézzük most már ezen az alapon, mi az, amit egy hadviselő ország a saját gazdasági erőiből meríthet és elhasználhat a háború folytatásához. Legelőször is igénybe veszi a legértékesebb gazdasági jószágot, a munkaerőt. Egy ország népességének nem sokkal több mint fele általában az, amely keresőnek számít, tehát az eltartottak házi munkájától eltekintve az ország dolgozóit alkotja. A mai hadviselés a népességnek mintegy tíz százalékát hívja be katonai szolgálatra, még ha ezt esetleg csak fokozatosan teszi is meg, mint még a világháború alatt. Ezt a tíz százalékot úgy kell tekinteni, mint ami a dolgozók derékhatát alkotja, úgyhogy a keresőkhöz viszonyítva a mozgósított katonák már közel húsz százalékot tesznek ki és ha a nemzeti termelés háborús változását csak ebből az egy szempontból vizsgáljuk, azt kellene mondanunk, hogy a behívásokkal a nemzeti termelésnek húsz százalékkal kellene esnie. Ezt a hiányt persze részben pótolhatja a polgári foglalkozásban megmaradók több munkája, a korábbi munkanélküliek foglalkoztatása, úgyszintén az eltartottak munkába állása, amit elsősorban a női munka nagyobb igénybevétele mutat meg. A nemzeti termelésnek azonban pusztán a katonai behívások folytán maris csökkennie kell. A háborús gazdaság tehát folytatólag csak egy megfelelően kisebb nemzeti jövedelemből meríthet a háborús szükségletek fedezésének céljaira.

A békegazdaságban a nemzeti jövedelem túlnyomó része folyó szükségletek kielégítésére szolgál, tehát közvetlenül elfogyasztásra kerül.

Csak a nemzeti jövedelem megtakarított része használható fel tőkegyűjtésre, tehát az a rész, amelyet a közvetlen elfogyasztástól maguk a jövedelmek élvezői elvonnak. Ez a rész a nemzeti jövedelemnek mintegy tíz százalékára rúg. Háború alatt, amikor a nemzeti jövedelem összege már a katonai behívások folytán is szükségképpen csökken, a nemzeti jövedelem megtakarításra kerülő összege ebből az okból csak kisebb lehet.

El kell azonban ismerni, hogy a háborús kényszertakarékosság olyan méreteket ölthet, amilyenek békegazdaságban aligha volnának megközelíthetők, amennyiben másodrendű szükségleti javak egyáltalán nem lehetnek megszerezhetők s ugyanígy nem lehetnek esetleg megszerezhetők elsőrendű szükségleti javaknak fényűzési jellegű csúcsmínőségei sem. Ha ezek részbeni pótlásául elsőrendű szükségleti javak létfenntartási minőségeiből talán többet is igyekeznek elfogyasztani, egészben mégis csak olyan kényszerű fogyasztáscsökkenés áll elő, amelynek folytán el nem költött jövedelemhányadok mint megtakarítások jelentkeznek. Az áruhiány persze odáig terjedhet, hogy létfenntartási javakban is hiány mutatkozhatik, az ezzel előálló kényszertakarékosság azonban már csak látszólagos takarékoságnak nevezhető, mert nem csupán a fogyasztás megszorítása, hanem a népesség életerejének és munkaképességének a felélése is.

A látszólagos megtakarításoknak azonban más esetei is előfordulnak. Ilyen a tartós fogyasztási javak (ruházat, bútor stb.) beszerzésének, valamint a folyó termelésben elhasznált tőke pótlásának a háború tartamára való ideiglenes elhalasztásából származó megtakarítás. A nemzeti termelésben ugyanis a tőke egy hányada rendszeresen elhasználódik, mert, mondhatni, átmegegy a termékbe. A tőkének ezt a részét a termelés folytonosságának biztosítása érdekében rendszeresen pótolni kell. Háború alatt azonban adódnak olyan helyzetek, hogy ez a pótlás nehézségekbe ütközik, sőt egyáltalában nem is lehetséges. Mivel pedig a termelés akkor is továbbfolytatható lehet, amikor ez a pótlás csak részben történt meg, vagy egyelőre el is marad, legfeljebb a termelés képessége csökken egyre jobban, mielőtt végleg megszűnének, az elmaradt pótlásból származó, látszólagos megtakarítások fognak előállni, amelyek lényegében nem egyebek, mint kötöttségükből felszabadított nemzeti tőkék. Ha ezek felhasználásra kerülnek, tőkefelélés történik. A nemzeti tőkének az a része, amely évenként pótlásra szorul, a tőkeállománynak mintegy tíz százalékát teszi ki, de nem valószínű, hogy ez teljes egészében pótlás nélkül maradjon, egyrészt azonban a háború folyamán kétségkívül ez a sors éri. Hasonló helyzet alakul ki a tartós fogyasztási javak beszerzésének elhalasztása tekintetében is. A hadiköltségek fedezésére tehát a tényleges nemzeti megtakarításokon kívül ezek a látszólagos megtakarítások és tényleges tőkefelélések szintén rendelkezésre állanak.

Mivel a nemzeti jövedelemnek az a része, amely a közvetlen fogyasztás céljait szolgálja, a hadviselés költségeinek fedezése szempontjából nem hozzáférhető, a hadiköltségek fedezésének rendelkezésére csak a nemzeti jövedelemnek megtakarított részei állhatnak, ha ezek a tőkegyűjtéstől elvonhatók. Még az infláció is csak megtakarításokat vehet igénybe, ha mindjárt ezek kényszermegtakarítások is. A hadikölcsönök kibocsátása a nemzeti jövedelem megtakarított részeinek tőkebefektetési lehetőségeket nyújt s így a nemzeti megtakarítások igénybevételére alkalmas eszköznek látszik, de túl nagy terhet jelent a hadviselő államra nézve. Állampénzügyi szempontból mindenesetre a nagyobb mérvű adóztatást kell a hadiköltségek helyesebb fedezési módjának tekinteni, a nemzeti megtakarítások igénybevételére azonban az adók a kevésbé alkalmas eszközök. A hadikölcsönök, ha az állam hitelképessége meg-

maradt és a visszafizetés ígérétében hisznek, még a megtakarítások fokozására is alkalmasak lehetnek. Ezzel szemben az adók inkább a nemzeti megtakarítások csökkentésére vezethetnek. Ami pedig a megtakarításoknak tőkebefektetésekre való felhasználását illeti, a háborús igénybevételnek kedvez, hogy a háborúval a rendes tőkebefektetések lehetősége általában megszűnik, amit a legszembetűnőbbben az építkezések elmaradása mutat.

De miből állanak a tulajdonképpeni háborús szükségletek? Ezek közvetlenül a hadrakelt seregek a szükségletei, közvetve pedig mindazok a termelési szükségletek, amelyek a hadrakelt sereg ellátásához kellenek. A hadsereg szükségletei egyik részükben nem különböznek lényegesen a békeszükségletektől vagy a háborús polgári szükségletektől sem. A katonaságnak is szüksége van élelemre s amennyivel a bevonulások folytán a katonaság élelmiszerszükséglete nő, annyival csökken ugyanez okból a polgári lakosság élelmiszerszükséglete, amiből azonban még nem következik, hogy a fogyasztott élelmiszerek összetételében ne következzenek be változások. Már nagyobb mérvű az az eltolódás, amelyet a háborúskodás a hadrakelt népesség ruházatában okoz. A katonaság nemcsak más, hanem több ruhát is fogyaszt, anélkül hogy ezért már jobban is öltözködnék. Az éjjel-nappal, télen-nyáron szabadban való tartózkodás és a rendes lakóhely hiánya a hadrakelt népességek úgy az élelmiszerszükségletét, mint a ruházati szükségletét megnöveli s a ruházatot hamarabb és jobban meg is viseli. A hadrakelt népesség levetett polgári ruhái pedig általában kihasználatlanul maradnak. Míg a hadsereg élelmiszerszükségletét és ruhaszükségletét egyaránt a folytatólagos nemzeti termelésnek kell fedeznie, addig lakásszükségletének kielégítése tekintetében úgyszólván minden termelés elmarad, hacsak a fedezéképítést ilyenek nem tekintenők. Építenek ugyan a katonaság elhelyezésére barakkokat is, de az elhelyezés általában inkább már meglevő épületek igénybevétele útján történik, épületeknek és helyiségeknek kaszárnya vagy kórház céljaira való lefoglalása útján. Ez a lefoglalás az épületek állagában nem múlik el ugyan nyomtalanul, amint például a polgári munkamenetet, iskolákatban a tanmenetet zavarhatja, de ezek bizonyára egészen elhanyagolható költségtételek. Más elbírálás alá tartozik a hadizónába eső épületeket érő háborús kár, ami a légitámadások korában igen jelentékeny lehet, de ez nem a hadviselés közvetlen költségeit, vagy mondjuk a hadviselést lehetővé tevő költségeket növeli, hanem csak a háború utáni jóvátétel és újrakepítés kérdése. Igen jelentékenyen növekszik ellenben a hadrakelt népesség egészségügyi és betegápolási szükséglete, ami a harctéri viszonyosságokkal és sebesülésekkel függ össze. A felsoroltakon túlmenő hadiszükségletek már a hadianyaggyártás körébe tartoznak. A hadianyaggyártás a békebeli természetesen többszörösen meghaladja s e célból nemcsak a tulajdonképpeni hadianyaggyárakra terjed ki, amelyek változó munkamenetekben éjjel-nappal dolgoznak a teljesítőképesség végső határáig, hanem mindazokra a gyárakra is, amelyek hadianyaggyártásra átállíthatók, sőt az átállítás lehetőségére már békeidőben is berendezkedtek. A hadianyaggyártás kiterjesztése érthetőleg csak a polgári szükségletek rovására történhetik. A dolgot azonban aránylag megkönnyíti az a körülmény, hogy a hadianyaggyártásban elsősorban a nehézipar van érdekelve, ugyanaz, amely az elhasznált tőkereszek pótlásához, valamint az új tőkebefektetésekhez szükséges termelési javak, köztük gépek, szerszámok, eszközök, legtöbbször szállította. Mivel ez a polgári szükséglet elmarad, helyébe a hadianyaggyártás léphet.

Ezek a háború finanszírozási problémájának azok az adottságai, amelyekből a probléma helyes megoldásának a módját meg kell találni. A háborúkat államok viselik. A hadviselés költsége az állam költsége. Minden államnak megvan a maga rendes költségvetési kerete, amelybe a hadiköltségek nem férnek bele. Az állam a zászlók alá szólítja a hadköteles népet, amely eddig maga gondoskodott a saját ellátásáról. Ezután ez az állam gondja. A hadsereg az államnak bevételeket nem szerez. Az államnak külön meg kell szereznie azokat a bevételeket, amelyek a hadsereg élelmezéséhez, ruházatához, elszállásolásához,

egészségügyi ellátásához és hadfelszereléséhez szükségesek. Ha az állam mindezekről a szükségletekről ugyanazon az elvi alapon akarna gondoskodni, amely alapon a népesség katonai szolgálatát igénybe veszi, akkor az egész nemzetgazdaságot szocializálnia kellene, amit eddig talán csak Oroszország tett meg. Ha pedig a feladat abban áll, hogy az állam a hadviseléshez szükséges eszközöket megvásárolja, akkor a megoldásra váró feladat elsősorban az, hogy az államnak e javak megszerzéséhez szükséges pénzeszközök birtokába kell jutnia, másodsorban e javak előállítását és megszerzését kell biztosítani, harmadszor pedig e két ténykedésének pénzügyi és gazdasági következményeit kell rendeznie. Ebből a feladatkomplexumból áll a háború finanszírozásának tulajdonképpeni problémája.

A probléma szemléltetésül forduljunk egy gyakorlati példához. A mai hadviselő Angliáról sok és megbízhatónak mondható adatunk van ahhoz, hogy néhány lényeges összefüggést meg tudjunk figyelni, amelynek a megoldás szempontjából jelentősége és érdekessége van. Anglia 1937 tavaszán határozott el egy ötéves fegyverkezési programot, amelynek keretét 1.5 milliárd fontban, tehát évi 300 millióban állapította meg. Ennek az összegnek egyharmadát a rendes állami bevételek felemeléséből kívánta fedezni, míg évi 20 milliót a vállalati nyereségekre kivetett új adóból, a nemzeti honvédelmi hozzájárulásból, évi 80 milliót pedig belső államköölcsönökből kívánt megszerezni. Amikor Anglia erre az elhatározásra jutott, állami költségvetésének kerete már jóval meghaladta az évi 800 millió fontot. Alig múlt el az első esztendő, máris 90 millióra emelték az évi kölcsön összegét, egy évre rá pedig, vagyis 1939 tavaszán, ezt az utóbbi összeget is felemelték, de most már egyszerre 380 millióra. A háború kitörését megelőző hónapban Anglia állami kiadásai a kölcsönökkel fedezett kiadásokkal együtt körülbelül 100 millió fontot tehetek ki s a háború kitörésével ez az összeg egyszerre 200 millió fontra emelkedett. A szeptemberben benyújtott első háborús költségvetés szerint az adóemelések segítségével mintegy 100 millió font nyerne fedezetet, tehát belső kölcsön útján még mindig havi 100 millió fontnyi kiadás fedezetéről kellene gondoskodni. Anglia nemzeti jövedelme a háború előtt évi ötmilliárd fontra volt tehető, az évi megtakarítások összegét pedig 500 millió fontra lehet tenni. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy egy angol család átlagos jövedelme, még a magasabb angol árszínvonal tekintetbevétele után is, legalább háromszorosa volt a magyarnak, úgyhogy Anglia esetében, megfelelő áldozatkészség mellett, az évi megtakarításoknak egészen meglepő emelkedése is el volna képzelhető. Mindenesetre kétségtelen, hogy a jelenlegi adóteher és az eddigi nemzeti megtakarítások mellett a háború folytatása alig látszik lehetségesnek Anglia számára hitelkiterjesztés vagy pénzrontás, vagyis infláció nélkül. Angliában ennek tudatában is vannak és az infláció ellen való tiltakozás mellett legalább is annyit hangoztatnak, hogy a netalán elkerülhetetlen infláció ne öltön túlnagy méreteket. A világháborúban általánosan szerzett tapasztalatok szerint a háború tartama alatt bekövetkezett infláció még aránylag elviselhető méreteket öltött, pedig akkor még az inflációtól való félelem és az ellene való védekezés is

sokkal kisebb volt. Ha az infláció azon a ponton megállt volna, ahol a világháború végén volt, az emberiség sok szenvedéstől szabadulhatott volna meg. A kérdés tehát először az, hogy a háború finanszírozásától az infláció csakugyan teljesen elválaszthatatlan volna-e s ha igen, lehetne-e ma is a világháború tartama alatt át nem hágott keretek között tartani, vagy éppen még tudatos politikával ennél jobban meg is szorítani és különösen megakadályozni azt, hogy a világháborút követő jelenségek megismétlődjenek. Mielőtt ezekre a kérdésekre felelnénk, nézzük meg meg az angol példa egynéhány sajátosságos jellemvonásait.

Angliában a háború előtt jelentékeny munkanélküliség volt és sajátosságos, hogy ez a munkanélküliség a háború kitörése óta alig csökkent. Ha tehát itt egy mintegy másfélmillió munkatartalék áll rendelkezésre, akkor a nemzeti termelésnek nem kellene a mozgósítás folytán számottevően csökkennie. Ennek ellenére az az eset, hogy éppen azért, mert a munkanélkülieket még nem vették igénybe, a nemzeti termelés mennyisége csökkent. Ezen a csökkent termelésen belül azonban a hadianyaggyártás növekedett, tehát a polgári fogyasztás céljaira szolgáló termelésnek csak annál jobban kellett csökkennie. A termelés csökkenésével ellentétben pedig a fogyasztás általában inkább emelkedett, legalább is az élelmiszerek és italok fogyasztása tekintetében. Ez annyival is feltűnőbb, mert a háború kitörése óta az árak emelkedtek. Az árak emelkedése a nagybani árnál általában 31 százalék volt augusztus végétől január közepéig, az élelmiszerek kicsinybani árainál pedig január i-ig 14 százalék. Ennek az áremelkedésnek nagyobbik fele azonban világszerte okokból és nem Anglia háborús pénzügyi politikája folytán állt elő. Az áremelkedésnél súlyosabb jelenség egyelőre a munkások béremelési mozgalma, amelynek eredményeképpen a bérek máris több iparágban emelkedtek, holott a foglalkoztatott munkásoknak már azért is többet kell keresniük, mert legalább is a hadiiparokban hosszabb munkaidő mellett dolgoznak. Angol részről megemlíti összehasonlításként, hogy a franciák a hadianyaggyárak munkásait katonai szolgálatra hívták be és katonai zsold mellett dolgoztatják, ami mindenesetre eszményibb gyakorlat az angolnál, ha a harctéri szolgálatot teljesítőkre gondolunk, akiknek szolgálata élet és halál, nem pedig béremelés kérdése. Az angol ipari munkásságnak azonban még egy jelentősége van a háború finanszírozása szempontjából s ez az, hogy az angol munkásság általában mentes minden egyenes adóztatás alól. Angliában ugyanis a fennálló jövedelmi adórendszer folytán a népességnek csak mintegy 8 százaléka fizet egyenesadót, holott például a mi hozadéki adórendszerünk mellett az egyenesadót fizetők száma a népesség 20 százalékát is meghaladja. Amikor tehát Angliának azzal a gondnal kell megküzdenie, hogy háborús költségeit elsősorban adóból, másodsorban pedig legalább belső kölcsönből kell fedeznie, azzal a nagy nehézséggel találja magát szemközt, hogy a munkásság az egyenesadófizetésbe nem vonható bele, arra pedig, hogy ez a néposztály a belső kölcsönjegyzésben oly arányban vegyen részt, mint az a nemzeti jövedelemben való részesedésének, különösen pedig a háborús jövedelem-emelkedésének megfelel, nem lehet elegendő biztonsággal számítani. Ebből a dilemmából származott az a Keynes-féle javaslat, amely a munkásságot kényszertakarékosságra akarta fogni, hogy a béréből kötelezően félretett és így a háború finanszírozására felhasználható megtakarításait akkor élhesse fel, amikor majd a háború után a polgári fogyasztás javainak termelése újból kiterjed és az árak is visszaesnek. A szervezett munkásság ellenállásán azonban ennek a javaslatnak komoly tárgyalás alá vétele, illetve valamilyen formában való tényleges felhasználása is meghiúsult. Maradna még egy mód a munkásság szolgáltatóképességének nagyobb igénybevételére a közvetett adóztatás korszerű kiterjesztése útján, mint ahogy az más országokban már a világháború következményeképpen megtörtént, tudniillik az általános forgalmi adó bevezetésével. Az általános forgalmi adóval szemben azonban az angol pénzügyi politika egészen megmagyarázhatatlan idegenkedést mutat. Mondani sem kell persze, hogy az általános forgalmi adó önmagában a háború finanszírozásának problémáját nem oldja meg.

Nézzük most már az általános problémát. A világháború keletű tapasztalata szerint a háborús gazdálkodást két okból származó áremelkedés kísérte, az egyik az áruhiány, a fogyasztási javak mennyiségének csökkenése, a másik pedig a pénzbőség, a pénzmennyiség szaporodása volt. A hadianyaggyártás ugyanis elvonta a termelő erőket a fogyasztási javak termelésétől, úgyhogy a fogyasztási javak megvásárolható mennyisége csökkent. A nemzeti jövedelem azonban nem csökkenhetett ebben az arányban, mert hiszen a hadianyagtermelésből is származtak egyéni jövedelmek, úgyhogy a nemzeti jövedelemből származó fogyasztási igény szükségképpen nagyobb volt, mint az elfogyasztásra felhasználható javak mennyisége. Ez az állapot akkor is bekövetkezett volna, ha az államnak nem lett volna szüksége fedezetlen bankjegyhitelre, vagyis az áremelkedésre vezető ok a bankjegymennyiség nélkül is meglelt volna. De az állam kénytelennek érezte magát arra is, hogy a háború finanszírozásához szükséges pénzmennyiséget, amelyet sem adóból, sem belső kölcsönből felhajtani nem tudott, jegybankhitellel szerezze meg, vagyis a pénzmennyiséget szaporítsa. A pénzmennyiség szaporítása még növelte azt a vásárlóerőt, amely a csökkent fogyasztási jószágkészlettel szembekerült, úgyhogy az áremelkedésnek csak annál nagyobbak kellett lennie. Ennek az áremelkedésnek két nem kívánatos hatást kellett kiváltania, és pedig egyet a kínálat és egyet a kereslet oldalán. A kínálat oldalán aránytalan nyereségek keletkeztek, amelyek szabad gazdaságban kívánatosak és szükségesek lehettek volna arra, hogy a ki nem elégítő kínálatot növeljék. Háborús gazdaságban ellenben ezt a hatást nem fejthették ki, mert hiszen a fogyasztási javak termelése nem volt kiterjeszthető, úgyhogy ezek a nyereségek minden közgazdasági igazolásukat elvesztették és az államhatalomra azt az erkölcsi köteleességet hártották, hogy ezeket a nyereségeket egy percig se tűrje. A kereslet oldalán pedig a vásárlóerő megoszlásának és a fogyasztási javak készletének megfelelően oly nagy áremelkedésnek kellett bekövetkeznie, amely a társadalom széles néprétegeit a legelsőrendű szükségleti javak megszerzésének lehetőségétől is elűthette volna ugyanakkor, amikor mások még a rendes fogyasztásukat sem lettek volna kénytelenek megszorítani, vagy éppen még arra is képesek voltak, hogy a fogyasztásukat kiterjeszthessék. Ezt az állam megint nem nézhette ölhetett kézzel és erkölcsi köteleességévé vált, hogy a már egészen megváltozott szerkezetű gazdaságnak megfelelő módon a fogyasztás egyenletessége érdekében is közbelépjen. A közgazdasági indokoltságukat elvesztő nyereségek megakadályozására az ármaximálás rendszere szolgált, míg a megfogyatkozott fogyasztási árukészletek egyenletes elosztására az árak maximálása egymagában nem lehetett elegendő, hanem ahhoz még a jegyrendszernek is kellett lépnie. Hangsúlyozni kell, hogy úgy az ármaximálást, mint a jegyrendszert az áruhiány nagy foka akkor is szükségessé tette volna, ha az áruhiányt a pénzmennyiség szaporítása, vagyis az infláció nem kísérte volna. Persze a pénz mennyiségi elméletének naiv felfogásából arra is lehetne következtetni, hogy az áruhiány következtében már akkor is infláció volt, mihelyt a pénzmennyiséget az áruhiánynak megfelelően nem csökkentették. Ezzel szemben azon-

ban könnyű hivatkozni arra, hogy az áruhiány csak a fogyasztási javak mennyiségében mutatkozott, a nemzeti termelés eredménye ellenben ennyire nem csökkent, tehát nem csökkent ennyire a nemzeti jövedelem sem, mert ez utóbbiak a hadianyaggyártás eredményét is magukban foglalják. A békegazdaságban sem áll a nemzeti termelés eredménye és a nemzeti jövedelem kizárólag a termelt fogyasztási javak mennyiségéből, hanem a tőkejavak mennyiségéből is, amely utóbbiakat a nemzeti jövedelemből megtakarított összegekből vásárolják meg. Amint a békegazdaságban nem lehet a pénz mennyiségét a fogyasztási javak mennyiségéhez igazítani, úgy a háborús gazdaságban sem, csak éppen ez utóbbiban a tőkejavak szerepét a hadianyagtermelés eredménye veszi át. Amint a békegazdaság egyik egyensúlyi feltétele, hogy a megtakarítások megfeleljenek a termelt tőkejavak mennyiségének, úgy a háborús gazdaságnak is van egy ennek megfelelő egyensúlyi feltétele, ez pedig úgy hangzik, hogy a hadianyaggyártás termelési eredményének megfelelő megtakarításoknak kell mutatkoznia és ezeknek a hadianyaggyártást megvásárló állam rendelkezésére kell állniuk. A pénzmennyiség tehát a fogyasztási javak hiányának megfelelően le nem szállítható és pusztán emiatt még inflációról beszélni nem lehet.

A háborús gazdaság említett egyensúlyi feltételének megemlékezésével már egy másik kérdésre is feleltünk. Ez pedig az az igen fontos és korábban már felvetett kérdés, lehet-e a modern háborúkat infláció nélkül viselni. Anglia részletezett példája azt az érthető láttszatot kelti, hogy nem lehet. Az elméleti megfontolás ellenben azzal az eredménnyel jár, hogy igenis lehet. A modern hadviselés nagy költségei, az államnak ebből eredő rendkívüli bevételi szükségletei azt a hitet kelthetik, hogy a háborús infláció elkerülhetetlen. De egészen egyszerű megfontolás meggyőzhet mindenkit arról, hogy Arthur Salternek, Anglia népszövetségi megbízottjának lényegében igaza volt, amikor 1932-ben megjelent „Recovery“ című munkájában azt írta, hogy a világháborúban nagyjában azt pusztították el, amit egyidejűleg termeltek, mert szerencsére egy hadviselő sem tudja előre elpusztítani azt, amit csak a jövőben fog termelni. Nem abból származtak tehát a bajok, hogy a jövőben kellett volna kitermelni azt, amit a múltban elpusztítottak, hanem abból, hogy a világháború után rendezetlen adósságok maradtak. Ami a világháborúban megbukott, nem a háborús termelés mérve, hanem a háború finanszírozásának módja volt. Ebben a finanszírozási módban pedig nem is az adósságoknak pusztán felgyülemelése okozta a bajt, hanem ez adósságok felduzzasztása az egyidejűleg folytatott inflációval. Márpedig az infláció önmagában is hiba volt. A háborús nemzeti jövedelem megfelelt a nemzeti termelés évi eredményének, tehát a termelt fogyasztási javaknak és hadianyagoknak együttvéve. A fogyasztási javak mennyiségén felül a termelt hadianyagok mennyiségének megfelelő nemzeti megtakarításoknak kellett keletkezniük, amelyeket a hadviselő államnak megfelelő finanszírozási módszerek mellett igénybe lehetett volna vennie s akkor az infláció szüksége nem állott volna elő.

A világháború finanszírozásának általános módja az volt, hogy a hadianyagtermelés eredményét az állam hadikölcsönök bevételeiből

vásárolta meg, a hadikölcsönök sikerét pedig a hadikölcsönjegyzőknek nyújtott inflációs hitelekkel biztosította. Ha az állam a hadianyagtermelés eredményét természetben átvehetné, semilyen finanszírozási probléma nem volna. De ez nem lehetséges, mert hiszen a hadianyagtermelésben foglalkoztatottakat is el kell tartani, amit az államnak meg kell fizetni. Ha viszont lehetséges volna a szükséges fizetések teljes fedezetét a polgárság többi részére kivetett folyó adóban megkapni, akkor finanszírozási probléma már volna, de elég egyszerű lenne. A megtakarítások nagyságának megfelelő adóhoz kellene ugyanis hozzájutni, de már az adót csak akkor lehetne mindenkire a megtakarításai arányában kivetni, ha a megtakarítások egyenletesen, vagyis a jövedelmekkel arányosan oszlanának el. Mivel pedig nem ez az eset és ennél fogva nemcsak az igazságos adótehermegosztásnak vannak nagy akadályai, hanem a nemzeti megtakarítások egész nagyságának megfelelő adóbevételt sem sikerül egykönnyen elérni, előáll az, amit a háború finanszírozása nagy problémájának nevezhetünk. A mai háborút a „Popolo d'Italia“ 1940 január 29-i vezércikkirójának találó elnevezése szerint a *prestifobia* jellemzi, vagyis a hadikölcsönkötvényektől való idegenkedés, de még ennél is jellemzőbb az inflációtól való félelem, ami még a „prestifobia“ hátterében is áll. Ehelyett rövidlejáratú bankhitelekkel, kincstári váltókkal, kincstárjegyekkel és adóelőlegekkel történik a háború pénzellátása, ami akkor nem helytelen eszköz, ha a nemzeti megtakarítások mind összegyűlnek a bankokban, annyiban pedig célravezető eszköz is, mert a megtakarításokat teljesítőknak nem kell külön hozzájárulniok ahhoz, hogy megtakarításaikat a háború pénzellátására igénybevegyék, amellet jogaik a bankokkal szemben érintetlenül épségben maradnak. Ha ez a német eredetű pénzellátási mód kiállaná a próbát a háború végéig, akkor is szükség van még olyan kiegészítő adókra, amelyek a bankoknak az állammal szemben fennmaradó követelését, vagy, ami ugyanazt jelenti, a bankoknak a betevőikkel szemben fennálló tartozását a polgárság többi részének vállaira egyenletesen elosztja. És még ha a háború finanszírozásának ezzel a módjával az infláció elkerülhető lenne is, akkor is a háború tartamának többszörösére lenne szükség ahhoz, hogy a finanszírozás utolsó szakasza, az adóbevételekből keresztülvitt rendezés befejezést nyerhessen. Mert ha a folyó termelés nagyjában fedezi is a háború folyó pusztításait és így a háborús költségeket a népesség már a háború alatt viseli, a folyó kölcsönök pedig pótolják az adóztatás folyó hiányait, mégis a tőkefelélés tartósan csökkenti a nemzeti jövedelmet és az adóztatásnak pótlólag jóvá kell tennie azt, amit a háború alatt helyette a kölcsönök teljesítettek.

A TUBERKULÓZIS-TÖRVÉNY

A MAGYAR KÖZEGÉSZSÉGÜGY munkásainak évtizedes óhaja jutott a megvalósulás állapotába, mikor a múlt évi december hó 12-én a belügyminiszter a törvényhozás elé terjesztette „a gümőkór és a nemibetegségek elleni védekezésről, valamint a közegészségügyi törvények egyes rendelkezéseinek módosításáról“ szóló törvényjavaslatot. A javaslatot azóta elfogadta a képviselőház plénuma, csekély módosításokkal keresztüljutott az illetékes szakbizottságokon is és nem kétséges, hogy rövidesen törvénytárunkat fogja gazdagítani.

Bizonyára technikai megfontolások követelték, hogy egyazon javaslaton belül olyan lazán összetartozó kérdésekről történjék intézkedés, mint aminők a tuberkulózis elleni küzdelem, a nemibetegségek elleni védekezés, továbbá egyes — túlnyomóan a bábakérdésre vonatkozó — törvények módosítása. A javaslat ilyenképpen három, tartalmilag csupán a „közegészségügy“ fogalomköre által egybefogott részre oszlik. A három közül a gümőkór elleni védekezést magában foglaló rész érdemli a legnagyobb ügyeimet, nemcsak mert a gümőkór-kérdés a magyar egészségpolitika egyik legégetőbb problémája, hanem azért is, mivel a javaslat egyes rendelkezései a közhatalóságoknak olyan mélyreható beavatkozást engedélyeznek az egyén életébe, amely helyenként meghaladja az egyéb országok törvényeiben adott felhatalmazást.

A törvényjavaslat első paragrafusa mintegy az egész törvény erkölcsi nyomatékát óhajtja megadni azzal, hogy a gümőkór elleni küzdelmet állami feladattá nyilvánítja. Ha a törvénynek ezen megállapítása az adott helyzetben inkább morális jelentőségű is, mégis alkalmasnak mutatkozik olyan potenciális energiák felhalmozására, melyek a megfelelő pillanatban talán mozgósíthatóvá válnak. Egyelőre azonban nem látszik valószínűnek, hogy a közfeladattányilvánítás az eddigi vonalvezetés lényeges megváltoztatását jelentené, hiszen a gümőkór elleni védekezés fejlesztését, irányítását és terheinek jelentős hányadát az utóbbi években amúgyis a belügyi tárca vállalta, még pedig ugyanazon tényezőknek — önkormányzatok, a kötelező betegségi biztosítás (OTI, MABI, stb.) intézményei, egyesületek — közreműködésével, melyekre a törvényjavaslat utal. Ennek az együttműködésnek módosításait azonban a törvényjavaslat, a későbbi paragrafusokból kitűnően, gyökeresen módosítani óhajtja, legjelentősebben a biztosító intézetek vonatkozásában. Ezek eddig a maguk intézményei és szervei útján teljesítették azt a feladatot, amelyet igényjogosult tagjaik gümőkóros megbetegedése a törvényadta keretek között rájuk hárított. Ezzel szemben a jövőben ezt a munkakört — egyes helyi kivételektől eltekintve — a közületektől fenntartott szervek fogják ellátni, minek ellenében a biztosító intézetek a közületek ebből származott költségeihez kötelesek arányosan hozzájárulni. Ennek az intézkedésnek nyilvánvaló célja a gümőkór elleni védekezés egy kézbe fogása, aminek szükségességét a törvényjavaslat indokolása a következőkben világítja meg: „E törvényjavaslat az ország nehéz gazdasági helyzetében a gümőkór leküzdésére igénybevehető összes anyagi erőforrásokat a leggazdaságosabban kívánja felhasználni, éppen ezért a biztosított népesség ellátását elsősorban az állami, illetőleg az önkormányzati gondozóintézetek

útján kívánja lehetővé tenni.“ Figyelemreméltó a javaslat mereven elutasító álláspontja a magánosoktól fenntartott, gümőkórellenes intézményekkel szemben. Azok a kedvezőtlen tapasztalatok, amelyek a kormányzatot erre az elhatározására kényszerítették, különösen azok számára jelenthetnek csalódást, akiknek módjukban volt egyes nyugati államokban magánosoktól fenntartott egészségügyi intézményekkel megismerkedni és ezeknek feladatkörük betöltésén túlerő morális és propagatív jelentőségét közvetlenül tapasztalni. Hogy a hazai és külföldi viszonyok közötti divergencia miből adódik, azt itt nem óhajtjuk kutatni, jóllehet érdemes volna a kérdéssel behatóan foglalkozni, már csak azért is, mert a kétségtelenül meglevő rejtett karitatív energiák felszabadítása és kellő mederbe terelése újabb erőt állíthatna a közegészségügy szolgálatába.

A betegségi biztosítók tehát új helyzet elé kerülnek s ez, jogi személyük szemszögéből tekintve, sem anyagi, sem hatalmi szempontból nem mondható előnyösnek. Az intézetek a törvény életbeléptetésével kénytelenek lesznek beleilleszkedni abba a gyakorlatba, amely szerint gümőkóros tagjaiknak nem csupán kezelését, de gyógyszerrel való ellátását és táppénzigényre jogosító munkaképtelenség megállapítását is a közületi tüdőgondozók orvosai végzik, tehát olyan szervek, melyek az intézettől függetlenek és nem tartoznak fegyelmi jogköre alá. Aki az ú. n. „pénztári gyakorlat“ mikéntjét ismeri, annak alig maradhat kétsége az irányban, hogy ez az eljövendő rendszer a betegbiztosító intézetek anyagi erőinek — a fenntartási költségekhez kötelező hozzájáruláson felül — fokozott igénybevételét jelenti. A belügyi kormányzatot elhatározásában a központi vezetés megvalósításán kívül az a szándék vezethette, hogy a biztosítók anyagi erőforrásait a gümőkór leküzdésének céljaira az eddiginél nagyobb mértékben mozgósítsa.

A laikus részére kétségtelenül a legérdekesebb az intézkedéseknek az a része, amely a gümőkór korai kezelésére, a betegek nyilvántartására és a fertőzés towaterjedésének csökkentésére irányul. Ezeket a paragrafusokat a kodifikáció „Általános rendelkezések“ gyűjtőcím alatt foglalja össze. A sorrendben első rendelkezés gyógykezelésre kötelez mindenkit, aki tudja vagy csak gyanítja is, hogy tuberkulózisban szenved; kötelezi a hivatalfőnököt, a munkaadót, hogy szükség esetén alkalmazottját erre a kötelességére figyelmeztesse, sőt hogy a munkavállaló betegségét az illetékes biztosító intézetnek bejelentse. A törvény ezzel az újszerű rendelkezéssel kétségkívül azt óhajtja elérni, hogy a gümőkóros betegségének korai szakában, amikor a gyógyítás számára még jól hozzáférhető, orvosi kezelésbe kerüljön. E cél megközelítése a gümőkór elleni védekezés szempontjaiból van olyan fontos, hogy mellette a rendelkezésnek előrelátható zavaró következményei — aminők a képzelt betegek jelentette munkatöbblet, aggályos hivatalfőnökök túlbuzgósága stb. — eltörpülnek.

Gyakorlati szemszögéből nézve, közvetlenebb eredmény várható a törvény azon intézkedésétől, mely a gümőkóros betegek bejelentési kényszerét átfogóan rendezi. A tuberkulózisban szenvedő, különösen a fertőző egyének ismerete és nyilvántartása a komoly eredményekre törekvő tuberkulózis elleni küzdelem *conditio sine qua non*-ja. Ez a felismerés nem mai keletű, a gümőkóros kataszter felállítására irányuló igyekezet jeleivel már a századvégen találkozunk. Hazai viszonylatban a kötelező bejelentést előíró első intézkedést egy 1912-ben kiadott rendeletben találjuk meg, amely általánosan csupán a gümőkórban elhaltak bejelentését valósítja meg. Általános, minden fertőző gümőkór-esetre kötelező bejelentési kényszer csak egy 10 év előtti népjóléti miniszteri rendelet óta áll fenn. A rendelet azonban nem jutott a gyakorlati megvalósulás állapotába, mivel rendelkezéseinek az orvosok nem igen tettek eleget, már csak azért sem, mert az illetékes hatóságok ellenőrző vagy megtorló szándékokat nem árultak el. Az orvosok vonakodása általában azzal magyarázható, hogy a beteg a bejelentés révén eset-

legesen reáharuló kényelmetlenségek forrását általában nem a törvényben, hanem a rendelkezést kötelességszerűen végrehajtó orvosban keresi. Ez a ferde közszellem az orvosban állandó tusakodást vált ki az egyéni és közérdek között s érthetően nem mindig a közérdek kerekedik felül. Éppen ezért most is csak akkor várható gyakorlati eredmény, ha a közszellem megfelelő kialakításán felül az illetékes hatóságok kellő nyomatékkal, szükség esetén a törvény engedélyezte megtorlások igénybevételével mozdítják elő a végrehajtást. Fokozottan szükségessé válik ez a gümőkór-törvény életbelépésével, amely az eddigi bejelentési kényszer határait kibővíti. A jövőben minden orvos a gyakorlatában előforduló vagy másként tudomására jutó, minden egészségügyi intézmény vezetője az intézetében vizsgált vagy kezelt fertőzésre képes vagy gyanús gümőkóros megbetegedést, nemkülönben a beteg felgyógyulását az illetékes hatóságnak bejelenteni tartozik.

A javaslat tehát a fertőzőképes, bacillusürítő beteg mellett a „fertőzésre gyanús“ megbetegedés fogalmát konstruálja meg. Az egyéni, tehát rugalmas törvénymagyarázás elkerülésére orvosi szempontból szükséges lenne, hogy ez a fogalom a végrehajtási utasításban pontosabban írássék körül. Ugyancsak orvosi szempontból nem látszik célszerűnek, hogy a törvényjavaslat a „felgyógyulás“ tényéhez köti a bejelentés megismétlését; a gümőkóros megbetegedés, különösen a túlnyomó többséget jelentő tüdő-tuberkulózis természete u. i. a felgyógyulás fogalmát egyéni — tudományos és gyakorlati — felfogás adta tág határok közé helyezi. Szakember még huzamosabb idő óta tartó tünetmentesség esetén is vonakodva fogja vállalni a „felgyógyulás“ közléséből származó felelősséget. Következetesebbnek és gyakorlatilag megfelelőbbnek gondolnók a bejelentési kényszer vonalán a fertőzőképességgel nem a felgyógyulást, hanem a fertőzőképesség megszűnését szembeállítani.

A bejelentések ellenőrzése, nyilvántartása, a fertőző gümőkórosok kataszterének felépítése és az ebből természetszerűen következő teendők az erre hivatott szervezet olyan mértékű foglalkoztatását jelenti, mely előreláthatólag annak teljesítőképességét jórészt igénybeveszi. Ilyen megfontolások vezethették a kormányzatot, mikor csupán a fertőzésre képes vagy gyanús, nem pedig minden gümőkóros beteg bejelentését követeli. Reméljük, hogy a fejlődés belátható időn belül lehetővé teszi a keretek további kitágítását és hazai viszonylatban is elérhető lesz az optimum, melyet egyes — és különösképpen nem mindig a legmagasabb kultúrájú — külállamok az összes, fertőző és nemfertőző gümőkóros betegeket magában foglaló kataszter felállításával már elérték.

A fertőző tuberkulitikusok megtalálásának nagy fontossága azt a kötelezettséget rója a gümőkór elleni védekezés szerveire, hogy ne elégedjenek meg a betegként jelentkezők vizsgálatával, hanem aktív kutatómunkával keressék fel a lakosság között szétszórt, orvost talán többségükben soha nem látott, sokszor betegségüket nem is ismerő fertőző gümőkórosokat. Ennek a kutatómunkának ideális módja lenne az ország egész lakosságának orvosi átvizsgálása. Mivel milliós tömegek ilyen átszűrése csupán lépésről-lépésre valósítható meg, a törvény gondoskodni kíván arról, hogy a „szűrés“ elsősorban a lakosság azon csoportjait és rétegeit érintse, melyek foglalkozásuk, életkoruk, elhelyezkedésük vagy egyéb körülményeik folytán fertőző egyedeikben a környezetre, illetőleg a közre fokozott veszélyt jelentenek. Ebből a törekvésből következően rendeli el minden gyermek kötelező orvosi vizsgálatát az óvodakötelezettség beálltával, az elemi iskolába lépés idején, az elemi iskolai tankötelezettség befejeztével, továbbá a középiskolai beiratkozás idején. Ugyancsak jórészt a gümős fertőzésre fokozottan hajlamos gyermekekkel védelmét célozza az egészségvédelem és a bábaszolgálat alkalmazottainak, a dajkáknak, nemkülönben a tanintézetek oktató- és nevelőszemélyzetének kötelező ellenőrzése nem csupán szolgálatbalépéskor, hanem működésük folyamán is. Elrendelni kívánja a törvényjavaslat az élelmiszerek, ipari és kereskedelmi alkalmazottak, a fodrász- és rokoniparban foglalkozta-

tottak, továbbá a házicselédek ellenőrzését is. Ezenfelül felhatalmazást ad indokolt gyanú esetén bárkinek vagy bárkiknek, egyéneknek és csoportoknak kényszervizsgálatára. Nem mulasztja el a javaslat azt sem, hogy a vizsgálatok eredményéből levonja az adódó következtetéseket. A társait fertőzéssel veszélyeztető tanulót eltiltja az iskola látogatásától. Nevelő- és oktatószemély, bába, az egészségügyi szolgálatban működő védőnő alkalmazását csak abban az esetben engedi meg, ha nem szenved fertőző vagy fertőzésre gyanús gümőkórban; s ha a szolgálati idő alatt előírt időszaki ellenőrzés során fertőzésre képes vagy gyanús gümőkórosnak bizonyul, működési köréből haladéktalanul eltávolítja. Az élelmiszerekkel foglalkozó alkalmazott, a fodrászipari és rokonszaktájú munkás, a dajka alkalmazását előzetes vizsgálat megfelelő eredményéhez köti s a munkaviszonya folyamán gümőkórban megbetegedettek azonnali elbocsátását rendeli el. Ezekre a súlyos következményekre tekintettel a törvény módot ad rá, hogy a fertőző gümőkórosnak talált egyén orvosi felülvizsgálatát kérhesse. A felsorolt szakmákban az új alkalmazás csak akkor válik lehetővé, ha az újabb orvosi vizsgálat a fertőzőképesség megszűnését állapítja meg; egyedül a gümőkóros dajka kivétel, aki még felgyógyulása esetén sem térhet vissza régi foglalkozásához. Megemlítésre érdemes, hogy a törvény a felsorolt foglalkozási ágak közül csupán a házicselédek és egyéb házi alkalmazottak csoportjában mellőzi a többi kategóriáknál behozott alkalmazási tilalmat és elbocsátási kényszert; megelégszik azzal, hogy cselédkönyvi bejegyzés útján figyelmeztesse a munkaadót az alkalmazott betegségére.

Ott, ahol a család, a háztartás teremtette bensőbb együttélés fokozott fertőzési lehetőséget nyújt, a törvény nem mulasztja el, hogy a munkavállaló egészségvédelmét is kellő határozottsággal biztosítsa. Az a család, amelynek körében fertőző gümőkóros él, háztartási alkalmazottat csak azon feltétellel fogadhat fel, ha ezt a körülményt a felfogadandó alkalmazottal közli és a közlés megtörténtét az alkalmazott írásban elismeri. Ugyanez az intézkedés vonatkozik az albérlőre és az ipari munkaadónál lakást, élmezőnyt élvező alkalmazottra is.

A múltban ismételt hallottunk — és nem csupán orvosi oldalról — aggodalmaskodó hangokat olyan felfogással szemben, mely a közegészségügy, különösen a fertőző betegségek elleni védekezés kérdésében túlnyomóan rendészeti problémát lát. Ha van is ilyen felfogás, a tuberkulózis-törvény örvendetesen más síkon látja és túlnyomó részben más síkon is kívánja megtalálni a probléma megoldását. Intézkedései különösen a fertőző gümőkórosok felkutatásának munkájában ígérkeznek gyümölcsözőknek, mert számolnak azzal, hogy a betegek önkéntes jelentkezése mindaddig kevésbé várható, míg ebből a jelentkezésből, legalább is a beteg felfogásában, rá nézve több közvetlen hátrány, mint előny származik. A törvényjavaslat bölcsen észreveszi, hogy itt a közérdek és a jogos magánérdek párhuzamos és sikerül is a kettő szerencsés szintézisét megtalálnia. Ezt legvilágosabban az oktatószemélyzet iránti elbánásban fedezhetjük fel. A törvény a fertőző gümőkórban szenvedő óvónőt, nevelőt, tanítót, tanárt eltávolítja ugyan a katedrától, de egyidejűleg gondoskodik az eltávolított oktatószemély létérdekeinek lehető védelméről. Szakít az eddigi, sokszor panasztól féltendő türelmi idő rendszerével és a szabadságot biztosító lehetőséget szükség esetén két esztendői időtartamra is kiterjeszti. A végelbánást pedig csak akkor engedi meg, ha az illető oktatószemély két év leteltével sem veszítette el fertőzőképességét. Hasonló különleges elbánást biztosít a törvény az egészségügyi szolgálatban alkalmazott védőnőnek is. Ez a precedenst alkotó rendelkezés véleményünk szerint hazai viszonylatban úttörő jelentőségű még akkor is, ha bőkezűségének mértékében elmarad egyéb államok hasonló statútumai mögött. Itt ezzel elsősorban a francia rendszerre célunk, amely a türelmi időt öt évre, a különleges elbánásra jogosultak körét pedig az összes állami alkalmazottakra kiterjeszti.

Az államhatalom szociális gondoskodása jóval kisebb mértékben nyilvánul meg azon foglalkozási csoportokba tartozó fertőző gümőkórosok iránt, akiket a törvény *expressis verbis* eltilt foglalkozásuk folytatásától. Az élelmiszeriparban és -kereskedelemben, valamint a fodrász- és rokonszakmákban alkalmazottak betegbiztosító intézeti tagok ugyan és ezen az alapon többségükben egy évre terjedő segélyezési jogosultsággal bírnak, mégsem hagyható figyelmen kívül, hogy a betegbiztosítók szabályzata a táppénzsegély folyósítását a munkaképtelenséghez köti. Már pedig fertőzőképes vagy erre gyanús gümőkór fennforgása nem okvetlenül jelenti a munkaképtelenséget. Ez a körülmény, de elsősorban e szerencsétlen emberek jövőendő életlehetőségének biztosítása szükségessé tenne olyan intézkedést, mely átképzésüket hatásosan előmozdítja, még pedig olyan foglalkozási ágakra, ahol alkalmazásuk nem jelent veszedelmet.

A figyelmes tanulmányozó előtt feltűnhet, hogy a kodifikátor azon foglalkozási csoportok közül, melyekkel külön foglalkozik, teljességgel kihagyja az orvosokat. A törvény tehát az orvost nem óhajtja megkülönböztetett egészségügyi ellenőrzés alá vonni, de nem is biztosít számára — még a fokozottan veszélyeztetett tüdőorvos számára sem — különleges védelmet és elbánást. Az orvos — mondták a képviselőházi tárgyalás folyamán — mint a legmagasabb egészségügyi kultúra birtokosa, mind önegészségének védelmére, mind saját betegsége esetén a fertőzés továbbterjesztésének elhárítására kellő eszközökkel rendelkezik.

Ez az álláspont az orvosi tömegekben bizonyos ellenérzést váltott ki. A történeti hűség kedvéért szükségesnek tartjuk itt megemlíteni, hogy a javaslat ellen az orvosi rend több csoportja részéről egyéb aggályok is megnyilvánultak. Nem szólok itt azokról, akik bizonyos jogos vagy vélt kari és egyéni sérelmek emlékképeinek hatása alatt a „timeo-Danaos“ álláspontjára helyezkedve a kormányzat minden közegészségügyi beavatkozásának mindenkori ellenzékei. Azonban a belügyminiszterhez intézett felterjesztéseikben maguk az orvosi kamarák is bizonyos aggályaiknak adtak hangot a törvényjavaslat egyes intézkedései miatt. A kamarák elsősorban a kari érdekek szempontjából sérelmeztek egyes rendelkezéseket. Így az orvosok egészségvédelmének imént említett mellőzését, a gümőkór elleni küzdelem hálózatában működő szakorvosok jogviszonyainak rendezetlenségét és különösen a törvényjavaslat precedens jelentő 58. §-át, amely a biztosító intézeteknél életfogytiglan szerződött és e szerződés szerint csupán munkaképtelenség vagy fegyelmi ok alapján elbocsátható orvosok alkalmazásának egyoldalú megszüntetését teszi lehetővé. A kamarák mellett egyes orvosi alakulatok — és itt különösen a fiatalabb orvosgeneráció „Egészségpolitikai Társaság“ néven ismert agilis csoportosulásának munkáját kell kiemelni — elsősorban a törvényjavaslat általános egészségügyi vonatkozásainak szakszerű és gondos megtárgyalásával szereztek érdemeket; határozataik és felterjesztéseik különösen a hatályos rendelkezések kiterjesztését és a falusi lakosság egészségvédelmének a javaslat kereteit meghaladó biztosítását sürgették. Igen örvendetes és a jövő szempontjából is reményekre jogosít, hogy az egészségügyi kormányzat a törvényjavaslat plénumbeli és bizottsági tárgyalásai közé esett időben mérlegelés tárgyává tette a jogos ellenvetéseket. Így különösen a fentebb már említett 58. §. megváltoztatása keltett megnyugvást az orvosi rend soraiban. Ez annál örvendetesebb, mivel közegészségügyi törvények megfelelő végrehajtása csak az orvosok odaadó együttműködésével valósítható meg. Nagyobb változtatásokat a korlátozott hitelkeretek miatt nem lehetett tenni.

Magunk részéről az orvosok kollektív megmozdulását nagyobb jelentőségűnek tartjuk, mint ahogyan a szerény eredményekből megítélhető volna. A jelentőséget abban látjuk, hogy az egészségügyi kormányzat figyelembe vette azokat a javaslatokat, amelyeknek a szakszerűség mellett a nemzet biológiai jövőjének feltétele adott alaphangot. Ez a kormányzati gesztus reményt ad a múltban nélkülözött termékeny együttműködés lassú kialakulására. Az orvosi rendre ebben a reménybeli együttműködésben önálló feladat is vár: a közérdeklődés felkel-

tése az egészségügyi kérdések iránt és ezen az úton a nemzeti közvélemény céltudatos kimunkálása, ami szükséges feltétele annak, hogy a kormányzat a további közegészségügyi és ebbe kapcsolódó szociális törvényalkotáshoz a morális és anyagi alapot megteremthesse.

A törvény orvosi vonatkozásai között meg kell emlékeznünk a javaslatnak az orvosi titoktartásra vonatkozó 3. §-áról, amely alkalmat adott a karon belüli ellentétes felfogások megvitatására. A gümőkór-törvényjavaslat azzal, hogy óvatosan bár, de vitathatatlanul meglazítja az orvosi titoktartás abroncsát, elsősorban bizonyára a társadalmi érzék híján levő egyénektől óhajtja megvonni azt a közveszélyes tevékenységüket lehetővé tevő menlevelet, melyet az orvosi titoktartás jelent számukra. Erre céloz az az intézkedés, amely részlegesen felmenti az orvost a titoktartás kötelezettsége alól olyan gümőkórossal szemben, aki nem kezelheti magát, vagy a fertőzés tovaterjedésének megakadályozását célzó orvosi intézkedéseket nem tartja meg. Ilyen esetekben az orvos közölheti a megbetegedést a hatósággal, a munkaadóval, továbbá mindazokkal, akiket a beteg magatartása közvetlenül veszélyeztet. Ennél is tovább megy a törvény, amikor az orvos közlését feltétel nélkül megengedi a beteggel közös háztartásban élők számára, tehát az esetben is, amikor a beteg magatartása ellen a törvény szempontjából kifogást nem lehet emelni. Az orvos, aki a kötelező titoktartás intézményében nem csupán a beteg, hanem a saját védelmét is érzi, az elérendő magasabb közcél érdekében mégis megnyugvással veszi tudomásul e rendelkezéseket.

A törvény a fertőző gümőkórosok veszélyeztetett környezetének védelmében a fentieknél hatásosabb fegyvert is bocsát a hatóságok rendelkezésére. Ez a kényszerelkülönítés. Nem újszerű jelenség a magyar jogalkotásban, már az 1930: XXXIII. t.-c. rendelkezéseket tartalmaz egyes járványos fertőző betegségek eseteiben a beteg kötelező elkülönítésére. Gümőkóros betegekre nézve azonban ez az intézkedés merőben új. Hordereje messze meghaladja a korábbi intézkedés jelentőségét, nem csupán azért, mert a tuberkulózis hosszantartó betegség lévén, az elkülönítés átlagos időtartama szükségszerűen messze felülmúlja az akut járványos betegségben szenvedők elkülönítésének tartamát, hanem azért is, mert a gümőkór elterjedettsége folytán összehasonlíthatatlanul nagyobb tömegekre vonatkozik. A kényszerelkülönítést a törvényjavaslat azokkal a fertőző betegekkel szemben kívánja lehetővé tenni, akiknél tartani lehet, hogy a családi együttélés folytán közvetlen környezetüket megfertőzik, vagy akik a fertőzés meggátolására szolgáló előírásokat nem tartják meg. Az intézkedés magánjogi vonatkozásaival nem óhajtunk foglalkozni. Szükséges azonban kiemelni, hogy a kényszerelkülönítés legjobb formája a gyógyintézeti ápolás, már pedig a rendelkezésre álló gyógyintézeti ágyak ezidőszerinti száma a fertőző gümőkórosok számára csak csupán egy kis töredékét teszi. Ilyenképpen a törvényhozó — legalább is a helyzet javulásáig — kénytelen szükségmegoldáshoz fordulni és a kényszerelkülönítést elsősorban házi elkülönítés formájában megoldani. Hogy ez az elgondolás mennyire bizonyul megvalósíthatónak tömegeink műveltségi foka és lakásviszonyai mellett — és itt nem csupán a városi szegényréteg, hanem még inkább az agrárproletariátus viszonyaira célunk — azt majd a gyakorlat mutatja meg. A való helyzet ismeretében feltehető, hogy a hatóságok a kényszerelkülönítés rendszabályával csak a végső esetben fognak élni.

Fejtegetéseink során igyekeztünk a címben megjelölt tárgykör szabta határokon belül maradni és megelégedni a törvényjavaslat lényegesebb rendelkezéseinek tárgyilagos ismertetésével. Befejezésül mégis szükségesnek tartjuk megismételni azt, amit előljáróban mondtunk: a gümőkór-

kérdés a magyar közegészségügy egyik legégetőbb problémája. Magyarország gümőkórhalandósága ma közel másfél ezrelék, ami a mai magyar államterületen évente tizenötezer tuberkulózisban elhaltat jelent. Súlyosbítja e számadatnak jelentőségét, hogy a gümőkór éppen a minden vonatkozásban legtermékenyebb korosztályokban vágja a legszélesebb rendeket, ami nem csupán a nemzeti építőmunka szempontjából nagyértékű egyedek kiesését, hanem ennek következtében jelentékeny népszaporodási mínuszt is jelent. A védekezés fokozása tehát valóban égető probléma, amely halogatásra éppen olyan kevésbé ad alkalmat, mint kishitűségre. Mondottuk, hogy Magyarországon tízezer lélekből évente mintegy tizenöt pusztul el gümőkórban — ezzel szemben Svédországban tíz, Németországban hét, Dániában öt. Ezek a számok azok az útjelző táblák, amelyek megnyugtатnak, hogy van járható út és megjelölik az útirányt.

A belügyi kormányzat elévülhetetlen érdeme, hogy a gümőkór-kérdés annyiszor sürgetett átfogó rendezését megvalósító törvény végre bekerül a magyar törvénytarba. A magyar közegészségügyi szolgálat vezetője ezzel a művével újabb tartóoszlopot erősített a nemzeti önvédelem épületébe. És hogy ez az épület inter arma is tovább épül, annak az a titka, hogy, Johan Béla... a változó kormányférfiakat a közegészségügyi munka nemzetpolitikai jelentőségéről, célszerűségéről és hasznosságáról úgy meg tudta győzni, mint előtte senki sem.“ (Gortvay György: Magyar Szemle, XXXVIII. i.) Remélhetjük, hogy a közegészségügyi törvényalkotás lendülete a mai nál nehezebb idők súlya alatt sem fog megtorpanni.

DETRE LÁSZLÓ

TIHANY ÉS A TERMÉSZETVÉDELEM

EGYRE SŰRŰBBEN HALLHATJUK: meg kell védeni Tihanyt, a Balaton környékének ezt a szépséges darabját... a kultúra rohamos térfoglalásától.

A Tihanyi-félsziget a rajta levő természettudományi, földrajzi, néprajzi, történeti, építészeti, művészeti érdekességek miatt kétségen kívül megérdemelné azt, hogy a maga egészében a nemzet közkincsévé váljon és hogy a rajta levő természeti érdekességek és történeti emlékek az utódok részére megóvassanak.

A geológiai emlékek közül elsősorban említem a száznál több egykori hóforrás, illetőleg gejzír maradványát. A gejzír kúpok a félsziget peremén helyezkednek el és Tihany bájos körvonalait ezek szabják meg. E kúpok oly érdekességek, melyek megérdemelnék, hogy a félsziget már csupán ezekért is védett területnek nyilváníttassék. Hasonló érdekességük a remetebarlangok széltől „kiesztergályozott“ sziklái.

A félsziget közepén elterülő Belső-tó medre, Cholnoky szerint, szél-fújta mélyedés. A tó madarélete csonka hazánkban ritkítja párját, mert ott fészkel a nyári lúd. Éppen ilyen értékes a félsziget déli oldalán a gémtelep is. De madártani szempontból az egész félsziget érdekes, mert a Balatonnal együtt beleesik a fő madárvonulás útjába. A Tihanyi-félsziget madárvilága a tavaszi és őszi vonulások idején ezért még ma is csodálatosan gazdag. A Cyprián-forrás környékén, aránylag kis területen egy, a mediterrán vidékre jellemző csigafaj (Pomatias elegans) él nagy számban.

A füves rétek a rajtuk termő pannóniai flórával és az ott élő ürgével szépen képviselik a ma már nem is olyan gyakori pannóniai ősgyepterületet. A félsziget dombjait egykor borító nagy erdő maradványai és a velük változó füves területek a Dunántúl jellemző növényei közül számosat rejtegetnek. Ezek közül csak a félszigeten igen nagyszámban termő és hazánkra jellemző *Stembergia colchiciflorát* és a *Scilla autumnalist* emelem ki; tavasszal sok, hazánkban máshol is előforduló, de Tihanyban nagy tömegben termő növény teszi érdekessé a félszigetet, mint amilyen a *Pulsatilla nigricans*, *Corydalis cava*, *Viola cyanea* stb. Az se hallgatható el, hogy a Tihanyi ú. n. Külső-tó, mely lecsapolása óta nedves rét, színpompás tavaszi és nyári flórája miatt egyaránt érdemes a védelemre.

A tihanyi apátság, a templom szép barokk része és a román altemplom I. Endre sírjával, az Ó-vár, a remete-barlangok, az öt talán népvándorlás-kori tumulus, a Csúcs-hegyen a római vagy barbár őrtorony maradványai, mind védelemre méltó érdekességek. Megemlítem még az apátii és újlaki templomromokat, a Balaton két öblét egymással összekötő egykor hajózható római csatorna maradványát valamint a Külső tó vizének levezetésére szolgáló bizonytalan eredetű, részben sziklába vájt csatornát is.

Néprajzi szempontból érdekesek Tihany község népi kőépítészete, és sajnos, ősrégien primitív lakásai is. Népviseletnek ma már nyoma sincsen.

A Tihanyi-félsziget tehát nemcsak természettudományi, hanem magyar művelődéstörténeti szempontból is védelmet érdemel. Ezért óhajtotta Klebelsberg Kunó gróf a félszigetet nemzeti parkká tenni. Ezért vásárolt össze a félszigeten több területet. Ez volt az oka annak, hogy a félsziget déli oldalán nem építtette meg a körülvezető utat, mert azt akarta, hogy a déli oldal gémtelepével szűzi érintetlenségében maradjon meg az utókor számára is. Az volt a terve, hogy Tihany községet a félszigetről kitelepíti, mert jól tudta, hogy amíg a kiterjedelmű félszigeten egy kb. 1000 lelket számláló község van, melynek lakói a félszigeten megélhetésük létfeltételeit nem találhatják meg, mindaddig természet- és tájvédelemről Tihanyban szó sem lehet.

A félsziget emlékeinek, különösen a természeti emlékeknek megvédésénél a község életviszonyait, megélhetési lehetőségeit figyelmen kívül hagyni nem lehet. Ezért ezekről is kell szólanom. Mindnyájunk előtt ismeretes, hogy Tihany község lakossága eredetileg halásznép volt. A középkorban a gyér lakosság földműveléssel és mint várnép, katonáskodással foglalkozott, s ez lehet a magyarázata annak, hogy a község lakói háziiparral nem foglalkoztak. Amikor a balatoni halászatot a részvénytársaság vette kezébe, a község elvesztette lakói megélhetésének lételapját. Ugyanis a félsziget legnagyobb része földművelésre alkalmatlan, és az apátság telkei mellett a község lakóinak oly kevés szántóföld és legelő jut osztályrészül, hogy abból a község egyre jobban szaporodó lakossága megélni nem tud.

Azzal, hogy a tihanyi polgároknak a Tihanyi-félsziget területén juttatnánk földet, Tihany népélelmzési kérdése nem oldódnék meg véglegesen. Tihanyban nagy a gyermekáldás; — óvoda vagy napközi otthon nincsen — a lakosság gyorsan szaporodik, a tihanyi viszonylatban ma még jómódú család is csak egy generációban lehet jómódú, mert a családfő halála után az osztozkodó gyermekek oly kis birtokrészhez jutnak, melyből megélni nem lehet. A község jelenlegi lakói nagyrésztben napszámmal keresik meg kenyerüket. Erre József főherceg parkjában, a Biológiai Intézetben, a különböző üdülőkben nyílik alkalom. Napszámot adott továbbá az útépítés és partépítés, a vízvezeték lerakása, villák építése, az erdősítési és erdei munkák, valamint az apátság gazdasági munkái. Ebből azonban állandó munkaalcalom csak a telepeken, az intézetben és a főhercegi parkban, valamint az

apátságnál és az apátság bérlőjénél nyílik. A Balatoni Halászati Részvénytársaság is foglalkoztat néhány tihanyit. A szezonmunkák (kertészet, építés) a lakosságnak csak igen kis százalékát foglalkoztatják, az alkalmi munkák, melyek több embernek nyújtanak munkaalkalmat, legjobb esetben hetekig vagy pár hónapig tartanak. Ha az egykori aszófői villanyműveket valamilyen gyárrá átalakítják, talán lehetne a tihanyiakat foglalkoztatni és keresethez juttatni, de a kérdést aligha oldaná meg véglegesen és eredményesen. Félős azonban, hogy egy ilyenféle megoldást a tihanyi nép jelleme gátolna meg. Mint említettem, a tihanyi nép halászoktól származik, akik hozzá voltak szokva ahhoz, hogy közvetlen főtáplálékukat, a halat maguk szerezzék meg. Manapság halhoz, szegénységük következtében, úgyszólván csak orvhalászat útján jutnak. Ezt az iparágat ma is nagy leleményességgel űzik.

A tihanyi lakóházakat kőből építik. Kővet használnak az állami utak és a part építéséhez is. A felhasznált kő legnagyobbbrészt ez említett gejzirkúpok köve. A legtöbb gejzirkúp birtokosa az apátság, de ha az állam lenne is az, a követ akkor is onnan „szereznék“.

Természetvédelmi szempontból talán legnagyobb baj a fűtőanyag hiánya. Tihany mai erdeit részben a község, nagyrészt pedig az apátság ültette. Erre alább még kitérek, itt csak annyit említek, hogy ha valamennyi erdő védettnek volna nyilvánítva, a tihanyi polgár — más megoldás híján — tüzelőjét akkor is csak illegitim úton szerezhetné be. Ezt teszi ma, mert pénze nincsen.

A tihanyi lakosság megélhetésében fontos szerepet játszottak a legeltetett háziállatok: a szarvasmarha és a disznó. Ezzel is meggyűlt a bajuk. Legjobb legelőjüket megvette Klebelsberg gróf, adott ugyan helyette a községnek legelőre szánt földet, de oly területen, mely legeltetésre csak abban az esetben volna használható, ha azt előre kidolgozott terv szerint legelővé alakítanák. Klebelsberg gróf kutat ásatott ezen a területen és azt akarta, hogy onnan a köveket eltávolítsák és a földet trágyázzák. Mindez azonban az alatt az idő alatt, mióta Tihany község viszonyaival behatóbban megismerkedhettem, nem történt meg. A község minden gazdasági vezetés híján, egyedül magára utalva, erre képtelen. Marhaállományát kénytelenségből a már régebben kiirtott erdők területén felserkent bozótos területekre hajtja, a bozótost évenként mind nagyobb és nagyobb területen irtja, s e kiuzsorázott területekre hajtja marháját, disznaját, kecskéjét. Tihany altalaja legnagyobb részben sziklás, s ha a rajta fekvő termőréteg egyszer elpusztul, csak igen hosszú idő múlva regenerálódik. Tihany község, amióta kultúráját figyelemmel kísérhetem, disznóival föltúrhatja azt a kevés földet, ami az egykori erdő, majd bozót helyén még megvan, a meglazított földet pedig, mint azt Cholnoky Jenő Tihanyban végzett tanulmányaiban megállapította, elhordja a szél. Ez a tény azt a siralmas kilátást helyezi a tihanyiak elé, hogy gazdálkodási módjuk következtében rövid idő alatt ez a legelőterület is teljesen tönkremegy. Hogy ennek hamarosan milyen következményei lehetnek, legjobb példáját adja az a szomorú tény, hogy a déli partnak még néhány év előtt is bájos részleteit az odaterelt disznó- és tehéncsorda kietlen, bűzös, szerbtövissel, bojtorjással, beléndekkel gyomos területekké alakította át.

Hozzájárult a Tihanyi-félsziget természeti szépségeinek tönkretételéhez az utolsó tíz esztendő alatt igen nagy mértékben az apátság juh nyája is. A juhnyáj legeltetésére megelőzőleg a Csúcs-hegy és az Apáti-hegy közötti köves-füves terület szolgált. Ezt a területet bérbé adták, rajta Bittera Gyula valóban virágzó s évről-évre terjedelmesebb levendula-kertet létesített. A juhnyáj azonban elveszítette legelőjét. A nyáját lehajtották a déli oldalon húzódo erdős területre, ahol a juhok azt a kevés gyeptet, amely az elszórtan növe fák között fölsarjadt, tövig lelelelik, valósággal leborotváltják. Hogy a

juhnyáj hány évig élhet meg ezen a ma már nemcsak lelegelt, de teljesen ki is taposott területen, arra gazdasági szakértők adhatják meg a feleletet. Szerintem a nyáj kitelepítése Tihanyból — pl. a Szt. Benedek-rend somogy-megyei birtokára — nem megoldhatatlan feladat. Ez egymaga idővel lehetővé tenné a déli part növényzetének regenerációját,

A juhnyájnak a déli partra való áttelepítésével Tihany déli partjának mint természeti emlékek értékét — melyet Klebelsberg gróf oly nagyra-becsült — évtizedekre tönkre tették.

Az a tény, hogy a tihanyi lakosság a maga egyszerű tudatlanságában minden talpalatnyi, még birtokában levő földet elad, szintén kárt okoz a természetben. A villatelkek céljára eladott területek átadásával kettős bajt okoznak önmaguknak: megszorodik a tihanyi bennlakók száma és kevesbedik a legelőterület. A teheneket ma már az erdőbe is behajtják. Hogyha az a gazdálkodás, ami Tihanyban ma folyik, még néhány évtizedig tart, Tihany erdei kipusztulnak, a félsziget éppen olyan sivár és fátlan kopárság lesz, mint volt ezelőtt 50 évvel, a sok pénzbe került befásítás előtt.

Tihany természeti emlékeinek megvédésére már eddig is történtek lépések. Az apátság tulajdonában levő legszebb gejzirkúp, az Arany-ház még érintetlen. Az apátság vadászatot tiltó rendelete védi a Belső-tó madár-életét. A Cyprián-forrást is az apátság foglaltatta be.

Nagy kulturális munkát végzett annak idejében az apátság a félsziget befásításával. Példát adott, melyet a község is követett. Tihanynak azokat a meredek területeit, melyeket legeltetésre ezelőtt 50 évvel nem használtak, erdősítette. Ma ezeket az erdőket az állam véderdőknek nyilvánította. Sajnos, azonban arról, hogy a véderdő tiszteletben tartassák, kellő gondoskodás nem történt. Az utóbbi évek kemény telei arra kényszerítették a lakosságot, hogy az erdőkből mind több és több fát vigyen el fűtési célokra. Azalatt a tíz esztendő alatt, mióta Tihany biológiai viszonyait figyelemmel kísérhettem, évről-évre megállapíthattam, melyik évben hol vágták ki titokban a legtöbb fát. Hogy az idej zord és tartós tél következtében az erdő melyik részét tizedelték meg, tavasszal bizonyára meglátjuk.

A község lakóinak érdekében is történt többféle gondoskodás. A köz-igazgatás útépítéssel éveken át hónapokig foglalkoztatta a lakosságot. Karácsonykor — főként az apátság jóvoltából — élelmezési és ruhasegélyben részesülnek a község szegényei. Az ezer lelket számláló kisközség a villanyvilágítás és vízvezeték jótéteményeit élvezi s e közművek terheit legnagyobb-részen a tihanyi intézmények (pl. a Biológiai Intézet) viselik. Nők foglalkoztatására, esetleg háziipar meghonosítására több ízben tartottak téli tanfolyamot. Mindezek az intézkedések azonban csak ideiglenes segítséget nyújtottak. A falu lakásviszonyai és egész társadalmi életének elhagyatottsága olyan szomorú képet nyújt nemcsak az itt gyakran megforduló külföldiek, de a magyarok szemében is, hogy valóban itt volna ideje annak, hogy a Tihanyi-félszigettel az illetékes hatóságok komolyan foglalkozzanak s az égető kérdések megoldásához minél előbb és minél hathatósabban hozzájáruljanak.

Tihany község problémái, melyek részben a község fekvéséből, eredetéből, a község halászfalu jellegének megszüntetésével előállott állandó munka- és keresethiányból származnak, állandó ütköző pontjai lennének a természetvédelmi intézkedéseknek, ha ezeknek a megalkotásánál az emberi problémákat tekintetbe nem veszik. A bajok pedig súlyosabbak, semhogy rendeletekkel vagy fokozottabb jótékonyssággal is megoldhatók lennének. Mielőtt e bajokat nem orvosolják, a természetvédelmi intézkedéseket eredményesen nem lehet végrehajtani. Amíg Tihany félszigetén mintegy ezer lelket számláló koldussorsban élő nincstelenekből álló község van, melynek

megélhetéséről gondoskodás sehogyan sem történik, a lakosság csak kiszoruló gazdálkodást űzhet: kivágja a fákat, letarolja a legelőket, széthordja a gejzirkúpok köveit, csakhogy legprimitívebb életigényeit némileg is kielégíthesse. Hogy a legősibb magyarság e kis csoportjának erkölcsi életére milyen romboló hatással van az, hogy úgyszólván minden létfeltételi tényezőjéhez csak a tulajdonjog kijátszásával juthat hozzá, nem szorul bővebb magyarázatra.

Egy évtizeden át érdeklődéssel figyelve és megismerve Tihanynak úgy természeti mint emberi problémáit, arra a megállapodásra jutottam, hogy Tihany természeti emlékei megvédésének problémája az egész félsziget problémája. Az egész félszigetet kellene védett területnek nyilvánítani és pedig oly módon, hogy a lakosságnak folyton szaporodó rajait évenként kellene fokozatosan elköltöztetni, vagy, ami megfelelőbb volna, az egész lakosságot a földbirtokreform során olyan helyre kitelepíteni, ahol megtalálja boldogulását. A természetvédelmi kérdések megoldása Tihanyban a már folyamatban levő országos telepítési mozgalommal karöltve lehetne igazán eredményes.

ENTZ GÉZA

A TATAI NÉPFŐISKOLA

JANUÁR ELSŐ FELÉBEN kéthetes népfőiskolái tanfolyamot rendezett Tatán a Magyar Közigazgatástudományi Intézet, karöltve Komárom vármegye Népművelési Bizottságával.

A tanfolyam létrehívói előtt a finn nép példája lebegett, amely népfőiskolái révén emelkedett az általános műveltség, a nemzeti öntudat és egység nálunk ma még elképzelhetetlenül magas fokára. Szélesebb látókörű, nagyobb tudású, öntudatosabb magyar földműveseket akartak itt is nevelni a harminc főnyi résztvevőből, hogy mindegyikük majd okosan és a közösség érdekeinek megfelelően vezethesse a maga, esetleg falujának életét.

A munka nem véletlenül kezdődött a tatai járás területén. A Közigazgatástudományi Intézet évek óta dolgozik a járásban, és éppen a tanfolyamot megelőzően jelent meg nyomtatásban a járás minden viszonyára kiterjedő, részletes helyzetmegállapító tanulmánya. A tanfolyam előadói elsősorban ezekből a járásban minden községet részletesen ismerő szakemberekből kerültek ki. Így előadásaikban sohasem kellett általánosságokra hivatkoznok, helybeli, mindenkitől jól ismert példákon magyarázhatták meg a dolgokat.

Bár Magyarországon több próbálkozás történt már egy magyar népfőiskolái típus kitermelésére, ez mindezideig nem sikerült. Ugyanis az összes eddigi kísérletek felekezeti alapon indultak meg. A tatai népfőiskola volt az első, amelynek célja éppen az volt, hogy különböző vallású, más-más viszonyok között élő magyarokat hozzon össze.. Mert a vezetőségnek meggyőződése volt, hogy az egységes életet nem lehet faktorokra széjjelszabdalni, mert akkor csak torzképet kaphatunk.

A résztvevők elsősorban járásbeliek voltak, azonban nyolc legényt hívott a vezetőség a vármegye csallóközi részéből is. Tette ezt azért, hogy az utóbbi évek folyamán egymástól elszigetelve felnőtt gazdai fjak találkozzanak, megismerjék egymást és egységbe forrjanak. Vallásilag sem voltak egységesek. 18 római katolikus mellett 11 református, 1 evangélikus

volt, és jó előre ki kell jelentenünk: sem a vallás, sem semmi más miatt a legkisebb nézeteltérés vagy zavar sem merült föl.

A tatai járásban nagy számban vannak nemzetiségi falvak, elsősorban németek, kisebb számban tótok. Ezért a vezetőség egyik-másik nemzetiségi községből is hívott résztvevőket. Arról, hogy ezek a tanfolyam magyar szellemiségét veszélyeztethessék, szó sem lehetett, már csak csekély számuk miatt sem. A tanfolyam élete azonban így közelebb állott a valóságban nemzetiségi gyűrűvel körülvett magyar falvak életéhez; magyarok és nemzetiségek megismerhették egymást. Azonkívül bizonyos egységesítő küldetés gondolata is lebegett a vezetők szeme előtt. Nem nyelvi asszimilációra gondoltak — a megjelentek mind tökéletesen beszéltek magyarul —, hanem szellemi összehangolásra. Nem arra, hogy a más nyelvűekből két hét leforgása alatt magyarokat gyúrjon, hanem arra, hogy tudatosítsa bennük azt az évszázadok alatt végbement változást, amit a magyarsággal való együttélés, a magyar föld és éghajlat szokásaikban, műveltségükben, életmódjukban előidéztek. Megmutatni nekik, hogy egész életformájukban, gondolkozásukban nagyon megváltoztak és egészen közel állanak a magyarsághoz.

Tekintve, hogy még sokáig nem leszünk abban a helyzetben, hogy minden falusi lakos népfőiskolát végezhesen, erre a tanfolyamra elsősorban olyanokat válogatott a vezetőség, akik a jövőben a falvak vezetői lehetnek. Ezzel egyszeriben vagyoniilag és társadalmilag is szűk térre korlátozta a résztvevőket, hiszen a falvakban elsősorban — kevés kivételtől eltekintve — a módosabb gazdák a hangadók. A résztvevők majdnem egészükben ebből a feltörekvő, aránylag jómódú rétegből kerültek ki. A legértelmesebbet küldte el közülük minden falu.

Vegyes volt iskolázottságuk is. Csak hat elemije volt 22-nek. Háromhónapos gazdasági tanfolyamot végeztek hatan, kétéveset ketten. Hárman pedig a középiskolából is végigjártak két, illetve ketten négy osztályt. Az aránylag jobb módnak, magasabb iskolázatásnak volt természetes következménye, hogy közülük egyesek, főképpen az ipartelepek közelében élők a polgárosodás felé is megtették az első lépéseket. Ezek már nem parasztok, a szó tisztántúli értelmében.

A résztvevők többsége — 24 a 30-ból — 25. és 35. életéve között volt. Ez a kor, a tapasztalat szerint, a legalkalmasabb a népfőiskola szempontjából, mert e korban a falusi már nem gyerekember, legtöbbjük a maga gazdája is s a tanultakat mindjárt a gyakorlatban is megvalósíthatja. Fiatalabb korban rendszerint nincs még meg bennük a kellő komolyság, az öregebbek pedig már nem fogékonyak új eszmék iránt.

Két hét rövid idő, mégis sokat lehet alatta végezni. Az állandó együttlét, együttlakás — ami nélkül a tanfolyam semmi sikert sem ért volna el — igazán testvéri közösségbe olvasztotta a több felől jött, vallásában sem egységes társaságot. A népdalok, az önkéntelenül felvetődött lelki problémák együttes megbeszélése, a baráti beszélgetések mindennél erősebb kapcsolást fűzték egybe a résztvevőket.

Az internátusi életben váltott szolgálattal mindenben maguk szolgálták ki magukat. Közös hálóteremben, ágyban háltak s mind lakásuk berendezésében, mind az egész kéthetes életben a szerény adottságokhoz képest azon volt a vezetőség, hogy bizonyos fokú igényességre nevelje őket. Ez a polgárosodást szolgálta. Megadni nekik a módot és utat, hogyan emelkedhetnek a csődbe jutott paraszti életformából egy magasabb polgári szintre, anélkül, hogy ezzel együtt járna a föld és a falu megtagadása. Nagyszerű hatással volt félszeg félénkségük eltüntetésére az is, hogy az egész tanfolyam alatt a község legelőkelőbb vendéglőjében étkeztek, ahová azelőtt, ha bebetévedtek a járási székhelyre, be sem igen merték tenni lábukat.

Nagy gondot fordított a vezetőség a jellem és öntudat fejlesztésére. A nap, ima után, régmúlt korok nagy magyarjainak írásaiból vett idézettel kezdődött. Egy Széchenyi, Zrínyi vagy Nádasdy szavával mutattuk be a magyarság állandó sorskérdéseit, az összetartás, egyetakarás szükségét, az öntudatos magyarokban, kiművelt emberfőkben való nagy hiányt. Este pedig beszélgetések közben az önzetlen, akarat erős emberekben való hiányról volt szó, s arról, hogy jellem nélkül a legnagyobb tudás sincsen semmi haszonnal.

Öntudatban először is magyar és paraszti öntudatra akarta őket ébreszteni a tanfolyam. Nemcsak büszke múltjukkal ismertette meg őket, kiemelve, hogy volt idő, amikor csak ők őrizték a magyar nyelvet és hagyományokat, de a mindedig megvetett népi tudás és népi hagyományok ősiségét és halhatlan magyar értékét is kiemelte. Utólag visszatekintve talán azt mondhatjuk, erre az öntudatra ébresztésre van leginkább szükség. Mert azt, hogy mit jelent magyarnak lenni, ha a tataiak nem is, de a csallóköziek ugyanám tudták és érezték. Azonban arról, hogy parasztnak lenni büszkeség, mert a magyarság fenntartásában és előrehaladásában talán mindenkinél nagyobb érdemei vannak, erről még egyikőjük sem hallott sohasem. Népi műveltségüket, hagyományukat eddig csak becsmérelni hallották, azt hogy annak megtartása nemcsak hogy nem káros a haladásra, de a magyar műveltség szempontjából elengedhetetlenül szükséges is, ezt most hallották először.

Naponta négy előadás volt. Ezeket tárgykör szerint két csoportba oszthatjuk. Az egyikbe az általános tudnivalókat vehetjük, a másikba a különleges földműves szakdolgozatokat. Az elsőbe tartoztak a történelem és az irodalom. Hangsúlyoznunk kell, hogy éppen a történelem ismertetésénél mindent az egységes magyarság szemével néztünk s nem felekezeti vagy osztályszemlélettel. Irodalomban csak teljes értékűt, klasszikust kaptak. Bizonyosodott, hogy nem az irodalmi remekművek haladják meg a nép értelmét, hanem éppen azok a nép számára készült tehetségtelen és kontár ponyvák maradnak számára megközelíthetetlenek és érthetetlenek. Nyugodtan állíthatjuk, hogy Az Ember Tragédiáját éppen úgy megértették, ahogy Ady vagy Mécs László munkáit. A közigazgatásban, természetrajzban, közegészségügyben, földrajzban és néprajzban való általános tájékozódás tartozik még ebbe az első csoportba. A szaktanulmányok közé sorolhatjuk a gazdasági életről, a termelési ágak egymásra utaltságáról, a szövetkezeti rendszerről, az állattenyésztésről és az istállózásról, a talajművelésről, meg más az ő életükkel szoros összefüggésben lévő kérdésekről szóló előadásokat.

Az előadások nem kötöttek, hanem szabadok voltak, jellegük legtöbbször inkább beszélgetésszerű volt. De a szorosán vett tanórákon kívül naponta még három óra állt rendelkezésre a hallottak együttes megbeszélésére, összefoglalására, a homályosabb pontok megvilágítására, kérdések fölvetésére. Ezeket a megbeszéléseket legtöbbször maga az előadó vezette.

Az előadói gárda, ahogy már említettük, a lehető legjobb volt. Nemcsak azért, mert a maguk szakmájában elsőrangúan felkészült szakemberek voltak, hanem mert a résztvevők faluját is egészen részletesen ismerték. Ezt mint egyik legfontosabb tanulságot eltehetjük a jövőre: csak az általános műveltség és szaktudás teljes birtokában lehet bárki is jó népnevelő, különben elvész az özőnével felé zúduló kérdések között. Ha kitérő válaszokat ad, mellébeszél, nagyon hamar észreveszik, és nemcsak az illetőben való bizalmukat veszítik el, de vége az iskola sikerének is. A résztvevők érdeklődése elsősorban a gazdasági kérdések felé irányult. Éppen ezért szükséges, hogy a tanfolyam állandó vezetői közül az egyik a mai gazdasági rend

egyetemes képviselője legyen. Legyen egyaránt jártas a termelés és értékesítés, a kereskedelem vagy az agrárpolitika kérdéseiben.

Ezekben foglalhatjuk össze a tárnai népfőiskola tanfolyam tanulságait. A vezetők és jelenvoltak egységes meggyőződése, hogy a tanfolyam sikerült, célját elérte. Két hét azonban rövid idő, a jövőben törekedni kell legalább egyhónapos iskolák rendezésére.

A népfőiskola gondolatával kapcsolatban most még egy kérdésre akarunk kitérni. Gyakran halljuk még manapság is, hogy magyar népünk nem akar művelődni, nem hajlandó a korral lépést tartani. Maradisággal, közönyvel és hajlíthatatlansággal vádolják anélkül, hogy ennek igazságáról meggyőződnének. A következőkben néhány idézetet mutatunk be, éppen annak bizonyítására, hogy a fiatalabbak mennyire tisztán látják a maguk hibáit és mennyire el vannak tökéltve a javításra. Láthatjuk ezekből a sorokból, hogy nem a tanulási vágy, hanem az alkalom hiányzik, elsősorban nem bennük, hanem középosztályunkban van a hiba, hogy műveltségben és életformában ennyire hátramaradtak.

A tanfolyam végén minden résztvevő írásban beszámolt arról, hogyan látja a maga faluját. Nem kérdésekre feleltek, tetszés szerint arról írtak, amiről akartak. Ezekből a dolgozatokból veszünk most ki egy-két mondatot, mindig szószerint idézve.

A legkülönbözőbb falvak képe bontakozik ki előttünk ezekből a dolgozatokból. A vergődő zsellérközség, Csenke mellett ott találjuk az egészen jómódú Felsőjányokot. Az egyikben a szántóföld több mint fele nagybirtok, a megmaradó 220 kat. hold szántó pedig 67 család kezén darabolódik szét 2—3 holdas részekre. A másikban a kereken 400 lélekből a legszegényebnek is saját háza s benne egy-két szarvasmarhája van. Aztán ott van Kömlőd, a hanyatló magyar nemesi község, melynek földjeit egyre nagyobb mennyiségben vásárolja a környező svábság. Dad a maga hanyatló gazdaságaival, egykézű családjával, vagy Bánhida, Felsőgalla egy jobban iparosodó népességével mind más-más arcot, világot tárnak az érdeklődő elé.

A jobbágykorszakban, de még később is majdnem egységes faluközösségnek ma már a legtöbb helyen a nyomát is hiába keressük. A legelső szó szinte minden dolgozatban erről, a belső egység hiányáról esik. A falvakon belül a születés, vallás és nagyon szétdarabolja az embereket egymástól sokszor mereven elkülönített osztályokba, melyek között a sorompó az átlag számára egy életen keresztül átléphetetlen. A legtöbb helyen nem látják be, hogy bár vannak ellentétek, érdekeik közösek.

A kaláka, az egymás dolgaiban való kölcsönös segítség ma már nincsen meg. A visszacsatolt Csenke, a legszegényebb község az egyetlen, ahol még legalább nyomát találjuk. 1931-ben az iskolát közös munkával építették föl, „a falu minden családja legalább húsz munkanappal, ingyen segítette” benne.

Az előforduló községek jórészt vegyes vallásúak, a legtöbb vizsály ezen kezdődik. Tarjánban meg éppen nemzetiségi vetélkedést takar a vallási vizsály, a református magyarság és a katolikus svábság között. Kecskéd lakossága „mind római katolikus vallású s úgy tiporja, gyűlöli egyik a másikat”. Ritka község Ekecs, ahol „a közös munkában osztály- és valláskülönbség nélkül vesznek részt egyformán”. Vagy Csenke, ahol „vezetőkben és tagokban megvolt az önzetlen munka. Tudták, hogy magyarok és szegények, egymásra vannak utalva”.

A községek többségére jobban illik a Vértesszőllősről írt jellemzés: „mindig a széthúzás, mindig a veszekedés, nem tudnak egyet érteni, s ezért nem lehet zöld ágra vergődni”. Héregen pedig úgy van, — de ugyan hol van másként? — hogy „akinek többje van két holddal, az már előbbrevalónak érzi magát a másíknál, azt lenézi és letorkolja, pedig talán többet tud”. Vértestolnán is „jó a nép, de van egy rossz tulajdonsága, nagy az irigység a népben. Mindenki magát böcsüli legtöbbre”. Vértessomlón, „a falu népe ahelyett, hogy összetartana, inkább széthúz. Örökös a veszekedés a faluban ... A teljesen vagyontalan és a vagyonnal

rendelkező egymással szembekerül, közös érdekeiket megvédeni nem tudják, egymásban nem a magyar testvért, hanem az ellenséget látják. Ennek a marakodásnak a hasznát azután egy harmadik látja.“

Miben látják a széthúzás okát? A régi nemesi múlt maradványai, a tudatlanság, sőt sokszor a nemzet vezetői is hibásak abban, hogy ez így van, mondják.

Kömlődön az ellentétek nagyobbak az átlagnál a nagyszámban élő bocskoros nemes utódok ma is nagyuramnak, nagyasszonyomnak szólítatják magukat, külön bált rendeznek, vadásztársaságuk van, jóllehet legtöbbjük ma már napszámos sorban él. Ebben a faluban így látják a helyzetet. „Községünk régi, úgynevezett nemesi község, ahol a kiváltságok érvényesültek, nem a tehetségek. Ma már ugyan nem olyan nagy mértékben, mint a múltban. De még ma is megvan az, hogy az emberben nem az embert, hanem a származást nézik, aminek azután az a következménye, hogy sem szellemi, sem gazdasági téren nem tudunk előre menni. Pedig akarnánk és szeretnénk tanulni.“

Naszályról beszélve úgy találják, hogy a széthúzás egyik oka az, hogy „községünkkel nem lehet dicsekedni, hogy az a műveltség tetőpontján állana“. Kecskéden is ez a helyzet, „nagyon el van maradva, illetve a műveltség foka igen alacsony“. Tarjánban a politika volna az óta a viszálynak, „mert sokfelé húznak. Van élet párti, nyilas párti és vannak párton kívüliek“. Majd hozzát teszi a beszámoló: „ezt nem nézem jónak, hogy ilyen sokfelé szakadtak, mert így sohasem fogják elérni közös céljukat. Mert még olyan úgynevezett sötét népek is vannak, kiket pénzen meglehet venni“.

Egyik megfigyelő leírja, hogy mesterségesen is szítják a viszályt olyanok, akiknek ebből hasznuk van. „Ha valami választások vannak, összeugratják a népet, ígérek fűt-fát, aztán amikor megvan a választás, nincsen semmi belőle.“

A községi vezetőséggel sincsenek mindenütt megelégedve, bár érthető okokból ezt mint kényes témát nem nagyon merik bolygatni.

Héregről pompásan írja, hogy „mi kellene a községben? Elsősorban jó vezetőség és összetartás, mert anélkül nem tudunk előre haladni.“ Több helyen azonban ez nincs meg, sem egyik, sem másik. „A község választottjai mindenre csak azt mondják, hogy majd a jegyző úr meg a tanító úr tudja, olvassuk egy helyen. „Igen, azok tudják, de csak úgy, hogy ne a nép zsebe teljen,“ — „A közigazgatás terén csak egyet akarok felhozni“, olvassuk egy másik dolgozatban. „Vannak vezető emberek, kik többet ártnak, mint amennyit használnak a falunak.“ „A községünk vezetői elég jók“, állapítják meg Tolnán, s nem tudhatni, vajjon dicséret akart-e ez lenni. A kecskédi dolgozat írója pedig mintegy mindnyájuk nevében levonja a tanulságot: „ezért szomorú, hogy máma a falu népe nem tud ragaszkodni a község vezetőihez, akiken a fősúly fekszik s akiktől függ minden. Ilyenről számtalan esetet lehetne felsorolni.“

Súlyos panaszok vannak aztán a községi önkormányzat ellen. Méltatlanok, viszálykodó öregek kerülnek bele, hiszen a legfőbb szelektáló itt is a vagyon, a holdak száma. Sokhelyt éppen a képviselőtestület az elgáncsolója minden haladásnak.

Így egyik vélemény szerint „a községi vezetők választásánál nagyon sok nézeteltérés van, hogy milyen vallású kerül be. Nem azt nézik, hogy lelkiösmeretes egyén-e.“ „Csak rang legyen, olvassuk a kecskédiek elveit, hogy aztán ahhoz tehetség vagy felfogás is van, azt a községet kormányozni, vagy neki hasznára lenni, az már nem fontos.“ Nagynéha mégis bekerül egy szegényebb, valószínűleg értelmesebb ellenjelölt, mint Vértessomlón, ahol „a multévi választáson egy zsellér lett a bíró, azóta nem megy ki a veszekedés a faluból“. Pedig egyre többen akadnak, akik belátják, hogy mégiscsak érdemesebb az okosabbat választani, de „ha volna is olyan, az sem meri, mert fél, hogyha ez kitűnik, öbelőle nem lesz többé községi választott“.

Naszályon a képviselőtestület „el van maradva a mai kultúrától, vagyis ők azt mondják, azelőtt jó volt, akkor most is jól van így“. De

nagyon egyformán van ez mindenütt. Egy másik szóról szóra ugyanezt írja Héregről: „bizony a régi öregek mind azt mondják, úgy volt azelőtt, jó lesz úgy mostan is“.

Egyik a tatai járáshoz tartozó községben községháza építéséről tanakodnának, de a képviselőtestület leszavazza, mondván, hogy „azelőtt is abba lakott a főjegyző, akkor most is lakhatik benne, örüljön, hogy megválasztottuk“. Egy másik faluban arról vitatkoznak, bevezessék-e a villanyt. „Erre az a felelet, elismerjük, hogy jó volna, de mégsem szavazzuk meg, de arra nem tudnak felvilágosítást adni, hogy mért nem“. Ilyen helyeken aztán szegény főjegyzőnek, „ha valamit meg akar velük értetni, ötször-hatszor össze kell hivatnia a képviselőtestületet, míg meg tudja velők értetni, hogy hogy és mikép áll a helyzet“.

Nagy baj aztán a Csallóközben is, hogy „a képviselőtestület egy felerészben egy rokonságbul van, így hát nehéz velük bódogni“. Elfogultak, gyakran szemet hunynak, amikor nem kellene. „Nagyon sok büntetést kellett volna végezni, — írja valaki a mezei károkkal kapcsolatban — de sajnos nem történt száz százalékig törvényértelemben. Mer a sógort, vagy a jóbarátot még sem lehet olyan nagyon büntetni.“

Egy páran külön megemlékeznek a parasztsorból kikerültekről. Közülük a legtöbb nem jut magasra, megreked egy altiszti állásban, de igen sok esetben itt is érzi, hogy paraszti származása nem jó ajánlólevél, különösen ha még följebb akar törni a középosztályba. Emelkedni akarnak és szinte kivétel nélkül megtagadják származásukat, sőt „úriságuk“ bizonyítására, ahol tehetik, tüntetnek parasztyűletükkel.

Kecskéd küldötte írja: „az ilyen ha-kap-eszik úr, vagy majd-halaszek úr, nem hogy a község népével együtt működni, vagy azt a jóra vezetné, — inkább letiporja, lebutítja, hogy csak az igazságra, vagy a jóra rá ne jöjjön“.

A paraszti életforma a legtöbb helyen csődbe jutott. A mai paraszti sor reménytelenül súlyos és kilátástalan, nincs fejlődési lehetősége, aki teheti, menekül. Mind többen vágyakoznak a városi kispolgári nyugdíjas állás után, amely tulajdonosának öregkorára, munka nélkül is biztosítja a gondtalan és falusi viszonylatban magas színvonalú életet és elmennek villamoskalauznak, házmesternek vagy rendőrnek.

A polgárosodás utáni vágy sugárzik az írások legtöbbszöréből. A kezdet a városi ruházat majmolása. „A lakosság öltözködése öntudatosan városias“, írja valaki Felsőjányokról. „A népek elhagyták a paraszti viseletét“, mondja nagy büszkén a felsőgallai sváb legény is. „A népviseletből nem maradt meg semmi, jellemzi egy másik a bogyai viszonyokat, mert a község kénytelen volt az urak után menni.“ Kénytelen volt, mondja, s elhagyta nótáit, hagyományait. Hogy mennyire haladt ezen a vidéken ez a folyamat, arra jellemző, hogy amikor először ült össze ez a harminc tagú társaság, arra a kérdésre, no ki tud egy jó nótát? mūdalon vagy slágeren kívül semmi egyéb nem jutott az eszébe. Amikor pedig napok múlva előhozakodtak egy-egy véletlenül megmaradt magyar nótával, szemlátomást nehezükre esett az éneklés. Mintha attól féltek volna, hogy most művelt polgárokhoz nem méltóan viselkednek.

„Az ősszel bevezették a villanyt, írja valaki Tarjából, és most sokkal jobban érzi magát az ember, ha kimegy az utcára. Az ember úgy érzi, mintha kisvárosban élne.“ A kisváros. Ez csábítja, vonzza a lányokat is. Micsoda tragédia van a tatai 33 éves, 16 holdon gazdálkodó K. L. felkiáltásában: „a 10—30 holdas gazdák nem kapnak aszszonyt, mert mind a városra akar menni.“ Kalapos nagyságák, rendőrök akarnak lenni a parasztlányok, s nem véletlen, hogy a tanfolyamon résztvevő 30 gazdából 24 túl van a 25. életévén, de csak 10 házas van közöttük.

Észreveszik a városba tódulás egy másik okát is. Tarjában „a fiataloknak nincsen semmiféle szórakozása. Így nagyon unalmasan folyik a fiatalság élete“. Hogy aztán mégis mivel szórakoznak, azt mindenki tudja. Ne áltassuk magunkat, párját ritkítja Felsőjányok, ahol, ha ugyan igazat ír a tudósító, a fiatalság szabadidejét „legkevésbé sem a kocsmákban, hanem a rádió mellett tölti el“.

Ezt a társadalomról rajzolt képet kiegészíti a gazdasági. Az utolsó évszázad minden változása, fejlődése szemünk elé kerül. A mocsarakat lecsapolták, a legelőket feltörték s minden területet búzával vetettek be. Ma azután, ahogy ők is meglátják, válságba került az állattenyésztés, de a szemtermények árának zuhanásával válságba került az egész külterjes, búzatermeléshez ragaszkodó mezőgazdaság.

Ez a rész természetesen a leghosszabb és legrészletesebb a dolgozatokban. De bármennyire csábító lenne is, mégsem terjeszkedhetünk ki rá, mint kellene, egyrészt helyszűke miatt, másrészt pedig, mert kitűzött feladatunktól nagyon messze vezetne.

Részletesen foglalkoznak a gazdálkodás módjával, hibáival. A szemtermelés, a rét-és legelőgazdálkodás, az állattartás és fajállatok törzskönyvezése, a tejgazdaság, mindezek sorra kerülnek a dolgozatokban. Beszélnek a földek eldarabolódásáról, a tagosítás szükségéről, vagy ahol már megtörtént, ennek hasznáról. Szólnak a szőlő- és gyümölcs-termelés elmaradt voltáról s ahogy egyikőjük nem éppen elbizakodottan megállapítja: „mezőgazdaságunk és állattenyésztésünk süllyed“.

Külön megemlékeznek mind az uradalmakról. A hatalmas főúri hitbizományok ott terpeszkednek szinte minden tatai járásbeli falu határában, szántón és erdőn egyaránt. A falunak jutó föld sokszor alig elegendő a lakosság tört hányadának a megélhetéséhez, a többiek az uradalomba járnak bérmunkára, ami köztudomás szerint nagyon gyér megélhetést biztosít. Szigorú tárgyilagosság hangján szólnak az uradalmakról, szűkkeblűségükről, „mely a közérdeket egyáltalán nem szolgálja és nagy hátrány, hogy mindég a kisebbik fél fizet rá“.

Így jutunk el a legégetőbb kérdéshez, a földbirtok aránytalan megosztásához. Az uradalmak meggátolják a terjeszkedést, a legalacsonyabbra szorítják le a munkabéreket. A mezőgazdasági bérmunkás teljesen ki van szolgáltatva az uradalomnak, s ahol ez lelkiismeretlenül kihasználja hatalmát, elszegényedik a nép, elsatnyul fizikailag és szellemileg. Egyes vidékeken, ahogy ezekből az írásokból is látható, a szegénység oly nagy, hogy az emberek a maguknak való betevő falatot is alig bírják megkeresni, nemhogy még családalapításra is gondolnának. Ne felejtjük, hogy itt nem az uradalmi cselédek igénytelen népével állunk szemben. Az országnak ez a része már a polgárosodás felé kacsintgat, „igényei“ vannak, bár ezek az igények alig érik el a közönségesen jogos emberi igényeknek nevezett színvonalat. Ezek erről már lemondani nem hajlandók és inkább nem házasodnak, mintsem visszaessenek egy nehezen elért színvonalról.

„Nagyon nagy baja a községnek a földhiány, írja Héregről valaki, hogy el kell menni az uradalomba harmadosát kapálni; de oda is csak azok mehetnek, akiknek jó protekciójuk van. Van napszámos munka is, de az is protekcióval megy. „Ha pontatlanság fordul elő az órabér fizetésénél,“ nem mernek szólni, mert akkor kitiltják a munkából és még ennyi sem lesz. Ezért nem mernek a fiatalok családot alapítani, mert nincs biztosítva a megélhetésük.“

Naszályon, „lakosságunk fele vagyontalan és ezáltal a fiatalság abban a számításban van, hogy ebből az alacsony bérből saját magának is ölég megélni, nem még hogy megnősülni és családot alapítani.“

Majdnem ugyanezt írja P. J. Kömlődről. „Községünknek több mint a fele vagyontalan napszámos, akiknek még házuk sincs. Így azután megáll a természetes fejlődés, mert hiszen ezek akármilyen magas házbért fizetnek is, sohasem tudják, mikor kell a lakásukat elhagyniok. Nem mernek semmihez sem kezdeni, nem nőszülnek, nem alapítanak családot és így nem szaporítják a nemzetet. Mert, mint ahogy két pár madár sem él egy fészekben, úgy az emberek sem merik azt megtenni. Ebből csak nézeteltérés van, ez pedig mindig a testvériség rovására megy.“ Hogy a bajok gyökere valóban itt van, arra bizonyíték lehet a gazdag Felsőjányok, ahol „5, ro, sőt 12 gyermek található mind a szegények, mind a jobbmódúak között.“

A dolgozatok írói a gyökeres földreformban látják az egyetlen menekvést. Bizonyításukból kiérzik, hogy valami kiirthatatlan hit él bennük, hogy az a föld az övék, mert mindig is ők művelték meg és eljön még az idő, amikor ők lesznek a föld tulajdonosai.

A legtöbbben azonban nem elégszenek meg a bajok pusztá megállapításával. Tervekkel, ötletekkel jönnek elő. Nem nagyhangú szólamokat írnak papírra, melyeket senki sem vesz komolyan, legkevésbé az, aki mondja. Apró kis szándékok, elhatározások, ezzel indulnak vissza az otthoni életbe. Lapokon át idézhetnék gondolataikat, hogyan fognak ezután trágyázni, gyümölcsösöket telepíteni, fájálatokat hozatni, tejgazdaságot létrehozni. Foglalkoznak a szövetkezetekkel — egyik pedig az idegenforgalom emelésére dolgoz ki tervet, nem éppen ügyetlenül.

„Tehát sok javítani való van még“, mondja egyikőjük. Annyira sok, hogy egyesek reménytelennek látják a küzdelmet. A falu idősebb része bizalmatlan ezen gondolatok iránt, ők pedig még nagyon senkik a falu társadalmában ahhoz, hogy valakit is meggyőzhessenek, hiszen a vita tekintélyi érvekkel folyik. De az is kiderül ezekből a dolgozatokból, hogy a fiatalság már egységesen ezen az ismertetett állásponton van.

„A fiatalabbak már belátták, hogy így nem jó lesz, ha így megy, mint valamikor.“ „A mai fiatalság már egészen másként gondolkodik, de sajnos, azok még nagyon soká tudják a tudásukat érvényesíteni.“ „Mi akarnánk az új életet, de a fiatalabbak semmit sem tehetnek.“ Általában nagyon bíznak magukban, s ahogy egyik kifejezi, igaz, hogy nagy a baj, de „az ifjú generáció majd megoldja mindezeket.“

A falu átlagos műveltségi szintjét akarják először emelni. Hangsúlyozzák, hogy minden elhaladásnak megelőzője kell hogy legyen a szellemi, műveltségbeli fölkészülés.

„Az én véleményem az, írja egyik Dadról, hogy kötelezővé kell tenni a népfőiskolák felállítását járasonként és az abban való oktatást.“

Egy másik így ír: „emelni kell a falu értelmét. Ez elérhető a falusi népművelés emelésével, oly értelemben, hogy ennek előadásait gyakrabban tartjuk és a falun kívülálló, tehát nem helybeli előadókat is bevonunk az előadásba. Szükségesnek tartanám a téli gazdasági tanfolyam olyanképpen való átszervezését, hogy ott ne gyerekeket, hanem már érett fiatal gazdákat képezzenek ki. Ezek a tanultakat önállóságuknál fogva be is tudják mutatni. Feltétlenül szükséges a népfőiskolának a kibővítése, hogy itt minél többen, minél hosszabb ideig tanulhassanak.“

Ezzel a magasabb műveltség, több tudás utáni vággyal zárul a dolgozatok majdnem mindegyike. Teljesen maguktól eljutnak oda, ahová Széchenyi István óta oly kevesen jutottak el, érzik, hogy műveltségre, több tudásra van szükség mindenképp.

Távol áll tőlünk, hogy tanulságokat vonjunk le a felsoroltakból. Ezek az írások maguktól is beszélnek annak, akinek van füle a hallásra. Az éleslátás, ítélőképesség, ami bennük megnyilatkozik, még középosztálybeli körökben sem lenne mindennapi. Természetesen nem felejtjük, hogy itt a falvak legjobbjával ismerkedtünk meg, de mégis az a népréteg, amelyik magára hagyatva is ilyen embereket termel ki, megérdemli, hogy törődjünk vele.

Befejezésül hadd emeljük ki még egyszer az egyik hallgató, Pénzes József szavait, mely nemcsak az ő legfőbb kívánságukat fejezi ki, de a tatai népfőiskola legfontosabb tanulságát is: „emelni kell a falu értelmét“.

A FRANCIA SZOCIÁLIS KATOLICIZMUS

A FRANCIA KATOLICIZMUS az elmúlt évtizedek nehéz küzdelmei után kezd ismét magára találni és remélhető, hogy mindinkább elfoglalja a francia életben őt megillető helyet. Nem utolsósorban annak a sokoldalú szociális és karitatív tevékenységnek alapján, mellyel a francia katolicizmus kiveszi részét a szebb és jobb élet elméleti és gyakorlati előfeltételeinek megteremtésére irányuló munkában, ehhez mindenképpen joga is van. A francia lélekről bizonyos paradoxonnal mondja Distelbarth, hogy a francia hitetlenek keresztényebbek sok ország katolikusainál. Ha ez így túlzás is, bizonyos, hogy a franciában mindig van valami nosztalgia a kereszténység után s hogy lelke legmélyén mindig keresztény volt. A 900-as években az Egyház és Állam szétválásának idején sem lehet tulajdonképpen a francia nép vallásellenességéről beszélni. Inkább az antiklerikalizmusnak egy neme volt az, amely különösen a köztársaság alapításának éveiben, az 1873—78-as években fejlődött ki bizonyos katolikus körök royalista és konzervatív állásfoglalása következtében s azt a meggyőződést érlelte meg, hogy az Egyházat és Államot el kell választani. Ekkor kezdődött az állam részéről az üldözésnek az a szomorú korszaka, mely egészen 1914-ig tartott. A francia népet a politika hibái és bizonyos katolikusok szociális közömbössége idegenítette el. Azóta XIII. Leó, Albert de Mun, La Tour du Pin szociális katolicizmusának új nemzedéke nőtt fel. A katolikus szociális hetek, a keresztény szakszervezetek, a katolikus akció keretében megszervezett ifjúsági szervezetek munkája nem volt hiábavaló.

A francia katolicizmus mindinkább növekvő tekintélyét és súlyát csak öregbítette az „Action Française“-nek a közelmúltban bekövetkezett meghódolása, mellyel a jobboldali antiklerikalizmusnak egy neme tűnt el a francia életből s lehetővé téve a francia katolikusok egységét, azt újabb és még erőteljesebb munkára képesíti. Erről az eseményről a budapesti sajtó is részletesen beszámolt. De nagyobb prestige-nyeresége az Egyháznak, amelyet a Katolikus Akción, mint központi szervet keresztül fejt ki a nép és nemzet erkölcsi és társadalmi újjászületésére irányuló erőfeszítésekben. Előtérben a francia család megmentése és a vallásos nevelés biztosítása áll. A francia bíborosok közös szövegben világítottak rá a születések kihagyásának nemzeti és vallásos szempontból mutatkozó végzetes következményeire. A válások nagy számával és az évente kb. 4—600.000 abortussal szemben sürgetik a család törvényes védelmét és követelik a vallásosság számára iskolában és egyebütt az őt megillető helyet. Erőteljes és a francia nép rokonszenvétől kísért harc indult meg a papság teljesjogú állampolgárságának kivívásáért. A katolikus „Temps Prés ent“ erkölcsi forradalmat hirdetett a nemzetet pusztító három fobaj: a születések kihagyása, az alkoholizmus és a pornográf-irodalom ellen.

A családi munkabér intézményének Franciaországban Belgium kivételével talán a világon egyedülálló fejlődése elsősorban azoknak a francia katolikus szociológusoknak a diadala, akik évek hosszú során át nem szüntek meg harcolni a hamis liberális axióma ellen, mely egyenlő munkának váltig egyenlő bért követelt. Ezzel szembeállították a helyes elvet: bért a munkás és családja tisztességes megélhetésének szükségletei szerint. E küzdelem eredményeképpen a családi bért biztosító kiegészítő pénztárak működését 1932 március 11 óta a törvény kötelezően írja elő az ipari és kereskedelmi munkaadók részére. Egy-egy département munkaadói, területi, vagy hivatásági alapon tagjai egy ilyen kiegészítő pénztárnak s az üzem jelentőségéhez képest járulnak hozzá annak betétjéhez. Ezzel elkerülhető egyrészt, hogy az üzemek a nőtlen munkásokat előnyben részesítsék, másrészt, hogy a munkavállalók előszeretettel az egyik, vagy a másik üzemet keressék. A jut-

tatás mértéke az első gyermek után a munkabér 5%-a, a második után 10%-a, a harmadik után 15%-a stb. Párisban eszerint például a családi pótlék egy háromgyermekes család részére átlag 5400 frank évente, ötgyermekes család részére átlag 10.800 frank, hétgyermekes család részére 16.200 frank, kilencgyermekes család részére 21.600 frank. 1939 április 1-től kezdve ezt a pótlékot növelik abban az esetben, ha az anya munkavállalás helyett a családi tűzhelyen marad. A szociális érzésű munkaadók belátták azt is, hogy nem elég a sokgyermekes családokat csak pénzzel támogatni, hanem ezenfelül különböző szociális intézmények létesítésével siettek segítségükre, így az 50 legjelentősebb kiegészítő pénztár mellett beteglátogató szolgálatot létesítettek, születési jutalmakat adnak és szülés esetén természetbeni segítséget nyújtanak. Ezeknek az intézkedéseknek következtében a gyermekhalandóság — egynapostól egyéves gyermekig — kb. 50%-kal kisebb az országos átlagnál a gondozott családokban, a születések száma pedig általában 22—50%-kal emelkedik az országos átlag fölé. Néhol valóságos „szociális ház”-ak állnak rendelkezésre a kasszák mellett, melyek a legkülönbözőbb természetű segítséget nyújtják az arra szoruló családoknak. Nyaralató akciókat bonyolítanak le, segítségre vannak a hivatásválasztásnál, gondoskodnak a munkaidő utáni oktatás ellátásáról a higiéné, a háztartás és a szellemi élet területein. Meg kell jegyezni, hogy ezek nem „karitás”-művek. Nem az a céljuk, hogy akár az államot, akár az egyéni kezdeményezést helyettesítsék, vagy fölöslegessé tegyék, hanem az, hogy a sokszor igen távoli állam helyett a diszkrét és gyors segítségnyújtást szolgálják.

A családról való törvényes gondoskodás nagyjelentőségű dokumentumának, a Code de Famille-nek a közelmúltban történt megjelenése is nem utolsósorban annak a türelmetlen sürgetésnek az eredménye, mellyel a francia katolicizmus lapjai segítségével annak megjelenéséért küzdött. A „Temps Présent” még a Code megjelenését közvetlenül megelőző napokban is gúnyos hangon bírálta a kormány halogató magatartását s nevelésesen mondotta, hogy a nemzeti szocializmussal szemben az a Franciaország akar Európa számára irányt mutatni, mely még ennyire életbevágó kérdésekben sem tud bizonyos belső'családellenes befolyások alól mentesülni. A Code-nek a családi pótlékra, az agrárlakosság városba özőnlésének meggátolására vonatkozó nagyjelentőségű intézkedései minden bizonnyal éreztetik majd hatásukat a francia élet legveszélyeztetettebb területein.

Meg kell emlékeznünk arról a nagyjelentőségű szociális munkáról is, melyet a francia katolikus szociális hetek fejtenek ki. A szociális hetek gondolata ismeretesen Marius Gonin lyoni kereskedőtől származik. Első elnöke Henri Lórin volt. Mai fejlődését és virágzását Eugéne Duthoit-nak, a lillei katolikus fakultáson a közgazdaságtan tanárának köszöni, aki Baudrillart bíborossal és Mgr. Julien-nel maga köré gyűjtötte a szociális kérdésekben illetékes értékes erőket. Az 1939. évi szociális hetet Bordeauxban tartották „Az osztályok problémája a nemzeti társadalomban és az emberiség rendjében” címmel. Sikere nagyrészt már megfelelő előkészítésében rejlik. A „Temps Présent” útján a szociális hét szervezője felkérte a lap olvasóit, hogy levelekben, megfelelő cikkek beküldésével közöljék vele saját társadalmi osztályuk gazdasági, erkölcsi helyzetét, törekvéseit és mentalitását. Módszere: „voir, juger, agir”, azaz látni, ítélni és cselekedni. Az idei szociális hét fenti célkitűzése értelmében tárgyalta az osztályok fogalmát, azok biológiai gyökereit, társadalmi kifejlődését és értelmét és felvetette a kérdést, megkeresztelhető-e ez a fogalom és elkerülhetetlen-e az osztályharc. A társadalmi osztály fogalmáról az előadások folyamán megállapították, hogy az nem kaszt, törzs, nemzetség, vagy rend középkori értelemben, nem is hivatáscsoport, vagy átmeneti szociális milió. Az osztály nem indi-

viduumok csoportosulása, hanem az ugyanazon gazdasági helyzetben élő, egyazon életmódot folytató s azért azonos érdekeltségű, egymást megértő családok összessége. Az osztály tehát szociális valóság, de nem teljes és befejezett, mert ehhez más osztályok közreműködésére van utalva. Osztályharc helyett tehát a társadalmi osztályok szolidaritása a helyes és követendő út, mind a nemzeti, mind az általános emberi társadalomban. Ennek a megteremtéséhez akar nevelni a Katolikus Akció olyan nemzedéket, mely a szolidaritást a szeretet nyelvére fordítva ismeri és gyakorolni kész.

A társadalmi osztályok szolidaritásának lehetőségébe és szükségességébe vetett meggyőződése folytán alkothatta meg a francia Katolikus Akció a különböző nagyszerű ifjúsági szervezeteket osztályalapon, amilyenek a J. A. C. (Jeunesse agricole chrétienne) és annak női tagozata, a J. A. C. F., valamint a J. O. C. és a J. E. C. (Jeunesse Ouvrière Chr., Jeunesse Écolière Chr.). Azzal a váddal szemben ugyanis, hogy ezzel megteremti és táplálja az osztályszellemet, azt felelhette, hogy az osztályszellem és tudat nem szükségképpen az osztályharc szelleme, mely egyedül rossz és elvetendő.

A keresztény szakszervezetek fejlődése az 1887-ben alakult első keresztény szakszervezettől, a „Syndicat des Petits-Carreaux“-tól, az 1919-ben megalakult „Confédération Franchise des Travailleurs Chrétiens“-ig és azóta napjainkig nagy utat tett meg s hatalma és befolyása nem is annyira tagjainak számában, mint inkább tevékenységének intenzitásában és a kölcsönös szociális segítség sokoldalúságában rejlik.

Mindennek a sokoldalú és intenzív szociális tevékenységnek az ütőerhálózatát az egész országot behálózó szociális titkárságok egyedülálló nagyszerű intézménye képezi.

A Szociális Titkárság olyan szervezet vagy intézmény, mely állandósult alakban a szociális restauráció munkájának szenteli magát a katolikus szociális tanítások alapján. Mint állandó szerv szolgálatai révén nehézségeikben segítségére van a különböző szociális jellegű intézményeknek, szervezeteknek és műveknek, propagandájukat előmozdítja, megfelelő kezdeményezéseket tesz s a lehetőséghez képest igyekszik megteremteni a különböző szociális szervek között a közjó szempontjából hasznos és szükséges kapcsolatokat.

Legfontosabb célkitűzése pontosan megfelel annak, melyet még XI. Pius pápa tűzött a „la France du Travail“ zarándokszereg elé 1930 májusában: „Unir sans unifier, coordonner sans absorber, grouper sans confondre.“ A belga példa után franciaországi kezdeményezője Victor Bettencourt és P. Rutten voltak. Az egyes szociális művek autonómiájának sértetlenül hagyásával azok összehangolására és szolgálására törekszik. Szolgálatai nem egyes egyénekre terjeszkednek ki, hanem a közületekre és a szociális munkában közreműködni kívánó személyekre, akiket a szociális titkárságokba nem a saját hasznuk keresése vezet. Az általuk teljesített szolgálatok nemei főképpen ankétok, a szociális művek részére jogi tanácsadás, szociális alapítások, szociális oktatás: konferenciák, kurzusok, szociális tanfolyamok, szociális napok és hetek rendezése, propagandaszolgálat, az egyes szociális művek közti kapcsolatok megteremtése. Az egész országot behálózó Szociális Titkárságok központja „PUnion des secretariats sociaux de France“, Párisban van. (Secretariat Social de Paris, 92, rue de Varenne.)

A francia szociális katolicizmus tevékenységének csak főbb területeit érintettük, de már ez a rövid szemle is meggyőzhet arról, hogy a francia nemzeti újjászületésre irányuló erőfeszítések, amint eddig sem nélkülözheték a katolicizmusnak közreműködését, még kevésbé tehetik meg a mai súlyos időkben.

A magyarországi Actio Catholica sokat tanulhat a sikeres francia példából.

LACZA ISTVÁN

A „SZATMÁRI JÓLÉTI SZÖVETKEZET“

SZATMÁR MEGYE kisnemes ország. Itt mutatta ki néhai armális-kutatásban elszenderült Nagy Iván a legtöbb nemesembert. De a kutyabórhöz nem tartozott soha nagybirtok, szegények ma is, e világ kincseiben bizony nem dúskálnak, de a vérük aranyvonala a honfoglaló ősökig visz vissza.

A szatmári nép sorsa megfogta a kormányzat szívét és a dolgos, sűrű- és szaporavérű magyarok érdekében hozta létre a Szatmármegyei Jóléti Szövetkezet példamutató mozgalmát. A kormányzat 760.000 pengőt adott Eztergár Lajos pécsi helyettes-polgármester javaslatára, hogy egy egységen: egy kiválasztott törvényhatóságon próbálja ki a szociális nyomor levezetését. Ez az akció a vármegye lakossága nem jelentéktelen hányadát kitevő mezőgazdasági munkásságból akar fejlődésre képes existenciákat csinálni. A dohos viskók helyett egészséges, csinos lakásokhoz, a düledező ólak helyett okszerű gazdasági épületekhez akarja juttatni őket, udvarukat baromfival és háziállatokkal benépesíteni. 12.000 napos-csibét osztottak ki kora tavasszal, amelynek darabjéért a legkorábbi piacon már egy pengőt lehetett kapni. Kiosztottak 1000 libát felestartásra, 175 tejelő kecskegidát, 1200 kocasüldőt, 250 malacot, 183 fajtehenet. Törleszteni főképpen „munkavalutával“ lehet, — a juttatott a Szövetkezet másféle akcióiban és üzemeiben a kapott javak értékét ledolgozza. Így a Szövetkezet nemcsak megsegíti tárgyi értékekkel a rászorultakat, hanem új munkaalkalmak teremtésével megkönnyíti a törlesztést is. A tehenek és gidák törlesztésére hozott tejeiből pl. a rosszul táplált iskolásgyermek tejakijóztatja fenn. Gyönyörű, önmagát hajtó gépezet ez, ahol a jó további jót szül, a munka új munkát, új alkalmat a serénykedésre és gyarapodásra.

A választás azért esett Szatmárra, mert itt, az Isten háta mögött a legrosszabbak a tarifális viszonyok, sem úton, sem vasúton nem tudnak szállítani, csak iszonyú drágán. Messze esnek az ipari és kereskedelmi központoktól és itt a végeken, ez a tisztavérű szapora magyar fajta, bizony nagyon elesett.

Először szegénykataszter készült: 4000 családot találtak megsegítendőnek, a nincstelen mezőgazdasági munkásság és a falusi kisiparosság sorából. Mindent, ami az akcióhoz szükséges, maga a szövetkezet állít elő, hogy újabb munkaalkalmat teremtsen olyan időben is, amikor ölhettől kézzel kénytelen ülni a szegényember. A lakóház-építéssel teszi a legnagyobb jót a népnek, mert meggyezerte legalább 4—5000 lakóház egészségtelen s legalább 3000 vityilló helyett kell egészen új. Amíg a jóléti Szövetkezet nem volt, semmi nem történt ezen a téren. Az őszön már 94 tiszta, új, padlós, kőalapos szoba-konyha-kamrás lakás kerül fedél alá szerte a megyében. Egy-egy ház építésére 1200 pengő értéket ad a Szövetkezet, de építési anyagokban, mert készpénzt nem is ad soha senkinek. A fuvart a juttatott szolgáltatja, hogy minél olcsóbban kerekedjék ki az egész építkezés és minél több napszámomunkára adódjék alkalom. Mert a házat sem pénzért építették fel a mesterek, hanem ezzel törlesztették a Szövetkezetnél levő tartozásukat valamelyik juttatásukért, amelyben már előbb részesültek.

Van Szatmár—Beregben kb. 1600 méhész, akinek szintén segítségére sietett a Szövetkezet. Az évi méztermés ugyanis, a kitűnő méhlegelők ellenére is, alig éri el az 500 mázsát, mert a méhcsaládoknak csaknem fele régmódi kasban van. A gazdasági boldogulásnak ez olyan kihasználatlan lehetősége, hogy a Szövetkezet nem nézhette tovább s Ökörítón a legmodernebb kaptárközpontot létesítette a „Hunor“ méhkaptárak népszerűsítésére. A méhész-gazdák ugyanis ahelyett, hogy meghálálnák méheiknek a nagyértékű

mézet — oktalanul leölik, mert a kezdetleges kasokból nem is lehet másként hozzájutni a mézhez. Az okszerű méhészkedést akarja tehát a „Hunor kaptárokkal elterjeszteni a Szövetkezet. Méhészkatasztert készített a termelőkről, egyesületbe gyűjti őket és máris több emberük járja a megyét méhészeti propaganda céljából. Egy ilyen „Hunor“ évenként egynegyed mázsa értékesíthető mézet szolgáltat, tehát, ha egy törekvő gazda 10 kaptárt vesz — évi 200 pengő jövedelemtöbblet hezjuthat, a kaptárak árát pedig 3 év alatt pusztán a rajszaporulattal le tudja törleszteni.

Ahogy az ember a szatmári falvak udvaraira betekint, felfedezheti a gyönyörű meleg vörösszínű izlandi tyúkokat, amelyeket a Szövetkezet egyik juttatásképpen osztott ki, kitűnő fajlúdakkal együtt. A nép baromfiállománya ugyanis elég kevert. Most viszont, amikor a baromfi-fogyasztás világszerte fellendült, ezt a népies baromfi-anyagot a Szövetkezet fel akarja frissíteni, tojáshozamát és testsúlyát magasabbra emelni, hogy külföldi szállításra alkalmasabbá tegye. A parlagi tyúk húsa és tojása megfelelő és elégséges a falusi háztartás ellátására, de exportálni nemesebb és bőségesebb fajtákat kíván a nyugateurópai vásárló, az angol vagy svájci fogyasztóközönség. A háztáji állatállomány elkorcsosodását akarja megakadályozni a Szövetkezet a fajtiszta, prima sertések kiosztásával is. A sertés szaporulata vezeti a kisembereket a legbiztosabban a gazdasági megerősödés felé, azonkívül a sertésvész elleni oltásra is rászoktatják a gazdákat, mert a Szövetkezet minden állatot előbb beoltat, hogy ezzel a nemzeti vagyonállagot is növelje.

Aki ezen a tájon még nemrégiben is ismerős volt, annak is újdonságoknak tűnik, hogy az árokpartokon fehérszakállas kecskebakok és fehér, virgonc gidák harapdálják az akácleveleket és legelik az értéktelen giz-gazokat. Ezeket is a Szövetkezet osztotta szét az olyan szegényeknek, akik nem tudnának tehenet eltartani. A kecske teje nagyon egészséges, a legkevésbé tuberkulotikus és egy szegény háznép tejszükségletét egymagában ellátja.

Az országút mentén fekvő hatalmas legelőkön a fehér csordák csak úgy rikítanak a pirostarka tehenektől. Ezen a tájon még a legutóbbi időben is csak a fehér daruszőrű magyar szarvasmarha tenyésztésével foglalkoztak, amely szívós volt és ellenállt az idő viszontagságainak, viszont kevés tejet hozott. Ezt az állatállományt frissíti fel a Szövetkezet a kedvező törlesztési feltételekkel szétosztott piros-tarka tehenekkel. A juttatott tejjel törleszthet, de hogy a Szövetkezet ezzel a tejjel okosat kezdessen, az iskolai tejakcióknak adja át, ahol rosszul táplált gyerekek erősödnek tőle. A megnövekedett jószágállomány az erősebb trágyázást teszi lehetővé, a föld termékenységét emeli és közelebb visz a minél intenzívebb gazdálkodáshoz. De a Szövetkezet figyelme és munkája itt nem áll meg, hanem továbbmenőleg mintatrágyatelepet létesít, hogy példát szolgáljon a trágya okszerű kihasználására.

A Szatmári Szövetkezet talán éppen különböző telepeivel, magtáraival okozza a legtöbb jót. Takarékgóréi és takarékmagtárai megszüntetik a gabona- és tengeriuzsorát. Aratás előtt a Szövetkezet az idén is 2000 mázsa búzát osztott ki rászorult családoknak, akik különben nem tudtak volna belefogni az aratásba, hiszen a mindennapi kenyér és erősebb táplálék nélkül az aratás kemény próbáját nem lehet kiállni. A 2000 mázsa búzát persze minden juttatott visszaadta aratás után a beszáradást pótló 10%-kal együtt — így a Szövetkezet ezt az akcióját minden évben megismételheti, le tudja küzdeni az egészen elemi táplálkozási szűkölködést. Ugyanilyen céllal tartja fenn ruharaktárát. 2072 rend fiúruhát, 600 rend felnőttöltözetet és 1300 pár bakancsot készített a helybeli kisiparosokkal. Ezzel egyrészt a munkaalkalmat szaporítja, másrészt a kiáltó ruhátlanságot enyhíti.

A jánkí üzemben van a híres téглаégető. A téглаégető valóban érdekes látvány! Az egyik vége még parázslík a melegtől, de 30 méterrel odább már

szorgalmasan bontogatják piros belsejét és serényen hordja szét a meg' csonkult piramist a szekerek nyüzsgő tábora. A gazdák sorba állnak és láncolatban dobálják a friss, meleg téglákat a szekérig.

A téглаégetést egyszerűnek látszó, de valóban ötletes találmány szerint csinálja a Szövetkezet. Sándor Károly pécsi mérnök szabadalma ez az úgyszólván fillérekbe kerülő téглаégetőmódszer. Nem kell mást tenni, mint a téglákba, kivetéskor, kevés finom szénport keverni és azután kupacba rakni. A kupacok alatt néhány sornyi üres járatot hagynak. A járatokba olcsó szenet tesznek. Ha az egész téglapiramis kész, a külsejét sárral betapasztják és alágyujtanak. A járatokban lassan végigég a tűz, azonban a téglákba kevert szénportól iszonyú hőség fejlődik ki, a betapasztott téglarakásban és ez a hőség égeti tulajdonképpen kőkeményre az egészet. A téглаégetés eddig nagyon drága és hosszadalmas eljárást igényelt — a Szövetkezet jánki, tiszabecsi és porcsalmi telepén egy hét alatt kész, kiégetett téglák garmadát ontja, amely jobb és keményebb is, mint az eddigi, de főleg sokkal olcsóbb. Mivel a Szövetkezet nem nyereségre dolgozik, tagjainak áron alul adja, 1000-ként 18—20 pengőért, jóval alul a kartellárakon. Van a Szövetkezetnek raktáron épületfája, deszkája, léce és mindenféle gerendája, mert amikor a Felvidéket visszakaptuk, az ottani erdőkben nagy tömegben vásárolt építőanyagokat helyben feldolgoztatták, felfűrészeltették, hogy minél olcsóbban adhassák. Háztető-cserépet csináltak saját napszámosokkal. A cserép itt eddig 10 fillér volt, a Szövetkezet versenyére most már 7-ért adják a kereskedők is, 1000 darabnál ez már 40 pengő megtakarításhoz juttatja a szegény embert. A Szövetkezet azonban még ennél is olcsóbban, 4 és fél fillérért számlázza a cserépet tagjainak.

A Szövetkezet ú. n. takarékgóréival az ősi sáros utak dágványa, a tarifa drágasága és a helybeli uzsora ellen küzd. A gazdák termését felvásárolja ősszel az olcsó őszi árfolyamon. Ezekben a pompás takarékgórékban elraktározza, hogy majd kikeletkor, a nagyobb tavaszi áron értékesítse. Az így nyert összeget, persze, visszajuttatja a gazdáknak. Eddig a termelő, ha ősszel a szokványos potom áron eladta tengeri-termését, le is mondott a tulajdonjogról. A Szövetkezet jóvoltából ezután a rendes őszi árat is megkapja, beszolgáltatót terményéért, — de ezzel még nem mondott le róla végkép, még van köze hozzá! Az ősszel kapott összegen családja téli ruhaszükségletét beszerzi, de azután, hogy terménye a hosszú téli hónapokon keresztül a Szövetkezet szellős góréiban pihen, ráadásul tavasszal megkapja az áremelkedésből előálló különbözetet. A Szövetkezetben bízhat, mert az nem akar rajta nyereszkeskedni, a legjobb áron adja el tengerijét és csak a góré árára tart vissza némi törlesztést. Tavasszal a Szövetkezet a tengerit lemorzsolva adja el, de a lemorzsoltatás napszámbére kitelik a visszamaradt tengericsutkákból. A Szövetkezet főelve, hogy minden nyersanyagot ki kell használni és bele kell vonni a nemzetgazdaság eleven vérkeringésébe, legyen az árokparti csalán, kecskéknek való akáclevél avagy silány tengericsutka. Nyugati példán okulva, a Szövetkezet a magyar föld elsődleges termékei mellett az első pillantásra értéktelen hulladékot is fel akarja használni.

A Szatmármegyei Közjóléti Szövetkezet tulajdonképpen a kenderfeldolgozás és a fonás-szövés kiterjedt háziipari tevékenységeinek megszervezésével ad a legtöbb munkaalkalmat. A háziipar támogatására már eddig is történtek kormányintézkedések: hímző-varró, szabó, gyékényfonó tanfolyamok eddig is voltak a megyében, csak az volt a baj, hogy a megtanult háziipart a tanfolyam után nem lehetett folytatni, mert nem volt kereslet, vevő, piac, sem pedig olyan ember nem akadt, aki megszervezte volna az eladás lehetőségét. Luby Gézáne Kölcsey Borbála kísérlete és erőfeszítése egyedülálló volt. Saját felelősségére, igazi népszerűetből kezdeményezett

mozgalmat a népi szöttesek értékesítésére, de természetesen csak szűkebb környezetében, azokban a falucskákban, ahol családja ezer év óta birtos. A Szövetkezet most már az egész megyében kézbe vette ezt az ügyet és már arról is gondoskodik, hogy a kis-emberek nemesített kendermagot kapjanak vetésre. A megtermelt kender áztatására beton-áztatókat építtetett és szabványos méretű állami szövőszekeket osztott ki, hogy egységesen szőtt vászonhoz jusson. A termelt vászon értékesítése fokozódik azzal, hogy a Szövetkezet télen, amikor úgy sincs dolog, népművészeti varrottasokká dolgoztatja fel 12—18 éves lányakkal. Egy szegényebb családfő havi keresete 15—20 pengő, — a lány-gyerekek a hímzéssel havonta 14—18 pengőt is megkeresnek. A Szövetkezet most 170 állandóan felfogadott munkást foglalkoztat varrottas készítésével, mert 6—800-as tételekben kap megrendelést a fővárosból.

A Szövetkezet háziiparfejlesztő tevékenységének ma különösen nagy jelentősége van. Ma, amikor a nép ruházkodását előállító textilgyárakat egy légitámadás könnyen eltüntetheti a föld színéről, — és akkor nincs többé francia, vagy más külföldi selyem, batiszt, organdi, karton és egyebek! De nekünk a „fálvak textíliái“ akkor is kifogyhatatlan tartalékot biztosítanak. A honfoglalás óta minden család maga állítja elő Szatmár—Beregben fehérneműszükségletének legnagyobb részét és háza díszeit. Míg Európa felett a kemény férfikezek a bombák gyűjtősinórjain matatnak, — a szatmári lányok tündérújjakkal, finom varrottasakat fognak hímezni, főzni, varni, fonni, szöni és nem hagyják, hogy a magyar fajta éhes vagy meztelen maradjon! Ápolják a családi tűzhelyet és a magyar föld termékeit megfognák-szövik, úgy ahogy azt női hivatásuk előírja: segít ebben nekik a Szövetkezet.

A falusi nincsteleneknek a háziiparhoz való visszavezetését szolgálják a régi láp helyén telepített szövetezeti fűzesek is. Egy holdon 100 mázsa terem, amely 400 pengőt ér meg. A félgyártmánnyá „avanzsált“ fűz vessző azonban még többet ér: a főzött vesszőt 43.— pengőért, a fehérét 45.— pengőért lehet eladni. Ügyes kézjárású ember naponta 120 kg vesszőt is le tud hántolni s 3—4 pengőt kap érte. A Vármegyei Közjóléti Szövetkezet háziipari készítményei már közismertek. Egy asztal, 4 szék, lakkozott garnitúra 42 pengőbe kerül. Fűz vesszőt, félgyártmány alakjában külföldre is lehet szállítani. A háziipari felügyelőség egy állami mestert adott a Szövetkezet rendelkezésére — tőle tanulnak szerte a megyében a háziipari csoportok fűz vessző-fonást és cirokfeldolgozást is. A Szövetkezet ma már bármily nagyságban felvesz seprű-rendeléseket is. Szándékában van a MÁV-ot seprővel ellátni. A megye talaja mindenütt jó a ciroknak, a seprőkészltés késő őszi vagy téli foglalkozás: minden előfeltétele megvan tehát, hogy csakhamar minden kis-ember hasznot húzzon belőle.

Ha a mértaniasan telepített, arányos fűztelep sárgul a késő Őszi harmatoktól, olyan sárga a vessző, mint a citrom, hajlós és rugalmas, mint az ostor. Az ágak hegyén pár pirosra csipett levél libeg, vágásuk a szív idomára emlékeztet. Az ecsedi láp egykori népének késői leszármazó! járkálnak köztük, hajladoznak és éles pengékkal nyisszantják le a tőkéről a hajlós ágacskákat. A vágás furcsa, légiesen halk, de határozottan fájdalmas hangot hallat. Aztán a vesszőszálakat erős kévékbe kötik, szép arányosan. Nincs az az emberi hatalom, amely most már széttörné. A szövetekezés mélyértelmű jelképe lesz így, a természet nagy őszi felszámolásában, a sok-sok kévécse, az összetett sok kicsiny erő megtörhetetlen ellenállásáé!

ERDŐS JENŐ

BUDAPEST FORGALMI PROBLÉMÁJA

AZ ÁLLAMI STATISZTIKAI HIVATAL kimutatása szerint Budapesten az 1939 márciusától júniusig a forgalomban levő gépjárművek száma 34.358-ról 40.713-ra emelkedett, a személygépkocsiké pedig 18.594-ről 22.859-re.

Ez az emelkedés szemmel láthatóan is érezte hatását a forgalomban. Egyes utcakeresztezesekben, ahol jelzőlámpával irányítják a forgalmat, a keresztezésre várakozó járművek elállják a keresztezés előtt levő utca torkolatát, máshol megnövekedett a várakozási idő. Egyes utcákban kevésnek bizonyult a várakozási lehetőség, máshol az útvonal megnövekedett forgalma csökkenti a haladás lehetőségét.

A gépjárművek számának ez az aránylag kis emelkedése — hisz alig hatezer járműről van szó — már most megmutatta azokat a forgalmi szempontból hibás útvonalakat és csomópontokat, ahol a járművek számának további emelkedésével a forgalmi zavarok bekövetkezése várható. Ma még csak kellemetlenségekről beszélhetünk, ha a haladás üteme csökken vagy növekszik a járművek várakozási ideje. Rendészeti intézkedésekkel, mint az irányító lámpák periódusának rövidítése, több sorban felállítás, stb. még tudunk segíteni. De ha a baj állandósul és az egész forgalmi úthálózatra áterjed, a közlekedés megbénul, a forgalom megáll.

A forgalom irányításával megbízott rendőrség mind nehezebben birkózik meg a növekvő forgalommal s egymásután adja ki újabb meg újabb korlátozásait. Az egyik utcából kitiltja a teherforgalmat, a másikban elrendeli az egyirányú hajtást. Egyes utcákban nem szabad várakozni, máshol megtiltja a kanyarodást. Az utcán tilalmi táblák meredeznek, melyek megnehezítik a közlekedést.

Ne higyjük azonban, hogy a rendészeti intézkedések a közlekedés szempontjából feleslegesek, csak hogy azoknak nem az utakra, hanem a járművekre és gyalogosokra kell vonatkozniok. Amennyire szükséges a forgalomban résztvevők helyzetváltozását, sőt megállását is szabályozni, ami nagyban emeli a biztonságot és segíti a forgalom gyors és zökkenés nélküli lebonyolítását, ugyanúgy hiba volna azt hinni, hogy korlátozásokkal városrendezési hibákat lehet kiküszöbölni vagy megszüntetni. Korlátozások folytán a terek nem öltenek kedvezőbb alakot és az utcák nem lesznek szélesebbek. A rendészeti intézkedés tehát csak tüneti kezelése a hibának, a bajt gyökeresen csak a forgalomtechnika orvosolhatja.

A forgalomtechnika empirikus tudomány, melynek származási helye az Egyesült Államok, ahol a világháború utolsó éveiben hatalmas fejlődésnek induló automobilizmus komoly feladatok elé állította a forgalommal foglalkozó szakembereket. Céljaul tűzte ki, hogy lehetővé tegye a nagy sebességre épített járművek legkedvezőbb kihasználását, de úgy, hogy a balesetek száma a lehető legkisebb legyen. Tárnya a forgalmi útvonalak megfelelő kiépítése, tehát az utak vonalvezetése és a városrendezés.¹ Segédeszközei a forgalomszámlálás, a forgalmi felvételek, a szállított utasok eloszlásának megállapítása, a tonnaterhelés, stb. Az így szerzett tapasztalatok alapján lehet hozzákezdeni a bajok orvoslásához.

A forgalmat figyelve, azt látjuk, hogy egyes utcákban — függetlenül azok szélességétől — sűrűbb a kocsiközlekedés, mint a többiben. Ezek az utcák minden esetben valamely határozott cél irányában fészenek: legáltalánosabban két forgalmi csomópontot kötnek össze, vagy üzleti centrumba vezetnek, vagy népes lakónegyed, esetleg gyárváros megközelítésére szolgálnak. A járművek maguk jelölik ki ezeket

¹ Orczy: A forgalomtechnika köréből. Városi Szemle XXXIV.

az útvonalakat, s ha ezeknek az útvonalaknak forgalmi terhelése növekszik, hiába létesítünk párhuzamos utakat, a járművek rendőri intézkedések nélkül nem keresik fel őket. A Fő-utcában például a nap bizonyos óráiban már nehézségbe ütközik a gyors, zavartalan előrehaladás és mégis azt látjuk, hogy az alig 40 m távolságban levő széles, kereszt-utcáktól meg nem szakított, tehát a baleseti lehetőségek szempontjából is előnyös vonalvezetésű Margit-rakpartot a járművek alig veszik igénybe. Hasonlóan hiába építünk széles útvonalakat ott, ahol azok nem fekszenek valamilyen cél irányában, a forgalomnak nincs szüksége rájuk és az utcák üresek, elhagyottak maradnak. Külterületen, villanegyedekben 40—60 méteres, sőt ennél szélesebb utcákat is találunk, de ezek sehonnan sehova sem vezetnek s ezért járművek sem közlekednek rajtuk. A néha mutatóban felbukkanó kocsinak bőven elegendő a néhány méter szélességben kiépített kocsiúttest; az út többi részét gaz veri fel. Ezeknek az utaknak a szélességét nem a forgalmi igények jelölték meg, hanem a telkek olcsósága és kiépítésük, karbantartásuk, tisztításuk, világításuk a köznek állandó, felesleges költséget okoz. Máshol megint, ahol a városrendező nem ismerte fel idejében a forgalmi igényeket, a helyszükséglet követelően lép fel és torlódásokra, eltömődésekre vezet. Az új Szent István-város forgalmi útvonal nélkül épült s ma a süllyvonalán végig vezetett autóbusz 8 m széles úttesten halad, melyet minden 40—60 m-re utca keresztez. Ezek az utcák érthetően nem szolgálják a forgalom igényeit, mert sem a gyors, sem a biztos haladást nem szolgálják. A forgalomtechnikának legnagyobb jelentőségű felismerése éppen az, hogy a tervező ötletei nem kényszeríthetők rá a forgalomra, hanem a tervezésnek kell alkalmazkodnia a forgalom igényeihez. Ott kell utakat építeni, ahol erre a forgalomnak szüksége van s megállapíthatjuk, hogy hiába létesítünk kényelmes, széles útvonalakat; ha nem a forgalom célirányában fekszenek, használatukat nem lehet a járművekre kényszeríteni.

A jó közlekedés biztosítására, a forgalom gyors és sima lebonyolítására első teendő az egészséges forgalmi úthálózat kijelölése. Mindössze néhány útvonalról van szó, melyet megfelelő keresztaszálvánnyal kell kiépíteni. Elhibázott dolog u. i. a forgalmi útvonalak felesleges szaporítása, mert ez a rendelkezésre álló, amúgy is igen korlátozott összegek szétforgácsolására vezet. De nincs is szükség rá, mert a jól kiépített forgalmi útrendszert használó járműnek a kerülővel fellépő idő- és energiaveszteségét a gyorsabb és fékezéssel nélküli haladás lehetősége kiegyenlíti. Az utolsó húsz évben majd minden nagyvárosban láttunk törekvéseket az úthálózat javítására és ezeknél feltűnik a forgalmi útvonalak kis száma. Itt a baráti Olaszország járt az élen új útrendszerek kiépítésével, de hasonló törekvéseket látunk Franciaországban és Angliában is. Berlinben az új, nagyszabású városrendezéssel kapcsolatban a forgalmi útvonalhálózatot is újból megállapították, mely mindössze két, egymásra merőleges tengelyből és négy körútból áll.¹ Ezt a rendszert azonban hatalmas áldozatok árán, városrészek és műemlékek lebontásával, pályaudvarok megszüntetésével, a forgalom minden igényét kielégítő módon építik meg. Szegénységünkben ilyen radikális megoldásokkal — Óbudát kivéve — nem számolhatunk, de bőven elég a fővárosban mintegy húsz meglévő útvonalat kijelölni s ezeket a forgalomtechnika igényeinek megfelelő keresztaszálvánnyal átépíteni. A költségekkel azonban nem szabad takarékoskodni, mert minden elvont összeget hatványozottan kell visszafizetni. Egy elhibázott keresztaszálvány az egész útvonal újratervezését vonja maga után és ha az útvonalat beépítik, a hibát néhány emberöltőn belül nem lehet kijavítani. A forgalmi úthálózat kiépítésénél tehát nem szabad és nem lehet kicsinyesnek lenni.

A főváros forgalmi úthálózatával először Elischer-Haag-München mérnökök foglalkoztak a Magyar Touring Club felkérésére. Tanulmányukat később hivatalosan is tárgyalta előbb a főváros, majd a Fővá-

¹ Orczy: Berlin újjáépítése. Városi Szemle XXXV.

rosi Közmunkák Tanácsa. A tanulmány elkészítésénél nem használtak fel forgalmi felvételeket és adatgyűjtéseket és ezért a szerzők sokszor túlzásokba esnek, néhol forgalmi útnak minősítve jelentéktelen forgalmú utcákat, máshol útátöréseket vagy új útvonalak létesítését kívánva ott, ahol erre nincs szükség. A programm így olyan nagy igényekkel lép fel, hogy megvalósításával nem lehet komolyan számolni.

A forgalmi útvonalhálózat kijelölése úgy történik, hogy azokban az utcákban, ahol a forgalmi terhelés a főváros gépjármű állományától függően megállapított szintet meghaladja, forgalomszámlálást és forgalmi felvételeket készítenek, hogy megállapítsuk az egyes járműnemek és a szállított utasok számát. Ha ezeken az útvonalakon forgalmi korlátozás van, mint például a Rákóczi-úton, akkor a közelében levő, vele párhuzamos utcákban is tartunk forgalomszámlálást, az említett példánk esetében tehát a Sándor-utcában, a Dohány-utcában és a Wesselenyi-utcában. A cél ugyanis az, hogy a kiépítendő forgalmi útvonalon bonyolódjék le a forgalom, tehát a teher- és kerékpárforgalom is. A kapott eredmények alapján, figyelemmel a forgalom várható fejlődésére, megállapítjuk a kiépítendő keresztszelvényt, az esetleg szükséges külön pályatestekkel a villamos-, kerékpár-, teherforgalom és a gyors forgalom részére, esetleg elválasztjuk a helyi forgalmat az átmenő forgalomtól, párhuzamos villamos vonalakat létesítünk a tramway és a gyorsvasút részére, gondoskodunk az álló járművek elhelyezéséről, stb. Természetes, hogy ott, ahol a kerékpárforgalom elenyésző, vagy a várakozó járművek száma nagy, kerékpárutakat nem kell, illetve nem szabad létesíteni. Ez vonatkozik általában minden belvárosi útvonalra, ahol a ki-beszállás és rakodás céljából sok jármű áll meg a járda mellett. Elhibázott dolog volna pl. a Károly király-úton kerékpárutat létesíteni annak ellenére, hogy az út szélessége ezt megengedné és a kerékpárforgalom igen élénk. Azokon az útvonalakon, melyeknek határozottan teherforgalom jellege van, megfontolás tárgyává tehetjük, érdemes-e külön gyorsforgalmi utat létesíteni és így tovább. Az elmondottakból láthatjuk, hogy a keresztszelvény megállapítása nem sablon, hanem minden egyes útvonalnál külön kell mérlegelni a forgalmi adottságokat.

Ha már most a kijelölt forgalmi útvonal az így megállapított keresztszelvény megépítésére nem elég széles, a kívánt célt többféleképpen érhetjük el. Mindenek előtt felvesszük a megállapított útszélességet a városszabályozási tervekbe és gondoskodunk arról is, hogy a forgalmi útvonalat keresztező utcák száma a legkisebbre csökkenjen. Kívánatos u. i., hogy forgalmi utat csak forgalmi út keresztezzen. A keresztezési pontnak technikailag helyes megoldásához szükséges területet a városszabályozási tervekbe szintén fel kell venni.

Ha az út forgalmi terhelése a tervezett keresztszelvény kiépítését még nem teszi indokolttá, egyszerű rendészeti intézkedésekkel átmeneti könnyítéseket vezethetünk be: így megtiltjuk a várakozást, kitiltjuk a kerékpár- és teherforgalmat, egyirányú közlekedést rendelünk el, lezárunk kereszttutkákat, stb. Tisztában kell azonban lennünk azzal, hogy ezek az intézkedések nem lehetnek végleges megoldások, hogy minden adófizető polgárnak joga van az utat használni és a forgalmi útvonal azért forgalmi útvonal, hogy azon közlekedjünk.

Ha kimerítettük a rendészeti intézkedések lehetőségeit, akkor — ha vannak ilyenek — az előkertek kisajátításával kell az utat szélesíteni, mint a Thököly-úton, a Rottenbiller-utcában vagy a Váci-úton. A villamos vonal megszüntetése vagy föld alá helyezése szintén nyújt lehetőségeket. Ha nincsenek előkertek vagy nincs belőlük elegendő, a forgalom kívánta út-keresztszelvény kiépítésénél hozzá kell nyúlnunk a beépítési vonal eltolásához, mint a Bálvány-utcánál, ahol a közúti forgalom először kinyomta a villamost, majd a beépítési vonal eltolására vezetett.

Kisebb útátörések, útvonalmódosítások elkerülhetetlenek, sőt az újabb szabályozásoknál új útvonalak létesítésére is sor kerülhet. Az első pillanatban különösnek tűnhetik, hogy éppen az új városrészekben van erre

szükség. Ennek azonban megvan a magyarázata: a régi városrészekben a forgalmi útvonalakat maga a forgalom jelölte ki s később ezek az útvonalak épültek be házakkal. Gondoljunk csak kivezető főútvonalainkra, melyeknek vezetése igazán ideálisnak mondható, legfeljebb szélességük nem felel meg a mai igényeknek. Az új városrészekben azonban a tervező fantáziája működött s miután a múlt század alkonyán még nem lehetett számolni a közlekedés mai hajszájával és sűrűségével és a célszerűség sem játszott akkora szerepet mint ma, a legtöbb útvonal a szecessziós kor bélyegét hordja magán.

Budapest forgalmi problémáinak megoldását mindenekelőtt abban látjuk, hogy a még ki nem épített városrészek szabályozási terveit a forgalom igényeinek szemmel tartásával újra kell tervezni, a már kiépített városrészekben a forgalmi útvonalak szélességét meg kell állapítani, ezeket a szabályozási tervekben lejegyezni és az építési engedélyeket ezek alapján megadni. A legveszélyesebb helyek megállapítása után az átépítésre sorrendet kell megállapítani és az átépítést ténylegesen meg is kell kezdeni. A forgalmi problémák megoldatlansága előbb-utóbb már háztömbök és utcatorok lebontásával járhat.

ORCZY GYULA

FALUKUTATÓ KÖNYVEK ERDÉLYBEN

HÁROM KÖNYVRŐL ÍROK, többé-kevésbé valamennyi abba a műfajba tartozik, mit falukutatás néven szoktak megjelölni. Erdélyi népek helyzetéről szólnak.

Az egyik több mint 400 oldalas, nyolcadrétű, szép fotográfiákkal illusztrált nagy kötet: egy temesmegyei község szociográfiája. Rövid, hat oldalnyi történeti bevezetés után következnek tanulmányok a népesség statisztikai és népmozgalmi viszonyairól; száz oldalt a szociális és közegészségi, másik száz oldalt a kulturális helyzet leírása foglal el s befejezi a kötetet a falu jogi és politikai viszonyainak ismertetése. Mindez a sok alapos tanulmány egy kétezer lakosú faluról szól, szakemberek, tanárok, orvosok, mérnökök, jogászok írták; nem regényes „sociographie romancée“, hanem objektív, tudományos munka. Címe: „Anchetă monographică in comuna Belin“, tehát román könyv s tárgya a magyarul Belincének hívott község élete, melynek 95%-a román lakos. A munka a falu komoly állami és társadalmi megsegítésének alapjául szolgálhat.

A másik magyar munka, regényes címe a tizenhatodik századbéli büntető székely vár nevét viseli: „Székely bánja“. Előszava szerint a könyv célja, hogy a székelység mai helyzetét feltárja s a feltárt igazság „közvéleményt formáló tényezővé váljék“. Sajátságosképpen a könyvkiadás Erdélyben nehézségekbe ütközött, mert — mint a szerző mondja — voltak, kiknek fájt a feltárt igazság. De tizenhat fiatal író összefogott, a könyv megjelent és elfogyott s most Budapesten új kiadást ért. Hozzátehetem, hogy a könyvben feltárt igazságok nekem is nagyon fájtak.

Félig leíró szociográfia, félig szépirodalom a könyv, úgy amint mai nap szokásos. Egy kis része történelem, a székely mezőgazdasági proletariátus kialakulásának és osztályharcának története a századokon át elnyomó nagyúr foglaltsága és az állam arányosításának és tagosításának pusztítása ellen; a többi rész a székely egyenlőtlen, hol hősi, hol alantas küzdelme az étellel. A 300 oldalas kötetben alig van három-négy lap, melyet ne sötét, fekete szín festene be, ne gyűlölségről, pártoskodásról és kapzsiságról, ne alantas indulatokról szólana, amilyen a könyv szerint valóságban a „vitéz és furcsa

székely nép“. Az ember gondolkozik rajta: vájjon igazán egyedül csak kegyetlen volt a múlt és rettenetesen sivár a jelen?

Bözödi, az író, amint átlépi a „székelyföld kapuját“, egy községbe jut a Küküllő-menti hegyek között, Ravába, melyet külön fejezetben tárgyal a kötet élén. Ezt a fejezetet valószínűleg az egész székely nép jellemzésének szánja.

Rava színtiszta székely község a román és szász tenger közepette. Temploma dűledezik, harangja nincs tornyában, iskolája kezd kiürülni, az egyházi adót a hívek nem fizetik, papjukkal nem törődnek, szövetkezeti boltjuk megbukott. A falusi bíró ellensége a papnak, a nép két táborba oszlott, egyik a pap mellé állt, másik, a bíróval élén, a pap ellensége. Az eredmény: amikor megjön a miniszteri rendelet, hogy a meglévő és a tanuló gyermekeket befogadni bíró felekezeti iskola mellett román állami iskolát kell építeni, a bíró és pártja támogatja a román iskola építését, hogy ártsanak a „pappártiaknak“. Az állami iskola felépül s a bíró az első, aki gyermekét oda beírattja s pártja követi, úgy hogy a román iskolának a felekezeti magyar iskola kárára az első évben 52 székely gyermek tanulója van. A papot pedig feljelentik nemzetgyalázásért, mert az egyik román állami ünnepen az iskolásgyermekkel a templom kapujában letétette a papírzászlókat kezükből, hogy ne vigyék be az isten házába.

„Ez a székely nép?“ — kérdezte a pap a könyv szerzőjétől.

Ha forgatjuk a könyvet, válaszul azt kapjuk, hogy körülbelül ez. Ha Rava összes bűnei nincsenek is minden falura egyesítve, ha nem is olyan általános az elesettség, mint Ravában, Bözödi ki tudja keresni azokat a községeket, melyek hasonlítanak hozzá.

Szovátán a fürdő tette tönkre a nép erkölcsét: könnyelmű élethez szoktatta; a nép nem tud élni korcsma és szesz nélkül s éjjelenként nemcsak a felnőttek, hanem a tizenhatéves gyermekek is részegen, négykézláb másznak hazafelé. Lopás, betörés, verekedés mindennapos dolog s a városi pénzzel beszivárogtak a faluba a városi betegségek: a vérhaj és a tüdővész. Vagy ott van a jómódú, szép Nagysolyos, gazdag embereivel s mégis pusztul; pusztítja az egyke és ami annál is rosszabb, a gyermektelenség. A község családainak egyharmada gyermektelen, egy-egy nagy udvarházban két-három ember lakik. A jómódú erdélyi falvaknak, mint a Dunán túl, az egyke az átka, különösen a szászokkal határos vidékeken. Minél vagyonosabb a falu, Csikfalva, Firtosmonostor, annál kevesebb a gyermek s minél nyomorultabbak egy község megélhetési viszonyai, annál szaporább és több az életre nem való gyermek.

Az egyke mellett a szegény falvakat a kivándorlás is pusztítja. Tordátfalva szegény lakói, fiúk, lányok szolgálatba mennek és soha vissza se térnek. A falu iskoláját sem bírta fenntartani, átadta az államnak s most a gyermekek románul tanulnak.

Nem sokkal jobb a helyzet más környezetben, a székely városokban sem, amelyekkel Bözödi nem is foglalkozik részletesen. A „haldokló“ anyavárosról, Székelyudvarhelyről négy rövid oldalon számol be, a székely fővárosról, Marosvásárhelyről két oldalnyi mondanivalója akadt.

Ezt a belső rothadást készségesen segíti a román uralom. Közgazdasági és agrárreform útján, közigazgatási és kulturális téren, ahol ahogy lehet, pusztít a román kormányzat. Erről azonban nem sok szó esik a könyvben, amint Bözödit általában kevésbé érdeklik a kulturális kérdések: könyvének két oldala szól a székely „művészi lélekről“, rövid fejezetet szentel a „szellemi életnek“ s ezen túl alig találunk valamit egyházzal, iskolárral, inkább román vonatkozásban, amire tanulságos példa Varságh község tragikus esete.

A római katolikus faluban egyetlen román eredetű lakos sincs, mind székelyek, de a román hatóságok sok családra egyszerűen ráfogták, hogy elmagyarosodott románok; elővették a névelemzést, például egy Tifán nevű családnál s egy renegát tanító segítségével megkezdték a térítést. Eredményesen: 1935-ben 200 római katolikus székely tért át az orthodox hitre. Közmunkával görög-keleti templomot és iskolát építettek számukra s mikor a plébános és a jegyző elkésve megpróbálta felvilágosítani a renegátokat, a plébános ellen büntügyi eljárást indítottak, a jegyzőt pedig áthelyezték a regátba.

Nagyon sötétek a képek, melyeket Böződi könyve állít elénk s csak imitt-amott csillan fel egy-egy reménység. Igazán tragikussá az teszi a helyzetet, hogy Böződi szerint a székelységnek nincs vezetője, vagy ha van, nem bízik benne. „A magyarságnak elkeseredett harcot kellene vívnia fennmaradásáért“, — írja — „de kivel és mivel? Kisebbségi életünknek nincs egyetlen szerve, mely a nép társadalmi élete, kérdései felé irányulna. Vezető rétegünknek vájjon melyik tagja ismeri a falusi magyar nép életét és belső kérdéseit“?

Itt már bizonyosan túloz és igazságtalan Böződi. Én nem tudom a tényeket, de lehetetlen, hogy a volt magyar politikai és gazdasági szervezetek, a magyarság vezetői ne törődtek volna a magyar néppel. Vád ez, mely különösen keserűen hangzik az idegen uralom nehézségei között. S kell, hogy ott legyenek, mert ott is vannak az egyház szolgálói, plébánosok és protestáns papok, doktorok és magánosok, akik foglalkoznak a néppel. Persze, a nehézség nagy. A világháború rettenetes pusztítása után egy elnyomott és megalázott nép erkölcsi élete sivár; a vallás vesztett jelentőségéből, a pap szavahihetőségéből, a doktor a bizalomból. Az egyik község még azt is megtagadta, hogy kutat ásson a parókia számára.

Lehet-e itt csinálni valamit?

Mielőtt erre felelnék, vegyünk elé egy másik könyvet, melynek címe: „A rög alatt“, szerzője Balázs Ferenc. Pap volt egy torda-aranyos-megyei kis székely faluban, Mészkon. Mint sok más unitárius teológus, évekig tanult Amerikában s talán egyetemi tanszékhez jutott volna ott, de, mint mondja, a falu szerelmese volt, a tengerentúlról hazajött Erdélybe s papja lett a havasalji falunak. Nem sokáig. Előbb tüdővést kapott már s pár évi papság után 1937-ben meghalt. De elébb beírta nevét Erdély történetébe.

Balázs Ferenc pap volt, mert szerette az embert és társadalmi reformerré vált, mert javát akarta az embernek. Az erdélyi magyarnak.

A pap azt mondta: „az ember lényegében jó és értelmes“ ... „nem rossz, de nem bőkezű; nem segít másan, mert magának sincs elég keze; nem csal, csak a legtöbbet akarja, a vaktól és az ügyetlentől a vakság és az ügyetlenség vámját“. A reformer így tervezett: „szervesen és intézményesen ki kell fejleszteni azokat a viszonyokat, melyekben az egyéni önkívadás és a társadalmi egység egyképpen kifejeződik, fejlődik és gazdagodik; a közmíveltség emelése, szükséges gazdasági és társadalmi intézmények megszervezése: minden, ami emeli az életszintet és szilárdabbakká teszi az alapokat“.

Ilyen apostoli szándékokkal indult el, hogy megmutassa egy székely falunak az utat a boldoguláshoz. A kép, amit a székely népről mutat, egészen más, mint a Böződi embereié. A világháború Mészko népét két, élesen elválasztott csoportba osztotta: az öregek, a régimódiak, akik a háború előtti magyar múltban gyökereznek és a modém fiatalok. Az önálló, idősebb gazdák, büszke, szép szál emberek, azzal a lelki berendezéssel, ami a magyar úré, aki mindent megalázónak tart, ami nem föld és politika; a kiváltságos osztályt, a felső réteget alkotja s el is várja, hogy úgy bánjanak vele, az egyenlő

elbánást sértésnek veszi. A fiatal gazdák már az új világba születtek, melyben több a társas érzés, a közös cselekedet vágya, hogy a szegény ember csak úgy él meg, ha összetart; ők tizen és százan egybeillenek, őszi vágyuk van az együttes életmegoldások iránt. Haladni vágyó, embervoltukat megbecsülő, személyükben mégis alázatos, emberi emberek.

Mekkora a különbség a Bözödi és a Balázs meglátása között! Ebben a népben, írja Balázs, „sok panaszra nem volt oka senkinek“, a mészköi székely „mindig elevenen és értelmesen kereste az emberré válás útját“. S ebben akart a falu segítségére lenni papja, hogy a székely ember ne legyen Budai Nagy Antal és Dózsa György utóda, hanem a huszadik század embere, akihez a szociális, társadalmi és gazdasági reformok megértése és megvalósítása vezet.

Balázs Ferenc erősen szociális érzésű ember, mint maga mondja, szocialista dogmatikus volt. „Előttem“ — írta — „a lelkészi pálya s az egyházi munka alkalmat jelentett a falu gazdasági és társadalmi átalakítására“. Első terve a mezőgazdasági munka racionalizálása, megkönnyítése volt: közös cséplőgépet vétetett a gazdákkal. Ez volt az első csalódás: a vállalat megbukott, s pedig nem a gondolat helytelensége folytán, hanem a beállott rossz gazdasági konjunktúrák miatt.

Azután sor került az egyház ingatlanainak kihasználására. Balázs szemben találta magát a föld és a tulajdon kérdésével s amint gondolkodik, megérzenek rajta Henry George eszméi.

Kié a föld: kié legyen? Telekkönyviig magántulajdonképpen elsikatulyáznai, — gondolta — nem helyes; faluhelyen a tulajdonjogot valami közintézményre kellene ruházni, mint a régi dán és orosz faluközösségekben, vagy az erdélyi közbirtokosságoknál. De praktikus gondolkozással látja, hogy ez csak legelők és erdők használásánál válhatik be. önálló kis gazdáknak nem való a kollektív termelés. Az emberek társadalmi érzéke fejletlen. Munkára soha sem jelenik meg mindenki egy időben, mindenki egyértékű munkát nem végez, mindenki a másakra zúgolódik. Fel kell áldozni az eszményt s a földet nyilakra felosztva, magángazdaságot folytató családoknak kell átadni: a jó munka egyetlen ösztönzője a magánbirtoklás.

Ezzel kapcsolatosan a föld felosztásánál egy egészen különös elvet hangsúlyoz. „Minden család egyforma részt kap a közbirtokból. Az az álláspont, hogy a többtagú családok nagyobb birtokrészre tarthatnak igényt, mint a kevesebből állók, nem állja meg a helyét. Az aránytalan szaporodás nem érdem, amit jutalmazni kell. Ha egy család megelégszik két-három gyermekkel, hogy mindnyájuk élete nyugodtabb, dúsabb és emberibb legyen, milyen igazság kényszerítse őket arra, hogy a szomszéd tíz gyermekének birtokuk egy részét átengedjék s ezáltal a magasabb életszintről a kevesebb igényűek közé zuhanjanak?“

A következő reform a gazdasági tanácsadó meghívása volt. De ez már igazán könyvből tanult bölcsesség volt. Aranyösszéknek nem gazdasági tanácsadó kellett, mert az aranyösszéki gazda mind jó gazda. „Üri huncutság volt az egész. Nekünk nem tanító kell, hanem olyanféle, aki eladja a hagymát, káposztát, burgonyát. Ezt csinálják meg!“

Balázs hát elbocsátotta a tanácsadót s megcsinálta a „Vidékfejlesztő Szövetkezetét“, mely vajat, tojást, krumplit szállított és adott el Tordán. Működött egy ideig s aztán kimúlt. A szövetkezeti eszme sem vált be.

Mindez csak az alap lett volna, amin a falu, a nép kultúrája épült volna fel. Az első télen Balázs életre hívta a daloskört, az ifjúsági egyesületet, a nőszövetséget ping-pongot, dominót, sakkot játszottak, de az eredmény itt is elmaradt. Kezdetben csak az olvasóasztalt kerülték, aztán a helyiségeket és az előadásokat is.

Balázs könyvének két része szól egyházáról és önmagáról, a papról. Különös olvasmány ez, ami külön fejezetet érdemelne. A faluban templomot, iskolát, hívőiben a saját hitét próbálta felépíteni. A templom minden esetre felépült, az iskola meglett. Hogy a hit kivirágzott-e a hívőkben — arra az a pár év igen rövid volt, hogy a könyv számot adhasson.

Míntha az élet minden formáját akarta volna Balázs elé tárni, hogy próbálja megoldani: Mészkönn ott volt a nemzetiségi kérdés nehézsége is. A falu többsége román volt s mint Balázs mondja, „a két fajta még nem tanulta meg, hogy egymásban bízzék^(C). Pedig a kisebbségi kérdésnek a bizalom, a türelmesség az alapja. Pedig „be könnyű volna felkorbácsolni az emberek vérét! Magyarságot fújni beléjük, hogy gyűlöljék egymást és higgyék babonásan: a magyar a föld legelső népe. Nem lehetnék én körülrajongott vezetője az erdélyi magyarságnak, ha a faji önhittség elvakultságának hízelegni tudnék? De rossz magyar vagyok, mert templomban, népes gyülekezet előtt a hibákat együtt látom az erényekkel s mindennek megbecsülését hirdetem... Mert az én sorsom, lenni kevesek megértettje, többeknek kovász, sokak testében tövis.“

Három könyvet mutattam be közös cím alatt. Tárgy tekintetében hasonló: az erdélyi faluról szólnak. A román könyv, ismétlem, komoly tudósok szenvedélytelen munkája. Faji ellentétről sincs benne szó: Belince tiszta román község.

Bözödi könyvét, megvallom, jobban szerettem volna soha sem látni, ő csak az árnyékot, a sötétséget, az ellentétet keresi a történeti múltban, a mai szomorú jelenben. Vájjon csak annyi a székelyek története, amennyit ő megír, s olyan-e Nyirő és Tamási népe, amilyenek ő írja le?

Bözödi könyvének egyik erdélyi kritikusa ezt írta: „Lehetőség szerint szabadítsuk fel magunkat a Magyarországon megjelenő társadalomkutató művek hatása alul. Ott talán megengedett a rossz hánytorgatása és nagy, akár bírói beavatkozást igénylő viták indítása, ott célja lehet ennek: az elégedetlenség sietteti a kormányintézkedéseket, társadalmi és gazdasági reformok megvalósítását. De mi célja ennek nálunk? Hol vannak a hatékony eszközök a bajok javítására? Nem takargatást és illuzióképzést kívánunk; csupán azt, hogy a kutató a megdöbbenés kedvéért ne szélesítse a szigetek közötti tengert, hanem láttassa meg, hogy a mélyben épülő zátonyok azzal kecsegtetnek, hogy nemsokára új szigetek nyújtanak a népi kérdések és feladatok felfedezőjének megnyugvást és támpontokat. Ez nem keserűséget okoz s nem a beletörődés érzését kelti, hanem építő közszellem alakítója“.

És végül itt van a már sírban fekvő Balázs Ferenc könyve.

Tévedtem, mikor róla a másik kettővel egy cím alatt beszéltem? Balázs nem ült ki két hétre, két hónapra egy faluba, hogy kifürkéssze egy idegen nép baját, elégedetlenségét s irodalmat írjon róla. Balázs, mikor Mészköre ment, nem írni, hanem cselekedni, apostolkodni akart, utat mutatni, felemelni. S rájött rövid élete alatt, hogy a falut felemelni, valahova eljuttatni nagy és nehéz munka. „Az alacsony ajtó szemöldökfájába az egyenes járáshoz szokott ember gyakran beléüti a fejét... Néha én is lehúrom a fejemet. Már nem akarom a falut egy szuszra mintafaluvá emelni. Csak az jelent valódi előmenetelt, amit a nép a maga jószántából visz végbe ... Mindent remélek, de a kívánt eredmény tizedrészével megelégszem ... Helyreállott a világ folyása, a csillagok helyökre lendültek, a hold abbahagyta a vigyorgást, az Aranyos úgy zúgott mint a víz, a falu kedvesen aludt...“

SZÁSZ ZSOMBOR

GIRAUDOUX POLITIKAI KÖNYVE

(*Jean Giraudoux: Pleins Pouvoirs 1939.*)

A MAI FRANCIA IRODALOM BARÁTJAI július végén tán némi meglepetéssel hallották, hogy a francia külügyminisztérium politikai propagandafőnökévé Jean Giraudoux-t, a jólismert, mindenkor lírai hangú francia regény- és drámaíró-t nevezték ki. Kevesen tudták, hogy Giraudoux a külügyminisztérium tisztviselője. Azóta a külföldi rádióhírek vadászai tapasztalhatták, hogy Giraudoux új hivatását igen komolyan veszi és úgyszólván hétről hétre behangzik szava az éjszakai rádiócsatározásokba. A költőnek ezt a feladatvállalását korábban megjelent könyve is indokolta: „Megfigyeltem — mondotta —, hogy mióta a világ mind fokozottabban politizálódik, s házmesterem Sztójadinovics lemondásáról tájékoztat, garázsom szerelője az orosz barátságról beszél és régiségkereskedőm a japánok hatalmi politikájáról akar vitatkozni, a hadiiskola tanítványai a földalattin regényt olvasnak, nem azért, hogy a félelmetes jelent elfelejtsék, hanem ellenkezőleg, hogy ezeknek képzeletbeli személyiségeivel megkeressék az igazságot, azt a tisztább világot, amelyet az élő valós személyiségek elfödnek előttünk ... Úgy vélem, hogy az írónak, aki méltó e névre, boldog szép időkből az a feladata, hogy a túlságos realista és gyakorlati látású polgártársainak olyant adjon, ami kitágítja képzeletének világát — sorsdöntő órákban pedig kötelessége azt az igazságot feltárni, amely az apró napi események felett szárnyal és amelyet az igazi költő állandóan keresni hivatott...”

Giraudoux háború előtti könyve e hitének jegyében született. Célja az volt, hogy a francia nemzet életének mélyébe világítson, négy fejezetben megmutassa, mi az oka annak, hogy mialatt más népek politikai cselekvését siker, avagy ha tetszik, a siker látszata koronázza, Franciaország nemzeti életében bizonyos aggasztó tünetek jelentkeznek. Az író elindul e tünetek okainak keresésére. S könyve Európa életének e tragikus hónapjaiban a legnagyobb szellemi élményt nyújtja: elsősorban, mert Giraudoux a pártatlan igazság keresésének embere akar és tud lenni és tudott lenni akkor is, amikor roppant súlyú állami állásának elfoglalásával már bizonyára számított. Valljuk be, kevés ország van, ahol ilyen helyzetben ennek a lehetősége megadatik. De Giraudoux nyíltan meg is mondja: a gondolás- és szólásszabadság Franciaország lelkének egyik legalapvetőbb ténye. A mai Franciaország zűrzavaros hangja mellett — az utca, a boulevard-sajtó hangjára céloz — ugyan „nehéz Sully, Richelieu, Colbert hangját meghallani, és mégis a mai élet hangja felett ott lebegnek Montaigne, Molière és Pascal szavai, az ő szellemük szabadon él és hat. Minő csodálatos, hogy Franciaország legnagyobb szellemei között nincsen egyetlenegy sem, aki e hazában ma nem élhetne szabadon és nem emelhetné fel szavát. Minő büszkeséggel mondhatjuk el mi franciák, hogy Ausoniustól Péguyig tartó 20 századnak szellemei a katedrális üvegfestőitől a kubistákig egyetlen írónk vagy művésznk sem volna kénytelen száműzetésbe menni, sem

törvényünk, sem gondolkodásunk nem üldözne el senkit Villontól Verlaine-ig, Robespierre-től Xavier de Maistreig, Jaurés-tól Maurras-ig. Ez hazánk legnagyobb dicsősége ..

Giraudoux négy fejezetben szól a mai francia nemzeti élet problémáiról. Abban nincs semmi meglepő, hogy először a Franciaországot fenyegető elnéptelenedésről beszél — bár igen érdekes, hogy a nemzeti élet legnagyobb összefüggéseiben is jól látja e jelenség hatásait, például a párizskömyéki szerencsétlen békeművekben. Es az is érdekes, miben látja az elnéptelenedés legnagyobb veszélyét a francia életre: egész Franciaországnak militarizálódnia kell, ha ez így folytatódik. De meglepő, hogy Giraudoux érvei íveken át honnan merítik, mivel példázzák a kormányzati módszer hibás mivoltát! Épp ez az, ami engem — hivatásomnál fogva — különleges erősen ragadott meg. Ugyanis írónk állandóan visszatér a városrendezési problémák terén jelentkező hibákhoz, Párizs városépítési csődjének ismertetésével igazolja felfogását, meggyőződését: így nem lehet a közösség életét célszerűen kiformálni.

Elképzelhető, minő meglepetés volt ez annak számára, aki a csöknyösségig menő kitarással ostorozza a hazai városrendezés körül mutatkozó nemtörődömséget és fáradtságot nem ismerve ostromolja a közvéleményt hathatós intézkedéseket követelvé. Nem csodálatos-e, hogy Giraudoux a költő, a politikai cselekvés kötelezettségétől átjárt költő ezeket mondja: „A nemzet vezetője (Guide de la Nation), aki az élet többé-kevésbé gyors ütemét, az élet több vagy kevesebb nemességét meghatározni képes, ez a cselekvő, ez az alkotó, ez a képzeletet gyűjtő egyéniség: az építész... Egy olyan korszakban, amelyet mindenekelőtt a nagy lépték jellemez, az a polgár, aki látását nem tágitotta ki, mintegy vak lesz. A polgár köznapját töltse olyan középületek között, olyan útvonalakon, amelyek lelkülete és képzelete számára ugródeszkák lesznek, mint amilyen minden párizsi számára a diadalkapuhoz vezető Avenue des Champs-Élysées. Legyen ez a polgár csipkés, kanálöntő ötvös avagy miniatúrfestő, a kor igazi csipkeit, kanalaikat avagy miniatúrjeit csak akkor formálhatja, ha mindennapi életében átéli a nagynak érzését. Olyan világban, amely talán először szüntette meg a rabszolgaságot azzal, hogy kötelezővé tette a munkás szabadidejét, ott ahol a pihenésre mindössze 128 óra esik, a munkára pedig 40 óra, elmélőzhetetlen, hogy a pihentető játék ne legyen közönséges, szűklelkű, hogy a polgár ne romladozó falak és kávéházak asztalai között sétáljon, hanem tágas kilátású terraszokon és folyópartokon, hogy a sportpályákat ne vegyék körül szűkös deszkakerítések, omladozó szurtos házak, hanem árnyas fák, szépvizű uszodák környezzék a stadionokat, amelyek oválisa napról napra a teljességnek és tisztaságnak élettelmes leckéje lesz.¹ A mai világban — úgymond — minden egyes polgárnak megvan a joga a szellős, levegős, kényelmes és biztonságos városhoz — ezt kell megteremtünk, ha a nemzeti élet folyamatosságát biztosítani akarjuk. Párizsban a tágasságért mit sem tesznek — sőt egyenesen vadásznak a még beépítetlen területekre és kertekre, hogy azokon szűkös épületeket emeljenek. — A beépítéstől védett egyetlen terület a halottak számára fenntartott temető. Franciaországban kertes tereket „csak a nagy emberek szobrai kapnak, tehát éppen azok, akiknek levegőre nincsen szükségük... Párizs minden új kertjét a Bois de Boulogne körül telepítették, mint hogyha csak a liget őrinek nem volna elég levegőjük.“ A francia politika azonban elfeledkezik arról, hogy „a nagy halottaknak egyetlen méltó emléke az, ami az életet szolgálja, hogy a képzelet nagy leckéje, melyet mindennap el kellene ismételni, — nem a szobrok állítása, hanem az a művészet, amely a népet mintázni hivatott, amely megjavítja a földet, az éghajlatot: az igazi építészet, az urbanizmus.“

Azonban ilyen irányú alkotásokról szó sincsen — Franciaországban. Giradoux úgy látja, hogy ennek kettős oka van: az egyik az, hogy a francia demokrácia tulajdonképpen nem kormányzati forma, hanem vallás. A kormányzat úgy tetszik nem az emberért van, hanem az eszméért. S ez eszme mitsem törődik az állampolgárok testi életével, azok egészségével. „A francia politikust kizárólag az erkölcsi és szellemi képességek korlátlan kultusza mozgatja és ez az oka annak, hogy Franciaország a legkevesebb értéket sem tulajdonítja a nemzet testének. Annyira bízunk a nemzet értékei örökkévalóságában, hogy egészen másodrendű számunkra az az élet, amely a valós Franciaországot jelenti! „Megnyilatkozik ez abban is, hogy Franciaország hivatalos intézményei versengve küzködnek azért, hogy valamely régi királyi, főúri avagy vallásos épületben helyezkedhessenek el és őrizkednek újra berendezkedni.“ Olyan ez, mintha kormányzatunk beletörődne abba, hogy bútorozott albrétbe költözzék, dacára annak, hogy a mi népünk a kőművesek és építészek népe, amely az alkotásra hívó szavakat várja. „Milyen más — mondja Giradoux — a helyzet a többi nagy demokrata országban, az U. S. A., Hollandia, vagy Skandinávia virágzó építő tevékenységében.“

De mi a gyakorlati oka mindennek a ferdeségnek? A politika és annak módszere, rendszere. Az ország kormányzása egyoldalúan a hivatásos politikusokra van bízva, akik csak a legritkább esetben szakemberek s ezek a politikusok csak egy értékes, hathatós, figyelembeveendő tényezőt ismernek, a Kamarában és a községtanácsban egyaránt: a választót. Ha bárminő városépítési, városrendezési gondolat kerül napirendre, bárminő tervről vagy elgondolásról kell döntenet, a választópolgárok — illetve azok kis csoportjának — kívánsága teljesül. Saint-Lazare kolostorának ódon falait le kellett bontani, mert egy építővállalkozó ezt így kívánta és egy másiknak ez alkalmat adott egy formátlan vakolt épület kivitelezésére, — Avignon 40 kapujának egyikét le kellett bontani, mert egy konyhakertész választópolgár ezt követelte, Balzac párizsi lakóháza elpusztult, mert egy ingatlanügynök érdeke úgy kívánta. Napról-napra pusztulnak minden cél és ok nélkül Párizs műemlékei és ez ellen hiába szólalnak fel az akadémiák, a régészeti társulat, a műemlékbizottság, az írástudók társasága, egy választási kortes ilyenkor nagyobb súlyt képvisel, mint Bergson, Valéry avagy Pétain marsall. A Párizst övező erődítések szabad területét méltatlan módon sűrűn beépítették, a külső erődök magaslatait apró háztelkekké szabták... £\$ mindez azért történt, mivel egy pártnak sem jutott eszébe, hogy az urbanizmusból pártpolitikai fegyvert kovácsoljon, pedig az urbanizmus hivatott lenne arra, hogy százezrek életboldogságát szolgálja, érdeklődését megnyerje.¹

S a politikusok belátástalanságát fokozzák az alsóbbrendű hatóságai tényezők apró, bizonyára nem érdektelen játéka, melyeket jelentéktelen egyéni érdekek szolgálatába tudnak állítani. Giradoux kacagtató eseteket sorol fel, hogy egy rendőrőrmester, egy mezőőr, mit tehetett Párizsban egy értékes területnek leendő ligetek számára alkalmas területnek felaprózása és esztelen beépítése irányában, természetesen a magasabb közérdekek ellenére.

Mindazt, amit e kérdésekről Giradoux Franciaországra vonatkoztatva hr, úgy olvastam, mint Montesquieu híres „Perzsa leveleit“, minderről

¹ A könyv egyik-másik fejezetében Giradoux rávilágít arra, hogy a nagy közmunkáknak mi lehetne a tisztára politikai értelme. Pártatlanságát és igazságszeretetét dicséri, hogy reámutat arra, hogy a mai német kormányzat nemcsak a legnagyobb szabású közmunkákat indította el és ezzel véget vetett a munkanélküliség rémének, hanem ezenfelül épügy mint Itália, illeten alkotásait a közérdeklődés kellős középpontjába állította és így e munkákat nemzeti propagandára használta fel.

idehaza úgy írhattunk volna, mintha mindez nem nálunk, hanem egy távoli országban történt volna. A csodálatos és a városrendezés kérdéseit szívének viselő számára biztató az, hogy mindezt olyasvalaki írta, akiről nem mondhatni, hogy az építés, a városrendezés ügye hivatásbeli kérdés számára, sőt esetleg kereseti alkalom. Giraudoux könyve tehát azt mutatja, hogy eljutottunk oda, amikor az urbanizmus feladatkörét már nemcsak egy Le Corbusier tartja életbevágóan fontosnak; most már a költő, a mélyebb igazság keresője is érzi: tenni kell valamit a sokakért, a százezrek, a nemzet életéért; nem elég száraz formai jogszabályokat alkotni és azok megtartásán örködni és pedig az adófizetők költségén. A tiszta jog — s ha tetszik — az erkölcsi államrenden túl az élet is kezdi hangoztatni valóságos, az életet jelentő elutasíthatatlan igényeit.

A francia költő, aki megteremtette Eglantine és Edmée regényalakjait, a színpadra állította új formában Ondine lírikus figuráját, politikai könyvében így találkozik össze a realista Le Corbusierral, akit viszont kritikusan szeretnek költőnek nevezni, aki legújabb írását „D'un lyrisme nouveau“ címen adta ki. Úgy hiszem, hogy ez több mint véletlen találkozás. Mindebben korunknak egyik különleges és felette jellemző tünetét kell látni, amely mellett sem a szakembernek, sem a politikusnak nem szabad szó nélkül elhaladni.

BIERBAUER VIRGIL

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A finn-orosz konfliktus és Németország. — A nyugati beavatkozás terve és a skandináv államok. — A közelkeleti kérdés, Olaszország, Oroszország, és Németország. — Ribbentrop római látogatása, az angol-olasz szénkérdés és a Földközi tenger helyzete a háborúban. — A moszkvai finn-orosz béke. — Sumner Welles utazása és Roosevelt békepolitikája. — Hitler és Mussolini találkozása a Brenneren. — Béketervek és tavaszi offenzíva-kilatások.

FEBRUÁR ÉS MÁRCIUS FOLYAMÁN szinte teljesen a finn kérdés állott a külpolitikai érdeklődés előterében. A finn kérdésnek több vonatkozása volt s ezek messze túlnőttek a szűkebb finn-orosz ellentét határain. A finn kérdés így tett világpolitikai jelentőségre s közvetve, vagy közvetlenül nagyon is része volt a nyugati hatalmak és Németország háborús feszültségeinek.

Németország azelőtt rokonszenvvel figyelte Finnországot. Mióta azonban az új orosz-német összefogás megtörtént, azóta a finnek és németek régi kapcsolatai igen meglazultak. A finn kormány továbbra is fenntartotta semleges és pártatlan magatartását s mikor Németországban az oroszbarát politikai irányzat kerekedett felül, akkor is mérsékelt és tartózkodó maradt a nyugati hatalmakkal szemben. Viszont az új külpolitikai kurzus értelmében Németországnak méltányolnia kellett Oroszország finnországi igényeit, mint ahogy a Baltikumban is a német-orosz viszony új alakulása tette lehetővé az orosz előrehaladást. Németországban az a felfogás lett úrrá, hogy a kis nemzeteknek alkalmazkodniuk kell a nagy birodalmak igényeihez és élettér-elméletének gyakorlati megvalósításához s ennek következtében természetesnek vették, hogy Finnország Oroszország életterébe esik.

Finnország ezzel az új irányzattal szemben, mint említettük, nagy óvatossággal nem keresett támaszt a nyugati hatalmagnál, hanem kizárólag az északi államokra támaszkodott. A finn-orosz háború kitörése után azonban hamar nyilvánvalóvá lett, hogy az északi államok nem hajlandók és nem képesek arra, hogy segítséget adjanak Finnországnak. Ha a svéd és norvég társadalom mindent megtett is azért, hogy megfelelő számú emberrel és anyagi segítséggel támogassa a finnek ügyét, a kormányzatok annál tartózkodóbbak voltak. Még jó, ha a nyugati hatalmak hadianyagsegítségét átengedték. De attól már a legmerevebben elzárkóztak, hogy területükön át nyugati katonai segítség menjen a finnek támogatására.

Hogy pedig a skandináv államok ennyire elzárkóztak a nyugati segítség átengedésétől, annak két oka volt. Az egyik az, hogy Oroszország már a finn háború kezdetén erőlesen figyelmeztette a skandináv államokat, hogy tartózkodjanak a finnek megsegítésétől, mert az ellenkező viselkedés könnyen kellemetlenségekkel járhat számukra. Ugyanekkor Németország is rendkívül erőles rendszabályokat helyezett kilátásba az esetre, ha a nyugati hatalmak megkísérelnék, hogy a skandináv államokon át megsegítik a finn szabadságharcot. Ennek az oka nemcsak az volt, hogy Németország most rendkívül közeli kapcsolatot tart Oroszországgal és hogy a finn háború német és orosz felfogás szerint egyaránt jelentősen akadályozta Oroszországot abban, hogy kellő mértékben eleget tehessen a német-orosz gazdasági megállapodás határozmányainak. Németország ezért azt óhajtotta, hogy

a finn-orosz háború minél előbb befejeződjék, még pedig Oroszország javára és hogy az orosz gazdasági segítség megnyíljk Németország számára s így Németország teljes erejével a nyugati hatalmak ellen fordulhasson. Csak-hogy azon esetben, ha a nyugati hatalmak segítsége a skandináv területeken átvonult volna a finnek megsegítésére, a nyugati szövetségesek a svéd és norvég partokon igen jelentős támaszpontokat kaptak volna a német partokon levő repülőbázisok és nagy tengeri és hadikikötők közvetlen átellenében és igen veszélyeztették volna Németország északi partjainak biztonságát. Németország tehát mindenképpen meg akarta akadályozni, hogy a nyugati hatalmak a skandináv országokon át menjenek a finnek segítségére, mert ekkor nyilvánvalóan nem szorítkoztak volna egyedül arra, hogy csak a finneken segítsenek, hanem nagy nyomást gyakoroltak volna Németországra is észak felől. Németországnak tehát így elemi érdeke volt, hogy a finn-orosz béke létrejőjön, mert ez egyfelől szabaddá teszi a Szovjet nyersanyagforrásait, másfelől meg kizárja a nyugati hatalmak beavatkozását a Szovjetunió belső ügyeibe.

Oroszország a maga részéről szintén osztotta ezt a német felfogást. Úgyis eléggé kellemetlenül érintették a nyugati hatalmaknak azon törekvései, melyeket a Közel-Keleten kellett a finn háborúval egyidőben déli határai mentén tapasztalnia. A nyugati hatalmak Weygand francia és Wavel angol tábornokok fővezérlete alatt hatalmas haderőket vontak össze a Közel-Keleten és ezekhez a csapatokhoz még az Újzéländből, Délafrikából és Ausztráliából érkező új erők is csatlakoztak. A nyugati hatalmaknak ezen erőfeszítései következményei voltak azoknak a feltételezéseknek, melyek szerint a finn kérdés elintézése után a Szovjetunió a Balkán és a Közel-Kelet felé fordul. Már ősz óta különben is gyanakvással figyelik a nyugati hatalmak a Szovjetunió balkáni és főképpen közelkeleti, elsősorban Törökországot és a tengerszorosokat érintő szándékait, mert hiszen a tengerszorosok dolgában való orosz beavatkozás mulhatatlanul a Földközi-tenger egyensúlyának veszélyeztetését jelentheti. A nyugati hatalmak és Törökország, valamint a Szovjettől szintén tartó közelkeleti mohamedán államok között ezért jött létre olyan szoros együttműködés. A közelkeleti mohamedán államok különben is igen erős „világnézeti“ ellentétben állnak a Szovjettel s ezt az éles ellentétet fokozza még az a tudat is, hogy mintegy húszmillió, elsősorban is török-tatár fajú mohamedán él a Szovjetunió déli területein, akire a század eleje óta nem maradt hatástalanul az ú. n. pántörök gondolat. Talán ez is egyik oka, hogy Oroszország olyan kímélettel kezeli mohamedán alattvalóit. A közelkeleti arab államoknak különös jelentőséget ad az, hogy területeiken vannak a világ legjelentősebb olajforrásai és most a nyugati hatalmak féltik ezeket a Szovjet beavatkozásától. A nyugati hatalmak közelkeleti előkészületei és különösképpen a Törökországgal való igen szoros kapcsolat elsősorban védelmi jellegűek. Maga Törökország nyilvánvalóan szintén nem óhajt háborút Oroszországgal, de mint felelős török államférfiak megnyilatkozásaiból tudjuk, készen áll minden eshetőségre. Ugyanekkor Németország szintén nem óhajtja, hogy az általános európai válság a Közel-Keletre tolódjk át, mert ezen esetben a nyugati hatalmak védelmi jellegű előkészületei könnyen és hatásosan veszélyeztethetik a Szovjetunió olajforrásait, melyektől a német hadigazdálkodás és hadvezetés olyan sokat remél. Oroszország ismervén a helyzetet, maga is óvakodik attól, hogy még csak a látszatát is keltse különösebb támadó szándékainak. Igaz, hogy a Káspi-tengeren és a kaukázusi török-orosz határon nagy orosz hadgyakorlatok folytak, de utóbb a Szovjet mégis tartózkodott Törökország mindennemű felingerlésétől s legújabbban a német diplomácia már olyan irányban is közreműködött, hogy Törökország és Oroszország közeledjenek

egymáshoz s hogy Törökország kikapcsolódjék a nyugati hatalmak érdekköréből.

A Közel-Keleten történő nagy előkészületek nem maradtak hatástalanul Olaszország politikájára. Olaszország egyfelől igen szívesen veszi, ha a közelveleti nyugati erők és Törökország visszatartják a Szovjetuniót attól, hogy éreztesse befolyását a Földközi-tengeren a tengersizorsok kérdésének orosz értelmű megoldása révén. De ugyanekkor Olaszországot bizonyos aggodalommal töltötte el a nyugati hatalmak számos előkészülete Szíriában, Egyiptomban és a Közel-Keleten. Olaszország ezektől a hadi előkészületektől a Földközi-tenger egyensúlyát félti és saját útját a Szezi-csatormán át gyarmataihoz veszélyeztetve látja. Ha ugyanis a Szezi-csatorna környékén valamilyen fegyveres feszültség támadna, az anyaország el lenne vágva az olasz gyarmatoktól. Éppen ezért azon igyekszik most az olasz politika, hogy mindennemű hadi előkészülettel telítse Abesszíniát és Eritreát, hogy ezek az olasz gyarmatok akkor is megállhassák helyüket, hogyha a Közel-Keleten valami olyan ellentét keletkezik, mely a Szezi-csatormát elzárja a közlekedés elől. A német politika figyelmét nem kerülték el ezek az olasz előkészületek. A német politika ugyanis azt tartja, hogy ha a Közel-Keleten valamilyen olyasféle feszültség támad, mely veszélyezteti a nyugati hatalmak akciója révén a délolaszországi nyersanyagforrásokat, akkor ezek az olasz gyarmatok haderejükkel még hallgatag magatartás esetén is jelentős ellensúlyt jelentenek.

Ribbentrop német külügyminiszter március eleji római látogatásakor ez a szempont is szóba kerülhetett s erre valóban kedvező időpontot jelentett az az ellentét, mely pár napra megzavarta a szívélyesen fejlődött olasz-angol jóviszonyt. Anglia ugyanis a tengeri blokádtól értelmében rövid időre lefoglalta azokat az olasz szénszállító hajókat, melyek Amsterdamban át szállították a megrendelt német szenet Olaszországba. Később azonban baráti meg egyezés jött létre Olaszország és Anglia között: e szerint Olaszország dupláját kapja az eddig Angliából nyert szénmennyiségnek. Anglia kezdetben szénéért Olaszországtól hadianyagot és nehézipari gyártmányokat kívánt; később letett e kívánságáról. Anglia figyelmét ugyanis nem kerülte el az a körülmény, hogy a német hadigazdálkodás jelentős utánpótlást kap Olaszországtól. Ribbentrop római látogatása tehát olyan időben történt, amikor Németország részéről jogos volt az a feltételezés, hogy Olaszország a nyugati szövetségesekkel szemben jobban visszahajlik a tengely politikája felé, illetve, hogy sikerül végre valahára elfogadtatni Olaszországgal a német-orosz szövetség gondolatát. A németek ugyanis igen szívesen vennék, hogyha Olaszország aktívabb részt vállalna Németország oldalán a mostani európai feszültségben és legfőképpen elfogadná a német-orosz szövetséget, amely mostanáig olyan ellenszenves volt előtte.

Viszont csakhamar nyilvánvalóvá lett Ribbentrop látogatása alatt, amikor is a német külügyminiszternek módjában volt XII. Pius pápától is elfogadtatást nyernie, hogy az olasz politika vonalvezetése mindenben változatlan s ezt a változatlanságot minden feltételezéssel és elhajlással szemben éppen Ciano külügyminiszter környezete hangsúlyozta a legjobban; különben is a nyugati hatalmak igen kedvezően ítélik meg Ciano mérsékelt külpolitikáját, mely kizárólagosan az olasz érdekeket tartja szem előtt. Olaszország már csak azért sem helyezkedik szembe élesen a nyugati hatalmakkal, mert a Földközi-tenger két bejáratánál mindenütt a nyugati hatalmak ereje örökös és a nyugati hatalmak vannak birtokában azoknak a nyersanyagoknak, melyekre Olaszországnak szüksége van. Különben is semmiféle idegen szempont és érdek nem befolyásolhatja egy földközítengeri konfliktus érdekében Olaszországot, mert hiszen egyáltalában nincs szándékában, hogy körül-

keríttesse magát s ezért inkább óvatosan őrködik az egyensúly gondos fenn-tartása fölött. A fasiszta rendszer érdeke azt kívánja, hogy a háború ötven-ötven százalékos eldöntetlenséggel végződjék és Olaszország, illetve Mussolini béketörekvéseit mindenben áthatja az a szempont, hogy az olasz érdek nem kívánhatja egyik félnek sem a túlzott győzelmet. Mindamellett Olaszország semmiképpen sem szakíthatja el kapcsolatát a nyugati hatalmakkal, vagyis helyesebben nem változtathatja meg eddigi vonalvezetését. A német gazdasági tárgyaló bizottságnak tekintettel kellett lennie ezekre a szempontokra, mikor Olaszország ígéretet nyert arra vonatkozólag, hogy az olcsó és könnyű tengeri úton szállított német szenet Németország most majd a Brenneren át vasúti úton küldi el Olaszországnak. Németország a maga szénküldeményeivel saját irányában és a berlin-római tengely mellett véli befolyásolhatni az olasz politika nyugodt vonalvezetését. Sőt e tekintetben Olaszország számára kifejezetten kívánatos volt Ribbentrop jelenléte Rómában. Ugyanis a német külügyminiszter római látogatása kedvezően hangolta az angol blokádot az olasz-angol szénvitában, melytől különben sokan azt várták, hogy belesodorja Olaszországot a nyugati hatalmak elleni konfliktusba. Ugyanekkor Ribbentrop látogatása révén Olaszország azt is elérte, hogy az eddigi mennyiségnél kétszer több angol szenet kap Angliától; az angol-olasz gazdasági viszony javulása és további sokat ígérő fejlődése az olasz politika nézetei szerint igen kedvező eredménye a nagyon körültekintő német külügyminiszter nagystílű római törekvéseinek.

Ribbentrop azonban nemcsak az olasz-angol, olasz-német és olasz-orosz viszony kérdéseivel foglalkozott Rómában, ahol az olasz államférfiaknak módjukban volt türelemmel és körültekintő gondossággal meghallgatniok Hitler megbízottjának magyarázatait és felvilágosításait. Ribbentrop Rómában az északi kérdéssel is részletesen foglalkozott. A nyugati hatalmak esetleges beavatkozása Skandinávián át éppen ezekben a napokban volt aktuális. Az angol politika Chamberlain halogató taktikájának szellemében ugyan ezúttal is igen lassú volt, de annál hevesebben követelte a finnek megsegítését Daladier vezetésével az egész francia politika és közvélemény s igen jelentős francia erők állottak már készenlétben az indulás előtt. Ribbentrop, mikor Olaszország aktívabb nyugatellenes földközítengeri politikájára számított, akkor arra gondolt, hogy a földközítengeri olasz politika bizonyos módon elerőtleníthetné a nyugati hatalmak északi tevékenységét. Az olasz politika azonban híven megmaradt eddigi iránya mellett és sokan tudni vélték, hogy továbbra is hidegen elutasító maradt az oroszoknak az európai egyensúlyba német részről való túlságos bevonása ellen.

Közben azonban megtörtént a finn-orosz békekötés. Ez a német diplomácia ernyedetlen moszkvai munkájának eredménye volt. De a skandináv államok határozatlansága is igen segítette a németek munkáját. A skandináv államokra az orosz és német figyelmeztetés igen súlyos hatást gyakorolt és ettől fogva igen elutasító magatartást tanúsítottak a nyugati haderők átvonulási terveivel szemben. Közben a hősiiesen ellenálló finnek ereje egyre fogyott. Itt már nem segített a sok nyugati hadianyag és repülőgép sem; ténylegebbre segítésre lett volna szükség. Csakhogy ettől konokul elzárkóztak a skandináv államok, melyek félték attól, hogy területük hadszíntérré változik. A skandináv államok így a német-orosz politikát segítették elő. A német diplomácia az utolsó percben hozta össze a moszkvai béketárgyalást, miután előbb Stockholm és Berlin volt az orosz és a finn diplomáciai tevékenység színhelye. A moszkvai béke ugyanis abban a pillanatban következett be, mikor a nyugati haderők, elsősorban a francia seregek már útra készen állottak Skandinávia felé és csak a svéd és norvég kormányok beleegyezésére, illetve ennek birtokában a finnek határozott segélykérésére

lett volna szükség. A finnek fegyveres békét kötöttek, legyőzetlenül, mert még az utolsó napokban is a végsőkig fenn tudták tartani a Szovjet csapatait. A békében Finnország elvesztette Viipurit, mely körül az utóbbi hetekben féktelen harc dúlt; elvesztette a Ladoga-tó partját és Sortavala északi környékét, viszont megtarthatta Petsamot, de a Szovjet itt személyes és gazdasági szabad átmenő szolgalmat biztosított a maga számára Svédország és Norvégia felé. Mannerheim tábornok utolsó hadparancsa a szabadság és a béke melletti hitvallás volt s a kényszerbékéért elsősorban a nyugati szomszédok közönyét tette felelőssé, mely megakadályozta a nyugati hatalmak segítségének megérkezését Finnországba. A svéd és a norvég kormány a finnek és a nyugati államok társadalmának felháborodásával és szemrehányásaival szemben azzal védekezett, hogy hűen ki kellett tartaniok semlegességük mellett s általában a felelősséget a nyugati hatalmakra igyekeztek hárítani. A moszkvai béke igen súlyos területi és gazdasági veszteségeket jelent Finnországnak s e veszteségeket voltaképpen idegen érdekek győzelméért kell elszenvednie. Így kb. 200.000 finn lett hontalanná és a finn export 25%-a került a Szovjet kezére.

A finn konfliktus befejezésével az európai válság új fejezethez érkezett. A Közel-Keleten újra érezhető lett a feszültség és Németország jelentős erőfeszítéseket tett olyan irányban, hogy a Közel-Keleten is némileg elszigetelje a nyugati hatalmak terveit. Ugyanekkor a német gazdasági tárgyaló bizottság újra Rómába érkezett Qodius követ vezetésével és általában nyilvánvaló lett, hogy Németország a lehető legnagyobb érdekeltséget akarja vállalni Romániában, hogy ezzel elejét vegye a nyugati hatalmak balkáni térnyerésének, másfelől pedig hogy biztosítsa a Duna deltáját és a román kikötőket esetleges olyan meglepetések ellen, melyeket Németországnak óhajtanának megszerezni a Fekete-tengerre esetleg befutni szándékozó és az orosz nyersanyagszállítások elvágásától sem idegenkedő nyugati tengeri és légi haderők. Németországnak érdeke, hogy Romániában ne legyen semmi zűrzavar, hiszen a német hadigazdaság igen számít a román petróleumra. Nem éri a sem, hogy nyilvánvaló német befolyásra a híres Vasgárda is hűségnyilatkozatot tett Károly királynak és közel van az az idő, mikor szerepet kap a román kormányzatban. Ekképpen a romániai német penetráció egyfelől elejét veszi a Szovjet balkáni szándékainak, ami nem lehet közömbös Olaszország szempontjából; másfelől pedig a Romániában való berendezkedés révén ugyancsak elejét veszi a nyugati hatalmak közelkeleti szándékai olyatén módosulásának is, hogy a Balkánon keressenek támaszt s innét veszélyeztessék a német hadigazdaság biztonságát és ellátását.

Mialatt ezek az események foglalkoztatták az európai diplomáciát, mindenki igen sokat beszélt a németek készülő nagy tavaszi offenzívájáról. Erre egyelőre nem került sor; viszont annál többet találgatták Rooseveltnél külön európai megbízottjának, Sumner Welles külügyi államtitkárnak európai tevékenységét. Sumner Welles előbb Rómába ment, majd onnét Berlinbe, Párizsba és Londonba s mindenütt tájékozódott a hivatalos körök felfogásáról. Rooseveltnél, úgy tetszik, a pápával egyetértésben és Mussolinit is bevonva szándékaiba, magához ragadta a békeközvetítés előkészítését s Sumner Welles útjának ez különös jelentőséget adott.

Sumner Welles nyilvánvalóan azt a benyomást szerezte, hogy a nyugati hatalmak minden módon el vannak szánva a háború folytatására; viszont Németország nem lenne ellensége egy olyan békének, amely a mostani status quo alapján történne; ami viszont a nyugati hatalmak szerint német erkölcsi és anyagi győzelemmel lenne egyértelmű, mert ezek a hatalmak a kis államok és általában Európa békéjének, biztonságának és egyensúlyának biztosí-

tását tüzték ki legfontosabb hadicéljukul, Csehország és Lengyelország függetlenségének visszaállítása mellett. A nyugati szövetségesek szándékait mintha Rooseveltnél maga is méltányolná, mert legutóbb is olyan kijelentéseket tett egyik beszédében, hogy béke, igazság, felebaráti szeretet, biztonság nélkül nem lehet békéje az emberiségnek s ezek az eszmények az igazi béke alapjai. Sumner Welles visszatérve Párizsból még egyszer visszautazott Rómába március közepén, ahol rendkívül barátságosan fogadták. Rómában éppen Ribbentrop német külügyminiszter látogatása után voltak. Sokan kíváncsian találgatták, vajjon Ribbentrop tevékenysége és Sumner Welles visszatérése között mi az összefüggés? Számos feltételezésre adott alkalmat az is, hogy március 18-án reggel Mussolini és Hitler váratlanul találkoztak a Brenneren. Mikor ezt a szemlét zárjuk, éppen tart a találkozó; de máris nyilvánvaló, hogy a vele kapcsolatos feltételezéseknek nem sok hatásuk lesz sem a nyugati hatalmak béketörekvéseire és háborús céljaira, sem pedig a német hadviselés céljaira, módszereire és szándékaira. Mert éppen akkor, mikor ezekről az új béketörekvésekről annyit beszélnek, bombázták német repülőket a scapa-flowi flottabázist, az angolok pedig a német Sylt-szigetet s újra igen sok szó esik a tavaszi nagy offenzíváról, melynek célpontjában most nem is a Maginot-vonal, hanem Anglia partjai volnának.

GOGOLÁK LAJOS

SZEGÉNY VILLON...

ÖLES BETŰK HIRDETIK: közkívánatra megismétlik a Villon-estet a Zeneművészeti Főiskolában, orgonakíséret mellett előadják a Nagy Testamentumot. Könyvesek mondják, hogy Villon nagy könyvsiker, hat kiadást ért el.

Mi történt itt? A budapesti közönség egyszerre felfedezett volna egy középkori író s annyi lelki közösséget érez vele, hogy ezerszámra veszi verseit, tolong a szavalópódium körül?

A varázsló, kinek a pálcája új életre keltette a nálunk azelőtt is becsült francia klasszikust, egy addig alig ismert író, ki, mint kötetének címlapja mondja, saját átköltésében adja Villon verseit.

Villont többen fordították már nálunk sok tehetséggel. Tóth Árpád és József Attila szemelvényei után legutóbb Szabó Lőrinc remekelt vele és Babits Mihálynak ez a finom ízlésű, Villon lelkével kongeniálisan keserű hangú tanítványa, szép sikert aratott, hiszen éppen minap jelent meg Villon-fordításának második kiadása (Singer és Wolfner), ami műfordításnál ritka eredmény a magyar könyvpiacra.

De az „átköltés“ sikerével a gondos munka és irodalmi műveltség nem vetekedhetik. A közönségnek Faludy György Villonja kell.

Érdemes ezt az „átköltést“ egy kissé közelebbről megtekinteni. Érdekes, sőt megdöbbenő dolgokra jövünk rá. Hátul a jegyzetekben, óvatosan, szándékos zavarossággal maga az író nyilatkozik munkájáról.

„Az volt a célom, hogy a nagyközönség számára is érthető Villon-fordítást adjak, mely híven reprezentálja a XV. század és Villon szellemét. Hogy Villont érthetővé tegyem, rövidítettem és megtoldottam, egyszerűsítettem és komplikáltam, ahol ezt szükségesnek vagy helyesnek találtam.“ S hozzáteszi: „Semilyen anakronizmustól, semilyen szabadságtól nem ijedtem meg és amennyire lehetséges, még a Villon-verseknél is jobb verseket óhajtottam adni.“

Körültretekintő őszinteség és mérhetetlen elbizakodottság! Faludy György komplikálta, egyszerűsítette, megtoldotta Villont, sőt — meg is javította. Ezek után csak a közönséget csodálja az ember, hogy beleesett a csapdába, mert hiszen ha valaki a XV. század és Villon szellemét híven akarja tolmácsolni, akkor nem lehet sem anakronizmusokkal, sem önkényes komplikációkkal célt érni. S hogy a kritikust még jobban megzavarja az „átköltő“, a filológiai hűség kedvéért megjegyzi, hogy négy verset egy XVI. századbeli gyűjteményből vett át s azok nem hitelesen Villontól valók. Az idézett gyűjtemény, a „Jardin de Plaisance“ egyetlen budapesti példánya, sajnos, a kötet megjelenése idején eltűnt az Egyetemi Könyvtárból s így nem lehet ellenőrizni, tényleg ott vannak-e a darabok mintái? Én úgy emlékszem, nincsenek ott. Egy bizonyos: e fércelményeknek Villonhoz semmi közük. Valószínűleg azoktól a dekadens német ViŰon-átdolgozóktól (Brecht, Ammer, Paul Zech) származnak, akiket szintén forrásai között említ Faludy. Mindez az óvatos őszinteség azonban csak arra való, hogy sokkal súlyosabb dolgokat leplezzen.

Mert ki kell mondanunk: az egész Faludy-féle Villonnak szinte semmi köze sincs az igazihoz. Az „átköltő“ számára Villon csak ürügy, hogy saját romlott fantáziájában fogant képeit és társadalmi elkeseredését öntse versekbe és Villon neve alatt a pesti közönség elé tálalja.

Tanulság kedvéért szembeállítok itt egy ilyen „átköltött“ szakaszt (Levél Bourbon hercegehez):

Tisztelt uram, fenség, vagy mi a fene, bevezetésül
fogadd üdvözetemet. Bár nem vagyok ficsúr, kit a babája fésül,
sem gróf, aki a népet nyúzza, sem Monsignor, ki hintón jött az égből.
Nevem kurtán Villon. Szeretöm utcalány. (Úgy hívják Mirjam.)
És én? Én pedig néhány verset írtam,
persze, csak úgy, privát gyönyörűségből.
Máskülönben pedig boldog vagyok,
hogya vasárnap nem látok papot.

Ezzel szemben Villon szövege majdnem szó szerinti fordításban ezt mondja:

Az én uramhoz és nagytekintélyű hercegemhez, a lilimos koronavirághoz, a királyi sarjadékhoz François Villon, akit a szenvedés agyafőbe vert, esedezik ez alázatos írásban, hogy adjon neki valami kegyes kölcsönt. Kész minden udvarnál elkötelezni magát és kéri, ne kételkedjék abban, hogy kielégíti ökegyességét. Nem lesz abban kár, sem a kamatban hiány, csak a várakozáson veszít valamit.

Cinikus, pökhendi aszfalthang amott, tisztelettudó, megalázkodó, de pajkos tónus emitt. A XV. században királyi herceggel másképp nem is beszélt senki. És ráadásul Villonnál semmi nyoma a Miriam nevű utcalánynak (a budapesti cigarettafaj reminiscenciája lehet az átköltőnél), sem a népet nyúzó grófnak, sem az átköltő ama boldog érzésének, mely eltölti, ha vasárnap nem lát papot. Sajnálom, hogy az összehasonlítást nem folytathatom, mert a papiros nem tűri meg azokat a képeket és szavakat, melyeket Faludy a következő szakaszokban Villon számlájára ír: ezeknek a költő versében semmi sem felel meg.

Van Villonnak egy híres költeménye, ahol a refrénben azt mondja, hogy a párizsi asszonyok tudnak a legjobban nyelvelni. „Il n'est bon bee que de Paris“, mondja s ezt a verssort mindenki mint ismert közmondást idézi francia földön. A kedves elsorolás helyett, ahol még a jónyelvű magyar asszonyok is szerepelnek, az átköltő úr képzelt vagy tényleges szexuális élményeit gyűjtötte össze, hogy idézhetetlen, de úgy látszik a Zeneművészeti Főiskolán szavalható részletek után megállapítsa: „nem csókol asszony úgy a földön, mint a párizsi asszonyok.“ Villonnak persze ezekhez a alantas képzeletből felburjánzó vágyakhoz semmi köze; sem a „nagymellű, lágy flamand“, sem a „cigánylotyó“, még kevésbé a „nagy lábú német“ és a „bús és édes“ zsidólány érintkezésbeli előnyeinek emlegetése nincs meg nála, mert ő csak a francia asszonyok beszélőkéjét akarta trefásan megverselni... A jelzők persze szintén a pesti író nemi és faji értékelésének kifejezései. A magyar asszony pedig elmaradt, helyette cigánylotyót és zsidólányt kapunk.

Mindössze egy-két darab az egész kötetben, ami némileg emlékeztet a nagy költő megfelelő darabjára. Ilyen a híres négy soros sírfelirat. De még ezekben is az átköltés meghamisítja a költő szándékát és szellemét. Villon legvaskosabb verse, talán az egyetlen, mely mai értelemben pornográfia, a „kövér Margót“-ról szól, egy utcalányról, aki kitarotta. Természetesen itt is hatványozottan kapja vissza a szexualitást a magyar olvasó, míg teljesen elsikkad a záróstrófa, ahol Villon büntudata oly megrázó formában jut kifejezésre:

„Ha szél fúj, jég esik, fagy, van jól sült kenyérem! Kéjenc vagyok, kéjenc nő illik hozzám. Melyikünk ér többet? Jóra jó következik, de a zsák is megtalálja a maga foltját. Szeretjük a piszkot és a piszkok jön utánunk. Kerüljük a tisztességet és az is kerül minket ebben a bordélyban, ahol mulatjuk életünket.“

Mindebből persze semminek sem szabad átkerülni az „átköltésbe“, mert akkor nem lehetne azt a tisztára cinikus hangot megtartani, ami az átköltő főregisztere.

Épp ilyen áthangolás, toldás-foldás, ráköltés a világhíres asszonyok, az iszákos Jehan Cotart, az akasztófavirágok és a szép fegyvermestemé

balladája. Ezek után hol a XV. század és Villon szelleme? És hol van a tavalyi hó? Mert még ez az egyszerű, klasszikus tisztaságú refrén is szétfolyt négy sorra, az elgondolkoztató kérdőjel elmaradásával:

A rövid csókok és a hosszú vágyak,
az alkonyattól piros szénaágak,
a pásztorórák s a szerelmi szó:
eltűntek, mint a tavalyi hó.

Így javítja a pesti író szegény Villont.

De Villon nagysága nem is a nyers realista részletekben van, melyekből ez a dekadens-epigón hamis figuráját magának kifaragta. Villon nem lenne nagy francia klasszikus, ha költészete nem állandóan az emberi élet nagy tragikuma körül mozogna s ha ez a züllött, erős érzéki életet élő ember nem érezte volna minden züllöttségében is az elmúlás nagy tragikumát és nem borzongott volna a túlvilági élet és bűnhődés rejtélyein, nem borította volna ki hébe-hóba szennyes lelkét Isten és Szűz Mária lába elé. Mint Baudelaire, ő is a szép női test mögött ott látja és az anatómus pontosságával leírja az oszlásnak induló test szörnyűségeit. Ennek a metafizikai megdöbbenéssel telített Villonnak nyoma sincs a pesti torzképben. Legszébb verse, anyja számára írott balladája, hol Villon a gyermek leikével éli át anyja egyszerű vallásosságát, nem fért bele ebbe a szexuális és amellettszerű érzélgős forradalmárvallásba, nem jött át semmi abból a melankóliából sem, ami a Nagy Testamentum elején oly megrázó bűnbánattal párosulva kapja meg az olvasót.

A többi vers egytől egyig Faludy tákolmánya: Villonnak egyáltalán semmi része nincs benne, a legkevesebb a Testamentumban, melyet a plakát szerint orgonakíséret mellett szavalnak az ország első művésziskolájának dobogóján és melynek csak a címe származik Villontól. Itt az a cél, hogy Villont lázadó proletárnak tüntesse fel az álarcos költő, hogy elmondhassa a „tömegszállás fuldokló homályát“, a „dúsak hatalmát s a szegények titkait“. Istállószolganak teszi meg Villon apját, akiről az irodalomtörténet semmit sem tud, nagyapját zsoldosnak, csak hogy elmondhassa, hogy sírhalmukon nem ragyogtak „gőgös koronák“. A legfontosabb ebben a képzelt verses Villon-életrajzban is az, hogy egy „gyönyörű parasztlány“ testrészei elemeztessenek, aki aztán Villonnak fiat szül az udvar jegére, Armand de Villont. Persze mindebben egy szikrányi igazság nincs, Villon sohasem írt egyetlen sort sem a parasztlányról, sem holmi Armand nevű fattyáról.

Ha egy mai pesti író giccses elmeszüleményeit akarja továbbra is élvezni a közönség, csak olvassa a Villon neve alatt bujkáló rímelőt, aki így szabadon szidhatja a papokat, grófokat és „zsaruikat és részletezheti a „csiklandott ringyók részeg sikolyát“, de ha a nagy francia költővel együtt akar remegni élet és halál felett, olvassa csak a nagy műgonddal készült Szabó Lőrinc-fordítást vagy még inkább, ha teheti, az eredeti verseket. Szabó Lőrinc maga mondja: „A közelmúlt években nagy divat volt *átköltés* címén Villon-verseket hamisítani; ez ellen a tendencia ellen fordul kis gyűjteményem mostani új kiadása“.

Az irodalmi tisztesség nevében kérjük tehát, vegyék le Villon nevét a plakátokról és toborozzák a közönséget csak Faludy György nevével. Mert hová is jutunk, ha ezután majd kezdő írók sikerületlen darabjaikat Moliére vagy Shakespeare neve alatt szerepeltetik? Az ilyen eljárás az irodalmi illem legelemibb szabályaiba ütközik és méltatlan a magyar közönséghez.

Persze szegény Villon már nem tiltakozhat ellene...

ECKHARDT SÁNDOR

TERMÉSZETJOG

A BÖLCSELKEDŐ EMBER eszmélődési körébe a társadalmi élet és a társadalmi rendet szabályozó jog is mihamar bekerült. Eredetének, érvényességi alapjának keresésével a jog is a bölcelet problémái közé emelkedett; mint a valóság egyéb adatait, a jogot is elvileg, eredetét, értelmét, célját tekintve iparkodott a gondolkodó ész megérteni.

E törekvéssel kapcsolatban korán felvetődött a változáson felül álló, örök érvényű normának eszméje, mely minden jognak, törvénynek forrása és szentesítője. E legfelsőbb jog érvényét a természet rendjében rejlő gyökerezettsége biztosítja — a „természetjog“ nem egyéb, mint az egészében törvény, rend alatt álló világegyetem egyik alpnormája, mely a társadalmi élet körébe tartozik, az ember és a társadalom természetéből következik és a természetes ész által bizonyos közvetlenséggel, nyilvánvalósággal megismerhető.

Az alapvető norma-jelleg a természetjog egyetemes értelme, mely azonban a történelem bizonyossága szerint a tartalmi meghatározás tekintetében nem zárja ki, hogy eltérően magyarázzák. Az eltérés lehetősége adva van azzal, hogy a jogfilozófia általában bizonyos filozófiai rendszer része, mely a rendszernek a valóság egészéről alkotott felfogásához igazodik, s ennek a világról, közelebben a „természet^{cc}-ről“ vallott felfogását érvényesíti a természetjog eszméjének kifejtésénél is.

A bölceleti irányok gazdag változatosságát tekintve könnyen ébred bennünk az a hiedelem, hogy a természetjogról vallott felfogásnak is osztoznia kell ebben a sokszerűségben s annyiféle természetjog van, ahányféle filozófiai rendszert a történelem kitermelt. Tényleg azonban a természetjog fogalma, nyilván nagy gyakorlati jelentősége miatt, nagyobb egybehangzást mutat, mint sok egyéb filozófiai tanítás. De ha az elmélyedő történelmi tanulmányozás még más kérdésekben is jellegzetes megegyezésekre talál, még könnyebb a társadalmi rend biztosítására hivatott norma értelmezésénél bizonyos hagyomány folytonosságát megállapítani.

A nyugati szellemtörténetben nyomon követhető legfontosabb fejlődésvonal, más bölceleti tanításhoz hasonlóan, a görög filozófiából indul ki. Hérakleitos az első görög filozófus, aki a világrend bölceleti fogalmát kialakítja, s a közösségi életet szabályozó törvény eredetét is az egész világegyetemet átható és irányító isteni értelemben leli meg. Az a bölceleti megállapítás, mely a változónak, a földi életnek előfeltételét a változatlan, örökkévaló létben jelöli meg, legzseniálisabb kifejtőjét és magyarázóját Platonban találta meg. Mint az érzéki világnak általában, a közösségi élet teljességét jelentő „polisznak is Platon az ideák örökérvényű világában kereste a normáját. Ezt a normát, világképének

egészéhez következetesen, Aristoteles Platónnál közelebb iparkodott hozni a változó valóság világához, midőn azt a társas életre rendelt ember lényegi természetében határozta meg. Az ember lényegével, értelmes természetével adott szabálykénti értelmezésben immár maradandó névhez jutott a „természet“-jog, melynek mint egyetemes, örök meghatározottságnak tudatát a sztoicizmus társadalomfilozófiája mélyítette el, amennyiben minden emberarcot viselő lényt egyetlen, átfogó közösségbe egyesített. Felismerhetően a Stoa filozófiájából hatolt be a római jogba az egyetemes emberi természet törvényének (*ius naturae*) fogalma, mely az államokra korlátozódó jog mellett (*ius civile*) a népek egymással meg-egyező jogrendjét (*ius gentium*) és a nemzetközi érintkezést teszi lehetővé.

A görög-római jogbölcselet hagyományait tovább ápolta a középkor keresztény tudománya, a skolasztikus bölcselet és a kánoni jog: mindkettő az antik szellem klasszikus értékeinek felismerésével és megbecsülésével építette tovább a maga rendszerét. A keresztény világképnek megfelelően a természetjog is, éppúgy mint a természetes ésszel felismerhető erkölcsi törvény, végső eredetét Isten örök törvényében, a világ rendjét megállapító örök isteni gondolatban találja meg. Ezzel a társadalmi rendet biztosító törvény és jog régen megsejtett isteni eredete minden korábbinál határozottabb megfogalmazáshoz jutott s a társadalmi élet erkölcsi valósága teljes jelentőségében domborodott ki.

Jellemző vonása volt ennek az antik-keresztény természetjog-elméletnek, hogy a természetjogot a tényleges jogrend alapnormájának tekintette s a „*suum cuique*“, mindenkinek a magáét megkövetelő alapelvből kiindulva, ebből bizonyos, közvetlen nyilvánvaló tételeket vezetett le. Így állapította meg az élethez, a testi épséghez, a becsülethez való jogot, az igazmondás, az ígéret megtartása, a szülők és előljárók tisztelének parancsát, a hazugság, tolvajlás, gyilkosság, házasságtörés tilalmát. Ezeket oly elvekként jelölte meg, melyek az emberhez méltó társadalom tisztességének elengedhetetlen feltételei s melyekkel a tételes jog nem juthat ellenkezésbe anélkül, hogy rendeltetéséhez méltatlanná ne válnék. Az antik-keresztény felfogás tehát a természetjog és a pozitív, tételes jog kapcsolatában a végső igazolási alap és a változó élet viszonyának konkrét szabályát látta s ebben az a meggyőződés irányította, hogy az emberi élet változékonyságának határt szab a lényegi követelmények maradandósága; természetjog és tételes jog tehát, mint a két síkba helyezett emberi élet szabálya, feltételezik és kiegészítik egymást.

Ezzel a felfogással, mely a „természet“-et metafizikailag, az ember lényegi, maradandó létadottságaként értelmezi, szembekerült egy másik értelmezés, mely a „természet“-nek konkrét, empirikus értelmet adva, az emberi természet egy bizonyos tapasztalati tulajdonságához, többnyire valamely ösztönhöz fűzi a természetjog fogalmát s ehhez iparkodik formálni az egész társadalmi rendet. Ez a természet) ogfogalom a racionalizmus, a felvilágosodottság korszakaira jellemző magatartás, midőn az ész kritikusan méri le a meglévő társadalmi rendet s annak helyébe „észszerűbb“, az „igazi“ természetnek megfelelő rendet akar állítani. Rendszerint feltűnik ilyenkor az „ősi“, természetes állapot képe is, mely ha történetileg nem igazolható is, mégis feltételezendő, mint oly alap és kezdet, melyből a jog és a társadalom rendeltetése a legmegfelelőbbben megállapítható. Igen fontos különbség, hogy míg a metafizikai természetjog-elmélet a szorosan vett természetjogot bizonyos elemi követelményekre korlátozza s alkalmazásuknál a tapaszt-

tálát figyelembevételét feltételezi, a racionalista értelmezés az ész mindenható erejében bízva a felvett kiindulásból közvetlen levezetéssel a társadalmi élet minden apró részletét szabályozó jogrendet, teljes jogi kódexet alakít ki, mely a tapasztalattal nem sokat törődik.

A felvilágosodott racionalista értelmezésű természetjog első képviselőit is a görögöknél találjuk meg a szofistákban, kik a tényleges társadalmi renddel szembe helyezik a természeti állapotot, ahol minden ember szabad és egyenlő s amiből szerződés útján jött létre az állam. Az egyén eredeti társadalmon kívüli létét valló individualista beállítottság jellemzi az újkori racionalista természetjog-elméleteket is, melyekhez a keresztény középkor teocentrikus világképétől és erős közösségi tudatától való elhajlás adta az irányító lökést. Mikor az emberi törvénynek az isteni törvénnyel való kapcsolatai elhomályosultak, a magát autonómnak tartó ész termékei, a XVII—XVIII. század „észjogi“ rendszerei az emberi természet egy-egy alapvetőnek tekintett vonásából, ösztönéből a legkülönbözőbb jogrendszereket vezetik le. Az eltérések méreteiről némi képet adhat Hobbes és —száz évvel később — Rousseau természetjog-elmélete. Míg Hobbes az ősinek, veleszületettnek tekintett emberi egoizmusból a fejedelmi abszolútizmus szentesítéséhez jut, Rousseau az eredetinek vett egyenlőség alapján hirdeti a korlátlan népföltség elvét.

Az újkori racionalista észjog-elméletek megalkotásánál sokkal erősebben érvényesült a politikai tendencia, a partikuláris szempontok szolgálata, semhogy maradandó értékű rendszert eredményezhettek volna. Ez a sors érte a marxizmust is, amennyiben társadalomfilozófiájának természetjogi jelleget iparkodott adni, s ez a veszély fenyegeti a mai fajelméletben jelentkező természetjogi hajlandóságokat is. Azáltal, hogy a nagyon is átlátszó politikai és társadalmi tendenciák a természetjog tekintélyével fedezték magukat, egyúttal magát a természetjog eszméjét is lejáratták. Különösen éles volt a visszahatás a múlt században, melynek jogelmélete, csekély kivétellel, a természetjog gondolatát ködös metafizikai képzetnek ítélte, mely a jog biztonsága, az állami rend szempontjából egyenesen veszélyes és üldözendő. Midőn a romantika eszmevilágában kifejlődő történeti-jogi iskola konzervativizmusa a történeti népszellemben nyilvánuló szokásjogot tekintette a pozitív jog forrásának, a történeti módszer sürgetésével jelentős mértékben elősegítette a jogi pozitivizmus kifejlődését, mely a metafizikum elutasításával kizárólag a konkrét, tételes jogot tekintette egyedül létező és érvényes jognak.

Azonban a jogi pozitivizmus sem bizonyult maradandóan tartható álláspontnak. A jog, mint norma- és értékrendhez tartozó mozzanat, érvényességének igazolását igényli s hogy a pozitív tapasztalat változó világa nem szolgálhat kielégítő igazolásul, csak addig maradhatott rejtve, míg magára nem eszmélt az egyoldalú természettudományos műveltségtől lekötött bölcselkedő szellem. Stammler Rudolf óta a jog „helyességéinek, igazolható normájának a kérdése állandóan aktuális problémája a jogfilozófiának s arra, hogy a megoldási törekvések az antikeresztény értelmezésű természetjog eszméje iránt is ma több megértéssel vannak, mint félszázaddal ezelőtt s abban ma is értékesíthető

gondolatokat találnak, szintén vannak bizonyítékok¹. Tágabb körben a legszembetűnőbbben ez a pápák szociális enciklikái iránt nyilvánuló érdeklődésben mutatkozik. Ezek elvi alapja az antik filozófián továbbépítő természetjogi elv, melyet az Egyház máig hűséggel tartott fenn.

Ez a természetjogi eszme az európai műveltség nagy hagyományait őrzi. Alapját az a társadalom-fogalom adja, melyet az antik hellén gondolkodás dolgozott ki, s melyet a keresztény világszemlélet tökéletesített. Ennek a társadalom-fogalomnak kiindulása a természetnél fogva társadalmi életre rendelt ember, kinek lényeg-tulajdonságai a társadalmi élet általános kereteit megjelölik. Azok az igények és köteleességek, melyeket a jog biztosít, alapvetően az ember lényegi természetével vannak adva, ehhez kell, mint normához igazodnia a konkrét magatartást meghatározó tételes jognak. A jog tehát korántsem az emberi önkény műve, hanem érvényre juttatása azoknak az értelmes emberi természettel adott igényeknek és köteleességeknek, melyeket a társadalom minden tagja, valamint a társadalom egésze számára az emberi együttélést alapvetően szabályozó igazságosság megállapít és igazol.

Ez az értelmezés, mint látjuk, a jogot erkölcsi céljával, az igazságossággal hozza viszonyba s ezzel szétválaszthatatlan kapcsolatot tart fenn a jog és az erkölcsi rend között. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy teljesen figyelmen kívül is hagyja a kétféle rend különbségét. A jognak elsősorban a külső magatartásra, az egymás közti érintkezésre vonatkozó jellegét s az erkölcsnek elsősorban a szándékra, a szabad elhatározásra irányuló különbségét, s ezzel a jogi és erkölcsi rend eltérő érvényesülési lehetőségeit ez a felfogás is számon tartja. Ámde a különbséget nem engedni a formális szétválasztásig mélyíteni, hanem a jog és az erkölcs azonos alanyán, az emberen keresztül a kettő szerves kapcsolatát fenntartja. Ezzel egyrészt a jogot az erkölcsi követelmények tiszteletben tartására kötelezi, másrészt az ennek megfelelő törvényekre vonatkozó lelkiismeretben kötelező erőt tulajdonít. Ilymódon a társadalmi életet egészében az erkölcsi élet szférájába emeli, a társadalom tagjainak egymáshoz s a társadalom egészéhez való viszonyának szabályozását nemcsak a jog kényszerítő erejének tulajdonítja, hanem inkább következményszerű biztosítóknak tekinti, melynek mélyebb, az igazságosság nevében igazolható alapja az emberi közösségi élet erkölcsi szabályozottsága, azaz a természetjog.

E természetjogi elgondolás teljes értelmét a még átfogóbb metafizikai világgép adja, melynek szerves része a jog elmélete. Eszerint a valóság maradandó, örökérvényű törvényeknek engedelmeskedik, lényegi határozományok hatalma alatt áll, melyek az okokat, elveket kutató értelem számára megismerhetők. A lényeg, a dolog sajátos természetét, tevékenységét meghatározó mozzanat, célos jellegű, a fejlődést az érték irányában határozza meg. Az érték megközelítése a véges lény számára lét-tartalma korlátozottságánál fogva örök feladat, az abszolút lényben, Istenben pedig érték és valóság teljességével, hiánytalanul azonosul. Értéknek és valóságnak az Abszolútumban való teljes azonosságánál fogva minden értékmegvalósítás egyszersmind az Abszolútum felé haladás is. Az erkölcsi világ általános törvényét követi a társadalom is, mely amint a lényegét meghatározó törvényeket az abszolút értelem és akarat létbe hívó, teremtő alkotásának köszöni, éppen így az örök törvény követelésével feléje halad, hozzá hasonul. Isten gondolatainak szolgálatában, a tőle való eredet és a hozzá való rendeltség kifejezése az antik filozófiát tovább fejlesztő keresztény természetjogi elgondolás szerint a társadalom értelmének kiteljesedése, létének végcélja.

Ellentétéből világítja meg a metafizikai természetjogi álláspontot a természetjogi felfogás legelszántabb ellenfele, a jogi pozitívizmus. Amint a természetjogi felfogásnak is az egyetemes világszemlélet ad

¹ Bővebben I. Rommen Heinrich: Die ewige Wiederkehr des Naturrechtes. Leipzig, 1936. Moór Gyula: A természetjog problémája. Budapest, 1934. Hegedűs József: A természetjog időszertűségéről. Társadalomtudomány 1939. évf. 153-18 3.1. Szerzőtől: A keresztény társadalomelmélet alapelvei. Budapest 1938.

átfogó keretet, éppúgy a jogi pozitivizmusnak is bizonyos világszemlélet képezi a háttérét. A pozitivizmus a metafizika-ellenes korok jelensége, mely minden közvetlen tapasztalaton túl fekvő elvet, lényegi formát, maradandó törvényt megismerhetetlennek tart s ezért minden arra vonatkozó állítást, mint bizonyíthatatlan feltevést elutasít. A pozitivizmus számára a valóság, a reális világ a konkrét, közvetlen fogható adottság és ezt a valóság-fogalmat nyilvánvalóan a közvetlen tapasztalati tényre korlátozó természettudomány határozza meg. Minthogy pedig a konkrét tapasztalat világában viszonylagos értékű törvényszerűségekkel kell megelégednünk, melyek csak addig tarthatók, míg a megfigyelés újabb törvényt nem állapít meg, a pozitivizmus számára a valóság egyetlen tartományában se létezik maradandó, örökértékű követelmény. Ennek megfelelően a jogot is konkrét, közvetlen megnyilvánulásánál maradva iparkodik értelmezni.

Így tekintve a jog a törvényhozó akaratát kifejező, a magatartás módját pontosan körülíró szabály. S csakis ezzel, a konkrét esetre vonatkozó rendelkezésével tesz eleget a jog igazolható céljának: a jogbiztosságnak. A jog eme rendeltetésénél maradva minden nehézség nélkül adva van a jog forrása is: az állam, illetve az államban megtestesülő közakarat, mely a mindenkori szükséglethez képest állapítja meg a jogszabályt. Amennyiben a pozitivizmus a mechanikus természetszemléleten felülemelkedni képes s az erkölcsnek mint viszonylagosan önálló tényezőnek jelentőségét elismeri, a jog és az erkölcs esetleges ütközését tisztán egyéni konfliktusnak tekinti, melyet kinek-kinek lelkiismeretében kell elintézni. Szerinte a jog lényege a kényszer, az ellenkezéssel szemben is érvényesíthető hatalom, melynek nincs az erkölccsel kapcsolata, s épp ezért a jog erkölcsi követelménnyel, amilyen a természetjogi elv is, nem hozható függő viszonyba. A tételes jog még az erkölcsi tudattal való ellentét esetén is mindaddig érvényes jog, míg ellentétes jogszabály meg nem szünteti.

A természetjogi felfogást nem éri készületlenül a jogi pozitivizmus ellenvéleménye. Minthogy természetjogon bizonyos alapelveket, nem formális jogi kódexet ért, a jogbiztosság szempontját, a tételes jog nélkülözhetetlenségét ő is teljes mértékben vallja. Csak azt a feltevést vonja kétségbe, mintha a törvényhozás a jogalkotásnál az erkölcs egyetemes érvényű követelményeitől függetleníthetné magát, illetve mintha jog és erkölcs egymástól különálló világ lenne. Ezzel a feltevéssel szemben közvetlenül a jogászai gyakorlatból vett esetekre tud hivatkozni, midőn a törvény rendelkezésének hiányában a bíró az Íratlan törvényre, a jogérzékre kénytelen hivatkozni. Vájjon az ilyesféle hivatkozás nem hallgatólagos elismerése-e valami normának, mely tételes törvény hiányában is kötelez? S vájjon miért helyez súlyt a bírói gyakorlat a szándékosság megállapítására, ha az erkölcsi mozzanat a bűntény megítélésénél teljesen mellékes körülmény? A természetjogi felfogás a józan közmegegyezéssel szembenállónak s azért tarthatatlannak tekinti a pozitivisták álláspontból önként adódó következtetést, mintha bűntény tisztán a tételes törvénnyel való szembehelyezkedés alapján jönne létre, s a büntető törvény nem a megtörtént büntett következményeképp sújtana le.

A pozitívizmusnak az „élet“-re, a konkrét valóságra hivatkozó álláspontját a természetjogi felfogás ugyaninnen utasítja vissza. Az igazságosság erkölcsi követelményét a társadalmi élet oly alapfeltételének látja, melyen semmiféle teória sem teheti túl magát. S az igazságosság tartalma nem állapítható meg a törvényhozó autonóm akaratával, hanem arra, mint maga felett álló normára kénytelen tekinteni; a törvényhozó nem létrehozója, megteremtője az igazságnak, hanem alkalmazója az igazság konkrét körülményekre vonatkozó követelményének. A természetjogi elmélet szerint a metafizika a jogban sem kerülhető meg: hogy egyáltalában mi az igazság és mi az igazság materiális tartalma, csak az ember és az emberi társadalom lényegtörvényeinek figyelembevételével állapítható meg, e törvényszerűségek adják a tételes törvényhozás normáját. A természetjog-elmélet szerint a jog a létrendben gyökerező igények és kötelességek érvényesítője, nem öncélú tényező, hanem az ember és a társadalom természetével adott cél szolgálója.

A jognak a létrendből fakadó voltát látja igazolva a természetjogi elmélet a jogfejlődés tényében is: az elismerést követelő új jog csak oly elvre való visszavezetéssel igazolható, melynek megsértését az emberi élet rendje, azaz a valóság lényegében megalapozott igazságosság nem viselhetné el. Ebből az is kitűnik, hogy a természetjog nem merev formulák foglalatja, hanem az eleven életet irányítani képes normarendszer, melynek majd egyik, majd másik tagja kerül afolyton változó élet által felvetődő problémákra felelő gondolkodás központjába.

Mindennek figyelembevételével a természetjogi gondolkodás elégtelen igazolási alapnak látja az állami akaratra való hivatkozást. Bizonyos, hogy tételes jog csakis az illetékes hatalom akaratnyilvánításával jön létre. De ha ezen túlmenően további norma keresését indokolatlannak tartjuk, a nyers hatalmi elvnel kell megállapodnunk s vállalnunk kell az ebből folyó következtetéseket. Hogy azonban az állam, mint ilyen, nem végső forrása a jognak, azt a természetjogi nézet az államon kívüli s az államot megelőző jog tényében látja igazolva. Azt ugyanis nyilvánvalóságánál fogva elvitathatlannak tartja, hogy a jog a társadalommal együtt jön létre s mindenütt megvan, ahol emberek érintkezésbe kerülnek egymással.

A természetjogi felfogás szerint, amint a pápai enciklikák is hangsúlyozták, a jog ősi eredete nem az állam hatalmi akarata. A jog eredetileg természetjog, az emberi természettel adott szabály, mely szabályozó hatását a kifejlésre törekvő társadalmi erőknél érvényesítve, a társadalmi élet szüárd alapstruktúráját építi ki. A természetjog tehát átfogja a társadalmi élet egész körét, rejtett forrása a közvetlenül nyilvánuló tételes jognak, illetve a reform sürgetője, ha a tételes jog az ember erkölcsi rendeltetésével nyílt ellentétbe kerül.

Mindaz, ami a társadalmi életre hivatott ember rendeltetésének betöltéséhez elengedhetetlen igényként jelentkezik, természetjogi követelménynek tekintendő. Az embert értelmes egyedi lény voltánál fogva illetik meg a személyiség kialakítását biztosító jogok, aminők az élethez, becsülethez, tulajdonhoz, munkához, kultúrához, erkölcsi tökéletesedéshez való jog. A társadalom tagjainak egymáshoz való jogviszonyát is alapvetően a társa-

dalmi valóság természete szabja meg, mely személyiségtudattal, egyélt felelősséggel és szabadsággal, de egyszersmind a szétéphetetlen, szerves közösségi élet összefüggés révén egymáshoz tartozó tagokból áll. Az egyén tehát nem igényelhet korlátlan cselekvési kört, viszont a társadalom sem emésztheti el a személyiség jogait.

A jognak a valóság lényegi rendjéből való eredeztetésének következménye, hogy a természetjogi elmélet a természet követelményeké^ létrejövő társas közösségek létével, a tételes jogot megelőzően, elvileg adva látja egyszersmind azokat a jogokat, melyek céljuk eléréséhez, rendeltetésük betöltéséhez szükségesek. Így a házasság viszony, a család létrejöttével természetesen létre jönnek a viszony fenntartását, célja teljesítését biztosító jogok is. A törzs, a népközösség, a nemzet, valamely igazolható társadalmi funkciót teljesítő testület sajátos joggal rendelkezik, mely nyilvános jellegű, társadalmi elismerést igénylő jog.

Talán a legjobban mutatkozik a természet jogi és pozitivisták elmélet különbsége az államjog eredetének kérdésénél. A természetjogi elmélet távolról sem tartja az önkény művének az államot, elismeri, hogy a jogrend és a közrend biztosítása a társadalom oly természetű követelménye, melyet kielégítően csak az állam láthat el. Az állam természetjogi létalapját ez az elmélet nem vonja kétségbe. De éppen, mert magának az államnak a létét és funkcióját is a természetjog alapján látja igazolva, azt a nézetet nem teheti magáévá, mintha a jog csak az államban születne meg, vagy mintha az állam jogalkotó hatalma korlátlan lenne. A jogbiztoság megköveteli a tételes jogot, melyre az állami törvényhozás illetékes. Azonban a törvényhozásnak tiszteletben kell tartania az egyén és a társas közösségek jogait, melyek az államjogtól független eredetűek. Ennélfogva a reájuk vonatkozó állami jogszabálynak non lehet célja azok sajátos jogának a megszüntetése, hanem joguk védelme, elismeréshez juttatása, a közjó követelményével való összhangba hozása. Ha a pozitívizmus a természetjogi korlát hangsúlyozásában veszélyeztetve látja az államhatalom tekintélyét, az állami jogrendnek épp e magasabb erkölcsi normára való visszavezetésében látja a természetjogi magyarázat a hatalom legbiztosabb támaszát.

Napjainkban a természetjog! elv egyik legszembeütőbb alkalmazási területe a gazdasági élet. Tudvalevő, hogy ennek folyton változó feltételeihez való igazodás az államjog egyik legnehezebb problémája. Hogy a gazdasági élet, mint a társadalmi élet egyik részlete, természetesen oly követelményeket hoz magával (pl. a bérvizony, a munkajog, az átalakulás tekintetében), melyek a feleket tételes törvény hiányában is kötelezik, különösen a közösségi tudatot ébrentartó „szociális igazságosság“ gondolata mélyítette el. Tagadhatatlan, hogy nem utolsó sorban a pápák szociális körlevelei nyomán a természetjogra eszmélő, köztudatnak döntő része lett a modern szociális törvényhozásban.

Egy másik nagyon időszerű problémaköre a természetjogi gondolkodásnak a nemzetközi érintkezés kérdése. Hogy a nemzetközi érintkezést szabályozó jog nem vezethető le a belső állami jogból, hanem a természetjog egyetemes normáját tételezi fel, melynek az államok egyetemlegesen alá vannak rendelve, világosan látták a reneszánsz-kor skolasztikus jogbölcselei, Vitoria, Suarez, kik még Hugo Grotiust megelőzően, mint az ma már általában elismerésre talál, első úttörői voltak a nemzetközi jognak. A pozitívizmust elvitathatatlanul nehéz helyzetbe hozza a nemzetközi érintkezés jogi érvényességi alapjának a kérdése. Ha az állam a jog kizárólagos forrása, államok közt kötelezettség csak annak

szabad vállalásával, illetve szerződés alapján keletkezhetik. Persze e mellett a magyarázat mellett probléma marad a belső állami jogtól különböző jellegű államközi jog eredete, s a szerződés érvényének az egyéni önkény-nyel szemben való biztosítása. Ez utóbbi nehézség rendszerint az adott szó megtartása, a „pacta sunt servanda“ elvre történő hivatkozással oldatik meg. Azonban ez már egy államok feletti egyetemes norma elismerésével egyértelmű, mely lényegében a természetjoggal azonos. A szerződés-magyarázattal nehezen lehet elfogadhatóvá tenni, hogy az államok egymás közti viszonyában oly alapvető jogok, aminők az önfenn-tartás, a szuverénitás, az egyenjogúság, kölcsönös megegyezéssel jönnek létre s nem az emberi életközösségbe való tagszerű beletartozás természet-jogi ténye alapján vannak adva. Az államok közti kapcsolat megbomlása a világháborúban a nemzetközi jog eredetének, érvényének kérdését égető problémává tette. Természetjogi nézőpontból tartós béke alig remélhető addig, míg a hatalmi elv helyét el nem foglalja a közös, egyetemes emberi értékek megbecsülését megkövetelő természetjogi eszme elismerése.

Külön jelentőséget ad a természetjognak a nemzeti kisebbségi kérdés. Hogy a többségi állam részéről hiányzó tételes jog esetén a nemzeti kisebbségtől a nemzeti lét elemi jogait, aminők a nyelv, a kulturális hagyományok őrzése, el lehetne vitatni, illetve ezeket csak az állami törvényhozás ajándékának lehetne tekinteni, a nemzetiség mivoltának ismerete mellett aligha lehet komolyan állítani. Ha a nemzeti kisebbség „jogait“ követeli, nyilván meglévő, de el nem ismert jogokra hivatkozik. S ez a kisebbségi tudatban oly elevenen élő jogalap nyilván a faji, népi sajátosságoknak mélyen az emberi természetben gyökerező s ezért jogi elismerést követelő volta.

Az erős specializálódás, a részletek felé forduló érdeklődés évtizedei után mai szellemi életünkben a szintézis, a valóság különböző adatainak egészben, átfogó egységben való szemlélésének a vágya jelentkezik. A világnézet alakítására törekvő ember nem elégszik meg a mozaikszerű látással, a valóság egész törvényei, a létfenntartó elvek érdeklik. Ma erősebb, mint korábban az a tudat, hogy az emberi élet egyes körei nem egymástól elszigetelt tartományok, hanem egymáshoz tartozó részei az egységes egésznek.

Ennek az egész-látásnak tulajdonítható, ha ma a jogot az erkölcs átfogóbb, egyetemesebb érvényű világa tagjaként ismerjük fel újra. Ez a felismerés voltaképpen az európai lélek ősi meggyőződéséhez való visszatérés, melyhez az egységre jutás általános vágyával együtt haladó közösségi, szociális érzés alá nem becsülhető indítást adott. A jog korábbi individualisztikus, elsősorban és csaknem kizárólag az egyéni szabadság biztosítására vonatkoztatott értelmezésén ma keresztül a jog társadalmi eredetének és rendeltetésének tudata. Ez a jogtudat megértőbb az egyetemesen kötelező norma eszméje iránt, mint a liberális kor műveltsége. Viszont e lelki magatartás csak úgy találja meg az utat a nyugati szellem kialakította természet jogi eszméhez, ha a társadalmi kívánalmak mellett az egyéniség elidegeníthetetlen jogait is tiszteletben tartja. Kollektívizmus és individualizmus ma válság-szerűen tapasztalt ütközése nem ígér bizalomra jogosító kibontakozást az embert önmagához, örök rendeltetéséhez való hűségre és következetességre intő erkölcsi rend normájának iránymutatása nélkül. Bizonyára ennek önkénytelen megérzése magyarázza, hogy a sokáig feledésbe merült természetjog eszméje szellemi életünk láthatárán ma ismét feltűnt.

MAGYAR TÁRSADALOMNEVELÉS

MAGYAR TÁRSADALOMNEVELÉSBEN, azaz a társadalmi osztályok szellemi kiegészülésének és kiegyenlítődésének munkálásában új, friss lendületű törekvések jelentkeznek. Ezeknek erőközpontját az a meggyőződés alkotja, hogy a magyarság életérdekében a népi rétegeknek és az általuk megőrzött kulturális értékeknek nemzeti művelődésünk kialakításánál éppen olyan döntő szerepet kell juttatni, mint a nyugati kultúrának. A két elem ötvöződésének eredménye lesz az a közműveltség, amelyben egyrészt megvan a magyar szellem és lélek legsajátosabb hordozója, a néphagyományok maradandó része; tehát az, ami nemzeti egyéniségünk legtökéletesebb kifejezője és egyúttal a magyarság legnagyobb ajándéka az egyetemes emberiség számára; de ugyanakkor megvan az európaiság is, más népekkel való összekapcsolódást képességünk és az ebbe a világrészbe való belegyökerezettségünk bizonyítéka.

Ez az egyre erőteljesebbé növekvő áramlat az eddigi magyar művelődéspolitikai egyoldalúságai ellen fellépő reakció. De a visszahatások átlagos természetétől eltérően nem jelentkeznek benne az ellenkező véglet rikító színei; bírálata tárgyilagos, a jövőre vonatkozó elgondolása pedig, amint a fentiekből is látható, minden ízében szintetikus. Szempontjai a legegységesebb értékeket is tekintetbe veszik, és a nemzeti művelődés sorsában az egész magyarság életrajzának visszfényét látja Györfly István, aki ennek az egész irányzatnak elindítója és nagyra növelője volt, s legutolsó és talán legnagyobb jelentőségű munkájában, a „A néphagyomány és nemzeti művelődés“ c. könyvében, ahol a nagy magyar agitátorok, a Bessenyeiek és Széchenyiek romantikus lendületét egyesíti a modern tudós kérésselmentes valóságátalásával, felejtethetetlen és fellebbezhetetlen következetességgel mutat rá a felépítendő szintézis alkotó elemeinek jelentőségére és az egyoldalú művelődéspolitikai végzettségére:

„A nemzetmegtartó hagyományok letéteményese a parasztság, az európai, nemzetközi magas műveltség hordozója pedig az úri osztály. Mindkettőnek szerepe egyformán fontos. A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá. Ha azonban csak európaiságra törekszünk, megszűnünk magyarok lenni. Beolvadunk abba a nagy nyugati nemzetbe, melynek műveltséghatását legkönnyebben elfogadjuk. Ha pedig teljesen kivonjuk magunkat a nyugati műveltség hatása alól, akkor meg művelt és erősebb szomszédaink gázolnak hamarosan keresztül rajtunk s úgy tűnünk el.“

De nemcsak a jövőre fenyeget katasztrófákkal, a mostani állapotok változatlan megmaradása is rövid időn belül beláthatatlanul súlyos veszteségeket okozhat a nemzet egyetemének. A legsúlyosabbnak látszik az a tény, hogy népünk lassan maga is elfordul hagyományaitól és életében a városiasodás, a nyárspolgárisodás nyomul előtérbe. Ez az új életforma pedig nemcsak a magyar népi hagyományok, de a nemzeti élet katasztrófáját is felidézheti. Már is pótolhatatlan értékek tűntek el a népi alkotóerő kincseiből; a jövőre évtizedek pedig tökéletesen befejezhetik ezt a pusztulást. Elengedhetetlenül és halaszthatatlanul szükséges tehát népünk életének minden irányú tudományos vizsgálata, a még élő vagy még kibányászható néphagyományok összegyűjtése s ugyanakkor egy olyan minden rendelkezésre álló erővel végrehajtott népnevelési kísérlet, amely ezeket a hagyományokat a nyugati, illetve, mivel elsősorban parasztságról van szó, az északi nemes értelemben vett polgárosodással, természetes módszerekkel, szerves egységbe hozza.

Ez a munka ma a legnagyobb jóakarattal sem végezhető el, mert megfelelő munkások nem állnak rendelkezésre. Értelmiségünk legnagyobb

része népi vonatkozásokban színvak. A látóképesség betegségének hatása pedig nem lokalizálható az élet egyetlen síkjára, hanem megfertőzi minden mozzanatát. A műveltségben, az életszemléletben, a hagyományokban élesen jelentkező különbségek társadalmi elkülönülést, sőt hasadást is okoznak. Külön világban élő emberek pedig nem tudnak egymáson segíteni még akkor sem, ha minden jószándék megvan is bennük. Mélyen belevág ez a tény a napjainkban egymásután megszülető nagy szociális reformok sorsába is. Ha ezek nem a megreformálandók életéből nőnek ki és nem alkalmazkodnak hozzá minden lényeges mozzanatban, vagy ha a végrehajtó szervek nem tudják azonosítani teljes mértékben magukat az alkotók elgondolásaival és ugyanakkor azokkal, akiknek érdekében ezek az újítások testet öltöttek, csak kudarc vagy legfeljebb töredéksiker lehet az eredmény.

Ahhoz tehát, hogy a szükséges társadalmi, gazdasági és egyéb átrendeződések népünk életében is valósággá váljanak, arra van szükség, hogy minden újítás a népelet alapos és részletes, elméleti és gyakorlati vizsgálata alapján történjék. Vezetésre hivatott értelmiségünk, de általában minden művelt magyar ember nevelésébe bele kell vinni azokat az erőket, amelyek elszakíthatatlan kapcsolatokat, az önazonosítás felkeltésére alkalmas indítékokat teremtenek bennük a népi rétegek irányában, és ezeknek életkörülményeiről, értékállományáról stb. helyes és világos képet rögzítenek meg.

Az ifjúság ösztönösen megérezte az idők követelményeit. A falu felé való tájékozódás megnyilvánulásainak: a falukutató mozgalomnak, a regósutaknak, népfőiskoláknak és népfőiskolái tanfolyamoknak, a telepítési akcióknak stb. mélyén ennek a kettősirányú nevelési folyamatnak kísérletei húzódnak meg. Bármennyi furcsa vonás van is ezekben a kezdeményezésekben, egyrészt a népi étellel való közvetlen ismerkedést, másrészt az értelmiség és a parasztsztyály képviselőinek együttműködését és egymásnak szellemi megajándékozását jelentik. Munkájuk hatása — már a kortárs látása szerint is messze túlterjedt a résztvevők kicsiny körén és még a sokszor nem éppen barátságosan hangolt közvéleményt is beláthatatlanul széles terjedelemben befolyásolta.

Az idő teljessége indította gróf Teleki Pál akkori kultuszminisztert az 1938. esztendő őszén arra, hogy megvesse a „Táj- és Népkutató Központ“ alapját, amely később Györffy István haláláig mint az „Egyetemi Néprajzi Intézet Táj- és Népkutató Csoportja“ működött. A táj- és népkutatók — írja Teleki Pál tervezete alapján Györffy fentemlített munkájában — a különböző egyetemek, főiskolák felsőbb évfolyamú ifjúságából kerülnek ki, hogy a tájban és a nép között kutatva, a maga szövevényességében lássák és ismerjék meg a problémákat és az életet, hogy ne ítéljenek könnyelműen, felületesen és egyoldalúan. Különösen súlyt helyezünk arra, hogy a népeletet ne romantikus szemlélettel nézzék, hanem azt gyakorlatilag is éljék és a saját tapasztalataik alapján ismerjék meg és értékeljék a nemzetfenntartó réteget, a parasztságot.“

Ennek a lassan mozgalommá erősödő munkának mindenekelőtt nevelés a célja. Az önkéntes résztvevők: egyetemi hallgatók és fiatal végzetek indításokban gazdag, teremtő szellemű és életteli közösségeket alkotnak, ahol a neveltekhez korban közelálló szakemberek vezetésével folyik az elméleti előkészítés és előkészülés, főként pedig a helyszíni tanulmányozás — az átélésnek, az átéltek tudósításának és a néppel való életközösségbe kerülésnek eszközeivel. A termékeny alkalmak ráárasztják a munkaközösség tagjaira az élet ellenállhatatlanul formáló erejét, reális társadalomszemléletre tesznek szert, látásuk, gondolkodásuk és értékelésük, a szó legmélyebb értelmében, szociálissá válik, szaktudásuk pedig egyetemes távlatokat kap és megtelnek az odaadó szolgálat lelkületével.

Az előkészítő munka dandárja a szakcsoportok tevékenysége. Ezek elsősorban olyan tárgykörök művelésére alakultak, amelyekkel egyetemi tanszékeink nem foglalkoznak, vagy amelyek oktatása csupán elméleti síkon történik, vagy pedig az illető szaknak olyan népéleti vonatkozásai vannak, amelyek éppen a fent kifejtett szempontok miatt jelentősek, de a tudományos közvélemény ezekre eddig még nem terjesztette ki érdeklődését. Hogy a munkában résztvevők a maguk szakmájának egyetemes vonatkozásait megláthassák és megérezzék a gyakorlati élet összetettségét és dinamizmusát, hetenként szakcsoportközi összejövetelek voltak, ahol a táj- és népkutatás alapvető kérdéseit beszéltük meg szakemberek vezetésével.

A „szakember“ sokszor igazán a mindennapi élet kellős közepéből került a Néprajzi Intézet előadásztaláéhoz. A kubikoskérdéssel két kubikos közreműködésével ismerkedtek meg a hallgatók. A kisgazdaságok vizsgálatáról nemcsak okleveles gazda beszélt, de élénk eszmeváltás folyt különböző vidékekről való kisbirtokosok vezetésével. Az ipari munkásság főkérdéseit egy fizikai munkás is megvilágította stb.

A munkát az évközi kiszállások tették teljesebbé. Amint az egyetemi tanulmányi idő megengedte, a Csoport tagjai hosszabb-rövidebb utak keretében tanulmányozták a magyar népélet jellegzetes mozzanatait. A pesti és pestkörnyéki külvárosokban megismerték a proletámedyedekben eltűnő magyar falut, egy dunántúli egykés magyar faluban a születéskorlátozás szembetűnő jelenségeit, az Ipoly mentén a hagyományörző és a nemrég felszabadult községek életébe nyertek bepillantást, az alföldi homokon szembekerültek a magyar nép gazdasági alkotóerejének mindennél többet mondó realitásaival, a legérzékenyebb és legkevésbé ismert magyar puszta- való járkálás közben pedig egy elsüllyedt világnak itt maradt csodálatosan lenyűgöző élete teremtődött bennük újjá, a most épülő öntözőművek szemlélésénél a jövővonalai rémlettek fel, miközben ott állt előttük a ma, a kunsági tanyavilág, leplezetlenül mutogatva értékeit és sebeit.

Ezeket a módszeresen előkészített és végrehajtott tanulmányutakon tették meg a kezdőtagok az első lépéseket a terepen való mozgás elsajátítására és beidegzésére, a valóság minél teljesebb megragadására, a problémák felfedezésére és megértésére. A haladottabbak önálló egyéni feladatokat is kaptak, egy-egy olyan sajátos élettípust gyakorlat és elméleti tanulmányozását, mint amilyen pl. a kubikos, a dinnyés stb.

A nyári munkát a kiskunhalasi kéthetes kiképző-tábor nyitotta meg. A vidéki tagokkal kiegészített csoportok az első héten bent a városban dolgoztak. Nappal közös kutatómunka folyt, az esti órákban pedig előadásokat hallgattak és a napi munka eredményeit beszélték meg. Ez a Duna-Tisza közének minden kiemelkedő: örvendetes és leverő jellegzetességeit egyaránt a maga testén hordozó város különösen alkalmas terepnek bizonyult a népi élet problematikájába való elmélyedésre, másodsorban pedig egy nagyméretű kun monográfia alapvető munkálatainak megvalósítására.

A másik hetet a legszélsőségesebb változatokban is gazdag halasi tanyavilág csaknem minden pontjára szétszórva töltötték el a résztvevők. Belehelyezkedtek minden vonatkozásban abba az életstílusba, amelyet házigazdáik éltek. A valóságnak ez a közvetlen közelsége mindennél szuggesztívabban és reálisabban láttatta meg az élet sodrába kidobott fiatalemberekkel a magyar parasztság jellemének, munkájának, életének fény- és árnyoldalait; az aktívabb rész pedig egy kissé belekóstolhatott abba a harcba, amely a tanyavilágban a természet és a társadalom által teremtett akadályok és lehetőségek leküzdéséért, illetve kihasználásáért folyik.

A halasi tábor befejezése után négy csoportra oszlott a tanulók serege. Az egyik a megkezdett kiskunsági kutató munkát folytatta — először Halason,

majd Kiskunmajsán, végül Kiskunfélegyházán. Ugyancsak a kun monográfia munkálatait végezte — legalább részben — egy másik csoport — a Nagykunságban. Közben alkalma volt ennek a munkaközösségnek arra is, hogy mélyen belelásson egy most kialakuló kisparaszt-település társadalmulásának első fejezeteibe. A harmadik csoport a lévai járás néhány községében dolgozott. Egyetemes szempontú kutatásuk középpontjában a cseh megszállás hatásai és az ezen a területen olyan végzetesen jelentkező születéskorlátozás kérdése állottak. A negyedik csoport Északnyugat-Dunántúl végeinek helyzetképét igyekezett megismerni. Erejének és idejének nagyrészt az itt élő magyarság és nemzetiségek biológiai, gazdasági, társadalmi, szellemi és lelki energiájának megmérése, továbbá egy most telepített község életviszonyainak és berendezésének vizsgálatára fordította.

A munka módszere változatos volt. Minden csoport azt az elvet tartotta szemelőtt, hogy az élő társadalom kutatása sohasem történhetik sablon szerint. Az egyöntetűségnek a társadalomszemléletben, a munka intenzitásában és a célok azonosságában kell megnyilvánulnia. Az eljárásnak a munkát végzők képességei és hajlamai, főként pedig a kutatott társadalmi egység természete szerint kell idomulnia. Ez a felfogás alkotja azt a mérhetetlen különbséget, amely ezt a munkát minden más hasonló jellegűtől elütővé teszi, elsősorban az oláh társadalomkutatástól, amellyel pedig a távolról nézők olyan szívesen vetették egybe. Természetesen az azonos neveltetésű, egy lélekkel megitatott közösségek munkájában rengeteg közös vonás bukkan fel és így a legtermészetesebb úton önkéntelenül is, minden vonatkozásban a valóságos élet szuggesztíója alapján kialakulóban volt az a magyar társadalomkutató módszer, amely a maga sokszínűségével, ruganyosságával, sajátos nemzeti bélyegeivel, szigorú realizmusával alkalmasnak ígérkezik a magyar társadalmi élet legtöbb részének, jelenségének és folyamatának megragadására és ábrázolására.

Ez az eredmény azonban éppen úgy melléktermék számba ment a főcél, a nevelés mellett, mint a kutatás által kitermelt tudományos anyaggyűjtés és diagnózissorozat. Mivel azonban a tanulmányozott társadalom, vagy tájegység egy-egy magyar életkérdésnek jellegzetes hordozója volt és az egy szellemiséggel telített, de különböző szakszemponthoz egyesítő kutató-csoport által megrajzolt helyzetkép mind az elméleti tudományosság, mind a gyakorlati élet számára értékes adalékokat és indítástokat tartalmaz, az volt a terv, hogy az eredmények javát közkinccsé teszik. Györffy István halála ennek a tervnek megvalósítását is a jövő bizonytalanságába toltta éppen úgy, mint azt az elgondolást, hogy a tanulmányozott falvakat a csoportok ismételten felkeresik, azokat különböző életszakaszokban is megfigyelik és a nyári munkálatok eredményeit kiegészítik.

Hogy ez a formáló erejű munka nem korlátozódhat csupán a fiatal értelmiség egy részére, azt Györffy István is nagyon jól látta. Többször említett könyvében a következő lépésre is határozottan rámutatott: „A jövőben arra kell törekednünk, hogy a táj- és népkutató munkát az ország összes közép- és felsőfokú iskoláira is kiterjesszük, akár az önképzőkör vagy a cserkészlet keretén belül, akár azon kívül.“ E terv végrehajtására a most folyó tanévben három táj- és népkutató tanfolyamot akart szervezni fiatal középiskolai tanárok számára. Ezek közül idáig csak egy valósult meg — ez is már csak az elgondoló halála után, de lehetőleg minden mozzanatában úgy, ahogy ő eltervezte.

Egy hétig kora reggeltől késő estig tartó kemény elméleti és gyakorlati munkában ismerte meg a három főigazgatóság területéről a kultuszminister által berendelt csaknem félszáz gimnáziumi tanár a táj- és népkutatásnak a középiskolai diákság nevelésében használható módszereit, eszközeit

és megvalósítható céljait. A tanfolyammal és az azt követő újszerű pedagógiai munkával a kultuszkormány a nevelés korszerűsítését akarta szolgálni. „Ez pedig azt kívánja, hogy a közép- és középfokú iskolákban a táj- és népkutató munkát a komoly érdeklődésű és erős nemzeti és erkölcsi alapon álló tanulók számára nemcsak meg kell engedni rátermett tanári vezetés mellett, hanem ennek a munkának intézményesen és a legsürgősebben meg kell teremteni minden közép- és középfokú iskolában a lehetőségeit“ — írja a kultuszminisztériumnak a tanfolyamról kiadott tájékoztatója.

A tanfolyam eredményei ma még csak részlegesen láthatók. Annyi bizonyos, hogy a résztvevők jórészenek lelkében gyökeret vert az életszerű nevelésnek ez az új magyar formája, vagy ha már régebben is ott élt a gondolata, kiterelvényesedett és rendszerre érett. A befutó értesítések arról tanúskodnak, hogy már ezen a kurzuson keresztül is sok új szín és alakító erő áradt be a magyar nevelésbe, pedig a Táj- és Népkutató Csoport Györffy István halálával szükségessé váló átszervezésének megakadása a tanfolyam vezetésével megbízottak számára lehetetlenné tette, hogy hivatalosan is rendelkezésükre álljanak buzdítással, tanáccsal, tettekkel a már kiképzett tanároknak.

A munka az elgondolások szerint még tágabb területeket is felölelt volna: be akarta vonni nevelői tevékenységébe mindazokat, akik népünkkel hivatásszerűen foglalkoznak; tehát a leendő jegyzőket, lelkészeket, tanítókat, katonatiszteket, legelsősorban pedig a szociális és népművelési titkárokat. De igényt tartott a jövő magyar értelmiségen kívül a mai faluvezetőkre, sőt az egész magyar intelligenciára is. Ennek szellemi újjászületését, társadalomszemléletének és népismeretének elmélyítését kívánta szolgálni a sajtó, személyes beszélgetések, konferenciák, előadások stb. eszközeivel. Az értelmiség társadalmi nevelése a népi rétegek nevelését is jelenti vagy legalább is annak olyan előkészítését, amelynek magától értetődő, természetes következménye lesz, hogy a nép az új, az igazi, a magyar műveltségnek épűgy birtokosává lesz, mint bármelyik más társadalmi osztály.

A magyar társadalmi megújulás megvalósulására, amennyire ez immanens úton elérhető, ez a mozgalom látszik ma egyik legrealisabb eszköznek.

MÁDY ZOLTÁN

VALLÁSSZABADSÁG ROMÁNIÁBAN

JANUÁRBAN éppen húsz éve múlt annak, hogy Vaida Voevod Sándor, az akkori román miniszterelnök az angol kormány meghívására Londonban látogatást tett. A látogatásra fiatal titkára is elkísérte, öt évvel később, 1925-ben már meg is jelent e látogatás eredményének beszámolója: „Románia diplomáciai működése 1919 novembertől 1920 márciusig“ cím alatt. A könyvet Vaida egykori titkára, Viorel Tilea írta, aki jelenleg a román kormány londoni nagykövete. Megállapításainak egy-némelyike rendkívüli érdeklődésre tarthat számot a jelenlegi körülmények között.

Vaida húsz évvel ezelőtti látogatásának célja bizonyos angol aggodalmak eloszlatása volt. Az angol társadalom egy része ugyanis nem helyezte azt a politikát, melyet az akkor készülő trianoni békeszerződés a magyarsággal és Magyarországgal szemben alkalmazott. Különösen az angol egyházi körök nézték nagy bizalmatlansággal az utódállamok vallásos és

nemzetiségi politikáját. Vaida főképpen ezeket az egyházi köröket akarta megnyugtatni. Tilea elmondja, miképpen keresett összeköttetést a canterbury-i érsekkel, Boume kardinálissal, Copland Bovie-vel, az angol unitárius egyház képviselőjével és másokkal. „Mindannyioknak megmagyarázta és magyarázatait gazdag bizonyító anyaggal támogatta, hogy Romániának nem érdeke elnyomni a különféle vallásfelekezeteket, sőt ellenkezőleg, az új alkotmánytörvényben is garantálni fogja a teljes szabadságot, amelyet az 1866-os alkotmány is elismert már és biztosítottak a gyulafehérvári határozatok.“ Programbeszédet is mutatott az angoloknak, akik meggyőződhettek a beszéd romániai egyházakra vonatkozó részének szabadelvű jellegeről.

Az angol egyházi köröket Vaidának sikerült meggyőznie. Elhitték a román kormány szándékait a nem román egyházakra vonatkozólag. Világos biznysága ennek Copland Bovie cikke, mely a Westminster Gazette 1920 február 4-iki számában jelent meg és a következő megállapítással zárult: „Románia miniszterelnöke, akivel hosszabb ideig volt alkalmam beszélgetni, biztos garanciát adott, hogy az egyházi szabadságjognak angolországi barátainak nem lehet semmi okuk a félelemre, mert a jelenlegi román kormánynak őszinte szándéka, hogy a törvények útján biztosítsa minden állampolgár részére a vallás legteljesebb szabadságát. Azok, akiket az Erdélyből érkező kegyetlenségekről és zaklatásokról szóló hírek mélyen nyugtalanítottak, bizonyára örülnek majd ezeknek az ígéreteknek.“

A „biztos garanciák“ ellenére Románia nem nagyon sietett a vallás legteljesebb szabadságának biztosításával. Igaz, hogy az 1923-ban módosított alkotmány kimondta a lelkiismereti szabadság korlátlanágát. Az 1928-as kultusztörvény pedig hasonlóképpen biztosította a vallásgyakorlat szabadságát. De a törvények betűje és a végrehajtás között óriási különbség van Romániában. Ezt a különbséget 1930 után a kisebbségek évről évre mind jobban érezték. A lelkiismereti szabadság megsértése egyre gyakoribb jelenség lett, különösen 1933 óta, mikor megkezdődött a román egyházakba való erőszakos áttérítés.

Ám 1934-ben Dragomir Silviu külföld számára írott francia nyelvű propagandamunkája mégis azt állította, hogy a román kormány a legtörelmesebb és a legmegértőbb politikát folytatja a kisebbségi egyházakkal szemben. Goldiș egykori kultuszminiszter megállapításait idézve fejt ki, hogy „az új Románia nem azért keletkezett, hogy romboljon, hanem ellenkezőleg azért, hogy mindenkinek több szabadságot és teljes igazságot adjon. A szabadság és igazság eszméje képezi történelmi hivatását.“

Dragomir Silviu eme könyve ugyanabban az évben jelent meg, mikor a székelyföldi állami iskolák legnagyobb részében egyszerű tanfelügyelői rendeletre beszüntették a magyar nyelvű tanítást és amikor valamennyi magyar egyház messze hangzó szavakkal panaszkodott a székelyföldi erőszakos térítések ellen. Ám a következő esztendőben a kisebbségi egyházak helyzete még rosszabb és tűrhetlenebb lett.

Valóban a református és unitárius egyházak belső életét 1934 óta az állami hatóságok egyre jobban megbénították. A templomon kívüli belmissziós összejöveteleket és presbiteri gyűléseket a legtöbb helyen csendőrségi közbelépéssel akadályozták meg. Hiába voltak a tiltakozások és kérelmezések, az erőszakosságok tovább folytak. Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgató Tanácsának 1935—37-ről készített hivatalos jelentésében megdöbbentő eseteket lehet olvasni. Ezt a jelentést a legnagyobb erdélyi magyar egyház kormányzó testületé hivatalosan adta ki a kerületi közgyűlésen való tárgyalás céljából. A felsorolt tények valódiságához tehát semmiféle kétség nem férhet.

A tényekből feltárult a legnagyobb erdélyi magyar egyház kétségbejítő helyzete. A templomi istentiszteleten kívül a szóbanforgó két esztendő alatt semmiféle más egyházi tevékenységet nem lehetett folytatni. „A belmissziói munka csaknem egészen megbénult. Alig akadt egyházköziség, ahol a nőszövetségi, férfiszövetségi stb. munkákat rendszeresen lehetett volna végezni. A hatóságok egymásnak ellentmondó rendelkezésekkel nehezítik meg az egyház belmissziói munkáját.“

A felsorolt esetek legnagyobb része a vallásos estélyek, bibliakörök, női- és férfi-szövetségek összejöveteleinek betiltásáról számol be. Ez néhol egészen különös körülmények között történt. „Köpecen a csendőr-őrmester a presbitérium gyűlését feloszlatta, annak tagjait az őrser kísérte, vallomásukról jegyzőkönyvet vett fel és a megidézetteket sértő kifejezésekkel illette.“ Szárazajtán a községi jegyző a presbiteri gyűléseket csak azzal a kikötéssel engedte meg, ha azokat este 7 óra előtt tartják. Naszód vármegyében a csendőrség a szórványok gondozását és az istentiszteletek tartását is megtiltotta. Az udvarhelymegyei tanfelügyelőség az összes vasárnapi iskolákat bezáratta. Maros vármegyében Kali István backamadarasi lelkészt a csendőr-őrmester szórvány-gondozó munkájában megakadályozta és durva tettelegességgel bántalmazta.

A jelentésben felsorolt esetek másik része még súlyosabb tényekre hívja fel a figyelmet. Haró községben ismeretlen tettesek a református iskola ablakait beverték és a község román lakosai a református vallásukat bántalmazták. Az egyház vezetőségének panaszára Hunyad vármegye főnöksége azt válaszolta, hogy a felmerült apró incidensek személyi jellegűek és nem történt olyasmi, ami a közrendet megzavarta volna. Az iskola ablakait rosszindulatú egyének törték be, de a tetteseket nem sikerült kinyomozni. Hasonló dolog történt Tompaházán és Miriszlón is. Tompaházán 1936 december elsején éjszaka 11 és 12 óra között öt odavalósi román legény behatolt a lelkész udvarára, összetörte a kerítéseket, a lakás tomácáját, a konyhaajtót és az ablakokat. A csendőrség a tetteseket kinyomozta és a nyomozási jegyzőkönyvet az illetékes hatósághoz felterjesztette. Miriszlón az 1936 december 2-i ünnepélyre Nagyenyedre vonultak a csákai lakosok. A menetet Meseşan Aurel görög katolikus lelkész vezette, és ugyancsak a menet élére állott a helybeli csendőr-őrmester, Laurentiu Stancel görög katolikus lelkész kíséretében. A menet tagjai a miriszlói református egyház tagjainak ablakait beverték. A református egyház vezetősége átirta a balázsfalvi görög katolikus érsekséghez, kérve a két pap szerepének tisztázását. Ám az érsekség válaszában a feljelentő jóhiszeműségét vonta kétségbe.

Az Igazgatótanács jelentésében közölt esetek többi részei a lelkiismereti és vallásgyakorlati szabadság súlyos megsértéséről adnak számot. Az állami iskolai tanerők református vallású gyermekeket ortodox és görög katolikus templomokba kényszerítettek. Más helyen akadályozták a gyermekek református templomba való járását. Magyarborzason a református gyermekeket görög katolikus, Vulkánon pedig a görög keleti templomba kényszerítették. A szamosújvári állami fiú- és leánygimnázium református vallású növendékei közül többeket görög katolikus vallásóra látogatására köteleztek. Székelytamásfalván az állami iskola igazgatója református gyermekek konfirmálását akarta megakadályozni. A gyermekeket elzárással és osztályisméltléssel fenyegette meg, ha el mernek menni a templomban tartott konfirmációi előkészítő órákra. A makfalvi állami iskola igazgatója még ennél is tovább ment. Különböző intézkedésekkel és fenyegetésekkel megakadályozta, hogy a vasárnapi istentiszteleten a református gyermekek résztvehessenek. Hasonló eset fordult elő a petrilla-lónyatelepi református egyházköziségben, ahol a gyermekeket szintén akadályozták az istentiszteleten való részvételben.

Az egymást érő sérelmek ügyében az Igazgatótanács állandóan igyekezett jogorvoslást szerezni. De a kultusztvény hiába ígért „egyenlő védelmet“ az egyházaknak, mert e védelemben a kisebbségi egyházak igen ritkán részesültek. A legnagyobb visszaélések és hatósági túlkapások ellen beadott felterjesztésekre a kultuszminisztérium egyszerűen nem válaszolt.

így válasz nélkül maradtak a lelkiismereti és vallásgyakorlati szabadságba ütköző hatósági eljárások, a konfirmáció akadályozása, a templomokban lévő magyar nyelvű bibliai idézetek leverése és magyar gyermekek román vallásórákra való kényszerítése. Az egyház vezetői lankadatlanul folytatták a reménytelen kérelmezést. Az Igazgatótanács a sok egymásnak ellentmondó hatósági rendelkezésre célozva, rámutatott arra, hogy „alig van hatóság, amelyik intézkedései jogot ne tulajdonítana magának egyházi és vallásos kérdésekben. A rendőrség a vallásos összejövetelek megtartására nézve rendszabályokat foganatosít, az állami iskolák igazgatói önkényesen rendezik a tanulók nemzetiségét és vallását, a csendőrség a vallásos nevelés alapelveit fekteti le. Ilyen körülmények között a lelkészek építő munkája és az egyház kormányzása legyőzhetetlen akadályokba ütközik.“

A fenti esetek felett megdöbben erdélyi magyar közvélemény nagy része a kisebbségi egyházakkal szemben folytatott elnyomó politikát a liberális pártban uralkodó magyarelles szellemnek tulajdonította. Valóban Románia kisebbségeivel szemben húsz éven keresztül ez a párt mutatott a legkevesebb megértést. Hírhedt közoktatásügyi minisztere Anghelescu 1933-tól 1937-ig ugyanazt a magyargyűlölő politikát folytatta, mint az első négy éves liberális kormányzás alatt. Az ő szelleme érvényesült a román középiskolai tanároknak 1936-ban Temesváron tartott kongresszusán, hol a román tanárok határozottan követelték a kisebbségi iskolák bezárását és a kizárólagos román nyelvű közoktatást. „Ha a kisebbségek gyermekei Romániában akarnak élni, akkor nevelésüket román tanároknak, román nyelven és román iskolákban kell végezniük.“ Anghelescu és Tatarescu, a liberális párt két vezetője annak idején elindítói és bátorítói voltak az ehhez hasonló kisebbségellenes sovinizta megnyilatkozásoknak.

Ámde a liberális párt az 1937 végén tartott választásokon nem tudta megszerezni a szavazatok viszonylagos többségét. A régóta félretolt nemzeti parasztpárt Maniu vezetése alatt éppen úgy felsorakozott ellene, mint a Zelea Codreanu vasgárdájának félelmetesen növekvő tömegei. Így a választások után a liberális kormány megbukott és Goga került uralomra. A Goga-kormány rövid egy hónapos uralma után az állam már-már a polgárháború felé rohant, mikor II. Károly király feloszlatta az összes politikai pártokat és alkotmánymódosítással Romániának új kormányzati rendszert adott.

Az új rendszer látszólag szakított — az Anschluss és más külpolitikai okok hatása alatt — a liberális kormány addigi kisebbségi politikájával. 1938 nyarán megszervezte a kisebbségi kormány biztosságot és ennek hatáskörét az 1938 augusztus elsején tartott minisztertanácsban meghatározta. E határozatokat a románok rögtön úgy mutatták be a külföldnek, mint a kisebbségek által régen óhajtott ú. n. „kisebbségi státútumot“, mely a legnagyobb megértéssel rendezzi az összes felmerült vitás kérdéseket. A határozatok alapos vizsgálata azonban a tárgyilagos szemlélőt egyszerre meggyőzi arról, hogy azok semmi különös reménykedésre nem jogosíthatták fel a kisebbségeket, A minisztertanács kisebbségekre vonatkozó határozatai mindössze a régi törvények és rendelkezések elveit ismételték meg. Csupán az a rendelkezés látszott újnak, mely a kisebbségi gyermekek nemzetiségének meghatározását a szülőkre bízta. Ezenkívül feltűnést keltett néhány ígéret, köztük például az Erdélyi Múzeum-Egylet vagyoni és közjogi helyzetének húsz éve óta húzódó tisztázása. Ez azonban mind a mai napig nem valósult meg.

A magyar egyházak vezetői mégis reménykedve fogadták a kisebbségi kormánybiztosság felállítását és az augusztusi minisztertanács határozatait. De a tapasztalat csakhamar bebizonyította reménykedésük hiábavalóságát. Az egyházak helyzete csak látszólag változott. A hatóságokkal való érint-

kezés valamivel ugyan könnyebb lett s a román újságok feltűnő uszítása megszűnt. Az illetékes minisztériumok ígéretei csudálatos bőségben követték egymást. A tiltakozó vagy kérelmező küldöttségeket mindig szívesen fogadták s megígérték, hogy „jóakarátúan tanulmányozzák“ a kérdést. Midőn a kisebbségi újságok a szíves fogadtatásról és jóakarátú ígéretekről beszámoltak, ezt a román újságok rögtön felhasználták az új rendszer kisebbségi politikájának dicséretére. Az utolsó két évben a román újságok többet írtak a kisebbségi kérdéstről, mint azelőtt tíz év leforgása alatt. Különösen a külföldet próbálták mindenáron meggyőzni afelől, hogy Romániában a kisebbségeknek paradicsomi dolguk van.

Ámde maguk a kisebbségek ezt nem igen vették észre. A kisebbségi egyházak régi nehézségei egyáltalán nem szűntek meg. A városokban ugyan némi enyhülés volt tapasztalható, de a falvakon és vidékeken minden a régiben maradt. Sőt az országnak új tartományokra való felosztása az igazságkeresést és orvoslást még inkább megnehezítette. A tartományok élén álló királyi helytartók nem egységes szellemben bírálták el a kérdéseket. Nagyobb teret engedtek a helyi hatóságok önkényének. Míg azelőtt az egyházi vezetőségek ugyanazon fórumhoz, a bukaresti minisztériumhoz fordultak, ahol már valamennyire mégis csak ismerték a kisebbségek helyzetét, addig a tartományi helytartók némelyike nem tudta, mit csináljon a felmerült panaszokkal. Ez különösen így volt a háromszéki és brassó-megyei ügyekkel, melyeket egy ó-királyságbeli helytartósághoz utaltak, miután Háromszék és Brassó megyék magyar községeit közigazgatásilag az ó-királyság egyik tartományába osztották be.

Ilyen előzmények után érthető, ha a református és unitárius egyházak 1939-es közgyűlésein ugyancsak a szomorú csalódás hangulata uralkodott. A két év óta elhangzott ígéretekből mindössze a felekezetek elemi iskolai számára kilátásba helyezett államsegély valósult meg. A kongnia emelése ellenben csak ígélet maradt; az egyházi összejövetelek szabadságának biztosítása pedig még mindig nem történt meg. Világosan látszik ez a helyzet Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgató Tanácsának 1937—1939-ről szóló hivatalos jelentéséből, valamint az Unitárius Főtanácsi Gyűlés jegyzőkönyvéből.

A felsorolt visszaélések és erőszakosságok ugyanarról az elnyomó politikáról tesznek tanúbizonyságot, amelynek szomorú megnyilvánulásai annyira felháborították két évvel azelőtt az egyházi gyűlések tagjait. Az új rendszer nagy hangon bejelentett megértő politikája a gyakorlatban alig érvényesült. A súlyos esetek egész sora bizonyítja ezt. Ha néha-néha az egyházi vezetőségeknek sikerült kicsikarni egy-egy kedvező rendelkezést, ezt a helyi hatóságok rendszerint nem vették figyelembe. Hol hadtestparancsnoksági rendeletekre, hol ellenkező értelmű miniszteri rendelkezésre hivatkoztak s a vége mindig az lett, hogy ez egyházi élet elé állított akadályok tovább is megbénították a gyülekezetek közösségi szellemének fejlődését. A jelentésekből kiragadott néhány példa mindennél jobban rávilágít erre a sajátos helyzetre.

Ezek nagy része az egyházi testületek gyűléseinek és vallásos összejöveteleinek betiltására vonatkozik. A minden egyházmegyéből beérkező panaszokat az igazgatótanács lelkiismeretesen továbbította a minisztériumhoz. A református püspök havonként érdeklődött a beadott kérések és felterjesztések sorsáról. A sok memorandum és közbenjárás hatására a belügy-minisztérium végre intézkedett és közölte az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgató Tanácsával, hogy 1938 március 24-én kelt és ugyanez év május 26-án kelt rendeletével a vallásos összejövetelek engedélyezésének kérdését kedvezően intézte el. A vármegyefőnökségek általános utasításokat kaptak a gyűlések szabad engedélyezésére.

A belügyminiszter eme rendeletét az igazgató tanács közölte a marosi, szamosi és bucegi királyi helytartókkal, akik hivatalos válaszukban elismerték, hogy a szóbanforgó rendeletet tudomásul vették. Ezek után az igazgatótanács a rendelet másolatát leközölte a „Református Szemle“ című hivatalos egyházi lapban is a vidéki lelkészek számára.

Alig jelent meg a belügyminiszteri rendelet, az esperesek és lelkészek újabb sérelmekről tettek jelentést. A kökösi lelkész jelentette, hogy a belmissziói munka beindítása előtt a helyi közigazgatási hatóságoknak és a csendőrségnek bejelentette a gyűlések és összejövetelek tartására vonatkozó belügyminiszteri rendeletet. A munkát két hétig zavartalanul végezte. Ám ekkor az uzoni csendőrség közbelépett és a folytatást betiltotta azzal az indokolással, hogy a gyűlések megtartására csak a hadtestparancsnokság adhat engedélyt. Az akkor megtartott gyűlésről kihágási jegyzőkönyvet vett föl és azt felküldte a hadbíróshoz.

Győrke János, a bekecsalji egyházmegye esperese még szomorúbb tapasztalatot tett. Biztosítani akarván a belmissziói munka zavartalan-ságát, a belügyminisztérium szóbanforgó rendeletére hivatkozva engedélyt kért Maros- és Udvarhely megye prefektusaitól az egész egyházmegye területén folytatandó munkára. Kérésére a marosi prefektúra egyáltalán nem, az udvarhelymegyei vezetőség pedig az V. hadtestparancsnokság egyik rendelete alapján elutasítólág válaszolt.

A görgényi egyházmegye esperest hivatala arról tett jelentést, hogy a hatóságok a belügyminiszteri rendeletet csak a presbiteri gyűlésekre és a Te Deumokra vonatkoztatják.

Ezekre az esetekre való hivatkozással az Igazgatótanács felterjesztésben kérte a marosi tartományfőnökséget, hogy szerezzen érvényt a gyűlések és összejövetelek tartására vonatkozó belügyminiszteri rendeletnek. Am ennek a kérésnek sem volt semmi eredménye. A súlyos esetek egyre szaporodtak. A bethlenszentmiklósi csendőrpáncsnok az egyházközség képviselőjét — aki a presbiteri gyűlés megtartását bejelentő hivatalos értesítést kézbesítette — durva szavakkal kiutasította és a gyűlés megtartásának bejelentését nem vette tudomásul. A mezősámsondi körjegyző prefektusi rendeletre hivatkozva minden belmissziós összejövetelt betiltott. A tartományfőnökség a bejelentésre küldött válaszában közölte, hogy körrendeletben utasította a megyefőnökségeket a belügyminiszter idevonatkozó rendeletének megtartására. Hogy ez mennyit érhetett, arra vonatkozólag jellemző a marosi egyházmegye esperesének felterjesztése, mely szerint Maros vármegyében a gyűlések és összejövetelek tartására vonatkozó belügyminiszteri rendeletet senki sem tartja meg. Az Igazgatótanács jelentette az esetet a marosi tartományfőnökségnek, de ez leiratában kitérő választ adott.

Hasonló volt a helyzet Udvarhely megyében is. Az udvarhelymegyei esperest hivatal jelentette, hogy az etédi csendőrőrmester az V. hadtest parancsnokságának rendeletére hivatkozva a vallásos összejöveteleket betiltotta. Hasonló esetet jelentett a raátisfaívi és kigalambfalvi lelkész is. Az etédi lelkész a csendőrség utasítása szerint a vármegye főnökségtől kért engedélyt gyűlések és összejövetelek tartására, de a prefektúra a kért engedélyt nem adta meg. Az Igazgatótanács közbelépésére a tartományfőnökség utasította a prefektúrát az általa kiadott körrendelet betartására. Erre az Igazgatótanács kérte a tartományfőnökséget, küldje meg a gyűlések és összejövetelek tartására vonatkozó belügyminiszteri rendelet másolatát. Am a tartományfőnökség a rendelet másolatának kiadását megtagadta.

Végül az egyházi vezetőségnek sikerült megszereznie a Maros tartomány sokat emlegetett körrendeletét és a vallás- és művészetügyi minisztériumnak vallásos összejövetelek engedélyezésére vonatkozó hasonló tárgyú rendelkezését. Maros tartomány helytartósága 1938 december 29-én kelt rendeletében utasította Udvarhely megye prefektúráját, hogy a jövőben alkalmazkodjék a belügyminisztérium által kiadott rendelkezésekhez. Ezek szerint az egyházi gyűlések és vallásos összejövetelek előzetes engedély nélkül is szabadon megtarthatók. Csupán az összejövetelek idejét kell tudomásulvétel céljából előzetesen a rendőri közegek tudomására hozni.

A vallás- és művészetügyi minisztérium leiratában a püspökség tudomására hozta a kérdésben tett intézkedéseit. A belügyminisztérium

pedig felhívta a csendőrség vezérfelügyelőségét, valamint a rendőrség vezérigazgatóságát, hogy intézkedjenek az előző belügyminiszteri rendelet megtartására vonatkozólag. A felekezeti összejöveteleket előzetes cenzúrának és engedélyezésnek ne vessék alá, hanem elégedjenek meg azok előzetes bejelentésével. Hasonlóképpen 1938 november 15-én kelt átiratával megkereste a nemzetvédelmi minisztériumot is, hogy az illetékes katonai szerveknek ugyanilyen értelmű utasításokat adjanak.

A két rendelet kiadásáról szóló igazgatótanácsi jelentés ezzel a megállapítással fejeződik be: „A panaszoknak nincsen vége. A gyűlések és összejövetelek megtartása ma is korlátozásokat szenved. A presbiteri gyűléseken megjelenő csendőrök kifogásokat emelnek a tárgysorozat ellen, mert az szerintük nem vallásos jellegű.“

Ugyancsak már 1936 óta megkezdődött a hatósági fellépés a Szászvárosi Református Árvaház céljaira való gyűjtés ellen. Az Erdélyi Református Egyházkerület Szászvároson ref. árvaházat tart fenn, ahol körülbelül 80 árvát nevelnek. Az árvaház fenntartását több ezer, úgynevezett árvaházi perse' :n összegyűjtött összeg fedezte.

a román hatóságok nem nézhették nyugodtan ezt az őskeresztyénségre emlékeztető szeretetközösségi adakozást. Csakhamar eltiltották az árvaházi perselyek kihelyezését és használatát. Azóta a tilalom mai napig fennáll s az egyház vezetőségének új lehetőségeket kellett kitalálnia a gyűlekezetek árvaházi adományainak biztosítására.

Az Igazgatótanács jelentése szerint a hatóságok más esetekben is megakadályozták a gyűjtést. Így például a marosbogáti lelkész jelentése szerint a józseffalvi tűzkárosultak részére gyűjtött 1505 lejnyi összeget a csendőrség a gyűjtőivel együtt elkobozta. A királyi tartományfőnökség a csendőrség eljárását helyeselte, mert szerinte engedély nélküli gyűjtésekről volt szó, így tehát a csendőrség törvényesen járt el. Hasonló eset történt Gerayszegen és Illyefalván. A geryeszegi őrmester 1939 húsvétijában a húsvéti legátusnak megtiltotta a hívek meglátogatását és a gyűjtés elfogadását, mivel nincs gyűjtési engedélye. Ugyanígy cselekedett az illyefalvi csendőrőrmester is az egyházközség pünkösdi legátusával. Az igazgatótanács kultuszminiszteri rendeletre hivatkozva kérte a lefoglalt összeg visszatérítését, miután a kultuszminiszter vonatkozó rendeletében nem emelt kifogást a múltban szokásos legációk intézménye ellen.

A lelkiismereti szabadságot 1937—39-ben is éppen olyan gyakran tiporták el, mint azelőtt. Felvincen a konfirmációs oktatás elé gördítettek akadályokat. Mezősámsondon az állami iskolai tanító a református vallású katonai előképzős ifjakat a görög katolikus templomba kényszerítette. Középján, Baróton, Olaszteleken, Bibarcfalván és Szederjesen váltakozva a görög keleti és görög katolikus templomokba vitték őket, hitükkel ellenkező szertartások elvégzésére kényszerítve. Geryeszegen a templomi istentiszteleteket sajtáságos módon próbálták megakadályozni. A templom főbejárata elé a község orvosi lakást és rendelőt építtetett; a hozzátartozó gépkocsiszint pedig istállóvá alakította át. Magyarbikalon az állami iskola magyarnyelvű tanulóinak megtiltották az anyanyelvükön való imádkozást. Székelykövesden az állami tanító büntetéssel ijesztette el a gyerekeket a vasárnapi iskola látogatásától. Erdőszentgyörgyön és Uzdiszentpéteren a csendőrség a konfirmációs oktatást betiltotta. A kispujoni állami iskola tanítója a református tanulókat nemzeti ünnepeken a görög katolikus templomba parancsolta és a mise egyes részeit református tanulókkal énekelte. A küllői egyházmegyében a katonai előképzés parancsnokai a református ifjakat idegen kultuszcselekmények elvégzésére kényszerítették. A tartományfőnökség e panaszra adott válaszában azt állította, hogy a megéjtett vizsgálat szerint a református ifjak „önként“ vállalták ezeket. Varsói-am a katonaság a lelkészi irodát kórháznak foglalta le; a levéltári szekrényt

feltörte s az irodai berendezést, anyakönyveket, számadásokat és ügyiratokat kidobálta.

A legsúlyosabb erőszakosságok Erdővidéken, Benedek Elek hazájában történtek. Ott, ahol egykor a nagy mesemondó a székely hegyek és fenyvesek zamatos meséit írta, a csendőrök a legnagyobb elnyomással feküdtek rá a magyar egyházak minden megnyilvánulására. Ennek a különlegesen durva elnyomásnak meg van a maga magyarázata Cionca Macedón oklándi főszolgabíró személyében. Ez a hivatalos személy évtizedek óta a középkori eljárásokat is megszegyenítő kínzással próbálta diadalra vinni járásában a székelyek elrománosítását. A Székelyföldön megkezdett erőszakos térítések legmegdöbbentőbb esetei az ő járásában fordultak elő. Így érthető, ha az Igazgatótanács jelentésének legsúlyosabb részei éppen azokra az esetekre vonatkoznak, amelyek a Cionca szolgabíróságához tartozó egyházközségekben fordultak elő. Az még a szelídebb esetek közé tartozik, amikor a szederjesi és bibarcfalvi presbiteri gyűléseket az őrsparancsnokok egyszerűen eltiltották. Az esperes jelentése szerint a gyűléstartási engedélyek megtagadása miatt olyan nehézségek merültek fel, amelyek teljesen lehetetlenné tették az egyházi adminisztrációt.

Az Igazgatótanács e jelentésekre felterjesztést intézett a marosi helytartószákhoz. Erre Cionca főbíró, akít a marosi tartomány főnöksége a panasz megvizsgálásával megbízott, az erdőfülei, bardoci, kisbaconi, magyarhermányi és bibarcfalvi lelkészekkel nyilatkozatot íratott alá, mely szerint a hatóságok a keresztelest, esketést és temetést nem akadályozták meg. Az Igazgatótanács hiába hivatkozott arra, hogy a főszolgabíró újabb erőszakosságait törvényesíteni akarva a szóbanforgó nyilatkozattal a vallásos összefüggések ügyét mellékvágányra igyekszik terelni. Hivatkozása mitsem használt; az erdővidéki harc vonalon semmi változás nem történt.

Ezt bizonyítja az erdővidéki egyházmegye esperesi hivatalának 826/1938. számú jelentése. Ebből kiderül, hogy a már ismertett és az összes tartományfőnökségek által tudomásul vett belügyminiszteri és vallásügyi rendeletek semmit sem használtak. Az Udvarhely megyéhez tartozó egyházközségekben a hatóságok az egyházi gyűlések és vallásos összefüggések tartását tovább is akadályozták. A csendőrség vallásos összefüggéseknek tekintette a keresztelest, esketést és temetést és előzetes bejelentésüket követelte. A tulajdonképpeni vallásos összefüggésekre vonatkozólag pedig Cionca főszolgabíró kijelentette, hogy a belügyminiszteri rendelet véleménye szerint nem vonatkozik a református gyülekezetekre.

A felsorolt eseteknél még súlyosabb volt az, mely az erdővidéki egyházmegye esperesi hivatalának jelentéséből állapítható meg. Eszerint a pünkösdi ünnep első- és másodnapján, Kisbacon község lakosait közmunka elvégzésére, Magyarhermány és Bibarcfalva híveit pedig ünnep harmadnapján útkavicsózásra parancsolták ki. A Református Egyházkerület Igazgató Tanácsa továbbította a panaszt a vallás- és belügyminisztériumba. A vizsgálat megejtésére a marosi tartományfőnökség megint csak az érdekelt helyi hatóságokat hívta fel. Ez le is zajlott, de nagyon különös körülmények között. Eredménye az volt, hogy a tartományfőnökség állítása szerint a lelkészek panaszai alaptalanok, mert a hívek „önként” vállalták a közmunka elvégzését. Mikor e válasz az érdekelt egyházmegye tudomására jutott, az egyházmegyei tanács jegyzőkönyvi határozatában újból kérte az Igazgatótanácsot egy ismételt vizsgálat kieszakozására. A tartományfőnökség az új vizsgálatot is az előbbihez hasonló módon rendelte el. Ennek időpontját 1939 január 12-ére tűzték ki és azt a lelkészek és esperes távollétében tartották meg. Ez utóbbiak csak január 11-én késő este kapták meg a vizsgálatra való idézést és így lehetetlenség volt azon megjelenniük. Mindezek után tökéletesen megérthető, ha a tartományfőnökség az érdekelt Cionca Macedón jelentése alapján átiratában megismételte előbbi kijelentését, mely szerint az újabb vizsgálat is megállapította, hogy a hívek önként vállalták a közmunkát. Erre az Igazgatótanács megküldte a marosi tartományfőnökségnek a lakosok által aláírt eredeti nyilatkozatokat, melyekből kitűnt, hogy őket kényszerítették a pünkösdi ünnepen a községi közmunkák elvégzésére. Am a tartományfőnökség most is Cionca főszolgabíró mellé állott, kijelentve, hogy korábbi megállapításait teljes egészükben fentartja, a feljelentést alaptalannak tekinti és a levelezést idő veszteségnek minősíti.

Ugyancsak előfordult a református egyházközségekben oly gyakori névelemzés és lelkiismereti szabadság eltiprása is. Csókfalván történt a legkülönösebb eset. Ebben a faluban 5 római katolikus gyermek kivételével az összes többi gyermekek unitárius és református vallásúak. A felekezeti iskola bezárása után csak állami iskola működik. Ez az unitárius egyház tulajdonát képező iskolaépületben van elhelyezve. A tanítók közül kettő román görög keleti, egy pedig unitárius. A két román tanító saját tantermében egy-egy görög keleti oltárt állított fel s az unitárius és református gyermekeket naponként ez oltár előtt imádkoztatta.

Áttekintve ezeket a hivatalos és kétségbe nem vonható adatokat, eszünkbe jut a román alkotmány és kultusztörvény néhány rendelkezése. „A lelkiismereti szabadság korlátlan... Senki sem kényszeríthető, hogy más kultusz istentiszteletén részt vegyen. A felekezetek és intézmények fenntartásához szükséges költségekre a felekezetek híveikre adót vehetnek ki és ez adók az állami közegek által is behajthatók ... Az állam valamennyi felekezetnek egyformán biztosítja a szabadságot és támogatást.“ Ezek olvasása után megérthetjük, ha az erdélyi magyarok sokszor kétségbeesve sóhajtanak fel: Vájjon mikor lesz ezekből az elvekből valóság? Vájjon mikor lehet számítani arra, hogy az alkotmányban és kultusztörvényben biztosított jogokat igazán és megszorítás nélkül élvezhetjük?

KACSÓ PÉTER

A KÖZÉPEURÓPAI KÉRDÉS ÉS A BÉKESZERZŐDÉSEK

A VILÁGHÁBORÚ ÓTA lefolyt két évtized folyamán a történetkutatók és tudósok, a politikusok és államférfiak egész raja hatalmas munkát végzett, hogy a háború okait és a békekötések egyes intézkedéseinek rugóit felderítse. Könyveik ma már egész könyvtárat töltenek meg, hiszen ma mindinkább szaporodik azok száma, akik könnyebben határozzák el magukat az írásra, mint az olvasásra. Aki azzal a szándékkal fog hozzá e kérdések tanulmányozásához, hogy félig-meddig világos képet szerezzen róluk magának, annak óriási anyagon kell magát keresztülragnia. Nem biztos, hogy ha ezt meg is tette, az az érzése lesz, hogy most már tisztában van mindennel, amivel tisztába jönni akart. Minél több forrásból merítjük a háború okaira és a békekötések létrejöttének körülményeire vonatkozó tudásunkat, annál kaotikusabb lesz az eseményekről alkotott képünk. Anatole France mondja egy helyen, hogy a világtörténetben csak azokat az eseményeket látjuk egyöntetű világításban, amelyekről csak egyetlen forrásból van tudomásunk. A világháborúval és a békeszerződésekkel kapcsolatos dolgokról azonban sokezer feljegyzésből szerezhetünk értesülést és ezek hemzsegnék az olyan részletektől, amelyekre vonatkozólag teljesen ellentétes állításokkal és nézetekkel találkozunk. Ma talán még nem is rendelkezünk a kellő perspektívával ahhoz, hogy ezeket az eseményeket sine ira et studio vegyük bonckés alá. Hiszen a sebek, amiket ütöttek, még sajognak és emberi dolog, ha mindenki nagyobb-nak érzi saját fájdalmait, mint mások bajait és ezért némileg eltorzítva látja és értékeli az eseményeket. Ehhez járul, hogy a világháború körüli események megítélésére rendelkezésünkre álló munkák és feljegyzések nemcsak ellentmondásokkal vannak tele, de nagyrészen magukban véve is kétes értékűek. Mondhatnák, hogy minél döntőbb szerepet játszott valaki az

akkori eseményekben és minél közvetlenebb és teljesebb tudása van róluk, annál kevésbé lehet állításait gondos ellenőrzés nélkül készpénznek venni, hiszen azok, akik emlékiratokat írtak, ezt többnyire saját álláspontjuk igazolásának érdekében tették. De azért mégsem kétes, hogy minél több forrásból és minél többféle világításban értesülünk az eseményekről, annál inkább leszünk képesek, ha nem is arra, hogy a dolgokat a maguk elvont tisztaságában lássuk, de legalább is arra, hogy tévedésektől és elfogultságoktól távol tartsuk magunkat.

Egy magyar történetíró, Horváth Jenő, nagy fáradtsággal összegyűjtötte és áttekinthetően feldolgozta a világháború előzményeiről és a békeszerződések létrejöttének körülményeiről megjelent anyagot, amennyiben ez fényt derít Magyarország állásfoglalásának vagy a békeszerződésekben igazságtalanul elszenvedett sorsának okaira.¹ Munkájának első vastag kötetében Magyarország még mint a nemzetközi politika alanya szerepel, mert az itt közzétett anyag olyan korra vonatkozik, amikor Magyarország még mint osztrák-magyar nagyhatalomnak Ausztriával egyenjogú része vethette szavát a serpenyőbe Európa sorsának irányításában. A második hasonlóan vastag kötetben tárgyalt időszakban Magyarország a nemzetközi politikának már csak objektumaként szerepel. Sorsát idegen tényezők döntötték el, jóformán anélkül, hogy az országot csak meghallgatásra is érdemesítették volna. A szerző figyelmét nem kerülte el egyetlen fontos munka sem, amely a könyveiben tárgyalt kérdés szempontjából figyelmet érdemi. A munkájában felhasznált irodalom felsorolása egymagában hatvanhét oldalra terjed és ezernél jóval több munka az, amelyet odaadó szorgalommal feldolgozott és magyarázatokkal kísér. Aki valamely e kérdéshalmazra vonatkozó tárgyról tájékozást keres, azt Horváth Jenő munkája felmenti attól a fáradtságtól, hogy egy egész könyvtárt kelljen végigböngésznie. Aki pedig az események egyik-másik részletében még alaposabban akarna elmerülni, az a könyvben majdnem teljesen megtalálja azoknak a forrásoknak megjelölését, amelyekhez fordulnia kell. A tisztánlátás lehetőségét fokozza, hogy a különböző források egymás mellé állítása folytán az egyes kérdések úgyszólván contradictorius alakban vonulnak fel előttünk. A magyar olvasó számára a könyvnek nem egy fejezete valóban izgató olvasmány. De még azok is, akik ezekkel a kérdésekkel sokat foglalkoztak, akárhányszor találnak bennük meglepő új adatokat egyik vagy másik problémával kapcsolatban.

A sok érdekes kérdés sorában, amelyet a Horváth Jenő munkájában felhalmozott adatok és nyilatkozatok segítségével alaposabban ismerhetünk meg, alig van érdekesebb annak felderítésénél, hogy mi volt az, ami a nyugati hatalmakat a békekötésekben a régi Osztrák-Magyar Monarchia szét-darabolására bírta, anélkül hogy helyébe valami új életképes rendet tudott volna teremteni annak a feladatnak elvállalására, amelyet hosszú időn át a monarchia teljesített. A francia és angol államférfiak a háború előtt, sőt sokan még a háború befejezésének időpontjában is, tisztán látták Ausztria-Magyarország nagy fontosságát az európai hatalmi egyensúly fenntartása szempontjából. Deschanel volt francia köztársasági elnök már egy évtizeddel a világháború kitörése előtt azt mondta, hogy az a gondolat, mi történik, ha egyszer az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlanék, álmatlan éjszakákat okoz neki. Hogy a nyugati hatalmak vezető államférfiúi végül mégis a monarchia felosztására határozták el magukat, arra csak egy magyarázatot találhatunk: nyilván sikerült őket meggyőzni annak lehetőség-

¹ Horváth Jenő: A magyar kérdés a XX. században I. kötet: Felelősség a világháborúért és a békeszerződésért, II. kötet: A trianoni békeszerződés megalkotása és a revízió útja. Kiadta a Magyar Tudományos Akadémia 1939.

géről, hogy a Monarchia helyébe nemcsak egyenértékű, de jobb alakulatot lehet létesíteni, amely tökéletesebben tudja betölteni azt a szerepet, amelyet mindaddig Ausztria-Magyarország játszott és amely abban foglalható össze, hogy Ausztria-Magyarország a nemzetiségi tekintetben erősen szétforgácsolt Középeurópában békés viszonyokat tartott fenn és lehetetlenné tett közöttük minden olyan súrlódást, amely nemzetközi konfliktus alakját ölthette magára. Ma már kétségtelen bizonyossággal megállapítható, hogy ez a remény tévedéseken alapult. Az a kijózanodás és keserű megbánás, amely ma Ausztria-Magyarország feldarabolása miatt a nyugati államok politikai köreiben mutatkozik, legjobban bizonyítja, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia, bár a háború előtt mind tökéletlenebbül tudott eleget tenni európai hivatásának, ennek mégis sokkal jobban felelt meg, mint az az új rend, amelyet a békeszerződések léptettek helyébe, amikor európai szempontból tekintve, másodrendű érdekek kielégítésének kedvéért feláldozták azokat az elsőrangú fontosságú nagy érdekeket, amelyek a monarchia fenntartását kívánták volna meg. Nem tagadható, hogy a Monarchia a jelen század elején már nem volt képes európai hivatásának oly erővel megfelelni, mint néhány évtizeddel előbb. Valószínűleg tehát valóban voltak szervezetében olyan hibák, amelyek régebben nem voltak észlelhetők. De az sem tagadható, hogy a monarchia felosztása után keletkezett új közép-európai rend még inkább el volt hibázva, mert hiszen még sokkal rövidebb idő alatt, sőt alapjában véve elejétől kezdve tarthatatlannak bizonyult. A régi és az új rend hibáinak felderítése ma is hasznos munka. Hiszen bármely fél győzelmével is végződik a most folyó nagy hatalmi mérkőzés, Középeurópa újrendezésének kérdése újból felmerülhet és ez a probléma kielégítő megoldást csakis akkor találhat, ha abban elkerülhető lesz mindaz, ami akár a régi, akár az új rendben elhibázottnak és helytelennek bizonyult.

A régi Ausztria-Magyarországnak történeti hivatása az volt, hogy a Középeurópában elhelyezkedő, különböző népcsaládokhoz tartozó nemzetek közötti súrlódásokat kivonja azoknak a kérdéseknek köréből, amelyek a nemzetközi életet nyugtalaníthatták és csak az erők összefogásával olyan helyzetet teremtsen, amelyben ezek a népek — *viribus unitis* — megállhatják helyüket egyes külső nagyhatalmak esetleges terjeszkedési törekvéseivel szemben. A legutolsó valóban korszakalkotó lépés ebben az irányban az 1867. évi kiegyezés és az ezen alapuló dualisztikus szervezet megalkotása volt. Ausztriának és Magyarországnak közös védelemre való összefogása az 1867. évi kiegyezésben új alakot nyert és ettől kezdve a két állam népeinek együttes akaratával megalkotott és a 19. században uralkodó politikai eszmék alapján létesített intézményekre volt alapítva. E rendezés előfeltétele az volt, hogy úgy Ausztria, mint Magyarország belső egysége feltétlenül fennmaradjon. Ez a kiegyezést követő korban attól függött, hogy az osztrák németiség képes-e fenntartani a maga vezetőszeropét Ausztriában és hogy a magyarság vezetőszeropé Magyarországon nem dől-e meg? Amilyen mértékben Ausztriában a németiségnek, Magyarországon a magyarságnak ez a vezetőszeropé elhalványult volna, a dualisztikus alkotmány sem tudta volna többé azt a hivatást, amelyet az 1867. évi kiegyezés megteremtői neki szántak, úgy teljesíteni, mint azelőtt.

Ausztriában a németiség vezérszeropé már a 19. század utolsó évtizedeiben megszűnt. A németiség ebben a korban már nem volt elég erős arra, hogy a maga akaratát valamennyi Ausztriában élő népre feltétlenül rákényszerítse, bár még mindig elég erős volt Ausztria alkotmányos élete e változott helyzetben kívánatos átszervezésének megakadályozására. Az a tragikus helyzet állt elő, hogy Ausztriában a német hegemoniát már nem

lehetett észszerűen fenntartani, de nem is lehetett elejteni, mert ez esetben az osztrák németiség a maga nagy többségében a Németbirodalom felé húzott volna. Magyarországon a magyarság egészen a világháború végéig megtartotta ugyan a maga vezetőszeropét az állam sorsának intézésében, de a délszláv törekvések, a román irredenta és a nemzetiségi mozgalmak fellángolása itt is új alkotmányos problémákat vetett felszínre. Ezek megoldást követeltek, de végleges és gyökeres rendezésre a magyarság akkori vezetői képtelennek bizonyultak. Ám a magyarság hegemoniája itt nem is forgott még komoly veszélyben. Hogy az egy félszázaddal azelőtt megalkotott dualisztikus szervezet a változott viszonyok mellett immár szűknek bizonyult, azt egyesek úgy Ausztriában, mint Magyarországon világosan látták. Horváth Jenő közöl a közös minisztertanács egyik üléséről egy jegyzőkönyvet, amelyből kitűnik, hogy többek között a Tisza Istvánhoz közelálló és igen éles judíciummal rendelkező Teleszky János is teljesen átértette a dualizmus merev fenntartásának nehézségeit. Ám magyar szempontból nem lehetett hozzányúlni a dualizmushoz. Az érintetlen fenntartás szükségességéről való tudat Magyarországon még mélyebben gyökeredzett, mint Ausztriában. Magyar szempontból a dualizmusnak legfőbb előnye az volt, hogy ezen az alapon Magyarország egyenjogú tagja volt két állam szövetségének s ez a két állam éppen az egyesülésénél fogva nagyhatalmat alkotott. Minden eltérés ettől a dualisztikus konstrukciótól, amely esetleg nem két, de több nép akaratának összehangolását tette volna szükségessé, megnehezítette volna Magyarország saját érdekeinek megvédését, mert míg a dualisztikus konstrukciónál az Ausztriával paritásos jogokkal bíró Magyarország meghiúsíthatott minden elhatározást, amelyet a maga érdekei szempontjából sérelmesnek tartott, abban az esetben, ha a dualizmust valami dualisztikus vagy federalisztikus konstrukció váltotta volna fel, állandóan számolnia kellett volna azzal, hogy saját érdekei esetleg háttérbe kerülnek a szövetség többi tagjainak együttes akaratával szemben. Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy valóban minden ilyen konstrukció a dualizmusnál sokkal jobban szorította volna meg Magyarország függetlenségét és önállóságát. Ezért a dualizmus korának magyar államférfiai id. gróf Andrassy Gyulától kezdve egészen gróf Tisza Istvánig állandóan szembe helyezkedtek minden olyan törekvéssel, amely a dualisztikus alkotmányt dualisztikus vagy federalisztikus alapon akarta megváltoztatni. Szembe helyezkedtek azokkal még akkor is, ha ezek az eszmék olyan előkelő helyről indultak ki, mint ama férfi részéről, akiről emberi számítás szerint feltételezhető volt, hogy Ferenc József halála után a monarchia vezetése az ő kezébe fog kerülni. Ez a merev ragaszkodás a dualizmus alapelveéhez az ehhez fűződő nagy magyar érdekekre való tekintettel érthető volt. De sajnos, lehetetlenné tette a konstruktív megoldásokat és a monarchia szervezetének a változott viszonyokhoz való hozzáidomítását. Ez mutatkozott a Hohenwart-féle osztrák alkotmányreformnak gróf Andrassy Gyula által történt meghiúsításánál és ez idézte fel azt az éles ellenszenvet, amelyet a magyar politikusok mindig a Monarchia iránt feltétlen hűséggel viseltető dualizmusra törekvő horvát jogpárttal szemben éreztek és amely odáig ment, hogy vele szemben előnyben részesítették az irredenta ábrándokkal telített szerbbarát elemeket. Voltak a magyar államférfiak között olyanok, akik koronkint belátták, hogy a dualisztikus konstrukció esetleges megváltoztatása elkerülhetetlenné válhatik. Ezek közé tartozott különösen ifj. gróf Andrassy Gyula, aki a világháború idejében, amikor az Oroszországtól elszakadt lengyel területnek a monarchiához való csatolásáról volt szó, bátran hangoztatta azt a nézetét, hogy a Galiciával egyesített lengyel területnek a monarchiába való bevonása nem történhetik meg a dualisztikus államszervezet módosulása

nélkül, amelyhez gróf Tisza István ebben a vonatkozásban is szívósan ragaszkodott. De egészen Károly király októberi manifesztumáig semmi sem történt a monarchia belső szervezetének megváltoztatására. Ez a lépés pedig elkésve jött. Elejétől kezdve világos volt, hogy Ausztria, még ha a világháború másként végződött volna is, alig lett volna sokáig képes a német hegemonia megóvására, még akkor is, ha a német hegemonia bukása Ausztria felbomlásával járt volna. Magyarországon, ahol a bomlás kevésbé haladt előre, a háború más befejeződése esetében kétségkívül lehetséges lett volna a régi állapotoknak még egy ideig — talán hosszú ideig — való fenntartása. De azt a hatalmas, földrengésszerű mozgalmat, amelyet a háború jelentett és amelynek következménye egyfelől a nemzetiségi törekvések alátámasztása és másfelől a magyar kormányzat megbénulása alakjában jelentkezett, Magyarország sem bírta ki. A repedésekből, amelyek szervezetén mutatkoztak, szakadékok lettek s a békekonferencia megpecsételte és befejezte a háború elvesztésével kezdődő széthullást.

A dualizmus elgondolása, hogy egy német hegemonia alatt álló Ausztria és egy magyar vezetés alatt álló Magyarország együttesen intézzék a monarchia sorsát, a 19. század hatvanas éveinek viszonyai között helyesnek látszott. Nem volt azonban többé érintetlenül fenntartható Ausztriában két-három évtizeddel később. Magyarországon, ha a világháború be nem következik, valószínűleg még tovább is fennmaradhatott volna, előbb-utóbb azonban előreláthatólag itt is nehézségek keletkeztek volna. A világháború végén a nyugati hatalmak államférfiainak szemében nem az Osztrák-Magyar Monarchia bukott meg, mint inkább a monarchián belül fennálló német-magyar hegemonia, mert ennek tarthatóságában a franciák, angolok és amerikaiak kételkedtek, hiszen azt a monarchia népeinek nagy része elbírhatalannak érezte. A nyugati hatalmak kételyei okozták azokat a réseket, melyeken keresztül a monarchia nem-német és nem-magyar népeinek önállóságra irányuló törekvései behatoltak.

Ennek ellenére a felbontó törekvések sikere súlyos akadályokba ütközött. A monarchia fennmaradásának az európai egyensúly szempontjából való szükségessége mélyen bele volt plántálva a messzebb látó francia és angol államférfiak eszmevilágába. Masaryk és Benes emlékirataikban állandóan panaszkodnak arról, hogy e mentalitás megdöntése mily nehéz feladat volt. Hogy végül mégis sikerrel járt, az leginkább arra vezethető vissza, hogy azok, akik a monarchia szláv lakosainak szószólóiként felléptek, el tudták hitetni a hatalmakkal, hogy az az új rend, amelyet a monarchia helyébe akarnak léptetni, európai szempontból nemcsak megfelelhet annak a hivatásnak, amely az európai egyensúly szempontjából az Osztrák-Magyar Monarchiára hárult, hanem azt még sokkal tökéletesebben fogja betölteni. Nagyon helyesen állapítja meg Horváth Jenő, hogy azok a férfiak, akik a nyugati hatalmak előtt fogadalmat tettek arra, hogy Ausztria-Magyarországot egy jobb alakulattal fogják pótolni, azért gyakoroltak olyan nagy befolyást a békeszerződések alapelveinek megállapítására, mert abban az egész nagy társaságban, amely a békekonferencián együtt volt, egyedül nekik volt konstruktív programjuk és egyedül ők tudták, mit akarnak és hogyan akarják. Harold Nicolson feljegyzéseiből tudjuk, hogy a csehek kívánságaik alátámasztásánál azokat a nemzeti igényeiket, amelyek voltaképpen egyedül lebegtek szemük előtt, másodsorba helyezték és inkább a nemzetközi politika körébe tartozó érvekkel dolgoztak, kijelentvén, hogy főcéljuk állandó viszonyoknak Közép-Európában való megteremtése (The ultimate aim is the stability of Central Europe). Tardieu is, aki a legnagyobb befolyást gyakorolta a békeszerződések Közép-Európára vonatkozó intézkedései megszövegezésére, bár bizvást elmondható, hogy ennek a területnek viszonyait csak nagyon

felületesen és egyoldalú forrásokból ismerte, arról beszél, hogy „Európának új organizációja van keletkezében“. Sajnos, a cseh részről kiindult konstruktív tervek súlyos hibákban szenvedtek, mégpedig különösképpen tökéletesen ugyanazokban a hibákban, amelyeket a cseh politikusok a régi Ausztria-Magyarországnak súlyos bűnül tudtak be. Terveikben csak utánozták mindazt, amivel Ausztria-Magyarország megszüntetésének szükségességét bizonyították. Olyan államokat alkottak, amelyek nemzetiségi tekintetben semmivel sem voltak egységesebbek, mint a régi monarchia. A megtört német-magyar hegemoniát pedig nem valamilyen tökéletesebb gondlattal igyekeztek pótolni, hanem egyszerűen arra szorítkoztak, hogy helyébe egyoldalú szláv hegemoniát léptessenek. Az embernek az a benyomása, hogy akár azért, mert Középeurópa helyzetében ezek a hibák elkerülhetetlenek voltak, akár azért, mert a cseh politikusok, akik egész politikai múltjukat a monarchián belül töltötték el, a maguk részéről is át voltak itatva a monarchiában érvényesülő politikai felfogásokkal, nem láttak maguk előtt más utat, mint ugyanazt, amelyen azelőtt a monarchia igyekezett a maga feladatát megoldani és amelyre azelőtt éppen ők kígyót-békát kiáltottak. Végeredményben harcuk nem az ellen irányult, amit a monarchia szervezetében helytelennek és tarthatatlannak mondtak, hanem csak az ellen, hogy ezek az általuk állandóan támadott és szerintük igazságtalan intézmények úgy voltak megalkotva, hogy nem a cseheknek, hanem a magyarságnak és a németységnek kedveztek. Céljuk nem egy tökéletesebb rendszer megalkotása volt, hanem csakis egy olyan új rend megalkotása, amely az ő befolyásuk érvényesülésének kedvezett. Az új középeurópai rend tehát kedvezőbb volt ugyan a csehekre nézve, de általános európai szempontból semmiféle haladást nem jelentett. Sőt ellenkezőleg, azzal, hogy minden kapocs, mely a Közép-Európában élő nemzeteket összekötötte, a monarchia felbomlásával megszűnt, a népeket elválasztó ellentétek most már egy birodalom belső kérdéseiből nemzetközi kihatásokkal járó antagonizmusokká váltak s ennél fogva európai szempontból az új rend jóval kedvezőtlenebb és rosszabb volt a réginél, melynek pótlására akart szolgálni.

Hogy valóban egy szláv hegemonia alatt álló Közép-Európa lebegett azok szeme előtt, akik a békekonzferenciát Ausztria-Magyarország felosztására bírták, annak megállapítására Horváth Jenő munkájában bőszeges anyagot találunk. A világháború első éveiben, amikor Oroszországban még nem mutatkoztak a később bekövetkezett felbomlás nyomai, szemük előtt az orosz befolyásnak Európára való kiterjesztése lebegett. Orosz nagyherceget akartak Csehország királyává koronázni és ennek kezére akarták adni Közép-Európa újjászervezésének feladatát. Amikor az orosz forradalom ezeket a terveket keresztülhúzta, szintén a szláv, főleg cseh túlsúlynak Közép-Európában való érvényrejuttatása volt főcéljuk. Prágából akarták Közép-Európa sorsát irányítani. Gondosan igyekeztek megghiúsítani minden olyan észszerű elgondolást, hogy az új középeurópai rend megalkotását a középeurópai népekre kell bízni és hogy azért ezeket közös értekezletre kellene összehívni, ők egyedül akarták az új rend alapjait megszabni és hogy a szláv vezetés feltétlen lehessen, még Ausztriának Németországba való bekebelezése ellen sem lett volna kifogásuk. Különösképpen még angol barátait is sikerült a gondolatnak megnyerniük. Nyilatkozataikban úgy tüntették fel magukat, mintha csak valami új középeurópai föderációra törekednének, valójában azonban Közép-Európának cseh hegemonia alá való juttatására gondoltak. A régi Ausztria-Magyarországban a német és magyar hegemonia évszázados hagyományokon alapult és Ausztriában még így is tarthatatlannak bizonyult. Hogy az ilyen hegemonisztikus alakulatot ilyen hagyományok nélkül, pusztán hatalmi szóval lehessen megalapítani és fenntartani, az eleve elképzel-

heteden volt és azoknak, akik a cseh politika vezetőinek hitelt adtak, amikor ennek lehetőségéről beszéltek, ebben a tekintetben is nagy rövidlátást lehet számukra vetni. Ha az Osztrák-Magyar Birodalom fenntartása a német-magyar hegemonia fennmaradásának lehetetlenségén bukott meg, az új rendnek a szláv, jobban mondva, cseh hegemonia megalapozásának lehetetlenségén kellett megbuknia.

A következmények ezt be is bizonyították. A békeszerződések alapján megalakult Cseh-Szlovák köztársaság a maga hegemoniáját nem tudta Magyarországra ráoktrojálni és Ausztria is csak igen rövid ideig mutatott némi gyöngye hajlandóságot a Cseh-Szlovákiával való együttműködésre. A kis-entente létesítése nemcsak nem volt az, aminek azt Benes mondotta: az új közép-európai rendhez vezető első lépés, hanem ellenkezőleg, az új közép-európai rend kialakulásának legnagyobb akadálya. Benes húsz évig folytatott politikája nemcsak nem vezetett a közép-európai népek összefogására, hanem mind mélyebb és mélyebb szakadékokat vont közöttük. Az egyetlen út, amelyen talán valóban lehetett volna valamilyen új és jobb közép-európai rendhez elérkezni, a hegemonisztikus törekvésről való lemondás és a népek egyenlőségén és szabad akaratán alapuló új rend megalkotása lett volna. Erre az útra azonban sem Masaryk, sem Benes nem tudtak rálépni. Görcsösen ragaszkodtak a maguk hegemonisztikus törekvéseihez, s ezzel meghíúsították a közép-európai népek összefogását és végül elsősorban az általuk teremtett helyzetnek estek áldozatul. Azok, akiket a béketárgyalásokban sikerült hamis és sokszor hazug érvekkel meggyőzniük arról, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia helyébe jobb közép-európai rendet tudnak létesíteni, csak most látták be, hogy tanácsadók olyasmit ígértek meg nekik, amit megtartani nem tudtak, mert arra, amit ennek az ígéretnek megtartása érdekében tenniük kellett volna, nem akarták magukat elhatározni. Szűk nemzeti egoizmusuk megakadályozta őket benne.

Hasonlóan megbosszulta magát az is, hogy a csehek és velük együtt a szerbek és románok a kisebbségi kérdés terén sem tudtak más utat követni, mint azt, amelyen a régi Ausztria-Magyarország mozgott. A béketárgyalások során ugyan minduntalan hangoztatták, hogy az ő vezetésük alatt keletkezett új államokban nem lesz kisebbségi probléma, mert azok minden kisebbségnek biztosítani fogják a leghabakabbb fejlődésre való lehetőséget, de a valóságban az egyetlen különbség egyfelől az új államok, másfelől a régi Ausztria-Magyarország kisebbségi politikája között az volt, hogy az új országok a kezükben lévő hatalmat nyersebben és kíméletlenebbül alkalmazták a kisebbségekkel szemben, mint ahogyan azt a régi monarchia fennállása idejében akár Ausztria, akár Magyarország tette. Hogy csak egy példát említsünk, a kisebbségeknek agrárpolitikai reformok címén való kifosztása sem a régi Ausztriában, sem a régi Magyarországon nem lett volna elképzelhető. Türelmebbb szellemet a kisebbségi politikában az új rend nem mutatott és azt a problémát, miként lehetne a vegyes fajú közép-európai népeket elválasztó ellentéteket annyira letompítani, hogy a különböző népek együttműködése lehetővé váljék, az új államok még a régi Ausztriánál és Magyarországnál is tökéletlenebbbül, azaz sehogysem oldották meg. Pedig az új közép-európai rend megteremtésének egyik legfontosabb előfeltétele a kisebbségi kérdés kielégítő megoldása, amelyet az új államok meg sem kíséreltek. A magam részéről mindig hittem e kérdés igazságos és az összes kisebbségi kérdésekben érdekelt tényezőkre nézve hasznos megoldás lehetőségében. Hogy ez miként történhetik, arra nézve némi útmutatást nyújt az a történeti fejlődés, amely a 16. és 17. századnak sok tekintetben hasonló természetű vallási harcait megszüntette és az azokból fakadt ellentéteket politikai szempontból közömbösítette. Nem tartom lehetetlennek, hogy az

emberi fejlődés a nemzetiségi kérdés terén is el fog érkezni abba a stádiumba, amikor a különböző nemzetiségű egyének és népcsoportok épügy békésen fognak megélni egymás mellett egy és ugyanazon az államon belül, mint ahogyan ma a különböző hitfelekezetek hívei is megférnek egymással, és hogy akkor minden népcsoport az államon belül épügy megteremtheti magának, a saját faji jellegének és nyelvi kultúrájának ápolásához szükséges intézményeket és fejlődési lehetőségeket, mint ahogyan ma a legkülönbözőbb felekezetek is megtalálják az államon belül a lehetőséget saját hitéletük szabad fejlődésére. Ezekhez az elgondolásokhoz azonban a régi rend közelebb állt, mint a helyébe lépő nemzeti államok új rendje és ezen a téren az új államok vezetői csakis az éppen általuk állandóan támadott intézmények utánzásában merültek ki, de semmi újat nem alkottak, ami haladást jelentett volna. A békeszerződés megalkotása időpontjában a hatalmak csak azt látták, amit ígértek nekik és még nem látták azt, ami később bekövetkezett. Ha előre láthatták volna, hogy ezek az ígéretek hogyan válnak be, nem lehetett volna kedvük arra, hogy megszüntessék a régi rendet, amelynek szemére vetették, hogy egyes népekkel szemben igazságtalan, amely azonban mégis csak alkalmas volt az európai egyensúly biztosítására, egyedül csak azért, hogy helyébe olyan új rendet léptessenek, amely a régitől csak abban különbözik, hogy más népekkel szemben igazságtalan — mégpedig fokozott mértékben az — és amely amellet még a régi monarchiának európai szempontból fontos szerepét sem tudta betölteni.

Szóba kerül-e még valaha Közép-Európa új elrendezése és ha igen, milyen konstellációban és milyen időpontban merül fel, olyan kérdés, amelyet ezidőszerint bizonytalanság takar. Lehetséges, hogy az új rend jobb lesz a mainál, mint ahogy az is, hogy rosszabb lesz annál. Ha azonban ez a kérdés felmerül, kedvező megoldása olyan alapon, hogy a Dunavölgyben élő sok nemzet egyike-másika feltétlen hegemoniára tarthasson igényt, alig képzelhető el. Kívánatos-e Közép-Európa önálló megszervezése vagy nem, azt döntse el kiki a maga szempontjából. Hogy lehetséges-e vagy nem, azt a világ folyása dönti el.

GRATZ GUSZTÁV

AZ EGYÉNISÉG

MINDEN EGYES EMBER, sőt az egészen kis gyermek is felismeri rokonát, barátját, ellenségét anélkül, hogy a megkülönböztetés alapjául szolgáló ténycsoportot meghatározná. Mi sem az egyéniség fogalmi meghatározásából indultunk itt ki, nem sorolunk fel nagy neveket, vitatott definíciókat, hanem egyszerűen vizsgálódásunk tárgyává szeretném tenni az élőembereknek azt a sajátosságát, ami őket a maguk nemében egyetlené, tehát egyedde, egyénné teszi. Minden további szörszálhasogatás nélkül három nagy csoportot állíthatunk fel e sajátosságok között: fizikait, szellemit és biológiai.

A fizikai csoportba sorozunk belé mindent, ami fizikai, kémiai folyamatokra vezethető vissza, illetve ilyen törvényekkel jellemezhető, ilyen kategóriákkal kifejezhető. Ezekből homlokegyenest különböznek a szellemi tulajdonságok és képességek. A két csoport felállítását után elöttünk marad még egy olyan tulajdonságcsoport, amely az előbbi két kategóriába semmiképpen be nem illeszhető. A fizikaiaknál bonyolultabbak, összetettebbek, magasabbrendűek, szóval olyanok, aminők az élettelen világban fel nem

lelhetők. Viszont a szellemi kategóriába sem valók, mert anyagszerűségük elvitathatatlan. Ezek számára egy külön kategóriát, a biológiaiakat kell felállítanunk.

A három felsorolt kategóriába hiánytalanul beilleszthetünk mindent, ami az egyéni életet jellemzi. Ezt annál könnyebben tehetjük meg, mert mindezek egy bizonyos és minden ember számára pontosan feljegyzett és keresztlevélben feltüntetett időpontban kezdődnek meg és egy határozott, halotti bizonyítványában feltüntetett időpontig mindenki által megfigyelhetők. Az egyéni élet olyasvalami tehát, ami olyan közvetve és közvetlenül észlelhető, három kategóriába tartozó jelenségcsoportból áll, amely az illetőt tökéletesen jellemzi, de sem születése előtt, sem halála után egyáltalán nem észlelhető.

Az a kérdés merül most már fel, honnan és miből ered ez a háromféle jelenségcsoport? A fizikai csoportba tartozókat minden további nélkül visszavezethetjük a testre, a szellemi csoportba tartozókat pedig a lélekre. A közfelfogás, tudományos kutatás, természetes józan ész, vallásos hit ugyanis egybehangzóan azt állítja, hogy testből és lélekből állunk. Ez minden további nélkül igazolja a két kategóriát, az a belátás pedig, hogy a test és lélek nem külön, hanem együtt vannak, tehát együtt működnek: természetessé teszi, hogy két ilyen különböző minőségű valóság kölcsönhatásából új, az előző két kategóriába nem sorozható, ú. n. biológiai jelenségek fakadnak.

Áttérve a test és lélek természetének tanulmányozására, az elsővel gyorsan végezhetünk, önmagában véve a test nem egyéb anyag-halmaznál; fizikai és kémiai törvényekkel kifejezhetetlen tulajdonságai és képességei pedig áttelekesíttetéséből fakadnak. A lélekről viszont tudjuk, hogy szellemi természetű valóság és így az anyagi világ kategóriáival, mértékegységeivel, jellemvonásaival teljességgel megmagyarázhatatlan. Viszont egész beszédünk, szavaink, fogalmaink az anyagi világgal kapcsolatban fejlődtek ki, a tárgyakat ismerjük meg először s csak fáradtságos absztrakció segítségével jutunk el az elvont fogalmakhoz. Ha tehát a szellemi világra vonatkozó gondolatainkat akarjuk kifejezni, megértetni: kénytelenek vagyunk hasonlatokkal, példákkal élni. További nehézség származik abból, hogy a lélekről s általában a szellemi világról, mivel nekünk magunknak van lelkünk, nem külső megfigyelés, hanem belső átélés és intuíció segítségével bizonyosodunk meg. Ezt az átélést kifejezni, mások számára érthetővé tenni, mivel semmi külső dologra nem hivatkozhatunk: különösen nehéz és könnyen félreérthető feladat.

Belső átéléseinkre irányítva figyelmünket, azonnal sajátosság dologra bukkanunk. Ugyanis, ha lelkünkéről beszélünk: különbséget teszünk önmagunk és lelkünk között. Lelkünkéről mindig úgy beszélünk: mint tulajdonunkról (van lelkem), viszont amikor mivoltunk legvégső valóságáról van szó, szóval arról, aki van, aki a számunkra lehetséges létezés végső, tovább nem kerülgethető valósága, akkor egész egyszerűen azt mondjuk, hogy „én vagyok“.

Az „én“ tehát az a végső bizonyosság, az a végső valóság aminél tovább nem mehetünk, amit tovább nem oszthatunk. Sokszor halljuk és meg is szoktuk már, hogy a lelket osztják, bontják, tudatalattiról, öntudatosról stb. beszélnek, de az „én“-nek az osztása, az „én“-en belől valaminek a megkülönböztetése teljességgel lehetetlen. Mert ha valaki ilyet próbál, csak oda lyukad ki, hogy azt mondja: „én“ és „nem-én“, ami nem „én“, az pedig mindig más!

Tovább gondolkozva az „én“-en, magától értetődőnek tartjuk, hogy ez olyan lelki valami, ami a lelkünkön belül van. Az „én“ tehát a lélek része. Ezt úgy képzelhetjük el, hogy a lélek valami szellemi természetű szubstanciából áll és ebben valami sűrűsödési pont az „én“. Használható hasonlatkép az orvosok előtt jól ismert sejt, melynek szubstanciája a protoplazma és a benne lévő sejtmag, mely ugyanabból a szubstanciából áll. A kutatók is valahogy így képzelik el az „én“-t, például Schaxel „lélekszerű önmagára eszmélt organizációnak“, Driesch

„a birtoklás öntudatos vonatkozási pontjának“ nevezi. Az „én“-nek és a léleknek a viszonyát úgy képzelhetjük el, hogy a lelken belül eszmél önmagára az „én“ azzal, hogy a lélekbe jutó benyomásokat önmagára vonatkoztatja és ehhez a munkához felhasználja a lélekben lévő képességeket. Mint ahogy a gyűjtőlencse fénykúpjának fókuszában sincs más fény, mint ami a lencsén megy keresztül, vagy mint ahogy a szél sem egyéb levegőnél, a hullám sem más, mint a tenger.

Az „én“-nek ezt a fokozatos önmagára eszmélését, kibontakozását önmagunkon és másokon figyelhetjük meg. Az újszülöttnak magától értetődő módon van lelke, de nincs még „én“-je. Minden jószemű szülő megfigyelheti, miképpen eszmél önmagára a csöppség, hogy vonatkoztatja magára benyomásait, hogy különíti el magát a „más“-tói.

Az „én“ az egész egyéni élet központi magva és ez az „én“ az, aki örül és búsul, vágyakozik és akar, megismer és birtokol. Akinek nincs „én“-je az nem lehet egyén, mert csak az „én“-nek vannak céljai és vágyai és az „én“ az, aki ezeket meg akarja valósítani és ki akarja elégíteni. Az sem kíván bővebb indokolást, hogy az „én“ lelkét és testét egyformán birtokolja és használja. A lélekből, annak szubstanciájából meríti szellemi erejét, öntudatát, képességeit és itt halmozza fel tudását, ismereteit.

Az „én“ tevékenységét főleg megkülönböztető, azonosító és birtokoló képessége jellemzi. Az önmagára eszmélés azzal veszi kezdetét, hogy megkülönböztetjük énünket a nem „én“-től, a „más“-tói. Viszont részben azonosítani kell magunkat, részben szabadon azonosítjuk magunkat mindazzal, amit birtokolunk. A fájdalom arra kényszerít, az élvezet arra édesget, hogy átéljük testünket, hogy olyan bensőséges kapcsolatba kerüljünk vele, mint semmi mással a világon. Egyéb materiális és szellemi dolgokat tetszésünk és életlehetőségeink szerint veszünk birtokunkba és hosszabb-rövidebb ideig azonosítjuk velük magunkat.

Durván felvázolt esetvonásokkal ilyen módon magyarázhatók meg az egyéni élet észlelhető jelenségei. A lélek a benne önmagára eszmélő „én“-nel és a test ma már újra természettudományi igazságok, a józan ész és a vallás pedig soha, egy pillanatra sem hagyta el őket. Ez a felfogás azonban nem teljesen alkalmas a megfigyelés és kutatás eredményezte tények megvilágítására. Semmiféle kielégítő választ nem kapunk az élés, az eszmélés mivoltára, a test felépítésére és működésére vonatkozólag, sőt még arra sem, hogy a lélekbe bezárt „én“ egyáltalán mi módon kerül kapcsolatba saját testével, hogy tudja céljainak keresztülvitelére felhasználni és egyáltalán hogy vesz tudomást a külvilágról, a mindenség fizikai, biológiai és szellemi részeiről és hogy tud azokra visszahatni?

Az ide vonatkozó elméletek felsorolása és megvitatása nemcsak hosszú időt venne igénybe, hanem fölösleges is. A nem szakembert jobban érdeklik a tények, a vizsgálati eredmények és a belőlük önként következő tanúságok.

Az embriológia az ember születés előtti kifejlődésével, az ú. n. méhenbelői étellel foglalkozik és megfigyelési eredményei felvetett kérdésünk megvilágítására különösen alkalmasak. A szerkezetnélküli parányi petesejtből néhány hónap alatt bonyolult szövetek, szervek, szervrendszerek és testtagok olyan csodálatosan összerendezett egysége alakul ki, amelynek titkai még mindig ismeretlenek előttünk. Ezt a folyamatot ontogenezisnek nevezik s tanulmányozása már azért is sokat Ígér, mert benne sem az „én“-nek, sem a léleknek semmi szerepe sem lehet, hiszen jól tudjuk, hogy az embriónak „én“-je nincs s nem is lehet, lelke pedig még üres. A léleknek különben sincs az életben közvetlen irányító aktív szerepe, mivel hivatása csak az „én“ önmagára eszmélésére és kiszolgálására vonatkozik.

Uexküll az ontogenezisben egy felépítési és egy működési terv megvalósulását látja. Egymástól függetlenül olyan résztvevőkészségek és folyamatok zajlanak le, melyek végcélja egy harmonikusan felépített szervezet kialakítása. Így tápcsatorna és emésztő apparátus készül, bár az embrió nem eszik, tudó, bár nem lélegzik, szem, pedig nem lát. A felépítési terv meg-

valósulása, bármily bonyolult és részleteiben áttekinthetetlen folyamat is, még nem minden. Egy működési tervet is fel kell tételeznünk, mert a test nem kiállítási tárgynak, nem műremeknek készül, hanem bonyolult működések végrehajtására, összetett, sokrétű feladatok elvégzésére. Azzal, hogy egy autó, repülőgép, rádió elkészül és tetszetős látvány: még nem dőlt el a használhatósága. Van egy kritikus pont, amikor megindítjuk, működésbe hozzuk s kíváncsian várjuk, az autó elindul-e, a repülőgép felszáll-e, a rádió megszólal-e? Ez a kritikus pont a magzatnál a megszületés pillanata, mert ha egyetlen szervnek, szervcsoportnak hiányos a működése s például a lenyelt tej a tüdőbe kerül, a keringő vér megalszik, a hőszabályozó centrum lehűlést, vagy túlmelegedést idéz elő: percek alatt bekövetkezik a halál. Éppen ezért Uexküll egész félreérthetetlen nyíltsággal ki is jelenti, hogy az embrionális fejlődésben egy okkult intelligencia tevékenységét kell feltételeznünk, aki éppen úgy tervez, vezet, irányít és végrehajt, mint a gépet tervező, házat építő mérnök.

A természettudományi kutatás a modern embriológia nyújtotta adatok, vizsgálatok és kísérleti eredmények következtében az elé a dilemma elé került, hogy vagy elfogadni s akkor tanulmányozni is kényszerül egy szellemi valóságot, vagy le kell tagadnia és eredményeit, hatásait mindenféle nyakatekert, legfőképpen pedig a tudományos kutatás dveivd ellentétes fogásokkal kell kimagyarázni.

A természettudósok többsége az előbbi választotta s nagy tudományos felkészültséggel fogott ehhez az új feladathoz. Mivel ez a szellemi valóság közvetlenül meg nem ismerhető: a matematika bevált módszere szerint, mint ismeretlent kezelik, szimbolikus névvel jelölik s eredményeiből, megnyilvánulásából következtetnek vissza rá. Becher, Pauli pszichének, Driesch pszichoidnak, Huzella organizációnak, Reinke szellemi princípiumnak, Roux immanens faktornak, Schaxel az aristotelesi szóval entelechiának nevezi. Ennek a kutató munkának ma már szinte áttekinthetetlen irodalma van, épp ezért csak néhány kérdést és néhány jellemző megoldási módot említek meg.

Az első kérdés az volt, hogy ennek a szellemi faktornak tevékenysége célszerű-e? Rignanonek erre vonatkozó munkái szakkörökben közismertek. Végigmegy az összes életjelenségeken s egytől-egyig kimutatja bennök a „finalis aspectust“, a célszerűséget. Maga az anyagcsere sem egyéb választásnál és válogatásnál. A táplálékok gazdag tárházából mindig az az anyag, az a vegyidét, sokszor csak az az atómcsoport választatik ki, amire szükség van. Kranichfeld azt fejtegeti, hogy ha a sejtet egy olyan kémikus leikével ruháznók fel, aki az összes emberi ismeretek birtokában van, akkor is megmagyarázhatatlan maradna az anyagcsere csodálatosan bonyolult, de minden aprólékos részletében célszerűen végzett folyamata. Az elemi életjelenségek a legegyszerűbbtől a legbonyolultabbig egytől-egyig célszerűek és az ember életét, fennmaradását biztosítják.

A második kérdés a tudás, az ismeret kérdése. Mert célszerű tevékenységet végrehajtani, terveket, szándékot megvalósítani csak ismeretek birtokában lehet. Az volt a kérdés, hogy ezeket az ismereteket tapasztalattal szerezzük-e, úgy ahogy mi magunk fáradságos tanulással szerezzük meg minden tudásunkat. Tetszetős elméletek is készültek ennek megértésére. Az ú. n. pszichovitalista és neo-lamarckiánus irányok példáid azt hangoztatták, hogy ez az ú. n. „világszellem“ az élőlények többszázmillió éves fejlődési korszaka alatt „tanulta meg“ ismereteit s kísérletezés, próbálkozás fáradságos felfelé kapaszkodásával jutott el mai fejlettségi fokához. Ezeket a spekulatív feltevéseket számos kísérlet cáfolta meg. Elég közülök egyet megemlíteni. G. Wolf egy götének műtéti úton eltávolította szemlencsáját s megfigyelte annak tökéletes regenerálódását. Ezt a kísérletet számtalanszor

megismételték már azóta s ha valaki előítélet nélkül átgondolja, világosan látja, hogy a szellem feladatát nem tapasztalatokkal szerzett ismeretekkel szerezte meg, mert ilyen esemény — a szem megmaradása melletti szemlencse kiszakadása — az egész leszármazás történetében elő nem fordulhatott.

A következő kérdés, hogy a szellemi tényező tökéletes tudáson, végtelen ismereteken alapuló elhatározásait apró próbálkozásokkal valósítja-e meg? Mi emberek ugyanis, ha bármily tökéletes eszme birtokába jutunk, annak gyakorlati megvalósítását kísérletekkel, próbálgatásokkal javítgatjuk, tökéletesítjük. Hogy a szellemi faktor nem így jár el: azt már az egyszerű megfigyelés is megmutatja. A reflexek, valamint az összes általános életjelenségek ugyanis a születés első pillanatától fogva a maguk befejezett tökéletességükben nyilvánulnak meg.

A megfigyelések eredményét számos kutató úgy próbálta meg kimagyarázni, hogy azt állította, hogy a reflex-pályák „becsiszolása“, „kiépítése“ a méhen belőli életben apró rángások, kis összehúzódások, szóval begyakorlás és kipróbálás által jön létre. A kérdést csak kísérlettel lehetett eldönteni. Magától értetődő módon emberen nem kísérletezhetünk, de erre különben sincs szükség, mert az állatkísérletek eredményei óvatos mérlegelés alapján felhasználhatók.

Graham Brown, Weiss meg számosan pillangókat, csirke, macska stb. embriókat idő előtt kiszabadítottak a gubó, tojás, illetve anyaméhből s megfigyelték, hogy a reflex attól a pillanattól fogva egyáltalán megnyilvánulhat-e: s íme a reflex azonnal, a maga befejezett tökéletességével jelentkezik. Carmichael, Dettwiler, Matthews s mások szalamandra-lárvákat narkotikus hatású oldatban mozdulatlan állapotban neveltek fel és így megakadályozták, hogy egyetlenegy begyakorló mozdulatot tehessenek. Mégis kifejlődésükkor a természetes módon felnevelt ellenőrző állatokhoz mindenben hasonlóan viselkedtek.

Ez a néhány kísérlet kétségbevonhatatlanul bizonyítja, hogy a szellemi tényező végtelen tudással, tökéletes ismeretekkel rendelkezik s céljait azonnal és tökéletes módon valósítja meg. A biológia nyelvén mindezt primér tudásnak, autonómiának, illetve potenciának nevezzük. Felsorolhatatlanul sok újabb kísérlet és megfigyelés történt ezek részletes tisztázása és megvilágítása érdekében. Ha valaki áttanulmányozza őket s egybeveti a közismert tényekkel, akkor lehetetlen be nem látnia, hogy a szellem nem a maga kedvéért él és nincs szüksége a lélekre, mert sem az étellel, sem az egyéni öntudattal nem nyer semmit. A mindentudás, a tökéletesség, a befejezettség, a végtelen és határtalan hatalom nem fokozható s ezért önmaga változhatatlan. Nem ő él tehát és nem ő eszmél, mert ő maga az élet és az eszmélet, hanem bennünket éltet és eszméltet.

A kísérleti biológiában nyert eredményeinkkel visszatérve az egyéniséghez, ezt most már nem a test és a lélek kettősségének, hanem a test, a lélek és a szellemi tényező összjátékának kell tartanunk. Mert a szellem az, aki felépíti, élteti és működteti testünket és ő az aki megteremti és eszméltet! lelkünket. Ezeket a bonyolult tevékenységeket pedig teljesen önzetlenül végzi, teljesen háttérbe vonul és úgy adja nekünk ingyen adott ajándékait, mintha mi magunktól élnénk és eszmélnénk.

Az „én“-ünk ezeket el is fogadja, fel is használja s mindent saját céljai szolgálatába állít. Az „én“ és a szellemi tényező többi kapcsolatával kell most tehát foglalkoznunk. Vázoljuk fel először külön, azután együttes tevékenységüket.

A szellem úgy építi fel, úgy élteti és úgy működteti testünket, hogy nem is tudunk róla. A reflexek, az anyagcsere, az elemi élet jelenségek úgy zajlanak le, hogy nem veszünk róluk tudomást. Ugyanígy teremti

meg és eszméleti lelkünket. „Én“-ünk pedig teljesen szabadon és függetlenül tüzi ki céljait, alakítja ki elhatározásait s formálja ki állásfoglalásait. Bármit határoz ugyanis, maga még a legegyszerűbb cselekedetet sem képes végrehajtani. Figyeljük meg legegyszerűbb akaratlagos mozdulatunkat, tegyünk pl. odébb egy előttünk lévő tárgyat. Alaposan és egyes részleteiben átgondolva ezt: hamarosan belátjuk, hogy ebben nem egyedül „én“-ünk tevékenykedett, mert *én* csak akarok s amit akarok, az megtörténik. Elhatározom, hogy megfogom a tárgyat, de hogy ennek a cselekedetnek a végrehajtásához milyen és mennyi biológiai folyamatra van szükség, arról sejtelmem sincs. Agykérgem sok millió mozgató ducsejtje közül melyeket kell ingerületbe hozni, az idegizgalmat milyen bonyolult hálózatokon kell végigvezetni, milyen izmokat, izomcsoportokat kell összehúzódnásra, másokat ellazulásra bírni, hogy ujjaim éppen azt a tárgyat ragadják meg. Én akarok tehát, de a szellemi tényező cselekszik és elhatározásomat mindentudó bölcsességével és végtelen hatalmával valósítja meg.

Minden egyéni cselekedet tehát a legegyszerűbbtől a legbonyolultabbig az „én“ és a szellemi tényező együttműködésének, funkcionális egységének eredménye. Ez utóbbi azt akarja tehát, hogy éljünk, fejlődjünk és ezért nemcsak éltet és eszméltet, hanem felment minden olyan munka alól is, ami nem ennek a célnak szolgálatában áll. Kétségbevonhatatlanul bizonyítja ezt a szokások és az automatizmusok kialakulása. Minden egyes új problémával, elibénk kerülő új feladattal csak addig kell foglalkoznunk, amíg döntünk és megfelelő magatartásunkat kialakítjuk. Attól kezdve az egész dolog fokozatosan automatikussá válik; nem kell többé vele törődnünk s figyelmünket más feladatok felé fordíthatjuk. A járástól az autózézetésig mindent így tanulunk meg és azután már úgy végzi helyettünk éltető, eszméltető szellemi tényezőnk, hogy nem is tudunk róla. Helyesen ismerte fel W. James a valóságot, amikor azt mondotta, nem helyes: medvével találkoztam, megijedtem, elfutottam; hanem ez a helyes sorrend: medvével találkoztam, elfutottam, megijedtem. Nap nap mellett vesszük észre, hogy ha elgondolkozva járunk az utcán s a villanyos ránk csönget, autó ránk túlköl, hogy már rég a járdán vagyunk, amikor ráeszmélünk a veszélyre és megijedünk; utólag átgondolva az egészet nem is tudjuk, hogy kerültünk oda.

Mindezek egyformán érvényesek az összes élőlényekre, tehát emberre és állatra. A legegyszerűbb kis véglénynek, a kis amőbának is van „én“-je, mert mint Jennings kimutatta, próbál és tanul, tapasztalati tudást gyűjt és egyéni magatartást alakít ki. Életfolyamatait viszont primér tudás, potenciák birtokában, autonóm módon végzi „szellemi faktora“, mely élteti és eszmélteti őket.

Helyesen ismerte fel tehát Driesch az élet, a fejlődés végső alaptörvényét, amikor azt írta, hogy az a személy feletti hatalom, mely az életet megteremtette és fenntartja, „azt akarja“, hogy az élőlények öntudata mind magasabb fokra jusson. Ennek az „immanens akaratnak“ gyakorlati keresztülvitelét az állatpszichológia, magatartástan stb. legújabb felfedezéseinek felhasználásával úgy képzeljük el, hogy az éltető és eszméltető szellem azt a kívánalmat támasztja az „én“-nel szemben, hogy „éljen!“ Ennek a belső parancsnak félreérthetetlen figyelmeztetése a „kedv és kín“ princípiuma, elégtelési lehetősége pedig az a gyakorlati szellemi tevékenység, mellyel az élőlény környezetét felismerni iparkodik s abba beilleszkedve vágyai kielégítésére, céljai megvalósítására törekszik.

Az emberrel szemben azonban ezenkívül még egy újabb kíváncsi támogat, a szellemi fejlődésé, az erkölcsi tökéletesedése és ennek megvalósítására új képességet, a metafizikai képességet kapja. Helyesen mondta tehát Hegel, hogy míg az állat tisztán fizikus, addig az ember metafizikus és Kant, hogy az emberi mivoltból éppen olyan lefejtethetlen a metafizikai szellemi tevékenység, mint a lélegzés és Schopenhauer, hogy minden igaz és jó credoja: hiszek a metafizikában.

A szellem az emberrel szemben új kívánalmat támaszt, ennek megvalósítására új képességet ad, új életterületet, a világmindenség szellemi

régióit tárja fel előtte, az értékek és eszmények vonzását bocsátja rá, a lelki ismeret szavával figyelmezteti, örömmel jutalmazza, szégyennel és undorral bünteti. Két világban élünk, két értékskálával rendelkezünk, kétféle szellemi képességünk van és mindezeket egymással viszonylatba hozhatjuk, egymással poláris kapcsolatba állíthatjuk. Amíg az állat belé van merítve az élet óceánjába s annak hullámaival emelkedik, süllyed és soha kívülről nem láthatja magát, soha önmaga fölé nem emelkedhet, addig az ember hasonlatos a parthoz ért úszóhoz, aki ha szilárdan megveti lábát, kiemelkedhet a vízből s kívülről nézheti a vizet, ha azonban akarja, bármikor a hullámok játékának is átengedheti magát.

Megítélhetjük ítéleteinket, felülbírálnak magatartásunkat, szabadon választhatunk a kedv és a kín princípiuma, illetve az öröm és értékek vonzása között. Ez az ember és állat között lévő igazi különbség, nem pedig a kéz és a láb formája. És ez az egyén és az egyéniség különbsége is. Mert egyed, egyén, individuum mindenki, akinek „én“-je van, aki „én“-jét megtudja különböztetni a „más“-tói, de egyéniségnek csak azt tarthatjuk, aki előtt felmerülnek az értékek és az eszmények, aki értékelni tud és így önmaga értékítélet alá tartozik.

REÖK IVÁN

MŰEMLÉKVÉDELEM ITÁLIÁBAN

AZ ELMŰLT ESZTENDŐ különösen fontos volt az olasz műemlékvédelem szempontjából. A korporációk és fasciók kamarája Bottai nemzetnevelési miniszter előterjesztésére három törvényjavaslatot tárgyalt le; ezek vannak hivatva az olasz műemlékvédelem gyökeres átszervezésére. Időrendben első a műemléki felügyelőségek átszervezéséről, a második törvény a műemlékvédelemről, míg a harmadik egy központi restaurálási intézet felállításáról intézkedett. Mindhárom törvény fontosságát már az is jelzi, hogy itt történt először kísérlet a műemlékvédelemnek a korporatív államrendszerbe való beillesztésére. Az olasz műemléki törvényhozás már csak történeti adottságai miatt is a legfontosabb a nyugati országok hasonló célú törvényei mellett. Illetékes magyar helyen nemrég foglalkoztak az elavult műemlékvédelmi törvény reformálásának gondolatával, s így időszerűnek látszik, hogy röviden ismertessük az idevonatkozó olasz törekvéseket.

A három törvény közül kétségtelen a június i-én kiadott a legfontosabb. Olaszországban mindaddig az 1909. évi műemlékvédelmi törvény volt érvényben, bár egyes rendelkezéseit királyi vagy miniszteri rendelettel már alaposan megváltoztatták. Az 1909-es törvény legnagyobb problémájának az olasz műkincsek külföldre özönlésének megakadályozását tekintette és a legszigorúbb kiviteli tilalommal, a magántulajdonban levő műemlékek jegyzékbe foglalásával, a jogi személyek műkincseinek elidegenítési tilalmával, fokozatosan emelkedő vámtételekkel igyekezett a bajon segíteni. Az új törvény már nem tekinti centrális problémájának a kivitel kérdését, sőt, bármilyen különösen hangzik, engedékenyebb álláspontra helyezkedett; a főszempont a magán- és közérdek összeegyeztetése volt. Ennek következtében a törvény bizonyos helyeken szigorúbb, másutt engedékenyebb, mint az 1909. évi, vagy az annak kiegészítésére hozott későbbi rendeletek. Leghelyesebb, ha részletesen ismertetjük a legfontosabb újításokat.

Az első pont a védelem tárgyát, vagyis a műemlék fogalmát határozza meg pontosan. Védelme alá veszi mindazokat az ingó és ingatlan tárgyakat, melyeknek művészeti, történeti, archeológiai, vagy etnográfiai értékük van. Beleértve a paleontológiát, a prehisztórikus és primitív civilizáció emlékeit, a numizmatikai vonatkozású tárgyakat, kódexeket, kéziratokat, levelezést, értékes okmányokat, ősnymtatványokat, a ritka vagy értékes könyveket, nyomtatványokat, metszeteket. A törvény védelme alá tartoznak továbbá a villák, parkok, kertek, ha történeti, vagy művészeti értékük van. Nem vonatkozik a törvény az élő szerzők műveire és az 50 évnél fiatalabb műalkotásokra.

A második pont tovább bővíti a törvény hatáskörét; kiterjeszti azon ingatlanokra, melyek politikai, katonai, irodalom-, művészet- vagy művelődéstörténeti kapcsolataik miatt különösen értékesek s amelyeket a nemzetnevelési miniszter e célra készült jegyzékbe foglal. E jegyzékbe foglalás tényét a miniszter kívánságára a telekkönyvbe is bevezetik, s így a törvény rendelkezései mindenkori tulajdonosra, birtokosra kötelezők.

A meghatározás alig tartalmaz többet, mint a régi törvény. Csupán pontosabban fogalmazták (pl. a művészeti érték megelőzi a történetit) és még inkább hangsúlyozták, hogy a műemlékvédelem egyaránt kiterjed ingó és ingatlan tárgyra. Teljesen új azonban, a második pont, mely az ingatlanok védelméről gondoskodik, ha nincs ugyan művészeti értékük, de különféle történeti vonatkozásuknál fogva érdemelnek védelmet. Eddig ezeket az ingatlanokat egy régi, homályos szövegű törvény alapján nemzeti emlékeknek nyilvánították és így gondoskodtak védelmükről. Ilyenek például D'Annunzio pescarai szülőháza, vagy a berici dombok környéke, ahol az 1848-as Risorgimento első csatója zajlott le, vagy Marconi villája, ahol első kísérleteit végezte.

Végül kimaradt a törvényből a természeti szépségek védelméről szóló rész, melyet az olasz törvényhozás szintén a nemzetnevelési miniszter hatáskörébe utal, sőt éppen a művészeti osztály ügykörébe; erről egy újabb 1939 június 20-i törvény külön intézkedik.

Majdnem teljesen a régi megoldást követi a törvénynek az a rendelkezése, mely az értékes műemlékek jegyzékbe foglalásáról intézkedik, de a régivel szemben csupán a különösen értékes műemlékek és műtárgyak feljegyzését rendeli el, míg a régi törvény kerete jóval tágabb volt. E jegyzékbe foglalásnak különösen a magántulajdonban levő ingó és ingatlan műemlékeiméi van nagy jelentősége, mert a későbbi megszorítások— eladási tilalom, ellenőrzés, megtekintés lehetősége, konzerválás — mindig azokra a magántulajdonban levő emlékekre vonatkozik, amelyeket jegyzékbe foglaltak. Hogy azonban bizonyos mulasztásokat elkerüljenek, a különösen értékes magántulajdonban levő műtárgyak akkor is a törvény rendelkezései alá tartoznak, ha valamely okból elmulasztották a lajstromozásukat. Ezzel el akarják kerülni azt a sajnos, megtörtént hibát, hogy a génuai Cattaneo deUe Volta-család birtokában levő hét Van Dyck-képet ki lehetett vinni az országból, mert nem voltak jegyzékbe véve.

A jegyzékbe foglalás maga is kétféle módon történik a tárgy értéke szerint. A különösen értékes tárgyak feljegyzését maga a minisztérium végzi és a tulajdonost értesíti, hogy a birtokában levő ingó, vagy ingatlan emléket a különösen értékes műtárgyak jegyzékébe felvette. Viszont a megyék, községek, törvényesen elismert jogi személyek és intézetek vezetői kötelesek a minisztériumnak megküldeni mindazon tárgyak jegyzékét, melyekre a törvény első pontja vonatkozik. Később természetesen jelenteni tartoznak az állományban beálló változásokat is.

Teljesen új rendelkezés a törvénynek az a pontja, ahol olyan gyűjteménye sorozatok jegyzékbe foglalásáról intézkedik, melyeknek mint együttesnek különösebb értékük van. Ezek a gyűjtemények oszthatatlanok, illetve a miniszter engedélye nélkül semmiféle címen sem lehet szétbontani. Így becsüli meg a fasiszta uralom a gyűjtőszellemet és ha a Fejérváry-gyűjteményre gondolunk, sajnálhatjuk, hogy hasonló intézkedés nem állt rendelkezésünkre egy értékes gyűjtemény szétbontásának, kivitelének megakadályozására.

Nagy fontosságúak a következő pontok (6—10). A nemzetnevelési miniszter felügyelete alá tartozik minden műemlék, különösen konzerválásuk, megtekinthetőségük szempontjából. A miniszter ezt a jogát a műemléki felügyelőségeken keresztül gyakorolja, egyházi jogi személyek birtokában

levőkre az egyházi hatósággal egyetértve, magántulajdonban levő műtárgyakra a felügyeleti jog és ellenőrzés csak akkor vonatkozik, ha jegyzékbe foglalták.

A második rész az emlékek konzerválásáról és őrzéséről intézkedik. Megyék, községek, elismert jogi személyek és intézetek tulajdonában levő műemlékeket, valamint a magántulajdonban levő, de jegyzékbe foglaltakat a miniszter engedélye nélkül sem lebontani, sem átépíteni, eredeti formáját megváltoztatni, sőt eredeti őrzési helyéről elszállítani nem lehet. Viszont a miniszter a nemzetnevelési tanács meghallgatása után a műemlék restaurálására, konzerválására kötelezheti a tulajdonost, ha ez vonakodik végrehajtani a szükséges munkákat, úgy azt a miniszter az állam költségén elvégeztetheti, az ingó műemléket, ha szükséges, nyilvános intézetbe vitetheti. Végül az így felmerült költségeket a tulajdonos köteles megtéríteni. Ha esetleg a restaurálás költségeit nem tudnák behajtani, a miniszter a műemléket a helyreállítás előtti becsértékén megvásárolhatja. Ebből természetesen az is következik, hogy a tulajdonosok által végzett restaurálások terveit csak az illetékes műemléki felügyelőség jóváhagyásával szabad végrehajtani, s ha engedély nélkül kezdenének ilyen munkához, a felügyelőség azt kártérítés nélkül felfüggesztheti.

Itt intézkedik a miniszter a műemlékek környékének kiképzéséről is. A helyes távlat, megvilágítás, egység megtartása érdekében a miniszter a műemlékek környékét kisajátíthatja, függetlenül a városrendészeti tervektől is. Ugyanitt intézkedik arról is, hogy az ingatlan műemlékek csak eredeti céljuknak megfelelő módon használtassanak.

Ezek a pontok a legszigorúbban igyekeznek megvédeni a műemlékek épségét, elősegíteni karbantartásukat, bárkinek a tulajdonában vannak is. Miként a nemzetnevelést minisztérium művészeti osztályának vezetője Marino Lazzari mondta, a műemlék akkor is a közérdek tárgya, ha jogi értelemben magántulajdon. Innen származik az állami ellenőrzés joga, mert a nemzet művészeti és történeti örökségét minden körülmények közt meg kell védeni.

A harmadik fejezet a műtárgyak elidegenítéséről szól. Itt a törvény éles határvonalat húz az állami vagy erkölcsi jogi személy, intézet tulajdonában és a magántulajdonban levő műemlékek között. Az előbbieket elidegeníthetetlenek és a miniszter is csak a tanács meghallgatása után és csak akkor engedheti meg egyes tárgyak eladását, ha sem állapotukban, sem a közelvezés szempontjából nem éri kár. Cseréket jogi személyek és magánosok között, még külföldivel is engedélyezhet a miniszter, akinek ez a joga is újítás a törvényben. 1909 előtt éppen a Nemzeti Múzeum kísérte meg egy értékes Dante-ösnyomtatvány és egy Corvinkodex cseréjét, akkor ezt a jogot megtagadták a minisztertől. A már említett pontból természetesen következik, hogy tilos a jegyzékbe foglalt sorozatok, gyűjtemények eladása. Az eladási tilalmakat telekkönyvbe is átvezetik.

A magántulajdonban levő és különösen értékes műemlékek jegyzékébe felvett tárgyak eladását, elcserélését jelenteni kell a miniszternek, kinek ilyenkor elővásárlási joga van azon az áron, melyen az üzlet létrejött. Ez a jog a bejelentéstől számítva 2 hónapig van érvényben, amely idő alatt a tárgyat eredeti helyéről elvinni nem lehet.

A negyedik fejezet a kivitelről intézkedik. Már említettük, hogy az 1909. évi törvénynek ez a főproblémája, de az új törvénynek nem, sőt talán engedékenyebb is, mint elődei. Alig az 1909-i törvény tiltja a műemlékek kivitelét, ha abból a művészetnek vagy a történelemnek kára származik, az új törvény elsősorban a nemzet művészeti örökségét állítja a védelem tárgyául, s csak akkor tiltja a kivitel, ha igen nagy kárt okoz.

Az ötödik fejezet az archeológiai kutatásokról, ásatásokról és a véletlen leletekről szól. Ásatást csak állam végezhet, illetve a miniszter engedélyével magános is, mindkét esetben az ingatlantulajdonos köteles túrni a kutatást, megfelelő kártalanítás ellenében, sőt területe miniszteri ren-

delettel akár az állam, akár magánszemély számára kisajátítható. A tulajdonosnak, de a véletlen találónak is csak jutalom jár, esetleg a lelet egy része, ha a múzeum nem tart igényt rá, de semmiesetre sem több, mint a lelet, vagy a megfelelő érték egynegyede. A magánszemélynek, ki saját költségére ásat, szintén csak egynegyed jár a leletből. Míg tehát a régi törvény az alsó határt állapította meg, — legalább a lelet fele, vagy az annak megfelelő érték — az új a felső határt szabja meg.

Teljesen újak a hatodik fejezet rendelkezései, ahol a közhasználat kérdését rendezik. Nemcsak a törvény szelleméből, de a fasiszta jogrendszerből is nyilván következik, hogy a nemzet művészi örökségét nem lehet elzárni a nemzet elől. A jövőben tehát nemcsak a közgyűjtemények, hanem a jegyzékben foglalt magángyűjtemények és műtárgyak is hozzáférhetők lesznek a közönség számára.

A törvény rövid ismertetéséből is kitűnik, hogy az új műemlékvédelmi törvény a fasiszta törvényhozás tipikus alkotása. Magán viseli az új olasz törvényhozás kristálytisza, világos és áttekinthető szellemét, mely a legnehezebb kérdésekben is megtalálja a helyes utat a jogos magánérdek és a közérdek között s ha a nemzet érdeke úgy kívánja, habozás nélkül rendeli alá a közérdeknek a magántulajdont. A szenátusban a korporatív törvény mintájának mondták, ami érthető, ha meggondoljuk, hogy alkotója Giuseppe Bottai a korporációs törvények megalkotója volt. A törvény előkészítésében pedig az olasz művészet és jogászvilág legjobbjai vettek részt: Santi Romano, Biagio Pace, Antonio Maraini, — aki nemcsak a legnagyobb olasz szobrász, hanem a mai művészi élet vezetője is — Marino Lazzari, a minisztérium művészeti osztályának vezetője, Luigi Miranda, Alberto Terenzio, Lazio műemléki felügyelője és mások.

Ha összevetjük a két törvényt, azt tapasztaljuk, hogy a lényeges változást a régi keretnek új szellemmel való megtöltése eredményezte. Egyik oldalon a nemzet művészeti és történeti hagyatékának nyilvánítja a műemlékeket és ebből vezeti le mindazokat a jogokat és köteleességeket, melyek az ellenőrzésben és fenntartásban a magántulajdon határán túl is lehetővé teszik az államhatalomnak a beavatkozást. Másrészt a nemzetnevelési miniszter hatalmát is — a fasiszta rendszer centralizmusából kifolyólag — megnövelte az új törvény.

A törvény mélyreható változásokat jelent az olasz műemlékvédelemben és nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy a legkorszerűbb elvek figyelembevételével a fasiszta politika szellemében átszervezték az egész olasz műemlékvédelemnek úgy a tudományos, mint az adminisztratív részét. A műemléki vonatkozású törvények azonban csak egy részét teszik a nemzetnevelési minisztérium reformmunkáinak. Az elmúlt évben hasonló nagyszabású törvény volt a Carta della Scuola, a természeti szépségek védelméről szóló törvény, a művészeti oktatás reformja stb. Nem nehéz mindezek mögött felismerni a fasiszmus egyik legnagyobb törvényalkotójának, Bottainak szellemét.

A korszerű olasz műemlékvédelemmel kapcsolatban pár szóval meg kell emlékeznünk az ide tartozó hazai törekvésekről is. Összehasonlításként talán elegendő, hogyha a műemlékvédelemről intézkedő 1891. évi XXXIX. t.-c. két paragrafusát idézzük: Műemlék elnevezés alatt értetik a földben vagy földszínén levő minden olyan építmény és tartozéka, mely történeti, vagy művészeti emlék becsével bír. — Megszűnik a bevett vallásfelekezetek egyházainak, valamint a magántulajdonoknak fenntartására vonatkozó kötelezettsége: 1. Ha a műemléket képező és istentiszteletre használt templom, vagy kápolnára nézve az illető egyház a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bejelenti, hogy a műemléket isteni fiz-

teleire többé nem használja és egyébként is fenntartani nem akarja. — 2. Ha a magántulajdonos a vallás és közoktatásügyi miniszternek bejelenti, hogy a műemléket fenntartani nem akarja. — Tartozik mindkét esetben a tulajdonos a műemléket, ha szabad rendelkezésre a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezése által előbb fel nem jogosíttatik, a bejelentéstől számított 60 napig érintetlenül hagyni.

Amint e rövid idézetből is kitűnik, a magyar törvény lényegesen kevesebbet tart műemléknek, mint az olasz. Az ingatlan műemlék fogalmát pedig nem ismeri. A „tartozéka“ kifejezés egyetlen, melyre több kevesebb sikerrel rá lehet fogni, hogy az ingó műemlékre vonatkozik. Még aggályosabb az a paragrafus, melynek alapján a legszebb műemléket is rövid két hónapi türelmi idő után le lehet bontani. A törvény megváltoztatásáról már a háború előtt is folytak tárgyalások, báró Forster Gyula korszerű műemlékvédelmi törvénytervezetet készített, de a világháború ezt a kérdést is levette a napirendről.

Szerencse, hogy a helyes műemlékvédelem nem függ teljesen a törvénytől, hanem azoktól is, akik végrehajtják. Amióta Gerevich Tibor áll a Műemlékek Országos Bizottsága élén, a helyzet a törvény ellenére sem olyan reménytelen, mint a háború utáni évtizedekben. Sőt a főváros illetékes szerveivel együttműködve Budapest műemlékeinek vészes gyorsaságú pusztulását is sikerült megállítani. Genthon István statisztikája szerint (1920—1930 között a műemléki jellegű ingatlanok egyhatoda pusztult el, míg az utóbbi fél évtizedben úgyszólván egy sem). Az esztergomi és székesfehérvári ásatások páratlan értékekkel gazdagították a nemzet műemlékvagyonát, de talán még fontosabb, hogy konzerválásuk Gerevich Tibor és Lux Kálmán vezetésével a legmodernebb műemléki elvek szerint történt. A legjobb olasz szakértők vezetése alatt egy egész restaurátor-nemzedéket nevelt a Bizottság, melynek olyan értékek megmentését köszönhetjük, mint a jáki, feldebrői, veszprémi középkori, vagy a sümegi Maulbertsch-freskók. A bizottság átszervezett könyv- és fényképtára ma a magyar művészettörténeti kutatás legfontosabb gócpontja. Végül, de nem utolsó sorban a két éve megindult topográfiai felvételező munka a legsürgősebb hiányokat pótolja és remélhetőleg a közeljövőben az annyira szükséges műemléki topográfia első kötetének megjelenéséről is írhatunk. A bizottság kiadásában megjelenő „Magyarország Művészeti Emlékei“ c. sorozat pedig nagy publikációk megindulását jelenti. Így Gerevich Tibornak „Magyarország románkori emlékei“ c. hatalmas kötete a felfedezés erejével hatott és kitűnő példa arra, hogyan kell a magyar múlt méltánytalanul elfelejtett, sokszor elajándékozott, kisajátított, de kellően nem ismert értékeit a modern kutatás segítségével napfényre hozni.

Az ország megnövekedésével a műemlékvédelmi munka is megnövekedett, hiszen, hogy mást ne is említsünk, visszatért Kassa, ahol a magyar múlt művészeti örökségének legfontosabb emlékei találhatóak. A műemlékvédelmi törvény reformja tehát még aktuálisabb, mint valaha. Jól tudjuk, hogy fejlődési, alkotmányjogi, de főként pénzügyi okokból nem követhetjük mindenben az olasz példát, de a magyar műemlékvédelem rajongói bizalommal és reménységgel tekintenek a kultuszminiszter felé, ki mint a magyar múlt tudós kutatója bizonyára megtalálja az utakat és módokat a magyarság ezerszázados művészeti örökségének megmentéséhez.

BEST-SELLER VAGY IRODALOM?

George Stevens, Stanley Úrnői és Frank Smnerton „Bestsellers, are they bom or made“ című vitakönyvének margójára.

GEORGE STEVENS, az amerikai W. W. Norton kiadó egykori igazgatója és néhány év óta a Saturday Review of Literature szerkesztője, azt az érdekes és könnyen ellenőrizhető észrevételt tette hosszú kiadói gyakorlata alatt, hogy Amerikában minden olyan könyvet el lehet adni, mely vagy Lincolnról, vagy orvosokról, vagy pedig kutyáról szól. Fölveti a kérdést: ki lenne korunk legolvasottabb, legnépszerűbb, — és így a könyvkiadói szakma szerint „legjobb“ írója? Az aki egyszer megírná Lincoln orvosa kutyájának a történetét. „Lincoln’s doctor’s dog“ tehát az eszményi könyvsiker címe, mely egyformán érdekel mindenkit Amerikában, s mivel Amerika és Európa között többé nincs ott az óceán, nyilván Európában is. Amerika és Európa nagy könyvsikerei ritkán az írók, leggyakrabban egy-egy ötlet sikerei. Carl Sandburg, a finom költő, Lincoln életrajzában pikáns részleteket közölt a nagy elnök életéből. A pikáns részletek izgatták az amerikai olvasó hazafias érzését, s a könyv siker lett. Hogy jó-e a könyv vagy rossz, a kérdés nem érdekelte sem a kiadót, sem a közönséget. A kiadó nyilvánvalóan el akarja adni kiadványait, a közönség pedig olyasmit akar olvasni, amit a közízlés jóváhagy, még akkor is, ha történetesen megbotráncozik azon, amit a maga külön „nihil obstat“-jával ellát. Egyedül az író marad magára, ez esetben Sandburg, a költő, aki mint egy best-seller apja elmélkedhet becsületes írói hittel írt könyvének kalandos, csöppet sem tiszteletreméltó erkölcsi és anyagi sikerén. Mert az író nem tehet arról, hogy könyvét megveszik és olvassák. Legalább is az az író nem tehet róla, aki az első Lincoln-életrajzot, az első háborús regényt, az első orvos-regényt írta. A többiek, akik talán inkább kiadók már, mint írók, tisztában vannak a siker tényezőivel és belterjesen kihasználják tapasztalatukat. Sandburg Lincoln-életrajza óta kapós minden könyv, mely Lincolnról szól, s a helyzet hasonló Európában is. A regényes életrajzírók hadserege élén jószándékú, finnyásabb igényeknek is megfelelő írók állanak: Lytton Strachey, André Maurois és Stefan Zweig, — mögöttük azonban az irodalmi divat kihasználói, akik roppant termeléssel értékesítik Lytton Strachey, André Maurois és Stefan Zweig kezdeményezését, többszörösen feldolgoznak egy-egy különösen érdekes életet, — mint például XIV. Lajosét, Shakespeare-ét — s nem hagynak megiratlanul egyetlen egy történelmi hadvezért, főpapot, metresszt, költőt, királynét sem. A divat megindult, s az olvasó nem nézi, ki szolgálja ki érdeklődését, egyformán kedvvel olvassa Robert Graves tiszteletlen, elmés Claudius-önéletrajzát és Mirko Jellusich vastag, szószaporító Cézár-könyvét. S itt csak egy kérdés fontos most, amire George Stevens nem gondolt: a divatot a közönség akarata okozza-e vagy egyszerűen a könyvek áradása?

Az első regényes életrajz, például, abban a lélektani pillanatban született-e meg, mint a tizenharmadik század fordulóján a Weither, a klasszikus best-seller? Az első regényes életrajz írója afféle küldött volt-e, akiben a kor hangulata szólalt meg, aki nem tett mást, mint művében összefoglalta mindazt, a kíváncsiságot, mellyel a háború utáni évek történelmi embere a történelem felé fordult? Aligha volt ez így. Ami Stefiin Zweig, André Maurois, Lytton Strachey figyelmét a regényes életrajz új műformája felé fordította, egészen más volt: a történelmi regénynek, mint műfajnak, elsekélyedése, az addig követett irány lassú elsovadása. A huszadik század elején világszerte nincs igazi történelmi regény. A századforduló közvetlen

küszöbén olyan történelem-parafrázisok állanak, mint Konrad Ferdinand Meyer apró regényei és olyan hatalmas, mindjobban olvashatatlaná váló kolosszusok, mint Felix Dahn „Kampf um Rom“-ja. A történelem mondani-valója vagy cizellált korképbe fulladt, egy-egy művelődéstörténeti lábjegyzet megragadó költőiséggel feldolgozott kiszélesítésévé alakulva, vagy döngő retorikába. A retorika kísért az egyetlen igazi századeleji történelmi regény-író, Mereskovszkij szép könyveiben is, s a művelődéstörténet kulissza mögötti érdekességei kapnak ironikus fényt Anatole France tiszteletlen, rosszmájú kis remekeiben. A történelemnek, mint feltartóztatlan áradásnak, mint hatalomnak, mint a kiszélesülő életnek regényszerű bemutatása szinte egyetlen európai történelmi regényírónak sem sikerült annyira, mint Móricz Zsigmondnak a „Tündérvár“-ben.¹ E két lehetőség között választhattak a regényes életrajzok úttörői. Amiből kiindultak, az azonban más volt: az ősi „párhuzamos életrajzok“ határozott, kemény jellemrajza, mely Carlyle és Macaulay esszéiben az ábrázolt hős és a kor teljes bemutatásává fejlődött. Íme, a forrás, melyből alig tizenöt év alatt irtózatossá áradat lett, rossz, rosszabb és igen rossz regényes életrajzok beláthatatlan árja, mely egy-egy amúgyis szűkebb lehetőségek közé szorított irodalmat tökéletesen átvizenyősített. Mi érdekli mindebből a közönséget? Igazi és komoly közönség-érdeklődés vagy egyszerűen a divat ragálya fordítja-e az igénytelen olvasó figyelmét egyszerre, mondjuk, Cromwell vagy Belizár, Krisztina királynő vagy Bohemund felé? Ezek a hősök és hősnők édeskeveset közölnek az olvasóval: életük ritkán érdekes és még ritkábban tanulságos. Az olvasó önmagát és korát akarja megérteni, öntudatlanul is, ha olvas. A regényes életrajz semmit sem közöl az emberi félékről, hiszen az író csak adatok vázát töltheti ki jó-rossz fantáziával, s mivel az anyaga V. Károly vagy Beethoven esetében ugyanaz, ugyanaz lesz a módszere is. A történelmi hősök egyformák lesznek, mivel az írók is egyformák, s végeredményben az olvasó ugyanazt tudja meg Medici Lőrincről, mint amit Talleyrandról tudott meg. Az elmélyítés, az elmésség, a divattal nem törődő felkészültség, a szépirodalmi „Getue“ elhanyagolása csak kevesek külön joga, s egy-egy Marcel Brion, Longworth-Chambrun, Annette Kolb munkája rendkívül ritka, rendkívül megbecsültni való, s fölülte kevés köze van a divathoz.

George Stevens szolgált adatot arról is, hogyan lett a regényes életrajzok hajnalán ama híres Lincoln-életrajz olyan páratlan könyvsiker. Sandburg könyvének kiadója egyáltalában nem bízott a mű sikerében. Sandburg költő, a költőket Amerikában se nagyon ismerik, az anyag, amivel a könyvpiacon dolgoznia kellett, merőben új és kipróbálatlan volt, s ráadásul Sandburg a nagy Lincoln életéről illetlen és túlságosan bizalmas epizódokat is közölt, melyek bizonyára felháborodást váltanak ki a hazafias és puritán közönségekben. Ekkor jutott eszébe a könyvkiadás egyik legvakmerőbb és legmulatságosabb reklám-ötlete: egyenesen kihívta maga ellen az amerikai közvélemény esetleges haragvó angyalait. Kiválogatta Sandburg könyvéből a legilletlenebb részleteket, kinyomatta egy kis kötetben és az érdeklődőknek néhány ezer példányszámban szétküldte. A megbotránkozás óriási volt, a könyvet sietve megvették és gondolkodás nélkül megvesznek azóta minden olyan könyvet, amely Lincolnról szól, akár újabb illetlenségeket tartalmaz, akár nem. A közönség kívánt-e Lincolnról tudni valamit? Nem nagyon, mert máskülönben a kiadó minden különösebb reklám-trükk nélkül eladhatta volna kiadványát. Így a kiadó teremtett divatot, amikor kiemelte egyik könyvét a többi közül, s külön felhívta rá a közönség figyelmét. Ennek az életrajznak, — s a többinek is — nem a közönség érdeklődése hozott első-sorban sikert, hanem a kiadó ötlete. Szembeszállni a hazafias kegyelettel,

¹ L. róla Keresztúry Dezső kritikáját M. Sz. 1935. XXIV. 145.

— ez egyik első, igen hatásos reklám-ötlet a regényes életrajz divatjának pályáján. Felhívni a figyelmet a hős és korunk hőseinek egyező vonásaira, ez a másik varázsige. Így lett siker minden regényes életrajz, melyből az olvasó korunk diktátorainak lelki szerkezetébe pillanthatott volna bele, feltéve, ha a könyvek írói — csekély pszichológiai képességeik miatt — ilyen lelki szerkezetet feltárhattak volna ábrázolt hőseikben. A közönséget érdekelni kezdte Cézár, Néró, Belizár, V. Károly, Cromwell, Napóleon, Medici Lőrinc, XIV. Lajos, mind olyan történelmi hősök, akiknek javarészeről azelőtt nem is hallott. S lassan érdekelni kezdte mindenki, akit vaskos, hosszadalmas, olvashatatlan kötetekben eléje hoztak: Ausztriai Anna éppúgy mint Mesmer, Erasmus éppúgy mint Offenbach, Heródes épúgy mint Kleopátra. A kiadó eladói ötlete csak az első könyveknél volt nehéz munka, a többi gyorsabban adta el, mint ahogy a nyomdák, könyvkötődék, írók szállíthatták.

Figyelemreméltó tünet, hogy a divatos könyvek — nemcsak a regényes életrajzok, hanem az orvos-regények, állat-regények, kaland-regények, háborús-regények is — egytől-egyig rendkívül vastagok. A könyvsikereknek nem utolsó oka így az, hogy az olvasó aránylag kevés pénzért igen hatalmas könyvet kap. Természetesen csak azért kaphat ilyen vastagot, mert sokat vesz, a kiadónak kifizetődik egy harmincívés regény, sőt végeredményben csak huszonöt íven felül fizetődik ki, kis-regények, novellás kötetek nem fogynak és lassan az író is leszokik arról, hogy kiterjedelmű, de nagy belső arányú műveket írjon. Az utolsó — és első — „vékony“ könyvsiker a háború óta Thornton Niven Wilder „Szent Lajos király hídja“ című remekműve volt, a legkisebb terjedelmű és legnagyobb feszültségű írások egyike. A vastag könyvek nem mindig olcsók. Az Anthony Adverse, a San Michele regénye, az Elfújta a szél első kiadásai inkább drágák voltak, ezzel szemben fölötte vastagok. Az Anthony Adverse például, a maga 1224 oldalával, egész könyvtárat kitesz. A sikeres könyvek akkor lesznek olcsóbbak, amikor már rengetegen megvették őket, amikor a kiadó úri gesztussal a szegényebb tömegek számára is felkínálja az év sikereit. Az Anthony Adverse saját „regényes életrajzának“ adatai közé tartozik, hogy első kiadása 15.000—20.000 példányban, 3 dollárért jelent meg. Három hónap alatt a következő példányszámokat érte el: a nyolcadik héten 116.038, a kilencediken 121.275, a tizediken 127.638, a tizenegyediken 133.972, életének harmadik hónapjában pedig elérte a 157.000 példányszámot. Fantasztikus számok ezek, a példányszámok növekedése három év alatt a legmagasabb rekordot ütötte meg: az 1934-ben megjelent regény 1937 első félévében kereken 705.000 példányban forgott közkezen Amerikában! A kezdeti árat szinte mindvégig tartotta, 1936-ban jelent csak meg az olcsóbb, 1-39 dolláros kiadás. A legnagyobb könyvsikerek egyike, s végeredményben közepes, jószándékú, helyel-közzel igen unalmas történelmi korkép. Pályájának árnyékába se juthat Thomas Mann „Buddenbrooks“-ja, ez a nyilvánvalóan jobb, nemesebb, érdekesebb remekmű, amely az angolhoz hasonlóan nagy nyelvterületen harminc év alatt érkezett el az egymilliomodik példányhoz, az S. Fischer cég olcsó, 2.85 márkás kiadásában.

A könyvsikerek előkészítését, a közönség megdolgozását rendkívül hosszú ideig és igen bonyolult módokon végzi a kiadó. Az Anthony Adverse sikerének egyik tényezője kalandos, csöppet sem válogatós meséje volt, a másik a regényes életrajzok által jól előkészített talaj az átlagolvasóban és csak a harmadik a hirdetési hadjárat. George Stevens, aki egy csomó best-seller sikeréről rántja le a leplet, pesszimista abban, hogy egyedül a hirdetés tesz népszerűvé, „nagygyá“ egy könyvet. Fejtegetéseinek eredménye körülbelül az, hogy egy best-seller, ha gyárilag állítják is elő, végeredményben

mindig a véletlen műve. Könyvet hirdetni költséges és kockázatos dolog. Stanley Unwin, — az Allen és Unwin kiadó egyik főnöke — megmagyarázza azt is, miért fizetődik ki nehezen a könyvek újság-hirdetése? A hirdetési költség rendkívül drága, egy aránylag rövid terjedelmű reklám-szöveg közlési ára a könyv összköltségeinek igen tekintélyes százalékát tenné ki, ha újságban hirdetnék. Egy könyv hirdetés útján azért sem érheti el a best-seller címét, mert csak egyszer veszik meg. Ha egy hirdetett szappan beválik, a vevő többször és állandóan megveszi. Ha egy könyvre kap vágyat valaki hirdetés segítségével, csak egyetlen egyszer veszi meg, s a kiadónak minden egyes új könyvét újra meg újra kell hirdetnie. A legjobb reklám végeredményben, ha a könyv híre szájról-szájra jár. De ez ritka eset. George Stevens ilyen karriert keveset ismer az amerikai könyvkiadásban. Egy könyv sikerét — a hirdetésen és a rejtelmes forrású előzetes jó hírnéven kívül — Amerikában legtöbbször az segíti elő, ha a különböző könyvbarát-egyesületek valamelyike illetménykötetül választja. „A hónap könyvei“ ezek a kiválasztottak, ilyen volt például az Anthony Adverse, Egy orvos bejárja a világot, Musa Dagh negyven napja, Grisa őrmester, Churchül könyve kortársainkról. Mint már láttuk, a Lincoln-életrajz sikerét a pikáns részletek külön kiadásával érték el. Az Anthony Adverse-t is először sűrített tartalomkivonatban küldte szét a kiadója. Egy könyv karrierjében nagy szerepet játszanak azok a sűrített, kondenzált tartalomkivonatok, melyek egy-egy Digest-ben jelennek meg. A híres The Reader's Digest közölte néhány lapban összevonva Dorothea Brande „Kelj fel és élj“, Dale Carnegie „Hogyan szerezhetek barátokat“ című népszerű öntudat-izmosító szakkönyveit, ezt az egyre divatosabb tudományt pótló műfajt, s akármilyen furcsa, ugyanitt jelent meg pár lapra szűkítve a Nobel-díjas nagy orvos, Alexis Carrel, szép könyve, az „Ismeretlen ember“ is. A közönség tehát nem válogató, s a best-sellerek karrierjében talán az a lehangoló s ugyanakkor biztató, hogy a tömeget egyformán érdekli Thornton Wilder „Szent Lajos király hídja“ című regénye és az „Elfújta a szél“, Dorothea Brande lelki kuruzslása és Alexis Carrel tudós lét-magyarázata.

Egy könyv sikere kiszámíthatatlan Amerikában, de kiszámíthatatlan Európában is. A francia könyvpiac üzleti sikerei ma is még a különböző irodalmi díjak kitüntetettjei vagy alulmaradottjai, egy-egy író szerencsés könyve, mely a Goncourt, a Femina, a Renaissance, az Akadémia, a Renaudot kitüntetésével érkezik el a közönséghez. Ezek a könyvek csak életük egyik jókora szakasza után lesznek kelendők, a díj babérkoszorúja után, s bár a jutalmazásban gyakorta egyes kiadók érdekei érvényesülnek, a francia szellemi élet csodálatos arányérzéke lehetővé teszi, hogy a tömegek kezébe Malraux, Pourtalés vagy Arland könyvei is eljussanak Constantin-Weyer, Fauconnier vagy Fayard regényei mellett. A kitüntetett művek post festa sikere világszerte általános: a Nobel-díjas, a Harper-díjas, a Pulitzer-díjas vagy akár a Péczely-díjas regények komoly, kevesek szája íze szerint író mestereket is fölemelnek a népszerűség, az olvasottság, a best-seller varázs szárnyaira. Kisebb az értéke — a bíráló szem is nagyobbát tévedhet — a már születésükkor pályadíjat nyert könyveknek, még kevesebb a sikerüknek. A világpályázatokon nyertes Körmendi Ferenc és Földes Jolán könyvei tisztességes, de nem túlságosan kvalitásos munkák, díjnyertes műveik világsikere természetes és óriási volt, s a közönség további műveikről is hajlandó jó véleménnyel lenni. Külön irodalomtörténet születik így: a kitüntetett — tehát nagynak tartott — írók művei alapján elképzelt írói nagyságok irodalomtörténete, ahol a jó könyv egyenlő a sikeres könyvvel, a kor irodalmi ízlése egyenlő a divatos könyvek témavilágával. Veszedelmes eltolódások születhetnek ily módon, bár veszélyük inkább aktuális, mint örök-

érvényű: a szabadságharc után Arany János visszaszorult és népszerűek helyette a Petőfi-epigonok lettek, Kemény Zsigmondot népszerűségben, olvasottságban P. Szathmáry Károly győzte le, a szellem élete azonban mindig egyenes és nyűt, a divat nem győzi le az értéket, a karrier a fejlődést.

Egy best-seller születik-e vagy csak csinálják? — veti fel a kérdést Stanley Unwin, George Stevens és Frank Swinnerton kis vitakönyve. A kérdésre nem tudnak válaszolni, s amikor válaszolnak, ők sem jutnak messzebb a megállapításnál: „habent sua fata libelli“. Az Anthony Adverse sikere óta sikere van minden bő korrajzú, szövödményes meséjű generációs regénynek. De ez a siker is a kiadó óvatosságának eredménye elsősorban. Az Anthony Adverse előkészítette az olvasót, s amikor romantikus meséjével mindenki eltelt s újabb romantikus mese iránt érzett vágyat, az alkalmas időpontban piacra dobták, hosszas várattatás után, Margaret Mitchell „Elfújta a szél“ című regényét, „a legérdemesebb, legmeggyőzőbb, leghatalmasabb“ könyvet, melyben a valóságos életet találhatták az olvasók, mégpedig úgy, ahogy azt valóságos emberek élték a polgárháború korában: „nem az a kérdés, hogy az író agyában születtek-e ők vagy pedig a valóságban is ott sétáltak Atlanta utcáin, hiszen az olvasó fülében hangosan és tisztán szólal meg hangjuk“. George Stevens az Elfújta a szél sikeréhez fűzi hozzá ezt a megjegyzését: „Mi a best-seller? az a könyv, amelyik hiányt tölt be vagy mély megelégedést kelt“. A hiány, melyet be kell tölteni, az Elfújta a szél 1,500.000-ik példányszámának másfél esztendő alatti szétszórása után újra mutatkozott és az 1937-es év egyik best-sellerje lett a hasonló szabású, hasonló eszményekkel harcoló „Észak-nyugati átjáró“, Kenneth Roberts szép könyve. Margaret Mitchell és Kenneth Roberts sikerében a lélektani pillanat volt megfelelő, Franz Werfel könyveit Amerikában a Musa Dag best-seller sikere kedveltette meg, épúgy mint James Hilton első könyvét a másodiknak, a „Good bye, Mr. Chips“-nek rendkívüli népszerűsége. Sok könyvet pusztán a címe emel a népszerűség dicsfényébe: egy Marjorie Hillis nevű író regénye „Egy magányos asszony problémája“ címen jelent meg eredetileg, hogy igen nagy mértékben ismeretlen maradjon, később pedig „Élj egyedül és szeresd az egyedüllétet“ címen óriási könyvsiker lett, épúgy mint Walter B. Pitkin „Negyven éves korban kezdődik az élet“ című tanácsadás-gyűjteménye. Ritka eset a best-sellerek történetében, amikor egy könyvet a tartalmáért vesznek meg. Ilyen sikerek a mindenféle felvilágosító könyvek, a társadalmi, matematikai, geográfiai, orvosi, filozófiai vegyesfelvágottak, tudományos kézikönyvek, „who is who“-k, lehetőleg egy kis nagyképűséggel fűszerezve, mint H. G. Wells világmentéseiben vagy egy kis bonhomióval tálalva, mint Hendrik van Loon különböző történelmi összefoglalásaiban. A népszerűsítő irodalom tudomány-alatti közvetlensége avat divattossá minden orvos-könyvet, Axel Munthe könnyes-nyánus San Micheleje óta Victor Heiser, Albert Gervais, George Savan, Ralph H. Major munkáin át akár Éve Curie „Madame Curie“ című életrajzáig. Az orvosi hivatás állítólagos misztikuma, a vonzalom, melyet a tömeg a tudományos sarlatánság iránt érez, roppant népszerűséget szerzett -egy elnyújtott, száraz, szörszálhasogató karrier-regénynek, Cronin „Réz-tábla a kapu alatt“ című legyőzhetetlen best-sellerjének. Az olvasó szeret beavatkozni, s erre az orvosregények nagyszerű alkalmat adnak neki: izgalmas vakbélműtételnél, szüléseknél asszisztálhat, orvosi hókuszpókuszokba láthat bele, persze úgy hogy az orvos hivatása továbbra is hókuszpókusz marad a szemében. A téma miatt kedveltek meg a huszas évek végén minden háborús regényt, memoárt, anekdota-füzért: az olvasó szeret visszaemlékezni a kellemes mában a kellemetlen tegnapi, s Remarque megragadó „Nyugaton a helyzet változatlanba óta egy évtizedig sikere volt

világszerte minden háborús vagy katona-szellemű regénynek, általában minden regénynek, melynek hőse puskát tart a kezében. A háborús regények divata ma kicsit lanyhul, egyedül Németországban friss ma is és az olvasó egyformán boldogan olvassa Löns puskás vadásztörténeteit és — Ludendorff marsall különféle memoárjait. Németországban best-seller hat év óta minden regényes mű, mely a nyersanyag körüli élethalál harc titkaiba enged bepillantást — a Rádium, az Olaj, az Anilin és Anton Zischka könyvei nagypéldányszámú, tartós sikerek s némelyikük a maga nemében komoly mértékkel mérhető jeles írásmű.

Mikor siker, miért siker egy könyv, ki adhat erre végleges feleletet! A világ országai, nyelvei, olvasói között rejtelmes, földalatti a kapcsolat. Ami siker Amerikában, siker Finnországban vagy Indiában. A best-sellerek európai kiadása egészen biztos vállalkozás. Magyarország a külföld sikeres könyveinek piacán gyors és vállalkozó kedvű vásárló, sietve adja ki egymásután Hervey Allen, Margaret Mitchell, J. B. Priestley, Éve Curie, Cronin könyveit és igen nagy példányszámban terjeszti az angol-szász neoromantikusokat, orvosírókat, felfedezés-histórikusokat. A reklám ötleteit is szívesen másolja le, persze csökkentett arányokban és szerényebb vakmerőséggel. Itt is sokat nyom a latban egy-egy irodalmi díj: egyidőben Sigrid Undsetet olvasott mindenki és amikor különböző újságokból értesültek Cronin regényének angliai botrányairól, szívükbe fogadták a „Réztábla a kapu alatt“-ot. Nálunk is megvan a könyvek külön sorsa, külön fátuma, nálunk is megvan minden kisebb időszakos irodalmi divata. Erdély újabb felfedezésével bekövetkezett az erdélyi irodalom kultusza, a Felvidék visszaszerzésével a felvidéki könyv iránti lelkesedés. Alexis Carrel „Ismeretlen ember“-e többek közt azért lett best-seller Amerikában, mert katolikus egyházi körök igen elismerően fogadták: a magyar könyvpiacon az eucharisztikus szentév óriási publicitása kapóssá tett minden katolikus könyvet, akár Gertrud von le Fort vagy Francis Mauriac írta azt, akár egy-egy vadonatúj magyar név. Jól ismerjük egyes írók hosszas lappangás után kitörő népszerűségét, mint például Nyíró Józsefét, akinek olvasatlanul porosodó köteteiből páratlan üzleti sikert varázsolt a — fehér halinakötés. A közönség egyforma Atlantában és Budapesten, felajzza, ha nagy emberekről tiszteletlent olvashat (Sandburg Lincoln-könyve és Harsányi Zsolt Liszt-életrajza) és megvesz minden könyvet, melyről előzetesen, sokáig és állandóan jól írnak (Ignác „Anyanyelve magyar“). Megvesz egy könyvet a tartalma miatt (Szekfü „Három nemzedékének“ sikere) és hosszas habozás után örömmel olvas el egy másikat a titkon terjengő jó híre miatt (Bromfield „Árvíz Indiában“ című regényének késői magyar sikere). A kiadó tehát elgondolkozhat: mit adjon ki? Best-sellert vagy irodalmat? Híres író vagy ismeretlent? Tapasztalatai alig igazíthatják útba. A könyv fátuma kiismerhetetlen és ha ma valami egyformán jellemzi a világ országait, embereit, közönségét, akkor bizonyára az, hogy ugyanazokért a könyvekért, ugyanazokért az irodalmi divatokért lelkesednek a szélességi és hosszúsági körök valamennyi találkozási pontján. Az irodalom rejtélyes sorsú tünemény, s egy új könyv végzetével szemben éppoly tanácstalanul, várakozón áll a kiadó, mint az író állt, amikor megírta és a kritikus, amikor a lapokat felvágta s csak kóstolgotott: mérget kap-e vagy revelációt, szöveget vagy irodalmat?

THURZÓ GÁBOR

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az új angol és francia háborús politikai Churchill és Reynaud — Mussolini és Hitler a Brenneren; Délkelet-Európa nyugalmának biztosítása — Az északi válság; a nyugati hatalmak és a semlegesek — Dánia és Norvégia német megszállása — A norvég ellenállás és az angol tengeri hadműveletek — Holland-India és a Földközi-tenger kérdése.

MÁRCIUS KÖZEPÉTŐL szinte áttekinthetetlen bonyolultsággal és gyorsasággal követték egymást az európai háború eseményei. A gyorsuló iram első jele a francia kormányválság volt. A francia politika egyre türelmetlenebbül figyelte az állóháborút és erélyes intézkedéseket követelt. A nagy érdemű Daladierben ez a közszellem már a „ müncheni politika”. képviselőjét látta s ha mindenki elismeréssel szólt is rendkívüli erőfeszítéseiről és a francia hadsereg és biztonság, a belső polgári szilárdság és az egységes külpolitikai vonalvezetés körüli eredményeiről, a háború új szükségletei között még az ő magatartását is lassúnak ítélte a közhangulat. Így Daladier eltávozott a francia kormány éléről, de megtartotta a hadügyi tárcát és helyére a francia valuta megszilárdítója, a francia közgazdaság vezéregyénisége, az angol-amerikai-francia kapcsolatok nagystílusú képviselője, Paul Reynaud, az eddigi pénzügyminiszter került. A francia kormányválság után még szorosabb lett az angol-francia együttműködés s nemsokára már úgy beszéltek a francia kormányelnökről a német lapok, mint aki a francia érdekekkel szemben az angol plutokrácia érdekeit képviseli. Ugyanekkor jelentős változások történtek az angol kormányban is s mialatt az eddig cunctatori Chamberlain is egyre erélyesebb eljárást ígért, mintegy csalódván önmaga is eddigi magatartásában, azalatt mind jobban előtérbe került az angol imperializmus legnagyobb képviselőjének és Németország legnagyobb ellenfelének, Winston Churchillnek egyénisége. Egyéb változások között Churchill rövidesen háborús csúcsminiszter lett s erélyes tempója rövidesen megnyilatkozott a hadvezetés menetében, különösen az északi államok régóta lappangó válságának kieleleződése során.

Alig nyugaton ezek a változások történtek, a német politika is meglepetéseket készített elő. Németország, amely tisztában volt vele, Churchill hadvezetési módja mit jelent, nemcsak az északi kérdést kísérte rendkívüli figyelemmel a finn háború befejezése után is, hanem hasonló figyelmet fordított Délkelet-Európa kérdéseire is. Német részről ugyanis jól látták azt, hogy a közkeleti Weygand-hadseregnek most nem lehetnek németellenes szándékai, mivel a finn béke után Szovjetország inkább semleges magatartást tanúsított, viszont ugyanekkor tudni véltek bizonyos angol szándékokról, szabotázsakciókról és egyéb cselekményekről, melyeknek célja az lett volna, hogy elzárja a Fekete-tengerről a Dunán át Németországba vivő utat s általában megzavarja a Balkán békéjét. Ebben az időben ugyan a Balkánon és Délkelet-Európában az érdekelt népek között nem jelentkeztek nyugtalanító körülmények, Németország mégis szükségesnek látott bizonyos ellenrendszabályokat. Ilyen hangulati háttére volt Mussolini és Hitler március közepe tájt történt brenneri találkozásának, melyen az érdekelt két nagyhatalom vezetői megállapították szándékaik egyezését, hogy Délkelet-Európától távol tartanak minden idegen befolyást és zavaró elemet. Olaszország ezekkel a megbeszélésekkel kapcsolatban újólag nyomatékosan hangsúlyozta délkelet-európai érdekelttségét. Maguk a nyugati

gái hatalmak is szívesen látták mostanában Olaszország délkelet európai súlyának fönntartását, mivel úgy ők, mint Olaszország tudták, hogy a délkelet európai nyugalmi, biztos és egyensúlyi állapotnak Olaszországnak a Duna völgyében való erős érdekeltsége a leglényegesebb eleme s ilyen értelemben ez a dunai és kárpáti népek érdeke is. A brenneri találkozó eredménye Olaszország részéről tehát az olasz érdekeltség újabb hangoztatása volt.

Viszont nem következett el az a „húsvéti meglepetés”, melyre annyian számítottak a két vezér brenneri megbeszélése után. Ezeknek a találgatásoknak két részlete volt. Az egyik feltevés szerint Németország szívesen mutatott volna hajlamot arra, hogy megossza különféle érdekszférák szerint Délkelet-Európa területét s állítólag ezt a tervét ismertette Mussolini előtt Hitler vezér és kancellár. A másik feltevés szerint Németország megkísérelte, hogy megnyerje Olaszországot egy hármashatalmi csoportosulásnak Olaszország, Németország és Oroszország között. Ezek a merő feltételezések nem váltak valóra s nemsokára Németország politikája is egészen más fordulatokat vett, mint amilyeneket sokan a brenneri találkozó után vártak. Figyelemreméltó, hogy nem sokkal utóbb tartotta meg a szovjet-tanács előtt Molotov orosz külügyi népbiztos nagy érdeklődéssel várt beszédét, amely ugyan ez alkalommal sem nélkülözte a nyugati és imperialista hatalmak címére intézett felszólításokat, nagyban és egészben azonban Szovjetország semlegességének volt bizonyítéka. Szovjetország megnyerte a karéliei finn területeket és Hangő félszigetét, mely lezárja a finn Öblöt és Leningrad bejáratát s így biztosítván nyugati kijárait, egyszerre tartózkodóbbnak mutatkozott az európai kérdésekben.

Mialatt e feltevések az új szféramegosztásról és élettérkédről a levegőben keringtek, a magyar-olasz baráti viszony is újabb megpecsételést nyert gróf Teleki Pál miniszterelnök római látogatásakor. A magyar miniszterelnök látogatása minden magánjellege mellett is igen jelentős esemény volt a keletközépeurópai fejlődés során és egyik élénk bizonyítéka volt a keletközépeurópai olasz érdekeltség tartós eredményeinek, és egyúttal megmutatta, hogy a magyar-olasz viszonyban nem lehetséges semmi változás, hacsak nem ezen amúgy is szoros barátság újabb biztató megszilárdítása a mostani keletközépeurópai viszonylatok között. A magyar-olasz viszony mellett a magyar-olasz-jugoszláv viszony is egyik záloga a délkelet európai békének. A magyar-jugoszláv érintkezések reálpolitikai és érzelmi síkon egyaránt kedvezően fejlődnek. Az összes délkelet európai államoknak érdeke, hogy ezen a területen ne történjék semminemű külső behatás, nagyhatalmi akció. Németországban joggal utalnak arra, hogy ezen esetben természetesen Németországnak is más magatartást kell követnie. Éppen ezért megértéssel fogadták Németországban is a biztonságukat őrző dunai államok megegyezését bizonyos zavaró jelenségek és feltevések után a Duna hajózásának biztosítása tekintetében. A négy dunai állam, Magyarország, Románia, Jugoszlávia és Bulgária megegyezett abban, hogy saját ellenőrzésük alá veszik az eddig nemzetközi jellegű Dunát és saját szakaszokon saját vám- és ellenőrzési, valamint biztonsági és védelmi intézkedéseiket és berendezéseiket foganatosítják, amiről a nemzetközi Duna-bizottságot is értesítik. Miután Németország Ausztria beolvasztása után a Dunáról amúgy is kiküszöbölte a nemzetközi jog szabályait és a folyót saját felségjogai alá helyezte, úgy most a szükséges helyzetben ugyanez történt a négy kisebb dunai országban is. Németország dunai érdekeltségével kapcsolatban sokat beszéltek arról is, hogy Németország bizonyos dunai rendőrséget akar felállítani a Duna egész délkeleti folyására saját kezelésében az illető államok területén. Mivelhogy azonban az érdekelt

államok már saját érdekükben is maguk gondoskodtak a Duna biztonságáról és zavartalan hajózásáról, mint német részről a cáfolatok kiemelik, már elejétől fogva megdőlt minden ilyenmű és joggal felelőtlennek nevezhető feltevés.

Délkelet-Európa felől a figyelem azonban rövidesen visszafordult Észak-Európa felé. A finn háború itt viszonylagos nyugvást hozott. Németország azonban állandó gyanakvással élt a nyugati hatalmak északi terveit illetően. Ez a fokozott német figyelem már a finn-orosz béke megkötésekor is megnyilvánult. Németország természetesen nem látta volna szívesen, ha a nyugati hatalmak, elsősorban Anglia a finnek megsegítése révén katonai támaszpontokra tesznek szert az északnémet vidékekkel szemben a skandináv partokon. Amennyiben ez megtörtént volna, már eleve figyelmeztette a német kormány az ellenrendszabályokra a skandináv államokat. A skandináv államok így rendkívül nehéz helyzetben voltak s nehézségeik még csak fokozódtak a finn háború befejezésekor bekövetkező látszólagos rövid nyugalom alatt. A német hadviselésnek igen fontos szükséglete a svéd vasérc. A svéd vasércet norvég kikötőkön, norvég partok mentén szállították Németországba. Németország pedig joggal féltette ezeket a szállításokat a nyugati hatalmak finnországi segítőakciójától és skandináv politikájától. Ezért Németország különös nyomatékkal hangsúlyozta úgy háborús propagandájában, mint a skandináv kormányzatokhoz intézett figyelmeztetéseiben, hogy nem tűrheti a frontok kiszélesítését. A német álláspont az volt, hogy a környező semleges államok gátjai mögül Németország nyugodtan nézhet szembe sérthetetlen határai között egy hosszú háborúval. A német hivatalos felfogás azt tártotta, hogy a német érdek így egyezik a semlegesek érdekeivel. A skandináv partok biztonsága azért is fontos volt a németeknek, mert ez a vidék igen jelentős szerepre tett szert a szovjet-orosz-német tengeri kereskedelmi érintkezések során. Már most, hogy Reynaud és Churchill lettek a nyugati háborús erőfeszítések vezetői, a nyugati hatalmak mindent elkövettek, hogy még jobban szigorítsák a Németországra mért blokádöt és hogy Németországot elvágják a skandináv vasércről. A nyugati hatalmak módszere az volt, hogy diplomáciai lépésekkel fordultak az északi semleges kormányokhoz, felszólítván Őket, ne szállítsanak vasércet Németországnak. Azzal érveitek, hogy Németország megsérti a semleges államok semlegességét úgy, hogy partjaik mentén, vizeiken hadianyagokat szállít. Figyelemreméltó, hogy ezzel nemcsak a semleges északi államok hajózása és kereskedelme érintett szigorúan, de hasonló kemény sors érte a semleges hajókat német részről is azon esetben, hogyha netalán alávetették magukat az angol blokád-ellenőrzésnek, mert Németország már régóta ellenséges cselekedetnek tekintette a semleges hajózás részéről az angol ellenőrzés előtti meghajlást. Így állott elő az a furcsa helyzet, hogy a mostani háborúban ezideig nem is annyira maguk a hadviselő felek, mint inkább a közéljük szorult semlegesek szenvedték a legsúlyosabb gazdasági és anyagi veszteségeket.

Az angol és francia vezetőpolitikusok március végén és április elején az illetékes hadvezérekkel együtt nagyon fontos tanácskozásokat tartottak, amelyek eredményeiből már előrevetették árnyékukat a készülő veszedelmes események. Az angol kormányférfiak és katonai szakértők szerint a háború mostani újabb szakában már a nyugati hatalmaké lenne a vezetés. Ez a tendencia és erős akarat nyilvánult meg aztán a határozatlan semlegesek iránti magatartásban is. Április elején Anglia és Franciaország erélyes jegyzéket intéztek Norvégiához és Svédországhoz, követelvé, hogy szüntessék meg szállításaikat Németország felé. Ugyanekkor azonban a semlegesek még a finn háborúból ismert határozatlansággal állottak a kapuk előtt álló

veszedelmek lelki atmoszférikus nyomása alatt. Tekintettel kellett lenniök Németországra, mely értesülvén a nyugati hatalmak eljárásáról, ellenintézkedésekkel fenyegetőzött érdekei védelmében. Ekkor még mindig útban voltak német ércszállító hajók a norvég vizeken. A semleges államok határozatlansága közepette az angol hadvezetés erélyes lépésekre határozván el magát, már a következő huszonnégy órában megszállotta a norvég vizeket és aknákat helyezett el a német hadianyagszállítások feltételezett útja elé. Mialatt az angol aknalerakó hajók és az egyesült angol-francia-lengyel flotta a skandináv vizek felé közeledett, azalatt Kiéből és a többi északnémet támaszpontokból nagy egységek és hadihajók indultak el észak felé. Az angol flotta a távolból várakozott és nem tett ellenlépéseket. Németország így akarta elhárítani azt, hogy a skandináv partvidék a nyugati hatalmak támaszpontja legyen és hogy a nyugati hatalmak itt megjelenvén, Németország szabadon fekvő északi tengeri partjaival szemben kiszélesítsék a tengeri frontokat. Ezen feltételezett folyamat megelőzésében — tartja a német hivatalos felfogás — Németországnak erélyes cselekvésre kellett magát elszánnia» ennek eredményeképpen április 10-re Németország maga szélesítette ki a frontokat, kénytelenségből most már a védelemből ellentámadásba menve át.

Április 9-én német erők jelentek meg Dánia határainál és a nyilvánvalóan minden eshetőségre felkészült német hadvezetés erélyes intézkedésekkel rövid időn belül úrrá lett Dánia felett. Hasonló előkészítéssel történt Norvégia déli részének német megszállása is. A dán megszállás azért érdekes, mert Dánia, Anglia élelmiszerszállítója, most Németország hadigazdaságának körzetébe került. Norvégia partjainak megszállásával pedig Németország biztos tengeri és légi támaszpontokat akart szerezni Anglia ellen. A dán megszállás, kisebb incidensektől eltekintve, rendkívül simán történt. A dán kormány belenyugodott a változásba és a háború idejére Dánia felségjogai korlátozást szenvednek. Hasonló volt a szándék Norvégiával szemben is, itt azonban ellenállásra talált a német akció. A dán kormány a kényszerítő körülmények között meghajolt Németország álláspontja előtt, míg a norvég király és kormány az ellenállás mellett döntött. A német kormánynak az volt az álláspontja, hogy a nyugati hatalmak tevékenységével és fenyegetésével szemben magára vállalja Norvégia és Dánia védelmét. A norvég és a dán akció csupán a háború idejére szól és nem jelent protektorátust, hangsúlyozták Berlinben. Azt is kiemelték, hogy a német akció csak tíz órával előzte meg a nyugati hatalmak akcióját a semlegesek ellen. Hogy pedig Németország békés szándékairól kifejezést adjon, arra több módot választott. A német katonák bizonyos átszámítási kulcs szerint kiállított utalványokkal vásárolhattak Dániában és rövid időn belül már Németország szállított élelmet és egyéb közszükségleti cikkeket Dániának, melyet ilymódon sikerrel és harmonikusan beillesztettek a német hadigazdálkodásba. Németország bizonyára megtalálja majd a módját a dán gazdasággal való további együttműködésnek is és kiküszöböli az esetleg úgy támadó nehézségeket, hogy a dán szarvasmarha- és sertésállomány, mely eddig külföldi importból nyerte táplálékát, most a blokád s a német megszállás következtében elveszti eddigi tápláló területeit. Ami a norvég nehézségek kiküszöbölését illeti, itt a német követ több ízben megkísérelte, hogy VII. Haakon királyt álláspontja megváltoztatására, a szociális többségű kormány elbocsátására és a Németország által javasolt új norvég nemzeti szocialista kormány kinevezésére bírja. Úgy látszik, mintha VII. Haakon király és a norvég közvélemény a maguk nyugati hatalmak iránti rokonszenvében nem méltányolta volna Németország szándékait. A német csapatoknak Oslóban és egyes norvég kikötőkben való,

harcok közt történt partraszállása után Oslóban Vikund Quisling, a német kapcsolatokkal eddig is bőven rendelkező nemzeti szocialista norvég frakció-vezér elnöklésével kormány alakult, mely VII. Haakon király és a hivatalában maradó Njagardsvold-kormány és a parlament ellen meg akarta valósítani a nemzeti egységet. Az oslói német követ erőfeszítései a király ellenállásán meghiúsultak: Haakon király nem ismerte el Quisling kormányát, majd a hegyek közé menekülve, csapatai élén vezeti az ellenállást. Az elmenekült norvég kormány röviddel ezután kijelentette, hogy Norvégia hadban áll Németországgal és hasonló kijelentéseket tettek az angol politika vezetői is, hangoztatván, hogy Norvégia megsegítésére irányuló tevékenységüket azonnal megkezdik.

Németország ezalatt újabb meg újabb katonai egységeket dobott át Norvégiába, miközben hangsúlyozta, hogy közte és Norvégia közt nincs hadiállapot. Németországnak igen nagy helyzeti előnyt jelentett az is, hogy a norvég-német válság kitörésekor a norvég kikötőkben tartózkodó vagy a partok mentén hazafelé útban lévő hajók is akcióba léptek. Olasz és német sajtókommentárok dicsőítően emlékeznek meg ezen német kereskedelmi hajók bátorságáról. Az ércszállító hajók, mondják, erős fegyverzetet, ágyúkat és gépfegyvereket rejtettek el; majd megadott utasításra a legénység haditengerész uniformisba öltözött és fegyvert ragadva, elfoglalta a közelben lévő norvég partokat. Ezen meglepő akciók, melyek igen jellemzik a német hadviselés villámgyors és korszerű módszereit, természetszerűleg igen nagy helyzeti előnyt biztosítottak Németországnak. Úgy, hogy német jelentések szerint a norvég partok felé útban lévő angol, francia és lengyel expedíciós egységeknek, melyeknek már a finn háborúban kellett volna szerepelniük, erős harcok között kellett norvég földre lépniök. A harcok közepontjában Narvik kikötője áll, mely már eddig is jelentős volt a német-norvég ércszállításokban. A norvég ércet, mondják egyes német jelentések, most Lulea svéd kikötőn szállítják Németországba. Németország újabban már repülőgépeken is szállított csapatokat Norvégiába, ahol a gyakori angol tengeri és légitámadások között igen nagy szerepe van a német repülő hadviselésnek.

Ha különböző angol, francia és lengyel egységek partraszállásáról, a norvég ellenállással és a királyi norvég kormánnyal való angol és francia együttműködésről hallunk és olvasunk, ezzel szemben állanak a német jelentések, melyek változatlan optimizmussal és kitartással hangoztatják Németország norvégiai előretörését és sikereit. Ha aszárzaföldön is figyelemreméltó harcok dűlnak, a hadviselés súlypontja mégis a tengeren van. Az angol és francia flotta ott tartózkodik a norvég partok előtt és ha a nyugati hadvezetés eddigi szokásától eltérően rendkívül szűkszavú, mégis sokan tudni vélik, hogy heves és nehéz tengeri harcok tombolnak egyre a norvég vizeken. Már a norvégiai partraszállás során számos vesztesége volt a német flottának, ha ugyanekkor ezt a veszteséget ellensúlyozták is angol hajók elsüllyesztésével, a német-angol flották arányszámának különbsége folytán ez a hadviselés természetszerűen a német tengeri haderőt módfelett igénybe veszi. Német hivatalos jelentések e nehéz harcok során a német realizmus és kitartás hangsúlyozása mellett magasztalóan emlékeznek meg a hősi halottakról, a veszteségekről és a nagy norvégiai erőfeszítésekről, a norvég lakosság guerilla-harcai és az északi norvég erők mozgósításai, valamint a partraszállott nyugati haderőkkel való együttműködés közepett. Az angol jelentések igen tartózkodók és nem igen közölnek pontos és részletes leírást a csaták menetéről, úgyhogy sok egyéb körülmény miatt már ezért sem tudjuk a dolgok mostani állását véglegesen áttekinteni. A flották csatározásai mellett a tengeri aknaháború is kiélesedett. A németek aknákkal igyekeznek elzárni

a Skagerrak és a Kattegat bejárait, ahol szintén igen nagy összeütközések voltak és ahol a norvég flotta és a német hajók is szembetalálkoztak egymással. Az angol jelentések viszont kiemelik, hogy a norvég kikötők előtt éppen úgy aknazárat raktak le, mint a norvég és a svéd partok, valamint a Litvániáig terjedő német partvidék előtt. Svédország e jelentések szerint teljesen elszigetelődött; nem kétséges, hogy az északi háború hatását rövidesen közelebről is megérzi; hiszen máris több helyen elérték a norvégjai német csapatok a déli svéd határt s egyes feltételezések szerint Németország azzal a barátságos felhívással is fordult volna a svéd kormányhoz, hogy Dánia és Norvégia mintájára kérje a háború tartamára a német védelmet.

Az északi háború más vonatkozásokban is érezteti hatását a világpolitikára. Angliában és Amerikában egyforma érdeklődéssel figyelik, mi lesz majd Dánia két északi területének, Izlandnak, a legősibb germán földnek, a germán Saga-k híres otthonának és a szintén Dániához tartozó Grönlandnak a sorsa. Űz a két sziget már ott fekszik Amerika és Anglia északi érdekkörének felezőpontjain. A német hivatalos felfogás szerint a dániai német megszállás következményei kiterjednek jogilag és hatalmilag Grönlandra és Izlandra is. Ez azonban természetesen igen sértené Anglia és Amerika érdekeit. Máris szó van róla, hogy Grönland kanadai, tehát angol és Izland is közvetlen angol megszállás alá kerül. Az izlandi országgyűlés mindenestre máris deklarálta, hogy mivel a dán király izlandi királyi minőségében — Izland teljes autonómiát élvezett s csak perszonális unió csatolta Dániához — nem tudja jelenleg gyakorolni hatalmát a szigetország fölött, funkciói teljesítését a népszuverenitás letéteményese, az országgyűlés veszi át.

Az északi háború váratlan fordulatai példátlan izgalmat keltettek Hollandiában és Belgiumban is. Belgium teljes hadi készültségben nézi az eseményeket. Erre már azért is szükség van, mert német részről olyan feltételezések láttak a norvég ügy kezdetekor napvilágot, hogy angol expedíciós erők készülnek Hollandia felé. Belgium és Hollandia között ezen események hatására és nem egészen a nyugati hatalmak tudta nélkül szoros védelmi együttműködés jött létre. Hollandiában az északi válság még egy újabb nehéz problémát is vetett felszínre: a gyarmati kérdést. Hollandia keletindiai gazdag szigetei eddig mintegy az angol távolkeleti flotta védelme alatt állottak. A kis Hollandia egymagában aligha tudná megvédeni gyarmatait. Most Japán, mely a meleg égövi és településre igen alkalmas holland gyarmatokat szívesen vonná be számításaiba, így okoskodik: az európai háború során Anglia kénytelen lesz fokozatosan Európába összpontosítani összes tengeri erőit; ez esetben pedig a holland gyarmatok védelem nélkül maradnak; tehát Japán megoldhatja a számára rendkívül fontos holland-indiai kérdést. A japán állásfoglalás szerint nem lehet eltérni azt, hogy a holland gyarmatok helyzetében, status quo-jában változás legyen. Ez a változás pedig az lenne, hogy Anglia helyett Amerika venné át a holland gyarmatok védelmét tengeri erőivel. Japán ez ellen a lehetőség ellen élénken tiltakozott és minden ilyen változtatást maga ellen irányuló ellenséges cselekedetnek tekint. De nem valószínű, hogy akkor, amikor a nyersanyagkérdésben Japán annyira függ ma is az amerikai gazdaságtól és politikától, mégis Amerikát provokálja. Az amerikai külügyi államtitkár úgyis kijelentette, hogy Amerika sem tűrhet semilyen változást a holland gyarmatok status quo-jában — vagyis nem engedheti meg, hogy itt Japán szándékai érvényesüljenek. Hasztalanul kezdett így Japán a zavaros európai helyzetre való tekintettel máris „barátságos“ tárgyalásokat a szorult helyzetbe került Hollandiával, az amerikai állásfoglalás, úgy látszik, már eleve útját vágja minden újszerű feltételezésnek a távolkeleti gyarmati kérdésben.

Az északi háború az európai politikában is érdekes változásokat hozott. Mindenekelőtt Oroszország, mely annyit áldozott a balti kijáratért, a mostani angol-német tengeri háborúskodás során ismét beszorult a Baltikumba s elzárult a világtengerek felé vezető kijárata. Alighanem ez is egyik motívuma Oroszország mostani igen tartózkodó és várakozó magatartásának, amely különben a nyugati hatalmakkal elsősorban a régi angol kereskedelmi és gazdasági kapcsolat újrafelvételére irányuló kísérletekben is megnyilatkozik. A másik figyelemreméltó változás itt az is, hogy Oroszország mintha újra érdeklődni kezdene a Balkán ügyei iránt. A román-orosz határról is hallottunk némely feltételezéseket. Hasonlóképpen érdekesek a jugoszláv-orosz kereskedelmi és diplomáciai megbeszélések is, melyekről egyesek azt mondják, hogy ezek Németország behatásának eredményei, mások szerint itt újra a régi balkáni orosz politika tendenciái jelentkeznek; ismét mások kapcsolatba hozzák a jugoszláv-orosz megbeszéléseket a nyugati hatalmak s Oroszország javuló viszonylataival. Olaszország mindenesetre igen érzékenyen figyeli ezeket a fejleményeket.

De az északi tengeri háború hatása a legmélyebben Olaszország politikájában volt érezhető. Az angol flotta felvonult északra és a Földközi-tengert a francia flotta Őrzi egyedül. Olaszországot ezekben az időkben német részről ismételten rokonszenvvel figyelmeztették nehéz helyzetére, hogy tudniillik Suez és Gibraltár, tehát a Földközi-tenger két vége felől az angol imperializmus határolja és fogja el tőle a világ összefüggéseit és a nyersanyagforrásokat. Nyilvánvalóan a német politika igen szívesen látja, ha Olaszország fellép hatalmi céljai érdekében a Földközi-tengeren és ezáltal a hadi helyzet északon könnyebbül a német hadviselés számára, melyet különben most már Hitler irányít Kieiből egyedül. Az angol flotta távozásával Olaszországban feleledt újra a régibb franciaellenes magatartás; angolelleses tüntetésekről is hallottunk s tüntetések voltak a kormányzat és a hivatalos sajtó véleményével összhangban Tuniszért. Ebben a helyzetben, mikor Anglia újólág hangsúlyozza az olasz-angol egyetértés szándékait és mikor másfelől meg Olaszország is megfontolja a maga gazdasági helyzetét, érdekeit és a nyersanyagkérdéssel való bonyolult kapcsolatait, Olaszország magatartását Németország szívesen ítéli meg kedvezően. De ugyanakkor az olasz magatartás, melytől egyesek e napokban sokat vártak, egyáltalában nem végleges. Világos, hogy Olaszország békét akar a Földközi-tengeren és sokan hiába gyanakodnak Olaszország háborús szándékaira. Olaszország hivatalosan igen kedvező jelentésekben számol be az északi német eredményekről, ugyanekkor azonban merő kitalálásoknak nevezi azokat a híreket, mintha Olaszország a Balkán, elsősorban Görögország felé tenne mozdulatokat. Világos, hogy az olasz békepolitika egyfelől a nyersanyagkérdéstől függ, mert hiszen az olasz motorizmus és hadi apparátus nem tartható üzemben nyersanyagok nélkül, másfelől meg a földközitengeri helyzet méltányos megoldásától is függ, mert olasz részről élénken hangoztatják, hogy még most sem lenne késő, ha a nagyhatalmak vizsgálat alá vennék a földközitengeri helyzetet. Vagyis az északi háború állását Olaszország saját politikai céljai érdekében igyekszik érvényesíteni. Ebben a zavart helyzetben különleges értéke van a szövetségesek számára Weygand tábornok közeli nagy haderőinek, melyek ma nem is annyira a Szovjetunió közeli törekvései szempontjából értékesek, hiszen Oroszország aggályosan óvatos semlegességi politikát követ most mindenfelé, hanem értékesek a földközitengeri helyzetnek a nyugati hatalmak érdekében való egyensúlyozására. Itt kell megemlítenünk azokat a legutóbbi híreket is, melyek a török-román kapcsolat felújulásáról szólnak amellet, hogy ismét sok szó esett Törökországnak a nyugati hatalmak melletti állásfoglalásáról, mely azonban

természeteszerűleg csak vagy Olaszország, vagy netán egy még Németországgal kapcsolatban lévő Oroszország mozdulatai során lenne esedékes. Ez a szövetségi rendszer így tartja Egyiptom és Görögország közbenlétével egyensúlyban a földközítengeri helyzetet s így a nyugati hatalmak kárára nem lehet szó jelenleg az angol flotta nagyobb északi elfoglaltságával kapcsolatban sem a földközítengeri helyzet meglazulásáról, sem a háborúnak itteni, vagy közekeleti újabb fellángolásáról.

GOGOLÁK LAJOS

TISZA ISTVÁN ROMÁN TÁRGYALÁSAI ROMÁN SZEMMEL

EZERKILENC SZÁZTÍZ TAVASZÁN véget ért a koalíciós kormányzat. A király gróf Khuen-Héderváry Károlyt 67-es programún alapján bízta meg kormányalakítással. A parlamenti többség megtagadta tőle a támogatást, erre a kormány házfelosztással felelt. A választásokba nagy reményekkel indult az újjá alakult Nemzeti Munkapárt. Bizott abban, hogy a király és az országgyűlés közt helyreáll az egyetértés s így szilárd alapon lehet békés építő munkához fogni.

A Munkapárt s elsősorban a pártvezér, Tisza István, likvidálni akarta az előző minisztériumok és különösen a koalíció uralma idején meg nem oldott vagy éppen kiélezett problémák tömegét. A fenyegető kérdések közül Tisza a nemzetiségek, nevezetesen a románság kiengesztelésének fontosságát hangsúlyozta programbeszédében.

Tisza állásfoglalása érthető föltűnést keltett. Mihu János, felkenyéri román nagybirtokos följegyzései¹ szerint „a román-magyar kérdésben igazságosabb kijelentéseket tett, mint régebben a magyar politikusok, meleg föl-hívást intézett a román püspökökhöz és politikusokhoz, hogy hagyják el az indokolhatatlan tartózkodást és keressék az őszinte közeledés útját a magyarokhoz, mint a magyar közélet felelős vezetőihez és bízhatnak a kölcsönös megértésben.“

A választási előkészületek során Mihut két ízben is fölkereste Farkas Pál, a szászvárosi kerület munkapárti jelöltje; beszélni akart vele, mint az ellenfél, Vlád Aurél régi barátjával. Második alkalommal Tisza megbízásából közölte Mihival, hogy Tisza szívesen folytatna vele eszmecsere-t a magyar-román kibékülésről.

Mihu kortesfogást neszeit. Fontoskodásnak nézte a „szociológus író színében szereplő budapesti zsidó“ szavait Tisza románbarát érzéséről és Tisza politikai jelleméről. Azzal vált el tőle, hogy ismételje meg mindezt Tisza a választások után.

Mihu ekkor 56 éves, a hazai románság előtt köztisztületben álló férfiú volt. Mint fiatal ügyvéd, a birtokához közelfekvő Szászvárosban megalapította és fölvirágoztatta az Ardeleana román bankot. Helyi intrikák miatt megvált e pénzügytől és egész vagyonát földbirtokba fektette s ettől kezdve gazdaságának élt, de mindig melegen érdeklődött a román

¹ Dr. Joan Mihú: Spimiri din gandurile mele. Publicate cu un Studiu biografic de Prof. Silviu Dragomir. Sibiu 1938. A továbbiakban ebből a műből vett adatokat használtam.

nép kulturális és gazdasági emelkedése iránt. Tekintélyes adományokkal vetette meg a román színtársulat létesítésére és a román újságírók segélyezésére alakult társulatok alapját. Élénken figyelte a politikai tusákat is, de részt nem vett bennük, bár megvolt saját fölfogása róluk és ezt nem is hallgatta el. 1902-ben a szászvárosi román hetilapban nyilatkozott a román nemzetiségi párt 1881-i programjáról. Helytelenítette az Erdély autonómiájára és az 1867-i kiegyezés elutasítására vonatkozó pontokat. Mint minden irányban független és a románság bizalmát élvező ember, kiválóan alkalmasnak látszott arra, hogy magyar-román kibékülési tárgyalásokat vezessen.

Június folyamán lezajlottak a választások. A Nemzeti Munkapárt döntő diadalt aratott, a többi ellenzéki párttal együtt a román nemzetiségi párt is súlyos vereséget szenvedett. 14 román képviselő közül három nem volt éles ellenzéki, kilenc meg éppen a kormánypárt soraiban ült. Mihú megvárta Tisza István július 12-iki képviselőházi beszédét, ennek egy részét helyeselte, másik részét vitathatónak tartotta. Tiszának ezek után is megismételt meghívására július 23-án fölkereste Tiszát Budapesten.

„Évek óta nem láttam őt, s külsejét megváltozómnak találtam. Külsejében és magatartásában semmi sincs a magyar mágnások jellemző jegyeiből, inkább értelmiséghez tartozó polgárnak látszik. Egyébként nagyon jeges természetű, de vitába merülve fölmelegszik és lényében, szavaiban vonzóvá válik. Pontos és energikus kijelentései határozott ember benyomását keltik, aki ismeri önértékét és meg van győződve akaratának teljesüléséről.“

Tisza előadta, hogy régóta keresi a magyar és román felelős tényezők politikai közeledését. Románok és magyarok közös érdeke, hogy harmonikusan éljenek és dolgozzanak egymás mellett. Ma sürgetőbb a megegyezés mint valaha, mert Bosznia-Hercegovina annexiója következtében meggyarapodott a szlávok száma a monarchiában s a románok, magyarok és németek csak összetartva fejthetnek ki hatékony ellenállást a szláv tendenciákkal szemben. De ettől eltekintve a magyar állam megszilárdulása és általában a magyarok és románok normális haladása szempontjából szükséges, hogy az ország túlnyomó többségét alkotó két nép igazságosan rendezze politikai, kulturális és gazdasági érdekeit. Ez nemzetközi szempontból is fontos, mert csak így képzelhető el a szövetség Romániával. Ő azt hiszi, hogy ez a megegyezés lehetséges, hiszen a magyarok végeredményben csak azt kívánják, hogy a románok megbéküljenek az állam mai formájával. Ez nem volna áldozat a románok részéről, hiszen autonomista, irredenta és federalista programjuk valószínűsítésére a mai nemzetközi helyzetben úgysem gondolhatnak. Ha pedig a románok őszintén elfogadják a jelen alkotmányos alapot, a magyarok megadják a románoknak mindazt, ami az ő nemzeti, normális megmaradásuk és fejlődésük szempontjából Magyarország keretein belül szükséges.

„Az igazat megvallva, általában tetszett nekem Tisza előadása“, írja Mihú. Válaszul bemutatta az előző nap fogalmazott szöveget, mint saját egyéni véleményét.

Ez emlékiratban kijelentette, hogy ő őszintén és minden hátsó gondolat nélkül az oszthatatlan, egységes magyar állam álláspontján áll, azzal az egy fenntartással, hogy ennek keretein belül háborítlanul megtarthassa és szabadon fejleszthesse román nemzetiségét. Politikai téren főszólyt helyez a választások tisztaságára, kívánja a választói jog széleskörű kiterjesztését, igazság és egyenlőség alapján kíván, 40—45 olyan választókerületet, amelyben a választók túlnyomó többsége román. Kívánja a gyülekezési, egyesületi és sajtóügy szabadabb rendezését. Külön megemlíti a szívéhez nőtt két társulat: a román színtársulat és a román újságírósegélyalap alapszabályainak jóváhagyását. További kívánásai: román és románul tudó tisztviselők alkalmazása a románlakta területen, — 500—500 ezer K állami támogatás a két román egyház központi igazgatása részére, más kulturális egyesületeknek 100.000 K — anyanyelven történő hitoktatás, a brádi algimnáziumnak és az esetleg

újonnan állítandó román tanintézeteknek állami segélyezés — állami elemi iskolákban a román nyelvű növendékek részére kétnyelvű oktatás. Kívánja a rutén és székely hegyvidéki akció kiterjesztését román területre, kíván román vándortanítókat, román gazdasági könyveket, a községek részére az állami adójövedelemből részesedést. Kívánja a román szövetkezetek támogatását, a telepítéseknél a helybeli lakosság igényeinek figyelembevételét, továbbá a sajtó irányítható részében a kölcsönös vonatkozású ügyek tapintatos tárgyalását és az állami szolgálatban álló román hivatalnokok figyelmeztetését arra, hogy vegyenek részt a román társadalmi és kulturális mozgalmakban. A kormány helyes informálása céljából a minisztériumban megfelelő hatáskörrel román bizalmi férfiú üljön. „Végül elengedhetetlenül szükséges az önálló román politikai párt szervezésének és szabad működésének a lehetőséget megadni. .. Amennyiben sérelmeink orvoslást és óhajaink teljesítést nyernének, részemről nem látok elvi akadályt, hogy a román pártbeli képviselők, kellő cautélák mellett, az országos többi pártokba is beléphessenek/.

Órákon át tárgyalt ez emlékirat alapján Tisza és Mihó. A részletekről nem szólnak Mihó följegyzései, de az eredményből sejthető, hogy Tiszának aggodalmi voltak a külön nemzetiségi párt gondolatával szemben. Elvileg éppen ezt akarta elhárítani, gyakorlatilag nem szolgáltathatta ki a saját pártjában ülő román képviselőket. Végül mégis elfogadta a román nemzetiségi párt szervezését, beleegyezett, hogy a további tárgyalások a román nemzetiségi párt képviselőinek bevonásával történjenek és elfogadta, hogy az esetleges megállapodást Nagyszebenben az addig érvényes szervezet szerint összehívandó román nemzeti konferencia ratifikálja.

Magyar részről forma szerint a miniszterelnököt illette a döntő szó, ezért Mihó meglátogatta Khuen-Héderváryt is. Vele nem volt annyira megelégedve, mint Tiszával, bonhomióját nem dicséri, őt magát homályosnak és tájékoztatatlannak találta. Ez azonban nem változtatott a helyzeten.

A magyar államférfiakkal folytatott megbeszélés értelmében most már véleményt kért a román egyházak és a román politikai, gazdasági és kulturális élet vezetőitől.

Ezen a ponton érezzük, hogy igaza volt akkor, amikor a foladatot azzal az indokolással igyekezett elhárítani magáról, hogy ő nem politikus. Nem az egyének méretéről, hanem jellegéről beszélve, politikus volt — a szónak államférfi értelmében, de mindenképp ellentétben Mihóval — Deák Ferenc és az volt Tisza István. Döntő kérdésben kevés tanácsot kért az egyik és még kevesebbet a másik. Világos és határozott elgondolással lépett föl mind a kettő. A maga meggyőződésének igazságába vetett hittel egyik sem gondolt sokat azzal, kinek tetszik az ő véleménye, kinek nem, mit fognak hozzászólni a többi államférfiak: ők világosan megfogalmazták saját álláspontjukat, annak érvényesítésére baráttal és ellenféllel szemben az erkölcsi meggyőzés fegyvereivel igyekeztek, minden erőt megfeszítve. Ugyan kivel tárgyalt Deák a húsvéti cikk, az 1861-i fofiratok és más nevezetes államiratok megszerkesztése előtt?

Mihó tárgyalásokba bocsátkozott a magyarországi románság vezetőivel, sőt mi több, érdeklődött a román kormány és Ferenc Ferdinánd trónörökös véleménye felől. Romániába utazni nem volt ideje, Ferenc Ferdinánd környezetéből groteskségében is meglepő választ kapott. Román barátai azt hitték, hogy a magyar kezdeményezés bécsi parancsra történt s most Vaida-Voevod közvetítésével megjött a trónörökös utasítása: „Ziehen Sie die Verhandlungen hinaus, so wird dies nur Ihr Vorteil sein... Es gibt doch nur Eines, das allgemeine, gleiche, gemeindeweise auszuübende Wahlrecht. Und das wird kommen“.

Azóta sok víz lefolyt a Dunán. Az általános titkos legmélyebb meggyőződésű hívei láthatják ma, hogy bármilyen egyenesnek tűnik az általános

titkos sínpárjának útja a földi mennyország felé, a vonalon igen sok a váltó s az egyik olyan kevés zökkenéssel visz a szélső jobb, mint a másik a szélső bal felé — ha pedig az átállítás akkor történik, mikor a mozdony már túl van a váltón, akkor jön a spanyol katasztrófa. Mihunak nem volt szüksége további harminc esztendőre, hogy megérezze a doktrinérséget, ő ismerte népe nagy tömegének elmaradottságát s látta, hogy az nem tudna mit kezdeni a választói joggal, amíg iskolázása késik. Nem tetszett neki a válasz. Gyanakodott Bécs „divide et impera“ elvének újabb megnyilatkozása miatt, az egészből pedig levonta a következtetést: a magyarok bizony nem Bécs parancsára keresik a békét. A román vezetőférfiakkal folytatott eszmecserék után Maniuval egyetértésben szeptember 12-ére elkészült az új emlékirat.

Első pontként veszi be a külön politikai párt létesítését. Az előző emlékiratban felsoroltakon kívül követeli az általános titkos választói jogot, legalább 50 biztos román kerületet, a vármegyénként megállapítandó minimumot a román tisztviselők arányszámában, a románoklakta vidéken született román tanárok alkalmazását a román nyelv és irodalom tanítására a középiskolákban, több román tannyelvű állami középiskolát, állami ösztöndíjakat román tanulók részére és a vörös-sárga-kék szín szabad alkalmazását épületeken, zászlókon.

Az első emlékiratot Tisza elfogadhatónak találta, e másodikat nem tartotta alkalmasnak a részlettárgyalások alapjául. Mihut nagyon elkésérette Tisza és Khuen állásfoglalása és annak dacára, hogy szeptember 24-én Tisza hívására Geszten a legtöbb pontban egyességre jutottak, a tárgyalástól való visszavonulását jelentette ki szeptember 30-án azzal a megokolással, hogy Khuen nem tartja alkalmas alapnak a szeptember 12-i emlékiratot. Minthogy Khuen alig képviselhetett más álláspontot mint Tisza, világos, hogy ez a megokolás valamit leplez. Tisza nem is szűnt meg Mihut ostromolni a tárgyalások folytatása érdekében. Támogatta Tiszát Klein erdélyi szász képviselő, aki Mihut egyszer azzal kecsgettette, hogy a román párt, megalakulása után, közös arcvonalat képezhet az erdélyi szászokkal és nyilván a többi magyarországi nemzetiséggel s bár egyetértett Mihival abban, hogy le kell tömi a magyarok „nagyzási hóbortját“, német érdekből kívánta a német-magyar-román egységes arcvonal kiépítését az oroszokkal szemben.

Mihu hajthatatlan maradt, amint feljegyzéseiben megvallja, további indokolást nem adhatott, mert nem akarta leleplezni a román vezetők közt kiütköző ellentétet.

Ez az ellentét legsúlyosabb volt a fennálló helyzet elismerésének kérdésében. Maniu nem akarta elismerni a jogi helyzetet. Az ő körének állásfoglalásán ma sokkal kevésbé csodálkozhatunk, mint 1919 előtt, mert azóta nyilvánossá lett, hogy az erdélyi román politikusok egy része hűségesküt tett Romániában s ezt összeegyeztetni a magyar állam integritásával nem lehetett. Mihu erről nem tudott, bár ettől a gondolkozástól ő sem állott messze. A magyarok mai uralma nem örök életű, írja egy helyen — magyarok és románok közt csak modus vivendiről lehet szó, békéről nem, mert az csak akkor válik lehetségessé, ha a magyarok és románok valamennyien egyetlen állam polgárai lesznek és teljes egyenjogúságban élnek egymás mellett, mondta ugyanő a tárgyalások során Tiszának. Román barátaival nyíltan beszélt arról, hogy a román eszmény az egyesülés Romániával, s most mégis egyezkedést azért javasol a magyarokkal, mert a jelen külpolitikai helyzetben nem valósítható meg ez az eszmény. Maniu utólagos nyilatkozata mégis kínosan hatott rá. Miért nem mondta ezt Maniu akkor, amikor az emlékiratot szerkesztették? Hogyan képzei a tárgyalást a magyarokkal, ha még olyan formában sem hajlandó elismerni a jelen jogi állapotot, hogy ez az elismerés ne prejudikáljon a jövőnek? Mihut ingerelte az, hogy

félévi tárgyalás után sem sikerült egységes román állásfoglalás alapjának kidolgozása. Tisza, Klein és Mihú volt iskolatársának, Hollaky Artúrnak unszolásai eredménytelenül peregetek le róla.

Újabb tárgyalás az ő közreműködésével nem is indult, de az utóhullámok nem maradtak el.

Egyik ilyen utóhullám az a csatornáié, amely magyar és román lapok hasábjából áradt szét. A „Nap“ diadalüvöltésbe tör ki: Tisza kudarcot vallott. A kritikán aluli vezércikk írója az egész nagyszerű eszméből annyit fogott föl, hogy siker esetén a kormánypárt erősödött volna. A román sajtó támadta a magyar kormány perfidiáját, támadta Mihut s ez aligha volt hatás nélkül rá, aki érzékenységét eléggé kimutatta már az Ardeleana vezetéséről való lemondásával.

Egy másik utóhullám Mihú beszélgetése Károly román királlyal.

Följegyzése szerint ezt a beszélgetést sem ő kereste — és szavának őszinteségében nem kételkedhetünk. Meg volt lepve, mikor egy pénzületi közgyűlés miatt Bukarestbe érve, meghívót kapott kihallgatásra.

Károly idegen kiejtéssel beszélt románul, később németül folytatták a beszélgetést. Helyeselte Mihú alapelvét, a passzivitás elhagyását. Ajánlotta, hogy mutassák be az emlékiratot Ferenc Józsefnek és Ferenc Ferdinándnak. Német-magyar-román érdeknek mondta az egységes arcvonala alakítását az oroszok ellen, ennek érdekében legalább fegyverszünetet kell kötni, mert a külpolitikai helyzet miatt nem lehet a románok egyesítésére gondolni. Céltalan ábrándozás helyett igyekezzék a románság a nép kulturális, morális és gazdasági színvonalát emelni. Végül Mihú meglepetésére fölszólította, mondja el Tiszának, hogy Károly király a monarchia és Románia jóviszonya érdekében kívánja a megegyezést.

Mihú nem sietett az üzenet átadásával, de mivel most inkább keze ügyében volt a magyar államférfiak kilincse mint azelőtt, egy román érdekű kérés újból elvitte Tiszához. Ekkor elmondta Károly üzenetét. Tisza szívesen kezdett volna új tárgyalást, Mihú azonban Tisza megújuló kéréseire csak annyit tett meg, hogy elmondja, mit tartana ő helyesnek a magyar kormánytól e körülmények között: hajtsa végre a kormány a nemzetiségi törvényt, valósítsa meg magától a szeptember 12-iki emlékirat egyes pontjait, tegyen békülékeny parlamenti nyilatkozatokat és gondoskodjék, hogy a sajtó hangja jóindulatú legyen. Ha ilyen módon barátságosabb légkör alakul ki, akkor lehet majd szó új tárgyalásról.

Ő maga a tárgyalások folyamán látta a személyek hibáit, de döntőnek azt tartotta, hogy politikai kérdések per eminentiam hatalmi kérdések, s egyik fél sem elég erős arra, hogy akaratát a másikra kényszerítse — a magyar kormányra nézve pedig a kiegyezés abban az időben nem volt égetően sürgős. A végleges kibékülés pedig akkor látszott lehetőnek, ha majd mindkét fél lemond utópisztikus követeléseiről.

TÖRÖK PÁL

MAGYAR SZEMLE

1940 JÚNIUS

XXXVIII. KÖTET 6. (154.) SZÁM

MAGYAR TÖRTÉNELEM — MAGYAROK NÉLKÜL

TÖRTÉNELEMSZEMLÉLET szellemi funkció. Ezért mennyiségben és minőségben sokféle lehet. Ha a szellemi propaganda mai szervezett állapotát vesszük, midőn néhány nagy középpont sugározza szét az elveket, meggyőződéseket és érzelmeket, két- vagy háromféle. Jól láttuk ezt a szlovákiai magyarságnál az elmúlt húsz év alatt. Szellemi magatartását és így történelemszemléletét négy középpont irányította és befolyásolta. Budapest, az anyaországi kultúra, a magyar múlt. Róma, a katolikus szempont, mely egyeseken keresztül olykor a vallás és nemzeti érzés látszólagos ellentétjeit okozta, de különben a tömegekben az első középponttal teljesen egybehangzott. Prága, mely az önzés és pénzvágy hajszálcsövein keresztül a „megelégedett“ magyarság mérges cseppjeit fecskendezte a szlovákiai magyaroknak egy aránylag csekély részébe és a magyar múltat Surányi-Váradi könyve nyomán feudalisták magántörténet címén akarta távoltartani és megtagadni. Végül a kommunizmus a nemzetelenség magvait hintette szét és a magyar történelmet Dózsa, Hóra lázadásaira, Petőfi néhány költeményére és az 1918-as forradalom szomorú emlékeire akarta összezsugorítani.

Az irányító központok adják meg a történelemszemlélet különböző minőségét. Mennyiségét a műveltség foka szabja meg. Láttuk saját múltunkban is, miképpen élhet meg egymás mellett kétféle történelemszemlélet s nem mindig az érvényesül a mindennapi tettekben, amelyik az érdekesebb. A neobarokk társadalom korában egymás mellett haladt párhuzamosan Deák, Wesselényi, Eötvös, Mocsáry szemlélete, a megértés és nagyvonalúság nézete a vezető középosztály és közigazgatási szervek ellenkező véleményével. Mennyi jóakarattal, mennyi tényleges érték sikkadt el amiatt, hogy a mindennapi gyakorlat, a hivatalok eljárása nem vallotta szellemi életünk kiválóságainak felfogását. Valahogy úgy van a történelemszemlélettel is, mint a vallással. A kiválasztott emberekben a vallás az igazság, az út és az élet. Minden kérdés megtéveszthetetlen válasza a filigrán remekművekből összetevődött egységes nagy alkotás. Mások meg, a tömeg emberei, antropomorfiában hisznek, aki öreg ember képében tényleg a felhők mögött trónol.

Idősebb nemzetek történelemszemlélete készen áll. A mi magyar történelemszemléletünk ezer éves s akik, miként a századforduló nagy korrektora, simításokat végeztek rajta, rejtett értékeket hoztak felszínre, látszatlátszólag döntöttek romba, de mégis csak a kész, a meglévő anyag bő készletéből merítettek. Viszont új nemzeteknek még nincsen és nem is lehet kialakult történelemszemléletük. Sem egyesekben, minőségi értelemben, sem a tömegekben, a mennyiségi különbség fokozatai szerint. Tanúi vagyunk annak, hogy a kelta bretonok milyen nagy fáradtsággal hordják össze a pánteltizmus eszméinek alapköveit, de közben a breton nyelven beszélő tömegek még nem szabadultak ki a francia-román történelemszemlélet évszázadok óta finomra csiszolt kövei alól.

Európa legújabb nemzete a szlovák. Nemcsak azért friss és új, mert mai, önálló állama csak háromnegyed év óta áll fenn, hanem elsősorban, mert a múlt belátható mezőin önálló államiságra visszatekinteni nem tud. A folytonosság eszméjét ugyan már a XVII. század végén hámozták ki egyes szlovák írók a magyar-morva birodalom homályos történetéből, de ez az

összefüggés annyira romantikus, ezer év megszakítása annyira távol vitte a mai élettől, jelentősége olyannyira a mesemondás és az irodalom másodrendű kulisszái mögé tévedt, hogy a mai, élő politikai élet, a mai, élő történelemszemlélet nem kapcsolódhatik hozzá a reális, személyes élmény szoroságában. Olyanféle ez, mint ha régi krónikásaink és egyes vidékeink hunmondáit, hun-magyar összefüggéseit a mai magyar történelemszemlélet tartozékának tartanók.

Az új nemzeteknek nemcsak lehetőségük, de egyenesen kötelességük saját fennállásuk érdekében, hogy sajátos történelemszemléletüket kialakítsák.

Milyen a mai szlovákság történelemszemlélete? Kik alakították ki, kik fáradoznak kialakításán?

Már előbb említettem, hogy a mi időnkben a történelemszemlélet nem egyes, kiválasztott emberek tulajdona s nem is egyszerűen ontológiai elem, mely megvan és legfeljebb tehetetlenségével hat a jelen kialakítására. A szlovák-magyar kapcsolatok fejlődésében láttuk, legjobban mi, a szlováksággal együtt élő magyarok, hogy a történelemszemlélet — nagy tömeghatásában — a mindennapi élet kiformalója lett. A magyar múlt képzelt hibájáért életlehetőségeket, iparigazolványokat és nyugdíjakat vonnak meg. Így a szlovákiai magyarság előtt nem lehet közömbös, hogy a szlovák tömegek elhiszik-e az ezeréves elnyomás fikcióját, hogy miképpen szemlélik a múlt századbeli magyar magatartást, csupa árnyoldalakat látnak-e benne vagy rokonszenves tüneteket is, elismerik-e a közös múlt értékeit vagy mindent lerombolva a hagyományok szeparációjára törekednek-e? Ezért fontos annak számontartása, mi van már kialakulva, mi van már megdönthetetlenül készen s mit lehet még egy következő nemzedék jóakarató munkájának felépítenie? Milyen elemekből tevődik össze a történelemszemlélet, milyen elemek hatnak további fejlődésére s hol van az a szűz talaj, mely a megértés és javítás lehetőségeit még magába fogadja?

Szlovákia tömegeiben olyan gyors változások követték egymást, hogy nemcsak a tömegek szemléletét zavarták meg úgyszólván félevenként, hanem azon emberek nézeteit is felkavarták, akik különben magasabb műveltségük-nél fogva egy állandó és minden részletében kidolgozott szemlélet megőrzéséhez szoktak hozzá. 1918-ig a magyar liberalizmus uralkodott. 20 évig a csehszlovák demokrácia hintette el elveit az iskola, a könyv, a rádió és a propaganda minden eszközével különösen az ifjabb nemzedékben. Ha ez a demokrácia nem volt is más, mint a törvények és berendezések mechanikus demokráciája, mint egy önmaga felé hajló, másokat kiközösítő rendszer, a demokratikus gondolkodás elemei mindenképpen behatoltak a szélesebb rétegekbe. Sőt a visszatért Felvidék és a mai szlovákiai magyarság példája megmutatta, hogy a demokrácia iránti érzéket eredményesen fejlesztette ki. Viszont a németek előretörése Szlovákiában a totalitás eszméit ültette el. A magyar és szlovák lélek elég idegenül nézte ezt a folyamatot, mert alkátának nem felel meg. Legfeljebb az történt, ami mindenkor megesik, amikor individualista lelkek kerülnek a totalitás közelségébe: felébresztette a deszpotizmus hajlamait. Az új szlovák kormány nem egy intézkedésének kellett azt szolgálnia, hogy a totalitási kísérletek nyomán felébredt deszpota hajlamokat elsősorban a Hlinka-gárda kebelén belül megtörje. A totalitás német értelmében — a szlovákiai németsegen kívül — nem igen talált termékeny talajra, viszont a szlovák vezető körök megtalálták annak a módját, hogy a totalitást hazai körítéssel találják fel és így ismét újabb szemléletet igyekeznek a tömegekben kialakítani, az inkább olasz alapokra, a keresztény magatartásra, a részleges individualizmusra épített formális totalitás rendjét, mely totalitások intézményekben, de inkább individuális szellemben nyilvánul meg.

Ez a félévenkénti hatás és ellenhatás már akkor rombolta le az eszményeket, amikor még épülőfélben voltak. Az eszmék és szemléletek ki sem alakulhattak, mert máris új vihar söpörte el őket. Ennek az állandó kavargásnak legjellemzőbb esete a történelemszemlélet kialakulása. Az idősebb emberek iskolaélményeiben és személyes visszaemlékezéseiben gyakran a magyar állam élménye, a magyar történelem magyar képe kísért és sok esetben csak azzal toldják meg, hogy a szlovák önálló nemzeti élet kellékeivel egészítik ki. Ez a szemlélet leginkább a keleti lakosság és az idősebb evangélikus nemzedék sajátja. A csehszlovák húsz év igyekezett ezt a fel fogást gyökeresen kiirtani. A magyar történelem megvetésére tanította az embereket, a közös múlt megtagadására, arra hogy a magyarok ezer év előtt megdöntötték az önálló szláv államiságot és azóta rabságban tartották a szlovákokat. A tömegekben úgy hatott vissza ez a szemlélet, hogy a negatívumot, a magyar történelem megtagadását elfogadták, azonban a szlovák autonomista törekvések hatására elejtették és megtagadták a szemlélet másik, pozitív részét: a cseh közösséget. A húszéves cseh nevelés tehát lényegében teljesen negatív, tagadó eredményeket hozott, értékrombolást, negativizmust. Az új önállóság rövid ideje még nem volt elég ahhoz, hogy a kusza vonásokat egységes képben rögzítse meg és a sok negatívum helyébe pozitív értékeket adjon.

Az új nemzedék történelemszemlélete anarchikus. Megtagadja a magyarokat, de ugyanakkor és egyidejűleg olyan értékeket is elismer, amelyek ennek a tagadásnak ellentmondanak. Elismeri a magyar irodalom jórészének a kiválóságát, a magyar lelkiség jogosultságát, a szlovák-magyar kapcsolat természetes szükségét. A bécsi döntés évfordulóján néhány főiskolás hangosan tüntetett a pozsonyi Hviezdoslav-szobor előtt: „Aá do Vácu vSetko zpát!“ (Vácig mindent vissza!). Közben azonban ugyanolyan főiskolások álltak a járda mellett és odakiáltották nekik — ne tüntessetek, mert nem kapunk magyar sertéseket! — Sokszor halljuk egyesek intim vallomásait, hogy nem értenek egyet a mai vezetőkkel, de ugyanakkor méltatlankodva hangoztatják, nem kell nekünk Magyarország semilyen formában. Arról pedig, hogy ismét a csehek jöjjenek vagy netalán mások, hallani sem akarnak. Az anarchikus történelemszemlélet élénk tanúbizonyosága a németekről alkotott fogalom. „Magukban idegenül állnak velük szemben, ellenkeznek, de ugyanakkor elismerik, hogy nélkülük nem volna önálló államuk. Bár ugyanakkor már azt is láttuk, hogy az állammal szemben is idegenül állnak. A cseheket ösztönösen nem szeretik, viszont önelégült tréfákat gyártanak arról, hogy a németek helyzete állítólag milyen nehéz a Protektorátusban. A lengyel háború idejében egyszerre szidták és védték a lengyeleket. Rokonszenvük és gyűlöletük egyszerre irányul a magyarok, csehek és németek felé. A végeredmény az az anarchikus történelemszemlélet, mely eddig csak a meg-lévőket rombolja, eszmék helyébe indulatokat helyez és építeni még nem tudott.

Ezt a szellemi anarchiát jól ismerik a szlovák körök is. Miközben a rádió, a rendeletek sorozata és a sajtó meg egyes kiadványok szimptomatikusan akarják gyógyítani a bajt, Hrusovsky Ferenc szlovák nemzetgyűlési képviselő és a pozsonyi egyetem történettanára gyökeréhez nyúlt hozzá. Nemrég jelent meg 400 oldal terjedelmű könyve: Slovenske dejiny (Szlovák történelem). Művét nem a szaktudósok számára írta. Szeme előtt éppen az az igyekezet lebegett, hogy az eddigi rombolások kusza nyomai felett, szűz és megműveletlen talajon kiépítse a szlovákság moderm, minden vonatkozásának megfelelő történelemszemléletét. Hrusovsky jól ismerte fel, hogy a történelemszemlélet nem egyes emberek s kiváltképpen nem egyes kiválasztott emberek tulajdona, hanem a tömegeké. Könyve, melyet a szlovák sajtó „szlovák bibliának“ nevez, „melynek minden szlovák ka-

rácsonyfa alatt van a helye“, a legszélesebb tömegeknek szól. Stílusa egyszerű, gördülékeny, eseményszerűségében friss. A szöveget átszövi a nemzeti buzdítás mondataival, par excellence olyan munka, mely nevelni, alakítani akar.

Hrusovszky bőven merített a legújabb magyar történelmi kutatásból. Munkája moderm és korszerű. Magyar szempontból azonban nem objektív oldalai fontosak, hanem egyedül az a körülmény, hogy képes-e a szlovák tömegekre tartós és mély hatást kifejteni és ha erre képes, milyen lesz ennek az eredménye, milyen lesz a nyomán felébredő és kifejlődő történelem-szemlélet magyar szempontból?

A könyv elrendezése és stílusa nem hagy kétséget afelől, hogy a mély és tartós tömeghatás meglesz. Annyival inkább fog bekövetkezni, mert minden gondolata, minden véleménye teljesen szűz talajra hull. A munka az első szlovák történelem a szó szintetikus értelmében. Sasinek ugyan írt egyszer egy összefoglaló munkát: *Slováci v Uhorsku* (Szlovákok a magyar államban) címmel, de ez nem volt egyéb a szlovák személyi vonatkozások felsorolásánál. Akkor, amikor egy államra szert tett nemzetet kell nevelni, semmi szerepe nem juthat neki, éppen úgy, mint Botto „Slováci“ című művének sem, mely kizárólag a XIX. század szlovák ébredését rajzolta meg. Ezenkívül sok érdekes és értékes monográfia jelent meg, elsősorban Daniel Rapant két alapvető könyve, melyben a szerző sok kitűnő adatot gyűjtött össze. Most, az új állam megalakulásakor egészen másról volt szó. Ezer évig visszamenőleg hitelesíteni kellett az államot, meg kellett teremteni a mai szemlélet folytonosságát. Hrusovszky itt nem támaszkodhatott az elmúlt húsz év cseh történetíróira, mert az új szlovák állam a csehszlovakizmus eszméjének a megtagadásából született. Chaloupecky, Prazák és a pozsonyi egyetem „történelmi eszme gyára“ elválasztotta ugyan az ezeréves szlovák fejlődést a magyartól, de viszont odakötötte a cseh történelmi fejlődéshez. Chaloupecky még odáig is elmerészkedett, hogy Szlovákiát a középkorban a szent Vencel-korona tartozékának állította oda, Prágák meg a szlovák nyelv önállóságát is tagadta.

Hrusovszky az építést előlről kezdi. Teljesen szakít a csehszlovakizmus ideológusaival, sőt könyvének megfelelő részeiben nyíltan megbélyegzi csatlósaikat. Feladata ezen a téren elég nehéz volt, mert két dolgot a mai szlovák sem tagadhat meg: a szlovák kulturális fejlődés a középkor óta nevezetes cseh hatásokat tüntet fel és az önálló szlovák állam sem születhetett volna meg, ha a történelmi előzmények sorában nincsen ott a cseh politikusok, a cseh légiók háborúalatti szereplése. Hrusovszky nem tagadja meg a csehek ebbeli érdemeit, de mindenütt kiemeli, hogy a cseheket önző célok vezették és kezdettől fogva szembehelyezkedtek a szlovákok önálló nemzeti létének elismerésével.

Hogy Hrusovszky a történelmi folytonosságot megtalálja, miként előszavában kifejezetten hangsúlyozza, nem ír államtörténetet, de még etnikai történelmet sem, hanem három elem kombinációjában keresi meg a folytonosságot. A föld, a nép és az állam kombinációjában. A szlovák államiság történelme szerinte külön, sajátos történelem a magyar fejlődéssel szemben, mert a magyarságnak a honfoglalásig még nem volt, 1918 után pedig már nem volt közvetlen köze a szlováksághoz. Ez a két idő azonban a könyv legkisebb készét foglalja el. Hrusovszky sem kerülhette ki azt, hogy ezer éven keresztül tmagyar föld és a szlovák föld, a magyar nemzet és a szlovák nemzet közös Jbrsot jelentett. Ennek a korszaknak szlovák szempontból ugyan nagyon változó tartalmú részei vannak. Hol csak a föld történelmét lehet megírnia tipikusan szlovák események hiányában, hol pedig egyes vonatkozásokból mozaikszerűen kell összeilleszteni az etnikai történelmet, mert a szlovák

mint nemzet akkor még nem létezett. Sok helyen találunk ezért a modern időből visszavetített tételeket. Nemzeti elnyomásnak minősíti az általános szociális elnyomást, szlovák nemességről beszél, holott akkor még csak egységes nemesség volt az országban. Máskor meg a személyi eredetet erőszakosan ragadja ki és például Mátyóki Ádámot és Beniczky Pétert szlováknak állítja oda. Tulajdonképpen a szerves szlovák történelmet, az öntudatos szellemiség útját csak a XVIII. század végétől kezdve tudja segédeszközök nélkül megrajzolni.

A legújabb kor eseményeit a Björnson és Seaton Watson óta ismert fogalmazásban adja. A magyarság elnyomta a szlovákságot és még elemi jogait sem tisztelte. Mai magyar szempontból és még inkább a kisebbségi sorsban megtisztult álláspont alapján el kell ismernünk, hogy hibák valóban történtek. Saját történelemkutatásunk felfedte a neobarokk társadalom vétkeit, a szlovák önálló nemzeti jelleg el nem ismerésének alaphibáját, a túszúrás politikájának magtalan cselekményeit. Viszont ugyanakkor kétségtelen, hogy a magyar szellemi fejlődésnek volt olyan vonala, mely messze felette állt a szűkkeblűségnek, Wesselényi, Eötvös és Deák vonala és kétségtelen az is, hogy a nemzetiségek sem voltak hiba nélkül. HruSovszky csak az egyik oldalt látja, azt az oldalt, mely a jövőben is alkalmas arra, hogy a múlt félszégéseiből, félreértéseiből és kölcsönös hibáiból áldatlan jelent csináljon. A könyvnek ez a része semmiképpen sem alkalmas arra, hogy a két nemzet között a megértés légkörét elősegítse. A hatás annál veszélyesebb lehet, mert ez a rész a csehszlovák időszak tanaiban alkalmas elődöt talál és ezeken megerősödve építi ki a magyargyűlöletet és az érzelmi eltávolodást.

A könyv magyar vonatkozásai kétfélék. A modern időre vonatkozólag a kölcsönös megértés szempontjából negatívok, gátlók. A „madarsky štát“, miként 1867-től kezdve nevezi tüntetőleg az „uhorsky štát“-tal szemben, nem egyéb itten, mint a nemzetiségek fogházöre és kínzója. Hungária nemzeti békéjét megértéssel kezeli a szerző. Nem egyszer jelenti ki, hogy a közép-korban nem volt nemzetiségi elnyomás és az „uhorsky štát“ minden tagjának állama volt. Megállapításai, melyek remélhetőleg eljutnak a szlovákság széles tömegeibe, egyszer és mindenkorra véget vetnek az ezeréves elnyomás meséjének, mely legújabbban is annyiszor üti fel fejét. Objektív dicsérrel nyilatkozik Szent Istvánról, Mátyásról, Pázmányról, eloszlatja Csák Máté szlovákságának és JanoSík „nemzeti“ példaképének a meséjét.

Részleteiben a könyv középkori része hasznos és a szellemi revízió jegyében termékeny. De ezek csak részletek. Mert a középkori rész minden lényege is odairányul, széles, a részleteket elsöprő folyásban, hogy a magyar kapcsolat, a magyarság jelenlétének minden jegyét eltörölje. Aki nem tudja, a könyv nyomán nem jön rá arra, hogy Szent István és Pázmány magyar volt, hogy az „uhorsky štát“ nem egyes nemzetiségek külön munkájából született, hanem a magyar államalkotó tehetség kohójában, hogy nem a magyarság volt az uhorsky Stát történelmének „egyik“ nemzetisége, hanem mozgatója, irányítója és szellemi vezére. A szerző elismeri a közös uhorskf Státot és megemlékezik — a szülő megnevezése nélkül — a magyar építő munka nagy tényeiről és eredményeiről, a magyar nemzeti funkciót, sőt még a „madarsky“ jelzöt is mindaddig számúzi könyvéből, amíg a modern korban a megbélyegzés hangján nem tárgyalhat róla. HruSovszky „magyar-talanítja“ a magyar történelmet.

A szűz talajon épített új szlovák történelemszemlélet első munkájában még nem szabadult fel felesleges és káros előítéletek bilincseiből. A „magyar-talanított“ magyar történelem igen veszélyes és messze időre kiható kísérlet.

SZLOVÁKIA PÉNZÜGYI GONDJAI

A HÁBORÚTÁNI KÉT ÉVTIZED végérvényesen bebizonyította, hogy a Kárpátok alatt és a Duna körül egyáltalán nem lehet államalapítást játékot játszani. A népek életének itt nagyon mélyen, a történelem mélyrétegeiben fekvő törvényei vannak. A népi élet itt tízévszázados fejlődés és alakulás eredménye, s az alaptörvények sokkal erősebbek itt, mint a világpolitika múló, mondhatnám: napi érdekei. Az egykori Csehszlovákia majdnem minden erőfeszítése arra irányult, hogy a cseh medence érdekeihez és rendszeréhez kösse a Magyarországtól elszakított területeket. A csehek állama geopolitikai és tízévszázados gazdasági-kulturális összefüggéseket akart semlegesíteni és ellensúlyozni. De ezt még akkor sem érte el, amikor ereje teljében volt. Tarján Ödön és Fali Endre könyvében („Magyarok, szlovákok és rutének a Duna völgyében“) nagyon érdekes adatokat találunk, melyek megvilágítják ezt a helyzetet. A szerzők megvizsgálták Szlovákia gazdasági kapcsolatait és áruforgalmát a cseh tartományokkal és Csonka-Magyarországgal. Vizsgálódásaikat az 1929-es, tehát a legnagyobb háborúutáni konjunktúrát felmutató esztendő adataival támasztották alá. A következő években a csehek felmondták a kereskedelmi egyezményt Magyarországgal, s így a harmincas esztendők kereskedelmi kapcsolatai már normálisaknak nem mondhatók. Az adatok szerint a pozsonyi és kassai vasútigazgatóság a történelmi országokba összesen 2,833.000 tonna árut szállított. Ugyanakkor a cseh tartományokból Szlovenszkó területére 2,400.000 tonna áru érkezett. A csehszlovák államvasutak összforgalma a belföldön 1929-ben 61,465.000 tonna áru volt, melyből Szlovenszkónak a történelmi országokba irányuló forgalma 4.65 százalék és a cseh tartományokból Szlovenszkóra irányuló forgalom pedig 3.9 százalék volt. Az egykori Szlovákia „kiviteli“ forgalmának 60 százaléka azonban a földrajzilag legközelebb fekvő területekre, tehát Magyarországra irányult. Az elszakított magyar területeknek tehát a cseh állam nyugati részével egészen minimális és jelentéktelen gazdasági kapcsolatai voltak. Közgazdasági szempontból nem is bírtak jelentőséggel. Ellenben ugyanakkor az elszakított területek a politikai és vámsorompók ellenére 1,698.630 tonna árut szállítottak Csonka-Magyarországnak.

Most még két körülményre szeretném felhívni a figyelmet. A cseh tartományokból 1929-ben 433.000 tonnával kevesebb áru ment Szlovákiába, mint fordítva. Ugyanakkor Szlovákia 1,398.630 tonnával több árut küldött Magyarországnak, mint Magyarország Szlovákiának. Szlovákia tehát mind a cseh tartományokkal, mind pedig Magyarországgal szemben aktív kereskedelmi mérleget mutatott fel 1929-ben. Csakhogy a Magyarországgal szembeni aktivitás háromszorosa a cseh tartományok felé irányuló szlovák áruforgalom aktivitásának. A szerzők igazat mondanak, amikor idézett könyvükben megállapítják: „Semmi sem igazolja jobban Szlovenszkó és Ruszinszkó természetes gazdasági gravitációját a magyar Alföld felé, mint az itt közölt adatok. Trianon csak az országhatárokat tudta megváltoztatni, de az egymásrautaltság a természeti és földrajzi adottságok következtében továbbra is megmaradt.“

Szlovákia önállósulása természetesen új helyzetet teremt az államok egymásközi kapcsolataiban a Kárpátok alatt. De ami a legérdekesebb, éppen most lesz teljesen nyilvánvalóvá, hogy Szlovákia mennyire kiesik a nyugati országok, főleg pedig a cseh tartományok gazdasági rendszeréből. A régi Csehszlovákiában Szlovákia gazdasági kapcsolatai a cseh tartományokkal belföldi jellegűek voltak, éppen ezért az esetleges zavarok nem ütköztek

ki annyira. Most azonban az egykori belső gazdasági kapcsolatok külkereskedelmi kapcsolatokká változtak át. A rendellenességek most jobban szemünkbe ötlenek, s jelentőségük is egészen más értelmet nyer. Ismételjük csak el az adatot, mely szerint a cseh tartományok 433.000 tonnával kevesebb árut szállítottak Szlovákiába, mint Szlovákia a történelmi tartományokba. Más szóval úgy lehet ezt felfogni, hogy Szlovákia kivitele aktív volt a történelmi tartományokba. Ha megvizsgáljuk az önálló Szlovákia kiviteli és behozatali adatait, akkor azt látjuk, hogy most is ugyanez a helyzet az egykori cseh tartományok és Szlovákia külkereskedelmi forgalmában. A szlovák szakemberek ezt a tényt ki is emelték és Szlovákia gazdasági életképességét bizonyították vele. Csakhogy ez a kiviteli többlet akkor lenne reális és aktív tétele a szlovák külkereskedelemnek, ha devizákkal egyenlítenék ki, miután áruval nem lehet kiegyenlíteni. Ebben a vonatkozásban azonban óriási nehézségek merülnek fel. A szlovák kiviteli többletet nem tudják devizákkal kiegyenlíteni, tehát holt követelésekké változnak át, vagyis: „befagynak“. Ebben a pillanatban ütközik ki teljességgel, hogy Szlovákia kapcsolatai a cseh tartományokkal mennyire erőszakoltak és mesterségesek voltak. A szlovák állam még mindig igen súlyosan viseli ennek következményeit.

A „Szlovák“ című lap egyik április eleji száma közölte a Szlovák Nemzeti Bank kimutatását a protektorátussal szemben fennálló clearing-követelésekről. A kimutatás szerint ezek a követelések 1939 decemberéig elérték a félmilliárd, pontosan 508,985.000 szlovák koronát. Ugyanakkor Németországgal szemben is mutatkozik egy 254,576.000 szlovák koronát kitevő passzív tétel. Az együttes összeg Szlovákia külkereskedelmének 38,4 százalékát teszi ki. A protektorátussal szemben Szlovákia követelései a múlt esztendő júniusa óta állandóan emelkednek. A szlovák szakemberek nem is látják, miképpen lehetne behajtani ezeket a követeléseket. Krajcsovics szlovák közgazdász szerint a helyzet olyan súlyos, hogy a követelések rendezésétől függ Szlovákia fizetési számlájának rendbehozatala. Szerinte a nehézségeket még fokozza az is, hogy mind Németország, mind pedig a protektorátus esetében olyan országokról van szó, amelyeknek gazdasági szerkezete hasonlít Szlovákiáéhoz, tehát nem egészítik ki Szlovákia gazdasági struktúráját. „Ami nekünk kell, ugyanarra van szüksége a két országnak is, tehát a clearing-követelések behajtása csaknem teljesen lehetetlen“, állapította meg Krajcsovics.

A szlovák állam követelései, illetőleg külkereskedelmi kinnlevőségei folyton nőnek. A fentiek szerint ezek a kinnlevőségek 763,561.000 koronát tettek ki összesen. Karvas, a Szlovák Nemzeti Bank kormányzója kevéssel Krajcsovics adatainak közlése után már 850 millió koronára teszi a clearing-követelések összegét, ő pontosabban meg is határozza ezeknek a követeléseknek nemzetgazdasági jelentőségét. A következőket állapítja meg beszámolójában, melyet a Szlovák Nemzeti Bank egyéves működéséről tartott. „Egész gazdasági életünk nagyon erősen érezte a forgótőke hiányát. Ez a hiány égy jött létre, hogy a szlovák ipar forgó-, illetőleg termelőtőkéjének legnagyobb része befagyott clearing-követeléssé változott a protektorátusban és Németországban. Nem vitás, hogy ez mennyire káros termelésünk üzembentartására, a tőkeképződésre és számos szociálpolitikai feladat végrehajtására nézve. A szlovák gazdasági élet érdekében a rendelkezésünkre álló minden eszközzel törekednünk kell e befagyott tételek mielőbbi likvidálására.“

Tehát arról van itt szó, hogy a szlovák ipar könnyen elvesztheti termelőtőkéjének nagyon tekintélyes részét. Ez a körülmény annál súlyosabb, mivel Szlovákia amúgyis nagyon tőkeszegény ország. A folyószámlabetétek, melyeket ipari forgótőkének kell tekinteni, tulajdonképpen csak 350 millió koroná-

val növekedtek az elmúlt esztendőben. A szlovák ipar egész forgótőkéje 1939-ben ezzel a növekedéssel 1 milliárd 900 millió szlovák koronára emelkedett. A befagyott külkereskedelmi követelések nagysága és nemzetgazdasági jelentősége csak akkor lesz világossá, ha a szlovák ipar forgótőkéjének összegével mérjük össze. Így tudhatjuk meg, hogy ezek a behajthatatlan kinnlevőségek máris a szlovák ipar forgótőkéjének 44 százalékát teszik ki. Karvas aggodalma tehát minden irányban jogosult, annál is inkább, mert a kinnlevőségek nem állanak meg annál az összegnél, amelyet maga említett beszámolójában. A legújabb kimutatások szerint újabb 27 millió koronával, tehát mintegy másfél százalékkal emelkedett a befagyott áruhitel. Ennek egyenes következménye az, hogy a vállalkozói kedv csökken, a pénz eltűnik és leromlik a pénzpiac. Karvas a tőke menekülését tekinti a szlovák gazdasági élet második legnagyobb bajának. Erős rendszabályokat követel azok ellen, akik nem vállalkoznak s a tőkájüket eldugják. Az óvatos vállalkozót a szlovák közigazdaság ellenségének nevezi. De amikor ezt mondja, önmagával jut ellentétbe, mert a tőke eltűnése csak következmény, mégpedig a szlovák külkereskedelem nehézségeinek következménye. A tőke felbátorításához tehát mindenekelőtt nem jogi rendszabályok és szankciók, hanem a befagyott áruhitel realizálása szükséges. A Szlovák Nemzeti Bank mindent megtesz, hogy a vállalkozók és szállítók igényeit kielégítse, csak az a baj, hogy nem rendelkezik megfelelő aranyfedezettel. Éppen legutóbb kezdtek akciót a megfelelő aranyalap előteremtésére. Szakemberek azt ajánlották, hogy szedjék össze az országban a jegygyűrűket. Szlovákiában összesen 2,500.000 lakos él, ebből körülbelül 600.000 a házaspár. Ha ezek felajánlanák gyűrűiket, akkor 2500—3000 kilogramm aranyhoz lehetne jutni ezáltal. Ha még más ékszereket is felajánlanának, akkor ezzel újabb xooo kilogramm aranyhoz lehetne jutni. Így lehetne összehozni az önálló szlovák állam aranyalapját. Egyelőre azonban még üresek a Szlovák Nemzeti Bank szekrényei; a szállítókat és vállalkozókat csak papírpénzzel kártalanítják, melynek értékét az állam garantálja. Ez viszont veszélyes dolog, mert szükségszerűen inflációhoz vezet. Az infláció jelei árdrágítások formájában máris mutatkoznak.

A felsorolt jelenségek következményei beláthatatlanok, de azért levonhatunk belőlük következtetéseket. Úgy látjuk, hogy ezek a bajok sok tekintetben még a régi Csehszlovákia örökségéhez tartoznak. Ez a természetellenesen felépített ország kitepte az elszakított területeket gazdasági rendszerükből, de nem tudta helyettesíteni azt, amit politikai érdekeitől vezetettve lerombolt. A magyar királyság geopolitikai és termelőtechnikai kiegyensúlyozottságát helyettesíteni egyáltalán nem tudta. A fenti jelenségekben ez a tény bizonyosodik be egyre végzetesebben.

JÓCSIK LAJOS

KORSZERŰ MAGYAR NEMZETISÉGI POLITIKA

WEIS ISTVÁN, a magyar közélet egyik legkorszerűbb gondolkodója, a Magyar Szemle egyik közelebbi számában arról irt nagyon sokunk szívéből jövő cikket, hogy ha a visszacsatolt területek lakóinak rokonszenvét meg akarjuk tartani, le kell mondanunk a magyar középosztálybeli társadalomnak — háltstennek, távolról sem általános — sajátos magatartásáról, az ú. n. úri allűrökről, az úri szót természetesen csak a külsőséges úriaskodás, nem pedig a gentlemenség értelmében véve. Teljes mértékben egyetértünk a kitűnő szerzővel ennek a monoklis mentalitásnak, amely az anyaország — merjük állítani — nagy többségének élénk megdöbbenésére jelentkezett, hacsak szórványosan is, a visszacsatolt területeken azok között, akiknek az anyaország szellemiségét kellene képviselni visszatérő testvéreink felé, végtelenül káros és visszatzető hatását illetően. De egyúttal felhasználjuk az alkalmat, hogy ennek kapcsán egy másik veszélyforrásra rámutassunk. Ez a veszélyforrás pedig a nemzetiségi politika, mely az előbbivel szemben következményeiben jóval súlyosabb lehet. Mert míg elavult és hibás társadalmi magatartás legfeljebb bosszankodást vagy ellenszenvet válthat ki irántunk, a hibás nemzetiségi politikának sokkal élesebb és végzetesebb visszahatásai lehetnek, mégpedig nemcsak a visszacsatolt területeken, hanem a szentistváni birodalom egyéb, még elszakításban élő nemzeteinél is.

A nemzetiségi kérdés fontossága nálunk még mindig nem ment át eléggé a köztudatba, annak ellenére, hogy a történelem bizonyosága szerint a nemzetiségi kérdés megoldatlanságának nagy szerepe volt abban, hogy Trianon létrejöhetett. S bár a háború után elmélyült lelkiismeretességgel megindult nemzeti önvizsgálódások során jobbaink közül számosan és nyomatékosan hangsúlyozták a világháborút közvetlenül megelőző hat-hét évtized magyar nemzetiségi politikájának hibáit és rámutattak azoknak tragikus következményeire, a nemzetiségi kérdés iránti érdeklődés még sem tudott nálunk általánossá válni. Ez annál csodálatosabb, mert hiszen ez a probléma a trianoni Magyarország számára sem volt közömbös, sőt inkább életbevágóan fontosnak volt mondható. A pusztá érdeklődést már az a tény is eléggé megokolta volna, hogy Csonka-Magyarország sem volt tiszta nemzeti állam a maga félmillió német kisebbségével; az pedig, hogy a magyarságnak több millióra rúgó része élt kisebbségként idegen államok fennhatósága alatt, a pusztá érdeklődésnél jóval messzebb menő állandó és lelkiismeretes foglalkozást is természetessé tett volna a kisebbségi, nemzetiségi kérdések terén. Hátha még hozzávesszük, hogy a magyarság sohasem mondott le arról az óhajáról, hogy volt nemzetiségei visszatérjenek a régi életközösségbe!

Az elmondottak után szinte csodálatos az érdeklődésnek az a mérsékelt foka, amellyel e kérdéseket húsz esztendőn keresztül közvéleményünk kezelte. Kétségtelen, hogy érzelmekben nem volt hiány s e tekintetben jogosulatlan lenne a szemrehányás: a magyarság teljes egészében a legmélyebb együttérzéssel zárta szívébe az elszakított magyar kisebbségeket, sőt volt nemzetiségeinket is és a legnagyobb szeretettel várta hazatérésüket. De érzelmekből a legritkábban szoktak helyes tettek születni, különösen a politikában! A kisebbségi, nemzetiségi kérdésekkel való foglalkozás elemi követelménye a helyzetismeret s már e terei is mennyi mulasztás terhelt bennünket! A kisebbségben élő magyarság és volt nemzetiségeink helyzetéről, kérdéseiről, törekvéseiről, saját magukról és Magyarországról alkotott felfogásukról tömegeknek kellett volna helyes képpel bímiok s ehelyett örülhettünk, ha egy-egy kérdésben négy-öt szakértőig felvittük. Komolyan, alaposan, lényegbe menően inkább két, mint három jeggyel kifejezhető számban foglal-

koztak nálunk nemzetiségi, kisebbségi kérdésekkel s e tanulmányok eredménye — szépszámú könyv és aránylag igen elismerésre méltó mennyiségű és minőségű cikkanyag — szélesebb körök számára már technikailag sem volt hozzáférhető. A magyar rádió külpolitikai okokból csak az utolsó években foglalkozhatott e kérdésekkel, tankönyveinkbe csak a legszükségesebb adatok kerülhettek bele, napilapjainkban hozzáértők írásaival ritkán, alkalmi bekukkantók pillanatnyi benyomásaiból és felületes tájékozódásból született úticikkeivel, vagy hatásos szólamoktól hangos vezércikkekkel annál sűrűbben találkozhattunk. Csoda-e, ha egyetlen szakfolyóiratunkat, amely pár száz előfizetőre támaszkodott, még a harmincas években is állandóan a megszűnés veszedelme fenyegette?

Elcsatolt területeink egy részének visszatérése mintha felkeltette volna a nagyközönség érdeklődését e kérdések iránt...

Ilyenformán igen nagy jelentősége volt annak, hogy az ország miniszterelnöke kassai beszédében e téren nálunk szokatlanul erélyes hangon mutatott rá e kérdésben a régi és elavult asszimilációs felfogás megváltoztatásának parancsoló szükségességére, elmondván, hogy hogyan térítette észre azt a nemzetiségi vidéken szolgálatot teljesítő kishivatalnokot, aki azt hitte, hogy a magyarságnak valami nagy szolgálatot tesz, valami különlegesen fontos missziót teljesít akkor, ha nem tanulja meg az illető vidék nyelvét és a lakosokkal csak magyarul érintkezik. Ugyancsak örvendetes következményekkel járhat a miniszterelnöknek a leventeoktatókhoz és más egyéb vidéki vezetőkhez intézett azon intelme, hogy a magyarságnak akkor tesznek szolgálatot, ha tulajdonképpen feladatuk becsületes betöltésénél maradnak, ahelyett, hogy nemzetiségi vidékeken mindenféle magyarosító kérvényekhez gyűjtenek aláírásokat.

A magyar miniszterelnöknek ezek a szavai s az utóbbi évek számos kormányzati intézkedése (a nemzetiségi népiskolai, újabban a középiskolai oktatás teljesen korszerű, pedagógiai és népiségi szempontból is egyaránt kifogástalan megoldása; a német kisebbség szervezkedésének nagyvonalú engedélyezése; Kárpátalja kormányzói biztosságának felállítása; az utóbbi terület autonómiájának gyors ütemben folyó előkészítése — hogy csak a legkiemelkedőbbekre mutassak rá) mind azt bizonyítják, hogy a magyar kormányzat a nemzetiségi kérdésben feladata magaslatán áll s ahogyan ezt legkitűnőbb politikusaink és publicistáink hosszú sora évek óta hirdeti és követeli,¹ korszerű magyar nemzetiségpolitikát akar és tud csinálni.

Könnyen felvethetné valaki a kérdést: a nemzetiségi politika is lehet „korszerű“, vagy nem „korszerű“? Ez is alá van-e vetve változásoknak, mégpedig nem akármilyeneknek, hanem olyanoknak, amelyeket a kor, annak szellemisége hoz létre? A nemzetiségi politikának is alkalmazkodnia kell-e politikai divatokhoz s nem csupán örök elvi igazságokra és a természeti adottságokra épített rendszert kell-e jelentenie?

Válaszoljunk erre a kérdésre mindjárt teljes világossággal: igen, minden nemzetiségi politikának egyrészt az adottságokkal (a különböző nemzetiségek lélekszáma; az állammal kapcsolatban elfoglalt magatartása; az ú. n. „többségi“, vagy „államalkotó“ néphez való aránya; azzal való rokonsága, vagy idegen szellemisége; tudatossági foka; külső erők behatása, stb.) való reális számításon, másrészt pedig állandó és örök politikai igazságokon kell felépülnie. De ugyanakkor feltétlenül figyelembe kell hozzá venni a jelennek, a pillanatnak azon politikai áramlatait, amelyek földrésünkön az adott időpontban uralkodnak, egyrészt azért, mert esetleg rávezethetnek bennünket az általunk már megismert örök politikai igazságok egyik vagy másik

¹ Talán elég, ha itt hamarjában csak gróf Bethlen István, Eckhardt Tibor, Gratz Gusztáv, Hóman Bálint, Milotay István, Pethő Sándor, Ravasz László, Szekfű Gyula, gróf Teleki Pál írásaiba és beszédeire emlékeztetünk. Ez a kiváló névsor azonban még igen sok kitűnő névvel lenne bővíthető.

részletének mélyebb vagy helyesebb látására, másrészt talán újabb, régebben nem ismert, vagy ki nem próbált gyakorlati megoldásokkal ismertethetnek meg bennünket. A nemzetiségi politika korszerűsége természetesen nem nyilvánulhat meg abban, hogy e jelszó alatt külföldről kritika nélkül átvesz eszméket és lemásol intézményeket, de igenis abban, hogy alaposan ismeri ez eszmeáramlatokat, tisztában van értékükkel, jelentőségükkel, az államban lakó különböző népekre való hatásuk erejével, ennek várható eredményeivel s mindezeknek mérlegelésével, a jónak átvételével és az adott körülményekhez való bölcs alkalmazásával, a tévesnek vagy alkalmatlannak elvetésével, illetve az ellene való küzdelemmel törekszik arra, hogy nemzeti-ségi politikája a kor követelményeinek is megfelelő, illetve ahhoz mért legyen.

Többször említettem az eddig elmondottakban örök igazságokat, eszméket és elveket egyrészt, gyakorlati tevékenységet másrészt. Mert tény az, hogy a nemzetiségi politika a legnagyobb fokban gyakorlati tevékenység, de tény az is, hogy az utóbbi csak akkor lehet helyes, következetes és eredményes, ha helytálló elméleti alapokra épül és ha a gyakorlati megvalósításban tiszta és világos elgondolások szerint történnek még a megfelelő lépések. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha világosan látunk a faj, nép, nemzet és állam összefüggéseiben és eme viszonylatokban a mai kor általánosan elfogadott eszméivel is számoló, de korszerűségükben is örökigazságú elvi alapokra építünk.

Az ú. n. „asszimilánsok“, vagyis azok, akik minden nem magyar anyanyelvűben másodrangú állampolgárt látnak s tévesen felfogott hazafiasságból mindenkit szeretnének mindenáron megmagyarosítani, tudatosan vagy tudatlanul abban a tévhitben élnek, hogy a nép, nemzet és állam azonos fogalmak. Pedig régebben sem volt titok a mélyebbre pillantók előtt, az utóbbi évek sok részletkutatása után pedig már köztudomású lehetne, hogy ezek a fogalmak (s mellettük természetesen a legújabban nagy figyelemre méltatott „faj“¹) nem egymást fedő, hanem más-más síkban fekvő s egymást legfeljebb metsző fogalmak. Ezekkel a kérdésekkel más alkalommal bővebben foglalkoztam,¹ de — mivel e dolgokat nem lehet elégszer ismételni — itt is szükségesnek látom röviden rámutatni az e fogalmak közti különbségekre, illetve az azok közti összefüggésekre. A fajtól az állam felé haladva, a következő igazságokat állapíthatjuk meg:

A fajra (rasszra) elsősorban azonos testi és lelki tulajdonságcsoportoknak együttes és állandó meglétele a jellemző. Míg a faj úgy határozható meg, mint: „azonos öröklött élettani tulajdonságcsoportokat felmutató embercsoport, amelyben az élettani vonás a legjellegzetesebb és a szellemiek a háttérbe szorulnak, a nép („Volk“, „peuple“) már sokkal kisebb, szorosabban körülhatárolható és amellet jóval több szellemi vonást feltüntető életközösség. Minden nép kevert fajiságú, s ezt az általánosan elfogadott álláspontot képviseli a kitűnő magyar antropológus, Bartucz Lajos, amikor e kérdésről a „Mi a magyar?“ című műben a következőket írja: „Ha az ősidőben, az egyes rasszok keletkezése idejében a nép és a rassz egyideig fedte is egymást, már maga az az egyszerű alaptény, hogy a rasszbélyegek öröklődnek, a népi bélyegek pedig akár egyik nemzedékről a másikra megváltozhatnak s a történelem folyamata alatt bár lassan, de állandóan változtak is, kérlelhetetlen törvényszerűséggel megszabta a két csoportnak egymáshoz való viszonyát, egymástól való mind nagyobb fokú eltávolodását. Az emberi kultúra haladása, a népek elszigeteltségének megszűnése, a különböző faji sajátosságú népek ezerféle békés és háborús érintkezése, szétválása és egyesülése tehát természetszerűleg odavezetett, hogy a népek rassz-

¹ Főleg a következő cikkeimben: Faj, „népiség“, nemzet. (Az Ország Útja, 3. évf.), A népiség szerepe Magyarországon (Magyar Kultúra, 24. évf.), A nyelvi asszimiláció (Magyar Szemle, 36. köt.), Disszimiláció és reasszimiláció (Az Ország Útja, 2. évf.).

belileg mind kevertőbbek lettek s ma minden nép, de legfőképpen a kultúrnépek, bonyolult rasszmozaikot alkotnak.“ (Szerinte pl. a mai magyarságban hétféle rassz szerepel nagyobb százalékban.) Természetesen e tétel megfordítottja is áll: minden faj (rassz) egy sereg népben megtalálható. Ami ezeket a népeket a rassz szempontjából egymástól megkülönbözteti, az éppen az az arány, ahogy ezek a rasszvegyületek az egyes népekben megvannak, mert a vegyüléknek éppen ez, vagy az az aránya eredményez egy határozott keretek közé szorított fejlődési lehetőségi lépcsőt, amelyen belül azután egyéb természeti és szellemi tényezők formálhatnak ki egy bizonyos, ha nem is mindig tökéletesen éles határvonalú természeti-szellemi egységet: egy-egy „népiséget“. Ez utóbbit úgy határozhatnók meg, hogy az egy bizonyos vérégi köteléken (a már említett rasszvegyüléken) alapuló olyan egylényegű társadalmi közösség, melyben az általa lakott táj természeti adottsága, a tradíciók ereje (esetleg saját államiság), közös vallás és legtöbb esetben a közös nyelv és kultúra egységes szellemi habitust fejlesztettek ki. A népiségre nem lehet mindig a nyelvből következtetni, a népiség nem mindig azonos a nyelvvel és azonos nyelvet beszélő népek közt is lehetnek népiségi „vízválasztók“ (pl. dánok-norvégek, írek-angolok, spanyolok-portugálok). Ennek megfelelően: nem mindenki magyar népiségű, aki tökéletesen beszél magyarul, de lelki alkata nem jellemzően magyar és megfordítva. A népiségnek nem szükségképpen eleme az ú. n. népi tudatosság sem. A népiség lényegegyezés, mely tudatosan vagy tudattalanul létezik fajra, országhatárokra, egyéni tudatra, vagy akaratra való tekintet nélkül, mely a hozzátartozó egyedre félreismerhetetlenül rányomja bélyegét s amelyet pusztán akarati elhatározással sem letenni, sem felvenni nem lehet.

Ha egy népben a közösség érzete tudatosodik és azzá a politikai elhatározássá, akarattá szilárdul, hogy fennmaradását minden körülmények közt biztosítja, a nép egy más formában, a nemzet alakjában lép elénk. A nép a nemzettől abban különbözik, hogy míg az első lényeg-, az utóbbi akarati közösség. A népiség inkább csak természeti alapot, anyagot szolgáltat a nemzetképződés sokkal komplikáltabb folyamatához.

Ahhoz, hogy egy nép nemzetté legyen, tudatossá kell válnia, nemzeti tudatra kell ébrednie. Ez a tudatosulás hosszabb folyamat s azért a különböző nemzetek különböző korokban a nemzetté érésnek különböző fázisában vannak. A politikai akarat arra irányul, hogy az egyén a nemzethez való tartozását jóban-rosszban eltökélten vallja és szilárd elhatározása, hogy minden erejét annak szolgálatába állítja. Ennek az akaratnak a nemzethez való tartozás szempontjából döntő fontossága van. Igen mélyre markol az a Renan-i mondás, hogy a nemzet „egy mindennap megújuló népszavazás“. A nemzethez való tartozás tehát nincs rasszhoz, nyelvhez, sőt népiséghez sem kötve, a nemzethez különböző rasszu elemek, különböző nyelvű és népiségű egyedek, sőt népcsoportok is tartozhatnak, ha erre irányuló akaratuk megvan s a nemzeti közösséget egész lelkükkel átérzik, annak fennmaradásáért és fejlődéséért készek minden áldozatra. A nemzet fogalmával kapcsolatosan talán a legtöbbet vitatott kérdés, hogy a nemzet politikai célján szükségyszerűleg a saját államiság elérését kell-e értenünk. Kétségtelen, hogy a függetlenségre, saját államiságra való törekvés a nemzetekben legtöbb esetben megvan, viszont kétségtelen az is, hogy életképes államokat nem lehet úgy megalkotni, hogy az egyes népiségeket vagy nemzeteket külön országhatárokkal elvágjuk egymástól. Az életképes államnak megfelelő terjedelmű, közlekedési-gazdasági egységet alkotó térre van szüksége nagyszámú lakossággal, védhető határokkal. Mindenesetre előnyös, ha az állam lakossága egyetlen népiségen alapuló nemzet, mert ez kizárja, hogy a különböző népiségű lakosság egyes csoportjaiban különböző nemzeti akaratok alakuljanak ki. De semmiből sem következik, hogy egy nemzet politikai célját más nemzetek között és más nemzetekkel szemben kizárólag a „saját állam“

eszközeivel valósíthatná meg. Ott, ahol a természeti adottságok lehetetlenné teszik a saját állam kialakítását, ha egy nép önálló nemzetnek érzi is magát, a természeti adottságokhoz való bölcs alkalmazkodással okosabban teszi, ha saját állam alapítása helyett megelégszik a közös államban olyan politikai intézmények kiépítésével, melyek saját sorsának intézését kezébe adják. E cél a különböző önkormányzati intézményeknek a viszonyokhoz képesti alkalmazásával is elérhető.¹ Így válik lehetővé, hogy — Svájc a legszembetűnőbb példa erre — egyetlen állam keretén belül is különböző nemzetek élhessenek szabadságban, békében, biztonságban és gyümölcsöző együttműködésben.

Az eddig elmondottakban vázoltuk a modern nemzetiségi politika legfőbb elvi vonalait. A gyakorlati nemzetiségpolitika felépítése és kivitelezése felfogásunk szerint csak ezen az elvi alapon ígérkezik eredményesnek, sőt egyáltalán megvalósíthatónak. Az a nemzetiségi politika, amely az állam mindenhatóságára, az államhatalom erejére, az erőszakos beolvasztásra, a nemzetiségek elnyomására, elsatnyítására, vagy esetleg kiirtására épített, a történelem tanúsága szerint tartós, sőt számbavehetőbb eredményeket sem hozott soha. A maroknyi ír nemzet túlélte az évszázados véres elnyomást és nemrégiben vívta ki az elsőprő számbeli fölényben levő angolokkal szemben nemzeti függetlenségét; a balti népek a húszas években törtek ki az abszolutizmus évszázados jégkérgé alól és napjaink tanúsága szerint minden eszközzel iparkodnak fiatal függetlenségük újbóli elvesztése ellen védekezni; a lengyel nép a vilmosi Németország legszigorúbb nemzetiségi politikája ellenére is ellenállhatatlanul terjeszkedett és öntudatosodott; az ukrán nemzet, melynek a cári Oroszország 1909-ig saját anyanyelvén még könyvek kiadását is megtiltotta, ma is nemzeti egyéniségének és erejének teljes tudatában él. Talán elég e néhány példa — melyet még igen sokkal megtoldhatnánk — annak bizonyítására, hogy erőszakkal egy nép felébredését, vagy esetleg nemzetté érését megakadályozni még aránytalanul nagy túlerő esetén sem lehet. Nem pedig különösen ma, amikor a nyelvi nacionalizmus az első világháború idején a „népek önrendelkezési joga“ később pedig a „népi elv“ óriási propagandája révén Európa valamennyi népcsoportját költögetni kezdte és tudatosodását óriási léptekkel vitte előre. Ezek már nemcsak elvi megállapítások, hanem számba veendő realitások, amelyek előtt egy gyakorlati nemzetiségpolitika végzetes önámítás nélkül nem húnyhat szemet.

De fentebbi fejtegetéseink alapján az is világos, hogy a mesterséges asszimiláció tulajdonképpen nem is érheti el célját és csak külsőséges látszateredményekre vezethet. A mesterséges asszimilálás mindig a nyelvi áthasonulás kikényszerítésére irányul, ez pedig — feltéve, ha egyáltalán sikerül és nem vált ki inkább elkeseredett ellenhatást — magában véve csak egy külső máz felületes felrakását jelenti, melyet az első erős sorsváltozás játszva lepatogtathat a felületesen asszimilált egyénekről, mint azt az utóbbi években az elcsatolt területeken tömegjelenségként figyelhettük meg az ú. n. visszaasszimilálódásokon. Fentebb már rámutattunk, hogy ezen semmi meglepő nincsen, mert más nyelv felvétele egyáltalán nem jelenti még más népiség felvételét: ez utóbbi lényegiség lévén, átalakulása feltétlenül hosszú, bonyolult, egészen a gyökerekig nyúló folyamat, ellentétben a nyelvcserevel, amely tisztára külsőleges lehet és rövid idő alatt megvalósítható. Már Széchenyi szavai a lényegre tapintottak itt:

„Ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, innen következik-e, mikép neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia? Mert ha így, ám akkor fordítsuk legutolsó fillérünket minden tétova nélkül nyelv-

¹ Ezek különböző fajtáira ld. Rónai Andrásnak a Magyar Szemlében megjelent két cikkét: A nemzetiségi kérdés területi megoldásai (1937. november); A nemzetiségi kérdés nem területi megoldásai (1938. augusztus).

mesterekre, sőt legyünk rögtön magunk is azokká, hadd tudjon csevegni magyarul az egész világ s meg lesz mentve s feldicsőítve fajtánk. Nyelvet, nemzeti sajtóságot, ily felette könnyű szerrel azonban, én legalább úgy hiszem, még csak biztosítani sem lehet s annál kevésbé szilárdabb s tágabb alapokra állítani; minthogy — és itt különös figyelemért esedezem — a szolás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékebben szóló is, korántsem magyar még.“

Vagy egy más helyütt: „Ugyan azt hisszük: nemzetiséget csak úgy rákenheti bárkire is, ki éppen kezeink közé jut, mint pld. meszet falra, vagy mázat fazékra? És azt hisszük, parancs már elégséges, hogy valaki nemzeti sajtóságából kivetkezzék?“

Nyelvileg asszimilálni valakit erőszakkal, mesterséges úton: ez elképzelhető, de sok értéke nincs az ilyesminek; az igazi asszimiláció a népiségi, ez pedig csak természetes úton, hosszú érési folyamatban következhet be.

De az állam szempontjából az asszimiláció erőszakolása felesleges is, hiszen a nemzethez való tartozás — mint fentebb hangsúlyoztuk — nincs nyelvhez vagy népiséghez kötve. Az állam nem akkor erős, ha minden lakója azonos nyelvet beszél, vagy azonos népiségű, hanem ha lehetőleg minden polgára pozitív magatartást tanúsít vele szemben. Az állam célja tehát nem az egy nyelvű, hanem az egy akaratú népesség ideáljának megközelítése kell, hogy legyen. Ennek szolgálatában kell állania nemzetiségi politikájának.

Vonatkozik ez természetesen a magyarság nemzetiségi politikájára is. Ennek végső célja nézetünk szerint nem lehet egyéb, mint az ezeréves magyar küldetés: a Kárpátmedence letagadhatatlan természeti egységében, melyet a magyarság egymagában kitölteni nem tudott, az ott sorsközösségben élő népek életegységének megteremtése: a természeti és néprajzi adottságokból folyó feszültségek kiegyensúlyozása megfelelő politikai rendszer kiépítésével az itt élő összes népek békéjének, szabadságának és boldogulásának biztosítására. A magyar nemzetiségi politikának állandóan erre a végső célra kell szemét függesztenie; koncepcióját, elgondolásait az általunk fentebb kifejtett elvi igazságok iránytűje mellett e szerint kell megalkotnia; gyakorlati tenni-valóit, eszközeit, cselekvési módját ezeknek állandó figyelembevételével megválasztania. Következetesnek és erélyesnek kell lennie minden irányban: következetesnek a teendők érvényesítésében, találkozozanak bár azok a szüklátóköriük és elfogultak gyűlölködő ellenzésével, egyes nemzetiségek részéről megértetlenséggel, lekicsinyléssel, közönnyel, vagy éppen ellenszegüléssel — erélyesnek a nemzetre károsnak felismerttel szemben, tekintet nélkül azon erőkre, amelyek a vadhajtások kiirtásának akár a magyarság, akár a nemzetiségek részéről ellenszegülnek. Egy ilyen megfontolt, előre néző és építő nemzetiségi politikának szolgálatába kell állítanunk úgy a magyarság, mint testvérnépeink szellemi elitjét és azt a jobb részét, mely velünk együtt meggyőződéssel vallja, hogy a Kárpátmedence nemzetiségi kérdéseit a nyers erőszak nem, hanem csak a testvéri megértésen és megegyezésen alapuló osztály teheti lehetővé.

De itt nem akarunk az általánosítás hibájába esni. Nem akarjuk, mert nem is lehet a Kárpátmedence minden népét egy mérce alá venni és nemzetiségi kérdéseik megoldására egyetlen sémát erőltetni. Gróf Teleki Pál már számos évvel ezelőtt rámutatott arra az igazságra, amit nagyon sokan — különösen a Nyugaton — nem akarnak észrevenni, azzal a megállapításával, hogy „ahány nemzetiség, annyi nemzetiségi kérdés“. Értelmes nemzetiségi politikának nem szabad minden népcsoportra vonatkozólag azonos sablonnal dolgoznia. A korszerű magyar nemzetiségi politika művészete éppen abban nyilvánulhat meg, hogy az egyes nemzetiségek problémáját külön-külön elbírálás tárgyává teszi, jellegüket, állapotukat világosan felismeri,

jelentőségüket helyesen leméri s megkeresi és megállapítja azon módokat és eszközöket, amelyekkel a bennük lappangó, vagy a felszínre törő romboló erők közömbösíthetők, de ugyanakkor azokat is, amelyek révén építő erők minden sűrűlódás kiküszöbölésével a közös cél: a testvéreink együttes boldogulásának irányába beállíthatók.

De ez a korszerű magyar nemzetiségpolitika nem merülhet ki — akár még oly helyes — kormányintézkedésekben. Legyen bármily okos a kormányhatalom nemzetiségpolitikája, eredményei mindig kétesek maradnak, ha a társadalom ezt a politikát nem támasztja alá, vagy egyenesen ellensúlyozza. Nemcsak arra gondolunk most, hogy a kormányhatalom elgondolásait és szándékait az alsóbb hatóságok félreérthetik, vagy lanyhán kezelhetik a keresztülvitelben, hanem arra, hogy egy ország „többségi” nemzetének társadalmi légkört fejleszthet ki, amellyel az állam egyéb népei, vagy nemzetei nem tudnak megbarátkozni. A helyes nemzetiségi politika nemcsak iskolapolitika, nemcsak a közigazgatás és hasonlókérdése, hanem a társadalmi atmoszféráé is. Minden nacionalizmus érzékeny; nemcsak a miénk, hanem a másoké is, és minél fiatalabb egy nacionalizmus, annál érzékenyebb. Megint csak Széchenyit kell idéznem:

„Ki nem ismeri az emberi szenvedélyek érzékenységét, ha indulatba lobbantatnak; ki nem tudja, mily szomorú következményei vannak a megtorlások mindig növekedő vakságának? Egy rosszul kiejtett tréfa mily sokszor volt már emberhalálnak oka, műy sokszor egy hiábavalóság véres háborúnak indítója!

Azért ne is gondoljuk, hogy némelyeknek sokszor észlelhető agylobi erőlködései oly következmény nélküliek s figyelmet és dorgálást sem érdemelnek, mint ahogy azokat semmibe se veszi, sőt rendszerint jóízűen kacagja a magyarnak mindenkor s most is legnagyobb ellensége, t. i. — a magyar.

Ami nekünk csekélységnek látszik, mert mi vagyunk a megbántok, nem oly színben tükrözik azok szemeiben, akik megbántásunk céljai s kacagásunk tárgyai. Mert bármily csekély mértékben érezzük is más nemzetbeliek iránt való figyelmetlenségünket s nyelvüknek és szokásaiknak becsmérlését, megvetését, már oly fullánkot, oly kést döfünk kebelükbe, amely a hidegvérűnek, nemédekeltnék tán fájdalomtalan, de viszont égetően fáj és tűrhetetlenül kínos annak, aki nemzetéhez és nyelvéhez hű. S ha mi nem ismerünk indulatos felhevültünkben józan célt és mértéket, midőn magyarságunkat megkedveltetni (!), terjeszteni akarjuk, mikép kívánhatunk tótban, horvátban, oláhban, rácban, németben stb. hidegvért, mérsékletet s igazságot viszont az ő sajátjuk védelmében?

Nekik is mosolygott a nemzetiség angyala. Ok is megvannak híva tökéletesülhetésük által arra, hogy az emberiségnek szánt egy-egy láncszemét alkossák. Házi köreikben ők mentebbek a vén latin bilincseitől, mint mi. Mentebbek a külön rendűeknek és rangúaknak gyűlöletes meghasonlásaitól, amelyek minket magyarokat gyengítenek. A közös érdek bennük szinte a mai napig szűzebben tartotta fenn nemzeti sajátosságukat s nyelvüket, mint a mi egykorú uraságunk a mi sajátosságainkat és nyelvünket. Mily lecke ez nekünk, hogy a most még annyira elágazó érdekeinket mindinkább egyesítsük!

Jó vért fognak-e szülni ezek az újabb s több helyről jövő visszalökések és szurdalások s vajjon hasznosak-e, amelyeknek viszont mi magyarok vagyunk a céltáblái? Valóban nem.“

Így Széchenyi. Szavai még ma is aktuálisak és megszívlelésre méltók. Nyilvánvaló, hogy a fiatalabb nacionalizmusokkal szemben az idősebbnek kell az önmegtartóztatásban előljámi: a mi esetünkben a magyarságának. Hogy milyen apróságokra kell itt tekintettel lenni, mutatja annak a háborúelőtti tréfás mondásnak esete, amely egy német szójátékból eredt: a tót (a német „tot“ = „halott“ szó) nem ember? Ezt a szójátékot az öntudatos szlovákok a magyar gőg és felfuvalkodottság kifejezésének tekintették, a

tótok lenézettiségének bizonyítékaként fogták fel és azt ilyen célzattal még a béketárgyalásokon előterjesztett memorandumokba is felvették. A magyar társadalomnak nem szabad elfelejtenie, hogy ez a propagandaszellem még ma is él és még ma is sokan lesnek benn és künn minden hibás gesztusra és téves hangra, hogy azt felerősítve és elferdítve ellenünk kihasználhassák. Ezeket tudva, nem ringatjuk magunkat abban az illúzióban, hogy nemzetiségi államban teljes szélcsend uralkodhat. Mindig lesznek nemzetiségi oldalon olyanok, akiknek semmiféle engedmény, semmiféle megértés, semiféle méltányosság nem elég: nemzetiségi szenvedély, vagy egyéni érvényesülési vágy mindig fog nemzetiségi vezéreket szülni, ahogyan a másik oldalon is mindig lesznek túlzó sovíniszták, akiknek szemében egyetlen nemzetiségi politika a helyes: a kíméletlen asszimiláció, a nemzetiségek korlátlan elnyomása.

Nem is a teljes nemzetiségi béke utópiáját hangoztatjuk és sürgetjük, hanem azt, hogy az ú. n. „államalkotó“ nemzet társadalmának nagy többségét hassa át a vele egy államban élő többi népekkel és azok egyedeivel szemben a baráti, testvéri érzület, a velük szemben való igazság- és méltányosságérzet és ne üsse fel fejét az egyébként is megokolatlan fölényérzet, nyilatkozzék az meg akár rosszindulatú túsúrásokban, akár vállveregető leereszkedésben. A nemzetiségek amiként jogokban sem másodrangú állampolgárok, úgy társadalmi tekintetben sem lehetnek azok; gondolkodó ember szemében természetes, hogy itt is egyenrangúságnak kell uralkodnia. Viszont természetes, hogy ha a magyar társadalom magatartását ilyen közfelfogás irányítja, a másik oldalon is hasonló viselkedést várhatunk el és követelhetünk meg. A feltétlen államhűség jogi és erkölcsi követelménye mellé a másik oldal felé ezt a társadalmi követelményt állítanék és kell is állítanunk. Kölcsönös jóindulat — ebben van a kölcsönös megértésnek és együttműködésnek záloga.

Eddig a dolognak belső vonatkozásai. Vannak természetesen külsők is. Ma az utódállamokban mindenütt jelentős magyar kisebbségek élnek akiknek sorsa a magyarság egészének szemében nem lehet közömbös. Ha felfogásunk szerint az anyaország nemzetiségi politikája nem is lehet függvénye az egyes utódállamokban élő magyar kisebbségekkel szemben követett bánásmódnak, — a „szeget szeggel“ elv itt csak végső elvadásra és vég nélküli harcra vezetne — természetes, hogy az utódállamok kisebbségi légköre és politikája az anyaország közvéleményének alakulására és irányára is erőteljesen visszahat. Ha ez a légkör mérgezett, vakon sovíniszta és gyűlölködően kisebbségellenes, az anyaországban is mindig nehezebbé válik a testvéri együttműködés és egyenjogúság alapjára épített és ebben az irányban következetesen végigvezetett nemzetiségi politika, annak az esetleg kialakuló közvéleménynek nyomására, amely a magyar kisebbségeknek másod- vagy esetleg huszadrangú állampolgárokként való kezeléséért cserébe megtorló intézkedéseket fog sürgetni a magyarországi kisebbségekkel szemben és azoknak rovására.

Ez a veszedelem megvan és elhárítása csak részben áll a magyarság hatalmában olyan formán, hogy politikai súlyát és tekintélyét közvetlenül, államtól államhoz való vonatkozásban veti a serpenyőbe a kisebbségi magyarok teljes jogú állampolgárságának biztosítása érdekében ott, ahol erre szükség van. A békesség és normális együttműködés gondolatának persze egyes utódállamok kisebbségellenes magatartása mérhetetlen károkat okozhat. Az a türelmetlen sovínizmus, amely csak a saját népisége trónraemelésében látja a célját s amely minden más nép elnyomását és kiirtását hirdeti, nemcsak az államközi együttműködést teszi lehetetlenné, hanem, ami ennél sokkal szomorúbb, a népek közt is évtizedekre megmérgezheti a légkört.

Sajnos, ezt mi magyarok egyoldalúan nem akadályozhatjuk meg. A többi népeknek is fel kellene ismerniök ennek a túlhajtott sovinizmusnak a Kárpátmedence sorsára nehezedeő végzetes következményeit. Remélnünk kell, hogy az élet nagy iskolájában szerzett tapasztalatok előbb-utóbb rávezetik erre a megismerésre a Dunamedencének azon népeit is, amelyek ma még csak magukban keresik az eszményt s minden vagy majdnem minden idegenben ellenséget, vagy alsóbbrendűt látnak. Le Bon mondja valahol, hogy a nemzetek legjobb nevelői a történelmi tapasztalatok. Bennünket, magyarokat keserves történelmi élményeink már sok mindenre megtanítottak, többek közt nemzeti türelemre, bölcsességre, tudatos, bár nem minden áron való békeszeretetre. Férfias türelemmel, bölcs önmérséklettel kell megvárjunk, míg a nagy tanítómester, a sors, a Kárpátmedence egyes fiatalabb nemzeteit is megtanítja ugyanerre a magatartásra. És remélnünk kell, hogy az ő okulásuk nem az összes itteni népek és nemzetek — beleértve természetesen saját magukat is — kárvallása árán fog bekövetkezni.

MORAVEK ENDRE

AZ OLASZ TELEPÍTÉSEK MAGYAR TANULSÁGA

OLASZORSZÁG települési struktúráját nagy mértékben jellemzi az a körülmény, hogy az összlakosság jelentős hányada (26%-a) elszórt, magányosan álló házakban él. Természetszerűen az agrárlakosság települési formája ez és ősi itáliai hagyományokra tekint vissza. A kisbirtokosok túlnyomó része — különösen Észak- és Közép-Olaszországban — nem falvakban tömörül, hanem a birtok területén él és gazdálkodik, kulturális szükségleteit, társas élet iránti igényeit pedig a legközelebbi, nem egyszer távol eső helység elégíti ki. Ez a körülmény egyik oka annak, hogy az elhagyatottan élő agrárlakosság túlzott mértékben tódul a városokba, de annak is, hogy a legkisebb olasz helységek is erősen városias jellegűek, hiszen a legkevésbé városképző agrárelem a helység lakosságából mintegy kivonódik és szétszóródik a környéken.

Ennek ellenére ugyanezt a települési struktúrát hívják életre, azonban korszerű és céltudatosan megszervezett formában az új olasz telepítések. Ezek legnagyobb arányú példáját a pontini mocsarak helyén létesített telepítési rendszerben s az ehhez tartozó új városokban (Littoria, Sabaudia, Aprilia, Pontinia, Pomezia) szemlélhetjük.¹ Pedig a telepítés társadalompolitikai célja éppen a túlzott városiasodás ellensúlyozása, sőt a fölös számú városi lakosság egy részének a földműveléshez való visszatérítése volt. Ennek megfelelően olyan rendszer kialakítására volt szükség, amely biztosítja a telepesek számára agráréletformájuk egyidejű megtartásával a magasabb színvonalú élet lehetőségeit, a város előnyeit. Ezért történt, hogy a telepítések során tartózkodtak telepes községek létesítésétől, melyek az olasz viszonyok között a városiasodás újabb csiráit képezték volna; a lecsapolás által nyert 60.000 hektár területen földhöz juttatott 3200 telepes család, kb. 30.000 lélek számára ezúttal is magányosan álló házak épültek, mindegyik a hozzátartozó birtok területén.

¹ Ez a nagyarányú és különleges rendszer minden vonatkozásában tanulságos; ezúttal azonban egyedül urbanisztikai jelentőségét és tanulságait törekszem megvilágítani. A telepítés előzményeit és végrehajtását bővebben ismertettem „Az új olasz telepítések“ címen „Az Ország Útja“ 1939. 7. számában.

Az ilymódon elkülönített, magányosan élő és gazdálkodó telepes családok számára azonban a magasabbrendű életszükségleteket, a közösségi élet lehetőségeit a külön e célra épített központok szolgálják. A döntő körülmény, amin a telepítés sikere múlik; a telepes házak és a központok megfelelő kapcsolatának biztosítása, tehát a rendelkezésre álló területnek olymódon való megszervezése, ami lehetővé teszi a telepesek számára a központok gyors és könnyű megközelítését. Ezt a célt szolgálja egyrészt a rendkívül sűrű és jó úthálózat, aminek eredményeképpen az átlagosan 14 hektár területű birtoktestek mindegyike gépkocsival járható út mentén fekszik, másrészt a központok megfelelő elhelyezése, ami úgy történt, hogy az azoktól legtávolabb fekvő telepes házak távolsága sem haladja meg a 4 km-t; a telepesek tehát a központokat kerékpáron vagy autóbuszon percekben belül elérhetik.

De a telepítés sikere nem kevésbé azon is múlik, hogy mit nyújtanak a kulturális és közösségi élet szempontjából az említett központok. Ezeknek nagyobb része, az ú. n. „borgata“-k (tanyaközpontok), az elsődleges életszükségleteket elégítik ki: itt találjuk a templomot, iskolát, fasciot, sporttelepet, postát, üzletet, vendéglőt, általában tehát azokat az intézményeket, amelyeket idehaza közepes nagyságú falvakban találunk meg. A városi központ (città rurale) viszont arra hivatott, hogy egy nagyobb terület szétszórt agrárlakossága részére biztosítsa a magasabbrendű életszükségleteket, a városias élet előnyeit. Ide tették a tanyaközpontokban is megtalálható intézményeken kívül¹ a városházát (municipio), előtte a városhoz tartozó összes telepesek egybeseregltésére alkalmas térrel, orvosi ambulanciát, kisdédóvót, fasciot a dopolavoro helyiségeivel, az ifjúsági szervezetek házát, csendőrlaktanyát, vásártelepet, vágóhidat, különféle üzletet, vendéglőt, szállodát, mozit, temetőt stb. Ezeket a városi központokat az teszi különlegessé és újszerűvé, hogy az említett intézmények személyzetén kívül egyéb lakosságuk nincs és a telepítés céltudatosan megszervezett jellegénél fogva nem is lehet. A városi központ tehát pusztán a városias funkciók ellátására hivatott, s ilymódon nem más, mint egy laza, szétponosított agrártelepülés belső, városias magva, cityje, melynek tulajdonképpen lakosai a környékén szétszórt telepesek.

Végül e rövid jellemzés kiegészítéseképpen rá kell mutatnunk arra, hogy a pontinai telepítési rendszer roppant költségekkel létesült a mocsarak helyén, s igazi jelentőségét nem közvetlenül kimutatható gyakorlati eredményeiben kell keresnünk, hanem inkább példaadó kísérletnek kell tekintenünk, mely a további olasz telepítések számára útmutatásul szolgál. Éppen e kísérleti jellegből következik az is, hogy az újonnan feltárt terület, az itt létesített telepítési rendszer a külvilágtól csaknem hermetikusan elzárva éli a maga életét céltudatosan megszabott belső törvényei szerint és szigorúan megtartott keretek között. Az egész rendszert mint szokatlan egységet kell felfognunk: tehát a városi és tanyai központokat nem értelmezhetjük a hozzájuk tartozó telepesek nélkül, s az utóbbiak élete is értelmetlen volna a tanyai és városi központok nélkül. Egy különleges, céltudatos s ugyanakkor az ősi itáliai települési struktúrával rokon rendszer szerint megszervezett, újszerű tér tehát a pontini mocsarak területe, ahol nincs külön város és külön falu, külön városi és külön vidéki lét, hanem az egész területet civilizált, mondhatnánk városias szintre emeli a központokból kisugárzó városias energia. Ebben kell látnunk urbanisztikai szempontból az új olasz telepítési rendszer jelentőségét, s ebből kell levonnunk bizonyos tanulságokat különös tekintettel sajátos magyar problémáinkra és viszonyainkra.

Hazánk települési struktúrája a városiasodás szempontjából Olaszországéval csaknem ellentétesnek mondható. Az agráréletformától való menekülés nem a kisebb helységek városiasodásában nyilvánul meg, hanem elsősorban az agrárlakosságnak a főváros felé való özönlésében, a főváros és környékének túlzott növekedésében. A Dunántúl és a peremvidékek

¹ A városi és tanyaközpontok rendszere ugyanis nem hierarchikus, amennyiben a városi központokhoz közvetlenül is megfelelő számú telepes ház tartozik, a város tehát egyben a tanyaközpont szerepét is betölti.

falvakra és csekélyszámú, nem eléggé városias városokra tagozódnak, az Alföldön pedig, annak ellenére, hogy az agrárnépesség jelentős része nem falvakban, hanem a mezővárosok környékén szétszórt tanyákon él és gazdálkodik, a városiasodási folyamat az olaszországgal szintén ellentétes. Ugyanis a tanyákon élő és gazdálkodó lakosság nagy része valójában a mezővároshoz tartozik, ott is van állandó lakása, azt tekinti életcentrumának, otthonának, ami a városias fejlődés helyett nem egyszer a város elparasztosodását, városias jellegének csökkenését eredményezi. Ez a körülmény alakította ki köztudatunkban azt a meggyőződést, hogy az agráréletforma nem alkalmas a városias fejlődésre, gátolja a városképződést és szükségképpen a város és a vidék ellentétességét, szembenállását vonja maga után. Ugyanez a meggyőződés él tudattalanul az agrárnépesség széles rétegeiben, amely elhagyatottságából, alacsony életszintjéből nem lát más kiutat, mint a városba, elsősorban a fővárosba való vándorlást. Ennek a folyamatnak kóros jellegét pedig mindenél szemléletesebben bizonyítja fővárosunk állandó növekedése, de főképpen a fővárost övező és ma már félmillió, minden vonatkozásában kárhuzatos proletár agglomeráció!¹

Márpedig az olasz telepítési rendszer tanulsága éppen az, hogy megcáfolja ezt a közkeletű meggyőződést, amennyiben példát, megoldást mutat arra: miképpen szervezhető meg egy nagyobb agrárjellegű terület úgy, hogy lakossága közvetlenül részesedjék a város előnyeiben. Ha ezt a célkitűzést, ennek jogosságát, kilátásait mérlegelni akarjuk, bizonyos mértékig függetleníteni kell magunkat a városnak és vidéknek köztudatunkban kialakult kategóriáitól, mert ezeknek alapján állva az agrárlakosság városiasodására, polgárosodására nem is képzelhetünk el más megoldást, mint az agráréletformától való mind fokozottabb menekülést, a vidék elnéptelenedését s ugyanez a városok szüntelen és határtalan növekedését. Nyilvánvaló tehát, hogy amennyiben az agrártermelést, az agráréletformát mint alapvető szükségyszerűséget fenntartani kívánjuk, akkor hatalmi és természetellenes eszközöktől eltekintve csupán egy megoldás lehetséges: a város és vidék ellentétes kategóriáinak feloldása, szintézise, a város eddigi fogalmának, funkcióinak felbontása és kiterjesztése egy-egy nagyobb agrár jellegű területen. Egy-egy ilyen terület, mint a pontini mocsarak területe, nem lesz eddigi kategóriáink szerint sem vidék, sem város, hanem városias erővonalakkal áthatott tér, a városnak valamely oldott változata, amit a vidékről városba vándorlás mai dinamikus folyamata helyett bizonyos mértékig rögzített, statikus állapot jellemez. Egy-egy ilyen területen nem lennének jelentős értékkülönbségek annak egyes pontjai között, mert ez szükségképpen állandó feszültséget és annak feloldására irányuló törekvéseket, vándorlásokat eredményez, hanem a terület a maga egészében homogén jellegű lenne, s minden pontján hasonló életlehetőségeket, életszínvonalat nyújtana. Agrár jellegű vidékeken tehát, mint hazánkban, de különösen az Alföldön, a vidék elnéptelenedésének, a városba tódulásnak problémája aligha oldható meg másképpen, mint minél több ilyen egy-egy centrumhoz csatolt, városias erővonalakkal áthatott homogén terület megszervezésével és egymásmellé rendelésével s ez egyben egyetlen lehetősége az agrárnépesség felemelkedésének, polgárisodásának is.

De az olasz telepítések tanulságosak abból a szempontból is, hogy olasz földön e célkitűzések megvalósítására nem valami új, mesterkéltségek és ideológiai rendszer alapján került sor, hanem a hagyományos olasz települési rendszer korszerű és céltudatos újjászervezésével. Ennek megfelelően figyelmünket sajátos települési hagyományaink felé kell fordítanunk és megvizsgáljunk, hogy hasonló célkitűzések számára milyen lehetőségek nyílnak települési struktúránk keretei között. A fal-

¹ L. szerzőtől: „A magyar városépítés problémája“ Az Ország Útja 1938.5. szám.

vakra és városokra tagozódott dunántúli és peremvidékeken kevesebb alkalom kínálkozik az olasz telepítési rendszerhez hasonló homogén, városias területek kialakítására, itt — tekintettel a főváros túlzott növekedésének ellensúlyozására is — inkább a meglévő városok fejlesztésére, sőt újabb városias centrumok megeremtésére kellene törekednünk, elsősorban a kulturális és ipari decentralizáció útján; annál is inkább, mivel a nagybirtokok éppen ezeken a vidékeken maradtak meg legnagyobb arányban, a birtokreform során tehát számolnunk kell új telepési községek kialakulásával, amelyek nem nélkülözhetik a kellő számú és közelségű városias góccokat. Míg a helyzet az Alföldön, melynek jellemző települési formája a mezővárosokkal kapcsolatos tanyarendszer. Erdei Ferenc „Magyar város” című művében rámutatott ennek a sajátosan magyar települési formának lényegére, amely az olasz telepítési rendszerrel annyiban rokon, hogy egy városias funkciókra alkalmas és hivatott centrumhoz közvetlenül, tehát falvak közbeiktatása nélkül nagy kiterjedésű, tanyákra tagozódott agrárterület tartozik. Annak ellenére tehát, hogy a két települési rendszer között lényeges különbség van, amennyiben a magyar tanyai lakosság nagy része egyúttal városi lakos, sőt bizonyos mezőgazdasági termelési folyamatoknak maga a mezőváros a színhelye; ez a települési rendszer — egy-egy mezőváros és körzete — Erdei felfogása szerint is alkalmas arra, hogy korszerűen és céltudatosan újjászerveze a pontini telepítésekhez hasonló homogén városias teret alkotson, mely a város körzetében elszórt tanyákon élő és gazdálkodó agrárlakosság számára megnyitja a városias magasabb életszínvonal, a polgárosodás lehetőségeit.

A mezőváros és a hozzá tartozó tanyarendszer újjászervezésénél az olasz példa tanulsága szerint két körülménynek kell döntő fontosságot tulajdonítanunk. Az egyik: a szétszórtan települt agrárlakosságnak a várossal való közvetlen és gyors összeköttetési lehetősége, a másik: a városnak valóban városszerű működése, városias hivatása és jellege. Az első feladat tehát a megfelelő sűrűségű és minőségű úthálózat kiépítése egységesen elgondolt terv szerint. Ez azonban önmagában véve nem elegendő, miután mezővárosaink határa általában oly nagy terjedelmű, hogy a távolabbi tanyák lakossága még megfelelő összeköttetés esetében sem tarthat fenn a várossal állandó kapcsolatot. Szükségesnek mutatkozik tehát — szintén az olasz példa nyomán — megfelelően elhelyezett közvetítő és elosztó jellegű központok létesítése. Ezek azonban csupán az elsődleges és sürgős kulturális, közigazgatási, egészségügyi szükségleteket elégítenék ki. De nem is volna kívánatos, ha e központokban a fenti szükségleteken túlmenő jelentőségű szervek vagy intézmények nyernének elhelyezést, mert ennek előrelátható következménye az lenne, hogy a központok zárt agrártelepülésekké, falvakká alakulnának át, holott a rendszer végső célja csak az lehet, hogy minél teljesebb mértékben, települési góccok közbeiktatása nélkül biztosítsa az agrárlakosságnak a várossal való közvetlen kapcsolatát. A tanyai központ ezek szerint nem lehetne más és több, mint a távolabbi tanyák egy-egy csoportjának virtuális, alsófokú életcentruma és ugyanakkor a városnak a távolabbi tanyák felé kinyújtott csápjája, a városias energiának messzire kihelyezett elosztó állomása.

Míg az elmondottak szerint a tanyarendszer újjászervezése az olasz telepítési rendszerrel rokon vonásokat mutatna fel — a városi központ, a magyar mezőváros újjászervezésénél már előtérbe kell hogy kerüljenek azok a sajátos adottságok, amelyek a magyar mezővárost oly különleges települési és egyben életformává teszik. A mezőváros ugyanis, bár kiterjedése, de főleg különleges szerkezete folytán kedvező körülmények között városias fejlődésre, funkciókra alkalmas és hivatott, végső fokon az agrárlakosság települési formája, amely a város határában fekvő tanyáit előbb csupán gazdálkodási célokból létesítette és csupán kényszerítő körülmények folytán használta utóbb állandó lakóhelyének, amiből önálló települési egységek

fejlődtek. A lakosság túlnyomó része azonban ma is városi lakos, amennyiben lakóháza, telke van a városban is. A fennmaradó rész számára pedig a virtuális életcentrum továbbra is a város, ahová, hacsak teheti, belátogat és ahol, hacsak tehetné, ismét megtelepülne. A mezőváros tehát sohasem lehet kizárólag városi funkciókat ellátó, mondhatnók desztillált városias központ, mint az olasz telepes városok, hanem maga is az agrárlakosság egy részének lakóhelye s egyben bizonyos mezőgazdasági funkciók színhelye. Ez a körülmény döntően befolyásolja szerkezetét, megjelenését és döntően kell hogy befolyásolja korszerű újjászervezését is. A mezővárosnak csupán belső magva lehet kizárólag városias funkciókra hivatott, fenti célkitűzések értelmében minden lehetséges eszközzel valóban városias jellegűvé és hivatásúvá is kell tennünk, hiszen ez a belső mag egy nagy területen eloszló agrárlakosság kulturális, közösségi, gazdasági életének gyújtópontja, kisugárzó centruma. Ő maga körül széles övben települ az agrárlakosságnak az a jelentős része, amely ugyan a város határában tanyával is bír, de a város belsejében is van lakóháza és telke, ahol mezőgazdasági termelésének egyes fázisai lezajlanak. Nyilvánvaló, hogy ebben az övben a város szerkezete és megjelenése is más kell hogy legyen: lazább, kiterjedtebb a szerkezet, alacsonyabb a beépítés, tágasabb az utcakép. A város szélső övében viszont a magasabb telekárak, a piac közelsége, a közművekkel való ellátás lehetősége a belterjes kerti gazdálkodást teszi indokolttá — itt egy harmadik réteg kialakulását kell tekintetbe vennünk, mely határozottan agrárjellegű, de sorsával, létével a város közvetlen közeiéhez kötött. A mezőváros tehát három övre oszlik, az első jellegzetesen városi, a második részben városi, részben agrár, a harmadik elsősorban agrárfunkciókat teljesít s ennek megfelelő jellegű. Ezt a városszerkezetet öleli körül a tanyákkal benépesített, központokkal megszervezett, sűrű úthálózattal átszőtt határ: egy városias maghoz csatolt s közvetlenül ahhoz tartozó nagykiterjedésű agrárterület.

A magyar mezőváros korszerű újjászervezésében kell látnunk tehát a lehetőséget arra, hogy adottságaink figyelembevételével megvalósíthassuk az olasz telepítési politika célkitűzését: a város felbontását, kiterjesztését egy—egy összefüggő agrárterületen, ami a túlzott városbatódulás egyetlen természetes ellenszere és ugyanakkor az agrárlakosság polgárisodásának, a városbatóduláson kívül alighanem egyetlen természetes lehetősége. Az olasz példa megtanít arra, hogy ez a célkitűzés nem pusztán teória, hanem alapvető társadalmi, termelőgazdasági, művelődési szükségszerűség, aminek jogosultsága és megoldása is van, de egyúttal megtanít arra is, hogy a megoldást különleges adottságaink, települési hagyományaink figyelembevételével kell keresnünk. Maga a megoldás természetszerűen rendkívül sok kísérő körülménytől függ: a korszerű és céltudatos telepítéspolitikán kívül elsősorban mezőgazdasági termelésünk teljesítőképességének s egyben agrárlakosságunk életerejének növekedésétől s nem utolsósorban az újító, újjászervező törekvések iránti minél szélesebb körű megértéstől. Éppen ezért célszerű és nagyjelentőségű kezdeményezés volna valamelyik jellegzetes magyar mezőváros kiválasztása és újjászervezése az ismertett célkitűzések alapján, természetesen minden részletre kiterjedő átfogó terv szerint. Az ily módon meríthető tanulságok rendkívül értékesek lehetnének a további munkálatok során és siker esetén meggyőző példát szolgáltatathatnának mindazok számára, akikben hiányzik a bizalom vagy megértés az újjászervezési törekvések iránt. Mindenesetre a kezdeményezés a siker első feltétele, ennek igazságát mindennél meggyőzőbben megerősíti az olasz példa: a merészen és céltudatosan kezdeményező, de amellet a hagyományos, történeti fejlődést állandóan szemmel tartó olasz telepítési politika.

RIHMER PÁL

A MÁTYÁS-EMLEKKÖNYV TEGNAP ÉS MA

M A JDNEM NÉGY ÉVTIZEDE, 1902-ben jelent meg a kolozsvári Megyetem tanára, Márki Sándor szerkesztésében az első „Mátyás király Emlékkönyv“ abból az alkalomból, hogy akkor leplezték le Kolozsvárott Fadrusznak Mátyás-szobrát. Az akkori ízlésnek megfelelően szép kiállítású, nagy kvart-kötetet Kolozsvár városa adta ki, s ehhez képest néhány helyi vonatkozású tanulmány is van benne. Jókai Mór versével kezdődik, s ezenkívül még néhány ünnepi beszéd is a szépirodalmat képviseli benne, eléggé történetietlen retorikájával. Hogy mennyire nem volt akkor még nyoma sem egységes nemzeti véleménynek olyan fontos történeti kérdésekről sem, aminő pl. középkori királyaink értékelése, erre jellemző az egyik ily cikk panasza: az Árpádok kihalása után másfél századon át terrorizmus, vesztegetés uralkodott Magyarországon, az alkotmányos érzést elaltatták, a szívekből kiirtották a nemzeti önérzetet, s évtizedeken át országgyűlés nélkül igazgattak — az Anjouk és Zsigmond király! A szerző szerint Mátyás ezt a terrorizmust szüntette meg és helyreállította az alkotmányosságot. A negyven cikk legtöbbször szerzője azonban józanul korlátozta magát a saját szaktudományára; Fraknoi Vilmos, Csánki Dezső, Andrassy Gyula gróf, Marczali Henrik esszéinek elképzelt rövid cikkeket írtak és egyes részletkérdések is feldolgozásra találtak. Így Mátyás keleti politikája (a nyugatról megfélemeztek), Mátyás és az oroszok, az oláhok, Mátyás és Perzsia, a pápaság, Beatrix szerepe. A renaissance-ot idegen, Eugène Müntz írta meg, de külön tanulmányokat kapott a Corvin-könyvtár, a könyvnyomtatás, az iskolaügy és a ciszterciák (Békefitől, a többi szerzetes rendről nem esett szó), Dante, a latin nyelvű költészet és a magyar nyelv, Mátyás a krajnai népköltészetben (másutt nem), a cinkotai kántor és más anekdoták eredete. Feltűnő jelenség, hogy amíg mi a világháború előtti történetírásról általában azt tartjuk, hogy az inkább csak a háborúkkal, politikával, államélettel foglalkozott, s érdeklődése a szellemi, társadalmi, gazdasági múltra alig terjedt ki, addig a felsorolt témák túlnyomó része éppen ez utóbbi tárgykörökbe vág. Ez bizonyára a szerkesztő sokoldalúságának köszönhető, de Márkinak e sokoldalú érdeklődése nem volt sem elég mély, sem elég rendszeres, ami viszont érthetővé teszi azt, hogy a negyven cikk legtöbbször nem hatol be mélyebben a Mátyás-kor viszonyaiba, s megelégszik némely alapvonások publicisztikai tárgyalásával. Az Emlékkönyv túlságosan sok oldalát ölelte fel a történetnek és történettudományunk akkor még nem volt felkészülve sem a diplomáciai, sem a kulturális események alapos tárgyalására. Az Emlékkönyv itt is megcáfolja a közhiedelmet, mely szerint a világháború előtt történettudományunk beletemetkezett az adatokba. Ellenkezőleg, úgy látszik, az egyes szerzőknek csak igen fogyatékos anyag állott rendelkezésükre, s innen a kötetnek ma már félre nem ismerhető könnyű fajsúlya.

Az új Emlékkönyv, mely Mátyás király születésének ötszázadik évfordulójára Lukinich Imre szerkesztésében két nagy kötetben, Márki kötetét legalább ötszörösen felülmúló terjedelemben épp most jelent meg,¹ történetírásunk közbeeső, több mint egy emberöltőnyi fejlődéséhez képest sokszorososan kiterjedtebb kútforrás anyagra épült fel, semmint elődje. Ez különösen áll azon témakörökre, melyek a művelődéstörténetnek inkább egyes szélső területeit foglalják el és így, anélkül, hogy sérteni akarnók őket, a történet segédtudományainak is nevezhetők. Történetírásunk kiteljesedése

¹ Mátyás király. Emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára. I. kötet 1-575 l., II. kötet i-523 l. A Korvin Mátyás magyar-olasz egyesület megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

főként ezekben a disciplinákban szemlélhető; ezek adják meg az új Emlékkönyv legerősebb színeit. Köztük maguk nemében szinte tökéletes munkák is találhatóak, melyeknek értékét csak növeli az, hogy sokszor csak gyatra vagy semmi előmunkálatra kellett támaszkodniuk. Ilyen a Mátyás ikonográfiájáról szóló tanulmány Balogh Jolántól, ahol régebbi előmunkálatokon túlhaladva, nem kevesebb, mint kilencven darab Mátyás-ábrázolás szakszerű leírását kapjuk, hiteles és nem-hiteles, képzeleti szobrok, domborművek, pecsétek, érmek, festmények, metszetek jegyzékét, melyet pontos okleveles eredetkutatás és finom művészeti értékelés egyképpen kísér. Tudományunk előtt ismeretlen talajon mozog Haraszi Emil nagy tanulmánya (szinte a Márki-émlékkönyv fele lapszámával ér fel) „Zene és ünnep Mátyás és Beatrix idejében“ címen. Egészen új világba pillantunk itt be. A szerző külföldi, főként francia és olasz irodalmi és kéziratok kútjain alapján rajzolja meg a burgundi és olasz ének-, zene- és táncművészet hatását Mátyás udvarára, felfeji az akkori zeneélet nemzetközi kapcsolatait, melyek semmivel sem maradtak el a mai hangversenyművészek, virtuózok és zeneszerzők nemzetközisége mögött. Az adatok tömkelegéből sikerül neki egyes nagy művészeket életre kelteni, akikről bizonyos vagy nagyon valószínű, hogy Mátyás udvarában is éltek és működtek. A budai és visegrádi udvarnak oly kitűnő zenészei voltak, hogy a leghíresebb zenebarát, Miksa császár, Mátyás halála után az ő szétszaladt muzsikusaiból állította össze zenekarát. Beatrix királyné nápolyi zenészeket, bohócokat, énekeseket tartott maga mellett, még férje halála után is; úgylátszik, Nápolyba távozásával magával vitte őket. A Mátyás korabeli renaissance-életbe e téren is csak új színeket hozott a királyné; az igazi alkotó Hunyadi volt. Ének, zene, tánc nélkül az akkori élet vidám, tragikus és groteszk eseményei nem múlhattak el; Haraszi előadásából, egyenes adatai és analógiái segítségével ugyanoly szín pompás udvari életet, sőt a városokat és középosztályt illetőleg is ugyanazon világi értelmű élvezetvágyat, gyönyörhajhászatot, s annak kifinomult és mégis brutális kielégítését ismerjük meg hazánkban is, mint aminőt már a Rajnátlól nyugatra Huizinga, s jóval előtte Froissart és krónikás társai leírtak. Különösen érdekes—szinte monumentális új adattömeg—V. László királyunk magyar követének tours-i vendégeskedése, akik 'VII. Károly francia király leányának kezét kérték meg uruk számára. Haraszi munkáját értékessé teszi az egykorú hangszerek és azok különböző elnevezéseinek pontos ismerete, ami több helyütt korábbi kutatóink tévedéseinek kiküszöbölésére vezet. Így törli ki az életből Nyáry, Csánki és Berzeviczy „citerá-sait“, megállapítva róluk, hogy — selyemszövők voltak. Mátyás fennmaradt orgonájának kérdését is tisztázza, a budai udvarban élő improvizátorokét is, akiknek az volt a foglalkozásuk, hogy verseket mondtak, azokhoz dallamot is találtak és azonnal elénekelték. Az udvar ez eddig alig ismert zenekultúrája és hatalmasan lüktető szellemi élete középpontjában mindegyre megjelenik, vezet és ösztönöz, beszél és mindenkit irányít, gyakran még táncol is a nagy király, akinek arcképét Haraszi kutatásai után sokkal teljesebben rajzolhatja majd az, aki készen fogja kapni az Emlékkönyv adatait.

Haraszi és Balogh Jolán tanulmánya sokat mond annak, aki történet-tudományunk jelen állása iránt érdeklődik. Megtanuljuk, hogy nagyszerű szakembereink vannak, akik a történeti életnek addig elhanyagolt, eldugott területein kitűnő módszerekkel dolgoznak, specialisták módjára uralkodnak saját területükön, óriási irodalmat kritikai érzékkel dolgoznak fel és oly elmélyült szakismeretekkel, hogy a történet általánosabb kutatójának ugyancsak össze kell szednie figyelmét, hogy fejtegetéseiket végig követhesse. Pedig erre nagyon is szükség van, mert e félreeső terekről a történetírás megszokott központi terei is új, éles világlátást nyerhetnek. Zene, ének,

tánc, ábrázolás, pénzek (erről Huszár Lajos irt) kétségtelenül elhanyagoltabb témakörök, mint a könyvtár, kéziratok, nyomtatványok, könyvkötés kérdései; ez utóbbiakra már az utolsó húsz esztendőben elvégezték a szakemberek azt az alapvető munkát, melyet Harasztinak most kellett elvégeznie. Így aztán az új Emlékkönyv ezekről a dolgokról inkább csak rövid összefoglalásokat hozhat, melyeknek azonban megvan a tekintélyük, mert azok Írták, akik már korábbi tanulmányaikban elmélyítették tudásukat speciális témaköreiket illetőleg. Ilyenek az Emlékkönyv második kötetének szerzői, Horváth Henrik, aki a Mátyás-korabeli magyar művészetet írta meg, Fitz József, Mátyásnak mint könyvbarátnak megrajzolója, Hoffmann Edith, aki Mátyás könyvtárát, Végh Gyula, aki a Corvin-kötéseket dolgozta fel — mindnyájan korábbi felfedezéseik végső eredményeit mondják el azzal a nyugodt, tartózkodó öntudattal, melyet hosszú évek sikeres munkája nyújt. Közöttük Horváth Henrik tanulmányát külön ki kell emelnünk, mert ő egyrészt a legújabban előkerült budai és budakörnyéki, esztergomi és más leletek segítségével egészen új anyagot is hoz, másrészt pedig a szellemtörténet eszközeinek teljes kihasználásával a 15. század magyar művészetét, s annak az akkori társadalmi élettel való kapcsolatait a ma elérhető legtekélyesebb módon állítja elénk, ő és a Mátyás humanizmusáról szóló fejezet szerzője, Kardos Tibor a történeti élet színpompás spektrumát bontja szét előttünk, mindegyik a saját tárgyából kiindulva, melynek komplikált kapcsolataival nagyon is tisztában van és nem riad vissza attól, hogy az emberi élet gomolyából minden egyes kis fonalat kifejtse, ami csak távolról is érinti és keresztezi a téma a humanizmus és a képzőművészet köreit. Horváth Henrik adatai tömegéből nemcsak a 15. századi magyar művészet képe bontakozik ki, melyben román művészet, gótika és renaissance alig választhatók el egymástól; a századvég és az új század kedvelt, de egymással szemben álló kutatási módszereit, az emlékek egykorú, okleveles eredetvizsgálatát és a stíluskritikát egyformán alkalmazza és egyesíti a művészi alkotás technikai kérdéseinek megoldásával, valamint a társadalmi háttér rajzával és a szellemtörténeti kapcsolatok moderm felfejtésével. Még nagyobb sokoldalúságot biztosít neki a régiségek, kőmaradványok, s az érmék tanúságának felhasználása, nem kevésbé eredményesen használja fel az iparművészetnek ötvös, üveg, agyag, textil emlékeit, vagy pedig a Corvin-könyvtár építészeti elméleti műveinek tanúságait. Művészek, műalkotások, megrendelők, műpártolók sorbaállítása után most már bizonyossággal közli velünk, hogy a túlnyomóan gótikus templomépítészet kivitelezői hazai mesterek voltak, a Mátyás hatása alatt túlnyomóan renaissance profán építészetet pedig olasz mesterek és ihletések alkották meg; a német művészet hatását illetőleg, ami tudvalevőleg ma erősen vitatott kérdés, elismeri a tényleg meglévő kapcsolatokat, de élénk világot vet a magyar művészet akkori függetlenségére is. Művészet és társadalom kölcsönhatását elsősorban szellemi téren keresi, a német szellemtörténet segélyével, akárcsak Kardos, aki Horváthhoz hasonlóan szellemi vonalakat rajzol be Mátyás korába, melyek messziről, az Anjou-királyoktól és Zsigmondtól indulnak el és csomópontjaikon keresztül érintkeznek az egykori nyugati, főként olasz szellemi élettel. A humanizmus nehezen körvonalazható gyűjtőfogalmából egymásután mutatja be Kardos a „keresztény humanizmust“, a még egyházi szellemű heroikus keresztény műveltséget, Mátyás ifjúkori emlékeinek talaját, melytől az antikvitás és attól meghatározott új vallásosság eltávolította; szóba kerül a Nagy Sándor-hatás, a trionfo-eszme, melyeken Mátyás magyaros római életstílusa és hatalmi gondolata alapult, s végső fokon a humanizmus erkölcsi értékrendszere, a „humanitás“, a virtus fogalmával és a lelki harmóniára törekvéssel. Ezeken a szellemi jelenségeken építi fel Kardos biztos kézzel, mert előtte

alig felhasznált, félreeső verses és prózai, kéziratossá és okleveles szövegek felhasználásával, Mátyás udvari életét, annak unaloműző foglalatosságait és időtöltéseit, a platói filozófiától a szerelmi dalköltésen át a kertépítésig s az asztrológiától az udvari bolond és törpe bukfencéig. Haraszti mellett Kardos és Horváth tanulmánya módszertanilag is tanulságos, eredményben is legtöbbet nyújt; mindhárman új színekkel látják el a történet Mátyás-portróját, a két utóbbinak stílusa is hozzánemeseedik tárgyához, a szellemi világ egy-egy szektorához. Annál primitívebb az asztrológiát tárgyzó cikk, nem kielégítő a „Mátyás a szépirodalomban. . című cikk, a Mátyás korabeli magyar irodalomról szóló tanulmány is csak művelt vádat maradt, részben Horváth János szép könyvére támaszkodva. Feltűnő hiánya az Emlékkönyvnek, hogy Mátyás alakjának a történettudományban tükröződő változásaival nem foglalkozik, holott a Márki-féle kötet legalább Bonfinit és Heltait, mint a király történetíróit külön is tárgyalta. Így eshetett meg, hogy a Hunyadiak kora nagy történésezéről, gróf Teleki Józsefiről sincsen szó.

Szellemi élet, művészet, tánc, zene bármily tanulságos is, nem vezet be a történeti élet központjába, ahol mégis csak lefolyik egyéniség és tömeg cselekvése és szenvedése. Hunyadi Mátyás egyéniségéről nem készült tanulmány, életét és „gestáit“ sem mondja el senki, pedig Fraknói Vilmos Mátyás életrajzának megjelenése óta éppen félszázad telt el s azóta történet-szemléletünk még az eseménytörténet vasvázát is bizonyára másnak látná — ha megnézné. Mátyást mint hadszervezőt és hadvezért szerencsére külön bemutatja kitűnő hadtörténésszünk, Gyalóky Jenő, aki mintaszerű kritikával rostálja meg a ránk maradt csekély és megbízhatatlan anyagot és több helyütt megállapítja a „non liquet“ ítéletet, aminek kimondásához szigorú önfegyelem és az igazság nagy szeretete .kell a történész részéről. Igen érdekesek megállapításai Mátyás tüzérőségéről, helyesebben arról, hogy a nagy király, a szellem világában elfogulatlan újító, még nem ismerte fel a tüzérőség jelentőségét, ezért nem is tudott várakat elfoglalni csak körülzárással és ágyúi még mindig csak kőgolyókkal „törték“ a török, német, cseh falakat. A Mátyás-probléma egy másik központi kérdését világítja meg Galla Ferenc Mátyás és a Szentszék viszonyáról szóló tanulmányában, a Gyalókyéhoz hasonló objektív tárgyismerettel és a témához való fegyelmezett hűséggel. Ezt a kérdést az előző nemzedékben részletesen is tárgyalta Fraknói Vilmos; Galla tanulmánya nemcsak elmélyült kutatás dolgában, hanem sokkal szélesebb perspektívában is különbözik Fraknóiétól. A középkor alkonyát tudvalevőleg végigkísérte a fejedelem és a pápa közti harc mindegyik államban, melynek során a világi és egyházi hatalom elhatárolódott és emellett az Egyház reformációja és az az állam teljes laicizálódása is megindult. Ezekbe a nagy távlatokba helyezi be Galla Mátyás egyházpolitikáját s a pápasággal folytatott érintkezései mellett a törökök és a cseh eretnekek elleni harc történetét is megrajzolja. Mátyás eltávolodását a pogány elleni harc gondolatától Galla realiztikus pillantással fogja fel, ami annál fontosabb, mert különben ezt a főbenjáró kérdést, Mátyás álláspontját a török elleni és a császár elleni, tehát keleti és nyugati támadást illetőleg egyik tanulmány sem vizsgálta meg részletesen. A Hunyadi-uralomnak bizonyára épügy szüksége volt a külső, diplomáciai megalapozásra, akárcsak a belső rend szilárdságára; annál sajnálatosabb, hogy Mátyásnak egész Európát átfogó diplomáciáját csak egy aránylag rövid tanulmány méltatja Horváth Jenő tollából, aki azonban csak a nyugati diplomáciával foglalkozik s bár ennek keretében pl. a velencei kapcsolatokról érdekes ötletei vannak, a kérdést már azért sem oldhatja meg kielégítően, mert hiszen Mátyás nyugati politikája lengyel és török, vagy akár oláh és orosz diplomáciájától elszakítva semmiképp sem érthető meg. A magyar-román viszonyt külön

rajzolja mindkét Hunyadi korában az Emlékkönyv egyetlen egész fiatal szerzője, Elekes Lajos, aki a román irodalom és kútfők ismerete alapján rendkívül érdekes tényekkel gazdagította tudományunkat, amellet témájával kapcsolatban tudóshoz illő becsületességgel fáradozott a nemzetiség középkori megjelenési formáinak elvi megállapításával. Ezen meggondolásait másik tanulmányában alkalmazta, a Hunyadi-család eredetét vizsgálva; nézete szerint Hunyadi János atyja havasalföldi bojár, esetleg vajdai, fejedelmi családból származott, de Havasalföldről magyar környezetbe áttelepülve, fiát már nem a vérségi leszármazás, hanem a nevelés, a katolikus vallás, a magyar ferencesek, a magyar rokonok és barátok befolyásolták anynyira, hogy a megmagyarosodott Vajknak, aki különben szláv vagy akár türk vérségű is lehetett, mint havasalföldi ember, a fia, János már magyar volt (nem pedig lett). Elekes még küzd az anyaggal és a történeti stílussal: néhol feleslegesen bizonyít és gyakran stilizáltan fejezi ki magát; de ezt a két fiatalos tanulmányt olvasva sajnáljuk, hogy más fiatal szerző nem jutott az Emlékkönyvben szóhoz.

Külön jelentősége van Mályusz Elemér nagyterjedelmű tanulmányának, a Hunyadiak korabeli magyar társadalomról, melyhez azonban, tartalmának megfelelően, hozzátette alcímként: „A hűbériség és rendiség problémája“. Tényleg Mályusz munkája csak végén ér el Mátyáshoz, mint aki a vármegye átalakításával és más rendelkezéseivel a magyar rendiség tulajdonképpen kialakítója volt; őt megelőzően a rendiség kezdeteit s ez előtt még a hűbériség kifejlődését és átalakulását nyomozza, tehát alkotmány- és társadalomtörténetet ad legalább a XIII—XIV. századtól kezdve. Mályusz itt teljessé tette elképzelését középkori államéletünk és társadalmunk korszakairól: a tőle karizmatikusnak nevezett régi korszak után következett a hűbéri és a rendi, mely utóbbi, az eddigi nézetekkel ellentétben, szerinte csak a 15. század közepén, éppen Mátyás korában alakult ki. A hűbériség feltételezésével Mályusz ellentétbe kerül főként az alkotmánytörténeti kézikönyvek jogtanár szerzőivel, akik a magyar hűbériség elutasításával valami immanens alkotmányosságot, jogtörténeti misztikát akarnak feltételezni. Komoly történészeink azonban nem idegenkedtek a feudalizmus fogalmától; Szalay László és Salamon Ferenc egykép úgy találták, hogy nálunk a hűbériségnek egy magyar formája élt és szükségesnek tartották ennek kifejtését. Mályusz most nagy erudícióval, sokatmondó és találó kiadatlan adatok felhasználásával fogott munkához s úgy látszik, ez a tanulmánya eddig legjobban átgondolt és kiérlelt műve. Nagyobb mértékben valószínűsítette a hűbériség tényleges jelenlétét, mint elődjei; Mátyás nemességpártoló politikáját is szélesebb alapokon rajzolta meg. Különösen tanulságos nála a főúri osztály függetlenedésének rajza, mely Hunyadi János nemzedékében érte el tetőpontját, — a Mályusztól felhozott példák és életpályák kiegészítik és továbbviszik Hóman Bálint alapvető fejtegetéseit. Ugyancsak hasznos és szükséges módon mutatott rá Verbőczinek a tényéktől elrugaszkodó konstruktív munkájára; a Jagelló-korbéli köznemesi programok dicsérete azonban már kissé formalisztikusnak látszik; ő maga is elismeri, hogy az ország sorsa a tetteken fordult meg, s ilyenektől a nemesség is tartózkodott. Ez a formalisztikus gondolkodás úgy látszik kapcsolatban van Mályusz theoria-kedvelésével, s közelebről a századforduló óta kifejlődött német alkotmány- és társadalomtörténeti elvek követésével. A múlt század 90-es éveiben kezdődtek azok a polémiák, amelyek során Below és Lamprecht, Schmoller és Rachfahl és mások elsősorban a középkor problémáin kialakították a modern német alkotmány-társadalom-közigazgatás-gazdaságtörténet alapelveit; ezek egy részének szociológiai formulázást Max Weber adott. A német történeti módszer nagy kivirágzása volt ez, Ranke óta a legnagyobb,

s mi magyarok, akik a század elején Tagányi Károlyt követve fordultunk ez irodalomhoz, sokat tanultunk belőle. Ma már a német tudományban rég elült a harc, s Below-ék utódai, a második és szinte a harmadik nemzedék, német alaposággal szétszedték mestereik eredményeit, hogy újjáalkossák, de ezek az új eredmények már inkább csak konstrukciók, sémák, nem igazi realitások. A német alkotmány- és gazdaságtörténet, akár csak a politikai történet is nyugvóponthoz jutott; az új csira még nem látható. Mályusz Elemér ennek az iskolának fogalmait alkalmazva, bizonyára logikusan jár el, ha azt hiszi, hogy amint a századfordulón és azóta tisztázták a német történetre a hűbériség és rendiség fogalmait és korszakait, úgy kell most nálunk is tisztázni (kérdés azonban, hogy a mi tudományunknak is végig keilte járnia a német alkotmánytörténet útjait?). Tanulmányának azok a részei, ahol magyar anyagát használja, ezt a célt valóban jól is szolgálják, de ahol német mintái után periódusokat konstruál, ott mintha elszakadna a realitástól és korunk szükségleteitől. Korszakelnevezései érdekében élénken vitatkozik Hómannal és Váczy Péterrel, bár például „karizmatikus“ korszakot feltételezni a magyar történetben nem kevésbé idegenszerű, mint Váczy Péter „szimbolikus államszemlélete“. A könyveknek általában kevesebb befolyásuk van egy-egy belsőleg fejlődő tudományágra, mint Mályusz gondolja, aki szerint történészeinket az tartotta vissza eddig a magyar hűbériség felismerésétől, hogy Below egy könyvében tagadta a német hűbériség létét. Minden theoria szürke vagy elszürkül, még a Max Weberéi is.

Mályusz tanulmányának általánosabb lévén célja, nem is rajzolja meg részletesen a Mátyás-korabeli társadalmi mozgalmakat; hasonlóképpen hiányzik az Emlékkönyvből a kormányzás- és közigazgatástörténet, semmit sem találunk a korszak gazdaságtörténetéről. Felsorolva ezeket a hiányokat, távol legyen tőlünk, hogy a szerkesztőtől kérjük számon. Lukinich Imre nagy és eredményes munkát végzett a két hatalmas, szép és ízléses kötet kiadásával; ez az új Emlékkönyv kívül-belül méltó Mátyás király történeti jelentőségéhez és nálunknál nagyobb és szervezettebb nemzetnek sem kellene miatta szegyenkeznie. Hogy a kép mégsem teljes és sok minden hiányzik belőle, arról nem a szerkesztő tehet, hanem történetírásunk jelen állása, mely inkább kedvez a szorosabban vett művelődési viszonyok rajzának, semmint az egyéniség, az események és az államélet kutatásának és nagyobb méretű festésének. A szellemi irányok gyors változására mi sem oly jellemző, mint az a tény, hogy történettudományunk nesztora, Károlyi Árpád, Istennek hála, még körünkben időzik és még folytatja már szinte klasszikussá vált munkásságát, melynek központjában épp az államélet, kormányzás, közjog, közigazgatás problémái vannak, amikor ugyanezek a többi kutató érdeklődési köréből szinte teljesen kiestek. Az ő irányától a század elején Tagányi Károly példájára fordult a kutatás a társadalom, gazdaság, néprajzi élet felé, amire bizonyára szükség is volt, de arra már nem volt szükség, hogy az előbbi felfogástól előnyben részesített problémákat elhanyagoljuk. A történettudomány szakszerű művelői manapság rendkívül nagy ismeretlen anyagot dolgoznak fel az európai analógiák alapos felhasználásával, de a képből, mit festenek, szinte teljesen hiányzik az államegyéniség és a magánegyeniség. Előadásuk középhelyet foglal el az aktakiadás és a történeti narráció között, s ember legyen az az olvasó, akit a latin kifejezések és szövegek kritikai vizsgálata, elvont társadalom- és gazdaságtörténeti magyarázatok le tudnak kötni. Ez utóbbiakon nagyon is meglátszik a német társadalom- és szellem-történettől tanult konstruáló hajlandóság, elvont sematizálás, minek következtében történeti munkáink nagy része ma nem a múlt realitását nyújtja, hanem az abba vont „racionális vonalakat“. Kétségtelen, hogy erre is szükség van és bizonyos, hogy nem egy ily „olvashatatlan“ értekezés sokkal

előbbre vitte a tudományt, mint a nagyközönség számára érdekesen megírt kötetek egész sora, de ebből még nem következik, hogy a „historia“ lényegét félreismerjük. A história végső elemzésben a múlt előadása, tehát elbeszélés, ennek főtárgyát pedig mindig az ember és az ő közösségeinek cselekvései képezték. Ha történettudományra gondolunk, mégis csak Thukydides, Caesar, Tacitus, Voltaire, Michelet, Ranke „elbeszélő“ munkái jutnak eszünkbe, aminthogy nem is mondható egészséges állapotnak, ahol egy nemzet tudósai nem törekszenek a nemzeti múlt ilyen szinoptikus feldolgozására és megelégedésnek az élet forgácsainak mikroszkópikus vizsgálatával. Ű sorok írója tisztában van ez elhanyagolt műfaj nehéz voltával, mégis szükségesnek látja a figyelmet rá irányítani abban a hitben, hogy ha a szükséglet tudatosra válik, bizonyára fognak akadni a fiatalabb kutatók közt olyanok, akik egyszer majd képesek lesznek e szükséglet kielégítésére. Éppen nemzeti szempontból lett volna jelentős, ha a Mátyás-jubileumra az Emlékkönyv mellett megjelent volna a Mátyás tetteit, egyéniségét és korát történetírói művészettel feltáró „elbeszélő“ munka is. Uraim, ifjú történészek, nem szégyen ám Taine, Macaulay és Treitschke, Szalay László és Horváth Mihály mintájára megpróbálni az adatok elmondását is, nemcsak tisztázását és felfejtését! Nem áll az a gyakori ellenvetés sem, hogy „még nem érkezett el a szintézis ideje“, mert még nincs elég adat együtt. Először is soha sincs elég adat együtt, azaz a holnapi kutató, akinek több adata lesz, feltétlenül okosabb is lesz, mint mi vagyunk, aminthogy mi is csak hasonló, chronologiai alapon vagyunk okosabbak a tegnapi tudósnál; másodszer pedig a tudományos munka minden fázisában lehetséges a keresztmetszet.

Ilyen keresztmetszetfélélet készített, a Mátyás-jubileumra Joó Tibor „Mátyás és birodalma“ című könyvében.¹ Ez sem elbeszélő mű, nem mondja el az eseményeket, nem közöl tényeket és történeti folyamatokat; a szerző eredetileg történetfilozófus, aki azonban iparkodik a magyar múlt szellemébe belemélyedni, s e törekvésének eredménye volt nemrégén a magyar nemzeteszeméről írt érdekes könyve. Jelen munkáját történetpolitikai tanulmánynak nevezi, melynek feladata egy adott esetben megmutatni, mi az, ami a nemzeti élet összes mozzanatainak közös értelmet ad, azaz mi a nemzet sorsa, hivatása az egyetemes emberiségben. Joó szerint ezekre a kérdésekre nem az utóbbi századok, hanem csak a középkor tud választ adni, amikor még szabad, ép, igazi magyarok formálták sorsunkat, s ennek a diadalmas kornak nagy kivirágzása Mátyás egyénisége, renaissance-a és birodalma. Egyéni és korrajzot ad tehát, de nem narrative, hanem a fentírt szokás szerint elvont vonalak vázára aggatva. De meg kell adnunk, hogy az anyagot igen jól használja fel, magyarázatai világosak, tartalmasak, s a külpolitika és háborús célok összefoglaló vizsgálatával az Emlékkönyv egyik hiányát is pótolja. Az igaz, hogy nézetem szerint aligha áll meg végső következtetése, mely szerint Mátyás mindenképp békét és jószomszédságot akart a némettel és háborút a törökkel. A valóságban a némettel háborúskodott, a törökkel többnyire békében élt. Annyi bizonyos, hogy amennyire az elvont, konstruktív módszer engedi, Jóéna sikerült történeti levegőbe állítania Mátyást, udvarát, barátait, ellenségeit, a magyar társadalmat és az egész magyar sorsot. Csak néhol kever előadásába oda nem illő szellemtörténeti kategóriákat, így amikor Vitéz és Janus Pannonius elpártolását jellemezve a „zsamokölés romantikáját“ fedezi fel lelkük mélyén. Előadása választékos, gyakran erőre törekvő és a nemzeti érzés melegétől áthatott. Egészben véve jobban és nagyobb sikerrel alkalmazza a múlt nagy tárgyaihoz illő történeti stílust, mint történészeink legtöbbje. Könyve új szint hoz irodalmunkba, s ez az új szín nem felesleges.

SZEKŰ GYULA

¹ Athenaeum, 1-166. old.

NÉPI JOGÉLET, NÉPI JOGISMERET

JÓ ESZTENDEJE ANNAK, hogy a nem sokkal rá elhunyt Györfly István Néprajzi Intézete köré csoportosuló néhány etnográfus és jogászember munkatervet dolgozott ki a magyar népi jogszokások elhanyagolt területének és általában népi jogi hagyományunk felkutatására. Györfly István és intézete a magyar igazságügyi kormányzattal is érintkezésbe lépett, ahol komoly érdeklődést keltett a szerény kezdetű megmozdulás, mert itt is hamarosan felismerték, hogy a tervbe vett feladat megvalósulása nemcsak néprajzi, hanem általános nemzeti, törvényelőkészítési és igazságügyi végrehajtási szempontból is kívánatos. A minisztérium egyebek közt közzétételben hívta fel a jog hivatásos művelőit a kitűzött cél előmozdítására.

Az elmúlt költségvetési vita során már miniszteri székéből hallottuk vallani azt a jövőben feltétlenül szem előtt tartandó alapelvet, hogy: „vissza kell térni a magyar nép sajátos, eredeti szellemiségéhez,... hogy a jövőben alkotandó jogszabályok ne légüres térben mozogjanak, még kevésbé idegen szellemiség lelkületéből fakadjanak, hanem a magyar nép őseredeti jogalkotó lelkületébe eresszék le gyökerüket“. Már mint határozott eredményről emlékezett meg ez a beszámoló arról a munkáról, amely a boldogult Györfly professzor intézete és az igazságügyminisztérium együttműködése alapján megindult, a népi jogszabályok, jogelvek, jogi hagyományok, tudományos felkutatására.

E munka menetébe azóta bírák, ügyvédek, királyi ügyészek, bírósági tisztviselők kapcsolódtak be, hiszen náluk van meg elsősorban az a jogász tárgyismeret, amely nélkülözhetetlen az alapos, részletekbe menő kutatásnál. Különösen a vidéki hivatásos jogász körnek folyamatosan a szeme előtt zajlik le a népi jogélet és így az eléje kerülő peres és perenkívüli ügyek lebonyolítása még akkor is kialakít a gyakorlati jogásban bizonyos képet a népi jogi vonatkozású szokásairól, felfogásáról, tudásáról, ha merev tételesjogi, illetve jogfilozófiai szemlélettel csupán az emberi cselekvés száraz mibenlétét keresi és látja az elébe vitt konkrét esetekben. Ez a ténykedés azonban többnyire az itt értékkel nem bíró elemeknek, jelenségeknek teljes elszűréséhez vezet, mivel a hivatásos jogász mindazt, ami a fennálló tételes jog szabályainak, elveinek meg nem felel, a konkrét problémák megoldásánál kénytelen félrelökni, már csak azért is, mivel ezt az értéktelennek látszó anyagot a nép tudatlanságából, vagy egyenesen butaságából származtatja, a kirívó jelenségeket pedig, a legjobb esetben, mint kuriózumokat megmosolyogja. Azt a képet, amely a magyar nép jogéletének tükréként eléje tárul, a maga egészében rögzíteni nehezen tudná, ilyen cél ismerete nélkül ugyan meg sem kísérli, sőt a tételes jog szerint is feltétlenül figyelembe veendő népi jogszokásra is ritkán tekint. (L. szerzőnek az Ethnographia — Népelet, 1939. i. sz. és a Magyar Élet 1939. 7. sz.-ban megjelent dolgozatait.)

Igaz az is, hogy a nép jogi életének az a képe, amely a hivatásos jogász működés eseményeinek esetlegességeiből, a jogász ténykedés tapasztalataiból tevődik össze, hiányos, szakadozott, de sok tekintetben torz is, mert hiszen mire a vitás ügy az ügyvéd, bíró elé érik, a „felek“ megnyilatkozásai nem mindig őszinték, de annál inkább elfogultak. Mindamellett egy-egy jogász élet megfigyeléseinek végső szintézisben való rögzítése nem járna haszon nélkül a népi jogismeret szempontjából. Valóban objektív, egészében, részleteiben hű ábrázolást azonban a nép jogéletéről csak akkor adhatunk, ha — jogász tárgyismerettel ugyan — de néprajzi módszerrel és lélektani segédeszközökkel vizsgáljuk, mint a nép műveltségállományának bármely más részét, amikor is a jogi tartalom a maga élettani sajátosságaival tárul elénk, kapcsolatban mindama társadalmi (családi, vagyoni, gazdasági, erkölcsi, vallási, stb.) tényekkel, amelyek a jog létét igazolják és a joggal egybefonódnak.

A többféle szemlélet összevonása és összeegyeztetése, a föl kutatandó terület roppant nagysága, az egyéni vizsgálatok nehezkesége, lassú és fáradtságos volta bizony nem ígér könnyen leszedhető gyümölcsöt még a nyers anyaggyűjtésnél sem, még kevésbé a feldolgozásnál és a jogász szempontrú értékesítésnél. Pusztánagyűjtérszólva, atételesjogiszemléletbőlfeltétlenül engednünk kell s nem tehetünk megkülönböztetést, értékelő elhatárolást aszerint, hogy a feltárt cselekvésmódok, szabályok, elvek az állami nagy közösség kötelező szabályaival, jogelveivel egyeznek vagy ellenkeznek-e, azokat nem is érintik, vagy hajdani magasabbrendű jogi érvényükből lesüllyedve élnek a népi társasélet konvencionálisnak tekintett elemeként, avagy merő tévedésen alapulnak-e mint vélt jogszabályok, esetleg csupán mágikus cselekvésmódok.

Ezért a kutatást nem korlátozhatjuk csupán a szorosabb — azaz ismét tételesjogi — értelemben vett népi jogszokások, sem a néprajzi értelmű népi joghagyomány megismerésére. A népnek egész jogi berendezését, a népi jogélet teljességét kell feltárnunk, minden pozitívumával, negatívumával és beteg vonásával.

Bármelyik oldalról, a hivatásos jogász íróasztala mellől, avagy az etnográfus és jogász kettős indítású karolásával férközünk azonban ehhez a területhez, a fölvetett kérdés más oldalához is hozzájutunk hamarosan.

Minden korok jogszolgáltatásának egyik legfontosabb és valóban félre tehetetlen alapelve: ignorantia iuris non perit.

Maga az elv sok méltánytalanság csiráját hordja magában, megvalósulása nem mindenkor vezet az igazság megvalósulásához. De ha kérlelhetetlenül nehezedik minden „jogalany“ fölé, kérdezhetjük, vajjon honnan veszi a falu, a tanya népe társaséletének lebonyolításához szükséges jogi tudását, ismeretét, jogérzékét? Hol történik intézményes gondoskodás arról, hogy a nép jogainak, kötelezettségeinek csak alapformáival is tisztában legyen?

Nehéz volna erre feleletet adni. Az az iskolai oktatás, amelyben az „alsóbb“ néprétegek általában részesülnek, legfeljebb erkölcsi érzületüket fejlesztik, megismertetvén a gyermeket a legalapvetőbb, egyúttal részben jogi, — inkább büntetőjogi — érvényű vallás erkölcsi fogalmakkal, szabályokkal. A gyermekkor azonban nem alkalmas még az egyszerűbb jogi ismeretek megszerzésére sem. Később pedig felsőbb gondoskodás révén, legfeljebb közjogi kötelezettségeinek legelemibb részeivel ismerkedik meg közelebbről a nép, amelyek egyben az államéletnek is alapjai.

Bizony, úgyszólván a véletlen dolga, hogy műveltségállományának ez a része miként rakódik össze. Az újabb nemzedékek elődeik hagyományában nevelődnek fel, a hagyományos szabályokat tiszteletben tartják, azaz a népi jogszokások szerint élnek. Ahol azonban a hagyományállomány végetér, ott már tájékozatlanul lépegetnek s lépten-nyomon meg is botlanak az ismeretlen rendszabályok tömegében. De még a hagyományvilág szálai sem mindenben azonosak, illetve nem mindenkor futnak párhuzamosan a fölötté álló jogrendszer szálaival, mert hiszen sok minden, ami amabban ősi vonás, a fejlettebb életviszonyok rendjéből már hiányzik, vagy módosult. Ami pedig nem amonnan veszi eredetét, — vagyis a közkötelező jogszabályok aránytalanul nagyobb része — annak egy-egy részletéhez többnyire drága tapasztalatok árán jut el, nem is az összesség, hanem inkább csak az egyén. A közösség maga, csak kivételesen illeszt jól-rosszul egy-egy újabb elemet élete rendjébe, míg a fölötté álló felsőbb jogrendszer számtalan más köz-érvényű eleme továbbra is ismeretlen vagy emészthetetlen marad számára.

A nagy magyar népi közmondáskészlet és szólásszerű kifejezés kincs tekintélyes része jogi vonatkozású. Nem túlságosan hízelgő mindegyik a jogszolgáltatásra, holott ezekben élettapasztalatait szűri le a népi élet bölcsesség. Ezeknek egyik legsajátosabbika: „rátették a törvényt“. Többféle értelem-

ben használja ezt a szóképet népünk. Mondja akkor, amikor valaki hamis tanuk vallomásának következtében marad alul s a „törvény“ nehéz súlya így éri igaztalanul az elmarasztaltat. Általánosabban él azonban vele akkor, amikor a saját igénytelen, egyszerű élete fölé roppant súllyal nehezedő állami jogrendszer idegenségét és ismeretlenségét kívánja érzékelteni. Amikor valami sohasem hallott, saját ősi hagyományaiban megérlelt jog-érzékétől is távol álló, életviszonyaihoz sehogyan, vagy nehezen illeszthető jogszabály alkalmazása úgy éri, mint maga az igaztalanul rárakott, nehéz vasbilincs: lehúzza, lekötözi, érthetetlenül rabbá teszi, ellene nincs védekezés, oltalom, alóla szabadulás.

„Ignorantia iuris non perit“: vájjon hol vezethet ez az elv annyi méltánytalansághoz, mint nálunk, ahol sok-sok évtized óta szakadatlanul folyik az idegen jogszabályok aggodalom nélküli átvétele, igen gyakran egyszerű átmásolása. Sőt nem egyszer a jogalkotók tudatosan fordultak el a magyarság leglényegét tevő nagy rétegek lelkületétől. S a jogszabályalkotás állandóan, iszonyú iramban folyik, a „jogszabályinfláció“ a szaköröknek is mind többet hallatott panasza. Nem titok, hogy a törvények, rendeletek készítésénél vajmi kevés szerepet játszik a szóbanforgó életviszonyok közvetlen ismerete, legkevesebbet a népismeret. Jogszabályalkotásunk, de még inkább jogalkotásunk egyrészt ma is a régi nyomokon halad, másrészt mind gyakrabban téved már az eszmei elvontságok régióiba s néha már fontosabb a tudomány, mint az élet szolgálata. A gyakorlati jogélet terén pedig mindenkor veszedelmes az elvont tudományoskodás, különösen pedig nálunk, amikor jól tudjuk, hogy népünk rideg messzeségben áll az elvont fogalmaktól s a jogszolgáltatástól a reális igazságtételt várja.

Hogy a gyakorlatban hová vihet a: „törvény nem tudása senkit nem mentesít a következmények alól“ elvének feltétlen érvényesülése, arra élénk példa az egyik királyi ítélőtáblának nemrégiben hozott ítélete. Arról esett itt szó, hogy éppen a parasztságunk életét olyannyira közelről érintő földreformtörvény egyik nehézkesen megfogalmazott rendelkezését miképpen kell értelmezni. Szóbajött magának a törvény legfőbb örének, az OFB elnökének véleménye, amelyet azonban a rendes bíróság nem tett magáévá, ellenben szószerint idézte az imént is emlegetett jogelvet, amikor a földvásárló parasztra ítéletet hozott.

Ijesztő elgondolni is, hogy a legelrejtettebb, vagy legkevésbé érthető törvényhely, vagy bírói gyakorlat-szülte jogszabály, az egész hatalmas, rejtelmesen szövevényes, lelkében nagy mértékben idegen jogrendszer éppen úgy nehezedik a legegyszerűbb, akár írástudatlan, várostól, magasabb kultúrától távoleső falusi, tanyai embernek, mint, mondjuk, a királyi Kúria bírójának életére. Jogi vonatkozású dolgainál — s minek nincsen jogi kapcsolata? — ugyanazt kell tudnia egyiknek, mint a másiknak. Még a büntetőjog terén is csupán az „alacsony műveltségi fok“ az enyhítő körülmény, a magánjog azonban semmi kivételt, enyhítést, mentséget nem ismer.

Kétségtelen, hogy a nép pusztán saját jogi hagyományainak keretén belül meg nem élhet, amikor szakadatlan kapcsolatban áll a haladottabb életformák jelenségeivel, s merő képtelenség volna arra is gondolni, hogy agrárlakosságunk a nem speciálisan rávonatkozó jogszabályok keretein túl is az összesség többi részétől elvonatkoztatott normák szerint éljen. De mégis nagyobb tekintettel kellene lennünk a népi életformák sajátosságaira, egész jogrendszerünket a lehetőség szerint közel kellene hoznunk a magyarság nagyobb és valójában magyar tömegének lelki világához s ugyanakkor gondoskodnunk kellene arról is, hogy magán- és büntetőjogunk alapfogalmaival mindenki, kiváltképpen pedig az amúgy is túlságosan magára hagyott falusi és tanyai népünk tisztában legyen.

Peres, nempere írások, bírói tárgyalások folyama telítve vannak magyarul hangzó terminus-technikussal, amelyeken sokszor egzisztenciák tömegének sorsa múlik, anélkül, hogy a felek csak sejténék is, hogy mit jelentenek. A jogintézmények egész sorának inkább csak a nevét ismeri népünk s az átélte, vagy látott tapasztalatokból azt tudja, hogy körülöttük mindig valami veszedelem lebeg. A telekkönyvről, amellyel mindenkinek dolga van, főként azt jegyzi meg, hogy jó a megvett földet minél előbb átírni, mert különben az ügyvédek még rátesznek valamit. A telekkönyv nyelve évtizedek óta merőben idegen számára.

Perjogi tudása majdnem semmi. A járásbírószágon ugyan gyakran megjelenik az egyik fél, hogy a bírót hívja be a másikat és „egyeztessen ki” őket, anélkül, hogy ennek perrendi lehetőségét ismerné is, de felfogása szerint — kár, hogy ezt bíróságaink kevéssé értékelik — a bírónak így kellene az ügyet elintéznie. Ha rossz ítéletet kap, fellebbez ugyan („majd elintézik odafönn”), de hogy lehet-e és hogyan lehet fellebbezni, arról mitsem tud. Ezért is árasztják el az idegen hatóságokat, a minisztériumot, sőt az államfőt is fellebbezéseknek szánt panasziratokkal. Büntetőjogi vonatkozásokban könnyebben bízhatja rá magát a nép pusztán erkölcsére, vallja is: a becsület mondja meg, mit kell, mit nem szabad cselekednie. Az erkölcs azonban nemcsak relatív fogalom, de nem is szerepel minden büntetőjogi tételben. A lefoglalt ingók elidegenítését alig hajlandó a nép bűnnek tekinteni, de hogy az idegen adósságért lefoglalt dolgával ne rendelkezhessenek, csak ha bajba kerül, akkor tudja, de akkor sem tudja megérteni. Más helyett büntetést kitölteni inkább szívesség sokaknak szemében, mint bűn; megesik, hogy a jó barát saját nevében jelentkezik a tomlóénél. Egészen alacsony műveltségi fokon, de ahol a tiszta lelkiismeretet nem mindig lehet kétségbevonni, a tanubizonyítás nem ritkán technikai kérdés: tanú kell, hát hoznak.

Az efféle jelenségekből azután a hivatásos jogász könnyen megkockáztatja azt a véleményt, hogy a népnek nemcsak jogi tudása, de jogérzéke sincsen. Pedig ahol a célszerűség, érzés, erkölcs szerepet játszhat, — természetesen nem számítva az egyéni megnyilvánulásokat — nyugodtan hagyhatjuk népünket hagyományaira támaszkodni, ahol talán majd jogpolitikánk is megtalálja megújulását. Ha pedig jogérzéken az igazság érzékelését, megérzését és nem valamely tételes jogszabály alkalmazandóságának helyes fölismerését értjük, földművelő népünknel ez feltétlenül helyesebb, erősebb, mint például városi lakosságunk akárhány rétegénél. Természetesen más a „jogban való jártasság”.

Jogrendszerünknek számtalan tételén, jogintézményeink egész során végigmehetünk s csak erősödik bennünk az a felismerés, hogy a helyes jogpolitikának bizonyos mértékben szinte lelkiismeretbeli kérdése kellene, hogy legyen a jogintézménynek és jogszabályok alapelemeinek, valamelyes vázának könnyen érthető módon való, állandó közlése, ha a szankciók alkalmazása független a tudástól és nemtudástól.

A népművelődési előadássorozatok időnként egy-egy, inkább általánosabb természetű kérdést beiktatnak ugyan programjukba, ez a megoldás azonban csekély értékű. Hogy mi volna a tökéletesebb mód és eszköz: elgondolkoztató kérdés. Talán a nép nyelvén megírt, olcsó kiadású oktatókönyv jelenthetné a hasznos megoldást.

A nép maga is látja és vallja, hogy pusztán hagyományvilágának zártságába nem húzódhatik, legkevésbé azon a téren, ahol minden szónak, tettelnek súlyos jelentősége lehet. A hagyományok szerint való élés itt vezethet legkevésbé az elmaradottsághoz, amiért igen drága árat üzentne.

KEYNES TERVEZETE

AMÁR SZINTE csillagászati méretű háborús kiadások két igen fontos problémát állítottak az angol közönség érdeklődésének előterébe. Az egyik probléma: miként tudja az államkincstár a háború költségeinek fedezéséhez szükséges összegeket előteremteni. A másik: miként lehetne elkerülni, hogy ezeknek a hatalmas összegeknek az előteremtése, illetve elköltése inflációt vonjon maga után.

E problémák megoldása céljából úgy az elméleti és gyakorlati szakemberek, mint a nagyközönség részéről is számos javaslatot tettek közzé. Ezek közül messze kiemelkedik a világhírű angol közgazdász, J. M. Keynes tervezete, amely egyrészt komoly statisztikai megalapozottsággal tárja fel a háború finanszírozásának nehézségeit és az ezen a téren fenyegető veszélyeket, másrészt pedig egészen eredeti, szellemes megoldási javaslatot tartalmaz.

Keynes a napisajtóban (The Times, 1939 november 14., 15., 28., december 1.) és a közgazdasági szakirodalomban (The Economic Journal, 1939 decemberi szám, 626. o.) megjelent vonatkozó értekezéseit kidolgozott egészszé kerekítve, folyó év februárjában adta ki „How to pay for the War“ (szabad fordításban: „Miként fedezhetjük a háborús kiadásokat“) cím alatt. Fejtegetéseméi abból a körülményből indul ki, hogy a háborús kiadások belföldön elköltött részének igen nagy hányada végeredményben a kiterjesztett értelemben vett munkásosztály pénzjövödelmét emeli, amivel pedig mód nyílik e réteg fogyasztásának növelésére. Ugyanekkor azonban a polgári lakosság fogyasztásának céljára lényegesen kisebb jószágmenyiség áll rendelkezésre mint békeidőben. Az állam ugyanis hadiszükségleteinek kielégítésére sokkal nagyobb szolgáltatásmennyiséget kénytelen igénybevenni, mint amennyit a békeidőhöz viszonyított háborús többtermelés, a teljes kapacitással dolgozó hadiipar kitesz és így a különbség a polgári lakosság rovására lesz fedezendő. Azonkívül számolni kell a polgári lakosság zavartalan ellátásának egyéb akadályaival is, mint amilyenek pl. az importnehezségek, a polgári fogyasztás céljára dolgozó iparágaknak hadiiparra való átállítása stb. Egyfelől tehát nő a polgári lakosság pénzjövödelme, másfelől viszont csökken a vásárolható jószágmenyiség. A rendelkezésre álló vevőerő és a „szabad“, az állam javára igénybe nem vett javak mennyisége közötti egyensúly, ami közismerten a pénz vásárlóerejének állandóságát adja, oly módon borulhat fel előbb-utóbb, hogy a vevőerő oldalán jelentkező kereslet jelentékenyen meghaladja a javak oldalán mutatkozó kínálatot. A kereslet-kínálat ősi törvénye szerint tehát az árak emelkedni fognak, ami annyit jelent, hogy egy-egy fontért az angol munkás mindig kevesebbet és kevesebbet vásárolhat. Az általános drágulás ellensúlyozása céljából pedig a munkásság előbb-utóbb bérharcra kényszerül. A növekedő bérek aztán megdrágítják a termelést, aminek viszont újabb áremelkedés jár a nyomában. Így minden bér-emelésből végeredményben — a bér vásárlóerejét tekintve — bér-csökkenés lesz. Ennek pedig ismét csak a munkásosztály látja a kárát.

Csökkenő „szabad“ jószágmenyiség és növekedő vevőerőmenyiség mellett a vevőerő és a „szabad“ javak közötti egyensúly a számításba jövő különböző módszerek (korlátozott áremelkedés, mint fogyasztáscsökkenés, forgalmi illetve fogyasztási adók bevezetése vagy kiterjesztése, jegyrendszer, stb.) közül — Keynes szerint — a legeredményesebben a vevőerőtöbblet közvetlen elvonása útján állítható helyre.

A vevőerőfelesleg közvetlenül általában adók vagy kölcsönök segítségével vonható el. A maga hagyományos alkalmazásában azonban ezek közül egyik sem mentes a hátrányoktól. Így pl. az adók útján elvont összegek elvesznek az adófizető szempontjából. A kölcsönök sikere pedig a polgári

lakosság takarékoságának a mértékétől, tehát olyan körülménytől függ, amelyet — különösen a háborús viszonyok között megbízhatatlan — meta-ökonómikus, lélektani tényezők irányítanak. Keynes tehát éppen ezért olyan módszert javasol, amely egyesíti az adók, illetve kölcsönök útján való vevőerőelvonás előnyeit, azok hátrányai nélkül. Ez a módszer röviden a következőkben vázolható:

Az egyéni jövedelmek bizonyos, progresszive változó százalékát részint mint egyenesadót az állampénztárba, részint pedig mint „kényszerű megtakarítást“ az alább megjelölendő intézmények valamelyikéhez kellene befizetni. Nőtleneknél a heti 35 shilling, nőskönnél pedig a heti 45 shilling összegű jövedelem még mentes lenne minden levonás alól. Ezen minimumok felett a jövedelemből adó és kényszerű megtakarítás címén elvonandó összeg, fokozatosan növekedve, a jövedelem 3-5%-tól (heti 50 sh jövedelmű, nő, gyermektelen keresőnél) egészen 85%-ig (évi 50.000 fontot meghaladó jövedelmű, nő, gyermektelen keresőnél) terjedne. A jövedelemből elvonandó összegben belül az adóra, illetve kényszerű megtakarításra jutó hányad nagysága olyképpen változnék, hogy a nagyobb jövedelmeknél az adóra, a kisebbeknél pedig a kényszerű megtakarításra eső hányad lenne a magasabb.

A jelenlegi állapottal szemben, tehát amikor a jövedelem után csak adó fizetendő, a tervezet megvalósítása esetén aránylag a legnagyobb új teher az évi 350 fonton aluli jövedelemszakra nehezednék. Ez a csoport ugyanis az érvényben lévő adórendszer mellett jövedelme mellett jövedelme után egyáltalán nem, vagy csak korlátozott mértékben köteles adót fizetni, viszont a tervezet szerint jövedelmének már igen számottevő hányadát kellene leadnia, ha mindjárt kényszerű megtakarítás címén is. Keynes tudatosan helyezi tervezetének súlypontját erre a jövedelmi csoportra. Számításai szerint ugyanis ennek a kategóriának a fogyasztása az összlakosság fogyasztásának kb. kétharmadát képviseli és ez a hányad még növekednék is, tekintve, hogy a felfokozott hadiipari termelés előreláthatólag kb. 15%-kal emeli az ebbe a kategóriákba tartozók jövedelmét. Teljesen indokolt tehát, hogy, ha már a fogyasztás korlátozásáról van szó, ennél a csoportnál történjék aránylag a legerősebben a vevőerő-többlet elvonása. A magasabb jövedelmi kategóriáknál ezzel szemben a fogyasztást már úgyszólván erősen korlátozza a nagy adóteher. Mindazonáltal a tervezet szociális visszahatásainak enyhítése céljából — különösen a nagyobb családokra való tekintettel — Keynes azt javasolja, hogy az állam minden gyermek után, a 15. életév betöltéséig, évi 13 font segélyt folyósítson a szülőknek. Ennek következtében tehát pl. egy kétygyermekes családapa heti 55 sh jövedelemhatárig a kényszerszű megtakarítás (3-5 sh) ellenére is többet költhetne fogyasztásra, mint a jelenlegi rendszer mellett.

A kényszerű megtakarítás címén elvonandó összeget a kereső szabad belátása szerint vagy valamely munkásjóléti pénztárnál, vagy pedig a postatakaréknál helyezheti el. Az így keletkezett betét után évi 2.5% kamat kerülne jóváírásra. A betét a háború egész tartama alatt, valamint a háború után is, a kormány által meghatározandó ideig, zárolva maradna; az így felgyülemlett összegeket a zárolás ideje alatt csak az állam vehetné, kölcsönképpen, igénybe, nevezetesen a hadikiadások fedezése céljából. A betétek visszafizetése, közvetlenül a háború után, tehát a „hadi-konjunktúra“ tetőpontján kivetendő, vagyondézma, esetleg vagyondó hozamából, tehát nagyrészen a háborús vagyonszaporulat terhére, történnék. A visszafizetést leghelyesebb lenne akkor megkezdeni, amikor a háború után előbb-utóbb feltétlenül várható gazdasági depresszió első jelei tapasztalhatók. Ezáltal bizonyos mértékig a kívánatos szinten lehetne tartani a lakosság vásárlóképességét, tehát erről az oldalról is meg lehetne akadályozni a válság kimélyülését. Megkönnyítené azonkívül a betétek visszafizetését, hogy az állam erre a célra fordíthatná azokat az összegeket, amelyeket válság idején egyébként munkanélküli segélyre és egyéb támogatásokra kellene kifizetnie. Ilyen értelemben tehát a betéttartozás bizonyos fokig önmagától likvidálnék.

A betéttulajdonosok még a végleges visszafizetés előtt is igénybe veheték betétüket a háború előtt vállalt, tőkegyűjtő jellegű kötelezettségek teljesítésére, mint pl. az építőtakarékoknak fizetendő részletek, részletfizetésre vásárolt cikkek után eszközrendő törlesztések, életbiztosítási díjak, stb. Ezenfelül a megalakítandó helyi bizottságok jóváhagyásával méltányos esetekben a betéttulajdonos felhasználhatja betétjét elkerülhetetlen kiadásainak fedezésére is, így pl. munkanélküliség vagy betegség esetén.

Keynes szerint tervezetének megvalósítása a következő legfontosabb előnyökkel járna: 1. Lehetővé válnék a felesleges vevőerőnek a fogyasztástól való elvonása és a háború finanszírozásának szolgálatába állítása, anélkül azonban, hogy ez a vevőerő, mint az adózásnál, elvesznék azok számára, akiknek verejtékéből eredt (Keynes ezért rendszerét az „elhalasztott fizetés” rendszerének, „system of deterred pay”-nek is nevezi); 2. Olyan további pénzforrást nyitna meg a háború finanszírozása számára, amely függeden a polgári lakosság takarékosági készségétől. 3. Tartalékot teremtené a háború után várható dekonjunkció elmélyülésének megakadályozása céljából.

A tervezet megvalósítása Keynes szerint kb. évi 600 millió fontra rúgó Összeget vonna el a fogyasztástól és állítana a háború finanszírozásának szolgálatába. A háborús kiadások többi részét (kb. évi 1-5 milliárd fontot) pedig az állam adóemelések, illetve új adók, valamint további kölcsönök útján fedezhetné.

Keynes tervezete igen nagy visszhangra talált úgy az illetékesek, mint a nagyközönség körében. Maga a pénzügyminiszter is fontosnak tartotta foglalkozni vele, még pedig nem kisebb alkalommal, mint az 1940/41. évi költségvetés betérjesztésekor. A pénzügyminiszter a tervezet ellen foglalt állást. Nézete szerint nem szabad kényszereszközök alkalmazásával veszélyeztetni az önkéntes takarékoságnak és áldozatkészségnek azt a szellemét, amely az angol közönség körében mindjobban kialakul. Ezenkívül attól is tartani kell — mondotta a pénzügyminiszter —, hogy válaszképpen a tervezet megvalósítására, amely elvonná a munkásságtól keresetének igen számottevő részét, a munkásság a tőle elvont összegek kompenzálása céljából bérharcot indítana. Ennek eredményeként a munkabérek és az árak emelkednének, tehát végeredményben a tervezet megvalósításával éppen annak egyik alapvető célkitűzése hiúsulna meg.

A munkásság körében a tervezetet nagy ellenzéssel fogadták, mert intézkedéseit antiszociálisoknak tartják. A szélsőségesebb elemek nem óvakodtak az egész tervezetből, propagandisztikus céllal, osztálykérdést csinálni. Keynes, látva a munkásság ellenkezését, tervezetének módosított alakjában több engedményt tett a munkásság javára; így pl. a már ismertett gyermekpótlék intézményét, valamint annak lehetővételét, hogy a kényszertakarékosági betéteket a munkások szakszervezeti vagy egyéb munkásjóléti pénztáraiknál is elhelyezhessék.

Közgazdasági körökben a tervezetet általában rokonszenvesen fogadták, sőt olyan tekintély mint pl. MacKenna kifejezetten is mellette foglalt állást. Természetesen nem hiányzott a bírálat sem. Így pl. az „Economist” szerint a tervezet csak az első háborús év problémáira jelenthet megoldást, mert később az egyre magasabbra szökő háborús kiadások mellett a háború finanszírozásának további új eszközeiről kell majd gondoskodni. A közönség köréből a nagy lapok szerkesztőihöz érkező levelek gyakran vetik fel a kérdést, vajjon miből fizeti majd vissza az államkincstár azokat a kényszertakarékosági betéteket, amelyeket a háború finanszírozása céljából igénybe vett. Keynes, mint említettük, erre a célra vagyondézmát javasol, amit viszont szintén több oldalról elleneztek. Valamennyi bírálat elismeri azonban, hogy Keynes tervezete felett nem szabad egykönnyen napirendre térni,

mert gondolatai alapos megfontolást érdemelnek. Ez a felfogás különösen azóta kezd általánossá válni, amióta a pénzügyminiszter az 1940/41. költségvetési évre az adóemelések után még mindig kereken 1.3 milliárd font összegű, hitelműveletek útján fedezendő költségvetési hiányt irányzott elő. Mindjobban előtérbe nyomul a kérdés, vajjon ilyen hatalmas összeget elő lehet-e teremteni, illetve elkölteni inflációs veszély nélkül a hagyományos módszerekkel, vagy a megoldást, mint azt Keynes is javasolja, valóban egészen új és az eddigieknél lényegesen radikálisabb eszközök alkalmazásában kell keresni.

SCHNEIDER BÉLA

A HÁBORÚ

ALAPJÁBAN VÉVE senki sem lepődhetett meg, mikor a most teljes erővel dúló háború Németország és az ellene felsorakozott szövetségesek között kitört. Éppen elég olyan érdekellentét volt köztük, amelyet csak fegyverrel lehetett elsimítani. Igazi meglepetéssel csak a háború első 7 hónapjának üteme és azóta bekövetkezett fordulatai szolgáltak. A háborúnak első 7 hónapos időszaka talán így jellemezhető: villámgyors, megsemmisítő hatású hadműveletek a keleti — lengyel — mellékhadszíntéren s a harci tevékenységnek szinte teljes hiánya a nyugati fohadszíntéren. Amott egy hónap leforgása alatt a véres csaták tömkelegé s egyben a hadszíntér teljes felszámolása, itt pedig valóban jelentéktelen csatározások a földön és hasonlóan igen szerény méretű vállalkozások a levegőben. Csupán a tengeren láttunk, de ott is jelentőségben messze a világháborús küzdelmek mögött maradó hazai tevékenységet. Mindenki kérdezte is: mikor lesz vége ennek a mégis egész Európát sújtó és izgalomban tartó háborúnak? Hogyan és mikor következik be a döntés? Meg is indultak a találgatások. A katonai szakértők úgy látták, hogy Lengyelország gyors bukása után már csak három út jöhetett számításba és pedig tengerzár alkalmazásával Németország kiéheztetése, aztán a német háborús akarat megtörését célzó légi támadások intézése, végül a Westwall megostromlása, hogy azon keresztül megnyílják az út a német ellenállás központjai felé. Az ilyen elgondolás megvalósításának azonban útját állta az a tény, hogy minderre az angol-francia szövetség ereje nem volt kész és nem is volt elegendő. A két szövetséges állam belement a háborúba, mert úgy érezte, hogy ez elől nem térhet ki, de a haderők nem voltak abban az állapotban, hogy kormányaik külpolitikáját a kívánatos hatással szolgálhassák. Kész volt azonban a német haderő, hogy az előbb említett utak valamelyikén elinduljon és eredményt érjen el. Az első angol-francia feladat tehát abban állt, hogy elháríttassanak a szövetségesek feje felől a német részről fenyegető veszélyek, nevezetesen, hogy a Maginot-vonal ellenálljon az esetleges német megrohanásnak, hogy az angol tengeri hajózás biztosíttassék a német búvárnaszádok és repülőgépek ellen és hogy az angol és francia föld megvédelmeztessék a fölényes német légi flotta biztosra vett támadásai ellen.

Nos, ezek a feladatok megoldódtak, de ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy a németek ilyen támadásokat — kivéve a tengeren — vagy nem, vagy csak igen csekély erővel intéztek. Nyilván nem látták szükségesnek a háború megnyeréséhez. Csak a búvárnaszádok, aknarakó hajók és repülőgépek fogtak teljes erővel munkához. Miként tudjuk, a búvárnaszádok a háború kezdetén nagy eredményeket értek el. Búvárnaszádról kilőtt torpedó

süllyesztette el a Royal Oak 30.000 tonnás csatahajót és a Courageous repülőgép-anyahaját. A kereskedelmi hajózást is erősen megkárosították. De ezen a téren még nagyobb szerepet játszottak a mágneses aknák és a légi bombák. Az angol-francia szövetség mégis dicsekedhetik azzal, hogy leküzdötte vagy legalább is elviselhető mértékre szorította le a hajózást fenyegető veszélyeket. Megtalálta a hatásos védekezés módját. Természetesen a szövetségesek hadi és kereskedelmi tengerészetének ezután is lesznek veszteségei, de bizonyos az, hogy ezek eltörpülnek a világháborúban elszenvedett ilyen, valóban aggodalmat keltő veszteségek mellett, amikor — a korlátlan bűvárnaszád háború idején — a németek naponta 14 hajót küldtek a tenger fenekére, az angol kikötőkből kifutó hajók negyedrésze oda nem tért vissza, mert elpusztult és volt hónap, mikor a német bűvárnaszádok és aknák okozta hajóvesztés az egy millió tonnát felülmúlta. A jelen háború első félévének ily vesztesége német adat szerint 1.9, norvég adat szerint 1.4 millió, angol adat szerint csak 620.000 tonna. Ezek az adatok tehát a veszedelem igen jelentékeny csökkenését tanúsítják, valamint azt is, hogy a tengeri forgalom veszélyeztetésével Angliát már nem lehet térdre kényszeríteni.

Feltűnő volt a háború első 8 hónapja alatt, hogy a német légi támadások — eltekintve a lengyelországi hadjáratától — az ellenséges és semleges hajózáson felül csak angol hadi kikötőkre terjedtek ki és hogy gondosan kerültek az ellenséges ipartelegeket s egyéb katonai céltárgyakat, pedig a háború elején az ilyen támadásokkal, hasonlóan mint Lengyelországban, minden valószínűség szerint nagy eredményeket érhettek volna el, bár nem hozták volna meg a háború eldöntését. Eddig tehát a nyugati front légi háborúja valóban emberséges volt. Valószínű, hogy ez most változni fog. A változás előjelei már is mutatkoznak. Az is feltűnő volt, hogy a légi vállalkozásokat csak kis kötelékek végezték.

Még egy körülményt kell megemlítenünk! A finn-orosz háború kitörése az angol-francia szövetségben azt a reményt ébresztette, hogy sikerülni fog az oda irányítandó erősítésekkel jelentős erejű arcvonalat kialakítani és az oroszokra erős nyomást gyakorolni. Végeredményben a szövetség a nyomástól azt várta, hogy az orosz külpolitika németbarát beállítottsága módosul és Németország teljesen elszigetelődik. Ennek a reménykedésnek véget vetett a finn-orosz béke. Ezzel a ténnyel viszont szemben állt az az előny, hogy a háborúnak addig meglehetősen nyugalomban eltelt időszaka az angol-francia szövetségnek megengedte, az illetékes körök nyilatkozata szerint, hogy nagyobb baleset nélkül átélje a háborúra való felkészülés gyengeségi idejét, már pedig az ezalatt esetleg megindított német légi és földi támadás a szövetségesekre — Ironside angol tábornok megállapítása szerint — „borzalmas“ lett volna.

1940 tavaszára nagyban és egészben helyreállt az erőegyensúly a hadviselő felek között. De ezzel együtt csökkent a valószínűsége annak, hogy a felek valamelyike nagyobbarányú támadásba kezd. A háború tehát elposványosodni látszott. Ekkor — április elején — következett be, a nagy nyilvánosság számára valóban váratlanul, a semleges Dániának és Norvégiának német részről való megrohanása, a német külpolitika állítása szerint az angolok megelőzése céljából. Úgy véljük, hogy a megrohanás politikai részének még hatalmas irodalma lesz. A katonai rész mindenesetre rendkívül tanulságos. Mielőtt a két kis állam vezetői az ellenállást megszervezhették volna, a német csapatok már minden katonailag fontos pontot megszállottak. Dánia különben sem akart ellenállani. Haderejét teljesen elhanyagolta. Államerődítésről nem gondoskodott. Úgy tett, mint az a Bosznia 1878. évi megszállásában résztvett önkéntes, akit járőrrel egy erdő éjjeli átkutatására küldtek ki, ahogy ezt nekem 30 évvel később elmesélte. Fel-

vetette ugyanis maga előtt a kérdést: vagy van bosnyák az erdőben vagy nincs; ha van, könnyen elintézi a viszonyokkal ismeretlen járórt, ha pedig nincs, a járórnek az erdőben nincs keresnivalója. A járór tehát kívül maradt az erdőn, amiből nem is lett semmi baj. Dánia esetében a dolgot így lehet fogalmazni: minek történjek gondoskodás az ország védelméről, mikor a hatalmas szomszéd ellen sehogysem lehet az országot megvédeni. Már meg is született az anekdóta az ágyban kényelmesen heverő miniszterelnökről, aki az újságból olvassa, hogy az országát a szomszédos állam csapatai megszállták.

Norvégia ellenállt, de a teljes felkészületlenség állapotában nem védhette ki a meglepő, túlerőjű támadást. Ennek a támadásnak megtervezése és végrehajtása valóban mintaszerű volt. A német hadvezetés a vállalkozás sikere érdekében kockára tette a hajóhadat. Abból a helyes felfogásból indult, hogy még a legnagyobb túlerővel szemben álló hajóhadnak sem lehet hivatása a biztos kikötőkben való rejtőzés, mert hiszen a hajóhad jelentősége nem pusztán létezésében, hanem ütőerejében rejlik. Persze ezt az ütőerőt a háború megnyerése érdekében kíméletlenül kell értékesíteni.

Föltehető, hogy a jelen esetben a teljes német hajóhad (két 26.000 és két 10.000 tonnás csatahajó, öt 10.000 és hat 6000 tonnás cirkáló, harminc torpedóvadász és az üzemképes búvárszázadok) kifutott az Oslótól Narvikig terjedő part jobb kikötőibe irányított csapatszállítmányok kísérésére. Ha tekintetbe vesszük a kockázatot, amit a végrehajtás a sokszoros túlerőjű angol hajóhadnak szinte szemeláttára jelentett, a hajókban elszennvedett német veszteség nem is tekinthető nagyknak. Hiszen az is a lehetőségek körébe tartozott, hogy a német hajóhadnak csak roncsai tudnak hazatérni. A dolog azonban korántsem fejlődött ennyire. Biztos, hogy elveszett egy 10.000 és egy 6000 tonnás cirkáló, aztán Narviknál elpusztult 7 torpedóvadász s veszendőbe ment több csapatszállító hajó. Angol adat szerint a német veszteség nagyobb volna: 3—4 cirkáló, 11 torpedóvadász, 5 búvárszázad; ezenfelül erősen megrongálódott egy 26.000 és egy 10.000 tonnás csatahajó, s elsüllyedt 30 csapat- és anyagszállító hajó. De még ha az utóbbi adatok fedik is a valóságot, gondolnunk kell arra, hogy a háború emberélet és hadianyagpusztulással jár s hogy a győzelmet vagy sikert nem adják olcsón.

Anglia nézőszögéből a norvégiai harcokat a következőleg jellemezhetjük.

Az angol hajóhadnak jó alkalma nyílt a beavatkozásra. Ezt az alkalmat ki is használta, ahogyan ezt az előbb közölt veszteségi adatok tanúsítják. Maguk az angolok csak 4 torpedóvadászt, 3 búvárszázadot, 1 csapatszállító hajót és néhány halászhajót vesztek volna.

Reménytelen volt azonban az a vállalkozás, hogy az angolok Norvégiában kihajózott csapatokkal akarták a németeket kiűzni. Reménytelen azért, mert a kihajózásra már csak igen silány — csekély teljesítőképességű — kikötők álltak rendelkezésre. Ezeknek megszállását a németek nem is tartották szükségesnek, sőt még az a gondolat is felmerülhet, hogy talán az angoloknak partraszállásra való csábítása céljából hagyták megszállatlanul. Egyenesen kiegyensúlyozhatatlanná növelte a németek fölényét az, hogy minden használható norvég repülőteret is azonnal birtokukba vettek.

Ilyen körülmények között az angol-francia kihajózás csak akkor kecsegtethetett volna eredménnyel, ha előbb megalapoztatik Trondheim és Bergen lehetőségének a németektől való elragadásával. Hírlik, hogy ez szóba is került, de az angol kormány akkori feje visszariadt az ilyen vállalkozással járó, bizonyára jelentékeny áldozatoktól. Így aztán az angol-francia partraszállás Norvégia középső részében lényegében annak bizonyítására zsugorodott össze, hogy a szövetségesek nem hagyják megsegítés nélkül a nehéz

helyzetbe került, segítséget kérő norvég hadsereget. Ezt egyébként a fegyverbecsület is megkívánta. De mikor mindenki előtt bebizonyosodott, hogy a hadi helyzetet semmiképpen sem lehet megfordítani, nem maradt más hátra, mint az egész vállalkozás lehetően gyors felszámolása, ami meg is történt.

A norvégek megsegítése a szövetségeseeknek nehéz áldozatokba került. A vér- és fogolyvesztés pontosan még nem ismeretes, de bizonyára jelentékeny volt. A norvég terület gyors kiürítése elkerülhetetlenül anyagvesztéssel járt. A behajózott csapatok elszállítása német légi támadások között történt, tehát nem ment simán. Határozott eredményt az angolok csak Narviknál értek el. Megsemmisítették az oda vonult német tengeri haderőket. Az ott kihajózott német hegyi csapatokat pedig idővel bizonyára a svéd határ mögé fogják szorítani.

A norvégjai vállalkozás a németeket Anglia ellen szolgáló légi és tengeri támpontok birtokába juttatta. Elég, ha annyit említünk, hogy Bergen és Stavanger fekvése az Anglia ellen intézendő támadások nézőszögéből sokkal előnyösebb, mint a német Friz-szigeteké. Stavanger például Scapa Flow angol főhadikikötőtől csak 500 km-re, míg Sylt szigete 800 km-re fekszik. A támadásra induló német bombavetők útja oda-vissza tehát 600 km-rel csökken.

A helyzet ilyen alakulása alapján azt vélhettük volna, hogy a németek ezt a nagy előnyt azonnal kihasználják és áttérnek a nagyarányú légi támadásokra, amelyek most már valamennyi angol katonai célpontra kiterjedhetnek. A „katonai célpont“ igen tág fogalom, s hasonlítható ahhoz, hogy mi tekinthető „hadi dugárunak“. Végeredményben mindent katonailag fontosnak, tehát megtámadandónak lehet minősíteni.

Ilyen légi támadások azonban nem történtek. E helyett a német haderő újabb három semleges kis államot: Hollandiát, Belgiumot és Luxemburgot vette sorra. A német megokolás az volt, hogy az említett államok területén keresztül angol-francia támadás van a Ruhr-vidék felé készülöben. Majd kibővült a megokolás azzal, hogy Hollandia és Belgium kész volt területét a mondott célra az angol-francia szövetségnek átengedni.

Bizonyos, hogy ennek a kérdésnek is egész irodalma lesz. Egyelőre tudjuk, hogy Hollandia és Belgium rokonszenve a belpolitikai rendszer azonossága folytán az angol-francia szövetség oldalán volt, aztán tudjuk, hogy a két kis állam már a háború kitörése óta számolt a német támadás lehetőségével, ez ellen rendszabályokat tett és már hosszú hónapok óta a mozgósítottság állapotában volt, sőt, hogy 48 órával a német támadás bekövetkezése előtt már egészen biztosan tudta, hogy a támadás küszöbön áll. Éppen ezért azt lehetett volna várni, hogy mindkét állam hadereje képes lesz azt a körülbelül egy hétre becsülhető ellenállást a határ mentén kifejteni, amely szükséges lett volna ahhoz, hogy jelentős francia és angol erősítés érkezzék be Belgium és Hollandia keleti határvidékére. Megjegyzendő azonban, hogy egyikük sem fordult a francia-angol szövetséghez, míg csak a német támadás meg nem indult, mert abban az esetben (t. i. ha előbb kér segítséget) vétett volna a semlegesség ellen.

Meg kell azt is állapítanunk, hogy Németország mindenesetre kockázatot vállalt, mikor a két kis semleges államot és a szintén semleges, bár fegyvertelen Luxemburgot megtámadta. Ezeket az államokat ugyanis a támadás a francia-angol szövetség oldalára állította. A szövetségnek így bekövetkezett erőgyarapodása valóban jelentékenynek látszott. Másrészt Németország, ha biztosra vette a semleges államok területén tervezett támadást a Ruhr-vidék ellen, nem tehetett katonailag célszerűbbet, mint a támadás megelőzését, ha ez mindjárt semleges államokat háborúba sodort is.

Az a körülmény, hogy az arcvonaltól északra 400 km-rel meghosszabbodott, nem játszott szerepet, mert a német haderő elég nagy volt, hogy arcvonaltól így kiterjessze, eltekintve attól, hogy a Maginot-vonal mentén képtelen volt a benne rejlő harci erőt — az erődítések miatt — értékesíteni. Ez az erő érvényesülni akart, erre alkalmas területet keresett és talált.

Nagy előnye volt a németeknek, hogy az új arcvonalon az első napokban csak holland és belga kötelékekkel kellett számolniuk. Bizonyára kellő túlerőt is vetettek latba, hogy támadásuk feltétlenül sikerüljön. A holland és belga kötelékek a békeszervezet szerint 7 belga és 4 holland gyaloghadosztályt, 2 belga lovas hadosztályt és 1 holland könnyű dandárt tettek ki, de egészen bizonyos, hogy ez az erő a hosszú mozgósítottsági időszak alatt tartalékalakulásokkal jelentékenyen megnövekedett. Ily tartalékalakulások felállítására a tábori csapatok mozgósítása után is még elegendő kiképzett tartalékos állt rendelkezésre (a kiképzett tartalék létszáma Belgiumban több mint 1 millió, Hollandiában közel 400.000 főre rúgott — már a jelen háború kitörése előtt). A két állam együttes légi hadereje 600—700 korszerű repülőgépre volt becsülhető.

Belgium (8-3 millió lakos) hadereje nagyobb és jobban kiképzett, mint a hasonló lakosszámú Hollandiáé (8-5 millió lakos) volt. Ezenfelül a Maginot-vonallal egyidejűleg épült, tehát ellenállóképesnek vélt erődítések fedezték keleti határát. Ez az erődítés Árion környékén csatlakozott a francia erődítési rendszerhez és egyenesen északi irányban vonult a holland határáig. E mögött fekszik, illetve feküdt, a megerősített Maas-vonal Liege és Namur táborvállal.

A holland erődítések nem ilyen kiterjedtek, viszont úgy véltük, hogy Hollandiának nagy ellenálló erőt kölcsönöz bizonyos területeinek elárastása, amit a holland hadvezetőség a német támadás hírére el is rendelt.

Mégis a német roham még az angol segítség beérkezése előtt legázolta a holland hadsereget, öt napi küzdelem után a holland főerő parancsnoka a fegyverletételt rendelte el. Csupán a Maas-Rajna torkolatvidékétől délre fekvő hadosztálykörletnek (vagyis a négy ilyen körletből egynek) csapatai tartották meg fegyvereiket. Ezek a belga hadsereg balszárnyára csatlakoztak. A holland hajóhad is folytatja a harcot. Van néhány a világháború után épült, tehát korszerűnek számító egysége: négy könnyű cirkáló, tíz torpedóvadász, 24 búvárnaszád. Hollandiának végül módjában áll, hogy Hollandia lakosságát vegye hadseregszervezés céljára igénybe. Ott eddig 30.000 főnyi haderőt tartott, s ennek háromnegyedrészt bennszülöttek tették ki. A gyarmat lakossága közel nyolcszorosa az anyaországnak (közel 66 millió fő).

Belgium is elvesztette határerődítéseit, sőt még a második vonalban levő Liege vára s ezenfelül Namur várának néhány Maas-jobbparti erődé is a németek kezébe került. A belga hadsereg ennek ellenére szívós ellenállást fejtett ki és látszólag tervszerűen hátrált a Maas mögé. Francia erősítések is hamar érkeztek be, úgyhogy sikerült május közepéig nagyban és egészben Antwerpen—Namur—Dinant—Sedan vonalában a németekkel zárt arcvonalt szembeállítani. Hogy sikerül-e itt a német rohamot megfékezni, vagy pedig a szövetségesek Belgium feladására kényszerülnek és Franciaország északi határának erődvonala mögé vagy esetleg, miként 1914-ben, még hátrább szorúlnak, az jelen közleményünk lezárásakor (május 16) még nem dőlt el.

Minden arra vall, hogy Németország ezzel a támadással akarja a végleges döntést kicsikarni. Az illetékes német körök legalább is többször hangoztatták, hogy a háborút még ebben az évben kívánják befejezni. Az angol-francia szövetség viszont többször utalt arra, hogy neki a dolog nem sürgős. Be is rendezkedett hosszú háborúra. Anglia valóban képes a háborút beláthatatlan ideig elhúzni. Franciaország is rendelkezik az ehhez szükséges anyagi eszközökkel, de a francia népnek mégis szüksége van arra, hogy a

német elötörés túlnagy területveszteség nélkül megállíttassék. Semmiképpen sem szolgálná a francia hadikedv emelését, ha például Párizs a németek kezére kerülne.

A hadtörténelem ezt a háborút talán a semlegesek ellen viselt háborúnak fogja elkeresztelni. A jövőben a semleges államoknak mindenesetre egészen másképpen kell viselkedniük. A semleges vagy kezdetől fogva valljon színt és csatlakozzék valamelyik hadviselő félhez, vagy pedig minden semleges kössön egymással véd- és dacsövetséget. Az elszigetelt semlegességgel nem lehet a célt elérni.

JULIER FERENC

A HÁBORÚ DICSÉRETE

AMIKOR RENÉ QUINTON „Gondolatai a háborúról“ megjelentek — 1930-ban — a szélesebb közvélemény alig vette észre. Pacifista filmek és háborúellenes regények táplálták a lelkeket, Briand békeábrándjai áthatották a köznépet is s mindenki a közeli leszerelést remélte. Írókon és tudósokon kívül ki vett volna észre egy olyan könyvet, amely a háborút természetes állapotnak mutatja be, a harcot pedig a férfi egyik alapösztönének nyilvánítja?

E sorok írójának a figyelmét is elkerülte Quinton könyve, bár éppen akkor Franciaországban élt és fiatalos mohósággal kísért minden új szellemi megnyilvánulást. Csak később, 1933-ban keltette fel érdeklődését, Prágában, említésre méltó körülmények között: a cseh tisztikar könyvkiadó-vállalata lefordította és kiadta Quinton munkáját, amelynek váratlanul nemcsak nagy közönségsikere lett, hanem viharos vitákat is támasztott. E vitákban idézték először Quinton gondolatait s azok ingerlő problémákként rögződtek az emlékezetbe. A prágai sajtóharcba nagy súllyal kapcsolódott be a legtekintélyesebb cseh gondolkodó, F. X. Salda is s mindenkit meglepett, hogy ez a francia és angol esztétikán nevelődött humanista teljesen elfogadta és helyeselte Quinton elméletét. Akkor azonban már sötétedtek a felhők Csehszlovákia fölött. Úgy látszik, minél esedékeőbb a háború, annál idősebb a magyarázata s annál általánosabb a magasztalása.

Most már Franciaországban is egyre több szellemi megnyilatkozás, könyv és cikk hirdeti azokat a gondolatokat, melyeket Quinton foglalt rendszerbe. Ha jellemezni akarnók a francia életnek ezt a fontos belső átalakulását, ilyen elhatározásra vezethetők vissza: ha már vállalni kell a háborút, vállaljuk hősiessen, ha már meg kell halni, adjunk értelmet halálunknak. A múlt öröksége azonban — úgy látszik — lappangva tovább él és időnként győzelmesen tör elő. Lamartine a Jocelyn-ben gondolkodók és katonák népének nevezte a franciát: ez a tudat nem benuult meg teljesen. Kevés irodalom van Európában, amely oly tökéletes egységben mutatná a katonai és a szellemi eszményeket, mint a francia. Még ma is érvényes ez, sőt ma a szürke naturalista társadalomrajzok visszahatásaképpen, úgy látszik, érvényesebb, mint valaha volt. Jellemző példák Saint-Exupéry kitűnő regényei, melyek a repülőgépen megnyilvánuló emberi akaratnak és hősiességnek művészi kifejezései. A világháború harcosai közül is azoknak az emléke él és hat tovább, akik nemcsak katonák voltak, hanem szellemi emberek is. Péguy egyénisége, gondolkodása és halála legendává szépül és példaképpé nemesedik. Quinton szintén nem elvont elméletekből szűrte le gondolatrendszerét, hanem katonai tapasztalataira építette azt.

A világháború előtt ismert és becsült biológus volt. A tenger vizéről mint szerves környezetről írt könyve általános elismerést szerzett neki.

A világháborúba tartalékos tüzérkapitányként vonult be: részt vett huszonhat csatában, megsebesült nyolcszor, kitüntették tizennyolcszor és a háború végén mint alezredes szerelt le. Az erkölcsi jogosultsága tehát megvolt hozzá, hogy a háborúról írjon. S az írását még hitelesebbé, de éppen azért még elgondolkoztatóbbá teszi az a körülmény, hogy az első fogalmazása a fronton készült, 1917-ben, két ütközet közötti néhány hetes szünetben. Az átéltség benne izzik Quinton minden sorában s a stílusát közvetlenné és szemléletessé teszi. A német háborúfilozófiáktól, például Hegel lelkesült magyarázatától, a felfogásbeli eltéréseken túl főleg ez a személyes jelenlét, ez az élményszerűség különbözteti meg. Egy gondolkozó találkozik itt az élet egyik nagy jelenségével és próbálja megmagyarázni értelmét.

Abból indul ki, hogy a bölcselek tiltakozhatnak a háború ellen, a háború tény, amely hozzátartozik életünkhöz s amelynek a létezését tudomásul kell vennünk. A történelem nagy korszakait nagy vérontások jelzik. Az ember álmodozhat arról, hogy nem szereti a háborút, a természet szereti a harcot és a halált.

A háború természetes állapot. Szükségét érezzük a küzdelemnek s ez a szükségérzet és vágy a létünkben gyökerezik. Nagy nemzetek eszménye nem a csendes jólét. A békés földi paradicsom elgondolása rabszolga-ideál és alacsonyrendű Önzés. A természet nem arra teremtette az embert, hogy boldog legyen, hanem hogy szolgáljon. Életünket három ösztön irányítja: az élés, a nemzés és a szolgálás ösztöne. Ezek közül a harmadik a legfontosabb és értelmet ad az első kettőnek is. Hacsak az első két ösztönt követné az ember, az élet megsemmisülne, mint a kormány nélküli hajó. Az élés és a nemzés csak eszközök: a cél a szolgálás. A természetnek nem fontos, hogy az egyén éljen és szaporodjék, az a fontos, hogy szolgálja a fajtát.

A férfi s általában a hím számára a szolgálás módja a küzdelem, az elemi életközösség védelme. A nő számára a szolgálás módja az anyaság. A hős és az anya ugyanazt az életfeladatot végzik, ugyanannak az életösztönnek engedelmeskednek. Mindketten a fajtát szolgálják. A nő életét az anyaság, a férfit a harc teszi megokolná és széppé. A nő az anyaságon kívül, a férfi pedig a harcon kívül csak kicsinyesség. A háború ugyanazt az erkölcsi szépséget adja a férfiaknak, melyet az anyaság ad a nőknek. Az ember csak a harcban és a szerelemben értékes, mert az odaadás és az önmegtagadás a szerelemnek és a háborúnak az erénye.

A civilizáció káros következménye, hogy a hőssel és az anyával szemben kitermelte a gyáva férfit és a prostituált nőt. Ezek az életnek az árulói, mert nem a fajtát, hanem csak a testet szolgálják. De mi sem természetesebb, mint hogy egy népet, amely sokáig békés életű volt és elpuhultnak látszott, hirtelen háborús indulatok hatnak át. Oly természetes ez, mint ha egy nő, aki sokáig meddő volt, felismeri anyasági érzéseit. A testtől a fajta szolgálásához tér meg, a pillanatnyitól az örökkévalóhoz.

Lelkünket és egyéniségünket két tényező befolyásolja: a test és a fajta. Az első élvezetet kíván, a második áldozást, szolgálást és halált. Minél fejlettebb a szellemi készség, annál tudatosabb a közösség szolgálata. A gyermek csak a testének örül, a serdülő felfedezi a közösséget is, a férfi és az anya pedig csak a fajtaért él vagy hal. A gyermekre csupán az élés ösztöne hat, a serdülőben a nemzés ösztöne jelentkezik, a férfi és az anya életét pedig a szolgálás ösztöne vezeti.

A háború a szolgálás ösztönének végletes megnyilvánulási tere. Ezért jó katonának a középkorú férfiak, akikben a szolgálás ösztöne már teljesen kialakult, de az öregséggel újra erősödő élésösztön még nem lépett fel.

A vallásos érzés szintén ebben az életkorban a legbensőségesebb: a vallás a szolgálási ösztön másik fontos jelentkezése. A szent, a hős és az

anya között benső rokonság van: mindhárman ugyanazt az életparancsot teljesítik. Életüket, munkájukat és szenvedésüket másoknak ajánlják fel, áldozatokat másokért — közösségért: fajtaért és eszmékért — hoznak és ezt örömmel teszik. Boldogságukat és üdvösségüket nem saját magukban keresik, hanem ott, ahol csak szenvedés és fáradság van: a másokért vállalt munkában és áldozatokban. Az élés ösztöne mindhármukban megbénul és helyet ad a szolgálás ösztönének.

Éppen ezért a hős vagy a szent éppúgy nem természetellenes jelenség, mint az anya, aki égő házból menti ki fiát. A hősiesség nem érdem, hanem engedelmeskedés belső parancsnak, ősi ösztönnek. Vannak rohamok, melyekben minden baka átérzi a küzdelem szépségét és hőssé nemesedik. Később szidhatja a háborút és panaszkodhat a fáradságra, a veszély pillanatában nem érzi ezt. Viszont amint meddő asszonyok is vannak, éppúgy nemcsak hősök küzdenek a háborúban. Nem minden jó katona hős, még nem is minden bátor ember hős. A bátor ember csak feláldozza életét, de a hős felajánlja azt. A hős szereti a nehéz helyzeteket, a nagy akadályokat, mert legyőzheti őket. A tapasztalatok megfontolttá teszik, de a cselekvés pillanatában az alvajáró biztonságával halad célja felé.

A háború azonban nemcsak megszállott egyéneket segít hozzá belső sugallatuk követéséhez, hanem — Quinton szerint — az általános hatása is fontos. Vigny a „*Servitude et grandeur militaire*“-ben már érintette a kérdést és meggyőzően magyarázta a katonai szolgálat jó nevelő hatását. Most Quinton, anélkül hogy Vignyt idézné vagy említené, kiszélesíti magyarázatát és a háborúra is vonatkoztatja.

A háború az embert visszavezeti önmagához, eredeti értékeihez, ősi élet-törvényeihez. Egyszerűvé és átlátszóvá teszi a bonyolult problémákat. Nincs tegnap és holnap, csak ma van. Elenyésznek a társadalmi élet mesterkéltné konvenciói. Az ember természetes lesz és őszinte. Isten kezében van, minden pillanatban közel a halálhoz. A lövészárkok katonái katedrálisok hangulatában élnek. A lélek levetkőzik és igazi mivoltát mutatja. Nincs hiúság, csak alázat; nincs irigység, csak segítés. A barátságban csupán két ember szolgálja egymást, a háborúban mindenki szolgál mindenkit. A háború az altruizmus iskolája.

A fáradtság csak a rosszul vezetett csapatot demoralizálja, a jó csapat erkölcsi erejét inkább felfokozza. Hiányozhat az élelem: a szenvedély táplál. A nélkülözések edzik az erkölcsöt; jóllakott embernek nincsen indulata.

Az erkölcsi magatartás terén minden a parancsnoktól függ. Fáradt egységek nincsenek, legfeljebb olyan egységek vannak, melyeknek nincsen parancsnokuk, vagy alkalmatlan a parancsnokuk. Egy csapat sem lázadzik a dicsőség ellen, bármilyen áldozatot kíván is ez. A parancsnok azonban akkor jó vezető, ha teljes egyenlőséget vállal alárendeltjeivel, ha a kitüntetéseit előttük szerzi meg. A hierarchia nem egyenlőtlenség s a fegyelem nem elkülönít, hanem összeköt. A parancsnok saját hasonlóságára alakítja az alárendeltek; csapatában — éppúgy mint a jó családban — nincsen bíráló, csak bizalom. A fegyelem alapja a bizalom.

Ez a bizalom — melyhez gyöngédség, szeretet és megbecsülés társul — roppant felelősséggel terheli meg a parancsnokot. S a háború egyik legfontosabb erkölcsi hatása a vezetői egyéniség felszabadulása. Minden, ami másodrendű — tehát sorozás, lőszerszállítás, csapatkiegészítés stb. — ellenőrizhető, de maga a harc legkevésbé. Itt a parancsnok résztvevő és bíráló: hogy ítélhessen, tanúnak kell lennie.

A háború nemcsak az érzésvilágot és az erkölcsi magatartást módosítja, hanem a katonák egész lényét, még metafizikai beállítottságát is megváltoztatja. Aki harcolni tud, meghalni is tud. A katona nem azért nagy, mert öl,

hanem mert meghal s mert tudja, hogy meg fog halni és mert beleegyezik. hogy meghaljon. Főleg pedig azért nagy, mert másokért hal meg, a „férfiak közösségéért“, a hazáért hal meg. (Péguy egyhelyt szintén ebben látja a heroizmus mivoltát, s legújabb életírója, Archambaud, nagyon kiemeli és időszerűsíti e gondolatot.) A férfi halálát a harc mezején épp e tudatosság emeli az állat elhullása fölé: az ember, amikor harcol, nemcsak az ősi hajlamot követi, hanem eszmények megvalósításáért is küzd. A katona halála az élet felajánlása a köznek, a szolgálási ösztön teljes győzelme az élés ösztöne fölött. Ezért a természetes ember küzdése közben megveti az életet. Az egyén elpusztulhat, a haza győz. A „férfiak közössége“, a haza pedig, a halál közelségében, egyre szellemibb tartalmat kap: amikor elhagyjuk, már méterrel mérhető a földje. De ha az egyén életben marad, kettős boldogságot érez: boldog, mert szolgált és boldog, mert él.

Quinton zord elméletét kézlegységgel is el lehet utasítani, hiszen valóban alig több, mint általános biológiai felismeréseknek merev alkalmazása az emberre és a legnagyobb emberi erőfeszítésre. S alig több valóban, mint filozófiai rendszer építése élettani tényekre. (Ép ez volt az oka annak, hogy mikor a könyv megjelent, főleg biológusok tiltakoztak ellene; inkább az írók és közírók fogadták helyesléssel vagy érdemleges bírálattal.) Egy azonban bizonyos: bármilyen fenntartással fogadjuk is Quinton spártai tanítását, az általa felvetett kérdésre nehéz más választ adni, mint amelyet ő az ágyú mellett jegyzett fel. Mi az oka annak, hogy a józan ész és az erkölcsi érzék minden tiltakozása ellenére is mindig újra kitör a háború?

Ez a kérdés érthetően megint nagyon foglalkoztatja a francia gondolkodókat. Egyelőre még csak folyóiratokban jelennek meg érdemleges tanulmányok, a könyvpiacra inkább buzdító beszédek, történelmi megokolások, naplójegyzetek és nemzet jellemzések sokasodnak. Fontos tünet — s ez is Quintont igazolja —, hogy a háború teljesebb nemzeti önismerésre készíteti a franciákat; Giraudoux, Bemanos, Guehenno, Bordeaux, Guérin: mindnyájan az „igazi francia problémát“ elemzik, a mélyebb gyökereket keresik, a nemzeti lelket vizsgálják.

Háborúk értelme, áldozatok haszna, nemzeti önismeret: nálunk is örökké időszerű gondok.

DOBOSSY LÁSZLÓ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Olaszország és a földközi-tengeri kérdés — Az orosz politika a Balkánon; az orosz-jugoszláv megállapodás — Feszültség Délkelet Európában — A német előretörés Norvégiában — Az angol kormányválság — Németország bevonul Belgiumba és Hollandiába — Németek Franciaországban — A francia védelem — Roosevelttel aggodalmi

LEGUTOLSÓ SZEMLÉNKET a földközi tengeri helyzet vizsgálatával zártuk. A földközi tengeri kérdés azóta is nyílt problémája maradt az európai háborúnak. Olaszország egyre határozottabban hangsúlyozza a földközi tengeri hegemoniára irányuló szándékait, sérelmesnek ítéli magára a tuniszi kérdés megoldatlanságát, oldalmozdulatokat végez időnként a tenger keleti medencéje és a görög szigetek felé, állandóan hangoztatja az esetleges gibraltári és szuezi zárlatból eredő veszedelmeket. A német diplomácia igen szívesen támogatja Olaszország törekvéseit; minél erőteljesebb a nyugati háború, annál nagyobb ez a német támogatás, melynek motívumai között kétségtelenül ott van az a szándék, hogy Franciaország déli határain is jelentős erőket kössenek le, másfelől pedig Angliának

Földközi-tengeren komoly gondokat okozzanak és így csökkentse a nyugati hatalmak északi és nyugati hatóképességét. Weygand tábornok keleti hadereje, mely egyre jelentősebb erősítéseket kap a távoli angol birtokokból, így különleges jelentőségre tett szert a Földközi-tenger mostani helyzete őrzésének terén. A Weygand-féle hadsereg többé már nem irányíthatja fenyegetését Oroszország ellen; a Szovjetunió egyre tartózkodóbb szemlélője a második világháborúnak; sőt vannak sokan, akik azt is állítják, hogy Oroszország számos érdekes hajlamot árul el a nyugati hatalmak irányában is.

Kétségtelen, hogy a Szovjetunió a maga pihent erejét tartalékolja és olyan helyen igyekszik majd latba vetni, ahol határai szférájában a háborús feszültség átterjedése fenyeget. Oroszország egyre jobban érdeklődik a Balkán kérdései iránt; sőt az, hogy a Balkán és Keletközép-Európa békéje megőriztetett, nem utolsó sorban a Szovjetunió határozott fellépésének eredménye volt. Oroszország körültekintő diplomáciája kellő nyomatékkal tudtára adta az összes hadviselő feleknek, hogy Délkelet-Európa és a Balkán nem válhat háborús szférává. Ha ez bekövetkeznék, az itt közreműködő hatalom vagy hatalmi csoportosulás könnyen magára vonhatja Oroszország nehezítését. Németország egyre nagyobb méretekben kibontakozó nyugati akciója során természetesen figyelembe veszi Oroszország nézeteit, mivel számára igen fontos, hogy háta fedezetten maradjon a Szovjetunió felől. Német részről épp ezért kettőzött gondossággal veszik mindig tudomásul azokat a kölcsönös mozdulatokat, melyek a Szovjetunió és a nyugati hatalmak között történnek a háború különféle fázisai szerint s rendszerint akkor fordulnak elő, amikor nagyon heves és akut a nyugati német előretörés.

A skandináv kérdésben is érezhető volt már a Szovjetunió határozott állásfoglalása. Oroszország sokat áldozott arra, hogy kiépítse a Baltikumban a nyugati orosz kijáró, Leningrád és a Finn-öböl elővédjeit. Most, hogy Németország határozott szándékkal és villámgyors mozdulatokkal birtokába vette Norvégia déli és középső területeit, a fennálló korrekt német-orosz viszony mellett is Oroszországnak természetesen fokozottabb érdeklődéssel kellett tudomásul vennie a balti helyzet olyan alakulását, hogy egy középnyugateurópai másik kontinentális hatalom, mint amilyen a Norvégiába és Dánia területeire áthatolt Németország, uralkodik a Baltikum bejáróinak mindkét oldalán. A helyzet ilyen való alakulása igen hatott a Szovjetunió és a balti államok viszonylataira is. E viszonylatok javulásában és békés fejlődésében nagy része volt az orosz haderők tartózkodó magatartásának is a kis balti államokban megszerzett orosz támaszponton. A finn háború befejeztével Oroszország jóindulatúan közeledett Finnországhoz is és a nyugati és balti helyzetre való tekintettel igyekezett méltányosan megbékíteni a finnek; így szinte szívesen is vette a finneknek az Aaland-szigetek megerősítésére vonatkozó szándékait. Egy előző világpolitikai stádiumban Oroszország tiltakozott az északi államok védelmi szövetsége ellen, mert szerinte ez könnyen válhatott volna bármilyen imperialista csoport eszközévé Oroszország nyugati kapuinál. A norvégiai német előretörés természetesen megváltoztatta a helyzetet. A Szovjetunió különleges gondokkal karolta fel a balti államok ügyét és mindennél szorosabb szálakat szőtt Svédország felé. A Szovjetunióknak a norvégiai események óta különleges érdeke az, hogy Svédország és Finnország sértetlenek maradjanak bármilyen nyugati behatolástól. Svédország helyzetét illetően nagyon figyelemreméltó volt Gusztáv svéd király és Hitler vezér és kancellár levélváltása, valamint a hivatalos német diplomáciai magatartás, amely kifejezetten méltányolta Svédország tartózkodását a konfliktusok során. Ennek a német magatartásnak a háttere azonban nem lenne érthető Oroszország

jelenléte és hallgatag közrehatása nélkül. Kifejezésre jut ez a svéd társadalom hangulatában, mely a Szovjetunió stockholmi követét, a régi lengyel arisztokrata vérből eredő nagy orosz forradalmárok unokáját, Kollontai asszonyt, valósággal úgy ünnepelte, mint Svédország függetlenségének és szabadságának nemtőjét. Oroszországnak tehát kétségtelenül nagy szerepe volt abban, hogy az északi német penetráció megállót a svéd határokon; ugyanakkor viszont azt is tekintetbe kell venni, hogy Svédország igyekszik teljesíteni a német gazdasági kívánságokat.

Hasonlóképpen figyelemreméltó az a törekvés is, mint igyekszik Oroszország Délkelet-Európában is távortartani határaitól minden háborús bonyodalmat. A már említett orosz nyilatkozat, mely a hadviselő államokhoz intéztetett és a délkeleteurópai kérdésre vonatkozott, szintén ebbe a csoportba tartozik. A Szovjetunió délkeleteurópai magatartására különben igen jellemzőek Jugoszlávia és Oroszország új tárgyalásai. Jugoszlávia az új európai helyzetet bizonyos nyugtalansággal szemlélte. Voltak olyan híresztelések is, melyeket ugyan a jugoszláv politika megalapozatlanoknak tekintett, hogy t. i. Olaszországnak szándékában egy Jugoszlávia és Görögország elleni akció állana. Ezek az Olaszországgal vonatkozó feltételezések kapcsolatosak azzal a figyelő magatartással, melyet Olaszország követ a közelkeleti Weygand-hadsereg tekintetében.

Német részről a norvég akció után igen határozottan utaltak arra, hogy a nyugati hatalmaknak nagyon a szándékukban állana a hadszíntérnek Délkelet-Európába való áttétele. A német és olasz diplomácia összjátéka teljes részletességgel felvázolta a délkeleteurópai államok előtt az eshetőségeket a Weygand-hadsereg esetleges szaloniki partraszállása esetén. Ekkor Olaszországra hárulna a megelőzés szerepe, melyet Németország már olyan sikeresen alkalmazott Norvégiában. Természetesen ezek a híresztelések nem hagyhatták a békés Jugoszláviát érzéketlenül, hiszen valóban nem szívesen látná, hogyha területe hadszíntérré avagy átmenő területté válnék. Ilyen körülmények között érthető, hogy ha Jugoszlávia, mely eddig régi szlavofil és ortodox reminiszcenciákból tartózkodó volt a Szovjetunió iránt, most elfogadta a Szovjetunió közeledő gazdasági és külpolitikai szándékait. Az európai szükséghelyzet felélesztette a régi orosz-délszláv rokonszenveket. Jugoszlávia így küldöttséget menesztett Moszkvába és ott nemcsak gazdasági megállapodást kötött, hanem, mint hírlett, bizonyos katonai és védelmi természetű megállapodásokat is. Ezek a megállapodások, melyek kizárólag defenzív és sztatikus természetűek, némely feltételezések szerint eléggé közeli kapcsolatban állanak a román-jugoszláv, a bolgár-jugoszláv és a magyar-jugoszláv jóviszonnyal. Jugoszlávia konstruktív politikája így közvetít a különféle szempontok között és így lesz, Oroszország bevonásával, a balkáni béke és egyensúly biztosítékává.

Olaszország természetesen szintén élénken figyelte ezeket a megbeszéléseket, melyek során olasz csapatmozdulatok történtek az Égei-tenger olasz szigetein s viszont görög csapatmozdulatok folytak az albán-olasz határ hegyei között. Olaszország, mely közben sérelmeinek és életérdekeinek angolelles hangoztatásával nem egyszer azt a látszatot keltette, hogy a háborúba való aktív beavatkozása küszöbön áll, sietett tekintetbe venni a balkáni helyzet adottságait. Hiszen Olaszországnak sem állana feltétlenül érdekében egy esetleges balkáni bonyodalom. Az olasz reálpolitika sietett megérteni Szovjet-Oroszország balkáni szándékait. E tekintetben kétségtelen a német közrehatás, melynek nagy része lehetett benne, hogy szelídült az olasz sajtó és közvélemény eddigi bolsevistaellenes hangulata. Sőt azt is mondják sokan, hogy Olaszország és a Szovjetunió között bizonyos közeledés is történt a balkáni helyzet bántatlan fenntartása tekintetében.

A nyugati hatalmak ugyanekkor azt hangoztatták, hogy nincsenek délkelet európai szándékaik. Úgy látszik, Oroszország és Németország gazdasági viszonylatairól is megnyugtatókat szereztek maguknak Anglia és Franciaország; mindkét nyugati hatalomnál szemmel láthatóan enyhült a nehezlet Oroszország iránt, amilyen mértékben előbbre lépett Németország nyugat felé; de ugyanilyen mértékben enyhült a Szovjet-unió nyugatellenes hangulata is. Németország erélyesen hangoztatta közben, hogy nincsenek tervei Délkelet-Európával szemben, de készen kell állania erre felé is a nyugati hatalmak miatt. Április közepétől e hónap végéig jelentősen enyhült is a délkelet európai feszültség, hiszen a délkelet európai államok tartózkodó magatartása, mely harmóniában volt a Szovjetunió álláspontjával is, már eleve kizárta bármelyik fél részéről az ide való beavatkozás erkölcsi ürügyét. Azonfelül nem szabad elfelednünk, hogy a délkelet európai német megelőzés csak abban az esetben lett volna aktuális, hogy ha Weygand serege megmozdul; ennek megmozdulása erre felé pedig azon esetben lett volna csupán szükséges, hogy ha konkrét és hatékony német-orosz együttműködés avagy a német mozdulatokkal kapcsolatos nyugatiak ellen irányuló orosz lépés bonyolította volna a helyzetet. Mivel ez nem következett be, a Weygand-hadsereg balkáni beavatkozása számára nem kínálkozik alkalom. Ennek a hadseregnek esetleges megmozdulása csupán horizontális irányban lenne esedékes, ha netán Olaszország elérkezettnek látná az időt, hogy ténylegesen belépjen a háborúba.

Itt azonban az olasz igények mellett több olyan momentum merült fel, mely enyhíteni látszik a helyzetet. Roosevelttel amerikai elnök több ízben bizalmas és nyilván hatékony üzenetekkel fordult Mussolinihoz. Az angol-olasz viszony a felszínen kétségtelenül rosszabbodott s olasz részről heves kirohanások észlelhetők Anglia ellen; de közben gondosan tovább folytatják mindkét részről a gazdasági megbeszéléseket s úgy tetszik, Olaszország magatartására az itt felmerülő gazdasági szempontok nem lehetnek mindenképp érdektelenek. A béke érdekében működik közre XII. Pius pápa is; végül az olasz politika kedvező és békés pozitívumai közé kell sorozni a királyi házat is, mint az olasz állami és társadalmi élet olyan változatlan és változhatatlan szilárd pontját, melyre ma fokozott és egyre bizóbb figyelemmel tekint az olasz nép a válságok között.

Ilyen háttere volt az európai háborúnak április végén, május elején. Ezalatt a norvégiai német akció változatlan hevességgel tartott tovább. A német haderők megtelepülvén Dél-Norvégiában, egyre erőteljesebb rohammal vették birtokukba Közép-Norvégiát. Haakon király és a norvég kormány mind északra menekült. Német részről ismételt tettek kísérletek, hogy közeledés jöjjön létre a német álláspont és a norvég király elszánt magatartása között, de a norvég király és a norvég kormány nem mutatkozott hajlandónak, hogy kövesse Dániának az első meglepetésben kialakult magatartását. A norvég harci erők keményen védekeztek a német penetrációval szemben; természetesen azonban nem bírták feltartani a német túlerőt. A nyugati szövetségesek ezalatt jelentős támogatást vetettek Norvégiába; ez azonban szintén nem mutatkozott elegendőnek a sikeres német előretörés megállítására. Mint nem sokkal utóbb Chamberlain beismerte, az angol hadműveletek során az óvatosság főbb szempont volt, mint a döntő siker. Így a német erőknek sikerült Dél- és Közép-Norvégiából kiszorítani a szövetséges csapatokat. Egyedül északon, Narvik körül tudták a szövetségesek megvetni lábukat s a francia alpesi vadászok itt fokról fokra tért nyertek a német védelemmel szemben. A hadszíntér nehézsége az oka, hogy egyik fél sem arathatott elhatározó győzelmet a norvég hegyek között. Csakhamar azonban sokkal érdekesebb látvány kötötte le

Európa figyelmét. Ribbentrop német külügyminiszter április végén ismertette a norvég háború okait s a közbelépés okait, elsősorban, úgymond, az angol titkos diplomácia szerepét a német kézbe jutott okmányok alapján. A norvégiai kudarcba aztán belebukott Chamberlain habozó és óvatos kormánya és a nemzeti koalíciónak adta át helyét Churchill vezetése alatt. Churchill kormánya rendkívüli eréllyel látott hozzá, hogy a lehető legmagasabb fokra emelje az angol háborús készségeket. Ugyanakkor azonban Németország is rendkívüli meglepetésekkel felelt.

A második világháborúnak eddig különös sajátossága volt, hogy tulajdonképpen hiányoztak az ellenfelek között a közvetlen frontok, ahol összemérhették volna erőiket. Németek és nyugati szövetségesek ezért törekedtek minduntalan egymást megelőzni különféle mellékes területeken. Anglia és Franciaország a szárazföldi és tengeri blokáddal akarták a német harci készségeket megbénítani. Az angol flotta jelentős erőfeszítéseket fejtett ki a tengereken, melyekről igyekezett a német hajókat eltávolítani s megakadályozni a nyersanyagszállítást a tengerentúli országokból. A német politika viszont óvakodott attól, hogy közvetlen fronton találkozzék a nyugati szövetségesekkel. Németország már csak saját érdekében is szükségesnek ítélte a semlegesek gyűrűjét határai körül. Ezeket a semlegeseket a német politika két célra használta fel. Az egyik az volt, hogy különféle módon igyekezett rábírní őket, hogy saját érdekükben tartsák távol maguktól a nyugati hatalmakat; a német politika ismételtén utalt itt a semlegesek előtt a nyugati hatalmakkal szövetségre lépett Lengyelország sorsára. Másfelől pedig a német hadigazdaság szívesen és gyakran igénybe vette a semlegesek alkuszi és közvetítói szolgálatait. Habár a semlegesek az utóbbi időben eléggé idegesen ítélték meg a német helyzetet, kereskedelmük jelentős forgalmat bonyolított le Németországgal. Az angol háborús blokádnak tehát fokozott gondot fordított a semlegesek kereskedelmének ellenőrzésére is. Dánia, Norvégia, Svédország, Hollandia, Belgium gazdasági élete és nagy tengeri kereskedelme így sokat szenvedett ebben a kényszerhelyzetben a németek és a nyugati szövetségesek között.

Utóbb azonban a német politikában megerősödött az a benyomás, hogy a nyugati hatalmak közbelépésükkel túlságos befolyást is gyakorolnak a semlegesek politikájára. Németország ezért ítélte szükségesnek, hogy bevonuljon Dániába és Norvégiába, hogy megóvja ezeket a semlegeseket a nyugati befolyástól. De emellett a német hadviselésnek igen nagy szüksége volt az északi semlegesek partjaira. Ha a német tengeri flotta akcióképességét az elmúlt idők igen igénybe vették, ezek az északi partok még mindig igen jó repülőbázisokul kínálkoztak a német hadi repülés számára. Még inkább ez volt a helyzet Belgiummal és Hollandiával. Ezeknek a partjai ott fekszenek közvetlen Anglia ellenében s a német külpolitikának az volt már régóta a benyomása, hogy Belgiumon és Hollandián át Anglia támadást kísérel majd meg Németország ellen. Mialatt ezek a semleges államok Németország hadi gazdaságának jó szállítói voltak és egyetlen szándékuk saját érdekükben a béke fenntartása volt, a német politikának meg kellett előznie a nyugati hatalmak közbelépését a belga és a holland területeken át. Nem került el a német politika figyelmét az sem, hogy ezek a semleges államok igen nagy gondot fordítottak fegyverkezésükre. Különösen figyelemreméltó volt, hogy Belgium és Hollandia már akkor idegeskedett sorsa miatt, mialatt a német politika fokozottabb gondnal tanulmányozta a délkelet-európai eshetőségeket. A két semleges állammól emellett tudni vélte a német diplomácia azt is, hogy területén az angol titkos szolgálat jelentős üzemeltetést tart fenn s rossz néven vette Belgium közvéleményétől azt is, hogy sajtója teljesen a nyugati hatalmak álláspontjára helyezkedett, ahogy hason-

lók voltak a panaszok Norvégiával és Svédországgal szemben is. Németország tehát úgy vélte, hogy szükséges és tanácsos megelőznie a nyugati hatalmakat Belgiumban és Hollandiában.

Ezzel a tétével Németország a háború színterét áttette a világháború klasszikus csataterére. Május elején a német kormány felszólítást intézett Hollandiához és Belgiumhoz, hogy a nyugati hatalmak veszélyeztetése ellen vegye igénybe Németország védelmét. Majd mikor a két semleges állam elutasítólag felelt s a német csapatok határátlépésével szemben, mely a német felfogás szerint voltaképpen a két állam védelmét és semlegessége biztosítását célozta, a nyugati hatalmakhoz fordult, Németország arra is hivatkozott, hogy hiszen Hollandia és Belgium maga sértette meg a nyugati hatalmak javára kötelező semlegességét és ezzel teljes jogcímet szolgáltatott a német támadásnak. Hollandia és Belgium egyetértőleg védekeztek; Belgiumban megjelentek a nyugati szövetségesek csapatai is. Hollandia királynője Angliába menekült, Lipót belga király pedig csapatai élére állt. Hollandia hadserege öt napig tartotta magát, miközben az előzőleg megszervezett holland nemzeti szocialisták erősen támogatták a német csapatokat. A német támadás elsősorban a levegőből történt. Igen nagy számmal szállottak alá holland katonai támaszpontokra ejtőernyős német csapatok és ezek készítették elő a talajt a rákövetkező német behatolás számára. Belgiumban is igen nagy előrehaladást tettek a német csapatok és sorra elfoglalták a Liege mellett lefolyt hosszas és nagy harcok után Louvain, Brüsszelt, majd meg Antwerpent és innét igyekeztek aztán áthatolni Franciaország felé. Luxemburg nagyhercegséget is teljesen birtokukba vették s innét vonultak be Franciaországba a német motorizált erők. Sedan híres csataterén most is (máj. 17.) hatalmas harc tombol, mialatt Belgium nyugati felén egyre védekeznek a visszahúzódó angol és francia csapatok. A német előretörés iránya most is, mint a világháború alatt, Párizs felé húzódik. A francia erők szándéka főleg arra irányul, hogy megállítsák az óriási technikai felkészültséggel történő nagy német támadást. A német csapatok, akárcsak a világháború alatt, most is birtokukba akarják venni Párizst. De ugyanakkor fennforog egy másik német szándék lehetősége is. A német csapatok könnyen követhetik Belgiumból a tenger vonalát és elvághatják Franciaország partjait Angliától. Ezért a harcbevett új angol erőknek az a kötelességük, hogy megtartsák a tengerpart vonalát még Belgiumban is. A nyugati szövetségeseknek súlyos gondokat okoz a német tankok és repülőgépek támadó ereje s főtörekvésük az, hogy a támadás lendületét megállítva, állóháborúra szorítsák a villámháborúra beállított német hadvezetést.

Ezalatt Olaszország, ahol a közhangulat egy irányba terelődött, minduntalan kifejezésre juttatja háborús szándékait. Franciaország így áll ott nagy veszedelmek között, mialatt Amerika egyre nagyobb érdeklődést kezd tanúsítani Európa ügyei iránt. Ez nem csupán Rooseveltnél, hanem Mussolinihoz intézett üzeneteiben nyilvánul meg, hanem abban is, hogy a dél-amerikai államok teljes hadi és gazdasági egyetértésben vannak az Északamerikai Unióval. Az amerikai közvéleményt módfelett megdöbbentették az európai háború új meglepetései s ennek tulajdonítható, hogy úgy a demokraták, mint a Rooseveltnél szociális politikáját soká ellenző köztársaságiak közös magatartásra határozták el magukat. Mialatt Amerikában az elnök és a politikai pártok mind nagyobb mértékben érdeklődnek a nyugati hatalmak megsegítése, főképpen repülőgépekkel való kellő ellátásuk iránt, azalatt az angol légi flotta is erélyes mozdulatokat végzett Németország nyugati területei, a Rajna melléke, Hamburg és Bréma felett. Németország máris erélyesen tiltakozott az ellen, hogy a nyugati hatalmak, akik nyilván tanulni igyekeznek a német légi hadviselésnek Lengyelországban, Norvégiában és

Hollandiában megnyilatkozott módszereiből, polgári körzeteket, nyílt városokat bombázzanak. Németország ilyen megnyilatkozásokkal szemben máris érélyes rendszabályokat helyezett kilátásba. Ugyancsak érélyesen tiltakozott Németország az ellen, hogy az ellenséges területeken leereszkedő német ejtőernyős csapatokat illegális csoportok módján kezeljék, minden ilyen német ejtőernyős haláláért Németország tíz francia fogoly kivégzését helyezte kilátásba.

Ezalatt Franciaország is nagy védelmi előkészületeket tesz, akárcsak Anglia, melynek társadalma most az ejtőernyős csapatok elleni védelem gondos előkészítésével foglalkozik; Párizst hadi körzetnek nyilvánították, miközben a német előretörés elérte már Saint-Quentin-t is, egy nagy világháborús német győzelem színterét s most toronyirányban akar előretörni Reims felé, melynek csodálatos katedrálisa világháborús romjaiból csak nemrég feltámadva, öreg finom iveivel most újabb veszedelmek elé tekint nagy francia évszázadok örökségével falain. Párizsból, akárcsak Dél- és Nyugat-Angliából Walesbe, szakadatlanul menekülnek Dél- és Nyugat-Franciaországba nők, anyák, gyermekek. Franciaországban újra feléledtek a világháború, még inkább 1871 szomorú emlékei. Paul Reynaud kormánya is átalakult, akárcsak az angol kormány, ahol Churchill vezetése alatt ott vannak a szélső munkáspárti elemek is; Paul Reynaud kormányában pedig szerepet kapott a világháború nagy francia tábornoka, Verdun hőse, Pétain marsall, aki Verdinnél mondta ki a szavakat, melyeket most Gamelin ismételt hadparancsában: eddig és ne tovább! Pétain a helyettes miniszterelnöki tisztséget vállalta, mint a nemzeti dicsőség és aláírat eleven szimbóluma, Daladier pedig külügyminiszter lett. Gamelin tábornok taktikája iránt újabban egyre nagyobb kétségek támadnak a német előretörés hatása alatt s érélyesebb katonai vezetést és összefogást sürgetnek. A német taktika ugyanis az, hogy észak felől, Belgiumból betörve, szinte érintetlenül hagyja a Maginot-vonalat és a most épített északi Daladier-vonalat felülről átszakítva, belülről nyomják keletre a Maginot-vonalnak a francia hadsereget. Ez esetben tehát belülről tennék hatálytalaná a franciák védelmi berendezkedéseit. A Belgium felől húzott fiatal Daladier-vonal természetszerűleg még nem rendelkezhetett olyan teljes védelmi apparátussal, mint a Maginot-vonal és a nagy német motoros erőknek könnyebben is sikerülhetett itt az áttörés, annál inkább, mert a Daladier-vonal nem egybefüggő, hanem kisebb erődök és védőművek láncolata. Ebben a nagy veszélyben Franciaország érélyes vezetést és elhatározást keresett, így hívta haza és így nevezte ki Lebrun elnök vezérkari főnökké a varsói csata hőst, a legnagyobb mai francia katonai zsenit, Weygand tábornokot; benne összpontosulnak most Franciaország reményei. Ez volt a helyzet május 20-án, szemlénk zártakor.

BANGHA BÉLA S. J.

(1880—1940)

BANGHA BÉLA oly színes egyéniség volt és tevékenysége minden Begységessége mellett is oly sok területre terjedt ki, hogy egy nekrológ szűk keretei között lehetetlen megkísérelni e tevékenység ismertetését, még kevésbé pontosabb lemerését és értékelését. Talán még nincs is itt az idő rá.

Ha csak azt a képet nézzük, amely a nagyközönség köztudatában él Bangha Béláról, akkor ez a következő elemekből tevődik össze: a szónok, az író, a szervező, az egyházi élet benső életének fejlesztője és külső védője, végre a magyar társadalmi élet tényezője.

Bangha legelső sorban talán mint nagy szónok él a köztudatban. Ennek a legkülönbözőbb tárgyú szónoki tevékenységnek formailag is igen jellegzetes arculata van. Alig szorítható be erőszak nélkül valamelyik kész típusba, mert bármely típus még olyan rugalmas kereteit is áttöri, épp Banghának oly sokrétű és színes személyisége miatt. Annyi azonban kétségen felül áll, hogy formailag Bangha Béla szónoklata művészi magaslaton áll.

De Bangha Béla ugyanolyan mértékben volt író is. A Szent István Társulat féléve kérte fel, hogy gyűjtse össze írói munkásságát 24 kötetre terjedő könyvsorozatba. Banghának sok írását kellett elhagynia, hogy a 24 kötet terjedelmét túl ne lépje. Tehát ez az írói tevékenység már mennyiségileg is igen nagy. A formában Bangha szintén elérte a művészi fokot. Stílusa egyéni és jellegzetes. Tudatosan bizonyos klasszicizmusra törekedett, főként írói tevékenysége utolsó évtizedében. Nemcsak a sallangot és a fellengzőt kerülte önmaga és irtotta munkatársai írásaiban is, hanem latin-franciás logikára, világosságra és ugyanakkor tartózkodó és öntudatos eleganciára törekedett, amit nagy fokban sikerült is elérnie. Könyveinek tartalmi jellemzésétől most el kell tekintenünk; a napi jelentőségű újságcikktől a folyóiratok igényes tanulmányain át elmélyített hitvédelmi művekig terjed ez a széles skála, ahol még szépirodalmi próbálkozások sem hiányzanak.

Legpótolhatatlanabbnak alighanem a hatalmas szervező elmúlását fogjuk érezni. Robusztus életereje, találékonysága valóban kimeríthetetlen volt. Ő volt a nagy mozgató, sok helyütt az elindító is; fejében a tervek szüntelenül forrtak. Csodálatos érzéke volt a stratégiaileg fontos pontok felismerésében; gyűjtő, meggyőző és lelkesítő hatása alól alig lehetett kivonnia magát az embernek. Sokszor nem is annyira szervező volt már, mint inkább egy egész szervezet, amely önmagát megsokszorozva sok ember munkáját végzi és a legutolsó részletmunkát is magára vállalja. Szervezett kongregációkat, alapított és szerkesztett folyóiratot (Magyar Kultúra, 1913), megalapítja a Katolikus Sajtóhölgybizottságot, résztvesz a budapesti templomépítő akcióban, főrésze van a Katolikus Sajtóvállalat megteremtésében (Nemzeti Újság, Új Nemzedék), megalapítja a Pázmány Péter irodalmi és könyvkiadó Társaságot, valamint a Pázmány Péter könyvkereskedést. Ismeretes volt nagy tevékenysége az Actio Catholica megszervezésében, amelyen belül a nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előkészítésében, megszervezésében és lefolytatásában oroszlanrésze volt. Szónoki és írói tevékenységének jelentékeny része szintén a szervezés szolgálatában állott. A háború után nagy utakat tett meg a gazdag Hollandiában és az Egyesült Államokban, hogy megszerezze alapításaihoz a szükséges anyagi alapot. Hároméves római tartózkodását arra használta fel, hogy egy az egész világot átfogó nemzetközi katolikus sajtóhírszolgálat alapjait vesse meg és a kongregációs mozgalmat világközpontilag szervezze meg.

A világháború után belevonták az akkorában olyan sajátos jelleget öltő „társadalmi szervezkedésbe” is. Bár itt is értékes munkásságot fejtett ki, ez a működés mégsem volt az ő igazi eleme. Ha mélyebb bepillantást kapunk lelkébe, ezt könnyen meg is értjük, miként sok más, mi talán kevésbé látszott érhetőnek még azok előtt is, akik vele együtt dolgoztak.

Az ember tevékenysége három tényező legszorosabb kölcsönhatásának külső eredménye. E tényezők: az ember veleszületett és kifejlesztett képességei, vezérlő eszméi és adott helyzete. Külön-külön véve mindegyik csak absztrakció, az osztatlan egészből kiemelt nézőpont. Ha valamelyiknek mégis nagyobb fontossága és meghatározóbb ereje van a másik kettő fölött, akkor azt a vezéreszmékben kell látnunk, az érzelmileg is hangsúlyozott „erős eszmékben“, amint azt a modern lélektan is megállapítja. És azért ebben a visszaemlékezésben, amely Bangha Bélának a lelke mélyébe szeretne betekintést nyújtani, épp vezéreszméit illik ismertetni.

Sík Sándor megállapítása szerint Pázmány Péter megértéséhez az igazi kulcsot az ő jezsuita-volta adja. Bangha Bélára ugyanez még sokkal nagyobb fokban érvényes. Bangha még nem volt 15 éves, amikor a Jézus-Társaságba lépett és így már gyermekkorában teljesen hatása alá került és élete végéig hatása alatt maradt egy olyan intézménynek, amely főgondját tagjainak lelki, szellemi, erkölcsi nevelésére és kiképzésére fordítja és ezt azzal az utolsó részletekig átgondolt és kidolgozott rendszerességgel végzi, amely eléggé közismert. E minden szempontra kiterjedő nevelési hatás alól csak az vonhatja ki magát részlegesen, akinek a jezsuita szellem bizonyos jellegzetességei iránt nincsen fogékonysága. Viszont Bangha Béla nemcsak igen fogékony szellem volt, hanem teljes lelkével igenelte is ezt a „jeszuitizmust“ és azzal teljesen azonosította magát, értve a jezsuitizmuson a keresztény eszméknek és a keresztény életformának sajátos elméleti és gyakorlati szintézisét. Egész lelkével jezsuita akart lenni. Lehet, hogy ez sokak szemében egyoldalúságot jelent; most azonban arról van szó, hogy megértsük Bangha Béla lelkét, amelyet e szempont nélkül nem érthetünk meg. Nemcsak a jezsuita rend formálta Banghát, hanem ő maga is akkor, amikor hosszú, kb. 33-ik életévéig tartó rendi nevelési és képzési életszakából kikerült, tudatosan és mindvégig e rend sajátos szellemével azonosította önmagát és ahhoz mind teljesebben kívánt hozzáidomulni. Utolsó életéveiben is, fokép mikor hosszú betegsége miatt időnkint viszonylagos tétlenségre volt kárhóztatva, szinte bizonyos mohósággal tanulmányozta át újra meg újra a rend alkotmányát, történetét, a rend nagy embereinek életét, hogy még teljesebben megismerje és tudatosítsa magában a rend szellemét. Loyolai Szt. Ignácot, a rend alapítóját, egészen rendkívüli szellemi képességű és hatalmas méretű embernek tartotta, iránta nemcsak nagy tiszteletet érzett, hanem lényeges, sőt részletesebb elgondolásait is magáénak vallotta, azokkal azonosította önmagát.

De bármennyire egyetemes érdeklődésű és hajlamú is valaki, ez az univerzalitás a konkrét ember esetében mindig csak viszonylagos. És bármennyire homogén és gondosan rendszerbe szedett is egy közösségi szellem, soha sem képes különböző összetevő elemeivel egyformán hatni a konkrét és individuális szellemre, még akkor sem, ha az illető készségesen feltárja lelkét ennek a behatásnak. Az ember lelke nem „tabula rasa“; képességei, hajlamai, „formája“ mélyen gyökereznek a lélekben és kölcsönhatásban állanak a ráhatásokkal; a saját jelleg megrostál, szelektál, hozzáidomít és pedig legtöbbször tudatalatti módon. Ez áll természetesen Bangha Bélára is.

Bangha Béla magával hozta a rendbe az aktualitások iránti nagy érzékét. Csak kisebb mértékben elméleti hajlamú ember volt, de annál kifejezettebben cselekvő emberi típus. Érdeklődési köre majdnem olyan széles, mint maga a konkrét cselekvő élet. Bámulatos könnyedséggel asszimilálta a legkülönbözőbb hatásokat és azokat saját testévé és vérévé alakította át. Magával hozta átlagmértékét felülmúló dinamizmusát, hatalmas akaraterejét és munkabírását is. Épp úgy veleszületett tulajdonsága volt bizonyos nemeség az érzelmekben, hűségérzet, spontán lelkesedés a nagy eszmékért és az

átfogó látásra való képessége. Feltétlenül magával hozta harcos természetét, mindenkori harckészségét. Veleszületett adottsága volt erős érzelmi élete is, amelynek skálája szintén az átlagnál sokkal szélesebb méretekre terjedt.

A rend szelleme tehát a már említett kölcsönös hatás és visszahatás formájában csak tovább neveli, formálja és főképpen irányítja ezeket a természetes adottságokat és képességeket. A rend fő nevelői hatása Szent Ignác lelkigyakorlatos könyvében át érvényesül. A lelkigyakorlatokat minden jezsuita kétszer életében 30 napon át, különben pedig minden évben nyolctíz napon át végzi. De évközben is, a reggeli egyórás „elmélkedésben“ mely korántsem csak teoretikus jellegű gondolkodás, hanem épp úgy praktikus célzatú előkészület is az aznapi munkára, gyakran veszik az elmélkedés! anyagot ebből a lelkigyakorlatos könyvből. (Magyarul Vukov János S. J. fordításában jelent meg 1931-ben.)

Ha mélyebben kívánjuk megismerni Bangha Béla lelkét, akkor Szt. Ignác e lelkigyakorlatos könyvéből főképpen három „elmélkedés“ kell ismernünk és kihámozunk azok egész potenciális tartalmát. Mert Banghának ezek voltak a kedvenc elmélkedései és ezekből merítette világnézetének, életprogramjának vezéreszméit; de innen merítette dinamikus aktivitásának feszítő erejét is, az ezekben kifejezett gondolatokat élte át szinte naponként és igyekezett azokat tettere váltani. Az első a „Fundamentum“ és ennek főgondolatai: „Az ember azért van a világon» hogy Urunkat Istenünket dicsérje, iránta tiszteletet tanúsítson és neki szolgáljon; a világ többi dolgai az ember miatt vannak, hogy segítsék azon célja elérésében, amely végett teremtett. Innen következik, hogy az ember csak annyiban használhatja a teremtés dolgait, amennyiben azok segítik célja elérésében és olyan mértékben kell távol tartania magát tőlük, ahogy azok céljában akadályozzák. Ennélfogva szükséges, hogy közömbösségre törekedjünk az összes teremtett dolgok iránt, amennyire az szabadságunkban áll és valamely körülmény nem tiltja ezt a közömbösséget; mindig azt választva és óhajtva, ami jobban vezet teremtésünk céljához.“ Ismeretes, hogy Szt. Ignác a jezsuita számára ezt a célt a „Mindent Isten nagyobb dicsőségére“ lapidáris, de egyúttal totális jelzőben fogalmazta meg.

A második „elmélkedés“, mely Bangha világszemléletét mégközelebről meghatározta és életformáját jellegzetesen kialakította, a „Krisztus országáról“ címet viseli. Ez a jellegzetesen loyolai lelkületű elmélkedés Krisztust mint középkori Királyt állítja az elmélkedő szeme elé, aki felhívja lovagjait, hogy keljenek arra a harcra, amelynek ő a vezére; „Elhatároztam, hogy meghódítom a hitetlenek összes országait. Mindazok, akik hajlandók velem jönni, legyenek készen úgy élni, táplálkozni» öltözködni, mint Én. Ki kell azonban tartaniok mindazokban a fáradságokban, mindazokon az őrségeken és általában mindenben, amiben Én is részt veszek.“ A volt katonatiszt tehát azt akarja, hogy az elmélkedő Krisztust jellegzetesen a lovag és a katona szemével mérje fel. És azért az elmélkedő szeme elé állítja minden igaz lovag készséges önfelajánlását erre a királyi hivatásra, viszont a gyávák, az önzők, a kiegyezésekre hajlamosak megvetésre méltó voltát.

A „Két zászló“ elmélkedése tulajdonképpen a két vezérnek, a Sátánnak és Krisztusnak a programbeszédjét tartalmazza. A Sátán a „gonoszok“ vezére, Babilon mezején, a nyelv- és eszmezavar e síkján táborozik. Füst — a zavar, a káosz szimbóluma — veszi körül trónusát, kegyetlen és félelmetes vezér. Utasítja csatlósait, hogy cselvetésekkel» csapdák állításával az embereket először a gazdagság és a jólét megkívánására vegyék rá; ha ezt elérték, akkor könnyű lesz felébreszteni a tiszteletvágyat, a földi dicsőség kívánását, amely végre is a gögbe torkollik. A gög útján pedig biztosíthatják maguknak az emberek szolgálatát. Ismeretes talán, hogy Prohászka e program sorrendjének felállításában Szt. Ignác lángeszű emberismeretének egyik legnagyobb bizonyítékát látta.

Ezzel szemben a másik vezér, Krisztus, a jeruzsálemi virágos-síkságon táborozik. Loyolai Ignác hangsúlyozza, hogy ez a Vezér szerény helyen áll, lényén a megnyerő jóság és szelidség tükröződik, ő az apostolait küldi a világ minden egyes népéhez és pedig egy szent és-

üdvösséges tanítás megbízásával. Programmpontjai: először a lelki, ha lehet, a valódi szegénységet szeretnénk meg az emberekkel; majd vegyük rá őket, hogy a hántásokat, a megszegyenítést készségesen vállalják, sőt az ő példája szerint kívánják is; ebből a készségből csirázik ki majd a mély alázatosság, mint a keresztyéni jelleg beteljesedése és az istenszolgálat biztosítéka.

Egyszerű és vaslogikájú életszemlélet az, amelyet a Fundamentum e szavai megjelölnek; azonban megvalósításuk, sőt már a megvalósításukra való komolyabb törekvés is nagyfokú heroizmust követel meg, főképpen, ha ez a megvalósítás egy szigorú szerzet szabályaiban megjelölt korlátok között történik. Bangha Béla számára a „Fundamentum.”⁴ fenti szavai komoly életnormát jelentettek: minden kompromisszumot, amelyet gyengeségből ezen a téren tett, elítélt önmagában és megszüntetésére komolyan törekedett. Ilyen életcél elfogadása erős Istenhitet feltételez; és Banghának erős volt a hite. Ismerte vallása tanításait; tudása a dogmatikában, azaz a hittételeket bölcséletileg megalapozó tudományban volt a legmélyebb és sok pontjában, főként ott, ahol a dogmatika érintkezik a hitvédelemmel, elérte a tudás felkészültségét is. Ehhez járult rendíthetetlen hite a katolikus vallás igazságában, az Egyház csalhatatlan tanítói megbízatásában és e hite következményeit szigorúan levonta saját egyéni életére és működésére nézve is.

Az életszemlélet ilyen megformulázására Bangha Bélának már fiatal szerzetes korában a legtüzesebb igenléssel kellett válaszolnia. Természetes adottságai előkészítették rá. Gyakran emlegette tréfásan bizalmas körben, hogy talán Imre öccsével, Bangha Imre altábornaggyal kellett volna hivatást cserélnie, mert hisz egész lénye csupa harci kedv. Bangha Béla valóban harcos természet volt és ezt teljesen és fenntartás nélkül Krisztus hadjáratának szolgálatába állította. Még agóniájában is azt hangoztatta, hogy Krisztus országát terjeszteni, győzelemhez segíteni kell. De minden ellenséges indulatú, vagy meg nem értő megállapítás ellenére nemes harcos volt. Erre kötelezte őt nemes jellemén kívül a keresztyénység egész szellemsége, a „szeretet” főparancsa, de rendjének konkrét szelleme is, amely abban az „elmélgedésben” jut kifejezésre, melynek loyolai Ignác a „Két zászló” címet adta.

Bangha Béla harcos tevékenysége csakis ez utóbbi program keretei között mozoghatott. Mert hisz ezt a krisztusi programot legelső sorban saját magára tartotta kötelezőnek. Harca azonban totális volt a szó modern értelmében. Kompromisszumokat legfeljebb csak taktikai szempontból és mások rábeszélésére volt hajlandó elfogadni, akkor is csak ritkán és nehezen. Krisztus uralmát az egész emberre és az ember minden vonatkozásaira kívánta kiterjeszteni. Ez nem azt jelenti, hogy kolostornak szerette volna látni a világot. Minden erejét latba vetette, hogy pl. a családi élet erkölcsös legyen. Az emberi közösség is Krisztus jogára alá tartozik, az állami életnek is Krisztus törvényeihez kell alkalmazkodnia. Nagy személyes problémája volt ezért a tolerancia; ezt a problémát úgyahogy csak élete utolsó évtizedében oldotta meg a maga számára. Pedig már a kommunizmus után a felekezeti közti együttműködés programjával indult Magyarország újraépítésének munkájába; az egész keresztyénység közös harcát hirdette a közös ellenség ellen. De nagy csalódások érték, amelyek személyesen is nagyon lesújtották és elkeserítették. Sokáig tartott, míg bensőleg újra eljuthatott ahhoz a zászlóbontáshoz, amely épp a „Magyar Szemle” lapjain történt: a keresztyénység összefogására hívott fel mindenkit, aki számára Krisztus tana igazságot, értékeket, világnézetet jelent; összefogásra és harcra a közös ellenség, a bolsevik istentelenség és a máshelyütt jelentkező újpogányság ellen.¹

¹ Keresztyény únió? (Magyar Szemle 1937. február). Még egyszer a keresztyény únió (u. o. 1937. december.)

Csak a „Fundamentum“, a „Krisztus országa“ és a „Két zászló“ elmékedéseiből érthetjük meg tehát Bangha Béla igazi életformáját. A „válásos“ életforma sajátos szintézisű megnyilatkozása ez, amely összefogta és újra impulzív tevékenységbe bontotta szét veleszületett és továbbfejlesztett képességeit. Ez a tevékenysége azért volt oly fáradhatatlan, mert élesen látta az óriási feladatot, amelyet Krisztus országának uralomrajuttatása jelent. Megpihenésre a maga és mások számára soha nem látott jogcímet, s ezt annál kevésbé, mert munkabírása szinte határtalan volt. Éles szeme volt a hiányok meglátására a saját táborában, nagy leleményessége a lehetőségek felismerésében, mindkettő a legerősebb serkentő hatással volt kimeríthetetlennek látszó akarateréjére, sokoldalú képességeire. A történelmi helyzet és stratégiai érzeke úgy diktálta, hogy először meg kell védenie a meglévőt, de ugyanakkor pozitív építő munkával kell kiépítenie azokat az intézményeket, amelyek a Krisztus-ország benső értékességét fokozzák és ezzel potenciális erejét is fokozzák. Működésének első idejében, az akkori helyzetnek megfelelően, előtérben áll a hitvédelmi munka és pozitív alkotásai is elsősorban ezt a célt szolgálják. Élete utolsó évtizedében a benső értékefejlesztés kerül előtérbe, a hitélet pozitív és sokirányú kifejtése által. De azért utolsó éveiben is ügyel minden támadásra és fiatalos erővel fogadja el a kihívást.

Élete nagy és teljes szintéziséhez utolsó könyvében, a „Világhódító Kereszténység“ című művében jut el, amelyet már a halálos kórral küzdve írt. Ő maga is ezt a könyvet nevezte „élete munkájának“, „nagy“ művének. Ez az alkotása valódi stratégiai mű. A részletekig kidolgozza a haditervet, amellyel a harcot sikeresen megindíthatónak és győzelmesen megvívhatónak hiszi. E műve tárja fel legteljesebben Bangha Béla sokoldalúságát, széles látókörét, ösztönös stratégiai érzékét, a saját és az ellenség erejének felmérésére képes ítéletét. Bámulatos éleslátással mutat rá arra, hol van az ellenfél igazi ereje és hol vannak gyenge és sebezhető pontjai; de ugyanakkor arra is, hogy hol vannak saját táborának gyengéi, hol felszerelésének hiányosságai. Kíméletlenül tárja fel a bajok okait és követeli a sürgős kiegészítést, a sebezhető pontok megerősítését, bármily egyéni áldozatok árán is.

A „Világhódító Kereszténység“ nemcsak Bangha Bélának hosszú és az első harcvonalról, a lövészárkokból szerzett élettapasztalatának nagy értékű szintézisét tartalmazza, de mély bepillantást enged az ember leikébe is. A kereszténység isteni értékeinek mély ismerője, fenntartás nélküli igenlője, elszánt és bátor védelmezője távozott vele a sírba. Egész élete e legnagyobb és legszentebb eszmék szolgálatában állt. Ez a szolgálat fenntartás nélküli, őszinte, bátor, sokoldalú, fáradhatatlan és harcos szolgálat volt. Még ellenfeleinek is meg kell hajtaniok előtte elismerésük zászlaját most, hogy el kellett hagynia a „küzdő Egyház“ csataterét. Mert nemes eszközökkel harcolt és csak olyan eszmékért, amelyeknek igazságáról feltétlenül meg volt győződve. Főképpen arról, hogy ezt a harcot az emberiség legnagyobb és legszentebb értékeiért, tehát Isten nagyobb dicsősége mellett az emberek boldogulásáért folytatta. Ebből a meggyőződésből merítette legfőbb erejét és ezen eszmék szolgálatára áldozta fel készségesen egész életét.

JÁNOSI JÓZSEF S. J.